BIBLIOTHECA INDICA;

A

Collection of Oriental Works

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

New Series, Nos. 601, 631, 635, 640, 647, 654, 677, 694, 710, 714, 719, 726, 733 and 829.

THE VARÁHA PURÁNA

EDITED BY

PAṆḌIT HṚISHÍKEŚA ŚÁSTRÍ
Professor, Sanskrit College, Calcutta.

CALCUTTA:
PRINTED BY SAŚIBHÚSHAṆA BHAṬṬÁCHÁRYYA, AT THE GIRIŚA-VIDYÁRATNA PRESS,
24, GIRIŚA-VIDYÁRATNA'S LANE, UPPER CIRCULAR ROAD.
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.
1893.

वराहपुराणम्

श्रीलश्री-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता संस्कृतकलेजाध्यापकेन

श्रीहृषीकेश-शास्त्रिणा

संशोधितम्

कलिकाताराजधान्यां

गिरिश विद्यारत्न-वर्त्मनि चतुर्विंश-संख्यक-सद्मनि

गिरिश-विद्यारत्न-यन्त्रे

श्रीशशिभूषण-भट्टाचार्य्येण

मुद्रितम्

१८९३

BIBLIOTHECA INDICA;

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 601, 631, 635, 640, 647, 654, 677, 694, 710, 714, 719, 726, 733 and 829.

THE VARÁHA PURÁNA

EDITED BY

PANḌIT HṚISHÍKEŚA ŚÁSTRÍ
Professor, Sanskrit College, Calcutta.

CALCUTTA:
PRINTED BY ŚAŚIBHÚSHAṆA BHAṬṬÁCHÁRYYA, AT THE GIRIŚA-VIDYÁRATNA PRESS,
24, GIRIŚA-VIDYÁRATNA'S LANE, UPPER CIRCULAR ROAD.
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.
1893.

वराहपुराणम्

श्रीलक्ष्मी-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता संस्कृतकलेजाध्यापकेन

श्रीहृषीकेश-शास्त्रिणा

संशोधितम्

कलिकाताराजधान्यां

गिरिश विद्यारत्न वर्त्मनि चतुर्विंश-संख्यक सद्मनि

गिरिश-विद्यारत्न-यन्त्रे

श्रीशशिभूषण भट्टाचार्य्येण

मुद्रितम

१८९३

PREFACE.

The characteristics and the definite number of the Puráṇas* and Upapuráṇas are well known to our readers; so we need not enter into their details here. The Puráṇa under notice, viz. the Varáhapuráṇa, belongs to the former class, being the twelfth of them in serial number; consequently it is attributed to Vedavyása, the father of the Pauráṇic Literature, as its author. But it may be well inferred that, the Varáhapuráṇa, though originally composed by Vedavyása, might have been recompiled in its present form in comparatively recent times, when the present popular forms of the Hindu religion assumed this sectarian character and Vaishṇavism took a deep root in several parts of the country. For we find it chiefly advocating the superiority of the God Vishṇu in every legend described in it. Although the date of its recompilation cannot be exactly ascertained, still we think the following śloka in the beginning of chapter 218, quite competent to throw some light in the matter.

चि:सप्तषट्क्षितिमिते नृपविक्रमस्य
काले गते भगवतो हरिबोधनस्य ।
वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना
काश्या वराहकथितं लिखितं पुराणम् ॥

* The Puráṇa, narrated by Vishṇu as Varáha or the boar incarnation, was written by Mádhava Bhaṭṭa associated with Vireśvara in Benares in 1621, the era of the king Vikrama (known by the name of Saṃvat), after the waking of the God Vishṇu.

The following is Professor Wilson's account of this work.

"It is narrated by Vishṇu as Varáha or the boar incarnation to the personified Earth. Its extent, however, is not half that specified, little exceeding ten thousand stanzas."

Nor can the Varáhapuráṇa be regarded as a *Puráṇa* agreeably to the common definition, as it contains but a few scattered and brief allusions to the creation of the world and the reign of kings, it has no detailed genealogies either of the Patriarchal or regal families, and no account of the reigns of

the Manus. Like the Liṅgapuráṇa, it is a religious manual almost wholly occupied with forms of prayer and rules for devotional observances addressed to Vishṇu.

Rey. William Taylor in his catalogue of Oriental manuscripts says—

> "The use of the Puráṇa in illustrating mythology is considerable. In so far as historical inquiries are concerned, the most remarkable sections are 10 and 11. The latter in particular, very clearly relates to the great exterminating war made against the votaries of Buddha. The combat of Durgá against Mahishásura has been by some termed the combat of personified virtue against personified vice. No doubt there are several personifications and mystic allegories."

The MSS. of Varáhapuráṇa are very difficult to procure ; so after a long and continuous effort I was able to secure only three complete MSS. (क), (ख) and (ग) to consult with. (क) was borrowed from the library of the late Paṇḍit Madhusúdana of Lahore ; I received (ख) from the library of the Asiatic Society of Bengal ; and my lamented friend Paṇḍit Durgáprasáda of Jeypur in Rájputaná, who died only five or six months ago, favoured me with (ग). All these were in Davanágarí character and almost correct. In the course of my editing the work, I got also two Bengali MSS. from my native place, which were incomplete, old and incorrect. I have not given preference to any one of the above in particular. But I have tried to pick up correct passages from every one, and the rejected ones have been placed as different readings in the foot notes, where I have given also the modern forms of nearly all the *arsha* words. In fact, I have spared no pains in order to render this edition an useful and correct one, but I do not know how far I have been successful.

I must acknowledge here my deep obligations to my learned friend Paṇḍit Hariśchandra Kaviratna, assistant Professor of Sanskrit in the Presidency College, who kindly afforded me material help on this occassion.

HṚISHÍKEŚA ŚÁSTRÍ.

वराहपुराणम् ।

श्रीगणेशाय नमः ।

प्रथमोऽध्यायः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरञ्चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीञ्चैव ततोजयमुदीरयेत् ॥*
नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम् ।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खणखणायते ॥ १ । ।
दंष्ट्राग्रेणोऽद्धृता गौरुदधिपरिवृता पर्वतैर्निम्नगाभिः
साकं मृत्पिण्डवत्प्राग्बृहदुरुवपुषा†ऽनन्तरूपेण येन ।
सोऽयं कंसासुरारिर्मुरनरकदशास्यान्तकृत्‡ सर्वसंस्थः
कृष्णोविष्णुः सुरेशो नुदतु§ मम रिपूनादिदेवो वराहः ॥ २।¶

---

* (क) पुस्तके एष श्लोको नास्ति ।

† गुरुतरवपुषा इति (ख) ।

‡ मधुनरकदशास्यान्तकृदिति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके नुदति मम रिपूनिति पाठो वर्त्तते ।

¶ (ख) (ग) पुस्तकयोः

"य. संसारार्णवे नौरिव मरणजराव्याधिनक्रोर्म्मिभीते
भक्तानां भीतिहर्त्ता मुरनरकदशास्यान्तकृत्क्रीकरूपी ।

सूत उवाच ।

यस्मिन्काले क्षितिः पूर्व्वं वराहवपुषा तु सा* ।
उद्धृता विभुना भक्त्या† पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ ३ ।

धरण्युवाच । ‡

कल्पे कल्पे भवानेव मां समुद्धरति प्रभो§ ।
न चाहं वेद ते मूर्त्तिमादिसर्गे च¶ केशव ॥ ४ ।
वेदेषु चैव नष्टेषु|| मत्स्योभूत्वा रसातलात्** ।
प्रविश्य तानथोत्कृष्य ब्रह्मणे दत्तवानसि ॥ ५ ।
अन्यत्सुरासुरमिति†† त्वं समुद्रस्य मन्थने ।
धृतवानसि कौर्म्येण मन्दरं मधुसूदन ॥ ६ ।
पुनश्च गां जगन्नाथ निमज्जन्तीं रसातलात्‡‡ ।

विष्णु सर्व्वेश्वरोऽय यमिह कृतधियो लीलया प्राप्नुवन्ति
व्यक्ताव्यक्तो न पाप प्रभवमनुदिताऽरातिपक्षः क्षितीशः ॥

एष श्लोकोऽस्ति । (ख) पुस्तके अस्मात्परं सूत उवाच इति पाठो नास्ति ।

(ख) पुस्तके कल्पवाराहरूपिणेति पाठः ।

† उद्धृता नमिता भक्त्या इति (ख) ।

‡ (ख) एष पाठ. (क) (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ कस्मिन् काले भवानेव मां समुद्धरते विभो इति (ग) । अत्र समुद्धरते इत्यात्मनेपदमार्षम् ।

¶ मादिसर्गेषु इति (ख) ।

|| विप्रनष्टेषु इति (ख) ।

** रसातले इति (ख) ।

†† देवासुरमिते इति (ख) । सुरासुरमयमिति (ग) ।

‡‡ पुनर्वराहरूपेण आगच्छन्तीं रसातलमिति (ख) ।

उज्जहारैकदंष्ट्रेण भगवन्वै महार्णवात्* ॥ ७ ।
अन्यद्धिरण्यकशिपुर्वरदानेन दर्पितः ।
आबाधमानः पृथिवीं स त्वया विनिपातितः ॥† ८ ।
पुनर्निःक्षत्रिया देव त्वया चापि पुरा कृता ।
जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वा सकृत्प्रभो ॥ ९ ।
पुनश्च रावणो रक्षः क्षपितं चात्मतेजसा ।
बलिः प्रबद्धो भगवंस्त्वया वामनरूपिणा‡ ॥ १० ।
न च जानाम्यहं देव तव किञ्चिद्विचेष्टितम् ।
उद्धृत्य मां कथं सृष्टिं सृजसे किञ्च कारणम्§ ॥ ११ ।
सकृद्ध्रियेत कृत्वा च पाल्यते चापि केन वा ।
केन वा सुलभो देवो भवेस्त्वं सततं विभो ॥ १२ ।

---

* भवानेव रसातलादिति (ख) ।

† असावपि नृसिंहं तद्वपुरास्थाय नाशित इति (ख) ।

‡ (ख) पुस्तके (९) (१०) श्लोकावेवं पठ्येते—

"बलिस्तु बद्धो भगवंस्त्वया वामनरूपिणा ।
पुनर्निःक्षत्रिया विप्र साऽहं कृत्वा त्वया कृता ॥
जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वाऽसकृद्विभो ।
पुनश्च रावणोरक्षः क्षपितं स्वेन तेजसा ॥"

तत्रैकोऽधिकः श्लोकश्च वर्त्तते यथा—

नन्दगोष्ठेऽवतीर्य्याऽसौ हत. कंसासुरस्त्वया ।
साम्प्रतं बुद्धरूपेण तिष्ठसे लोकमोहनः ॥

§ सृष्टे. किं मे प्रमाणञ्च त्वया दृष्टं विशेषतः इति (ख) ।

कथञ्च सृष्टेरादिः स्यादवसानं कथं भवेत्* ।
कथं युगस्य गणना संख्याऽस्यात्तु चतुर्युगम् ॥ १३ ।
को वा विशेषस्तेष्वस्मिन्का वा वाञ्छा महेश्वर ।
यज्वानः के च राजानः के च सिद्धिं पराङ्गताः ॥ १४ ।
एतत्सर्व्वं समासेन कथयस्व प्रसीद मे ।
इत्युक्तः क्रोड़रूपेण जहास परमेश्वरः ॥ १५ ।
हसतस्तस्य कुक्षौ तु जगद्धात्री ददर्श ह ।
रुद्रान्देवान्सवसवः† सिद्धसङ्घान्महर्षिभिः ॥ १६ ।
सचन्द्रसूर्य्यग्रहसप्तलोका-
नन्तस्थितांस्तत्र उपात्तधर्मान् ।
इतीदृशं पश्यति सा समस्तं
यावत् क्षितिर्वेपितसर्व्वगात्रा ॥ १७ ।
उन्मीलितास्यस्तु यदा महात्मा
दृष्टो‡ धरण्याऽमलसर्व्वगात्रया ।
तावत्स्वरूपेण चतुर्भुजेन
महोदधौ सुप्तमथोऽन्वपश्यत् ॥ १८ ।
शेषपर्य्यङ्कशयने सुप्तं देवं जनार्द्दनम् ।
दृष्ट्वा तन्नाभिपङ्कोरुहान्तस्थं तं चतुर्भुजम् ।

---

* कथं युगस्य निर्म्माणं किन्नु तस्माच्चतुर्युगमिति (ख)। युगं युगस्य गणनेति च क्वचित्पाठः ।

† सवसवः इति आर्षं, सवसूनिति साधु ।

‡ दृष्ट इति (ख) ।

कृताञ्जलिपुटा देवी स्तुतिं धात्री जगाद ह ॥ १९ ।

धरण्युवाच ।

नमः कमलपत्राक्ष नमस्ते पीतवाससे ।
नमः सुरारिविध्वंसकारिणे परमात्मने ॥ २० ।
शेषपर्य्यङ्कशयने धृतवक्षःस्थलश्रिये ।
नमस्ते सर्व्वदेवेश नमस्ते मोक्षकारिणे ॥ २१ ॥
नमः शार्ङ्गासिचक्राय जन्ममृत्युविवर्जिते* ।
नमो नाभ्युत्थितमहाकमलासनजन्मने ॥ २२ ।
नमो विद्रुमरक्तोष्ठपाणिपल्लवशोभिने ।
शरणं त्वां प्रपन्नास्मि त्राहि नारीमनागसम् ॥ २३ ।
पूर्णनीलाञ्जनाकारं† वाराहं ते जनार्द्दन ।
दृष्ट्वा भीताऽस्मि भूयोऽपि जगत्त्वद्देहगोचरे ।
इदानीं कुरु मे नाथ दयां त्राहि महाप्रभो ॥ २४ ।
केशवः पातु मे पादौ जंघे नारायणो मम ।
माधवो मे कटिं पातु गोविन्दो गुह्यमेव च ॥ २५ ।
नाभिं विष्णुस्तु मे पातु उदरं मधुसूदनः ।
उरस्त्रिविक्रमः पातु हृदयं पातु वामनः ॥ २६ ॥
श्रीधरः पातु मे कण्ठं हृषीकेशो मुखं मम ।
पद्मनाभस्तु नयने शिरो दामोदरो मम ॥ २८ ।

---

* जन्ममृत्युविवर्ज्जिते इति आर्षं, जन्ममृत्युविवर्ज्जिताय इति साधु ।

† पूर्णनीलोज्ज्वलाकारमिति (ग) ।

एवं न्यस्य हरेर्न्यासं नामानि जगती तदा ।
नमस्ते भगवन्विष्णो इत्युक्ता विरराम ह ॥ २८ ॥

इति वराहपुराणे सत्त्वे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ततस्तुष्टो हरिर्भक्त्या धरण्यात्मशरीरगः ।
मायां प्रकाश्य तेनैव स्थितो वाराहमूर्त्तिना ॥ १ ।
जगाद किन्ते सुश्रोणि प्रश्नमेतं सुदुर्लभम् ।
कथयामि पुराणस्य विषयं सर्व्वशास्त्रतः ॥ २ ।
पुराणानां हि सर्व्वेषामयं साधारणः स्मृतः ।
श्लोकं धरणि निश्चित्य निःशेषं त्वमतः शृणु ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ४ ।
आदिसर्गमहं तावत्कथयामि वरानने ।
यस्मादारभ्य देवानां राज्ञां चरितमेव च ॥ ५ ।
ज्ञायते चतुरंशश्च परमात्मा सनातनः ॥ ६ ।

आदावहं व्योम महत्ततोऽणु-
रेकैव मत्तः प्रबभूव बुद्धिः ।
त्रिधा तु सा सत्वरजस्तमोभिः
पृथक् पृथक् सत्त्वरूपैरुपेता ॥ ७ ।
तस्मिंस्त्रिकोऽहं तमसो महान्स
सदोच्यते सर्व्वविदां प्रधानः ।
तस्मादपि क्षेत्रविदूर्ज्जितो यो
बभूव बुद्धिस्तु ततो बभूव ॥ ८ ।
तस्मात्तु तेभ्यः श्रवणादिहेतव-
स्ततोऽक्षमाला जगतो व्यवस्थिता ।
भूतैर्गतैरेव च पिण्डमूर्त्ति-
र्मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव ॥* ९ ।
शून्यं त्वासीत्तत्र शब्दस्तु खं च
तस्माद्वायुस्तत एवानु तेजः ।
तस्माद्दापस्तत एवानु देवि
मया सृष्टा भवती भूतधात्री ॥ १० ।
योगे पृथिव्यां जलवत्ततोऽपि
सबुद्बुदं कललं त्वण्डमेव ।
तस्मिन्प्रवृद्धिं च गतेऽहमासी-†
दापोमयश्चात्मनात्मानमादौ ॥ ११ ।

---

* मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव इत्यत्र छन्दोभङ्ग ।

† अहमासीदिति आर्षम्, अहमासमिति साधु ।

सृष्टा नारस्ता अथो तत्र चाहं
येनैव स्यान्नाम नारायणेति ।
कल्पे कल्पे तत्र शयामि भूयः
सुप्तस्य मे नाभिजः स्याद्यथाद्य ॥ १२ ॥
एवम्भूतस्य मे देवि नाभिपद्मे चतुर्मुखः ।
उत्तस्थौ स मया प्रोक्तः प्रजाः सृज महामते ॥ १३ ।
एवमुक्त्वा तिरोभावं गतोऽहं सोऽपि चिन्तयन् ।
आस्ते यावज्जगद्धाति नाध्यगच्छत्तु किञ्चन* ॥ १४ ।
तावत्तस्य महारोषो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
सम्भूय तेन बालः स्या†दङ्को रोषात्मसम्भवः ॥ १५ ।
यो रुदन्वारितस्तेन ब्रह्मणाव्यक्तमूर्त्तिना‡ ।
ब्रवीति नाम मे देहि तस्य रुद्रेति सो ददौ ॥ १६ ।
सोऽपि तेन सृजस्वेति प्रोक्तो लोकमिमं शुभे ।
अशक्तः सोऽथ सलिले ममज्ज तपसे धृतः§ ॥ १७ ।
तस्मिन्सलिलमग्ने तु पुनरन्यं प्रजापतिम् ।
ब्रह्मा ससर्ज्ज भूतेषु दक्षिणाङ्गुष्ठतः परम् ॥ १८ ।
वामे चैव तथाङ्गुष्ठे तस्य पत्नीमथासृजत् ॥ १९ ।
स तस्यां जनयामास मनुं स्वायम्भुवं प्रभुः ।

* नाधिगच्छति किञ्चन इति (क), (ग) ।

† स्यादिति आर्षमभूदिति साधु ।

‡ ब्रह्मणाव्यक्तरूपिणा इति (ख) ।

§ तपसे सृत इति (ग) ।

तस्मात्सम्भाविता बुद्धिः प्रजानां ब्रह्मणा पुरा* ॥ २० ।

धरण्युवाच ।

विस्तरेण ममाचक्ष्व आदिसर्गं सुरेश्वर ।
ब्रह्मा नारायणाख्योऽयं कल्पादौ चाभवद्यथा ॥ २१ ।

श्रीभगवानुवाच ।

ससर्ज्ज सर्व्वभूतानि यथा नारायणात्मकः ।
कथ्यमानं मया देवि तदशेषं क्षिते शृणु ॥ २२ ।
गतकल्पावसाने तु निशि सुप्तः स्थितः शुभे ।
सत्त्वोद्रिक्तस्तथा ब्रह्मा शून्यं लोकमवैक्षत ॥ २३ ।
नारायणः परोऽचिन्त्यः पराणामपि पूर्व्वजः ।
ब्रह्मस्वरूपी भगवाननादिः सर्व्वसम्भवः ॥ २४ ।
इदं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ।
ब्रह्मस्वरूपिणं देवं जगतः प्रभवाव्ययम् ॥ २५ ।
आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥
अयनं तस्य ताः पूर्व्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ २६ ।
सृष्टिं चिन्तयतस्तस्य कल्पादिषु यथा पुरा ।
अबुद्धिपूर्व्वकस्तस्य प्रादुर्भूतस्तमोमयः ॥ २७ ।
तमो मोहो महामोहस्तामिस्रो ह्यन्धसंज्ञितः ।
अविद्या पञ्चपर्व्वैषा प्रादुर्भूता महात्मनः† ॥ २८ ।
पञ्चधावस्थितः सर्गो ध्यायतः प्रतिबोधवान् ।

---

* ब्रह्मणः पुरा इति (ग) ।

† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

स मुख्यसर्गो विज्ञेयः सर्गविद्भिर्व्विचक्षणैः ॥ २९ ।
पुनरन्यमभूत्तस्य ध्यायतः सर्गमुत्तमम् ।
तिर्य्यक्स्रोतस्तु वै यस्मात्तिर्य्यक्स्रतस्तु वै स्मृतः ॥ ३० ।
पश्वादयस्ते विख्याता उत्पथग्राहिणः कृताः* ।
तमप्यसाधनं मत्वा तिर्य्यक्स्रोतश्चतुर्मुखः ॥ ३१ ।
ऊर्द्धस्रोतस्त्रिधा यस्तु सात्विको धर्मवर्त्तनः ।
ततोर्द्धचारिणो देवाः† सर्व्वे गर्भसमुद्भवाः ॥ ३२ ।
तदा सृष्टान्यसर्गन्तु तदा दध्यौ प्रजापतिः ।
असाधकांस्तु तान्मत्वा मुख्यसर्गादिसम्भवान् ॥ ३३ ।
ततः सञ्चिन्तयामास अर्व्वाक्स्रोतस्तु स प्रभुः ।
अर्व्वाक्स्रोतसि चोत्पन्ना मनुष्याः साधका मताः ॥ ३४ ।
ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्ता रजोऽधिकाः ।
तस्मात्ते दुःखबहुला भूयोभूयश्च कारिणः ॥ ३५ ।
इत्येते कथिताः सर्गाः षड़ेते सुभगे तव ।
प्रथमो महतः सर्गस्तन्मात्राख्यो द्वितीयकः ॥ ३६ ।
वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गश्चैन्द्रियकः स्मृतः ।
इत्येष प्राकृतः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्व्वकः ॥ ३७ ।
मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।
तिर्य्यक्स्रोतश्च यः प्रोक्तस्तैर्य्यक्स्रोतः स उच्यते ॥ ३८ ।

---

* उत्पत्त्यां ग्राहिणः कृता इति (ग) ।

† ततोर्द्धचारिण. इति आर्ष, तत ऊर्द्धचारिणः इति साधु ।

ततोर्द्ध्वस्रोतसां* श्रेष्ठः सप्तमः स तु मानवः।
अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्त्विकस्तामसश्च सः॥ ३९।
पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः†।
प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः॥ ४०।
इत्येते वै समाख्याता नव सर्गाः प्रजापतेः।
प्राकृता वैकृताश्चैव जगतो मूलहेतवः।
इत्येते कथिताः सर्गाः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि‡॥ ४१।

धरण्युवाच।

नवधा सृष्टिरुत्पन्ना ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः।
कथं सा ववृधे देव एतन्मे कथयाच्युत॥ ४२।

वराह उवाच।

प्रथमं ब्रह्मणा सृष्टा रुद्राद्यास्तु तपोधनाः।
सनकादयस्ततः सृष्टा§ मरीच्यादय एव च॥ ४३।
मरीचिरत्रिश्च तथा अङ्गिराः पुलहः क्रतुः।
पुलस्त्यश्च महातेजाः प्रचेता भृगुरेव च।
नारदो दशमश्चैव वशिष्ठश्च महातपाः॥ ४४।

---

* ततोर्द्ध्वस्रोतसामिति आर्षं, तत ऊर्द्ध्वस्रोतसामिति साधु।

† प्राकृतास्ते तु सम्मता इति (क)।

‡ (ग) पुस्तकेऽन्यैव पाठो वर्त्तते—
"इत्येते कथिता सर्गा प्राकृतास्तु त्रय स्मृता।
प्राकृतो वैकृतश्चैव किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि॥"

§ सनकादयस्तत सृष्टा इत्यत्राक्षरमेकमधिकं वर्त्तते, सनकाद्यास्तत सृष्टा इति कृते तु न कश्चिद्दोष एव ४५ श्लोकेऽपि।

सनकाद्यो निवृत्त्याख्ये तेन धर्म्मे प्रयोजिताः ।
प्रवृत्त्याख्ये मरीचाद्या मुक्तैकं नारदं मुनिम् ॥ ४५ ।
योऽसौ प्रजापतिस्त्वाद्यो दक्षिणाङ्गुष्ठसम्भवः ।
तस्मादौ तत्र वंशे तु जगदेतच्चराचरम् ॥ ४६ ।
देवाश्च दानवाश्चैव गन्धर्व्वोरगपक्षिणः ।
सर्व्वे दक्षस्य कन्यासु जाताः परमधार्म्मिकाः ॥ ४७ ।
योऽसौ रुद्रेति विख्यातः पुत्रः क्रोधसमुद्भवः ।
भ्रुकुटीकुटिलात्तस्य ललाटात्परमेष्ठिनः ॥ ४८ ।
अर्द्धनारीनरवपुः प्रचण्डोऽतिभयङ्करः ।
विभजात्मानमित्युक्त्वा ब्रह्मा चान्तर्द्दधे पुनः ॥ ४९ ।
तथोक्तोऽसौ द्विधा स्त्रीत्वं पुरुषत्वं चकार सः ।
बिभेद पुरुषत्वं च दशधा चैकधा च सः ॥ ५० ।
ततस्त्वेकादश ख्याता रुद्रा ब्रह्मसमुद्भवाः ॥ ५१ ।
अयमुद्देशतः प्रोक्तो रुद्रसर्गो मयाऽनघे ।
इदानीं युगमाहात्म्यं कथयामि समासतः ॥ ५२ ।
कृतं त्रेता द्वापरश्च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ ५३ ।
एतस्मिन्ये महासत्त्वा राजानो भूरिदक्षिणाः ।
देवासुराश्च ये चक्रुर्धर्म्मकर्म्म च तच्छृणु ॥ ५४ ।
आसीत्प्रथमकल्पे तु मनुः स्वायम्भुवः पुरा ।
तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे अतिमानुषचेष्टितम् ॥ ५५ ।
प्रियव्रतोत्तानपादनामानं* धर्म्मवत्सलम् ।

---

* नामानमित्यस्य क्लीवत्वमुचितं द्वयमित्यस्य विशेषणत्वात् ।

तत्र प्रियव्रतो राजा महायज्वा तपोबलः ॥ ५६ ।
स चेष्ट्वा विविधैर्यज्ञैर्विपुलैर्भूरिदक्षिणैः ।
सप्तद्वीपेषु संस्थाप्य भरतादीन् सुतान्निजान् ।
स्वयं विशालां बदरीं गत्वा तेपे महत्तपः ॥ ५७ ।
तस्मिन् स्थितस्य तपसि राज्ञो वै चक्रवर्त्तिनः ।
उपेयान्नारदस्तत्र* दिदृक्षुर्धर्म्मचारिणम् ॥ ५८ ।
स दृष्ट्वा नारदं व्योम्नि ज्वलद्भास्करतेजसम् ।
अभ्युत्थानेन राजेन्द्र उत्तस्थौ हर्षितस्तदा ॥ ५९ ।
तस्यासनञ्च† पाद्यञ्च सम्यक् कृत्वा निवेद्य वै ।
स्वागतादिभिरालापैः परस्परमवोचताम् ॥ ६० ।
कथान्ते नारदं राजा पप्रच्छ ब्रह्मवादिनम् ॥ ६१ ।

प्रियव्रत उवाच ।

भगवन् किञ्चिदाश्चर्य्यमेतस्मिन् कृतसंज्ञिते ।
युगे दृष्टं श्रुतं चापि तन्मे कथय नारद ॥ ६२ ।

नारद उवाच ।

आश्चर्य्यमेकं दृष्टं मे तच्छृणुष्व प्रियव्रत ।
ह्यस्तनेऽहनि राजेन्द्र श्वेताख्यं गतवानहम् ॥ ६३ ।
द्वीपं तत्र सरो दृष्टं फुल्लपङ्कजमालिनम्‡ ।
सरसस्तस्य तीरे तु कुमारीं पृथुलोचनाम् ॥ ६४ ।

---

* उपेयादिति भूतेलिङ् आर्षम् ।

† तस्यासने चेति (ग) ।

‡ फुल्लपङ्कजमास्थितमिति (ख) ।

दृष्ट्वाहं विस्मयापन्नस्तां कन्यामायतेक्षणाम् ।
पृष्टवानस्मि राजेन्द्र तदा मधुरभाषिणीम् ॥ ६५ ।
कासि भद्रे कथं वासि किं वा कार्य्यमिह त्वया ।
कर्त्तव्यं चारुसर्व्वाङ्गि तन्ममाचक्ष्व शोभने ॥ ६६ ।
एवमुक्ता मया सा हि मां दृष्ट्वाऽनिमिषेक्षणा ।
स्मृत्वा तूष्णीं स्थिता यावत्तावन्मे ज्ञानमुत्तमम् ॥ ६७ ।
विस्मृतं सर्व्ववेदाश्च सर्व्वशास्त्राणि चैव हि ।
योगशास्त्राणि शिक्षाश्च वेदानां स्मृतयस्तथा ॥ ६८ ।
सर्व्वं दृष्ट्वैव मे राजन् कुमार्य्याऽपहृतं क्षणात् ।
ततोऽहं विस्मयाविष्टश्चिन्ताशोकसमन्वितः ॥ ६९ ।
तामेव शरणं गत्वा यावत्पश्यामि पार्थिव ।
तावद्दिव्यः पुमांस्तस्याः शरीरे समदृश्यत ॥ ७० ।
तस्यापि पुंसो हृदये त्वपरस्तस्य चोरसि ।
अन्यो रक्तेक्षणः श्रीमान्द्वादशादित्यसन्निभः* ॥ ७१ ।
एवं दृष्टाः पुमांसोऽत्र त्रयः कन्याशरीरगाः ।
क्षणेन तत्र कन्यैका न तान् पश्यामि सुव्रत ॥ ७२ ।
ततः पृष्टा मया देवी सा कुमारी कथं मम ।
वेदा नष्टा ममाचक्ष्व भद्रे तन्नाशकारणम् ॥ ७३ ।

कन्योवाच ।

माताहं सर्व्ववेदानां सावित्री नाम नामतः ।
मां न जानासि येन त्वं ततो वेदा हृतास्तव ॥ ७४ ।

* (ग) पुस्तके (७१) श्लोकस्य प्रथमः पादो नास्ति ।

एवमुक्ते तया राजन्विस्मयेन तपोधन।
पृष्टा त एते पुरुषा एतत्कथय शोभने॥ ७५।

कन्योवाच।

य एष मच्छरीरस्थः सर्वाङ्गश्चारुशोभनः।
एष ऋग्वेदनामा तु वेदो नारायणः स्वयम्।
वह्निभूतो दहत्याशु पापान्युच्चारणादनु॥ ७६।
एतस्य हृदये योऽयं दृष्ट आसीत्त्वयात्मजः।
स यजुर्वेदरूपेण स्थितो ब्रह्मा महाबलः॥ ७७।
तस्याऽप्युरसि संविष्टो य एष शुचिरुज्ज्वलः।
स सामवेदनामा तु रुद्ररूपी व्यवस्थितः॥ ७८।
एष आदित्यवत्पापान्याशु नाशयते स्मृतः* ॥ ७९।
एते त्रयो महावेदा ब्रह्मन्देवास्त्रयः स्मृताः।
एते वर्णा अकाराद्याः सवनान्यत्र वै द्विज॥ ८०।
एतत्सर्व्वं समासेन कथितं ते द्विजोत्तम।
गृहाण वेदाञ्छास्त्राणि सर्व्वज्ञत्वञ्च नारद॥ ८१।
एतस्मिन्वेदसरसि स्नानं कुरु महाद्विज।
कृते स्नानेऽन्यजन्मीयं येन स्मरसि सत्तम॥ ८२।
एवमुक्त्वा तिरोभावं गता कन्या नराधिप।
अहं तत्र कृतस्नानस्त्वद्दिदृक्षुरिहागतः॥ ८३।

इति वराहपुराणे आदिभूतवृत्तान्तो द्वितीयोऽध्यायः।

—०—

* एष आदित्यसम्भावत्पापान्दहति आशु वा इति (ग)।

तृतीयोऽध्यायः ।

प्रियव्रत उवाच ।

अन्यस्मिन् भगवज्जन्मन्यासीद्यत्त्वद्विचेष्टितम् ।
सर्व्वं कथय देवर्षे महत्कौतूहलं हि मे ॥ १ ।

नारद उवाच ।

स्नातस्य मम राजेन्द्र तस्मिन्वेदसरस्यथ ।
सावित्र्याश्च वचः श्रुत्वा तस्मिञ्जन्मसहस्रिकम् ।
स्मरणं तत्क्षणाज्जातं शृणु जन्मान्तरं मम ॥ २ ।
अस्त्यवन्तीपुरं राजंस्तत्राहं प्राग्द्विजोत्तमः ।
नाम्ना सारस्वतः पूर्व्वं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३ ।
बहुभृत्यपरीवारो बहुधान्यश्च पार्थिव ।
अन्यस्मिन् कृतसंज्ञे तु युगे परमबुद्धिमान् ॥ ४ ।
ततो ध्यातं मयैकान्ते किमनेन करोम्यहम् ।
द्वन्द्वेन सर्व्वमेतद्धि न्यस्त्वा* पुत्रेषु याम्यहम् ।
तपसे धृतसङ्कल्पः सरः सारस्वतं द्रुतम् ॥ ५ ।
एवं चिन्त्य† मया पृष्टः कर्म्मकाण्डेन केशवः ।
श्राद्धैश्च पितरो देवा यज्ञैश्चान्ये तथा जनाः ॥ ६ ।
ततोऽहं निर्गतो राजंस्तपसे धृतमानसः ।
सारस्वतं नाम सरो यदेतत्पुष्करं स्मृतम् ॥ ७ ।

---

* न्यस्त्वा इत्यार्षं, न्यस्य इति साधु ।

† चिन्त्य इति आर्षं, विचिन्त्य चिन्तयित्वा वेति साधु ।

तत्र गत्वा मया विष्णुः पुराणः पुरुषः शिवः।
आराधितो मया भक्त्या जपन्नारायणात्मकम्॥ ८।
ब्रह्मपारमयं राजञ्जपता परमस्तवम्।
ततो मे भगवांस्तुष्टः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह॥ ९।

प्रियव्रत उवाच।

कीदृशं ब्रह्मपारन्तु श्रोतुमिच्छामि सत्तम।
कथयस्व प्रसादेन देवर्षे सुप्रसन्नधीः॥ १०।

नारद उवाच।

परं पराणाममृतं पुराणं
पारं परं विष्णुमनन्तवीर्य्यम्।
नमामि नित्यं पुरुषं पुराणं
परायणं पारगतं पराणाम्॥ ११।
पुरातनं त्वं प्रतिमं पुराणं
परापरं पारगमुग्रतेजसम्।
गम्भीरगम्भीरधियां प्रधानं
नतोऽस्मि देवं हरिमीशितारम्॥ १२।
परात्परं चापरमं प्रधानं
परास्पदं शुद्धपदं विशालम्।
परात्परेशं पुरुषं पुराणं
नारायणं स्तौमि विशुद्धभावः॥ १३।
पुरा पुरं शून्यमिदं ससर्ज्ज
तदा स्थितत्वात्पुरुषः प्रधानम्।

जने प्रसिद्धः शरणं ममास्तु
नारायणो वीतमलः पुराणः ॥ १४ ।
पारं परं विष्णुमपाररूपं
पुरातनं नीतिमतां प्रधानम् ।
धृतक्षमं शान्तिधरं क्षितीशं
शुभं सदा स्तौमि महानुभावम् ॥ १५ ।
सहस्रमूर्द्धानमनन्तपाद-
मनन्तबाहुं शशिसूर्य्यनेत्रम् ।
तमक्षरं* क्षीरसमुद्रनिद्रं
नारायणं स्तौम्यमृतं परेशम् ॥ १६ ।
त्रिवेदगम्यं त्रिनवैकमूर्त्तिं
त्रिशुक्लसंस्थं त्रिहुताशभेदम् ।
त्रितत्त्वलक्ष्यं त्रियुगं त्रिनेत्रं
नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ १७ ।
कृते सितं रक्ततनुं तथा च
त्रेतायुगे पीततनुं पुराणम् ।
तथा हरिं द्वापरतः कलौ च
कृष्णीकृतात्मानमथो नमामि ॥ १८ ।
ससर्ज्ज यो वक्त्रत एव विप्रान्
भुजान्तरे क्षत्रमथोरुयुग्मे ।

---

* चराचरमिति (ख), (ग) ।

विप्रः पदाग्रेषु तथैव शूद्रान्
नमामि तं विश्वतनुं पुराणम् ॥ १८ ।
परात्परं पारगतं प्रमेयं
युधाम्पतिं कार्य्यत एव कृष्णम् ।
गदासिवर्म्मखम्रतीत्यपाणिं
नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ २० ।
इति स्तुतो देववरः प्रसन्नो
जगाद मां नीरदतुल्यघोषः ।
वरं वृणीष्वेत्यसकृत्ततोऽहं
तस्यैव देहेलयमिष्टवांश्च ॥ २१ । *

इति श्रुत्वा वचो मह्यं देवदेवः सनातनः ।
उवाच प्रकृतिं गच्छ विप्रैतत्तु प्रयोजनम् † ॥ २२ ।
नारं पानीयमित्युक्तं पितॄणां तद्ददौ भवान् ।
तदाप्रभृति ते नाम नारदेति भविष्यति ॥ ‡ २३ ।
एवमुक्त्वा गतो देवः सद्योऽदर्शनमुच्चकैः ।
अहं कलेवरं त्यक्त्वा कालेन तपसा तदा ॥

---

* (ख) पुस्तके २१श श्लोको नास्ति ।

† (ग) पुस्तके पाद एषोऽन्यथा पठ्यते यथा—
उवाच प्रकृतिं विप्र संसरस्वाचयामिमाम् ।

‡ (ग) पुस्तके एष श्लोक एव पठ्यते—
नारं पानीयमित्युक्तं पितॄणां तत्सदा भवान् ।
ददाति ते ततो नाम नारदेति भविष्यति ॥

ब्रह्मलोके लयं प्राप्तस्तदोत्पत्तिं च पार्थिव* ॥ २४।२५
दिवसस्य पुनः सृष्टौ दशभिस्तनयैः सह† ।
दिनादिर्यो हि देवस्य ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
स सृष्ट्यादिः समस्तानां देवादीनां न संशयः ।
सर्व्वस्य जगतः सृष्टिरेषैव प्रभुधर्म्मतः ॥ २६।२७ ।
एतन्मे प्राकृतं जन्म यन्मां पृच्छसि पार्थिव ॥ २८ ।
यस्मान्नारायणं ध्यात्वा प्राप्तोऽस्मि गुरुतां नृप ।
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र भव विष्णुपरायणः ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे आदिभूतवृत्तान्ते नारदजन्मो-
पाख्यानो नाम तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

योऽसौ नारायणो देवः परमात्मा सनातनः ।
भगवान् सर्व्वभावेन उताहो नेति शंस मे* ॥ १ ।

---

* तत्रोत्पत्तिश्च पार्थिव इति (ग) ।
† दशभिर्मानसैः सह इति (ख) ।

* संशयः इति (ख) ।

वराह उवाच ।

मत्स्यः कूर्म्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ।
रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की च ते दश ॥ २ ।
इत्येताः कथितास्तस्य मूर्त्तयो भूतधारिणि* ।
दर्शनं प्राप्तुमिच्छूनां सोपानानि च शोभने ॥ ३ ।
यत्तस्य परमं रूपं तन्न पश्यन्ति देवताः ।
अस्मदादिस्वरूपेण पूरयन्ति ततो धृतिम् ॥ ४ ।
ब्रह्मा भगवती† मूर्त्ती राजसस्तामसस्तथा ।
याभिः संस्थाप्यते विश्वं स्थितौ सञ्चाल्यते‡ च ह ॥ ५ ।
त्वमेका तस्य देवस्य मूर्त्तिराद्या धरा धरे§ ।
द्वितीया सलिलं मूर्त्तिस्तृतीया तैजसी स्मृता ॥ ६ ।
चतुर्थी वायुमूर्त्तिः स्यादाकाशाख्या तु¶ पञ्चमी ।
एतास्तु मूर्त्तयस्तस्य चेत्रज्ञत्वं हि मद्वियाम्‖ ॥
मूर्त्तित्रयं तथा तस्य इत्येताश्चाष्टमूर्त्तयः ॥** ७ ।
अभिव्याप्तमिदं सर्व्वं जगन्नारायणेन ह ।

---

* एता रजोऽधिकास्तत्र मूर्त्तयो लोकधारिणि इति (ख) ।

† वाह्ये भगवत इति (ख) ।

‡ संवर्त्तते इति (ख) ।

§ तस्य देवस्य यन्मूर्त्तिराधाय च धृतिर्हरे इति (ख) ।

¶ आकाशाख्याश्च इति (ख) ।

‖ मद्विय इति (ग) ।

** (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य द्वितीयतृतीयपादौ न स्त. ।

इत्येतत्कथितं देवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

नारदेनैवमुक्तस्तु तदा राजा प्रियव्रतः ।
कृतवान् किं ममाचक्ष्व* प्रसादात्परमेश्वर: ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

भवतीं सप्तधा कृत्वा पुत्राणां च प्रदाय सः ।
प्रियव्रतस्तपस्तेपे नारदाच्छ्रुतविस्मयः ॥ १० ।
नारायणात्मकं ब्रह्म परं जप्त्वा स्वयम्भुवः† ।
ततः स तद्गतमनाः परं निर्व्वाणमाप्तवान् ॥ ११ ।
शृणु चान्यद्वरारोहे यद्वृत्तं परमेष्ठिनः‡ ।
आराधनाय च यतः पुराकाले नृपस्य ह ॥ १२ ।
आसीदश्वशिरा नाम राजा परमधार्म्मिकः ।
सोऽश्वमेधेन यज्ञेन§ यष्ट्वा सुबहुदक्षिणः¶ ॥ १३ ।
स्नातश्चावभृथे सोऽथ‖ ब्राह्मणैः परिवारितः ।
यावदास्ते स राजर्षिस्तावद्योगिवरो मुनिः ।
आययौ कपिलः श्रीमाञ्जैगीषव्यश्च योगिराट् ॥ १४ ।

---

* कृतवांस्तन्ममाचक्ष्वेति (ख) ।

† समाराध्य स्वयम्भुवमिति (ख) ।

‡ यदुक्तं परमेष्ठिना इति (घ) ।

§ सोऽश्वमेधेन राजा वै इति (ग) ।

¶ इयाज बहुदक्षिण इति (ख) । यष्ट्वेति आर्षम्, इष्ट्वेति साधु ।

‖ प्रातश्चावभृथे सोऽथ इति (ग) ।

ततस्त्वरितमुत्थाय* स राजा स्वागतक्रियाम्† ।
चकार परया युक्तः स मुदा राजसत्तमः ॥ १५ ।
तावच्चिंतावासनगौ दृष्ट्वा देवौ महाबलः‡ ।
पप्रच्छ तौ तिग्मधियौ§ योगज्ञौ स्वेच्छयागतौ ॥ १६ ।
भवन्तौ संशयं विप्रौ पृच्छामि पुरुषोत्तमौ ।
कथमाराधयेद्देवं हरिं नारायणं परम् ॥ १७ ।

विप्रावूचतुः ।

क एष प्रोच्यते राजन्त्वया नारायणो गुरुः ।
आवां नारायणौ द्वौ तु त्वत्प्रत्यक्षगतौ नृप ॥ १८ ।

अश्वशिरा उवाच ।

भवन्तौ ब्राह्मणौ सिद्धौ तपसा दग्धकिल्बिषौ ।
कथं नारायणावावामिति वाक्यमथेरितम् ॥ १९ ।
शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्द्दनः ।
गरुड़स्थो महादेवः कस्तस्य सदृशो भुवि ॥ २० ।
तस्य¶ राज्ञो वचः श्रुत्वा तौ विप्रौ शंसितव्रतौ ।
जहसतुः पश्य¶ विष्णुं राजन्निति जजल्पतुः ॥ २१ ।

* तयोस्त्वरितमुत्थाय इति (ख) ।

† स राजाभ्यागतक्रियामिति (ग) ।

‡ दृष्ट्वा राजा महाबल इति (ख) ।

§ तौ तदा विप्रौ इति (ख) ।

¶ जहसतु पश्य तं विष्णु राजन्निति जजल्पतुरिति (क) (ख) पुस्तकयो पाठः, तत्र तमित्यक्षरस्याधिक्याच्छन्दोभङ्ग. ।

एवमुक्का स कपिलः स्वयं विष्णुर्बभूव सः ।
जैगीषव्यश्च गरुड़स्तत्क्षणं समजायत ॥ २२ ।
ततोहाहाकृतं त्वासीत्तत्क्षणाद्राजमण्डलम्* ॥ २३ ।
दृष्ट्वा नारायणं देवं गरुड़स्थं सनातनम् ॥
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा ततो राजा महायशाः† ॥ २४ ।
उवाच शाम्यतां विप्रौ नायं विष्णुरथेदृशः ।
यस्य ब्रह्मा समुत्पन्नो नाभिपङ्कजमध्यमः ।
तस्माच्च ब्रह्मणो रुद्रः स विष्णुः परमेश्वरः ॥ २५ ।
इति राजवचः श्रुत्वा तदा तौ मुनिपुंगवौ ।
चक्रतुः परमां मायां योगमायां विशेषतः‡ ॥ २६ ।
कपिलः पद्मनाभस्तु जैगीषव्यः प्रजापतिः ।
कमलस्थो बभौ ब्रह्मा तस्माद्रुद्रः प्रभास्करः§ ॥ २७ ।
ददर्श राजा रक्ताक्षं कालानलसमद्युतिम्¶ ।
नैच्चो भवति विश्वेशो मायैषा योगिनां सदा ॥ २८ ।
सर्व्वव्यापी हरिः श्रीमानिति राजा जगाद ह‖ ।
ततो वाक्यावसाने तु तस्य राज्ञोहि संसदि** ॥ २९ ।

तदा तद्राजमण्डलमिति (ख) ।

महाशय इति (ख) ।

योगमायाविशारदौ इति (ख) ।

कमलस्थो बभौ कृस्वसस्य वाङ्के प्रजापतिरिति (ग) ।

कालाञ्जनसमद्युतिमिति (ग) ।

इति राजा तमब्रवीदिति (ख) ।

राज्ञोऽथ संसदि इति (ख) ।

मत्कुणा मशका यूका भ्रमराः* पक्षिणोरगाः। ३०।
अश्वा गावो द्विपाः सिंहा व्याघ्राः†गोमायवो मृगाः।
अन्येऽपि पशवः कीटा ग्राम्यारण्याश्च सर्व्वशः।
दृश्यन्ते राजभवने कोटिशो भूतधारिणि‡॥ ३१।
तं दृष्ट्वा भूतसङ्घातं राजा विस्मितमानसः।
यावच्चिन्तयते किं स्यादेतदित्यवगम्य च §॥
जैगीषव्यस्य माहात्म्यं कपिलस्य च धीमतः।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा स राजाश्चशिरास्तदा¶।
पप्रच्छ तावृषी भक्त्या किमिदं द्विजसत्तमौ॥ ३२।३३।

द्विजावूचतुः।

आवां पृष्टौ त्वया राजन् कथं विष्णुरिहेज्यते।
प्राप्यते च‖ महाराज तेनेदं दर्शितं तव॥ ३४।
सर्व्वज्ञस्य गुणा ह्येते ये राजंस्तव दर्शिताः।
स च नारायणो देवः सर्व्वज्ञः कामरूपवान्॥ ३५।

भूमिज्ञाः पन्नगोरगाः इति (ख)। पक्षिणोरगा इति आर्षं, पक्ष्युरगाः, अथवा पक्षिण उरगा इति साधु।

† व्याला गोमायवो मृगा इति (ख)।

‡ कोटिशो बहवापगा इति (ख), बहवापगा इति आर्षं, बह्व्य आपगा इति साधु।

§ किंस्विदेवमित्यवगम्य च इति (ख)।

¶ राजा चश्चशिरास्तदा इति (ख)।

‖ प्राप्यते वै इति (ख)।

सौम्यस्तु* संस्थित: क्वापि प्राप्यते मनुजै:† किल ।
आराधनं न चैतस्य परमार्थं भविष्यति ॥ ३६ ।
किन्तु सर्व्वशरीरस्थ: परमात्मा जगत्पति: ।
स्वदेहे दृश्यते भक्त्या नैकस्थानगतस्तु स: ॥
अतोऽर्थं‡ दर्शितं रूपं देवस्य परमात्मन: ।
आवयोस्तव राजेन्द्र प्रतीति: स्याद्यथा तव ॥ ३७ ॥ ३८ ।
एवं सर्व्वगतो विष्णुस्तव देहे जनेश्वर ।
मन्त्रिणां भृत्यसङ्घस्य सुराद्या ये प्रदर्शिता:§ ॥ ३९ ।
पशव: कीटसङ्घाश्च तेऽपि विष्णुमया नृप ।
भावनान्तु दृढां कुर्य्याद्यत: सर्व्वमयो हरि:¶ ॥ ४० ।
नान्यस्तत्सदृशं भूतमिति भावेन सेव्यताम् ।
एष ते ज्ञानसद्भावस्तव राजन् प्रकीर्त्तित:‖ ॥ ४१ ।
परिपूर्णेन भावेन स्मर नारायणं गुरुम्** ।

---

* सोऽन्यत्र संस्थित: इति (ख) ।

† पुरुषैरिति (ग) ।

‡ अतीव इति (क), (ख) ।

§ तदुपायं प्रदर्शितमिति (ख), स उपाय. प्रदर्शित इति साधु ।

¶ सर्व्वगतोहरिरिति (ग) ।

‖ श्लोकोऽयं (ख) पुस्तके भिन्नरूपोऽस्ति । यथा—
नियन्ता सर्व्वभूतानामिति भावेन सिध्यति ।
एष वै ज्ञानसद्भावस्तव राजन् प्रदर्शित. ॥ इति ।
इति भावेन सेव्यते इति (ग) ।

** नरनारायणं गुरुमिति (ख) ।

पूजोपहारैर्धूपैश्च* ब्राह्मणानाञ्च तर्पणैः।
ध्यानेन सुस्थितेनाशु सुप्राप्यः परमेश्वरः† ॥ ४२ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते चतुर्थोऽध्यायः।

——:——

पञ्चमोऽध्यायः।

अश्वशिरा उवाच।

भवन्तो मम सन्देहमेकं छेत्तुमिहार्हतः।
येन च्छिन्नेन जायेत मम संसारविच्युतिः* ॥ १ ।
एवमुक्तो नृपतिना तदा योगिवरो मुनिः।
कपिलः प्राह धर्मात्मा राजानं यजतां वरम्† ॥ २ ।

कपिल उवाच।

कस्ते मनसि सन्देहो राजन् परमधार्म्मिक।
छेदामि‡ येन तच्छ्रुत्वा ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ३ ।

---

* अर्घ्यैश्च इति (ख)। पूजोपहारधूपैश्चेति (ग)।

† ध्यानेन स्तवनेनापि प्राप्यते परमेश्वरमिति (ख)।

* संसारनिर्वृतिः इति (ख)।

† यज्वानं यज्वनां वरमिति (ख)।

‡ छेदामीति आर्षं, छिनद्मीति साधु। छिन्दामीति (ग), तदपि आर्षम्।

राजोवाच* ।

कर्म्मणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानिना मुने† ।
एतन्मे संशयं छिन्धि यदि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ ४ ।

कपिल उवाच ।

इमम्प्रश्नं महाराज‡ पुरा पृष्टो बृहस्पतिः ।
रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेण राज्ञा च वसुना तथा§ ॥ ५ ।
वसुरासीन्नृपश्रेष्ठो विद्वान्दानपतिः पुरा ।
चाक्षुषस्य मनोः काले ब्रह्मणोऽन्वयवर्द्धनः ॥ ६ ।
वसुः स्म ब्रह्मणः सद्म गतवांस्तद्दिदृक्षया ।
पथि चैत्ररथं दृष्ट्वा विद्याधरवरं नृप ।
अपृच्छच्च वसुः प्रीत्या ब्रह्मणोऽवसरं प्रभोः¶ ॥ ७ ।
सोऽब्रवीद्देवसमितिर्वर्त्तते ब्रह्मणो गृहे ।
एवं श्रुत्वा वसुस्तस्थौ द्वारि ब्रह्मौकसस्तदा ॥ ८ ।
तावत्तत्रैव रैभ्यस्तु आजगाम महातपाः ।
स राजा प्रीतिमानासीद्वसुः सम्पूर्णमानसः‖ ॥ ९ ।

---

* अश्वशिरा उवाच इति (ख) ।

† कर्म्मणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानतो मुने इति (ग)।

‡ महाबाहो इति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेणेत्यतः परं गतवांस्तद्दिदृक्षयेति पाठो वर्त्तते । तत्र सार्द्धैकः श्लोको नास्तीति भावः ।

¶ (ख) पुस्तके पप्रच्छ क्व गतो रैभ्य इति विद्याधरं वसुरित्यधिकार्द्धं वर्त्तते ।

‖ वसुर्धात्रा च पूजित इति(ख)। स राजा प्रीतमनसा वसुः सम्पूर्णमानस इति(ग)।

उवाच पूजयित्वाग्रे क्व प्रयातोऽसि वै मुने ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

अहं बृहस्पतेः पार्श्वादागतोऽस्मि* महानृप ।
किञ्चित्कार्यान्तरं प्रष्टुमगाद्देवपुरोहितम् ॥ ११ ।
एवं ब्रुवति† रैभ्ये तु ब्राह्मणस्त्वमहत्पदः ।
उत्तस्थौ‡ स्वानि धिष्ण्यानि गता देवगणाः प्रभो ॥ १२ ।
तावद्बृहस्पतिस्तत्र रैभ्येण सह संविदम् ।
कृत्वा स्वधिष्ण्यमगमद्वसुना चानुपूजितः§ ॥ १३ ।
रैभ्य आङ्गिरसो राजा वसुश्चोपविवेश ह ।
उपविष्टेषु राजेन्द्र¶ तेषु त्रिष्वपि सोऽब्रवीत् ॥
बृहस्पतिर्देवगुरू रैभ्यं वचनमन्तिके ।
किं करोमि महाभाग वेदवेदाङ्गपारग‖ ॥ १४ ॥ १५ ।

रैभ्य उवाच ।

बृहस्पते कर्म्मणा किं प्राप्यते ज्ञानिनाऽथवा ।
मोक्ष एतन्ममाचक्ष्व पृच्छतः संशयं प्रभो ॥ १६ ।

---

* आगतोऽत्र इति (ख) ।

† वदति इति (ख) ।

‡ उत्थाय इति (ख) ।

§ वसुना चापि पूजितः इति (ख) । वसुना चाग्र्य पूजित इति (ग) ।

¶ आसनेषूपविष्टेषु इति (ख) ।

‖ किन्ते करोमि विप्रेन्द्र कथ्यतां राजसत्तम इति (ख) ।

बृहस्पतिरुवाच ।

यत्किञ्चित्कुरुते कर्म्म पुरुषः साध्वसाधु वा ।
सर्व्वं नारायणे न्यस्य कुर्व्वन्नपि न लिप्यते ॥ १७ ।
श्रूयते च द्विजश्रेष्ठ संवादो विप्रलुब्धयोः ।
आत्रेयो ब्राह्मणः कश्चिद्वेदाभ्यासरतो मुनिः ॥ १८ ।
तपस्यभिरतः प्रातःस्नायी त्रिषवणे रतः ।
नाम्ना संयमनः पूर्व्वमेकस्मिन्दिवसे नदीम् ।
धर्म्मारण्ये गतः स्नातुं धन्यां भागीरथीं शुभाम्* ॥ १९ ।
तत्रासीनं महायूथं हरिणानां विचक्षणः ॥
लुब्धो निष्ठुरको नाम धनुःपाणिः कृतान्तवत् ।
आययौ तं जिघांसुः सन्सज्यं संयुज्य सायकम्† ॥ २० ।
ततः संयमनो विप्रो दृष्ट्वा तं मृगयारतम् ।
वरयामास मा भद्र जीवघातमिमङ्कुरु‡ ॥ २१ ।
एतच्छ्रुत्वा वचो व्याधः स्मितपूर्व्वमिदं वचः ।
उवाच नाहं हिंसामि पृथग्जीवान्द्विजोत्तम ॥ २२ ।
परमात्मा त्वयं भूतैः क्रीड़ते भगवान्स्वयम्§ ।
कृता मायावली¶ मन्त्रैस्तद्वदेतन्न संशयः ॥ २३ ।

---

* धर्म्मारण्येषु स स्नात्वा ययौ भागीरथीं शुभामिति (ख) ।

† आययौ तं जिघांसुः सन्धनुषा योज्य सायकानिति (ग) ।

‡ वारयामास तं विप्रो जीवनाशञ्च मा कुरु इति (ख) ।

§ एकवत् स्वयमिति (ख) ।

¶ कृत्वा मृदावलमिति (ख) ।

अहंभावः सदा ब्रह्मन विधेयो मुमुक्षुभिः ।
यावत्प्राणरतं सर्व्वं जगदेतद्विचेष्टितम् ।
तत्राहमिति यः शब्दः स साधुत्वं न गच्छति ॥ २४ ।
इत्याकर्ण्य स विप्रेन्द्रो द्विजः संयमनस्तदा ।
विस्मयेनाब्रवीद्वाक्यं लुब्धं निष्ठुरकं द्विजः ॥ २५ ।
किमेतदुच्यते भद्र प्रत्यचं हेतुमद्वचः ॥ २६ ।
ततः श्रुत्वा पुन*र्विप्रं लुब्धकः प्राह धर्म्मवित् ।
कृत्वा लोहमयं जालं तस्याधो ज्वलनं ददौ ॥ २७ ।
दत्तवह्निं द्विजं प्राह ज्वाल्यतां काष्ठसञ्चयम् ।
ततो विप्रो मुखेनाग्निं प्रज्वाल्य विरराम ह ॥ २८ ।
ज्वलिते तु पुनर्वह्नौ तं जालं लोहसम्भवम् ।
गवाचैर्निर्गतज्वालं बभौ कादम्बिगोलवत्† ॥ २९ ।
पृथक् पृथक् सहस्राणि निश्चेलुर्ज्वलनार्च्चिषः‡ ।
एकस्थानगतस्यापि वह्नेरायसजालकैः ॥ ३० ।
ततो लुब्धोऽब्रवीद्विप्रमेकां ज्वालां महामुने ।
गृहाण येन शेषाणां करिष्यामीह नाशनम् ॥ ३१ ।
एवमुक्त्वा हुताशे तु तोयपूर्णघटं द्रुतम् ।
चिक्षेप सहसा वह्निः प्रशशामाथ पूर्व्ववत्§ ॥ ३२ ।

---

* एतच्छ्रुत्वा पुनरिति (ख) । ततः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यमिति (ग) ।

† एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ पृथक् पृथक सहस्राणि निर्य्येऽन्तर्ज्जालकैर्द्विजेति (ग) ।

§ प्रशमार्थमनूद्युचदिति (ख) ।

ततोऽब्रवील्लुब्धकस्तु* ब्राह्मणं तं तपोधनम् ।
भगवन्या त्वया ज्वाला गृहीतासीद्धुताशनात्† ।
प्रयच्छ येन मार्गेण मांसान्यानाय्य भक्षये ॥ ३३ ।
एवमुक्तस्तदा विप्रो यावदायसजालकम् ।
पश्यत्येव नः‡ तत्राग्निर्मूलनाशे गतः क्षयम् ॥ ३४ ।
ततो विलक्ष्यभावेन ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
तूष्णीम्भूतः स्थितस्तावल्लुब्धको वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ।
एतस्मिञ्ज्वलितो वह्निर्बहुशाखश्च सत्तम§ ।
मूलनाशे भवेन्नाशस्तद्वदेतदपि द्विज ॥ ३६ ।
आत्मा स प्रकृतिस्तस्य भूतानां संश्रयो भवेत् ।
विकृतादुद्भवस्तस्य एषा वै जगतः स्थितिः¶ ॥ ३७ ।
पिण्डग्रहणधर्म्मेण यदस्य विहितं व्रतम् ।
तत्तदात्मनि संयोज्य कुर्व्वाणो नावसीदति ॥ ३८ ।
एवमुक्ते तु व्याधेन ब्रह्मणो राजसत्तम ।
पुष्पवृष्टिरथाकाशात्तस्योपरि पपात ह ॥ ३९ ।
विमानानि च दिव्यानि कामगानि महान्ति च ।

---

* लुब्धको वै इति (ख) ।

† प्रगृहीता हुताशनादिति ।

‡ पश्यंस्तावन्न तत्राग्निः इति (क), (ख) ।

§ एतस्मिञ्ज्वलिते वह्नौ बहुशाखैर्द्विजोत्तम इति (ख) ।

¶ (ग) पुस्तके एतदर्द्धमेवं पठितम्—
"भूप एषा जगत्सृष्टिस्तथैव जगती भवेत् ।"

बहुरत्नानि मुख्यानि ददृशे* ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४० ।
तेषु निष्ठुरकं लब्धं सर्व्वेषु समवस्थितम्† ।
ददृशे‡ ब्राह्मणस्तत्र कामरूपिणमुत्तमम् ॥ ४१ ।
अद्वैतवासनासिद्धं योगाद्बहुशरीरकम् ।
दृष्ट्वा विप्रौ मुदा युक्तः प्रययौ निजमाश्रमम् ॥ ४२ ।§
एवं ज्ञानं भवेत्कर्म्म कुर्व्वतोऽपि स्वजातिकम् ।
भवेन्मुक्तिर्द्विजश्रेष्ठ रैभ्यराजवसोर्ध्रुवम् ॥ ४३ ।
एवं तौ संशयच्छेदं प्राप्तौ रैभ्यवसू नृप ।
बृहस्पतेस्ततो धिष्ण्याज्जग्मतुर्निजमाश्रमम् ॥ ४४ ।
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र देवं नारायणं प्रभुम् ।
अभेदेन स्वदेहे तु पश्य आराधयन् प्रभुम् ॥ ४५ ।
कपिलस्य वचः श्रुत्वा स राजाश्वशिरा विभुः ।
ज्येष्ठं पुत्रं समाहूय धन्यं स्थूलशिराह्वयम् ।
अभिषिच्य निजे राज्ये स राजा प्रययौ वनम् ॥
नैमिषाख्यं वरारोहे तत्र यज्ञतनुं हरिम् ।
तपसाराधयामास यज्ञमूर्त्तिस्तवेन च ॥ ४६।४७ ।

---

* ददृशे इत्यात्मनेपदमार्षं, ददर्शेति साधु ।

† तेषु निष्ठुरकं तुल्यमिति (ख) ।

‡ अत्रापि ददर्शेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके अतः परं किमप्यधिकं श्लोकार्द्धं वर्त्तते यथा—
"एव ज्ञानवतः कर्म्म कुतोविद्याः स्वयोनिजा ।"

धरण्युवाच ।

कथं यज्ञतनोः स्तोत्रं राज्ञा नारायणस्य ह ।
स्तुतिः कृता महाभाग पुनरेतच्च शंस मे ॥ ४८ ।

वराह उवाच ।

नमामि नित्यं त्रिदशाधिपस्य
भवस्य सूर्यस्य हुताशनस्य ।
सोमस्य राज्ञो मरुतामनेक-
रूपं हरिं यज्ञतनुं नमस्ये* ॥ ४९ ।
सुभीमदंष्ट्रं शशिसूर्यनेत्रं
संवत्सरोहशापनयुग्मकुक्षिम् ।
दर्भाङ्गरोमाणमथोग्रशक्तिं†
सनातनं यज्ञनरं नमामि ॥ ५० ।
द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं शरीरेण दिशश्च सर्वाः ।
तमीड्यमीशं जगतां प्रसूतिं
जनार्दनं तं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५१ ।
सुरासुराणामजयो जयाय
युगे युगे यत्स्वशरीरमाद्यम् ।

---

* (क) पुस्तकेऽस्य श्लोकस्य तृतीयपादस्तु एवं पठ्यते "सर्व्वस्य विश्वस्य युतं सुसुच"-मिति । तत्राऽतः परं चरणत्रयं नास्ति ।

† धर्म्माङ्गरोमाणमथोर्व्वसम्मितमिति (ग) ।

सृजत्यनादिः परमेश्वरो य-
स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥ ५२।
दधार मायामयमुग्रतेजा
जयाय चक्रं त्वमलं सुशुभ्रम्।
सारङ्गशङ्खादिचतुर्भुजो य-*
स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥ ५३।
क्वचित्सहस्रं शिरसां दधानः
क्वचिन्महापर्वततुल्यकायः।
क्वचित्स एव त्रसरेणुतुल्यो†
यस्तं सदा यज्ञनरं नमामि॥ ५४।
चतुर्मुखो यः सृजते‡ समग्रं
रथाङ्गपाणिः प्रतिपालनाय।
क्षयाय कालानलसन्निभो य-
स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥ ५५।
संसारचक्रक्रमणक्रियायै
य इज्यते सर्वगतः पुराणः।
यो योगिनां ध्यानगतोऽप्रमेय-§
स्तं यज्ञमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम्॥ ५६।

---

* जयाय चक्रं समरेषु शुभ्रम् गदासिसारङ्गचतुर्भुजो य इति (ख)।

† क्वचिन्नवेद्यं त्रसरेणुतुल्यमिति (ख)।

‡ सृजते जगच्चेति (ख)। सृजत इति आर्षं सृजतीति साधु।

§ यो योगिभिर्ध्यायते चाऽप्रमेय इति (ख), (ग)।

सम्यङ्मनस्यर्पितवानहं ते
यदा सुदृश्यं स्वतनौ तु तत्त्वम्* ।
न चान्यदस्तीति मतिः स्थिरा मे
यतस्ततो याति विशुद्धभावम्† ॥ ५७ ॥
इतीरतस्तस्य हुताशनार्चिः-
प्रख्यन्तु‡ तेजः पुरतो बभूव ।
तस्मिन्स राजा प्रविवेश बुद्धिं
कृत्वा लयं प्राप्तवान्यज्ञमूर्त्तौ ॥ ५८ ॥

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते पञ्चमोऽध्यायः ।

—:—

षष्ठोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।
सवसुः संशयच्छेदं प्राप्य रैभ्यश्च सत्तमः ।
उभौ किं चक्रतुर्देव श्रुत्वा चाङ्गिरसं वचः* ॥ १ ॥

---

* मनोमयं स्थापितवानहन्तु दृश्यं दृश्या ते स्वतनुं तनौ ते इति (ख) पुस्तके पाठः ।

† यतस्तत आवह शुद्धभावमिति (ग) ।

‡ प्रेच्यमिति (ख) ।

—०—

* एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

वराह उवाच ।

स वसुः सर्वधर्मज्ञः स्वराज्यं प्रत्यपालयत् ।
अयजद्बहुभिर्यज्ञैर्महद्भिर्भूरिदक्षिणैः ॥ २ ।
कर्मकाण्डेन देवेशं हरिं नारायणं प्रभुम् ।
तोषयामास राजेन्द्रस्तमभेदेन चिन्तयन् ॥ ३ ।
ततः कालेन महता तस्य राज्ञो मतिः किल ।
निवृत्तराज्यभोगेच्छा* ह्रन्द्वस्यान्तमुपेयुषः ॥ ४ ।
ततः पुत्रं विवस्वन्तं श्रेष्ठं भ्रातृशतस्य ह ।
अभिषिच्य स्वके राज्ये तपोवनमुपागतः† ॥ ५ ।
पुष्करं नाम तीर्थानां प्रवरं यत्र केशवः ।
पुण्डरीकाक्षनामा तु पूज्यते तत्परायणैः ॥ ६ ।
तत्र गत्वा स राजर्षिः काश्मीराधिपतिर्वसुः ।
अतितीव्रेण तपसा स्वशरीरमशोषयत्‡ ॥ ७ ।
पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तवं भक्त्या जपन् बुधः ।
आरिराधयिषुर्देवं नारायणमकल्मषम् ।
स्तोत्रान्ते तल्लयं प्राप्तः स राजा राजसत्तमः ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तोत्रं देव कथं स्मृतम् ।

---

* निवृत्तराज्यभोगस्येति (ग) ।

† तपोवनमुपागमदिति (ख), (ग) ।

‡ स्वं शरीरमशोषयदिति (ख) ।

कीदृशं तन्ममाचक्ष्व परमेश्वर तत्त्वतः* ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते मधुसूदन ।

नमस्ते सर्व्वलोकेश नमस्ते तिग्मचक्रिणे ॥ १० ।

विश्वमूर्त्तिं महाबाहुं वरदं सर्व्वतेजसम् ।

नमामि पुण्डरीकाक्षं विद्याविद्यात्मकं विभुम्† ॥ ११ ।

आदिदेवं महादेवं वेदवेदाङ्गपारगम् ।

गभीरं सर्व्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम्‡ ॥ १२ ।

सहस्रशीर्षिणं देवं सहस्राक्षं महाभुजम् ।

जगत्संव्याप्य तिष्ठन्तन्नमस्ये परमेश्वरम्§ ॥ १३ ।

शरण्यं शरणं देवं¶ विष्णुञ्जिष्णुं सनातनम् ।

नीलमेघप्रतीकाशं नमस्ये चक्रपाणिनम् ॥ १४ ।

शुद्धं सर्व्वगतं नित्यं व्योमरूपं सनातनम् ।

भावाभावविनिर्मुक्तं नमस्ये सर्व्वगं हरिम् ॥ १५ ।

नान्यत्किञ्चित्प्रपश्यामि व्यतिरिक्तं त्वयाऽच्युत ।

---

* कीदृशं वा ममाचक्ष्व भक्तायाः परमेश्वर इति (ख) ।

† विद्याविद्यात्मकं मुने इति (ख) ।

‡ गभीरं सर्व्वदेवानां नमामि मधुसूदन इति (ग) ।

§ (ग) पुस्तके एष श्लोक एवं पठितः—

"विश्वमूर्त्तिर्महापूर्त्तिर्विद्यामूर्त्तिस्त्रिमूर्त्तिकम् ।

कवचं सर्व्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम् ॥"

¶ (ग) पुस्तके चरणमेतदन्यथा दृश्यते यथा—देवदेवं महादेवमिति ।

त्वन्मयञ्च प्रपश्यामि सर्व्वमेतच्चराचरम् ॥ १६ ।
एवन्तु वदतस्तस्य मूर्त्तिमान् पुरुषः किल ।
निर्गत्य देहान्नीलाभो घनचण्डो भयङ्करः ॥
रक्ताक्षो ह्रस्वकायस्तु दग्धस्थूणासमप्रभः ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा किं करोमि नराधिप ॥ १७।१८ ।

राजोवाच ।

कोऽसि किं कार्य्यमिह ते कस्मादागतवानसि ।
एतन्मे कथय व्याध एतदिच्छामि वेदितुम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

पूर्व्वं कलियुगे राजन्त्वं राजा दक्षिणापथे* ।
पूर्णधर्म्मोद्भवः श्रीमान्† जनस्थाने विचक्षणः ॥ २० ।
स कदाचिद्भवान्वीर तुरगैः परिवारितः‡ ।
अरण्यमागतो हन्तुं श्वापदानि विशेषतः ॥ २१ ।
तत्र त्वया अकामेन मृगवेषधरो मुनिः ।
दण्डकुम्मेन दूरे तु§ पातितो धरणीतले ॥ २२ ।
सद्यो मृतश्च विप्रेन्द्रस्त्वञ्च राजन्मुदा युतः¶ ।
हरिणोऽयं हत इति यावत्पश्यसि पार्थिव ।

---

* दक्षिणामुखे इति (ख), (ग) ।

† सोमवंशोद्भवः श्रीमानिति (ख) ।

‡ श्वगणैः परिवारित इति (ख) ।

§ काण्डयुग्मेन दूरात् इति (ख) ।

¶ मुदाऽन्वित इति (ख) ।

तावन्मृगवपुर्विप्रो मृतः प्रस्रवणे गिरौ ॥ २३ ।
तं दृष्ट्वा त्वं महाराज क्षुभितेन्द्रियमानसः ।
गृहागत*स्ततोऽन्यस्य कस्यचित्कथितं त्वया ॥ २४ ।
ततः कतिपयाहस्य त्वया रात्रौ नरेश्वर ।
ब्रह्महत्याभयाद्भीतचित्तेनैतद्विचिन्तितम्† ।
कृत्यं करोमि शान्त्यर्थं मुच्येयं येन पातकात्‡ ॥ २५ ।
ततस्त्वया महाराज सञ्चिन्त्य नारायणं प्रभुम् ।
सञ्चिन्त्य द्वादशी शुद्धा त्वया राजन्नुपोषिता ॥ २६ ।
नारायणो मे सुप्रीत इति प्रोक्ता शुभेऽहनि ।
गौर्दत्ता विधिना सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः§ ॥ २७ ।
अमुक्तो द्वादशीधर्म्मो यत्तत्रापि च कारणम्¶ ।
कथयामि भवत्पत्नी नाम्ना नारायणी शुभा ॥ २८ ।
सा कण्ठगेन प्राणेन व्याहृता तेन ते गतिः‖ ॥ २९ ।
कल्पमेकं महाराज जातो विष्णुपुरे तव** ।
अहञ्च तव देहस्थः सर्व्वं जानामि चाव्ययम् ॥ ३० ।

---

* गृहं गत इति (ग) ।

† ब्रह्महत्याभयाद्भीत्या युक्तमेतद्विचिन्तितम् । इति (ख) ।

‡ मुच्यते येन पातकादिति (ख), (ग) ।

§ (ख) पुस्तके श्लोकेऽस्मिन् प्रभूतः पाठभेदो वर्त्तते—यथा, नारायणोऽस्तु मे प्रीत-इति चोक्तं स्वके हृदि । गा ददद्विधिवत्सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः ॥ इति ।

¶ तत्रापि तव कारणमिति (ख) ।

‖ व्याहृता ते ततो गतिरिति (ख) ।

** जातो विष्णुपुरं तत्र इति (ख) ; (ग) पुस्तकेऽतः परं सार्द्धपञ्चश्लोका न सन्ति ।

ब्रह्मग्रहो महाघोरः पीड़यामीति* मे मतिः
तावद्विष्णोस्तु पुरुषैः किङ्करैर्मुषलैरहम्।
प्रहृतः सङ्क्षयं जातश्च्युतस्ते रोमकूपतः† ।
स्वर्गस्थस्यापि राजेन्द्र स्थितोऽहं स्वेन तेजसा ॥ ३१।३२ ।
ततोऽहःकल्पे निर्वृत्ते रात्रिकल्पेन सत्तम ।
इदानीमादिसृष्टौ तु क्षते नृपतिसत्तम ।
सम्भूतस्त्वं महाराज राज्ञः सुमनसो गृहे ।
काश्मीरदेशाधिपतेरहं चाङ्गरुहैस्तव ॥
यज्ञैरिष्टस्त्वयानेकैर्बहुभिश्चाप्तदक्षिणैः‡ ॥ ३३।३४ ।
न चाहन्तैरपहृतो§ विष्णुस्मरणवर्ज्जितैः¶ ।
इदानीं यत्त्वया स्तोत्रं पुण्डरीकाक्षपारगम् ।
पठितं तत्प्रभावेण विहायाङ्गरुहाण्यहम्‖ ।
एकीभूतः पुनर्जातो व्याधरूपी नृपोत्तम** ॥ ३५।३६ ।

---

* ब्रह्महत्याग्रहे घोरपीड़यामीति (ख)।

† स च्युतस्त्द्रोमकूपत इति (ख)।

‡ काश्मीरदेशाधिपतिस्तवाङ्गरुहत सह।
यज्ञैरिष्ट त्वयाऽनेकैर्दानैश्च विविधैस्तव ॥ इति (ख)।

§ न चाहं तैरपगत इति (ख)।

¶ जातिस्मरणवर्त्तित इति (ग) पुस्तके पाठः।

‖ (ग) पुस्तके श्लोकोऽयमेवं पठितः—
"इदानीं तत्त्वया प्रोक्तं पुण्डरीकाक्षपारकम्।
पठितं तव भावेन गुहायां गुरुहाप्यहम् ॥"

** व्याधरूपी द्विजोत्तम इति (ख)।

अहं भगवतः स्तोत्रं श्रुत्वा प्राक् पापमूर्त्तिना ।
मुक्तोऽस्मि धर्मबुद्धिर्मे वर्त्तते साम्प्रतं विभो ॥ ३७ ।*
एतच्छ्रुत्वा वचो राजा† परं विस्मयमागतः ।
वरेण छन्दयामास तं व्याधं राजसत्तमः ॥ ३८ ।

राजोवाच ।

कारितोऽस्मि यथा व्याध त्वया जन्मान्तरं गतम् ।
तथा त्वं मत्प्रभावेण‡ धर्मव्याधो भविष्यति ॥ ३९ ।
यश्चैतत्पुण्डरीकाक्षपारगं शृणुयात्परम्§ ।
तस्य पुष्करयात्रायां विधिस्नानफलं भवेत् ॥ ४० ।

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो राजा विमानवरमास्थितः ।
परेण तेजसा योगमवापाशेषधारिणि ॥ ४१ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते षष्ठोऽध्यायः ।

वसुचरितं समाप्तम् ।

---

* "अहं हि पारगं स्तोत्रं पुण्डरीकाक्षमूर्त्तितः ।
मुक्तोऽस्मि धर्म्मबुद्धिर्मे वर्त्तते साम्प्रतं विभो ॥" इति (ख) ।

† एतच्छ्रुत्वा ततो राजा इति (ख) ।

‡ मत्प्रसादेन इति (ख) ।

§ पारगं प्रशृणुयात्पठेदिति (ख) ।

सप्तमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

रैभ्योऽसौ मुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा ।
स्वयं किमकरोद्देव संशयो मे महानयम्* ॥ १ ॥

वराह उवाच ।

स रैभ्योमुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा† ।
आजगाम गयां पुण्यां पितृतीर्थे तपोधनः ॥ २ ।
तत्र गत्वा पितॄन् भक्त्या पिण्डदानेन तर्पयन् ।
ततापः सुमहत्तीव्रं तपः परमदुश्चरम्‡ ॥ ३ ॥
चरतस्तस्य तत्तीव्रं तपो रैभ्यस्य धीमतः§ ।
आजगाम महायोगी विमानस्थोऽतिदीप्तिमान्¶ ॥ ४ ।
त्रसरेणुसमे शुद्धे विमाने सूर्यसन्निभे ।
परमाणुप्रमाणेन पुरुषस्तत्र दीप्तिमान् ॥ ५ ।
सोऽब्रवीद्रैभ्य किं कार्य्यं तपश्चरसि सुव्रत ।
एवमुक्त्वा दिवो भूमिं मापयामास वै पुमान् ॥ ६ । ‖

---

* संशयो मे महानभूदिति (ख) ।

† स तु रैभ्यो मुनि. श्रुत्वा वसुं सिद्धमुपागतमिति (ख) ।

‡ परमदुष्करमिति (ख) । तपस्ततापः इति आर्षं, तपस्तेपे इति साधु ।

§ ततो रैभ्यस्य धीमत इति (ख) ।

¶ विमानस्थोऽपि दीप्तिमानिति (ख) ।

‖ (ख) पुस्तके (५) (६) श्लोकौ न स्त. ।

तत्रापि रोदसीव्याप्तं विमानं सूर्य्यसन्निभम् ।
युगपद्विष्णुभवनं व्याप्नुवन्तं ददर्श सः * ॥ ७ ।
ततः स विस्मयाविष्टो रैभ्यः प्रणतिपूर्व्वकम् ।
पप्रच्छ तं महायोगिन् को भवान् प्रब्रवीतु मे ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

अहं रुद्रादवरजो ब्रह्मणो मानसः सुतः ।
नाम्ना सनत्कुमारेति† जनलोके वसाम्यहम्‡ ॥ ९ ।
भवतः पार्श्वमायातः प्रणयेन तपोधन ।
धन्योऽसि सर्व्वदा§ वत्स ब्रह्मणः कुलवर्द्धनः ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

नमोऽस्तु ते योगिवर प्रसीद
दयां मह्यं कुरुषे विश्वरूप¶ ।
किमत्र सत्यं वद योगिसिंह
धन्योऽहमुक्तो हि कथं त्वयाद्य‖ ॥ ११ ।

सनत्कुमार उवाच ।

धन्यस्त्वमेव द्विजवर्य्यमुख्य**

---

* युगपद्ब्रह्मसदनं भासयन्तं ददर्श ह इति (ख) ।

† सनत्कुमारेति आर्षं, सनत्कुमार इति साधु ।

‡ नभोलोके वसाम्यहमिति (ग) ।

§ सर्व्वथा इति (ख) ।

¶ कुरु विप्रमुख्य इति (ख) । अत्र छन्दोनियमो न दृश्यते ।

‖ किमत्र सत्यं वद योगिसिंह धन्योऽसि रूपं तव रूपमद्य इति (ख) ।

** द्विजविप्रमुख्य इति (ख) । श्लोकेऽप्यत्र छन्दोनियमो नास्ति ।

यद्वेदवादाभिरतः पितॄंश्च ।
प्रीणासि मन्त्रव्रतजप्यहोमै-
र्गयां समासाद्य च सर्व्वपिण्डैः* ॥ १२ ।
शृणुष्व चान्यो नृपतिर्बभूव
विशालनामा स पुरं विशालम्† ।
उवास धन्यो धृतिमान्‡ सपुत्रः
स्वयं विशालाधिपतिर्द्विजाग्र्यान् ॥
पप्रच्छ पुत्रार्थममित्रहा स-
ते ब्राह्मणाः प्रोचुरदीनसत्त्वाः ।
राजन् पितॄंस्तर्पय पुत्रहेतो-
र्गत्वा गयामन्नदानैरनेकैः§ ॥ १३।१४ ।
ध्रुवं सुतस्ते भविता नृपेश¶
सुसम्प्रदाता सकलक्षितीशः‖ ॥ १५ ।
इतीरिते ब्राह्मणैः स प्रहृष्टो**

---

* तथाऽन्यपिण्डैरिति (ग) ।

† स पुरीं विशालामिति (ख) ।

‡ धर्म्मो धृतिमानिति (ख) ।

§ गत्वा गयां पिण्डदानेन सम्यगिति (ख) ।

¶ भविता नृवीर इति (ख) ।

‖ सहस्रदाता सकलक्षितीश इति (ख) ।

** इतीरिते ब्राह्मणैः सिद्धसङ्घैरिति (ख) ।

तीर्थप्रभाव एषोऽस्मिन्ब्रह्मघ्नस्यापि तत्सुत: ।
पितु: पिण्डप्रदानेन कुर्यादुद्धरणं पुन: ॥ २५ ।
एतस्मात्कारणात्पुत्र अहमेतौ विसृष्टवान् वै ।
आगतोऽस्मि भवन्तं वै द्रष्टुं यास्यामि साम्प्रतम् ॥ २६ ।
एतस्मात्कारणाद्रैभ्य भवान्धन्यो मयोच्यते ।
सकृद्गयाभिगमनं सकृत्पिण्डप्रदापनम् ॥
दुर्लभं त्वं पुनर्नित्यमस्मिन्नेव व्यवस्थित: ।
किमनु प्रोच्यते रैभ्य तव पुण्यमिदं प्रभो ॥ २७।२८ ।
येन साक्षाद्गदापाणिर्दृष्टो नारायण: स्वयम् ।
ततो गदाधर: साक्षादस्मिन् क्षेत्रे व्यवस्थित: ।
अतोऽतिविख्याततमं तीर्थमेतद्द्विजोत्तम ॥ २९ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा महायोगी तत्रैवान्तरधीयत ।
रैभ्योऽपि च गदापाणेर्हरे: स्तोत्रमथाकरोत् ॥ ३० ।

रैभ्य उवाच ।

गदाधरं विबुधजनैरभिष्टुतं
धृतक्षमं क्षुधितजनार्त्तिनाशनम् ।
शिवं विशालासुरसैन्यमर्द्दनं
नमाम्यहं हृतसकलाशुभं स्मृतौ ॥ ३१ ।
पुराणपूर्व्वं पुरुषं पुरुष्टुतं
पुरातनं विमलमलं नृणां गतिम् ।
त्रिविक्रमं हृतधरणिं बलोर्ज्जितं

गदाधरं रहसि नमामि केशवम् ॥ ३२ ।
विशुद्धभावं विभवैरुपावृतं
श्रिया वृतं विगतमलं विचक्षणम् ।
क्षितीश्वरैरपगतकिल्बिषैः स्तुतं
गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३३ ।
सुरासुरैरर्च्चितपादपङ्कजं
केयूरहाराङ्गदमौलिधारिणम् ।
अब्धौ शयानञ्च रथाङ्गपाणिनं
गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३४ ।
सितं कृते त्रेतयुगेऽरुणं विभुं
तथा तृतीये नीलवर्णमच्युतम्* ।
कलौ युगेऽलिप्रतिमं महेश्वरं
गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३५ ।
वीजोद्भवो यः सृजते† चतुर्मुखं
तथैव नारायणरूपतो जगत् ।
प्रपालयेद्रुद्रवपुस्तथान्तकृ-
द्गदाधरोजयतु षड़र्द्धमूर्त्तिमान् ॥ ३६ ।
सत्त्वं रजश्चैव तमो गुणास्त्रय-
स्त्वेतेषु विश्वस्य समुद्भवः किल ।

---

* पीतवर्णमच्युतमिति (ग) ।

† सृजत इति, आर्षं सृजतीति साधु ।

स चैक एव त्रिविधो गदाधरो
दधातु धैर्य्यं मम धर्म्ममोक्षयोः ॥ ३७ ।
संसारतोयार्णवदुःखतन्तुभि-
र्व्वियोगनक्रक्रमणैः सुभीषणैः ।
मज्जन्तमुच्चैः सुतरां महाप्लवो
गदाधरो मामुदधौ तु योऽतरत् ॥ ३८ ।
स्वयं त्रिमूर्त्तिः स्वमिवात्मनात्मनि
स्वशक्तितश्चाण्डमिदं ससर्ज्ज ह ।
तस्मिञ्जलोत्थासनमाप तैजसं
ससर्ज्ज यस्तं प्रणतोऽस्मि भूधरम् ॥ ३९ ।
मत्स्यादिनामानि जगत्सु प्रश्रुते
सुरादिसंरक्षणतो वृषाकपिः ।
मखस्वरूपेण स सन्ततो विभु-
र्गदाधरो मे विदधातु सद्गतिम् ॥ ४० ।

वराह उवाच ।

एवं स्तुतस्तदा विष्णुर्भक्त्या रैभ्येण धीमता ।
प्रादुर्बभूव सहसा पीतवासा जनार्दनः ॥ ४१ ।
शङ्खचक्रगदापाणिर्गरुड़स्थो वियद्गतः ।
उवाच मेघगम्भीरधीरवाक् पुरुषोत्तमः ॥ ४२ ।
तुष्टोऽस्मि रैभ्य भक्त्या ते स्तुत्या चापि द्विजोत्तम* ।
तीर्थस्नानेन च विभो ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ४३ ।

---

* स्तुत्या च द्विजसत्तम इति (ग) ।

रैभ्य उवाच।

गतिं मे देहि देवेश यत्र ते सनकादयः।
वसेयन्तत्र येनाहं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन॥ ४४।

देव उवाच।

एवमस्त्विति ते ब्रह्मन्नित्युक्त्वाऽन्तरधीयत।
भगवानपि रैभ्यस्तु दिव्यज्ञानसमन्वितः॥
क्षणाद्बभूव देवेन परितुष्टेन चक्रिणा।
जगाम यत्र ते सिद्धाः सनकाद्या महर्षयः॥ ४५।४६।
एतच्च रैभ्यनिर्दिष्टं स्तोत्रं विष्णोर्गदाभृतः।
यः पठेत्स गयां गत्वा पिण्डदानादिभिश्यते॥ ४७॥

इति वराहपुराणे रैभ्यचरिते सप्तमोऽध्यायः।

अष्टमोऽध्यायः।

वराह उवाच।

योऽसौ वसोः शरीरे तु व्याधो भूत्वा नृपस्य ह।
स खड्गस्था स्थितः कालश्चतुर्वर्षसहस्रकम्* ॥ १॥

---

* स तत्रस्थास्थितः कालमिति (ग)।

एकैकं स्वकुटुम्बार्थे हत्वा वनचरं मृगम् ।
भृत्यातिथिहुताशानां प्रीणनं कुरुते सदा ॥ २ ।
मिथिलायां वरारोहे सदा पर्व्वणि पर्व्वणि ।
पितॄणां कुरुते श्राद्धं स्वाचारेण विचक्षणः ॥ ३ ।
अग्निं परिचरन्नित्यं वदन् सत्यं सुभाषितम् ।
प्राणयात्रानुसक्तस्तु योऽसौ जीवं न पातयेत्* ॥ ४ ।
एवन्तु वसतस्तस्य धर्म्मबुद्धिर्म्महातपाः ।
पुत्रस्त्वर्ज्जुनको नाम बभूव मुनिवद्वशी ॥ ५ ।
तस्य कालेन महता चारित्रेण च धीमतः ।
बभूवार्ज्जुनका नाम कन्या च वरवर्णिनी ॥ ६ ।
तस्या यौवनकाले तु चिन्तयामास धर्म्मवित् ।
कस्येयन्दीयते कन्या को वा योग्यश्च वै पुमान् ॥ ७ ।
इति चिन्तयतस्तस्य मतङ्गस्य सुतं प्रति ।
धर्म्मव्याधस्य सुव्यक्तं प्रसन्नाख्यं प्रतिब्रुवन् ॥ ८ ।
एवं सचिन्त्य मातङ्गं प्रसन्नम्प्रति सोद्यतः† ।
उवाच तस्य पितरम्प्रसन्नायार्ज्जुनीं भवान् ।
गृहाण तपतां श्रेष्ठ स्वयन्दत्तां महात्मने ॥ ९ ।

मतङ्ग उवाच ।

प्रसन्नोऽयं मम सुतः सर्व्वशास्त्रविशारदः ।
गृह्णाम्यर्ज्जुनकां कन्यान्त्वत्सुतां व्याधसत्तम ॥ १० ।

---

* योऽसौ जीवेन पातयेदिति (ग) ।

† सोद्यत इति आर्षं, स उद्यत इति साधु ।

एवमुक्तो तदा कन्यां धर्म्मव्याधो महातपाः ।
मतङ्गपुत्राय ददौ प्रसन्नाय च धीमते ॥ ११ ।
धर्म्मव्याधस्तदा कन्यां दत्त्वा स्वगृहमीयिवान् ।
सापि श्वशुरयोर्भर्त्तुः शुश्रूषणपराभवत् ॥ १२ ।
अथ कालेन महता सा कन्याऽर्ज्जुनकाऽशुभा ।
उक्ता श्वश्र्वा सुता पुत्री जीवहन्तुस्त्वमीदृशी ।
न जानासि तपश्चर्त्तुं भर्त्तुराराधनं तथा ॥ १३ ।
साऽपि स्वल्पाऽपराधेन भर्त्सिता तनुमध्यमा ।
पितुर्वेश्मागता बाला रोदमाना* मुहुर्मुहुः ॥ १४ ।
पित्रा पृष्टा किमेतत्ते पुत्रि रोदनकारणम् ।
एवमुक्ता तदा सा तु कथयामास भामिनी ॥ १५ ।
श्वश्र्वाऽहमुक्ता तीव्रेण कोपेन महता पितः ।
जीवहर्त्तुः सुतेत्युच्चैरसकृद्व्याधजेति च ॥ १६ ।
एतच्छ्रुत्वा स धर्म्मात्मा धर्म्मव्याधो रुषाऽन्वितः ।
मतङ्गस्य गृहं सोऽथ गत्वा जनपदैर्वृतम् ॥ १७ ।
तस्यागतस्य सम्बन्धी मतङ्गो जयतां वरः ।
आसनाद्यर्घपाद्येन पूजयित्वेदमब्रवीत् ॥ १८ ।
किमागमनकृत्यं ते किं करोम्यागतक्रियाम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

भोजनं किञ्चिदिच्छामि भोक्तुं चैतन्यवर्ज्जितम् ।
कौतूहलेन येनाऽहमागतो भवतो गृहे ॥ २० ।

---

* रोदमानेति आर्षं, रुदतीति साधु ।

मतङ्ग उवाच ।

गोधूमा व्रीहयश्चैव संस्कृता मम वेश्मनि ।
भुज्यतां धर्म्मविच्छ्रेष्ठ यथाकामं तपोधन ॥ २१ ।

व्याध उवाच ।

पश्यामि कीदृशास्ते हि गोधूमा व्रीहयो यवाः ।
स्वरूपेण च सन्त्येते येन वो वेद्मि सत्तमः ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्तो मतङ्गेन शूर्पं गोधूमपूरितम् ।
अपरं तत्र व्रीहीणां धर्म्मव्याधाय दर्शितम् ॥ २३ ।
दृष्ट्वा व्रीहीन्स गोधूमान्धर्म्मव्याधो वरासनात् ।
उत्थाय गन्तुमारेभे मतङ्गेन निवारितः ॥ २४ ।
किमर्थं गन्तुमारब्धं त्वया वद महामते ।
अभुक्तेनैव संसिद्धं मद्गृहे चान्नमुत्तमम् ।
पाचयित्वा* स्वयञ्चैव कस्मात्त्वं नाद्य भुञ्जसे† ॥ २५ ।

व्याध उवाच ।

सहस्रशः कोटिशश्च जीवान्हंसि दिने दिने ।
अथेदृशस्य पापस्य कोऽन्नं भुञ्जति‡ सत्पुमान् ॥ २६ ।
अचैतन्यं यदि गृहे विद्यतेऽन्नं सुसंस्कृतम् ।
तदानीमस्मि संभोक्ता मत्वा तु स्वजनं तव ॥ २७ ।

---

* वाचयित्वेति बहुषु पुस्तकेषु पाठः ।

† भुञ्जसे इति आर्षं, भुङ्क्षे इति साधु । तत्पुमानिति (ग) ।

‡ भुञ्जतीति आर्षं, भुङ्क्ते इति साधु ।

अहमेकं कुटुम्बार्थं हन्म्यरण्ये पशुं दिने।
तच्चेत्पितृभ्यः सत्कृत्य दत्वा भुञ्जामि* साऽनुगः॥ २८॥
त्वन्तु जीवान् बहून् हत्वा स्वकुटुम्बेन साऽनुगः† ।
भुञ्जसे‡ तेन सततमभोज्यं तन्मतं मम॥ २९॥
ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा ओषध्यः सर्व्ववीरुधः।
यज्ञार्थं तत्तु भूतानां भक्ष्यमित्येव वै श्रुतिः॥ ३०॥
दिव्यो भौमस्तथा पैत्रो मानुषो ब्राह्म एव च।
एते पञ्च महायज्ञा ब्रह्मणा निर्म्मिता पुरा॥ ३१॥
ब्राह्मणानां हितार्थाय इतरेषाञ्च तन्मुखाः।
इतरेषान्तु वर्णानां ब्राह्मणैः कारिताः शुभाः॥ ३२॥
एवं कृत्वा नरो भुक्त्वा तस्मादान्नं विशुध्यति§ ।
अन्यथा व्रीहयोऽप्येते एकैके मृगपक्षिणः ¶ ।

---

* भुञ्जामीति चार्षं, भुञ्जे इति साधु।

† चाऽनुग॰इति (ग)।

‡ भुञ्जसे इति चार्षं, भुङ्क्षे इति साधु। भुञ्जन्तो तेनेति (ग)

§ तस्माद्वापि विशुध्यतीति (ग)।

¶ (क) पुस्तके एतेषां श्लोकानां स्थाने अमी पठिता.—

अथ श्वश्र्वा कृता निन्दा त्वं कन्या जीवघातिनः।
इति केनचिदाख्यातं श्रुतं व्याधेन धीमता॥
ततोमतङ्गसदनं गत्वा क्रोधसमन्वितः।
मातङ्गमब्रवीत्तच्च धर्म्मयुक्तं वचस्तदा॥

धर्म्मव्याध उवाच।

पुरा वराहेणाख्यातं धरणीं प्रति सत्तम।

मत्वा श्राद्धभोक्तॄणां मत्ता मांसन्तु तत्स्मृतम् ॥ ३३ ।

मया ते दुहिता दत्ता पुत्रार्थे वरवर्णिनी ।
सा च त्वन्नार्थिया प्रोक्ता दुहिता जन्तुघातिनः ।
अतोऽर्थमागतोऽहन्ते गृहं प्रतिसमीक्षितुम् ॥ ३४ ।

आचारं देवपूजाञ्च अतिथीनाञ्च तर्पणम् ।
एतेषामेकमप्यत्र कुर्व्वन्नपि न दृश्यसे ॥ ३५ ।*

तदहं गन्तुमिच्छामि† पितॄणां श्राद्धकाम्यया ।
स्वगृहे नैव भुञ्जामि‡ पितॄणां कार्य्यमित्युत ॥ ३६ ।

अहं व्याधो जीवघाती न तु त्वं लोकहिंसकः ॥ ३७ ।

मत्सुता जीवघातस्य यदोढा त्वत्सुतेन च ।
तन्महत्त्वञ्च सम्प्राप्तं प्रायश्चित्तं तपोधन ॥ ३८ ।

एवमुक्त्वा स चोत्थाय प्रयाता नारीं तदाम्बरे ।
मा स्नुषाभिः समं श्वश्र्वा विश्वासो भवतु क्वचित् ॥ ३९ ।

मा च स्नुषा कदाचित्स्याद्या श्वश्रूं जीवती§मिषेत् ।
एवमुक्त्वा गतो व्याधः स्वगृहं प्रति भामिनि ॥ ४० ।

मांसाशी नरकं याति अदत्त्वा पितृदैवते ॥
दत्त्वा च पितृदेवेभ्यस्तस्माद्वाति विशुद्ध्यति ।
अन्यथा व्रीहयोऽप्येते एकैकमृगपक्षिणः ॥

* एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

† श्रोतुमिच्छामि नैगुण्यमिति (ग) ।

‡ भुञ्जामीति आर्षं, भुञ्जे इति साधु ।

§ जीवतीमिति आर्षं, जीवन्तीमिति साधु ।

ततो देवान् पितॄन् भक्त्या पूजयित्वा विचक्षणः ।
पुत्त्रञ्चार्ज्जुनकं स्थाप्य* स्वसन्तानं महातपाः ।
धर्म्मव्याधो जगामाशु तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ४१ ।
पुरुषोत्तमाख्यञ्च परन्तत्र गत्वा समाहितः ।
तपश्चचार नियमात्पठन्स्तोत्रमिदं धरे ॥ ४२ ।

नमामि विष्णुं त्रिदशारिनाशनं
विशालवक्षस्थलसंश्रितश्रियम् ।
सुशासनं नीतिमतां पराङ्गतिं
त्रिविक्रमं मन्दरधारिणं सदा ॥ ४३ ।
दामोदरं निर्जितभूतलं धिया
यशोंऽशुशुभ्रं भ्रमराङ्गसप्रभम् ।
भवे भवं दैत्यरिपुं पुरुष्टुतं
नमामि विष्णुं शरणं जनार्द्दनम् ॥ ४४ ।
त्रिधा स्थितं तिग्मरथाङ्गपाणिनं
नैयस्थितं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः ।
निःश्रेयसाख्यं चयितेतरं गुरुं
नमामि विष्णुं पुरुषोत्तमं त्वहम् ॥ ४५ ।
महावराहो हविषां भुजो जनो
जनार्द्दनो मे हितकृच्चतुर्मुखः ।
क्षितीधरो मामुदधिप्लवे महान्
स पातु विष्णुः शरणार्थिनं तु माम् ॥ ४६ ।

---

* स्थाप्य इति आर्षं, स्थापयित्वा इति साधु ।

मायाततं* येन जगत्त्रयं कृतं†
यथाग्निनैकेन ततं चराचरम्।
चराचरस्य स्वयमेव सर्व्वतः
स मेऽस्तु विष्णुः शरणं जगत्पतिः॥ ४७।
भवे भवे यस्य ससर्ज्ज कं ततो
जगत्प्रसूतं सचराचरं त्विदम्।
ततश्च रुद्रात्मवति प्रलीयते
ततोहरिर्विष्णुहरस्तथोच्यते॥ ४८।
रवीन्दुपृथ्वी‡पवनादिभास्कराः
जलञ्च यस्य प्रभवन्ति मूर्त्तयः।
स सर्व्वदा मे भगवान् सनातनो
ददातु शं विष्णुरचिन्त्यरूपधृक्॥ ४९।
इतीरिते तस्य सनातनः स्वयं
पुरो बभूवाद्भुतरूपदर्शनः।
वरं वृणीष्वेति सनातनोऽब्रवी-
दनन्तपादोदरबाहुवक्त्रः§॥ ५०।
इतीरितो व्याधवरो जगाद
प्रदीयतामेष वरः स्तुतिष्वपि।

* मायामतमिति (ख)।
† जगत्त्रय ततमिति (ख)।
‡ रवाग्निन्दुपृथ्वीति (ग)।
§ अनन्तपादोदरबाहुविक्रम इति (ग)।

क्रियाकलापेन तथात्मविद्यया
कुलप्रसूतावपि तेऽनुगामिनः ॥ ५१ ।
ज्ञानोदयस्त्वऽस्य कुलस्य* सर्वदा
लयस्तथा ब्रह्मणि मे सनातन ।
इतीरिते तम्भगवानुवाच ह
प्रसन्नबुद्धिर्भवते मया त्वयम् ॥
वरो विसृष्टस्य कुलस्य ते मया
लयस्तथा ब्रह्मणि शाश्वते तव ।
इतीरिते देववरेण स क्षणात्
स्वदेहतस्तेज उदीर्णमैक्षत ॥
विसर्जयामास कविं सनातनं
लयञ्च तत्र प्रतिपेदिवानसौ ॥ ५२।५३ ।
इतीरितं स्तोत्रवरन्धरे नरः
पठिष्यते† यश्च शृणोति मानवः ।
हरिं समभ्यर्च्य सदा ह्युपोषितो
विशेषतो विष्णुदिने च मानवः ।
स याति यत्र स्वयमेव केशवो
वसेत‡ मन्वन्तरसप्ततिं सुखम् ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते धर्म्मव्याधचरिते अष्टमोऽध्यायः ।

---

* ज्ञानोदयात् स्वस्य कुलस्य सर्व्वदा इति (क), (ख) ।

† पठिष्यते इति आर्षं, पठिष्यतीति साधु ।

‡ वसेत इति आर्षं, वसेदिति साधु ।

नवमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

आदौ कृतयुगे नाथ किं कृतं विश्वमूर्त्तिना ।
नारायणेन तत्सर्व्वं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ।

वराह उवाच ।

पूर्व्वन्नारायणस्त्वेको नासीत्किञ्चिद्वरे परम् ।
सैकः* एव रतिं लेभे नैव स्वच्छन्दकर्मकृत् ॥ २ ।
तस्य द्वितीयमिच्छन्त† श्चिन्ता बुद्ध्यात्मिका बभौ ।
अभावेत्येव संज्ञा या‡ चण्डभास्करसन्निभा ॥ ३ ।
तस्या अपि द्विधा भूता चिन्ताभूद्ब्रह्मवादिनः ।
उमेति संज्ञया यत्तत्तदा मर्त्त्ये व्यवस्थिता ॥ ४ ।
उमेत्येकाक्षरीभूता ससर्जेमां महीन्तदा ।
भूः ससर्ज भुवं सोऽपि ससर्ज च ततो महत् ॥ ५ ।
ततश्च जन इत्येव ततश्चात्मा प्रलीयते ।
एतदोतन्तथा प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ६ ।
जगत्प्राणवतो भूतं शून्यमेतत्स्थितन्तदा ।
येयं मूर्त्तिर्भगवतः शङ्करः स स्वयं हरिः ॥ ७ ।
शून्याल्लोकानिमान्सृष्ट्वा सिसृक्षुर्मूर्त्तिमुत्तमाम् ।

---

* सैक इति आर्षं, स एक इति साधु ।

† इच्छन्त इति आर्षम्, इच्छत इति साधु ।

‡ अभावेत्येवसंज्ञाया इति (क), (ख) ।

क्षोभयित्वा मनोधाम तत्राकारः स्वमात्रतः।
स्थितस्तस्मिन्यदा क्षुब्धे ब्राह्माण्डमभवत्तदा ॥ ८।
तस्मिंस्तु शकलीभूते भूर्लोकञ्च व्यवस्थितम्*।
अपरम्भुवनञ्चायात्मध्ये भास्करसन्निभम्† ॥ ९।
पुरा नह्रकसंस्थो यः पद्मकोशो व्यवस्थितः।
स हि नारायणो देवः प्राजापत्येन तेजसा‡ ॥
अकाराद्यं स्वरन्ताभ्यां हलञ्च विससर्ज ह।
अमूर्त्तस्रष्टो शास्त्राणि उद्गायत्तदाहि सः ॥ १०।११।
सृष्ट्वा पुनरमेयात्मा चिन्तयामास धारणम्।
तस्य चिन्तयतो नेत्रात्तेजः समभवन्महत् ॥ १२।
दक्षिणं वह्निसङ्काशं वामन्तुहिनसन्निभम्।
तद्दृष्ट्वा चन्द्रसूर्य्यौ तु कल्पितौ परमेष्ठिना ॥ १३।
ततः प्राणः§ समुत्तस्थौ वायुश्च परमेष्ठिनः।
स एव वायुर्भगवान्योऽद्यापि हृदिगो विभुः ॥ १४।
तस्माद्वह्निः समुत्तस्थौ तस्मादग्नेर्जलं महत्।
य एवाग्निः स वै तेजो ब्राह्मं परमकारणम् ॥ १५।
बाहुभ्यामप्यसौ तेजः क्षात्रन्तेजः ससर्ज ह।
ऊरुभ्यामपि वैश्यांश्च पद्भ्यां शूद्रांस्तथा विभुः ॥ १६।

---

* भूर्लोकञ्च व्यवस्थितमिति आर्षं, भूर्लोकश्च व्यवस्थित इति साधु।

† अपरम्भुवनञ्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख)।

‡ अपरम्भुवनञ्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख)।

§ प्राणशब्दो हि सर्व्वत्र बहुवचनान्त. प्रयुज्यते।

ततस्तु ससृजे यचाग्राचसांश्च तथा विभुः ।
चतुर्विधैस्तु भूर्लोकं भुवो लोकं वियच्चरैः ॥ १७ ।
भूतैः स्वर्मार्गगैरन्यैः स्वर्लोकं समपूरयत् ।
महर्लोकं तथा तैस्तैर्भूतैश्च सनकादिभिः ॥ १८ ।
जनलोकन्ततश्चैव वैराजैः समपूरयत् ।
तपोलोकं ततो देवैस्तपोनिष्ठैरपूरयत् ॥ १९ ।
अपुनर्मारकै*र्देवैः सत्यलोकमपूरयत् ।
सृष्टिं सृष्ट्वा तथा देवो भगवान् भूतभावनः ।
कल्पसंज्ञान्तदामोघां जगन्ति परमेश्वरः ॥ २० ।
तस्मिञ्जगति भूर्लोको भुवोलोकश्च जायत† ।
स्वर्लोकश्च चयोऽप्येते‡ जायन्ते नात्र संशयः ॥ २१ ।
सुप्ते तु देवे कल्पान्ते तावती रात्रिरिष्यते ।
त्रैलोक्यमेतत्सुप्तं स्यात्तथोपप्लवताङ्गतम् ॥ २२ ।
ततो रात्र्यां व्यतीतायामुत्थितः§ कमलेक्षणः ।
चिन्तयामास तान्वेदान्मातरश्च चतुर्ष्वपि ॥ २३ ।
चिन्तयानः स देवेशस्तान्वेदान्नाध्यगच्छत¶ ।
लोकमार्गस्थितिं कर्त्तुं निद्राज्ञानेन मोहितः ।

---

* अपुनर्भास्करैरिति (ख) ।

† जायत इति आर्षम्, अजायत इति साधु ।

‡ चयोऽथैते इति (क), (ख) ।

§ मुच्छित इति (ख) ।

¶ अध्यगच्छत इति आर्षम्, अध्यगच्छदिति साधु ।

चिन्तयामास देवेशो नात्र देवो व्यवस्थितः ॥ २४ ।
ततः स्वमूर्त्तौ तोयाख्ये लीनान्दृष्ट्वा महेश्वरः ।
जिष्टक्षुश्चिन्तयामास मत्स्यो भूत्वाऽविशज्जलम् ॥ २५ ।
एवं ध्यात्वा महामत्स्यस्तत्क्षणात्समजायत ।
विवेश च जलन्देवः समन्तात्क्षोभयन्निव ॥ २६ ।

तस्मिन् प्रविष्टे सहसा जलन्तु
महामहीध्रव्वपुषि प्रकाशम् ।
मात्स्यं गते देववरे महोदधिं
हरिं स्तवैस्तुष्टुवुरुद्धृतक्षितिम् ॥ २७ ।
नमोऽस्तु वेदान्तरगाप्रतर्क्य
नमोऽस्तु नारायण मत्स्यरूप ।
नमोऽस्तु ते सुस्वर विश्वमूर्त्ते
नमोऽस्तु विद्याद्वयरूपधारिन् ॥ २८ ।
नमोस्तु चन्द्रार्कमनेकरूप
जलान्तविश्वस्थितचारुनेत्र ।
नमोस्तु विष्णोः शरणं व्रजामः
प्रयाहि नो मत्स्यतनुं विहाय ॥ २९ ।
त्वया ततं विश्वमनन्तमूर्त्ते
पृथङ्न ते किञ्चिदिहास्ति* देव ।
भवान्न चास्य व्यतिरिक्तमूर्त्ति-
स्त्वत्तो वयन्ते शरणं प्रपन्नाः ॥ ३० ।

---

* किञ्चिदिहास देव इति (ग)।

स्वात्मेन्दुवह्निश्च मनश्च रूपं
पुराणमूर्त्तेस्तव चाब्जनेत्र ।
क्षमस्व शम्भो यदि भक्तिहीनं
त्वयाजगद्भासति* देवदेव ॥ ३१ ।
विरुद्धमेतत्तव देवरूपं
सुभाषणं सुस्तनमद्रितुल्यम् ।
पुराण देवेश जगन्निवास
शमं प्रयाह्यच्युततीव्रभानो ॥ ३२ ।
नमामः सर्व्वे शरणं प्रपन्ना
भयाच्च ते रूपमिदं प्रपश्य† ।
लोके समस्तभ्भवता विनाऽद्य
न विद्यते देहगतं पुराणम् ॥ ३३ ।
एवं स्तुतस्तदा देवो जलस्थाज्जगृहे च सः ।
वेदान् सोपनिषच्छास्त्रांस्ततः स्वं रूपमास्थितः ॥ ३४ ।
यावत्स्वमूर्त्तिर्भगवांस्तावदेव जगत्त्विदम् ।
कूटस्थे तल्लयं याति विकृतस्थे विवर्द्धते‡ ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते सृष्टिवर्णने नवमोऽध्यायः ।

---

* भासतीति आर्षं, भासते इति साधु ।

† प्रपश्य इति आर्षं, प्रदृश्य इति साधु ।

‡ विकृतस्थो विवर्द्धते इति (ग) ।

दशमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

एवं सृष्ट्वा जगत्सर्व्वं भगवान् भूतभावनः ।
विरराम ततः सृष्टिर्व्यवर्द्धत धरे तदा ॥ १ ।
ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्व्वदेवाः पुरातनम् ।
नारायणाख्यं पुरुषं यजन्तो विविधैर्मखैः ॥
द्वीपेषु चैव सर्व्वेषु वर्षेषु च मखैर्हरिम् ।
देवाः सत्रैर्महद्भिस्ते यजन्तः श्रद्धयान्विताः ।
तोषयामासुरत्यर्थं स्वम्पूज्यं कर्त्तुमीप्सवः ॥ २।३ ।*
एवं तोषयतान्तेषां बहुवर्षसहस्रिकः ।
कालो देवस्तदा तुष्टः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह ॥ ४ ।

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रो
महागिरेः शृङ्गमिवोल्लिखंस्तदा ।
उवाच किं कार्य्यमथो सुरेशो
ब्रूत वरन्देववरा वरं वः ॥ ५ ।

देवा ऊचुः ।

जयस्व गोविन्द महानुभाव

---

* (ग) पुस्तके २य ३य श्लोकयोः स्थाने एवं श्लोकौ वर्त्तते—
ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्व्वे देवाः सवासवाः ।
सत्रैर्महद्भिः सर्व्वेऽत्र यजन्त. श्रद्धयाऽन्विता ।
तोषयामासुरत्यर्थं स्वं पूज्यं कर्त्तुमीश्वरः ॥

त्वया वरं नाथवरेण देवाः ।
मनुष्यलोकेऽपि भवन्तमाद्यं
विहाय नास्मान्भवते* ह कश्चित् ॥ ६ ।
चन्द्रादित्यौ वसवो ये च साध्या
विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
सर्व्वे भवन्तं शरणागताः स्म
कुरुष्व पूज्यानिह विश्वमूर्त्ते ॥ ७ ।
एवमुक्तस्तदा तैस्तु महायोगीश्वरो हरिः ।
करोमि सर्व्वान्वः पूज्यानित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ॥ ८ ।
देवा अपि निजौकांसि गतवन्तः सनातनाः ।
स्तुवन्तः परमेशोऽपि त्रिविधभावमास्थितः ॥ ९ ।
एवं त्रिधा जगद्धाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।
आराध्य सात्त्विकं राजस्तामसञ्चा† त्रिधा स्थितम् ॥ १० ।
सात्त्विकेन पठेद्वेदान्यजन्यज्ञेन देवताः ।
आत्मनोऽवयवो भूत्वा राजसेनापि केशवः ॥ ११ ।
स कालरूपिणं रौद्रं प्रकृत्या शूलपाणिनम् ।
आत्मनो राजसीं मूर्त्तिं पूजयामास भक्तितः ॥ १२ ।
तामसेनापि भावेन असुरेषु व्यवस्थितः ॥ १३ ।
एवं त्रिधा जगद्धाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।
आराधयामास ततो लोकोऽपि विविधोऽभवत् ॥ १४ ।

---

* भवते भावयति चिन्तयतीत्यर्थः ।

† राजः इति आर्षं, राजसमिति साधु ।

एवं विष्णुर्महेशानां नाम गृह्णन्व्यवस्थितः।
स च नारायणो देवः कृते युगवरे प्रभुः॥ १५॥
त्रेतायां रुद्ररूपस्तु द्वापरे यज्ञमूर्त्तिमान्।
कलौ नारायणो देवो बहुरूपो व्यजायत॥ १६॥
तस्मादिकर्तृतो विष्णोश्चरितं भूरितेजसः।
शृणुष्व सर्व्वं सुश्रोणि गदतो मम भामिनि॥ १७॥
आसीत्कृतयुगे राजा सुप्रतीको महाबलः।
तस्य भार्य्याद्वयं चासीद्विशिष्टं मनोरमम्॥ १८॥
विद्युत्प्रभा कान्तिमती तयोरेते तु नामनी।
तयोः पुत्रं समं राजा न लेभे बलवानपि॥ १९॥
यदा तदा मुनिश्रेष्ठमात्रेयं वीतकल्मषम्।
तोषयामास विधिना चित्रकूटे नगोत्तमे॥ २०॥
स ऋषिस्तोषितस्तेन दीर्घकालं वरार्थिना।
वरन्दित्सुतया यावदब्रवीद्द्विजो मुनिः* ॥ २१॥
तावदिन्द्रोऽपि करिणा गतः पार्श्वेन तस्य ह।
देवसैन्यैः परिवृतस्तूष्णीमेव महाबलः॥ २२॥
तं दृष्ट्वा† तद्गतप्रीतिरप्रीतिं प्रीतवान्मुनिः‡।
चुकोप देवराजाय शापमुग्रं ससर्ज ह॥ २३॥

---

* वरं दिदित्सया यावदब्रवीदात्रेयो मुनिरिति (ख)। दिदित्सयेति आर्षं दित्-
साधु।

† तं दृष्ट्वाऽन्तर्गतप्रीतिरिति ग)।

‡ प्रीतवान्मुनिरप्रीतिमिति (ख)।

यस्मात्त्वया ममाऽवज्ञा कृता मूढ़ दिवस्पते ।
ततस्त्वं चालितो राज्यादन्यलोके वसिष्यसि* ॥ २४ ।
एवमुक्त्वाऽपि कोपेन सुप्रतीकञ्च भूपतिम् ।
उवाच राजन्पुत्रस्ते भविता दृढ़विक्रमः ॥ २५ ।
इन्द्ररूपोपमः श्रीमानुद्यच्छस्त्रः प्रतापवान् ।
विद्याप्रभावतत्त्वज्ञः क्रूरकर्म्मा भविष्यति ॥ २६ ।
दुर्जयोऽतिबली राजा एवमुक्त्वा गतो मुनिः ॥ २७ ।
सोऽपि राजा सुप्रतीको भार्यायां गर्भमावहत् ।
विद्युत्प्रभायां धर्मज्ञः साऽपि काले त्वसूयत ॥ २८ ।
तस्याः पुत्रः समभवद्दुर्जयाख्यो महाबलः ।
जातकर्मादिसंस्कारं तस्य चक्रे मुनिः स्वयम् ॥ २९ ।
तस्य चेष्टैर्बलेनासौ मुनेः सौम्यो बभूव ह ।
वेदशास्त्रार्थविद्यायां पारगो धर्मवान् शुचिः ॥ ३० ।
या द्वितीयाऽभवत्पत्नी तस्य राज्ञो महात्मनः ।
नाम्ना कान्तिमती धन्या† तस्याः पुत्रो बभूव ह ।
नाम्ना सुद्युम्न इत्येवं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३१ ।
अथ कालेन महता स राजा राजसत्तमः ।
सुप्रतीकः सुतन्दृष्ट्वा दुर्जयं योग्यमन्तिके ॥ ३२ ।
आत्मनो वृद्धभावञ्च वाराणस्यधिपो बली ।
चिन्तयामास राज्यार्थं दुर्जयं प्रति भामिनि ॥ ३३ ।

* वसिष्यसीति आर्षं, वत्स्यसीति साधु ।

† कीर्त्तिमती धन्या इति (ग) ।

एवं सञ्चिन्त्य धर्मात्मा तस्य राज्यं ददौ नृपः ।
स्वयञ्च चित्रकूटाख्यं पर्व्वतं स जगाम ह ॥ ३४ ।
दुर्ज्जयोऽपि महद्राज्यं हस्त्यश्वरथवाजिभिः ।
संयोज्य चिन्तयामास राज्यवृद्धिं प्रति प्रभुः ॥ ३५ ।
एवं सञ्चिन्त्य मेधावी हस्त्यश्वरथपत्तिभिः ।
समेतां वाहिनीं कृत्वा उत्तरां दिशमाश्रितः ॥ ३६ ।
तस्य चोत्तरतो देशाः सर्वे सिद्धा महात्मनः ।
भारताख्यमिदं वर्षं साधयित्वा सुदुर्जयः ॥
ततः किंपुरुषं नाम वर्षं तेनाऽपि साधितम् ।
ततः परतरश्चान्यद्धरिवर्षं जिगाय सः ॥ ३७।३८ ।
रम्यं रोमावतं वापि कुरुभद्राश्वमेव च ।
इलावृतं मेरुमध्यमेतत्सर्वं जिगाय सः ॥ ३९ ।
जित्वा जम्ब्वाख्यमेतद्धि* द्वीपं यावदसौ नृपः ।
जगाम देवराजानं जेतुं सर्वं सुरान्वितम् ॥ ४० ।
मेरुपर्व्वतमारुह्य† देवगन्धर्व्वदानवान् ।
गुह्यकान् किन्नरान्दैत्यांस्ततो ब्रह्मसुतो मुनिः ।
नारदो दुर्ज्जयजयं देवराजाय शंसते‡ ॥ ४१ ।
तत इन्द्रस्त्वरायुक्तो लोकपालैः समन्वितः ।

---

* रम्यं हैमवतं चाऽपि इति (ग) ।

† मेरुं पर्व्वतमारुह्य इति (ग) ।

‡ देवराजाय शंसत इति (ग) । शंशत इति चार्षम्, अशंसदिति साधु ।

जगाम दुर्ज्जयं हन्तुं सोऽचिरेणास्त्रनिर्ज्जितम्* ॥ ४२ ।
विहाय पर्व्वतं मेरुं मर्त्यलोकमिहागतः ॥ ४३ ।
पूर्व्वदेशेन† च देवेन्द्रो लोकपालैः समं प्रभुः ।
स्थितवांस्तस्य सुमहच्चरितं सम्भविष्यति ॥ ४४ ।
दुर्ज्जयश्च सुराञ्जित्वा यावत्प्रतिनिवर्त्तते ।
गन्धमादनपृष्ठे तु स्कन्धावारनिवेशनम् ।
कृत्वाऽवस्थितसम्भारमागतौ तापसौ तु तम् ॥ ४५ ।
तावागतौ तथाऽब्रूतां‡ राजन्दुर्ज्जय लोकपाः ।
निवारितास्त्वया सर्वे लोकपालैर्विना जगत् ।
न प्रवर्त्तेत्ततो§ देहि तत्पदं सुखमुत्तमम् ॥ ४६ ।
एवमुक्ते ततस्तौ तु दुर्ज्जयः प्राह धर्म्मवित् ।
कौ भवन्ताविति ततस्तावूचतुररिन्दमौ ॥ ४७ ।
विद्युत्सुविद्युनामानावसुराविति नामतः ।
त्वया सम्प्रति चेच्छामो धर्म्मं सत्सु सुसंस्कृतम् ॥ ४८ ।
लोकपानां सर्व्वमावाङ्कर्म्म कुर्व्वः सुदुर्ज्जय ।
एवमुक्ते दुर्ज्जयेन तौ स्वर्गे सन्निवेशितौ ॥ ४९ ।
लोकपालौ कृतौ सद्यस्ततोऽन्तर्द्धानमापतुः ।
तयोरपि महत्कर्म्म चरितञ्च धराधरे ॥

---

* सोऽचिरेणाऽस्त्रनिर्गत इति (ग) ।

† पूर्व्वदेशश्च देवेन्द्र इति (ग) ।

‡ तथा ब्रूतां तरं (च तं ?) राजन्दुर्ज्जयं लोकपालना इति (ग) ।

§ प्रवर्त्तदिति आर्षं, प्रवर्तेत इति साधु ।

भविष्यति महाराजो दुर्ज्जयो मन्दरोपरि ।
धनदस्य वनं दिव्यं दृष्ट्वा नन्दनसन्निभम् ॥
मुदा बभ्राम रम्येऽस्मिन्स यावद्राजसत्तमः* ।
तावत्सुवर्णवृक्षाधः कन्याद्वयमपश्यत† ॥ ५०।५१ ५२ ।
अतीवरूपसम्पन्नमतीवाद्भुतदर्शनम् ।
दृष्ट्वा तु विस्मयाविष्टः क इमे शुभलोचने ।
एवं सञ्चिन्त्य यावत्स क्षणमेकं व्यवस्थितः ।
तस्मिन्वने तावदुभौ तापसौ सोऽवलोकयत्‡ ॥ ५३।५४ ।
तौ दृष्ट्वा सहसा राजा ययौ प्रीत्या परां मुदम् ।
अवतीर्य्य द्विपात्तूर्णं नमश्चक्रे तयोः स्वयम् ॥ ५५ ।
उपविष्टः स ताभ्यान्तु कौश्ये दत्ते वरासने ।
पृष्टः कस्त्वं कुतश्चासि कस्य वा किमिह स्थितः ॥ ५६ ।
तौ प्रहस्याब्रवीद्राजा सुप्रतीकेति§ विश्रुतः ।
तस्य पुत्रः समुत्पन्नो दुर्जयो नाम नामतः ॥ ५७ ।
पृथिव्यां सर्व्वराजानो¶ जिगीषन्निह सत्तमौ ।
आगतोऽस्मि ध्रुवञ्चैव स्मर्त्तव्योऽहं तपोधनौ ।
भवन्तौ कौ समाख्यातं ममानुग्रहकाङ्क्षया ॥ ५८ ।

---

* मुदा बभ्राम रम्येण तद्यावद्राजसत्तम इति (ग) ।

† अपश्यत इति आर्षम् अपश्यदिति साधु ।

‡ अवलोकयदिति आर्षम्, अवालोकयदिति साधु ।

§ सुप्रतीक इति साधु ।

¶ सर्व्वराजान इति आर्षं, सर्व्वराजानिति साधु ।

तापसावूचतुः ।

आवां हेटप्रहेताख्यौ मनोः स्वायम्भुवः सुतौ ।
आवां देवविनाशाय गतौ स्वो मेरुपर्व्वतम्* ॥ ५९ ।
तत्रावयोर्महासैन्यं गजाश्वरथसङ्कुलम् ।
जिगाय सर्व्वदेवानां शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६० ।
ते च देवा मद्यत्सैन्यं दृष्ट्वा सैन्यं निपातितम् ।
असुरैरुज्झितप्राणं ततस्ते शरणं गताः ॥
क्षीराब्धौ यत्र देवेशो हरिः शेते स्वयं प्रभुः ।
तत्र विज्ञापयामासुः सर्व्वे† प्रणतिपूर्व्वकम् ॥ ६१।६२ ।
देव देव हरे सर्व्वं सैन्यं त्वसुरसत्तमैः ।
पराजितं परित्राहि भीतं विह्वललोचनम् ॥ ६३ ।
त्वया देवासुरे युद्धे पूर्व्वं त्राता स्म केशव ।
सहस्रबाहोः क्रूरस्य समरे कालनेमिनः ॥ ६४ ।
इदानीमपि देवेश असुरौ देवकण्टकौ ।
हेटप्रहेटनामानौ बहुसैन्यपरिच्छदौ ॥
तौ हत्वा‡ त्राहि नः सर्व्वान्देवदेव जगत्पते ॥ ६५ ।
एवमुक्तस्ततो देवो विष्णुर्नारायणः प्रभुः ।
अहं यास्यामि तौ हन्तुमित्युवाच जगत्पतिः ॥ ६६ ।
एवमुक्तास्ततो देवा मेरुपर्व्वतसन्निधौ ।

---

* मेरुपर्व्वते इति (ग) ।

† सर्व्वं प्रणतिपूर्व्वकमिति (ग) ।

‡ हत्वा तु त्राहि न इति (ग) ।

प्रतस्थुस्तेऽथ मनसा चिन्तयन्तो जनार्द्दनम् ॥ ६७।
तैः सञ्चिन्तितमात्रस्तु देवश्चक्रगदाधरः।
आवयोः सैन्यमाविश्य एक एव महाबलः।
एकधा दशधात्मानं शतधा च सहस्रधा।
लक्षधा कोटिधा कृत्वा स्वभूत्या च जगत्पतिः* ॥ ६८।६९।
एवं स्थिते देववरेऽस्मत्सैन्ये महाबलः।†
यः कश्चिदसुरो राजन्नावयोर्बलमाश्रितः।
स हतः पतितो भूमौ दृश्यते गतचेतनः ॥ ६०।
एवं तत्सहसा सैन्यं मायया विश्वमूर्त्तिना।
निहत्य मांसलकलम्पत्तिध्वजसमाकुलम्।
चतुरङ्गं बलं सर्व्वं हत्वा देवो रथाङ्गधृक्।
आवां शेषावथो दृष्ट्वा गतोऽन्तर्द्धानमीश्वरः ॥ ६१।६२।
आवयोरीदृशं कर्म्म दृष्टं देवस्य शार्ङ्गिणः।
ततस्तमेव शरणं गतावाराधनाय वै‡ ॥ ६३।
त्वञ्चास्मन्मित्रतनयः सुप्रतीकात्मजो नृपः।
इमे च आवयोः कन्ये गृहाण मनुजेश्वर।
हेतृकन्या सुकेशी तु मिश्रकेशी प्रहेतृणः§ ॥ ६४।

---

* अत्र चचार इति क्रियापदमध्याहार्य्यम्।

† (ग) पुस्तके ६७ श्लोकः, ६८ श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः।

‡ गत्वा आराधनाय वै इति बहुषु पुस्तकेषु पाठोदृश्यते। तत्र च भीषितौ, चेतौ वेति क्रियान्तरस्यापेक्षा वर्त्तते।

§ प्रहेतृण इति आर्षं, प्रहेतुरिति साधु।

दुर्जयस्त्वेवमुक्तस्तु हेतृणा* ते उभे शुभे ।
कन्ये जग्राह धर्म्मेण भार्य्यार्थं मनुजेश्वरः ॥ ६५ ।
ते लब्ध्वा सहसा राजा† मुदा परमया युतः ।
आजगाम स्वकं राष्ट्रं निजसैन्यसमावृतः ॥ ६६ ।
ततः कालेन महता तस्य पुत्रद्वयं बभौ ।
सुकेश्याः प्रभवः पुत्रो मिश्रकेश्याः सुदर्शनः ॥ ६७ ।
स राजा दुर्जयः श्रीमांल्लब्ध्वा पुत्रद्वयं शुभम् ।
स्वयं कालान्तरे श्रीमाञ्जगामारण्यमन्तिके ॥ ६८ ।
तत्रस्थो वनजाञ्जन्तून्बन्धयन्वै भयङ्करान्‡ ।
ददर्शारण्यमाश्रित्य मुनिं स्थितमकल्मषम् ।
तपस्यन्तं महाभागं नाम्ना गौरमुखं शुभम् ।
ऋषिवृन्दस्य गोप्तारं त्रातारं पापिनां स्वयम् ॥ ६९।७० ।

तस्याश्रमो विमलजलाविलोमरुत्
सुगन्धिवृक्षप्रवरो द्विजन्मनः ।
रराज जीमूत इवाम्बरान्मही-
मुपागतः प्रवरविमानवद्गृहः§ ॥ ७१ ।
ज्वलन्मुखाग्निप्रतिभासिताम्बरः
सुशुद्धसंवासितवेश्मकुट्टकः ।

---

* अत्रापि हेत्रा इति साधु ।

† तेजसा सहसा राजा इति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके तत्रस्थो वनजातीर्हि वर्द्धयन्वै भयङ्कर इति पाठोऽस्ति ।

§ श्लोकस्यास्य प्रथमपादोऽन्यविधेनैव छन्दसा विरचितः ।

शिष्यैः समुच्चारितसामनादकः
सुरूपयोषिदृषिकन्यकायुतः।
इतीदृशोऽस्यावसथो वराश्रमे
सुपुष्पिताशेषतरुप्रसूनः* ॥ ७२ ।

इति श्रीवराहपुराणे दुर्ज्जयचरिते दशमोऽध्यायः।

—o—

एकादशोऽध्यायः।

वराह उवाच।

ततस्तमीदृशं दृष्ट्वा तदा गौरमुखाश्रमम्।
दुर्ज्जयश्चिन्तयामास रम्यमाश्रममण्डलम् ॥ १ ।
प्रविशाम्यत्र पश्यामि ऋषीन् परमधार्म्मिकान्।
चिन्तयित्वा तदा राजा प्रविवेश तमाश्रमम् ॥ २ ।
तस्य प्रविष्टस्य ततो राज्ञः परमहर्षितः।
चकार पूजां धर्म्मात्मा तदा गौरमुखो मुनिः ॥ ३ ।
स्वागतादिक्रियाः कृत्वा कथान्ते तं महामुनिः।
स्वशक्त्याहं नृपश्रेष्ठ सानुगस्य तु भोजनम्।
करिष्यामि प्रमुच्यन्तां साधुवाहा इति द्विजः ॥ ४ ।
एवमुक्त्वा स्थितस्तूष्णीं स मुनिः शंसितव्रतः।
राजापि तस्थौ तद्भक्त्या स्वसहायैः समन्वितः ॥ ५ ।

---

* श्लोकस्यास्य शेषचरणस्यैकाक्षरन्यूनता दृश्यते।

अक्षौहिण्यो बलस्यास्य पञ्चमात्रं तदा स्थिताः ।
अयञ्च तापसः किं मे दास्यते* भोजनं त्विह ॥ ६ ।
निमन्त्र्य दुर्जयं विप्रस्तदा गौरमुखो नृपम् ।
चिन्तयामास किञ्चास्य† मया देयं तु भोजनम् ॥ ७ ।
एवं चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
स्थितो मनसि देवेशो हरिर्नारायणः प्रभुः ॥ ८ ।
ततः संस्मृत्य मनसा देवं नारायणं तदा ।
तोषयामास गङ्गायां प्रविश्य मुनिसत्तमः ॥ ९ ।

धरण्युवाच ।

कथं गौरमुखो विष्णुं तोषयामास भूधर ।
एतन्मे कौतुकं श्रोतुं सम्यगिच्छा प्रवर्त्तते ॥ १० ।

वराह उवाच ।

नमोऽस्तु विष्णवे नित्यं नमस्ते पीतवाससे ।
नमस्ते चाद्यरूपाय नमस्ते जलरूपिणे ॥ ११ ।
नमस्ते सर्व्वसंस्थाय नमस्ते जलशायिने ।
नमस्ते चितिरूपाय नमस्ते तैजसात्मने ॥ १२ ।
नमस्ते वायुरूपाय नमस्ते व्योमरूपिणे ।
त्वं देवः सर्व्वभूतानां प्रभुस्त्वमसि हृच्छयः ॥ १३ ।
त्वमोङ्कारो वषट्कारः सर्व्वत्रैव च संस्थितः‡ ।

---

* दास्यते इति आर्षं, दास्यतीति साधु ।

† किन्त्वस्य इति (ग) ।

‡ सर्व्वत्रैव च संश्रयः इति (ख) ।

त्वमादिः सर्व्वदेवानां तव चादिर्न विद्यते ॥ १४ ।
त्वं भूस्त्वञ्च भुवो देवस्त्वं जनस्त्वं महः स्मृतः ।
त्वं तपस्त्वञ्च सत्यञ्च त्वयि देव चराचरम् ॥ १५ ।
त्वत्तो भूतमिदं सर्व्वं विश्वं त्वत्त ऋगादयः* ।
त्वत्तः शास्त्राणि जातानि त्वत्तो यज्ञाः प्रतिष्ठिताः ॥ १६ ।
त्वत्तो वृक्षा वीरुधश्च त्वत्तः सर्व्ववनौषधी ।
पशवः पक्षिणः सर्पास्त्वत्त एव जनार्द्दन ॥ १७ ।
ममापि देवदेवेश राजा दुर्ज्जयसंज्ञितः ।
आगतोऽभ्यागतस्तस्य आतिथ्यं कर्त्तुमुत्सहे ॥ १८ ।
तस्य मे निर्धनस्याद्य देवदेव जगत्पते ।
भक्तिनम्रस्य देवेश कुरुष्वान्नाद्यसञ्चयम् ॥ १९ ।
यं यं स्पृशामि हस्तेन यञ्च पश्यामि चक्षुषा† ।
काष्ठं वा तृणकन्दं वा‡ तत्तदन्नं चतुर्व्विधम् ॥ २० ।
तथा त्वन्यतमं वापि यद्ध्यातं मनसा मया ।
तत्सर्व्वं सिद्धतां मह्यं§ नमस्ते परमेश्वर ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

इति स्तुत्या तु देवेशस्तुतोष जगतां पतिः ।
मुनेस्तस्य स्वकं रूपं दर्शयामास केशवः ॥ २२ ।

---

* त्वत्तोभूतमिदं विश्वं त्वदुद्भूता ऋगादय इति (ग) ।

† यं यं पश्यामि चक्षुषा इति (ख) ।

‡ फलं वा तृणकन्दं वा इति (ख) ।

§ सत्यमिति (ग) ।

उवाच सुप्रसन्नात्मा ब्रूहि विप्र वरं परम् ।
एवं श्रुत्वाक्षिणी यावदुन्मीलयति वै मुनिः ॥ २३ ।
तदा शङ्खगदापाणिः पीतवासा जनार्द्दनः ।
गरुड़स्थोऽपि तेजस्वी द्वादशादित्यसुप्रभः ॥ २४ ।
दिवि सूर्य्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थितिः* ।
यदि भा सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः† ॥ २५ ।
तत्रैकस्थञ्जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा‡ ।
ददर्श स मुनिर्देवि विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २६ ।
ननाम शिरसा§ देवं कृताञ्जलिरथाब्रवीत् ।
यदि मे वरदो देवो भूयाद्भक्तस्य केशवः ।
इदानीमेष नृपतिर्यथा सबलवाहनः ।
ममाश्रमे कृताहारः श्वः प्रयाता स्वकं गृहम्¶ ॥ २७।२८ ।
इत्युक्तस्तस्य देवेशो वदतः संबभूव ह ।
चित्तसिद्धिं ददौ तस्मै मणिञ्च सुमहाप्रभम् ॥ २९ ।
तं दत्त्वान्तर्दधे देवः स च गौरमुखो मुनिः ।
जगाम चाश्रमं पुण्यं नानाऋषिनिषेवितम् ॥ ३० ।
तत्र गत्वा स विप्रेन्द्रश्चिन्तयामास वै मुनिः ।

---

* उत्थितिः इति (ख) ।

† भगवद्गीता (११।१२) द्रष्टव्यम् ।

‡ भगवद्गीता (११।१३) द्रष्टव्यम् ।

§ जगाम शिरसा देवमिति (ग) ।

¶ स्वके गृहे इति (ग) ।

हिमवच्छिखराकारं महाभ्रमिव चोन्नतम् ।
शशाङ्करश्मिसङ्काशं गृहं वै शतभूमिकम् ॥ ३१ ।
तादृशानां सहस्राणि लक्षकोट्यश्च सर्व्वशः ।
गृहाणि निर्ममे विप्रो विष्णोर्लब्धवरस्तदा ॥ ३२ ।
प्राकाराणि ततोपान्ते* तत्सम्योद्यानकानि च ।
कोकिलाकुलघुष्टानि नानाद्विजवराणि च ॥ ३३ ।
चम्पकाशोकपुन्नागनागकेसरवन्ति च ।
नानाजात्यास्तथा हृद्या गृहोद्यानेषु सर्व्वशः ॥ ३४ ।
हस्तिनां हस्तिशालाश्च तुरगाणाञ्च मन्दुराः ।
चकार सद्मयान्विप्रो नानाभक्षाणि सर्व्वशः ॥ ३५ ।
भक्ष्यं भोज्यन्तथा लेह्यं चोष्यं बहुविधं तथा ।
चकारान्नाद्यविषयं हेमपात्राणि† सर्व्वतः ॥ ३६ ।
एवमुक्त्वा स विप्रस्तु राजानं भूरितेजसम् ।
उवाच सर्व्वसैन्यानि प्रविशन्तु गृहानिति ॥ ३७ ।
एवमुक्तस्ततो राजा तद्गृहं पर्व्वतोपमम् ।
प्रविवेशान्तरेष्वन्ये भृत्या विविशुराशु वै ॥ ३८ ।
ततस्तेषु प्रविष्टेषु तदा गौरमुखो मुनिः ।
प्रगृह्य तं मणिं दिव्यं राजानञ्चेदमब्रवीत् ॥ ३९ ।
मज्जनाभ्यवहारार्थं पथि प्रक्रामते‡ तथा ।

---

* ततोपान्ते इति आर्षं, तत उपान्ते इति साधु ।

† हेमपात्रञ्च सर्व्वत इति (ग) ।

‡ श्रमक्रते तथा इति (ग) ।

विलासिनीस्तथा दासान्प्रेषयिष्यामि ते नृप ॥ ४० ।
एवमुक्त्वा स विप्रेन्द्रस्तं मणिं वैष्णवं तदा ।
एकान्ते स्थापयामास राज्ञस्तस्य प्रपश्यतः ॥ ४१ ।
तस्मिन्स्थापितमात्रे तु मणौ शुद्धसमप्रभे ।
निश्चेरुर्योषितस्तत्र दिव्यरूपाः सहस्रशः ॥ ४२ ।
सुकुमाराङ्गरागाढ्याः सुकुमारा वराङ्गनाः ।
सुकपोलाः सुचार्व्वङ्ग्यः सुकेशान्ताः सुलोचनाः ॥ ४३ ।
काश्चित्सौवर्णपात्रीश्च गृहीत्वा सम्प्रतस्थिरे ।
एवं योषिद्गणास्तत्र नराः कर्म्मकरास्तथा ॥
निर्जग्मुस्तस्य नृपतेः सर्व्वे भृत्या नृपस्य ह ।
केवलं भोजनं पूर्व्वं परिधानञ्च सर्व्वशः ॥ ४४।४५ ।
ताः स्त्रियः सर्व्वभृत्यानां राजमार्गेण मज्जनम् ।
ददृशुस्ते नरास्तासां हस्तिनां चारुगामिनाम् ॥ ४६ ।
नानाविधानि तूर्याणि तत्र वाद्यन्त* सर्व्वशः ।
मज्जतो नृपतेस्तस्य ननृतुश्चान्ययोषितः ॥ ४७ ।
अपराश्च जगुस्तत्र शक्रस्येव प्रमज्जतः ॥ ४८ ।
एवं दिव्योपचारेण स्नात्वा राजा महामनाः ।
चिन्तयामास राजेन्द्रो विस्मयाविष्टचेतनः ।
किमिदम्मुनिसामर्थ्यात्तपसो वाथवा मणेः ॥ ४९ ।
एवं स्नात्वोत्तमे वस्त्रे परिधाय नृपस्तथा ।
विविधान्नन्तु विधिना बुभुजे स नृपोत्तमः ॥ ५० ।

---

* वाद्यन्त इति आर्षम्, अवाद्यन्त इति साधु ।

यथा च नृपतेः पूजा कृता तेन महर्षिणा ।
तद्वद्भृत्यजनस्यापि चकार मुनिसत्तमः ॥ ५१ ।
यावत्स राजा बुभुजे सभृत्यबलवाहनः ।
तावदस्तगिरिं भानुर्जगामाऽरुणसप्रभः ॥ ५२ ।
ततस्तु रात्रिः समपद्यताऽधुना
शरच्छशाङ्कोज्ज्वललक्ष्ममण्डिता ।
करोति रागं स च रोहिणीधवः
सुसङ्गतं सौम्यगुणैर्युतोपि च ॥ ५३ ।
भृगूद्वहः कृष्णतरांशुभानुना
सहोद्यतो दैत्यगुरुः सुराधिपः ।
अथाऽन्यथापक्षगतो* न राजते
स्वभावयोगेन मतिस्तु देहिनाम् ॥ ५४ ।
सुरक्ततां भूमिसुतश्च मुञ्चते
राहुः शितं चन्द्रमसोऽंशवः सिताः ।
युक्तः स्वभावो जगतः सुरासुरै-
र्नन्नु स्वभावो बलवीर्य्यकृन्नृपः ॥ ५५ ।
शनैश्चराख्यापितरश्मिमण्डले
सूर्य्यांशसिद्धान्तकथेव निर्म्मले ।
करोति केतुर्न परोमहत्तम-
स्तदा कुशीलेषु गतिश्च निर्म्मला ॥ ५६ ।

---

* अन्यथापक्षोदुष्टपक्षोऽसुरपक्ष इति यावत् ।

बुधोऽम्बुबिर्जगतो* विभावय-
न्नराज राज्ञस्तनयः स्वकर्म्मभिः ।
भृतीच्छुकः क्वचिवाञ्छितस्थिरा-
द्भवेदयं साधुषु सम्मितो ध्रुवम् ॥ ५७ ।
करोति केतुः कपिलं वियच्चिरं
राज्ञः सुराणां पथि संस्थितो भृशम् ।
न दुर्ज्जनः सज्जनसंसदि क्वचि-
त्करोति शुद्धं निजकर्म्मकौशलम् ॥ ५८ ।
शशाङ्करश्मिप्रतिभासिता अपि
प्रसादमीयुर्न रतीः पदे पदे ।
कुलंभुवाः सम्भवधर्म्मपत्नयो
महांश्चयोगान्महतां समुन्नतिः ॥ ५९ ।
त्रिदोषसंक्रान्तिकृतोऽस्य सर्व्वशः
सुतेन राज्ञोवरुणस्य सूर्य्यजाः ।
चिरं जिता कौशिकसन्निवेशिता
न वेदकर्म्म क्वचिदन्यथा भवेत् ॥ ६० ।
इन्द्रः समेतामनयः शिशुः पुरा
हरिं य आराधितवान्नृपासनम् ।
लक्ष्म्यापि युक्ता सुचिरं प्रकाशितं
ध्रुवेण विष्णुस्मरणेन दुर्लभम् ॥ ६१ ।
इतीव सा रात्रिरभून्मुनेः शुभे

* बुधोऽम्बुबिरिति आर्षं, बुध उम्बुबिरिति साधु ।

वराश्रमे दुर्ज्जयभूपतेः शुभा ।
सभृत्यवर्गः सगजाश्वदन्तिनाम्*
सुभक्ष्यवस्त्राभरणादिपूजया ॥ ६२ ।
इतीदृशो ये वररत्नचित्रिताः†
सुपट्टसंवीतवरान्विताः सदा ।
गृहेषु पर्य्यङ्कवराः समाश्रिताः
सुरूपयोषित्स्थितभङ्गभासुराः ॥ ६३ ।
स तत्र राजा विससर्ज भूभृतः
स्वयं सुभृत्यानपि सर्व्वतो गृहम् ।
गतेषु सुष्वाप वरस्त्रिया वृतः
सुरेशवत्स्वर्गगतः प्रतापवान् ॥ ६४ ।

एवं सुमनसस्तस्य सभृत्यस्य महात्मनः ।
ऋषेस्तस्य प्रभावेण हृष्टाः प्रसुषुपुस्तदा ॥ ६५ ।
ततो रात्र्यां व्यतीतायां स राजा ताः पुनः स्त्रियः ।
अन्तर्द्धानं गतास्तत्र दृष्ट्वा तानि गृहाणि वा ॥
अदृश्यानि महार्हाणि वरासनगतानि च ।
स राजा विस्मयाविष्टश्चिन्तयामास दुःखितः ॥ ६६।६७ ।
कथमेवं मणिर्मह्यं भवतीति पुनः पुनः ।
चिन्तयन्नधिगम्याथ स राजा दुर्ज्जयस्तथा ॥ ६८ ।

---

* सगजाश्ववन्दिनामिति (ख) ।

† शास्त्ररत्नप्रचित्रिता इति (ग) ।

चिन्तामणिमिमञ्चास्य हरामीति विचिन्त्य च *।
प्रयाणं नोदयामास स राजाश्रमवाह्यतः॥ ६९।
आश्रमस्य वहिर्गत्वा नातिदूरे सवाहनः।
ततो विरोचनाख्यं वै प्रेषयामास मन्त्रिणम्॥ ७०।
ऋषेर्गौरमुखस्यापि मणेर्याचनकर्म्मणि।
ऋषिन्तञ्च समागत्य मणिं याचितुमुद्यतः॥ ७१।
रत्नानां भाजनं राजा मणिं† तस्मै प्रदीयताम्।
अमात्येनैवमुक्तस्तु क्रुद्धो गौरमुखोऽब्रवीत्॥ ७२।
प्रतिग्राहीति विप्रस्तु‡ राजा चैव ददाति च।
त्वञ्च राजा पुनर्भूत्वा याचसे दीनवत्कथम्॥ ७३।
एवं ब्रूहि दुराचारं राजानं दुर्ज्जयं स्वयम्।
गच्छ द्रुतं दुराचारं मा त्वां लोको§ऽत्यगादिति॥ ७४।
एवमुक्तस्तदा दूतो जगाम च नृपान्तिकम्।
कथयामास तत्सर्व्वं यदुक्तं ब्राह्मणेन च॥ ७५।
ततः क्रोधपरीतात्मा श्रुत्वा ब्राह्मणभाषितम्।
दुर्ज्जयः प्राह नीलाख्यं सामन्तं गच्छ मा चिरम्॥ ७६।
ब्राह्मणस्य मणिं गृह्य¶ तूर्णमेहि यदृच्छया॥ ७७।

---

* विचिन्त्य स इति (क), (ग)।

† मणिं तस्मै प्रदीयतामिति आर्षं, मणिस्तस्मै प्रदीयतामिति साधु।

‡ प्रतिग्राहीति वै विप्रो राजा चैव ददाति च इति (ख)।

§ मा त्वा कोपोऽत्यगादिति (क)।

¶ गृह्येति आर्षं, गृहीत्वेति साधु।

एवमुक्तस्तदा नीलो बहुसेनापरिच्छदः ।
जगाम स च विप्रस्य वन्यमाश्रममण्डलम् ॥ ७८ ।
तत्राग्निहोत्रशालायां दृष्ट्वा तं मणिमाहितम् ।
उत्तीर्य्य स्यन्दनान्नीलः सोऽवारोहत* भूतले ॥ ७९ ।
अवतीर्णे ततस्तस्मिन्नीले परमदारुणे ।
क्रूरबुद्ध्या मणेस्तस्मान्निर्जग्मुः शस्त्रपाणयः ।
सरथाः सध्वजाः साश्वाः सवर्णाः सासिचर्म्मिणः ।
सधनुष्काः सतूणीरा योधाः परमदुर्ज्जयाः ॥ ८०।८१ ।
निर्येरुस्तं मणिम्भित्वा असङ्ख्यया महाबलाः ।
तत्र सज्जा महाशूरा दश पञ्च च सङ्ख्यया ॥ ८२ ।
नामभिस्तान्महाभागे कथयामि शृणुष्व तत् ॥
सुप्रभोदीप्ततेजाश्च सुरश्मिः शुभदर्शनः ।
सुकान्तिः† सुन्दरः सुन्दः प्रद्युम्नः सुमनाः शुभः ।
सुशीलः सुखदः शम्भुः सुदान्तः सोम एव च ।
एते पञ्चदश प्रोक्ता नायका उत्थिता मणेः ॥ ८३।८४ ।
ततो विरोचनं दृष्ट्वा बहुसैन्यपरिष्कृतम् ।
योधयामासुरव्यग्रा विविधायुधपाणयः ॥ ८५ ।
धनूंषि तेषां कनकप्रभाणि
शरान्सुजाम्बूनदपुंखनद्धान् ।
पतन्ति खङ्गानि विभीषणानि

---

* अवारोहत इति आर्षम्, अवारोहदिति साधु ।

† सुकीर्त्तिरिति (ख) ।

भुशुण्डिशूलाः परमप्रधानाः ॥ ८६ ।
रथो रथं सम्परिवार्य्य तस्थौ
गजोगजस्यापि हयो हयस्य ।
पदातिरत्युग्रपराक्रमश्च
पदातिमेव प्रससार चाग्रम् ॥ ८७ ।
द्वन्द्वान्यनेकानि तथैव युद्धे
द्रवन्ति शूराः* परिभर्त्सयन्तः ।
विभीषणं निर्गतसाधुमार्गं
बभूव रक्तप्रभवं सुघोरम् ॥ ८८ ।
तथा प्रवृत्ते तुमुले च युद्धे
हतः स राज्ञः सचिवो विसंज्ञः ।
सहानुगः सर्व्वबलैरुपेतो
जगाम वैवस्वतमन्दिराय ॥ ८९ ।
तस्मिन् हते दुर्ज्जयराजमन्त्रिणि
उपाययौ स्वेन बलेन राजा ।
स दुर्ज्जयः साश्वरथोऽतितीव्रः
प्रतापवांस्तैर्मणिजैर्युयोध ॥ ९० ।
ततस्तस्मिंस्तदा राज्ञो महत्कदनमाबभौ ॥ ९१ ।
ततो हेतिप्रहेतिभ्यां श्रुत्वा जामातरं रणे ।
युध्यमानं महाबाहुं ततश्चाययतुश्चमूम् ॥ ९२ ।

---

* शूद्रा इति (ख), परिभर्त्संयन्ति च इति (ग) ।

तस्मिन्बले ये दैतेयास्तांश्चृणुष्व धरेरितान्*।
प्रघसो विघसश्चैव शङ्कोऽशनिसप्रभः†।
विद्युत्प्रभः सुघोषश्च उन्मत्ताक्षो भयङ्करः।
अग्निदत्तोऽग्नितेजाश्च बाहुः शक्रः प्रतर्द्दनः।
विराधो भीमकर्म्मा च विप्रचित्तिस्तथैव च।
एते पञ्चदश श्रेष्ठा असुराः परमायुधाः॥ ८३।८४।८५।
अक्षौहिणीपरीवार एकैकोऽत्र पृथक् पृथक्।
महामायास्तु समरे दुर्ज्जयस्य दुरात्मनः।
युयुधुर्म्मणिजैः सार्द्धं महासैन्यपरिच्छदाः॥ ८६।
तं सतेजास्त्रिभिर्वाणैर्विघसं सम्प्रविध्यत‡।
शङ्कं सन्दशभिर्वाणैः सुरश्मिः प्रत्यविध्यत॥ ८७।
अशनिप्रभं रणेऽविध्यत्पञ्चभिः शुभदर्शनः।
विद्युत्प्रभं सुकान्तिस्तु सुघोषं सुन्दरस्तथा॥ ८८।
उन्मत्ताक्षं तथाविध्यत्सुन्दः पञ्चभिराशुगैः।
चकर्त्त च धनुस्तस्य शितेन नतपर्वणा॥ ८९।
सुमना अग्निदंष्ट्रन्तु सुवेदश्चाग्नितेजसम्।
सुनलो वायुशक्रौ तु सुवेदस्तु प्रतर्द्दनम्॥ १००।
परस्परं सुयुद्धेन योधयित्वास्त्रलाघवात्।

---

* धरेरितानिति आर्षं, धरे ईरितानिति साधु।

† शङ्कोऽशनिसमप्रभ इति (ग)।

‡ सम्प्रविध्यत इति आर्षं, सम्प्राविध्यदिति साधु। एवं परत्र प्रत्यविध्यत इत्यात्मनेपदमार्षम्।

यथासंख्येन ते दैत्याः पुनर्मणिभवैर्हताः ॥ १०१ ।
यावत्स सङ्गरो घोरो महांस्तेषां व्यवर्द्धत ।
तावत्समित्कुशादीनि कृत्वा गौरमुखो मुनिः ।
आगतो महदाश्चर्यसंग्रामं भीमदर्शनम् ।
बहुसैन्यपरीवारं स्थितं तत्रापि दुर्ज्जयम् ।
तं दृष्ट्वा स मुनिर्द्वारि चिन्तापरम एव हि ॥ १०२।१०३ ।
उपविश्याधिगम्याथ मणेः कारणमेव ह ।
एवं कृत्वा मणिकृतं रौद्रं गाढञ्च संयुगम् ।
चिन्तयामास देवेशं हरिं गौरमुखो मुनिः ॥ १०४ ।
स देवः पुरतस्तस्य पीतवासाः खगासनः ।
किमत्र ते मया कार्य्यमिति वाणीमुदीरयत्* ॥ १०५ ।
स ऋषिः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रोवाच पुरुषोत्तमम् ।
जहीमं दुर्ज्जयं पापं सैन्येन परिवारितम् ॥ १०६ ।
एवं मुक्तस्तदा तेन चक्रं ज्वलनसन्निभम् ।
तेन चक्रेण तत्सैन्यमसुरैर्दुर्जयं क्षणात् ॥
निमेषान्तरमात्रेण समग्रं भस्मसात्कृतम् ॥ १०७।१०८ ।
एवं कृत्वा ततो देवो मुनिं गौरमुखस्तदा ।
उवाच निमिषेणेदं निहतन्दानवङ्कुलम् ।
अरण्येऽस्मिंस्ततस्त्वेवं नैमिषारण्यसंज्ञितम् ।
भविष्यति यथार्थं वै ब्राह्मणानां निवेशनम् ॥ १०९।११० ।
अहञ्च यज्ञपुरुष एतस्मिन्वनगोचरे ।

---

* उदीरयदिति आर्षम्, उदैरयदिति साधु ।

नाम्ना याज्याः सदा चेमे दश पञ्च च नायकाः ॥ १११ ।
कृते युगे भविष्यन्ति राजानो मणिजा इमे ॥ ११२ ।
एवमुक्त्वा ततो देवो गतोऽन्तर्द्धानमीश्वरः ।
द्विजोऽपि स्वाश्रमं तस्थौ मुदा परमया युतः ॥ ११३ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे भगवच्छास्त्रे दुर्जयचरिते एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततस्तत्र रथाङ्गाग्नौ दग्धांश्छ्रुत्वा नरोत्तमान् ।
महच्छोकपरीतात्मा चिन्तयामास पार्थिवः ॥ १ ।
तस्य चिन्तयतस्त्वेवन्तत्त्वबुद्धिरजायत* ।
चित्रकूटे गिरौ विष्णुः राघवश्च प्रकीर्त्त्यते† ॥ २ ।
ततोऽहं नामसंज्ञाभिर्हरिं स्तौमि जगत्पतिम् ।
इति सञ्चिन्त्य नृपतिर्जगाम गिरिमुत्तमम् ॥ ३ ।
चित्रकूटं महापुण्यं नृपः स्तोत्रमुदीरयत्‡ ॥ ४ ।

---

* तदा बुद्धिरजायत इति (ग) ।

† राघवः प्रतिकीर्त्यत इति (ग) ।

‡ मुदीरयदिति आर्षं, मुदैरयदिति साधु ।

दुर्ज्जय उवाच ।

नमामि रामं नरनाथमच्युतं
कविं पुराणं त्रिदशाऽरिनाशनम् ।
शिवस्वरूपं प्रभवं महेश्वरं
सदाप्रपन्नार्त्तिहरं धृतश्रियम् ॥ ५ ।
भवान् सदा देव समस्ततेजसां
करोषि तेजांसि समस्तरूपधृक् ।
क्षितौ भवान् पञ्चगुणस्तथा जले
चतुःप्रकारस्त्रिविधोऽथ तेजसि ॥ ६ ।
द्विधाऽथ वायौ वियति प्रतिष्ठितो
भवान् हरिः शब्दचरः* पुमानसि ।
भवाञ्छशी सूर्य्यहुताशनोऽसि
त्वयि प्रलीनं जगदेतदुच्यते ॥ ७ ।
भवत्प्रतिष्ठं रमते जगद्यतः
ततोऽसि† रामेति जगत्प्रतिष्ठितः ।
भवार्णवे दुःखतरोर्म्मिसङ्कुले
तथाक्षमीनग्रहनक्रभीषणे ॥
न मज्जति त्वत्स्मरणप्लवो नरः
स्मृतोऽसि रामेति तथा तपोवने ।

---

* शब्दवर इति (ग) ।

† स्तुतोऽसि रामेतीति (क), (ख) । रामेति चार्षं, राम इति साधु ।

वेदेषु नष्टेषु भवांस्तथा हरे
करोषि मात्स्यं वपुरात्मनः सदा ॥ ८।९।
युगक्षये रञ्जितसर्व्वदिङ्मुखे
भवांस्तथाग्निर्बहुरूपदृग्विभो।
कौर्म्मं तथा त्वं वपुरास्थितः सदा
युगे युगे माधव सिन्धुमन्थने ॥ १०।
न चान्यदस्तीति भवत्समं क्वचि-
ज्जनार्द्दनाद्यत्प्रबभूव चोत्तमम्।
त्वया ततं विश्वमिदं महात्मन्
लोकाखिला* वेद दिशश्च सर्व्वाः ॥ ११।
कथं त्वमाद्यं† परमन्तु धाम
विहाय चान्यं शरणं व्रजामि।
भवानेकः पूर्व्वमासीत्ततश्च
महानहं सलिलं वह्निरूपैः ॥
वायुस्तथा खञ्चमनोऽपि बुद्धि-
स्त्वत्तोगुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वम्‡ ॥ १२।
त्वया ततं विश्वमिदं समस्तं
सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे§।

---

* लोकाखिला इति आर्षं, लोका अखिला इति साधु।

† त्वमाद्यमिति आर्षं, त्वामाद्यमिति साधु छन्दोऽनुरोधाद्ध्रस्वः कृत.।

‡ चेतोगुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वमिति (ग)।

§ भगवद्गीता (११।१८) द्रष्टव्याम्।

समस्तविश्वेश्वर विश्वमूर्त्तें
सहस्रबाहो जय देव देव
नमोऽस्तु रामाय महानुभाव ॥ १३ ।
इति स्तुतो देववरः प्रसन्नः
तदा तु राज्ञः सुप्रकतीस्य मूर्त्तिम्* ।
सन्दर्शयामास ततोऽभ्युवाच
वरं वृणीष्वेति च सुप्रतीक ॥ १४ ।
एवं श्रुत्वा वचनं तस्य राजा†
ससम्भ्रमं देववरं प्रणम्य ।
उवाच देवेश्वर मे प्रयच्छ
लयं यदास्ते परमं वपुस्ते ॥ १५ ।
इतीरिते राजवरः चणेन
लयं तथाऽगादसुरघ्नमूर्त्तौ
ध्यानेन युक्तः पुरुषं गृणन्तं‡
स्थितस्तस्मिन्नात्मभूतो विमुक्तः
स भूमिपः कर्म्मकाण्डैरनेकैः ॥ १६ ।
वराह उवाच ।
इतीरितस्ते तु मया पुराणं
स्वयम्भुवे चादिकृतैकदेशम् ।

---

* एष पादोऽधिकाचरको वर्त्तते ।

† अत्र पादे छन्दोभङ्गः ।

‡ पुरुषं गृणन् गिरा इति (ख) ।

शक्यं न चास्यैर्बहुभिः सहस्रै-
रपीह केनापि सुखेन वक्तुम् ॥ १७ ।
उद्देशतः संस्मृतमात्रमेत-
न्मयाऽपि भद्रे कथितं पुराणम् ।
समुद्रतोयात्परिमाणवर्षं
क्वचित्क्वचिद्वृत्तमथोद्यनर्घम् ॥ १८ ।
स्वयम्भुवा कथितं ब्रह्मणापि
नारायणेनापि कुतोभयेन ।
अशक्यमस्माभिरितीरितन्ते
न मूर्त्तमस्य स्मरणीयमाद्यम् ॥ १९ ।
समुद्रे बालुकासङ्ख्या विद्यते रजसः क्षितौ ।
न तु अस्य पुनः सङ्ख्या क्रीड़तः परमेष्ठिनः ॥ २० ।
एष नारायणस्यांशो मया प्रोक्तः शुचिस्मिते ।
कृते वृत्तान्त एषश्च किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे नारायणैश्वर्य्ये द्वादशोऽध्याय ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एतन्मे महदाश्चर्य्यं दृष्ट्वा गौरमुखो मुनिः ।
ते चापि मणिजाः प्राप्ताः किं फलन्तु वरं गुरो* ॥ १ ।
कोऽसौ गौरमुखः श्रीमान्मुनिः परमधार्म्मिकः ।
किं चकार मुनेः कर्म्म दृष्ट्वासौ मुनिपुङ्गवः ॥ २ ।

वराह उवाच ।

निमिषेण कृतं कर्म्म† दृष्ट्वा भगवता मुनिः ।
आरिराधयिषुर्द्देवन्तमेव प्रययौ वनम् ॥ ३ ।
प्रभासं नाम सोमस्य तीर्थं परमदुर्लभम् ।
तत्र दैत्यान्तकृद्देवः प्रोच्यते तीर्थचिन्तकैः ॥ ४ ।
आराधयामास हरिन्दैत्यसूदनसंज्ञितम् ।
तस्याराधयतो देवं हरिन्नारायणं प्रभुम् ।
आजगाम महायोगी मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ५ ।
तं दृष्ट्वाभ्यागतन्दूरादर्घ्यपाद्येन सो‡ मुनिः ।
अर्चयामास तद्भक्त्या मुदा परमया युतः ॥ ६ ।
कौश्यां वृष्यां तदासीनं पप्रच्छेदं मुनिस्तदा ।
शाधि मां मुनिशार्दूल किं करोमि महाव्रत ॥ ७ ।

---

* वरं जगारिति (ग) ।

† निमेषेण कृतं तीर्थमिति (ग) ।

‡ सो मुनिरिति आर्षं, स मुनिरिति साधु ।

एवमुक्तः स विप्रेन्द्रो मार्कण्डेयो महातपाः ।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा मुनिर्गौरमुखन्तदा ॥ ८ ।

मार्कण्डेय उवाच ।

सर्व्वेषामेव देवानामाद्यो नारायणो गुरुः ।
तस्माद्ब्रह्मा समुत्पन्नः सोऽपि सप्ताऽसृजन्मुनीन् ॥ ९ ।
मां यजस्वेति तेनोक्तास्तदा ते परमेष्ठिना ।
आत्मनात्मानमेवाग्रे अयजन्त इति श्रुतिः ॥ १० ।
तेषां वै ब्रह्मजातानां महावैकारिकर्म्मणाम् ।
अशपद्व्यभिचारो हि महानेष कृतो यतः ।
प्रभ्रष्टज्ञानिनः सर्व्वे भविष्यन्ति न संशयः ॥ ११ ।
एवं शप्तास्ततस्ते वै ब्रह्मणात्मसमुद्भवाः ।
सद्यो वंशकरान्पुत्रानुत्पाद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १२ ।
ततस्तेषु प्रयातेषु त्रिदिवं ब्रह्मवादिषु ।
तत्पुत्राः श्राद्धदानेन तर्पयामासुरञ्जसा ॥ १३ ।
ते च वैमानिकाः सर्व्वे ब्रह्मणः सप्त मानसाः ।
तत्पिण्डदानं मन्त्रोक्तं प्रपश्यन्तो व्यवस्थिताः ॥ १४ ।

गौरमुख उवाच ।

ये च ते पितरो ब्रह्मन्यं च कालं समासते ।
कियन्तो वै पितृगणास्तस्मिन् लोके व्यवस्थिताः* ॥ १५ ।

---

* एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

मार्कण्डेय उवाच ।

प्रवर्त्तन्ते वराः केचिद्देवानां सोमवर्द्धनाः ।
ते मरीच्यादयः सप्त स्वर्गे ते पितरः स्मृताः ॥ १६ ।
चत्वारो मूर्त्तिमन्तो वै त्रयस्त्वन्ये ह्यमूर्त्तयः ।
तेषां लोकनिसर्गञ्च कीर्त्तयिष्यामि तच्छृणु ॥ १७ ।
लोकाः सन्तानका नाम यत्र तिष्ठन्ति भास्वराः ।
देवानां पितरस्ते हि तान्यजन्तीह देवताः ॥ १८ ।
एते वै लोकविभ्रष्टा लोकान् प्राप्य सनातनान् ।
पुनर्युगशतान्तेषु जायन्ते ब्रह्मवादिनः ॥ १९ ।
ते प्राप्य तां स्मृतिभूयः साध्ययोगमनुत्तमम् ।
चिन्त्य* योगगतिं शुद्धां पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥ २० ।
एते स्म पितरः श्राद्धे योगिनां योगवर्द्धनाः ।
आप्यायितास्तु ते सर्व्वे योगियोगबलेन च† ॥ २१ ।
तस्माच्छ्राद्धानि देयानि योगिनां योगिसत्तम‡ ।
एष वै प्रथमः सर्गः सोमपानामनुत्तमः ॥ २२ ।
एते त एकतनवो वर्त्तन्ते द्विजसत्तमाः ।
भूर्लोकवासिनां याज्याः स्वर्गलोकनिवासिनः ॥ २३ ।
ब्रह्मपुत्रा मरीच्याद्यास्तेषां याज्या मरुद्गणाः ।
कल्पवासिकसंज्ञानां तेषामपि जनैर्द्दृताः ॥ २४ ।

---

* चिन्त्य इति आर्षं, विचिन्त्येति साधु ।

† आप्यायितास्तु ते पूर्व्वं योगियोगबले रताः इति (ग) ।

‡ योगसत्तम इति (ग) ।

सनकाद्यास्ततस्तेषां वैराजा तपसि स्थिताः।
तेषां सप्त गणाः प्रोक्ता इत्येषा पितृसन्ततिः॥ २५।
तेऽपि याज्याः पृथग्वर्णैर्न शूद्रेभ्यः पृथक्कृताः।
वर्णत्रयाभ्यनुज्ञातः शूद्रः सर्वान्पितॄन्यजेत्॥ २६।
ते तु तस्य पृथक् सन्ति पितरः शूद्रजातयः।
सुकालाचेतनत्वा ब्रह्मन् दृश्यन्ते पितृष्वपि॥ २७।
विशेषशास्त्रदृष्ट्या तु पुराणानाञ्च दर्शनात्।
एवं ऋषिस्तुतैः शास्त्रैर्ज्ञात्वा याज्यान् स्वसम्भवान्।
स्वयं स्वध्यां स्मृतिर्लब्ध्वा पुत्राणां ब्रह्मणा ततः।
परं निर्वाणमापन्नास्तेऽपि ज्ञानेन एव च॥ २८।२९।
वस्वादीनां काश्यपाद्या वर्णानां वसवादयः।
अविशेषेण विज्ञेया गन्धर्व्वाद्या अपि ध्रुवम्॥ ३०।
एष ते पैतृकः सर्ग उद्देशेन महामुने।
कथितो नान्त एवास्य वर्षकोट्या हि दृश्यते॥ ३१।
श्राद्धस्य कालान्वक्ष्यामि तान्शृणुष्व द्विजोत्तम॥ ३२।
श्राद्धार्हमागतन्द्रव्यं विशिष्टमथवा द्विजम्।
श्राद्धं कुर्व्वीत विज्ञाय व्यतिपातेऽयने तथा।
विषुवे चैव संप्राप्ते ग्रहणे शशिसूर्य्ययोः।
समस्तेष्विव विप्रेन्द्र राशिष्वर्कोऽतिगच्छति*॥ ३३।३४।
नक्षत्रग्रहपीड़ासु दुष्टस्वप्नावलोकने।
इच्छाश्राद्धानि कुर्व्वीत नवशस्यागमे तथा॥ ३५।

* अभिगच्छतीति (ग)।

अमावस्या यदा आर्द्रा*विशाखास्वातियोगिनी ।
श्राद्धैः पितृगणस्तृप्तिं तदाप्नोत्यष्टवार्षिकीं ॥ ३६ ।
अमावस्या यदा पुष्ये रौद्रेऽर्क्षे च पुनर्वसौ ।
द्वादशाब्दं तथा तृप्तिं प्रयान्ति पितरोऽर्च्चिताः ॥ ३७ ।
वासवाजैकपादर्क्षे पितॄणां तृप्तिमिच्छताम् ।
वारुणे चाप्यमावास्या देवानामपि दुर्लभा ॥ ३८ ।
नवस्वर्क्षेष्वमावास्या यदा तेषु द्विजोत्तम ।
तदा श्राद्धानि देयानि अक्षय्यफलमिच्छताम् ।
अपि कोटिसहस्रेण पुण्यस्यान्तो न विद्यते ॥ ३९ ।

अथापरम्पितरः श्राद्धकालं
रहस्यमस्मात्प्रवदन्ति पुण्यम् ।
वैशाखमासस्य तु या तृतीया
नवम्यसौ कार्त्तिकशुक्लपक्षे ॥
नभस्यमासस्य तमिस्रपक्षे
त्रयोदशी पञ्चदशी च माघे ।
उपप्लवे चन्द्रमसो रवेश्च
चतसृष्वप्यष्टकास्वयनद्वये च ॥ ४०।४१ ।
पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।
श्राद्धं कृतं तेन समासहस्रं
रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ ४२ ।

---

* यदा मैत्र इति क्वचित्पाठः ।

माघासिते पञ्चदशी कदाचि-
दुपैति योगं यदि वारुणेन ।
ऋक्षेण कालः परमः पितॄणां
न ह्यल्पपुण्यैर्द्विज लभ्यतेऽसौ ॥ ४३ ।
काले धनिष्ठा यदि नाम तस्मिन्
लभ्येत विप्रेन्द्र यदा पितृभ्यः ।
दत्तं जलान्नं प्रददाति तृप्तिं
वर्षायुतं तत्कुलजैर्मनुष्यैः ॥ ४४ ।
तत्रैव चेद्भाद्रपदा तु पूर्व्वा
काले तदा यैः क्रियते पितृभ्यः ।
श्राद्धं परान्तृप्तिमुपेत्यनेन
युगं समग्रं पितरः स्वपन्ति ॥ ४५ ।
गङ्गां शतद्रुमथवा विपाशां
सरस्वतीं नैमिषगोमतीं वा ।
ततो गवाद्यार्च्चनमादरेण
कृत्वा पितॄणामहितानि हन्ति ॥ ४६ ।
गायन्ति चैतत्पितरः कदा तु
त्रयोदशीयुक्तमघासु भूयः ।
वर्षासितान्ते शुभतीर्थतोयै-
र्यास्याम* तृप्तिं तनयादिदत्तैः ॥ ४७ ।
वित्तञ्च वित्तञ्च नृणां विशुद्धं

* यास्याम तृप्तिमिति आर्षं, यास्यामस्तृप्तिमिति साधु ।

शस्तश्च कालः कथितो विधिश्च* ।
पात्रं यथोक्तं परमा च भक्ति-
र्नृणां प्रयच्छन्त्यभिवाञ्छितानि ॥ ४८ ।
पितृगीतांस्तथैवात्र श्लोकांस्ताञ्छृणु सत्तम ।
श्रुत्वा तथैव भविता भाव्यन्तत्र विधात्मना ॥ ४९ ।
अपि धन्यः कुले जायादस्माकं मतिमान्नरः ।
अकुर्व्वन्वित्तशाठ्यं यः पिण्डान्नो निर्व्वपिष्यति ॥ ५० ।
रत्नवस्त्रमहायानं सर्व्वन्तोयादिकं वसु† ।
विभवे सति‡ विप्रेभ्यः अस्मानुद्दिश्य दास्यति ॥ ५१ ।
अन्नेन वा§ यथाशक्त्या कालेऽस्मिन् भक्तिनम्रधीः ।
भोजयिष्यति विप्राग्र्यांस्तन्मात्रविभवो नरः ॥ ५२ ।
असमर्थोऽन्नदानस्य वन्यशाकं स्वशक्तितः ।
प्रदास्यति द्विजाग्रेभ्यः स्वल्पां यो वापि दक्षिणाम् ॥ ५३
तत्राप्यसामर्थ्ययुतः करैर्गृह्याग्रासितांस्तिलान् ।
प्रणम्य द्विजमुख्याय कस्मैचिदपि दास्यति ॥ ५४ ।
तिलैः सप्ताष्टभिर्वापि समवेतञ्जलाञ्जलिम् ।
भक्तिनम्रः समुद्दिश्य योऽस्माकं सम्प्रदास्यति ॥ ५५ ।

---

* विधास्वेति (ग) ।

† सर्व्वतोयादिकमिति (ग) ।

‡ स तु इति (ग) ।

§ चेति (ग) ।

¶ गृह्येति आर्षं, गृहीत्वेति साधु ।

यतः कुतश्चित्सम्प्राप्य गोभ्यो वापि गवाह्निकम्।
अभावे प्रीणयेत्तस्माद्भक्त्या युक्तः प्रदास्यति॥ ५६॥
सर्व्वाभावे वनं गत्वा कक्षमूलप्रदर्शकः।
सूर्य्यादिलोकपालानामिदमुच्चैः पठिष्यति॥ ५७॥

न मेऽस्ति वित्तं न धनं न चान्य-*
च्छ्राद्धस्य योग्यं स्वपितॄन्नतोऽस्मि।
तृप्यन्तु भक्त्या पितरो मयैतौ
भुजौ ततौ वर्त्मनि मारुतस्य॥ ५८॥

इत्येव पितृभिर्गीतं भावाभावप्रयोजनम्।
कृतस्तेन भवेच्छ्राद्धं य एवं कुरुते द्विजः॥ ५९॥

इति वराहपुराणे श्राद्धकल्पे त्रयोदशोऽध्यायः।

चतुर्द्दशोऽध्यायः।

मार्कण्डेय उवाच।

एतस्मै कथितं पूर्व्वं ब्रह्मपुत्रेण धीमता।
सनकानुजेन विप्रर्षे ब्रह्मणा शृणु साम्प्रतम्॥ १॥
त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षडङ्गवित्।
ऋत्विजं भागिनेयञ्च दौहित्रं श्वशुरस्तथा।

* न चास्तीति (ग)।

जामातरं मातुलञ्च तपोनिष्ठञ्च ब्राह्मणम् ।
पञ्चाग्न्यभिरतञ्चैव शिष्यं सम्बन्धिनन्तथा ।
मातृपितृरतञ्चैव एतान्छ्राद्धे नियोजयेत् ॥ २।३ ।
मित्रध्रुक्कुनखी चैव श्यावदन्तस्तथा द्विजः ।
कन्यादूषयिता वह्निवेदोभूः* सोमविक्रयी ।
अभिशस्तस्तथा स्तेनः पिशुनो ग्रामयाजकः ।
भृतकाध्यापकश्चैव भृतकाध्यापकश्च यः ।
परपूर्व्वापतिश्चैव मातापित्रोस्तथोज्झकः ।
वृषलीसूतिपोष्यश्च वृषलीपतिरेव च ।
तथा देवलकश्चैव श्राद्धे नार्हन्ति केतनम् ॥ ४—६ ।
प्रथमे हि बुधः कुर्याद्विप्राग्र्याणां निमन्त्रणम् ।
आनिमन्त्र्य द्विजान्पश्चादागतान्भोजयेद्यतीन् ॥ ७ ।
पादशौचादिना गेहमागतान्भोजयेद्विजान् ।
पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ ८ ।
पितॄणामयुजोयुग्यान्देवानामपि योजयेत् ।
देवानामेकमपि वा† पितॄणाञ्च निवेदयेत् ॥ ९ ।
तथा मातामहश्राद्धं वैश्वदेवसमन्वितम् ।
कुर्व्वीत भक्तिसम्पन्नस्तन्त्रं वा वैश्वदेविकम्‡ ॥ १० ।
प्राङ्मुखं भोजयेद्विप्रं देवानामुभयात्मकम् ।

* चैव वह्निद इति (ग)।

† देवानामेकमेकं वेति (ख), (ग)।

‡ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

पितृपैतामहानाञ्च भोजयेच्चाप्युदङ्मुखान् ॥ ११ ।
पृथक् तयोः* केचिदाहुः श्राद्धस्य करणं द्विज ।
एकत्रैकेन पात्रेण वदन्त्यन्ये महर्षयः ॥ १२ ।
विष्टरार्थं कुशान्दत्त्वा सम्पूज्यार्घविधानतः ।
कुर्य्यादावाहनं प्राज्ञो देवानां तदनुज्ञया ॥ १३ ।
यवाम्बुना च देवानां दद्यादर्घं विधानवित्† ।
सुगन्धधूपदीपांश्च दत्त्वा तेभ्यो यथाविधि ॥ १४ ।
पितॄणामपसव्येन सर्व्वमेवोपकल्पयेत् ।
अनुज्ञाञ्च ततः प्राप्य दत्त्वा दर्भान्द्विधाकृतान् ॥ १५ ।
मन्त्रपूर्व्वं पितॄणान्तु कुर्य्यादावाहनम्बुधः ।
तिलाम्बुना चापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुधः ॥ १६ ।
काले तत्रातिथिं प्राप्तमन्नकामं द्विजाध्वगम् ।
ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः कामं तमपि पूजयेत् ॥ १७ ।
योगिनो विविधैरूपैर्नराणामुपकारिणः ।
भ्रमन्ति पृथिवीमेतामविज्ञातस्वरूपिणः ॥ १८ ।
तस्मादभ्यर्च्चयेत्प्राप्तं श्राद्धकालेऽतिथिं बुधः ।
श्राद्धक्रियाफलं हन्ति द्विजेन्द्रापूजितोऽतिथिः ॥ १९ ।
जुहुयाद्व्यञ्जनक्षारैर्वर्ज्जमन्नन्ततोऽनले ।
अनुज्ञातो द्विजैस्तैस्तु त्रिः कृत्वा पुरुषर्षभ ॥ २० ।

---

* पृथक्क्रथेति (ग) ।

† तिलाम्बुना वापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुध इति (ग) ; तत्र १४श श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धं, १५श श्लोक, १६श श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न सन्ति ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ।
सोमाय वै पितृमते दातव्या तदनन्तरम् ॥ २१ ।
वैवस्वताय चैवान्या तृतीया दीयते हुतिः ।
हुतावशिष्टमल्पाल्पं विप्रपात्रेषु निर्व्वपेत् ॥ २२ ।
ततोऽन्नं मृष्टमत्यर्थमभीष्टमभिसंस्कृतम् ।
दत्त्वा जुषस्वमिच्छातो वाच्यमेतदनिष्ठुरम् ॥ २३ ।
भोक्तव्यं तैश्च तच्चित्तै*र्मौनिभिः सुमुखैः स्थिरम् ।
अक्रुध्यताप्यत्वरता देयन्तेनापि भक्तितः ॥ २४ ।
रक्षोघ्नमन्त्रपठनं भूमेरास्तरणन्तिलैः ।
कृत्वाज्यपाश्च पितरस्त एव द्विजसत्तमाः ॥ २५ ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य होमाप्यापितमूर्त्तयः† ॥ २६ ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य विप्रदेहेषु संस्थिताः ॥ २७ ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
तृप्तिम्प्रयान्तु पिण्डेषु मया दत्तेषु भूतले ॥ २८ ।
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
तृप्तिम्प्रयान्तु मे भक्त्या यन्मयैतदुदाहृतम् ॥ २९ ।
मातामहस्तृप्तिमुपैतु तस्य
तथा पिता तृप्तिमुपैतु योऽन्यः ।

---

* तच्चिन्तैरिति (ग) ।

† होमाप्यायितमूर्त्तय इति (ग) ।

विश्वेऽथ देवाः परमाप्नुयान्तु
तृप्तिम्प्रणश्यन्तु च यातुधानाः ॥ ३० ।
यज्ञेश्वरो यज्ञसमस्तनेता
भोक्ता व्ययात्मा हरिरीश्वरोऽत्र ।
तत्सन्निधानादपयान्तु सद्यो
रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च सर्व्वे ॥ ३१ ।

तृप्तेष्वेतेषु विप्रेषु किरेदन्नं महीतले ।
दद्यादाचमनार्थाय तेभ्यो वारि सकृत्सकृत् ॥ ३२ ।
सुतृप्तैस्तैरनुज्ञातः सर्व्वेणान्नेन भूतले ।
सलिलेन ततः पिण्डान् सम्यग्दत्त्वा* समासतः ॥ ३३ ।
पितृतीर्थेन सलिलं तथैव सलिलाञ्जलिम् ।
मातामहेभ्यस्तेनैव पिण्डांस्तीर्थेषु निर्व्वपेत् ॥ ३४ ।
दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पुष्पधूपादिपूजितम् ।
स्वपित्रे प्रथमं पिण्डं दद्यादुच्छिष्टसन्निधौ ॥ ३५ ।
पितामहाय चैवान्यं तत्पित्रे च तथापरम् ।
दर्भमूले लेपभुजां लेपयेल्लेपघर्षणात् ॥ ३६ ।
पिण्डैर्मातामहांस्तद्वद्गन्धमाल्यादिसंयुतैः ।
पूजयित्वा द्विजाग्र्याणां दद्यादाचमनं बुधः ॥ ३७ ।
पितृभ्यः प्रथमं भक्त्या तन्मनस्को द्विजेश्वरः ।
स्वस्त्यादि वाचयित्वा तु दद्याच्छक्त्या च दक्षिणाम् ॥ ३८ ।
दत्त्वा च दक्षिणां तेभ्यो वाचयेद्वैश्वदेविकम् ।

---

* गृह्योति आर्षं, गृहीत्वेति साधु । एवं परत्रापि ।

प्रीयन्तामिति ये विश्वेदेवास्ते स इतीरयेत् ॥ ३९ ।
तथेति चोक्ते तैर्विप्रैः प्रार्थनीयास्तथाशिषः ।
तथा विसर्ज्जयेद्देवान् पूर्व्वं पैत्र्यान्महामते ॥ ४० ।
मातामहानामप्येवं सह देवैः क्रमात्स्थितैः ।
भोजने च स्वशक्त्या च दाने तद्वद्विसर्ज्जने ।
आपादशौचनात्पूर्व्वं कुर्य्यादेवं द्विजन्मसु ॥ ४१ ।
ज्ञानिनं प्रथमं विप्रं पितृषु मातामहादिषु ।
तथा विसर्ज्जयेत्प्राज्ञः सम्मान्याभ्यर्थिनस्ततः ॥ ४२ ।
निवर्त्तेताभ्यनुज्ञात आद्वारान्तमनुव्रजेत् ।
ततस्तु वैश्वदेवाख्यं कुर्य्यान्नित्यक्रियान्ततः ॥ ४३ ।
भुञ्जीयाच्च समं पूज्यभृत्यबन्धुभिरात्मना ॥ ४४ ।
एवं श्राद्धं बुधः कुर्य्यात्पित्र्यं मातामहन्तथा ।
श्राद्धैराप्यायिता दद्युः सर्व्वान् कामान्पितामहाः ॥ ४५
त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः ।
रजतस्य तथा दानं तथा सन्दर्शनादिकम् ॥ ४६ ।
वर्ज्यन्तु कुर्वता श्राद्धं क्रोधोध्वगमनन्त्वरा ।
भोक्तुं रज्यति* विप्रेन्द्रे त्रयमेतन्न संशयः ॥ ४७ ।
विश्वेदेवाः सपितरस्तथा मातामहा द्विज ।
कुलञ्चाप्यायतं पुंसा सर्वं श्राद्धं प्रकुर्वता ॥ ४८ ।
सोमाधारः पितृगणो योगाधारस्तु चन्द्रमाः ।
श्राद्धं योगनियुक्तन्तु तस्माद्विप्रेन्द्र शस्यते ॥ ४९ ।

* भप्यवेति (ग) ।

सहस्रस्यापि विप्राणां योगी चेत्पुरतः स्थितः ।
सर्व्वान् भोक्तॄंस्तारयति यजमानस्तथा द्विज ॥ ५० ।
इयं सर्वपुराणेषु सामान्या पैतृकी क्रिया ।
एतत्क्रमात्कर्म्मकाण्डं ज्ञात्वा मुच्येत बन्धनात् ॥ ५१ ।
एतदाश्रित्य निर्व्वाणमृषयः शंसितव्रताः ।
प्राप्ता गौरमुखादाशु* त्वमप्येवंपरोभव ॥ ५२ ।
इति ते कथितं भक्त्या पृच्छतो द्विजसत्तम ।
पितॄन्यष्ट्वा हरिं ध्यायेद्यस्तस्य किमतः परम् ॥ ५३ ।
न† तस्मात्परतः पित्र्यं तन्त्रमस्तीति निश्चयः ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे श्राद्धकल्प. समाप्त ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।
एवं श्राद्धविधिं श्रुत्वा मार्कण्डेयान्महामुनिः ।
तदा गौरमुखो देवः किमूर्द्धं कृतवानसौ ॥ १ ।
वराह उवाच ।
एतच्छ्रुत्वा तदा धात्रि पितृतन्त्रं महामुनिः ।

* गौरमुखादीत्तिति (क), (ख) ।
† नैतस्मादिति (ग) ।

तस्मारितो जन्मशतं* मार्कण्डेयेन धीमता ॥ २ ।

धरण्युवाच ।

भवन् गौरमुखः कोऽसावन्यजन्मनि कः स्मृतः ।
कथञ्च† स्मृतवान् स्मृत्वा किं चकार च सत्तमः ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

भृगुरासीत्स्वयं साक्षादन्यस्मिन् ब्रह्मजन्मनि ।
तदन्वयात्मजस्त्वेष मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ४ ।
पुत्रैस्तु बोधिता यूयं सुगतिम्प्राप्स्यथेति यत् ।
प्रागुक्तं ब्रह्मणा तेन मार्कण्डेयेन बोधितः ॥ ५ ।
सस्मार‡ सर्वजन्मानि स्मृत्वा चैव तु यत्कृतम् ।
तच्छृणुष्व वरारोहे कथयामि समासतः ॥ ६ ।
एवं श्राद्धविधानेन द्वादशाब्दं ततः पितॄन् ।
इष्ट्वा पश्चाद्धरेः§ स्तोत्रं स मुनिस्तूपचक्रमे ॥ ७ ।
प्रभासं नाम यत्तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
तत्र दैत्यान्तकन्देवं स्तोतुङ्गौरमुखः स्थितः ॥ ८ ।

गौरमुख उवाच ।

स्तोष्ये महेन्द्रं रिपुदर्पहं शिवं

---

* आरितं जन्मशतकमिति (ग) ।

† कथं वेति (ग) ।

‡ संस्मरन्निति (क), (ख) ।

§ वरारोहे इति (ग) ।

नारायणं ब्रह्मविदां वरिष्ठम्।
आदित्यचन्द्राग्नियुगस्थमाद्यं*
पुरातनं दैत्यहरं सदा हरिम्॥ ९॥
चकार मात्स्यं वपुरात्मनो यः
पुरातनं वेदविनाशकाले।
महामहीभृद्दपुरग्रपुच्छ-
च्छटाहवार्म्भिः सुरशत्रुहाद्यः॥ १०॥
तथाब्धिमन्थानकृते गिरीन्द्रं
दधार यः कौर्म्मवपुः पुराणम्।
हितेच्छयाप्तः पुरुषः पुराणः
प्रपातु मां दैत्यहरः सुरेशः॥ ११॥
महावराहः सततं पृथिव्या-
स्तलात्तलम्आविशयो महात्मा।
यज्ञाङ्गसंज्ञः सुरसिद्धसङ्घैः
स पातु मां दैत्यहरः पुराणः॥ १२॥
नृसिंहरूपी च बभूव योऽसौ
युगे युगे योगिवरोग्रभीमः।
करालवक्त्रः कनकाग्रवर्चा-
वराशयोऽस्मानसुरान्तकोऽव्यात्॥ १३॥
बलेर्मखध्वंसकृदप्रमेयो
योगात्मको योगवपुःस्वरूपः।

---

* आदित्यचन्द्राग्नियुगस्थमिति (ख)।

स दण्डकाष्ठाजिनलक्षणः पुनः
क्षितिं योऽसौ क्रान्तवान्नः* पुनातु ॥ १४ ।
त्रिःसप्तकृत्वो जगतीं जिगाय
कृत्वा ददौ काश्यपाय प्रचण्डः ।
स जामदग्न्योऽभिजनस्य गोप्ता
हिरण्यगर्भोऽसुरहा प्रपातु ॥ १५ ।
चतुःप्रकारञ्च वपुर्य आद्यं
हैरण्यगर्भप्रतिमानलक्ष्यम् ।
रामादिरूपैर्बहुरूपभेद-
श्चकार सोऽस्मान्नसुरान्तकोऽव्यात् ॥ १६ ।
चाणूरकंसासुरदर्पभीते-
र्भीतामराणामभयाय देवः ।
युगे युगे वासुदेवो बभूव
कल्पे भवत्यद्भुतरूपकारी† ॥ १७ ।
युगे युगे कल्किनाम्ना महात्मा
वर्णस्थितिं कर्त्तुमनेकरूपः ।
सनातनो ब्रह्ममयः पुरातनो
न यस्य रूपं सुरसिद्धदैत्याः ।
पश्यन्ति विज्ञानगतिं विहाय
अतो यमेनापि समर्च्चयन्ति ।

---

* क्रान्तवपुरिति (क), क्षितिं य आक्रान्तवपुरिति (ख) ।

† भवदद्भुतरूपकारीति (ख) ।

मत्स्यादिरूपाणि चराणि सोऽव्यात् ॥ १८।१९ ।
नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय
पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ।
नयस्व मां मुक्तिपदं नमस्ते ॥ २० ।
एवं नमस्यतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
प्रत्यक्षतामगतो देवः स्वयञ्चक्रगदाधरः ॥ २१ ।
तन्दृष्ट्वा तस्य विज्ञानं निस्तरङ्गं स्वदेहतः ।
उत्तस्थौ सोऽपि तं लब्ध्वा तस्मिन् ब्रह्मणि शाश्वते ।
लयं जगाम देवात्मन्यपुनर्भवसंज्ञिते ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोड़शोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

तदा दुर्वाससा शप्तो देवराजः शतक्रतुः ।
वसिष्यसि त्वं मर्त्त्येषु सुप्रतीकसुतेन तु ॥
उत्सादितो दिवो मूढ़ेत्येवमुक्तस्तु भूधरः ।
इन्द्रो मर्त्त्यमुपागम्य सर्वदेवसमन्वितः ॥
किञ्चकार च तस्मिंस्तु दुर्ज्जये च निपातिते ।
परमेष्ठिना भगवता तेन योगविदुत्तमौ ॥

स्वर्गे विद्युत्सुविद्युच्च तौ च किञ्चक्रतुस्तदा ।
एतन्मे संशयं देव कथयस्व प्रसादतः ॥ १।२।३।४ ।

वराह उवाच ।

दुर्ज्जयेन जितो धात्रि देवराजः शतक्रतुः ।
भारते हि तदा वर्षे वाराणस्यान्तु पूर्व्वतः ।
आश्रित्य संस्थितो देवैः सह यक्षमहोरगैः ॥ ५ ।
विद्युत्सुविद्युच्च तदा योगमास्थाय शोभने ।
दीर्घतापज्वरं वायुकर्म्मयोगेन संश्रितौ ।
लोकपालायतं कृत्स्नं चक्रतुर्योगमायया ॥ ६ ।
तं दुर्जयं मृतं श्रुत्वा समुद्रान्तं स्थितं सदा ।
आनीय चतुरङ्गन्तु देवान् प्रति विजग्मतुः ॥ ७ ।
आगत्य तौ तदा दैत्यौ महत्सैन्येन पर्व्वतम् ।
हिमवन्तं समाश्रित्य संस्थितौ तु बभूवतुः ॥ ८ ।
देवा अपि महत्सैन्यं संहृत्य कृतदंशिताः ।
मन्त्रयाञ्चक्रुरव्यग्रा ऐन्द्रं पदमभीप्सवः ॥ ९ ।
अब्रवीत्तत्र देवानां गुरुराङ्गिरसो मुनिः ।
गोमेधेन यजध्वं वै प्रथमं तदनन्तरम् ॥
यष्टव्यं क्रतुभिः सर्व्वैरेषा स्थितिरथामराः ।
उपदेशो मया दत्तः क्रियतां शीघ्र एष वै ॥ १०।११ ।
एवमुक्तास्तदा देवा गाः पशूंश्चानुकल्प्य ते ।
मुमुचुश्चरणार्थाय रक्षार्थं सरमान्ददुः ॥ १२ ।
ताश्च गावो देवशुन्या रक्ष्यमाणा धराधरे ।

तत्र जग्मुस्तदा गावश्चरन्त्यो यत्र तेऽसुराः ॥ १३ ।
ते च गावस्तु ता दृष्ट्वा शुक्रमूचुः पुरोहितम् ।
पश्य त्वन्द्रिव गा ब्रह्मंश्चार्थिन्तो रक्षमाणया* ।
देवशुन्या सरमया वद किं क्रियतेऽधुना ॥ १४ ।
एवमुक्तस्तदा शुक्रः प्रत्युवाचासुरांस्तदा ।
एता गा क्रियतां† शीघ्रमसुरा मा विलम्बथ ॥ १५ ।
एवमुक्तास्तदा दैत्या जह्रुस्ता गा यदृच्छया ॥ १६ ।
हृतासु तासु सरमा मार्गान्वेषणतत्परा ।
अपश्यत्ता दितेः पुत्रैर्नीता गावो धराधरे ।
दैत्यैरपि शुनी दृष्टा दृष्टमार्गा विशेषतः ॥ १७ ।
दृष्ट्वा ते ताश्च साम्नैव सामपूर्व्वमिदं वचः ।
आसाङ्गवान्तु दुग्ध्वैवक्षीरन्त्वं सरमे शुभे ।
पिबस्वैवमिति प्रोक्ता तस्यै तद्दुरञ्जसा ॥ १८ ।
दत्त्वा तु क्षीरपानन्तु तस्यै ते दैत्यनायकाः ।
मा भद्रे देवराजाय गास्त्विमा विनिवेदय ॥
एवमुक्ता ततो दैत्या मुमुचुस्तां शुनीं वने ।
तैर्मुक्ता सा सुरांस्तूर्णं जगाम खलु वेपती ॥ १९।२० ।
नमश्चक्रे च देवेन्द्रं सरमा सुरसत्तमम् ॥ २१ ।
तस्याश्च मरुतो देवा देवेन्द्रेण निरूपिताः ।
गूढ़ङ्गच्छत रक्षार्थं देवशुन्या महाबलाः ।

---

* रक्षमाणयेति आर्षं, रक्षन्त्येति साधु ।

† क्रियतामिति आर्षं, ह्रियतेति साधु ।

इत्युक्तास्तेन सूक्ष्मेण वपुषा जग्मुरञ्जसा ॥ २२ ।
तेऽप्यागम्य सुरेन्द्राय नमश्चक्रुर्धराधरे ।
तान्देवराजः पप्रच्छ गावः किं सरमेऽभवन् ॥ २३ ।
एवमुक्ता तु सरमा न जानामीति चाब्रवीत् ॥ २४ ।
तत इन्द्रो रुषा युक्तो यज्ञार्थमुपकल्पिताः ।
गावः क्व चेति मरुतः प्रोवाचेदं शुनी कथम् ॥ २५ ।
एवमुक्तास्तु मरुतो देवेन्द्रेण धराधरे ।
कथयामासुरव्यग्राः कर्म्म तत्सरमाकृतम् ॥ २६ ।
तत इन्द्रः समुत्थाय पदा सन्ताड़यच्छुनीम्* ।
क्रोधेन महताविष्टो देवेन्द्रः पाकशासनः ॥ २७ ।
क्षीरं पीतन्त्वया मूढ़े गावस्ताश्चासुरैर्हृताः ।
एवमुक्ता पदा तेन ताड़िता सरमा धरे ॥ २८ ।
तस्येन्द्रपादघातेन क्षीरं वक्त्रात्प्रसुस्रुवे† ।
स्रवता तेन पयसा सा शुनी यत्रगाभवत् ।
जगाम तत्र देवेन्द्रः सहसैन्यस्तदा धरे ॥ २९ ।
अपश्यत्तत्र देवेन्द्रस्ता गा दैत्यैरुपाहृताः ।
चक्रुर्यें पालनं दैत्यास्ते दैत्या बलिनो भृशम् ॥ ३० ।
तैः सैन्यैर्निहताः सद्यस्तत्यजुर्गाः स्वमूर्त्तिभिः ।
सामन्तैश्च सुरेन्द्रोऽथ व्रतः परमहर्षितैः ॥ ३१ ।
तांश्च लब्ध्वा महेन्द्रस्तु मुदा परमया युतः ।

---

* सन्ताडयदिति आर्षं, समताडयदिति साधु ।

† प्रसुस्रुवे इत्यात्मनेपदमार्षं. प्रसुस्रावेति साधु ।

चकार यज्ञान्विविधान्सहस्रानपि* स प्रभुः ॥ ३२ ।
क्रियमाणैस्ततो यज्ञैर्वव्रधेन्द्रस्य† तद्बलम् ।
वर्द्धितेन बलेनेन्द्रो देवसैन्यमुवाच ह ॥ ३३ ।
सन्नह्यतां सुराः शीघ्रं दैत्यानां वधकर्म्मणि ।
एवमुक्तास्तदा देवाः सन्नद्धास्तत्क्षणेऽभवन् ॥ ३४ ।
असुराणामभावाय जग्मुर्देवाः सवासवाः ।
गत्वा तु युयुधुस्तूर्णं विजिग्युस्त्वासुरीञ्चमूम् ॥ ३५ ।
जिताश्च देवैरसुरा हतशेषा धराधरे ।
ममज्जुः सागरजले भयत्रस्ता विचेतसः ॥ ३६ ।
देवराजोऽपि त्रिदिवं लोकपालैः समन्वरे ।
आरुह्य बुभुजे प्राग्वत्‡ सदेवो देवराड्विभुः ॥ ३७ ।
य एवं§ शृणुयान्नित्यं परमाख्यानमुत्तमम् ।
स गोमेधस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ३८ ।
भ्रष्टराज्यश्च यो राजा शृणोतीदं समाहितः ।
स देवेन्द्र इव स्वर्गं राज्यं स्वं लभते नरः ॥ ३९ ।

इति वराहपुराणे सरमोपाख्याने षोडशोऽध्यायः ।

---

* सहस्रानपीति आर्षं सहस्राण्यपीति साधु ।

† वव्रधेन्द्रस्येति आर्षं, वव्रध इन्द्रस्येति साधु ।

‡ शश्वदिति (ग) ।

§ एनदिति (ग) ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

ये ते मणौ तदा देव उत्पन्ना नरपुङ्गवाः ।
तेषां वरो भगवता दत्तस्त्रेतायुगे किल ॥ १ ।
राजानो भवितारो वै कथन्तेषां समुद्भवः ।
किञ्च चक्रुर्हि ते कर्म्म पृथङ्नामानि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

सुप्रभो मणिजो यस्तु राजा नाम महामनाः ।
तस्योत्पत्तिं वरारोहे शृणु त्वम्भूतधारिणि ॥ ३ ।
आसीद्राजा महाबाहुरादौ* कृतयुगे पुरा ।
श्रुतकीर्त्तिरिति ख्यातस्त्रैलोक्ये बलवत्तरः ॥ ४ ।
तस्य पुत्रत्वमापेदे सुप्रभो मणिजो धरे ।
प्रजापालेति† वै नाम्ना श्रुतकीर्त्तिर्म्महाबलः ॥ ५ ।
स एकस्मिन्दिने प्रायाद्गहनं श्वापदाकुलम् ।
तत्रापश्यदृषेर्द्दिव्यं महदाश्रममण्डलम् ॥ ६ ।
तस्मिन्महातपा नाम ऋषिः परमधार्म्मिकः ।
तपस्तेपे निराहारो जपन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ७ ।
तत्रासौ पार्थिवः श्रीमान् प्रवेशाय मतिन्तदा ।
चक्रार चाविशद्राजा प्रजापालो महातपाः ॥ ८ ।

---

* बाहुरादावभूदिति (ग)।

† प्रजापालेति आर्षं, प्रजापाल इति साधु ।

तस्मिन्वराश्रमपदे वनवृक्षजात्या-
धराप्रसूतोर्जितमार्गजुष्टा* ।
लतागृहा इन्दुरिव प्रकाशिनो
नायासन्ना यत्र याता हि भृङ्गाः ॥ ९ ।

सुरक्तपद्मोदरकोमलाग्र-†
नखाङ्गुलीभिः प्रसृतैः सुरागाम् ।
वराङ्गनाभिः पदपंक्तिमुच्चै-
र्विहाय भूमिन्त्वपि हृत्रशत्रोः ॥ १० ।

क्वचित्समीपे तमतीव‡ हृष्टै-
र्नानाद्विजैः षट्चरणैश्च मत्तैः ।
वासद्भियुक्तै§र्विविधप्रमाणाः
शाखाः सुपुष्पाः समयोगयुक्ताः ॥ ११ ।

कदम्बनीपार्ज्जुनशीलशाल-
भृता गृहस्थैर्मधुरस्वरेण ।
जुष्टा विहङ्गैः सुजनप्रयोगा
निराकुला कार्य्यधृति¶र्यथास्थैः ॥ १२ ।

---

* प्रशस्तोर्ज्जितमार्गजुष्टा इति (ख) ।

† रक्तं पयोदारककोमलाङ्ग्या इति (ग) ।

‡ ताम्यन्तीवेति साधु ।

§ वासद्भियुक्तैरिति आर्षं, वसद्भिर्युक्ता इति साधु ।

¶ कार्य्यधृतिरिति (ग) ।

मखाग्निधूमैरुदिताग्निहोमै-
स्ततः समन्तादृहमेधिभिर्द्विजैः।
सिंहैरिवाधर्मकरी विदारितः
सतीक्ष्णदंष्ट्रैर्वरमत्तकेसरैः ॥ १३ ।
एवं स राजा विविधानुपाया-
न्वराश्रमे प्रेक्षमाणो* विवेश ।
तस्मिन् प्रविष्टे तु स तीव्रतेजा
महातपाः पुण्यकृताम्प्रधानः ।
दृष्टो यथा भानुरनन्तभानुः
कौश्यासने ब्रह्मविदाम्प्रधानः ॥ १४ ।
दृष्ट्वा स राजा विजये मृगाणां
मतिं विसस्मार मुनेः प्रसङ्गात् ।
चकार धर्मम्प्रति मानसं सः
अनुत्तमञ्चाप्रतिमम्मुनिः सः ॥ १५ ।
स मुनिस्तन्नृपं दृष्ट्वा प्रजापालमकल्मषम् ।
अभ्यागतक्रियाञ्चक्रे आसनस्वागतादिभिः ॥ १६ ।
ततः कृतासनो राजा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम् ।
पप्रच्छ वसुधे प्रश्नमिमम्परमदुर्लभम् ॥ १७ ।
भगवन्दुःखसंसारमग्नैः पुम्भिर्जिगीषुभिः ।
यत्कार्य्यन्तन्ममाचक्ष्व प्रणते प्रंसितव्रत ॥ १८ ।

---

* वीक्षमाण इति (ग)।

महातपा उवाच ।

संसारार्णवमज्जमानमनुजैः पोतः स्थिरोऽतिध्रुवः
कार्य्यः पूजनहोमदानविविधैर्यज्ञैः समभ्यायनैः ।
कीलैः कीलितमोक्षभिः* सुरभटैरुद्धैर्महारज्जुभिः
प्राणाद्यैरधुना कुरुष्व नृपते पोतन्त्रिलोकेश्वरम् ॥ १९ ।

नारायणं नरकहरं सुरेशं
भक्त्या नमस्कुर्व्वेति† यो नृपेश ।
स वीतशोकः परमं विशोकं
प्राप्नोति विष्णोः पदमव्ययं यत्‡ ॥ २० ।

नृप उवाच ।

भगवन् सर्व्वधर्मज्ञ कथं विष्णुः सनातनः ।
पूज्यते मोक्षमिच्छद्भिः पुरुषैर्व्वद तत्त्वतः ॥ २१ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन् महाप्राज्ञ यथा विष्णुः प्रसीदति ।
पुरुषाणां तथा स्त्रीणां सर्व्वयोगीश्वरो हरिः ॥ २२ ।
सर्व्वे देवाः सपितरो ब्रह्माद्याश्चाण्डमध्यगाः ।
विष्णोः सकाशादुत्पन्ना इतीयं वैदिकी श्रुतिः ॥ २३ ।
अग्निस्तथाश्विनौ गौरी गजवक्त्रभुजङ्गमाः ।
कार्त्तिकेयस्तथादित्या मातरो दुर्गया सह ॥ २४ ।

---

* कीलितमोक्षभिरिति (ख), मोक्षभिरिति आर्षं, मोक्षैरिति साधु ।

† नमस्कुर्व्वतीति आर्षं, नमस्करोतीति साधु ।

‡ पदमव्ययं तदिति (ख) ।

दिग्गो धनपतिर्विष्णुर्यमो रुद्रः शशी तथा ।
पितरश्चेति सम्भूताः प्राधान्येन जगत्पतेः ॥ २५ ।
हिरण्यगर्भस्य तनौ सर्व्वे एव समुद्भवाः ।
पृथक् पृथक्ततोगर्व्वं वहमानाः समन्ततः ॥ २६ ।
अहं योग्यस्त्वहं याज्य इति तेषां स्वनो महान् ।
श्रूयते देवसमितौ क्षुब्धसागरसन्निभः ॥ २७ ।
तेषां विवदमानानां वह्निरुत्थाय पार्थिवः ।
उवाच मां यजस्वेति ध्यायध्वं मामिति ब्रुवन् ॥ २८ ।
प्राजापत्यमिदं नूनं शरीरं महिना कृतम् ।
विनाशमुपपद्येत यतो नायं महानहम् ॥ २९ ।
एवमुक्त्वा शरीरन्तु त्यक्त्वा वह्निर्विनिर्ययौ ।
निर्गतेऽपि ततस्तस्मिंस्तच्छरीरं न शीर्य्यते ॥ ३० ।
ततोऽश्विनौ मूर्त्तिमन्तौ प्राणापानशरीरगौ ।
आवां प्रधानावित्येवमूचतुर्याज्यमुत्तरौ ॥ ३१ ।
एवमुक्त्वा शरीरन्तु विहाय क्वचिदाश्रितौ ।
तयोरपि चयं कृत्वा चीणन्तत्पुरमास्थितम् ॥ ३२ ।
ततो वागब्रवीद्गौरी* प्राधान्यं मयि संस्थितम् ।
साप्येवमुक्त्वा देहात्तु निश्चक्राम वहिः शुभा ॥ ३३ ।
तया विनापि तद्देहं वागूनं व्यवतिष्ठत† ।
ततो गणपतिर्वाक्यमाकाशाख्योऽब्रवीत्तदा ॥ ३४ ।

---

* वाचमब्रवीद्गौरीति साधु ।

† व्यवतिष्ठत इति आर्षं, व्यवातिष्ठत इति साधु ।

न मया रहितङ्किञ्चिच्छरीरं स्थायि दूरतः ।
कालान्तरेत्येव*मुक्ता सोऽपि निष्क्रम्य देहतः ।
पृथग्भूतस्तथाप्येतच्छरीरं नाप्यनीनशत्† ॥ ३५ ।
विनाशाख्यस्य तत्तेन तथापि न विशीर्य्यते ॥ ३६ ।
सुषिरैस्तु विहीनन्तु दृष्ट्वा चैवं व्यवस्थितम् ।
शरीरधातवः सर्व्वे ते ब्रूयुर्वाक्यमेव हि ॥ ३७ ।
अस्माभिर्व्यतिरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।
भवतीत्येवमुक्ता ते जहुः सर्व्वे शरीरिणः‡ ॥ ३८ ।
तैर्व्यपेतमपि चैतत्पुनरपि प्रपाल्यते ।
तं दृष्ट्वा त्वब्रवीत्स्कन्दः सोऽहङ्कारः प्रकीर्त्तितः ॥ ३९ ।
मया विना शरीरस्य सम्भूतिरपि नेष्यते ।
एवमुक्ता शरीरात्तु स व्यपेतः पृथक् स्थितः ॥ ४० ।
तेनाप्यतेन तच्चैवं विना मुक्तवदास्थितम् ।
तं दृष्ट्वा कुपितो भानुः स आदित्यः प्रकीर्त्तितः ॥ ४१ ।
मया विना कथं चैत्रमिमं§ क्षणमपीष्यते ।
एवमुक्ताथ यातः स तच्छरीरं न शीर्य्यते ॥ ४२ ।

---

* कालान्तरेत्येवमिति आर्षं, कालान्तर इत्येवमिति साधु ।

† नाप्यनीनशदिति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके ३७।३८ श्लोकयोः स्थले केवलमेक एव श्लोकः पठ्यते—
सुषिरैस्तु विरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।
भवतीत्येवमुक्ता ते जहुः सर्व्वे शरीरिणः (शरीरिणम् ?) ॥

§ इममिति आर्षं, इदमिति साधु ।

ततः कामादिरुत्थाय गणो मातृविसंश्रितः।
न मया व्यतिरिक्तस्य शरीरस्य व्यवस्थितिः* ।
एवमुक्त्वा स यातस्तु शरीरं तन्न शीर्य्यते ॥ ४३ ।
ततो मायाब्रवीत्कोपात्मा च दुर्गा प्रकीर्त्तिता ।
न मयास्य विना भूतिरित्युक्त्वान्तर्दधे पुनः ॥ ४४ ।
ततो दिशः समुत्तस्थुरूचुश्चेदं वचो महत् ।
नास्माभीरहितं कार्य्यम्भवतीति न संशयः ॥ ४५ ।
चतस्र आगताः काष्ठास्ताः प्रयाताः क्षणात्तदा ।
ततो धनपतिर्वायुर्मध्यतस्त्यक्तसम्भवः† ।
शरीरस्येति सोऽप्येवमुक्त्वा मूर्द्धानगोऽभवत् ॥ ४६ ।
ततो विष्णोर्मनो ब्रूयान्नायन्देहो मया विना ।
क्षणमप्युत्सहे‡ स्थातुमित्युक्त्वान्तर्दधे पुनः ॥ ४७ ।
ततो धर्म्मोऽब्रवीत्सर्व्वमिदम्पालितवानहम् ।
इदानीम्मय्युपगते कथमेतद्भविष्यति ॥ ४८ ।
एवमुक्त्वा गतो धर्म्मस्तच्छरीरं न शीर्य्यते ॥ ४९ ।
ततोऽब्रवीन्महादेवः अव्यक्तो भूतभावनः ।
महत्संज्ञो मया हीनं शरीरस्रो भवेद्यथा ॥ ५० ।
एवमुक्त्वा गतः शम्भुस्तच्छरीरं न शीर्य्यते ॥ ५१ ।

---

* एतदर्द्धं (ख) पुस्तके नास्ति ।

† सक्तसम्भव इति (ग) ।

‡ उत्सहेदिति आर्षं, उत्सहेतेति साधु।

तद्दृष्ट्वा पितरश्चोचुस्तश्चात्रं यावदस्मभिः*।
प्राणन्तरेभि†रेतश्च शरीरं शीर्य्यते ध्रुवम्॥ ५२।
एवमुक्ता तु‡ तद्देहन्त्यक्त्वान्तर्द्धानमागताः।
अग्निः प्राणः अपानौ च आकाशश्चैव धातवः॥ ५३।
क्षेत्रन्तद्वदहङ्कारो भानुः कामादयो मया।
काष्ठा वायुर्विष्णुधर्म्मौ शम्भुश्चैवेन्द्रियार्थकाः॥
एतैर्मुक्तन्तु तत्क्षेत्रम्मुक्ताविव तु संस्थितम्।
सोमेन पाल्यमानन्तु पुरुषेणेन्दुरूपिणा॥ ५४।५५।
एवं व्यवस्थिते सोमे घोड़शात्मन्यथाचरे।
प्राग्वत्तत्र गुणोपेतं क्षेत्रमुत्थाय बभ्रम§॥ ५६।
प्रागवस्थं शरीरन्तु दृष्ट्वा सर्व्वत्रपालितम्।
ताः क्षेत्रदेवताः सर्व्वा वैलक्षभावमास्थिताः।
तमेवन्तुष्टुवुः सर्व्वास्तं देवम्परमेश्वरम्॥ ५७।
स्वस्थानमाश्रिषुः सर्व्वास्तदा नृपतिसत्तम।
त्वमग्निस्त्वन्तथा प्राणस्त्वमपानः सरस्वती॥ ५८।
त्वमाकाशन्धनाध्यक्ष¶स्त्वं शरीरस्य धातवः।

---

* अस्मभिरिति आर्षं, अस्माभिरिति साधु।

† प्राणन्तरेभिरिति आर्षं, प्राणान्तरैरिति साधु।

‡ ते देहमिति (क), (ख)।

§ बभ्रम इति आर्षं, बभ्रामेति साधु। उत्थानबभ्रम इति (ग)।

¶ त्वमध्यक्ष इति (ग)।

अहङ्कारो भवान्देव* त्वमादित्योऽष्टको गणः ॥ ५९ ।
त्वं माया पृथिवी दुर्गा त्वं दिशस्त्वम्बृहस्पतिः ।
त्वं विष्णुस्त्वन्तथा धर्मस्त्वञ्जिष्णुस्त्वमपराजितः ॥ ६० ।
अक्षरार्थस्वरूपेण परमेश्वरसंज्ञितः ।
अस्माभिरपयातैस्तु कथमेतद्भविष्यति ॥ ६१ ।
एवमत्र शरीरन्तु त्यक्तमस्माभिरेव च ।
न परम्भवतो देव तदत्र त्वच्च पाल्यते† ॥ ६२ ।
स्थानभङ्गो न नः कार्य्यः स्वयं सृष्टा प्रजापते ।
एवं स्तुतस्ततो देवस्तेषां तोषं परं ययौ ॥ ६३ ।
उवाच चैतान् क्रीड़ार्थं भवन्तोत्पादिता‡ मया ।
कृतकृत्यस्य चैकन्तु§ भवद्भिर्मे प्रयोजनम्¶ ॥ ६४ ।
तथा चेदप्रियं रूपे द्वे द्वे प्रत्येकशोऽधुना ।
भूतकार्य्येष्वमूर्त्तेन देवलोके तु मूर्त्तिना ।
तिष्ठध्वमपि कालान्ते लयं त्वाविशत द्रुतम् ॥ ६५ ।
शरीराणि पुनर्नैव कर्त्तव्योऽहमिति क्वचित् ।
मूर्त्तीनाञ्च‖ तथा तुभ्यमम्भिनामानि वोऽधुना ॥ ६६ ।

---

* दोष इति (ग) ।

† त्व प्रपाल्यत इति (ग) ।

‡ भवन्त उत्पादिता इति साधु ।

§ मे किन्त्विति (ग) ।

¶ विप्रयोजनमिति (ग) ।

‖ (ग) पुस्तके मूर्त्तीनाञ्चेत्यस्मादारभ्य सुता तथेतिपर्य्यन्तः पाठो नास्ति ।

अग्निर्वैश्वानरो नाम प्राणापानौ तथाश्विनौ ।
भविष्यति तथा गौरी हिमशैलसुता तथा ॥ ६७ ।
पृथिव्यादिगुणस्त्वेष गजवक्त्रो भविष्यति ।
शरीरधातवश्चेमे नानाभूतानि एव तु ॥ ६८ ।
अहङ्कारस्तथा स्कन्दः कार्त्तिकेयो भविष्यति ।
शरीरमाया* दुर्गैषा कारणान्ते भविष्यति ॥ ६९ ।
दश कन्या भविष्यन्ति काष्ठास्त्वेतासु वारुणाः ।
अयं वायुर्धनेशस्तु कारणान्ते भविष्यति ॥ ७० ।
अयं मनो विष्णुनामा भविष्यति न संशयः† ।
धर्म्मोऽपि यमनामा च भविष्यति न संशयः ॥ ७१ ।
महत्तत्त्वञ्च भगवान्महादेवो भविष्यति‡ ।
इन्द्रियार्थाश्च पितरो भविष्यन्ति न संशयः ॥ ७२ ।
अयं सोमः पुरा भूत्वा यामित्रं सर्व्वदामराः ।
एवं वेदान्तपुरुषः प्रोक्तो नारायणात्मकः ।
स्वस्थाने देवताः सर्व्वा देवस्तु विरराम ह ॥ ७३ ।
एवंप्रभावो देवोऽसौ वेदवेद्यो जनार्द्दनः ।
कथितो नृपते तुभ्यं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ७४ ।

इति वराहपुराणे महातपउपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ।

---

* शरीरमायेत्यादि श्लोकार्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† नाम्ना च भविष्यत्येव नान्यथेति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके एतदर्द्धं नास्ति ।

अष्टादशोऽध्यायः।

प्रजापाल उवाच।

कथमग्नेः समुत्पत्तिरश्विनोर्वा महामुने।
गौर्य्या गणपतेर्वाऽपि नागानां वा गुहस्य च॥ १।
आदित्यचन्द्रमातृणां दुर्गाया वा दिशान्तथा॥
धनदस्य च विष्णोर्वा धर्म्मस्य परमेष्ठिनः॥ २।
शम्भोर्वापि पितृणाञ्च तथा चन्द्रमसो मुने।
शरीरदेवताः सर्व्वाः कथं मूर्त्तित्वमागताः॥ ३।
किञ्च तासां मुने भोज्यं का वा संज्ञा तिथिश्च का।
यस्यां दृष्ट्वा त्वमी पुंसां फलं यच्छन्त्यनामयम्।
एतन्मे सरहस्यन्तु मुने त्वं वक्तुमर्हसि॥ ४।

महातपा उवाच।

योगसाध्यस्वरूपेण आत्मा नारायणात्मकः।
सर्व्वज्ञः क्रीड़तस्तस्य भोगेच्छा चात्मनात्मनि॥ ५।
क्षोभितेऽस्मिन्महाभूते एतस्मादेतदद्भुतम्।
तमस्य प्रीतिमत्तोऽयं विकारं समरोचयत्॥ ६।
विकुर्व्वतस्तस्य तदा महानग्निः समुत्थितः।
कोटिज्वालापरीवारः शब्दवान्दहनात्मकः॥ ७।
असावप्यतितेजस्वी विकारं समरोचयत्।
विकुर्व्वतो बभौ वह्नेर्वायुः परमदारुणः॥ ८।
तस्मादपि विकारस्थादाकाशं समपद्यत।

तच्छब्दलक्षणं व्योम स च वायुः प्रतापवान् ॥ ९ ।
तच्च तेजोऽम्भसा युक्तं श्लिष्टमन्योन्यतस्तथा ।
तेजसा शोषितं तोयं वायुना वयगामिणा ॥ १० ।
बोधितेन तथा व्योममार्गे दत्ते तु तत्क्षणात् ।
पिण्डीभूतं तथा सर्व्वं काठिन्यं समपद्यत ॥ ११ ।
सेयं पृथ्वी महाभाग तेषां हृत्तेतराभवत् ।
चतुर्णां योगकाठिन्यादेकैकं गुणवृद्धितः ॥ १२ ।
पृथ्वी पञ्चगुणा ज्ञेया तेऽप्येतस्यां व्यवस्थिताः ।
स च काठिन्यकं कुर्व्वन् ब्रह्माण्डं समपद्यत ॥ १३ ।
तस्मिन्नारायणो देवश्चतुर्मूर्त्तिश्चतुर्भुजः ।
प्राजापत्येन रूपेण सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ॥ १४ ।
चिन्तयन्नाधिगच्छेत सृष्टिं लोकपितामहः ।
ततोऽस्य सुमहान् कोपो जज्ञे परमदारुणः ॥ १५ ।
तस्मात्कोपात्सहस्रार्चिरुत्तस्थौ दहनात्मकः ।
स तं दिधक्षुर्ब्रह्माणं* ब्रह्मणोक्तस्तदा नृप ॥ १६ ।
हव्यं कव्यं वहस्वेति ततोऽसौ हव्यवाहनः ।
ब्रह्माणं क्षुधितं प्रायात्किङ्करोमि प्रशाधि माम् ।
स ब्रह्मा प्रत्युवाचैनं त्रिधा तृप्तिमवाप्स्यसि ॥ १७ ।
दत्तासु दक्षिणास्वादौ तृप्तिर्भूत्वा यतोऽमरान् ।
नयसे दक्षिणाभागन्दक्षिणाग्निस्ततोऽभवत् ॥ १८ ।
आसमन्ताद्धुतं किञ्चिद्यत्त्रिलोकीं विभावसो ।

* सर्व्वेति (ग) ।

तद्वहस्व सुरार्थाय ततस्त्वं हव्यवाहनः ॥ १९ ।
गृहं शरीरमित्युक्तं तत्पतिस्त्वं यतोऽधुना ।
अतो वै गार्हपत्यस्त्वं भव सर्व्वगतो विभो ॥ २० ।
विश्वान्नरान् हुतो येन नयसे सद्गतिं प्रभो ।
अतो वैश्वानरो नाम तव वाक्यं भविष्यति ॥ २१ ।
द्रविणं बलमित्युक्तं धनञ्च द्रविणं ततः ।
ददाति तद्भवानेव द्रविणोदास्ततोऽभवत्* ॥ २२ ।
पापस्तिरोभवेन्नित्यं निःशब्दो निश्चयात्मकः ।
अतस्त्वं सर्वगत्वा च तेजोऽग्निस्ते भविष्यति ॥ २३ ।
धाप्रपूरणशब्दो य इध्मानामपि कीर्त्त्यते ।
पूरितस्य गतिर्येन तेनेध्मस्त्वं भविष्यसि ॥ २४ ।
याज्यान्येतानि नामानि तव पुत्र महामखे ।
यजन्तस्त्वां नराः कामैस्तर्पयिष्यन्त्यसंशयः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे महातपउपाख्याने अग्न्युत्पत्तिर्नाम अष्टादशोऽध्यायः ।

---

* भवेति (ग) ।

ऊनविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

विष्णोर्विभूतिमाहात्म्यं कथितं ते प्रसङ्गतः ।
तिथीनां शृणु माहात्म्यं कथ्यमानं मया नृप ॥ १ ।
इत्थम्भूतो महानग्निर्ब्रह्मक्रोधसमुद्भवः ।
उवाच देवं ब्रह्माणं तिथिर्मे दीयतां विभो ।
यस्यामहं समस्तस्य जगतः ख्यातिमाप्नुयाम् ॥ २ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवानामथ यक्षाणां गन्धर्वाणाञ्च सत्तम ।
आदौ प्रतिपदा येन त्वमुत्पन्नोऽसि पावक ॥ ३ ।
त्वत्पदाप्रातिपदिकं* सम्भविष्यन्ति देवताः ।
अतस्ते प्रतिपन्नाम तिथिरेषा भविष्यति ॥ ४ ।
तस्यान्तिथौ हविष्येण प्राजापत्येन मूर्त्तिना† ।
होष्यन्ति तेषां प्रीताः स्युः पितरः सर्वदेवताः ॥ ५ ।
चतुर्विधानि भूतानि मनुष्याः पशवोऽसुराः ।
देवाः सर्वे सगन्धर्वाः प्रीताः स्युस्तर्पितास्त्वयि ॥ ६ ।
यश्चोपवासं कुर्व्वीत त्वद्भक्तः प्रतिपद्दिने ।
क्षीराशनो वा वर्त्तेत शृणु तस्य फलं महत् ।

---

* (प्रातिपदिकाः ?) ।

† मूर्तिना इत्यार्ष, मूर्त्त्या इति साधु ।

चतुर्युगानि षड्विंशं* स्वर्गलोके महीयते ॥ ७ ।
तेजस्वी रूपसम्पन्नो द्रव्यवाञ्जायते नरः ।
इह जन्मन्यसौ राजा प्रेत्य स्वर्गे महीयते† ॥ ८ ।
तूष्णीम्बभूव सोऽप्यग्निर्ब्रह्मदत्ताश्रमं ययौ ॥ ९ ।
य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।
अग्नेर्जन्म स पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १० ।

इति वराहपुराणे अग्न्युत्पत्तिर्नाम ऊनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

एवमग्नेः समुत्पत्तिर्जाता ब्रह्मन्महात्मनः* ।
प्राणापानौ कथं देवावश्विनौ सम्बभूवतुः ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रः स्वयं ब्रह्मा द्विसप्तभिः ।
रूपैर्व्यवस्थितस्तेषां मरीचिः श्रेष्ठतामगात् ॥ २ ।
तस्य पुत्रो महातेजा कश्यपो नाम वै मुनिः ।
स्वयं प्रजापतिः श्रीमान्देवतानां पिताभवत् ॥ ३ ।

---

* षड्विंशमित्यार्षं, षड्विंशतिमिति साधु ।

† (ग) पुस्तके एष श्लोको नास्ति ।

---

* महात्मनः पुरेति (ख) ।

तस्य पुत्रा बभूवुर्हि आदित्या द्वादश प्रभो ।
नारायणात्मकं तेजो द्वादश सुप्रकीर्त्तितम् ॥ ४ ॥
ते ते* मासास्त आदित्याः स्वयं संवत्सरो हरिः ।
एवं ते द्वादशादित्या मार्त्तण्डश्च प्रतापवान् ॥ ५ ॥
तस्य त्वष्टा ददौ कन्यां संज्ञां नाम महाप्रभाम् ।
तस्यापत्यद्वयञ्जज्ञे यमश्च यमुना तथा ॥ ६ ॥
तस्य तेजोऽप्यसहती† बभूवाश्वी मनोजवा ।
स्वां छायां तत्र‡ संस्थाप्य सा जगामोत्तरान् कुरून् ॥ ७ ॥
तद्रूपां तां सवर्णान्तु भेजे मार्त्तण्डभास्करः ।
तस्मादपि द्वयं जज्ञे शनिं तपतिमेव च ॥ ८ ॥
यदा त्वसदृशं भेजे पुत्रान् प्रति नरोत्तम ।
संज्ञां प्रोवाच भगवान् क्रोधसंरक्तलोचनः ।
असमत्वं न कर्त्तव्यं स्वेष्वपत्येषु भामिनि ॥ ९ ॥
एवमुक्ता यदा सा तु असमत्वं व्यरोचत ।
तदा यमः स्वपितरं प्रोवाच भृशदुःखितः ॥ १० ॥
नेयं माता भवेत्तात अस्माकं शत्रुवत्सदा ।
सपत्नीव दुराचारा स्वेष्वपत्येषु वत्सला§ ॥ ११ ॥
एवं यमवचः श्रुत्वा सा च्छाया क्रोधमूर्च्छिता ।

---

* ये ते मासा इति (क), (ख) ।

† असहतीत्यार्षम्, असहमानेति साधु ।

‡ स्वां छायामत्रेति (ख) ।

§ भामिनीति (ग) ।

शशाप प्रेतराजस्त्वं भविष्यस्यचिराद्दिव ॥ १२ ।
एवं श्रुत्वाथ मार्त्तण्डस्तदा पुत्रहितेच्छया ।
उवाच मध्येवर्त्ती त्वं भविता धर्म्मपापयोः ।
लोकपालश्च भविता त्वं पुत्र दिवि शोभसे ॥ १३ ।
शनिं शशाप मार्त्तण्डश्छायाकोपप्रधर्षितः ।
त्वं क्रूरदृष्टिर्भविता मातृदोषेण पुत्रक ॥ १४ ।
एवमुक्त्वा समुत्थाय ययौ भानुर्दिदृक्षया ।
तामपश्यत्त्वसौ सोऽश्वामुत्तरेषु कुरुष्वथ ॥ १५ ।
ततोऽश्वरूपं कृत्वा स गत्वा तत्रोत्तरान् कुरून् ।
प्राजापत्येन मार्गेण युयोजात्मानमात्मना ॥ १६ ।
तस्यां त्वाष्ट्रामश्वरूप्यां मार्त्तण्डस्तीव्रतेजसा ।
वीजं* निर्वापयामास तज्ज्वलन्तं† द्विधापतत् ॥ १७ ।
तत्र प्राणस्त्वपानश्च योनौ चात्मजितौ पुरा ।
वरदानेन च पुनर्मूर्त्तिमन्तौ बभूवतुः ॥ १८ ।
तौ त्वाष्ट्रामश्वरूपायां जातौ येन नरोत्तमौ ।
ततस्तावश्विनौ देवौ कीर्त्त्येते रविनन्दनौ ॥ १९ ।
प्राजापत्यं स्वयं भानुस्त्वाष्ट्री शक्तिः परापरा ।
तस्याः प्राग्वच्छरीरस्थावमूर्त्तौ‡ मूर्त्तिमाश्रितौ ॥ २० ।
ततस्तावश्विनौ देवौ मार्त्तण्डमुपतस्थतुः ।

---

* वसुमिति (ग) ।

† ज्वलन्तमित्यार्षं, ज्वलदिति साधु ।

‡ चतुर्मूर्त्तौ इति (ग) ।

ऊचतुः स्वस्तचिन्तावत्किङ्कर्त्तव्यमथावयोः ॥ २१ ।

मार्त्तण्ड उवाच ।

पुत्रौ प्रजापतिं देवं भक्त्याराधयतां वरम् ।
नारायणं स वो* दाता वरं नूनं भविष्यति ॥ २२ ।
एवं तावश्विनौ प्रोक्तौ मार्त्तण्डेन महात्मना ।
तेपतु†स्तीव्रतपसौ तपः परमदुश्चरम् ।
ब्रह्मपारमयं स्तोत्रं जपन्तौ तु समाहितौ ॥ २३ ।
तयोः कालेन महता ब्रह्मा नारायणात्मकः ।
तुतोष परमप्रीत्या‡ वरञ्चैनन्ददौ तयोः ॥ २४ ।

प्रजापाल उवाच ।

अश्विभ्यामीरितं स्तोत्रं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मंस्त्वत्प्रसादान्महामुने ॥ २५ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन्यथा स्तोत्रमश्विभ्यां ब्रह्मणः कृतम् ।
ईदृशञ्च फलं प्राप्तं तयोः स्तोत्रस्य चानघ ॥ २६ ।

ओं नमस्ते निष्क्रिय निष्प्रपञ्च
निराश्रय निरपेक्ष निरालम्ब ।
निर्गुण निरालोक निराधार
निर्मम निरालम्ब ॥ २७ ।

---

* सर्व्वदास्तेति (ग) ।

† ते पुनरिति (ग) ।

‡ यत्तु सम्प्रीत्येति (ग) ।

ब्रह्म महाब्रह्म ब्राह्मणप्रिय
पुरुष महापुरुष पुरुषोत्तम ।
देव महादेव देवोत्तम
स्थाणो स्थितिस्थापक* ॥ २८ ।
भूत महाभूत भूताधिपते
यक्ष महायक्ष यक्षाधिपते ।
गुह्य महागुह्य गुह्याधिपते
सौम्य महासौम्य सौम्याधिपते ॥ २९ ।
पक्षि महापक्षिपते
दैत्य महादैत्याधिपते ।
रुद्र महारुद्राधिपते
विष्णो महाविष्णुपते ।
परमेश्वर नारायण
प्रजापतये नमः ॥ ३० ।

एवं स्तुतस्तदा ताभ्यामश्विभ्यां स प्रजापतिः† ।
तुतोष परमप्रीत्या वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ३१ ।
वरं वरयतां शीघ्रं देवैः परमदुर्लभम् ।
येन वो वरदानेन चरतस्त्रिदिवं सुखम् ॥ ३२ ।

अश्विनावूचतुः ।

आवयोर्देवभागन्तु देहि देव प्रजापते ।

---

* स्थाणोत्तम स्थितिस्थापकसमेति (ग) ।

† एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

सोमपत्वञ्च देवानां सामान्यत्वञ्च शाश्वतम् ॥ ३३ ।

ब्रह्मोवाच ।

रूपं कान्तिरनौपम्यं भिषक्त्वं सर्व्ववस्तुषु ।
सोमपत्वञ्च लोकेषु सर्व्वमेतद्भविष्यति ॥ ३४ ।

महातपा उवाच ।

एतत्सर्व्वं द्वितीयायामश्विभ्यां ब्रह्मणा पुरा ।
दत्तं यस्मादतस्तेषां तिथीनामुत्तमा तिथिः ॥ ३५ ।
एतस्यां रूपकामस्तु पुष्पाहारो भवेन्नरः ।
संवत्सरं शुचिर्नित्यं सुरूपी भवेन्नरः ॥ ३६ ।
अश्विभ्यां ये गुणाः प्रोक्तास्ते तस्यापि भवन्ति च ।
य इदं शृणुयान्नित्यमश्विनोर्जन्म चोत्तमम् ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः पुत्रवाञ्जायते नरः ॥ ३७ ।

इति वराहपुराणे अश्व्युत्पत्तिर्नाम विंशोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गौरी महाप्राज्ञ संस्तुता वरदानतः ।
मूर्त्तिं लब्धवती पुंसः परस्य परमात्मनः ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

पूर्व्वं प्रजापतिर्देवः सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।

चिन्तयामास धर्म्मात्मा यदात्मानाध्यगच्छत ॥
तदास्य कोपात्सञ्जज्ञे स च रुद्रः प्रतापवान् ।
रोदनात्तस्य रुद्रत्वं सञ्जातं परमेष्ठिनः ॥ २।३ ।
तस्य ब्रह्मा शुभां कन्यां भार्य्यार्थे मूर्त्तिसम्भवाम् ।
गौरीनाम्नीं स्वयं देवीं भारतीं तां ददौ पिता ।
रुद्रायामितदेहाय स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ ४ ।
स तां लब्ध्वा वरारोहां मुदा परमया युतः ।
सर्गकालेषु तं ब्रह्मा तपसा प्रत्युवाच ह ॥ ५ ।
रुद्र प्रजाः सृजस्वेति पौनःपुन्येन नोदितः ।
असमर्थ इति जले निमज्जत* महाबलः ॥ ६ ।
तपोऽर्थित्वं तपोहीनः स्रष्टुं शक्नोति न प्रजाः ।
एवं चिन्त्य† जले मग्नस्ततो रुद्रः प्रतापवान् ॥ ७ ।
तस्मिन्निमग्ने देवेशे तां ब्रह्मा कन्यकां पुनः ।
अन्तःशरीरगां कृत्वा गौरीम्परमशोभनाम् ॥
पुनः सिसृक्षुर्भगवानसृजत्सप्त मानसान् ।
दक्षञ्च तेषामारभ्य‡ प्रजाः सम्यग्विवर्धिताः ॥ ८।९ ।
तत्र दाक्षायणी पुत्राः सर्व्वे देवाः सवासवाः ।
वसवोऽष्टौ च रुद्राश्च आदित्या मरुतस्तथा ॥ १० ।
सापि दक्षाय सुश्रोणी गौरी दत्ताथ ब्रह्मणा ।

---

* निमज्जतेति आर्षं, न्यमज्जदिति साधु ।

† चिन्त्येति आर्षं, चिन्तयित्वेति साधु ।

‡ तेषामारभ्येति आर्षं, तेभ्य आरभ्येति साधु ।

दुहितृत्वे पुरा या हि रुद्रेणोढ़ा महात्मना* ॥ ११ ।
सा च दाक्षायणी देवी पुनर्भूत्वा नृपोत्तम ॥ १२ ।
ततो दक्षः प्रहृष्टात्मा दौहित्रांस्तान्समृद्धिमत्† ।
दृष्ट्वा यज्ञमथारेभे प्रीणनाय प्रजापतिः ॥ १३ ।
तत्र ब्रह्मसुताः सर्व्वे मरीच्यादय एव च ।
चक्रुरार्त्त्विजकं कर्म्म स्वे स्वे मार्गे व्यवस्थिताः ॥ १४ ।
ब्रह्मा स्वयं मरीचिस्तु बभूवाऽन्ये तथापरे ।
अत्रिस्तु यज्ञकर्म्मस्थ आग्नीध्रस्त्वङ्गिराभवत् ॥ १५ ।
होता पुलस्त्यस्त्वभवदुद्गाता पुलहोऽभवत् ।
क्रतौ क्रतुस्तु प्रस्तोता तदा यज्ञे महातपाः ॥ १६ ।
प्रतिहर्त्ता प्रचेतास्तु तस्मिन् क्रतुवरे बभौ ।
सुब्रह्मण्यो वशिष्ठस्तु सनकाद्याः सभासदः ॥ १७ ।
तत्र याज्यः स्वयं ब्रह्मा स च इज्यस्तु विश्वकृत्‡ ।
पूज्या दक्षस्य दौहित्रा रुद्रादित्योऽङ्गिरादयः ॥ १८ ।
प्रत्यक्षं पितरस्ते हि तैः प्रीतैः प्रीयते जगत् ।
तत्र भागार्थिनो देवा आदित्या वसवस्तथा ॥ १९ ।
विश्वेदेवाः सपितरो गन्धर्व्वाद्या मरुद्गणाः ।
जगृहुर्यज्ञभागांस्तान्यावन्तो हविषार्पिताः ॥ २० ।
तावत्कालं जलात्तद्य उत्तस्थौ ब्रह्मणः पुनः ।

---

* श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† वृद्धिकृदिति (ग) ।

‡ पूज्यते इति (ख) ।

रुद्रः कोपोद्भवो यस्तु पूर्व्वमग्नो महाजले ॥ २१ ।
स सहस्रार्कसङ्काशो निश्चक्राम जलात्ततः ।
सर्व्वज्ञानमयो देवः सर्व्वदेवमयोऽमलः ॥ २२ ।
प्रत्यक्षदर्शी सर्व्वस्य जगतस्तपसा बभौ ।
तस्मिंस्तु काले पद्मानाज्जातः सर्गो नरोत्तम ॥ २३ ।
दिव्यानां पृथिवीस्थानां चतुर्णां मरजातिनाम्* ।
रौद्रसर्गस्य सम्भूतिस्तदा सद्योऽपि जायते ।
इदानीं रुद्रसर्गस्त्वं शृणु पार्थिवसत्तम ॥ २४ ।
दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महज्जले ।
प्रतिरुद्रो यदा रुद्रस्तदा चोर्व्वीं सकाननाम् ॥
दृष्ट्वा शस्यवतीं रम्यां मनुष्यपशुसङ्कुलाम् ।
शुश्राव च तदा शब्दान्ऋत्विजां दक्षसद्मनि ।
आश्रमे यज्ञियानोच्चैर्योगस्थैरिति कीर्त्तितान् ॥ २५।२६ ।
ततः श्रुत्वा महातेजाः सर्व्वज्ञः परमेश्वरः ।
चुकोप सुभृशन्देवो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ २७ ।
अहं पूर्व्वन्तु कविना सृष्टः सर्व्वात्मना विभुः ।
प्रजाः सृजस्वेति तदा वाक्यमेतत्तथोक्तवान् ॥ २८ ।
इदानीं केन तत्कर्म्म कृतं सृष्ट्यादिवर्णनम् ।
एवमुक्तो भृशं कोपान्ननाद परमेश्वरः ॥ २९ ।
तस्यैव नदतो ज्वालाः श्रोत्रेभ्यो निर्ययुस्तदा ।
तत्र भूतानि वैताला उच्छुष्मा प्रेतपूतनाः ।

---

* जातीनामिति साधु ।

उत्तस्थुः कोटिशस्तत्र नानाप्रहरणावृताः ॥ ३० ।
तं दृष्ट्वा भूतसङ्घाता विविधायुधपाणयः ।
ससर्ज्ज वेदविद्याङ्गरथं परमशोभनम् ॥ ३१ ।
तस्मिन्मृगद्वयं स्वश्वौ* त्रितत्त्वञ्च त्रिवेणुकम् ।
त्रिपूजकं त्रिप्रवणं धर्म्माचं मारुतध्वनिम् ।
अहोरात्रे पताके द्वे धर्म्माधर्म्मे† तु दण्डकम् ।
प्रकटं सर्व्वविद्याश्च स्वयं ब्रह्मा हि सारथिः । ३२।३३ ।
गायत्री च धनुस्तस्य ओङ्कारो गुण एव च ।
स्वराः सप्त शरास्तस्य देवदेवस्य सुव्रत ॥ ३४ ।
एवं कृत्वा स सामग्रीन्देवदेवः प्रतापवान् ।
जगाम दक्षयज्ञाय कोपाद्रुद्रः प्रतापवान् ॥ ३५ ।
गच्छतस्तस्य देवस्य शम्बराङ्गिरसन्नयत् ।
ऋत्विजां मन्त्रनिचयो नष्टो रुद्रागमे तदा ॥ ३६ ।
विपरीतमिदं दृष्ट्वा तदा सर्व्वेऽथ ऋत्विजः ।
ऊचुः सन्नह्यतां देवा महद्वो भयमागतम् ॥ ३७ ।
कश्चिदायाति बलवानसुरो ब्रह्मनिर्म्मितः ।
यज्ञभागार्थमेतस्मिन् क्रतौ परमदुर्लभम् ॥ ३८ ।
एवमुक्तास्ततो देवा ऊचुर्मातामहं तदा ।
दक्ष तात किमत्रास्मत्कार्य्यं ब्रूहि विवक्षितम् ॥ ३९ ।

---

* अश्वदिति (क) (ख)।
† धर्म्माधर्म्मौ इति साधु।

दक्ष उवाच ।

जह्यन्तां द्रुतमस्त्राणि सङ्ग्रामोऽत्र विधीयताम् ॥ ४० ।
एवमुक्ते तदा देवैर्विविधायुधधारिभिः ।
रुद्रस्यानुचरैः सार्द्धं महद्युद्धं प्रवर्त्तितम् ॥ ४१ ।
तत्र वैतालभूतानि कूष्माण्डा यक्षपूतनाः ।
युयुधुर्लोकपालैश्च नानायुधधराणि च ॥ ४२ ।
छिन्नो रौद्राणि भूतानि निर्गच्छन्तो यमालयम् ।
चिक्षिपुः सायकान् घोरानसीष्वासपरश्वधान् ॥ ४३ ।
भूतान्यपि मृधे घोराण्युल्मुकैरस्थिभिः शरैः ।
जघ्नु*र्देवान्मृधे रोषाद्रुद्रस्य पुरतो बलात् ॥ ४४ ।
ततस्तस्मिन्महारौद्रे संग्रामे भीमरूपिणी ।
रुद्रो भगस्य नेत्रे तु विभेदैकेषुणा मृधे ॥ ४५ ।
रुद्रस्य शरपातेन नष्टनेत्रं भगं तदा ।
दृष्ट्वास्य क्रोधात्तेजस्वी पूषा रुद्रमयोधयत् ॥ ४६ ।
सृजन्तमिषुजालानि पूषणन्तु† महामृधे ।
दृष्ट्वा रुद्रोऽस्य दन्तांस्तु चकर्ष परवीरहा ॥ ४७ ।
तस्य दन्तांस्तदा दृष्ट्वा पूष्णो रुद्रेण पातितान् ।
दुद्रुवुः सर्व्वतो दिक्षु रुद्रास्त्वेकादश द्रुतम् ॥ ४८ ।
तां भग्नां सहसा दिक्षु दृष्ट्वा विष्णुः‡ प्रतापवान् ।

* जघ्नुरिति (ग) ।

† पूषाणमिति साधु ।

‡ रुद्र इति (ग) ।

आदित्यावरजो वाक्यमुवाच सबलं तदा ॥ ४९ ।
क्व यात पौरुषन्त्यक्त्वा दर्पं माहात्म्यमेव च ।
व्यवसायं कुलं भूतिं कथं न स्मर्य्यते द्रुतम् ॥ ५० ।
परमेष्ठिगुणैर्युक्ता लब्धमायुर्यतः पुरा ।
तं नमस्कुरुतामोघं पृथिव्यां पद्मजं* स्वयम् ॥ ५१ ।
एवमुक्त्वा गरुत्मन्तमारुरोह हरिस्तदा ।
शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्द्दनः ॥ ५२ ।
ततो हरिहरं युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ।
रुद्रः पाशुपतास्त्रेण विव्याध हरिमोजसा ॥ ५३ ।
हरिर्नारायणास्त्रेण रुद्रं विव्याध कोपवान् ।
नारायणं पाशुपतमुभेऽस्त्रे व्योम्नि रोषिते ।
युयुधाते भृशं दिव्यं परस्परजिघांसया ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु तयोर्युद्धमभूत्तदा ॥ ५४।५५ ।
तत्रैकं मुकुटोद्बद्धमन्यच्च जटजालकम् ।
एकं प्रध्मापयच्छङ्खमन्यड्डमरकं शुभम् ॥ ५६ ।
एकं खड्गकरं तत्र तथान्यन्दण्डधारिणम् ।
एकङ्कौस्तुभदीप्ताङ्गमन्यं भस्मविभूषितम् ॥ ५७ ।
एकं गदां भ्रमयन्तं† द्वितीयं दण्डमेव च ।
एकं शोभति‡ कण्ठस्थैर्मणिभिः स्रग्विभिः परम् ॥ ५८ ।

---

* यत्प्रजमिति (ग) ।

† भ्रमयतीति (क), (ख) ।

‡ शोभतीति आर्षं, शोभत इति साधु ।

एकं पीताम्बरं तत्र द्वितीयं सर्पमेखलम् ।
एवं तौ स्वर्द्दिनावस्तौ* रौद्रनारायणात्मकौ ॥
अन्योऽन्यातिशयोपेतौ तदालोक्य पितामहः ।
उवाच शाम्यतामस्ते स्वस्वभावेन सुव्रते ॥ ५८।६० ।
एवं ते ब्रह्मणा प्रोक्ते शान्तभावं प्रजग्मतुः ।
अथ विष्णुहरौ ब्रह्मा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६१ ।
उभौ हरिहरौ देवौ लोके ख्यातिं गमिष्यथः ।
अयञ्च यज्ञो विध्वस्तः सम्पूर्णत्वं गमिष्यति ॥ ६२ ।
दक्षस्य ख्यातिमाँल्लोके सन्तत्यायं भविष्यति ॥ ६३ ।
एवमुक्त्वा हरिहरौ तदा लोकपितामहः ।
ब्रह्मा लोकानुवाचेदं रुद्रभागोऽस्य दीयताम् ॥ ६४ ।
रुद्रभागो ज्येष्ठभाग इतीयं वैदिकी श्रुतिः ।
स्तुतिञ्च देवाः कुरुत रुद्रस्य परमेष्ठिनः ॥ ६५ ।
भगनेत्रहरं देवं पूष्णो दन्तविनाशनम् ।
स्तुतिं कुरुत वः† शीघ्रं गीतैरेतैस्तु नामभिः ॥
येनायं वः प्रसन्नात्मा वरदत्वं भजेत ह ॥ ६६ ।
एवमुक्तास्तु ते देवा स्तोत्रं शम्भोर्महात्मनः ।
चक्रुः परमया भक्त्या नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ६७ ।

देवा ऊचुः ।

नमो विषमनेत्राय नमस्ते त्र्यम्बकाय च ।

---

* अत्रास्तशब्दस्य तद्विशेषणानाञ्च पुंस्त्वमार्षम् ।

† चेति (ग) ।

नमः सहस्रनेत्राय नमस्ते शूलपाणिने।
नमः खट्वाङ्गहस्ताय नमस्ते दण्डधारिणे॥ ६८।
त्वं देव हुतभुग्ज्वालाकोटिभानुसमप्रभः।
अदर्शने वयं देव मूढ़विज्ञानतोऽधुना॥ ६९।

नमस्त्रिनेत्रार्त्तिहराय शम्भो
त्रिशूलपाणे विकृतास्यरूप।
समस्तदेवेश्वर शुद्धभाव
प्रसीद रुद्राच्युत सर्व्वभाव॥ ७०।
पूष्णोऽस्य दन्तान्तक भीमरूप
प्रलम्बभोगीन्द्रलुलन्तकण्ठ।
विशालदेहाच्युत नीलकण्ठ
प्रसीद विश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते॥ ७१।
भगाक्षिसंस्फोटनदक्षकर्म्मा
गृहाण भागं मखतः प्रधानम्।
प्रसीद देवेश्वर नीलकण्ठ
प्रपाहि नः सर्व्वगुणोपपन्न* ॥ ७२।
सिताङ्गरागाप्रतिपन्नमूर्त्ते
कपालधारिंस्त्रिपुरघ्न देव†।
प्रपाहि नः सर्व्वभयेषु चैवं‡

* सर्व्वभयेषु चैव इति (क)।

† एतदर्द्धं (ख) पुस्तके नास्ति।

‡ चैवेति (क), (ख)।

उमापते पुष्करनालजन्म ॥ ७३ ।
पश्यामि ते* देहगतान्सुरेश
सर्गादयो वेदवराननन्त ।
साङ्गान् सविद्यान् सपदक्रमांश्च
सर्व्वान्निलीनांस्त्वयि देवदेव ॥ ७४ ।
भव सर्व्व महादेव पिनाकिन्रुद्र ते हर ।
नताः स्म सर्व्वे विश्वेश त्राहि नः परमेश्वर ॥ ७५ ।
इत्थं स्तुतस्तदा देवैर्देवदेवो महेश्वरः ।
तुतोष सर्व्वदेवानां वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ७६ ।
रुद्र उवाच† ।
भगस्य नेत्रं भवतु पूष्णो दन्तास्तथा मुखे ।
दक्षस्याच्छिद्रतां यातु यज्ञश्चाप्यदितेः सुताः ॥ ७७ ।
पशुभावं तथा चापि अपनेष्यामि वः सुराः ।
मद्दर्शनेन यो जातः पशुभावो दिवौकसाम् ।
स मयापहृतः सद्यः पतित्वं वो भविष्यति‡ ॥ ७८ ।
अहञ्च सर्व्वविद्यानां पतिराद्यः सनातनः ।
अहं वै पतिभावेन पशुमध्ये§ व्यवस्थितः ।

---

* पश्याम्यहमिति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ (७८) अङ्कितः पाठः (क) पुस्तके नास्ति । (ख) पुस्तके स मयापहृतः सद्य- इत्यस्मादनन्तरं सभामध्ये व्यवस्थित इति पाठो वर्त्तते ।

§ सध्यमिति (ग) ।

अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति* ॥ ७९ ।
ये मां यजन्ति तेषां स्याद्दीक्षा पाशुपती भवेत् ॥ ८० ।
एवमुक्ते तु रुद्रेण ब्रह्मा लोकपितामहः ।
उवाच रुद्रं सस्नेहं स्मितपूर्व्वमिदं वचः ॥ ८१ ।
ध्रुवं पशुपतिर्देव त्वं लोके ख्यातिमेष्यसि ।
अयञ्च देवस्तन्नाम्ना लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ८२ ।†
आराध्यश्च समस्तानां लोकादीनां गमिष्यति ॥ ८३ ।
एवमुक्त्वा तदा ब्रह्मा दक्षं प्रोवाच बुद्धिमान् ।
गौरीं प्रयच्छ रुद्राय पूर्व्वमेवोपपादिताम् ॥ ८४ ।
एवमुक्त्वा ददा देवस्तां कन्यां दक्षसन्निधौ ।
ददौ रुद्राय महते गौरीं परमशोभनाम् ॥ ८५ ।
दक्षस्य च प्रियं कुर्व्वन् बहुमानपुरःसरम् ।
गृहीतायान्तु कन्यायां दाक्षायण्यां पितामहः ।
ददौ रुद्राय निलयं कैलासं सुरसन्निधौ ॥ ८६ ।
रुद्रोऽपि प्रययौ भूतैः समं कैलासपर्व्वतम् ।
देवाश्चापि यथास्थानं स्वं स्वं जग्मुर्मुदान्विताः ॥ ८७ ।
ब्रह्मापि दक्षसहितः प्राजापत्यं पुरं ययौ ॥ ८८ ।

इति वराहपुराणे गौर्य्युत्पत्तिर्नाम एकविंशोऽध्यायः ।

---

* श्लोकोऽयं (ख) पुस्तके अन्यथैव पठितः। यथा—

स मयाऽपगतः सद्यःसभामध्ये व्यवस्थितः ।
अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति ॥

† ८२ श्लोक. (क), (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

तस्मिन्निवसतस्तस्य रुद्रस्य परमेष्ठिनः ।
चुकोप गौरी देवस्य पितुर्वैरमनुस्मरन्* ॥ १ ।
चिन्तयामास देवस्य अनेनापहृतं पुरम् ।
यज्ञो विधिध्वंसितो यस्मात्तस्मादिहं त्यजाम्यहम् ॥ २ ।
आराध्य तपसा तस्य गृहे भूत्वा व्रजाम्यहम् ।
कथं गच्छामि पितरं दक्षं चयितबान्धवम् ॥ ३ ।
भवपत्नी च दुःखिता एवं सञ्चिन्त्य सुन्दरी ।
जगाम तपसे देवी हिमवन्तं महागिरिम् ॥ ४ ।
तत्र कालेन महता क्षपयन्ती कलेवरम् ।
स्वशरीराग्निना दग्धा ततः शैलसुताभवत् ।
उमा नामेति महती कृष्णा चेत्यभिधानतः ॥ ५ ।
लब्ध्वा तु शोभनां मूर्त्तिं हिमवन्तगृहे शुभाम् ।
पुनस्तपश्चकारेयं देवं स्मृत्वा त्रिलोचनम् ॥ ६ ।
असावेव पतिर्मह्यमित्युक्त्वा तपसि स्थिता ॥ ७ ।
कुर्वन्त्या तत्तपश्चेयं हिमवन्ते महागिरौ ।
कालेन महता देवस्तपसाराधितस्तया ।
आजगामाश्रमन्तस्या विप्रो भूत्वा महेश्वरः ॥ ८ ।
वृद्धः शिथिलसर्व्वाङ्गः स्खलंश्चैव पदे पदे ।

---

* अनुस्मरन्तीति साधु । एवं परत्रापि ।

कन्यकायास्तस्याः समीपन्तु आगत्य द्विजसत्तमः ।
बुभुक्षितोऽस्मि मे देहि भद्रे भोज्यं द्विजस्य तु । ९ ॥
एवमुक्ता तदा कन्या उमा शैलसुता शुभा ।
उवाच ब्राह्मणं भोज्यं ददामि विप्र फलादिकम् ।
कुरु स्नानं द्रुतं विप्र भुञ्जस्वान्नं* यदृच्छया ॥ १० ।
एवमुक्तस्तदा विप्रस्तस्याः पार्श्वे महानदीम् ।
गङ्गां जगाम स्नानार्थं स्नानं कर्त्तुमवातरत् ॥ ११ ।
स्नानन्तु कुर्व्वता तेन रुद्रेण द्विजरूपिणा ।
भूत्वा मायामयं भीमं मकरं भयदर्शनम् ।
ग्राहितस्तु तदा विप्रस्तेन दुष्टेन मद्गुना ॥ १२ ।
दृष्ट्वा धृतमथात्मानं मकरेण बलीयसा ।
द्रुतमात्मानमन्यक्तां दर्शयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १३ ।
अब्रह्मण्यकृतं कन्ये त्रायस्व मामतो झषात् ।
यावन्न याति विकृतिं तावन्मान्त्रातुमर्हसि ॥ १४ ।
एवमुक्ता तदा कन्या चिन्तयामास पार्व्वती ।
पितृभावेन शैलेन्द्रं भर्त्तृभावेन शङ्करम् ।
स्पृशामि तपसा पूता कथं विप्रं स्पृशाम्यहम् ॥ १५ ।
यद्येनन्नापकर्षामि करेण च जले धृतम् ।
तदानीं ब्रह्मवध्या† मे भविष्यति न संशयः ॥ १६ ।

---

* भुञ्जस्व इति पाठे, भुङ्क्ष्वेति साधु ।
† ब्रह्महत्येति साधु, एवं परत्रापि ।

अन्यं व्यतिक्रमे धर्म्ममपनेतुञ्च शक्यते।
ब्रह्मवध्या पुनर्नैवमेवमुक्ता गतात्वरत्* ॥ १७ ॥
सा गत्वा त्वरितं भीरुर्गृहीत्वा पाणिना द्विजम्।
चकर्षान्तर्जलात्तावत्स्वयम्भूतपतिर्हरः ॥ १८ ॥
यमाराध्य तपश्चर्त्तुमारब्धं शैलपुत्रयात् ।
स एव भगवान्रुद्रस्तस्याः पाण्यवलम्बितः ॥ १९ ॥
तं दृष्ट्वा लज्जिता देवी पूर्व्वंत्यागमनुस्मरन्।
न किञ्चिदुत्तरं सुभ्रूर्वदति स्म सुलज्जया ॥ २० ॥
तूष्णीम्भूतान्तु तां दृष्ट्वा गौरीं रुद्रो हसन्निव।
पाणी गृहीत्वा मां भद्रे कथन्त्यक्तुमिहार्हसि ॥ २१ ॥
मत्पाणि‡ग्रहणं भद्रे वृथा यदि करिष्यसि।
तदानीं ब्राह्मणः पुत्रमामाहारार्थं ब्रवीम्यहम्§ ॥ २२ ॥
न भवेत्परिहासोऽयमुक्तं देवी परम्परा।
लज्जमाना तदा वाक्यं वदति स्मितपूर्व्वकम् ॥ २३ ॥
देवदेव त्रिलोकेश त्वदर्थोऽयं समुद्यमः।
प्राग्जन्माराधितो भर्त्ता भवान्देवो महेश्वरः ॥ २४ ॥
इदानीं मे भवान्देवः पतिर्नान्यो भविष्यति।
किन्तु स्वामी पिता मह्यं शैलेन्द्रो मे व्रजामि तम् ॥ २५

---

* अत्वरदिति आर्षं, अत्वरतेति साधु।

† पुत्रयेति आर्षं, पुत्र्येति साधु।

‡ त्वत्पाणीति (ग)।

§ तदानीं ब्राह्मण पुत्रीं त्वां भार्य्यार्थं ब्रवीम्यहमिति क्वचित्पाठः।

अनुज्ञाप्य विधानेन ततः पाणिङ्ग्रहीष्यसि* ॥ २६ ।
एवमुक्ता† तदा देवी पितरं प्रति भामिनी ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा हिमवन्तमुवाच ह ॥ २७ ।
इतोऽन्यजन्मभर्त्ता मे रुद्रो दक्षमखान्तकः ।
इदानीं तपसा सैव ज्ञातोऽभूद्वतिभावनः ॥ २८ ।
स च विश्वपतिर्भूत्वा ब्राह्मणो मे तपोवनम् ।
आगत्य भोजनार्थं मां याचयामास शङ्करः ॥ २९ ।
मया स्नातुं व्रजस्वेति चोदितो जाह्नवीं गतः ।
तत्रासौ वृद्धभावेन द्विजरूपेण शङ्करः ।
मकरेण धृतः पूर्व्वमब्रह्मण्यमुवाच ह ॥ ३० ।
ब्रह्महत्याभयात्तात मया पाणौ धृतस्ततः ।
धृतमात्रः स्वकन्देहं दर्शयामास शङ्करः ॥ ३१ ।
ततो मामब्रवीद्देवः पाणिग्रहणमागतम् ।
भविता देवि‡ मा किञ्चिद्विचारय तपोधने ॥ ३२ ।
एवमुक्ता त्वहं तेन शङ्करेण महात्मना ।
तदनुज्ञाप्य देवेशं भवन्तं प्रष्टुमागता ॥ ३३ ।
इदानीं यत्क्षमं§ कार्य्यं तच्छीघ्रं संविधीयताम् ॥ ३४ ।
एवं श्रुत्वा तदा वाक्यं शैलराजो मुदा युतः ।

---

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† ज्ञात्वेति (ग) ।

‡ भवती देवीति (ख) ।

§ यत्कर्म्मेति (ग) ।

ऊचे दुहितरं कन्यां* तस्मिन्काले वरानन: ॥ ३५ ।
पुत्रि धन्योऽस्म्यहं लोके यस्य रुद्रः स्वयं हरः ।
जामाता भविता देवस्त्वयाऽपत्यवदस्म्यहम्† ॥ ३६ ।
स्थापितो मूर्द्ध्नि देवानामपि पुत्रि त्वया ह्यहम् ।
स्थीयतां क्षणमेकन्तु यावदागमनं मम ॥ ३७ ।
एवमुक्त्वा गतो राजा शैलानां ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
तत्र दृष्ट्वा महात्मानं सर्व्वदेवपितामहम् ॥
उवाच प्रणतो भूत्वा ब्रह्माणं शैलराट् ततः‡ ।
देवीमा दुहिता मह्यं§ तां रुद्राय ददाम्यहम्¶ ॥ ३८।३९ ।
प्रयच्छेत्युवाच देवानां तदा लोकपितामहः ॥ ४० ।
एवमुक्तः शैलराजः स्ववेश्मागम्य सत्वरम् ।
तुम्बुरुनारदश्चैव हाहां हूहूस्तथैव च ।
स गत्वा किन्नरांश्चैव असुरान्राक्षसानपि‖ ॥ ४१ ।
पर्व्वताः सरितः शैला वृक्षा ओषधयस्तथा ।
आगता मूर्त्तिमन्तो वै पर्व्वताः सङ्गमोपलाः ।

---

* उवाच दुहितां कन्यामिति (क), तत्र दुहितामिति चार्षं दुहितरमिति साधु । एवं सर्व्वत्र ।

† अपत्यवानिति साधु ।

‡ शैलराट् तथेति (ग) ।

§ मह्यमित्यत्र षष्ठीस्थाने चतुर्थी (आर्षमिदम्) ।

¶ देवीमा दुहिता मह्यमुद्दिवक्षति तां शुभामिति (ग) ।

‖ समापिकाक्रिया नास्ति । तथा परत्रापि (४२) श्लोके ।

हिमवद्दुहितान्दृष्टुं विवाहं शङ्करेण ह ॥ ४२ ।
तत्र वेदी क्षितिश्चासीत्कलशाः सप्त सागराः ।
सूर्य्यो दीपस्तथा सोमः सरितो ववहुर्जलम्* ॥ ४३ ।
एवं विवाहसामग्रीं कृत्वा शैलनराधिपः ।
प्रेषयामास रुद्राय समीपं मन्दरं गिरिम् ॥ ४४ ।
स तदा शङ्करोक्तस्तु मन्दरो द्रुतमाययौ ।
विधिना सोमयां† पाणिं जग्राह परमेश्वरः ॥ ४५ ।

तत्रोत्सवे पर्व्वतनारदौ द्वौ
जगुश्च सिद्धा ननृतुर्वनस्पताः‡ ।
पुष्पाण्यनेकानि विचिक्षिपुः शुभा-
न्ननृतुरुच्चैः सुरयोषितो भृशम् ॥ ४६ ।
तस्मिन्विवाहे सलिलप्रवाहे
चतुर्मुखो लोकपरस्वसंस्थः ।
उवाच कन्यां तव पुत्रि लोके
नारी प्रभर्त्ती तव चान्यपुंसाम् ॥ ४७ ।
इत्येवमुक्ता स उमां सरुद्रां
पितामहः स्वं पुरमाजगाम ॥ ४८ ।

स बभूव यथा प्रोक्तं प्रजापालाय पृच्छते ।

---

* ववहुरिति आर्षं, जहुरिति साधु। सरितो वै वहन्जलमिति (ग), तत्राप्यवहन्निति साधु।

† स उमयेति साधु।

‡ वनस्पता इति आर्षं, वनस्पतय इति साधु।

ऋषिणा महता पूर्व्वं तपसा भावितात्मना ॥ ४९ ।
गौर्य्या उत्पत्तिरेषा वै कथिता परमर्षिणा ।
विवाहश्च यथा वृत्तस्तत्सर्व्वं कथितन्तव ॥ ५० ।
एतत्सर्व्वन्तु गौर्य्या वै सम्भवन्तु तृतीयया ।
तस्मात्तिथौ तृतीयायां लवणं वर्ज्जयेत्सदा ॥ ५१ ।
यश्चोपोष्यति* नारी वा सा सौभाग्यन्तु विन्दति ॥ ५२ ।
दुर्भगा या तु नारी स्यात्पुरुषश्चातिदुर्भगः ।
एतच्छ्रुत्वा तृतीयायां लवणन्तु विवर्ज्जयेत् ॥ ५३ ।
सर्व्वकामानवाप्नोति सौभाग्यं द्रव्यसम्पदः ।
आरोग्यञ्च सदा लोके कान्तिं पुष्टिञ्च विन्दति ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे गौर्य्युत्पत्तो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गणपतेर्जन्म मूर्त्तिमन्तश्च सत्तम ।
एतन्मे संशयञ्छिन्धि हृदि कष्टं व्यवस्थितम् ॥ १ ।

---

* उपोष्यतीति आर्षं, उपवत्स्यतीति साधु ।

महातपा उवाच ।

पूर्व्वं देवगणाः सर्व्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
कार्य्यारम्भं तथा चक्रुः सिद्ध्यते च न संशयः ॥ २ ॥
सन्मार्गवर्त्तिषु तथा सिद्ध्यन्ते विघ्नतः क्रियाः* ।
असत्कारिषु सर्व्वेषु तद्वदेवमविघ्नतः ॥ ३ ॥
ततो देवाः सपितरश्चिन्तयामासुरोजसः ।
असत्कार्य्येषु विघ्नार्थं सर्व्व एवाभ्यमन्त्रयन् ॥ ४ ॥
ततस्तेषां तदा मन्त्रं कुर्व्वतां त्रिदिवौकसाम् ।
बभूव बुद्धिर्गमने रुद्रं प्रति महामतिम् ॥ ५ ॥
ते तत्र रुद्रमामन्त्र्य कैलासनिलयं गुरुम् ।
ऊचुः सविनयं सर्व्वे प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ६ ॥

देवा ऊचुः ।

देवदेव महादेव शूलपाणे त्रिलोचन ।
विघ्नार्थमविशिष्टानामुत्पादयितुमर्हसि ॥ ७ ॥
एवमुक्तस्तदा देवैर्भवः परमया मुदा ।
उमां निरीक्षयामास चक्षुषा निमिषेण ह ॥ ८ ॥
देवानां सन्निधौ तस्य पश्यतोमां† महात्मनः ।
चिन्ताभूद्योम्नि मूर्त्तिर्नो दृश्यते केन हेतुना ॥ ९ ॥
पृथिव्यां विद्यते मूर्त्तिरपां मूर्त्तिस्तथैव च ।
तेजसः श्वसनस्यापि मूर्त्तिरेषा तु दृश्यते ॥ १० ॥

---

* 'ख'पुस्तकेऽतःपरं पादचतुष्टयं नास्ति ।

† पश्यतोमामिति आर्षं, पश्यत उमामिति साधु ।

आकाशञ्च कथं नेति मत्वा देवो जहास च ।
ज्ञानशक्तिः पुमान्दृष्टा यद्दृष्टं व्योम्नि शम्भुना ॥ ११ ।
यथोक्तं ब्रह्मणा पूर्व्वं शरीरन्तु शरीरिणाम् ।
यच्चापि हसितन्तेन देवेन परमेष्ठिना ॥
एतत्कार्य्यञ्चतुष्केण पृथिव्यादिचतुर्ष्वपि ।
मूर्त्तिमानतितेजस्वी हसतः परमेष्ठिनः ॥
प्रदीप्तास्यो महादीप्तः कुमारो भासयन्दिशः ।
परमेष्ठिगुणैर्युक्तः साक्षाद्रुद्र इवापरः ॥
उत्पन्नमात्रो देवानां व्युषितः संप्रमोहयन् ।
कान्त्या दीप्त्या तथा मूर्त्या रूपेण च महात्मवान् ॥१२-१५।
तं दृष्ट्वा परमं रूपं कुमारस्य महात्मनः ।
उमाऽनिमेषनेत्राभ्यां तमपश्यत* भामिनी ॥ १६ ।
तं दृष्ट्वा कुपितो देवः स्त्रीभावञ्चञ्चलं तथा ।
मत्वा कुमाररूपन्तु शोभनं मोहनं दृशाम् ॥ १७ ।
ततः शशाप तन्देवो गणेशम्परमेश्वरः ।
कुमार गजवक्त्रस्त्वं प्रलम्बजठरस्तथा ।
भविष्यसि तथा सर्पै†रुपवीतगतिर्ध्रुवम् ॥ १८ ।
एवं शशाप तन्देवस्तीव्रकोपसमन्वितः ।
धुन्वन् शरीरमुत्थाय ततो देवो रुषान्वितः ॥ १९ ।
यथा यथासौ स्वशरीरमाद्य-

---

* अपश्यत इति आर्षं, अपश्यदिति साधु ।

† सर्व्वैरिति (क), (ख) ।

स्पृनोति देवस्त्रिशिखास्त्रपाणिः।
तथा तथा चाङ्गरुहाणकाये
जलं चितौ संन्यपतत्तथान्ये ॥
विनायकानेकविधा* गजास्या-
स्तमालनीलाञ्जनसन्निकाशाः।
उत्तस्थुरुच्चैर्विविधास्त्रहस्ता-
स्ततस्तु देवी मनसाकुलेन ॥ २०।२१ ।
किमेतदित्यद्भुतकर्मकारी
ह्येकः करोत्यप्रतिमं महच्च।
कार्य्यं सुराणां कृतमेतदिष्टं
भवेद्यथैनं परितः कुतस्तत् ॥ २२ ।
दिवौकसाञ्चिन्तयतां तथा तु
विनायकैः क्ष्मा क्षुभिता बभूव।
चतुर्मुखश्चाप्रतिमं† विमान-
मारुह्य खे वाक्यमिदं जगाद ॥ २३ ।
धन्याः स्थ देवाः सुरनायकेन
त्रिलोचनेनाद्भुतरूपिणा च।
अनुगृहीताः परमेश्वरेण
सुरद्विषां विघ्नकृतामतौ च ॥ २४ ।
इत्येवमुक्त्वा प्रपितामहस्ता-

---

* विनायका अनेकविधा इति साधु।

† चतुर्मुखश्चाऽप्रतिम इति (ख)।

नुवाच देवस्त्रिशिखास्त्रपाणिम् ।
यस्ते विभो वक्त्रसमुद्भवः प्रभु-
र्विनायकानां भव* सन्त्विमेऽनुगाः ॥ २५ ।
भवन्तथास्यात्मवरेण चाम्बरे
त्वया चतुर्ध्वंसु शरीरचारी ।
आकाशमेतद्बहुधा व्यवस्थितं
त्वया चैको वदतान्तेऽपयाताः† ॥ २६ ।
प्रभुर्भव त्वं प्रतिमास्त्रपाणिना
इमानि चास्त्रेषु वरांश्च देहि ।
इत्येवमुक्त्वा विगते पितामहे
त्रिलोचनश्चात्मभवं जगाद ॥ २७ ।
विनायको विघ्नकरो गजास्यो
गणेशनामा च भवस्य पुत्रः ।
एते च सर्व्वे त्वपयान्तु भृत्या-
विनायकाः क्रूरदृशः प्रचण्डाः ॥ २८ ।
उच्छुष्मदानादिविवृद्धदेहाः
कार्य्येषु सिद्धिं प्रतिपादयन्तः ।
भवांश्च देवेषु तथा मखेषु
कार्य्येषु चान्येषु महानुभावान् ॥ २९ ।
अग्रेषु पूजां लभतेऽन्यथा च

---

* भवेत्यार्षं, भवन्त्विति साधु ।

† भयता इति (ग) ।

विनाशयिष्यस्यथ कार्य्यसिद्धिम् ।
इत्येवमुक्त्वा परमेश्वरेण
सुरैः समं काञ्चनकुम्भसंस्थैः ॥ ३० ।
जलैस्तथासावभिषिक्तगात्रो
रराज राजेन्द्र*विनायकानाम् ॥ ३१ ।
दृष्ट्वाभिषिच्यमानन्तु देवास्तङ्गणनायकम् ।
तुष्टुवुः प्रयताः सर्व्वे त्रिशूलास्त्रस्य सन्निधौ ॥ ३२ ।
देवा ऊचुः ।
नमस्ते गजवक्त्राय नमस्ते गणनायक ।
विनायक नमस्तेऽस्तु नमस्ते चण्डविक्रम ॥ ३३ ।
नमोऽस्तु ते विघ्नकर्त्रे नमस्ते सर्पमेखल ।
नमस्ते रुद्रवक्त्रोत्थप्रलम्बजठराश्रित ।
सर्व्वदेवनमस्कारादविघ्नं कुरु सर्व्वदा ॥ ३४ ।
एवं स्तुतस्तदा देवैर्म्महात्मा गणनायकः ।
अभिषिक्तस्तु रुद्रेण सोमाया†ऽपत्यताङ्गतः ॥ ३५ ।
एतच्चतुर्थ्यां सम्पन्नं गणाध्यक्षस्य पार्थिव ।
यतस्ततोऽयं‡ महती तिथीनां परमा तिथिः ॥ ३६ ।
एतस्यां यस्तिलान् भुक्त्वा भक्त्या गणपतिन्नृप ।
आराधयति तस्याशु तुष्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ।

---

* राजेन्द्रोविनायकानामिति साधु ।

† स उमाया इति साधु ।

‡ तत इयमिति साधु ।

यश्चैतत्पठते स्तोत्रं यश्चैतच्छृणुयात्सदा ।
न तस्य विघ्ना जायन्ते न पापं सर्वथा नृप ॥ ३८ ।

इति वराहपुराणे विनायकोत्पत्तिर्नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

कथन्ते गात्रसंस्पर्शान्मूर्त्तिमन्तो महाबलाः ।
नागा बभूवुर्द्देवस्य कारणन्ते महीधर ॥ १ ।

वराह उवाच ।

श्रुत्वा गणपतेर्जन्म प्रजापालो नराधिपः ।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा तं मुनिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।

प्रजापाल उवाच ।

भगवंस्तार्क्ष्यविषयाः कथं मूर्त्तिमुपागताः ।
नागा बभूवुः कुटिला एतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३ ।

महातपा उवाच ।

सृजता ब्रह्मणा सृष्टिं मरीचिसुतिकारणम् ।
प्रथमं मनसा ध्यातस्तस्य पुत्रस्तु कश्यपः ॥ ४ ।

तस्य दाक्षायणी भार्य्या कद्रुर्नाम शुचिस्मिता।
मारीचो जनयामास तस्यां पुत्रान्महाबलान् ॥ ५ ।
अनन्तं वासुकिञ्चैव कम्बलञ्च महाबलम्।
कर्कोटकञ्च राजेन्द्र पद्मञ्चान्यं सरीसृपम् ॥
महापद्मन्तथा शङ्खं कुलिकं चापराजितम्।
एते कश्यपदायादाः प्रधानाः परिकीर्त्तिताः ॥ ६।७।
एतेषान्तु प्रसूत्या तु इदमापूरितं जगत् ॥ ८ ।
कुटिला हीनकर्म्माणस्तीक्ष्णास्योत्थविषोल्वणाः।
दृष्ट्वा सन्दश्य मनुजान् भस्म कुर्य्युः क्षणाद्ध्रुवम् ॥ ९ ।
शब्दगामी यथा सर्पो मनुष्याणां नराधिप।
अहन्यहनि जायेत क्षयः परमदारुणः ॥ १० ।
आत्मनस्तु क्षयं दृष्ट्वा प्रजाः सर्वाः समन्ततः।
जग्मुः शरण्यं शरणं परन्तु परमेश्वरम् ॥ ११ ।
इममेवार्थमुद्दिश्य प्रजाः सर्व्वा महीपते।
ऊचुः कमलजन्देवं पुराणं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ १२ ।
त्राहि नस्तीक्ष्णदंष्ट्रेभ्यो भुजङ्गेभ्यो महाबल।
अहन्यहनि ये देव पश्येयुरुरगा दृशा।
मनुष्यं मृगयूथं वा तत्सर्वं भस्मसाद्भवेत् ॥ १३ ।
त्वया सृष्टिः कृता देव लीयते सा भुजङ्गमैः।
एतज्ज्ञात्वा तु दुर्वृत्तं तत्कुरुष्व महामते ॥ १४ ।

ब्रह्मोवाच।

अहं रक्षां विधास्यामि भवतीनां न संशयः।

व्रजध्वं स्वानि धिष्ण्यानि प्रजापालाः ससाध्वसाः* ॥ १५ ।
एवमुक्तास्त्रजंस्तेन ब्रह्मणाव्यक्तमूर्त्तिना ।
आगतास्तु प्रजास्तास्तानाहूय भुजङ्गमान् ।
शशाप† परमक्रुद्धो वासुकिप्रमुखांस्तथा ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

यतो मत्प्रभवान्नित्यं क्षयं नयत मानुषान् ।
भवान्तरे अथान्यस्मिन्मातुः शापात्सुदारुणात् ।
भवितातिक्षयो घोरो नूनं स्वायम्भुवेऽन्तरे‡ ॥ १७ ।
एवमुक्तास्तु वेपन्तो ब्रह्मणो भुजगोत्तमाः ।
निपत्य पादयोस्तस्य इदमूचुर्वचस्तदा ॥ १८ ।

नागा ऊचुः ।

भगवन्कुटिला जातिरस्माकं भवता कृता ।
विषोल्वणत्वं क्रूरत्वं दृक्शस्त्रत्वञ्च नो त्वया ।
सम्पादितं त्वया देव इदानीं शमयाच्युत ॥ १९ ।

ब्रह्मोवाच ।

यदि नाम मया सृष्टा भवन्तः कुटिलाशयाः ।
ततः किं मनुजान्नित्यं भक्षयध्वं गतव्यथाः ॥ २० ।

नागा ऊचुः ।

मर्य्यादां कुरु देवेश स्थानञ्चैव पृथक् पृथक् ॥ २१ ।

---

* सशायंका इति (ग) ।

† शमयामास इति साधु ।

‡ तस्य इदमूचुर्वचस्तदेति (ग), तत्र १९शः श्लोको नास्ति ।

नागानां वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत्।
अयं करोमि वो नागाः समयं मनुजैः सह ॥ २२ ।
तदेकमनसः सर्व्वे शृणुध्वं मम शासनम् ॥ २३ ।
पातालं वितलञ्चैव सुतलाख्यं तृतीयकम्।
दत्तं वै वसुकामानां गृहं तत्र गमिष्यथ ॥ २४ ।
तत्र भोगान्बहुविधान्भुञ्जाना मम शासनात्।
तिष्ठध्वं सप्तमं यावद्रात्रमन्तं ते पुनः पुनः* ॥ २५ ।
ततो वैवस्वतस्यादौ काश्यपेया भविष्यथ।
दायादाः सर्व्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमतः† ॥ २६ ।
तदा प्रसूतिर्वः सर्व्वा भोक्ष्यते चित्रभानुना।
भवतामेव दोषोऽयं भविष्यति न संशयः ॥ २७ ।

ये वै क्रूरा भोगिनो दुर्विनीता-
स्तेषामन्तो भविता नान्यथैतत्।
कालप्राप्तं भक्षयध्वं दशध्वं
तथाऽपकारे च कृते मनुष्यान् ॥ २८ ।
मन्त्रौषधैर्गारुड़मण्डलैश्च
बद्धैर्दृष्टैर्मानवा ये चरन्ति।
तेषां भीतैर्वर्त्तितव्यं न चान्य-

---

* २४, २५ श्लोकौ (ग) पुस्तके न स्तः।

† श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके एवं पठितः—
दत्तं तत्र पुनस्तत्र आदौ वैवस्वतान्यथा।
आयाताः सर्व्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमतः॥ इति

क्षिप्रं कार्य्यत्वन्यथा वो विनाशः ॥ २९ ।
इतीरिते ब्रह्मणि ते भुजङ्गा-
जग्मुः स्थानं क्ष्मातलाख्यं हि सर्व्वे ॥ ३० ।
एवं शापन्ते तु लब्ध्वा प्रसादञ्च चतुर्मुखात् ।
तस्थुः पातालनिलयं मुदितेनान्तरात्मना ॥ ३१ ।
एतत्सर्व्वञ्च पञ्चम्यां तेषां जातं महात्मनाम् ।
अतः प्रियं* तिथिर्धन्या सर्व्वपापहरा शुभा ॥ ३२ ।
एतस्यां संयतो यस्तु अम्लन्तु† परिवर्ज्जयेत् ।
क्षीरेण स्नापयेन्नागांस्तस्य यास्यन्ति मित्रताम् ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे नागोत्पत्तिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।
अहङ्कारात्कथं जज्ञे कार्त्तिकेयो द्विजोत्तम ।
एतन्मे संशयञ्छिन्धि पृच्छतो वै महामुने ॥ १ ।

---

* अन्तरिक्षमिति (ग) ।
† अन्नमिति (ग) ।

महातपा उवाच।

सर्वेषामेव तत्त्वानां यः परः पुरुषः स्मृतः।
तस्मादव्यक्तमुत्पन्नं तत्त्वादि त्रिविधन्तु तत् ॥ २।
पुरुषाव्यक्तयोर्मध्ये महत्त्वं समपद्यत।
सचाहङ्कार इत्युक्तो यो महान्समुदाहृतः ॥ ३।
पुरुषो विष्णुरित्युक्तः शिवो वा नामतः स्मृतः।
अव्यक्तन्तु उमा देवी श्रीर्वा पद्मनिभेक्षणा ॥ ४।
तत्संयोगादहङ्कारः स च सेनापतिर्गुहः।
तस्योत्पत्तिम्प्रवक्ष्यामि शृणु राजन्महामते ॥ ५।
आद्यो नारायणो देवस्तस्माद्ब्रह्मा ततोऽभवत्।
अतः स्वयम्भुवश्चान्ये मरीच्याद्यार्कसम्भवाः ॥ ६।
तेष्वारभ्य सुरा दैत्या गन्धर्वा मानुषाः खगाः।
पशवः सर्व्वभूतानि सृष्टिरेषा प्रकीर्त्तिता ॥ ७।
सृष्ट्यां विस्तारितायान्तु देवदैत्या महाबलाः।
सात्वतं भावमास्थाय युयुधुर्विजिगीषवः ॥ ८।
दैत्यानाम्बलिनः सन्ति नायका युद्धदुर्मदाः।
हिरण्यकशिपुः पूर्व्वं हिरण्याक्षो महासुरः ॥
विप्रचित्तिर्विचित्रस्तु भीमाक्षः क्रौञ्च एव च।
एतेऽतिबलिनः शूरा देवसैन्यं महामृधे।
अमरांश्चाशितैर्वाणैर्जयन्ते*ऽनुदिनं मृधे ॥ ९।१०।
तेषां पराजयं दृष्ट्वा देवानाञ्च बृहस्पतिः।

---

* जयन्ते इति आर्ष, जयन्तीति साधु।

उवाच हीनं वै सैन्यं* नायकेन विना सुराः ॥ ११ ॥
एकेनेन्द्रेण दिव्यन्तु सैन्यम्पातुं न शक्यते ।
अतः सेनापतिं कञ्चिदन्वेषयत मा चिरम् ॥ १२ ॥
एवमुक्तास्ततो देवा जग्मुर्लोकपितामहम् ।
सेनापतिञ्च नो देहि वाक्यमूचुः ससम्भमम् ॥ १३ ॥
ततो दध्यौ चतुर्वक्त्रः किमेषां क्रियते मया ।
ब्रह्मणश्चिन्त्यमानस्य रुद्रम्प्रति मनो गतम् ॥ १४ ॥
ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ।
ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा जग्मुः कैलासपर्व्वतम् ॥ १५ ॥
तत्र दृष्ट्वा महादेवं शिवं पशुपतिं विभुम् ।
तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः शक्राद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ १६ ॥

देवा ऊचुः ।

नमाम† सर्व्वे शरणार्थिनो वयं
महेश्वरन्त्र्यम्बकभूतभावनम् ।
उमापते विश्वपते मरुत्पते
जगत्पते शङ्कर पाहि नः स्वयम् ॥ १७ ॥
जटाकलापाग्रशशाङ्कदीधिति-
प्रकाशिताशेषजगत्त्रयामल ।
त्रिशूलपाणे पुरुषोत्तमाच्युत

---

* (ग) पुस्तके एतेऽतिबलिनः शूरा इत्यतः परं हीनं वै सैन्यमित्यवधिकः पाठो नास्ति । तत्र १२श श्लोकस्य परार्द्धं, १३श श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च नास्ति ।

† नमाम. सर्व्वे इति साधु ।

प्रपाहि नो दैत्यभयादुपस्थितात् ॥ १८ ।
त्वमादिदेवः पुरुषोत्तमो हरि-
र्भवो महेशस्त्रिपुरान्तको विभुः ।
भगाक्षहा दैत्यरिपुः पुरातनो
वृषध्वजः पाहि सुरोत्तमोत्तम* ॥ १९ ।
गिरीशजानाथ गिरिप्रियाप्रिय
प्रभुः समस्तामरलोकपूजितः ।
गणेश भूतेश शिवाक्षयाव्यय
प्रपाहि नो दैत्यवरान्तकाच्युत ॥ २० ।
पृथ्व्यादितत्त्वेषु भवान्प्रतिष्ठितो
ध्वनिस्वरूपो गगने विशेषतः ।
लीनो द्विधा तेजसि स त्रिधा जले
चतुः क्षितौ पञ्च गुणप्रधानः ॥ २१ ।
अग्निस्वरूपोऽसि तरौ तथोपले
सत्त्वस्वरूपोऽसि तथानिलेष्वपि ।
तैलस्वरूपो भगवान्महेश्वरः
प्रपाहि नो दैत्यगणार्द्दितान्हर ॥ २२ ।
नासीद्यदा काण्डमिदन्त्रिलोचन
प्रभाकरेन्द्रेन्दुविनापि वा कुतः ।
तदा† भवानेव विरुद्धलोचन

---

* १९श श्लोकस्य परार्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति, २०श श्लोकस्य प्रथमपादश्च ।

† सदेति (ग) ।

प्रमाणबाधादि*विवर्ज्जितः स्थितः ॥ २३ ।
कपालमालिन् शशिखण्डशेखर
श्मशानवासिन्सितभस्मगुण्ठितः ।
फणीन्द्रसंवीततनोऽन्तकाय
प्रपाहि नो दत्तधिया सुरेश्वर ॥ २४ ।
भवान्पुमान् शक्तिरियं गिरेः सुता-
सर्व्वाङ्गरूपा भगवंस्तथा त्वयि ।
त्रिशूलरूपेण जगद्भयङ्करे
स्थितं त्रिनेत्रेषु मखाग्नयस्त्रयः ॥ २५ ।
जटास्वरूपेण समस्तसागराः
कुलाचलाः सिन्धुवहाश्च सर्व्वशः ।
शरीरजं ज्ञानमिदन्त्ववस्थित-
न्तदेव पश्यन्ति कुदृष्टयो जनाः ॥ २६ ।
नारायणस्त्वं जगतां समुद्भव-
स्तथा भवानेव चतुर्मुखो महान् ।
सत्त्वाग्निभेदेन तथाग्निभेदतो
युगादिभेदेन च संस्थितस्त्रिधा ॥ २७ ।
भवन्तमेते सुरनायकाः प्रभो
भवार्थिनोऽन्यस्य वदन्ति तोषयन् ।
यतस्ततो नो भवभूतिभूषण
प्रपाहि विश्वेश्वर रुद्र ते नमः ॥ २८ ।

---

* वाय्वादीति (ग) ।

महातपा उवाच ।

एवं स्तुतस्तदा देवो रुद्रः पशुपतिः सुरैः ।
उवाच देवानव्यग्रः किं कार्य्यं ब्रूत मा चिरम् ॥ २९ ॥

देवा ऊचुः ।

सेनापतिश्च देवेश देहि दैत्यवधाय वै ।
देवानां ब्रह्ममुख्यानामेतदेव हितम्भवेत् ॥ ३० ॥

रुद्र उवाच ।

ददामि सेनानाथं वो देवा भवत विज्वराः ।
भविष्यमस्ति पौराणं योगादीनामचिन्तयत् ॥ ३१ ॥
एवमुक्त्वा हरो देवान्विसर्ज्य* स्वाङ्गसंस्थिताम् ।
शक्तिं सङ्क्षोभयामास पुत्रहेतोः परन्तप ॥ ३२ ॥
तस्य चोभयतः शक्तिं ज्वलनार्कसमप्रभः ।
कुमारः सहजां शक्तिं बिभ्रज्ज्वालैकशालिनीम् ॥ ३३ ॥
उत्पत्तिस्तस्य राजेन्द्र बहुरूपा व्यवस्थिता ।
मन्वन्तरेष्वनेकेषु देवसेनापतिः किल ॥ ३४ ॥
योऽसौ शरीरगो देवः अहङ्कारेति† कीर्त्तितः ।
प्रयोजनवशाद्देवः सैव‡ सेनापतिर्विभौ ॥ ३५ ॥
तस्मिञ्जाते स्वयं ब्रह्मा सर्व्वदेवैः समन्वितः ।

---

* विसर्ज्येति आर्षं, विसृज्येति साधु ।

† अहङ्कार इति साधु ।

‡ स एवेति साधु ।

पूजयामास देवेशं शिवं पशुपतिस्तदा॥* ३६।
सर्व्वैश्च देवैर्ऋषिभिश्च सिद्धैः
सेनापतिर्दानवरेण तेन।
आप्यायितः सोऽपि सुरानुवाच
सहायो मे क्रीड़नकञ्च दध्वम्॥ ३७।
श्रुत्वा वचस्तस्य महानुभावो
वाक्यं महादेव इदं जगाद।
ददामि ते क्रीड़नकन्तु कुक्कुटं
तथानुगौ शाखविशाखसंज्ञौ॥
कुमार भूतग्रहनायको भवान्
भवस्व देवेश्वर सेनायाः पतिः॥ ३८।
एवमुक्ता ततो देवः सर्व्वदेवाश्च पार्थिव।
तुष्टुवुर्वाग्भिरिष्टाभिः स्कन्दं सेनापतिस्तदा॥ ३९।

देवा ऊचुः।

भवस्व† देवसेनानीर्महेश्वरसुत प्रभो।
षण्मुख स्कन्द विश्वेश कुक्कुटध्वज पावके॥ ४०।
कम्पितारे कुमारेश स्कन्द बालग्रहानुग।
जितारे क्रौञ्चविध्वंस कृत्तिकाज शिवात्मज॥ ४१।
भूतग्रहपतिश्रेष्ठ पावकप्रियदर्शन।
महाभूतपतेः पुत्र त्रिलोचन नमोऽस्तु ते॥ ४२।

---

* एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति।

† भवस्वेति आर्षं, भव इति साधु।

एवं सुतस्तदा देवैर्विवर्द्धन्* भवनन्दनः ।
द्वादशादित्यसङ्काशो बभूवातुलविक्रमः ॥ ४३ ।
त्रैलोक्यन्तेजसा स्वेन तपयामास† पार्थिव ॥ ४४ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं त्वं कृत्तिकापुत्रमुक्तवान् शंस मे गुरो ।
कथं वा पावकिरसौ कथं षण्मातृनन्दनः ॥ ४५ ।‡

महातपा उवाच ।

आदिमन्वन्तरे देवस्योत्पत्तिर्या मयोदिता ।
परोक्षदर्शिभिर्देवैरेवमेव सुतः प्रभो ॥ ४६ ।
कृत्तिका पावकस्तस्य मातरौ गिरिजा तथा ।
द्वितीयजन्मनि गुहस्यैते उत्पत्तिहेतवः ॥ ४७ ।
एवमेतत्तवाख्यातं पृच्छतो पार्थिवोत्तम ।
आत्मविद्यामृतं गुह्यमहङ्कारस्य सम्भवः ॥ ४८ ।
स्वयं स्कन्दो महादेवः सर्व्वपापप्रणाशनः ।
तस्य षष्ठीं तिथिं प्रादादभिषेके पितामहः ॥ ४९ ।
अस्यां फलाशनो यस्तु पूजे§न्नियतमानसः ।

---

* विवर्द्धन्निति आर्षं, विवर्द्धमान इति साधु ।

† तापयामासेति साधु ।

‡ एष श्लोकः (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ पूजयेदिति साधु ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनोऽपि* धनं लभेत्† ॥ ५० ।
यं यमिच्छेत‡ मनसा तत्तं लभति मानवः ॥ ५१ ।
यश्चैतत्पठति स्तोत्रं कार्त्तिकेयस्य मानवः ।
तस्य गेहे कुमाराणां क्षेमारोग्यं भविष्यति ॥ ५२ ।

इति वराहपुराणे स्कन्दोत्पत्तिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षड्विंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

शरीरस्य कथं मूर्त्तिग्रहणं ज्योतिषो द्विज ।
एतन्मे संशयं छिन्धि प्रणतस्य द्विजोत्तम ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

योऽसावात्मा ज्ञानशक्तिरेक एव सनातनः ।
स द्वितीयं यदा चेच्छत्तदा तेजः समुत्थितम् ॥ २ ।
तत्सूर्य्य इति भास्वांस्तु अन्योन्येन महात्मनः ।
लीनीभूतानि तेजांसि भासयन्ति जगत्त्रयम् ॥ ३ ।

---

* पुत्रान्निर्द्धनोऽपीति (ग) ।

† लभेतेति साधु ।

‡ इच्छेत इति आर्षं, इच्छेदिति साधु । लभतीति आर्षं लभत इति साधु । अपिच सामान्यार्थे नपुंसकमिति न्यायाद्यत्तदित्युचितम् ।

तस्मिन् सर्वे सुराः सिद्धा गणाः सर्वैर्महर्षिभिः।
स्वयम्भूत इति विभो तस्मात्सूर्य्यस्तु सोऽभवत् ॥ ४।
लीनीभूतस्य तस्याशु तेजसोऽभूच्छरीरकम्।
पृथक्त्वेन रविः सोऽथ कीर्त्त्यते वेदवादिभिः ॥ ५।
भासयेत्सर्व्वलोकांस्तु यतोऽसावुत्थितो दिवि।
अतोऽसौ भास्करः प्रोक्तः प्रकर्षाच्च प्रभाकरः ॥ ६।
दिवा दिवस इत्युक्तस्तत्कारित्वाद्दिवाकरः।
सर्व्वस्य जगतस्त्वादिरादित्यस्तेन उच्यते ॥ ७।
एतस्य तेजसा जाता आदित्या द्वादश पृथक्।
प्रधान एक एवायं जगत्तु परिवर्त्तते ॥ ८।
तं दृष्ट्वा जगतो व्याप्तिं कुर्व्वाणं परमेश्वरम्।
तस्यैवान्तःस्थिता देवा विनिष्क्रम्य स्तुतिं जगुः ॥ ९।

देवा ऊचुः।

भवान् प्रसूतिर्जगतः पुराणः
प्रपासि विश्वं प्रलये च हंसि।
समुत्थितस्त्वं सततं प्रपासि
विश्वं सदा त्वां प्रणताः स्म नित्यम् ॥ १०।
त्वया ततं सर्व्वत एव तेजः
प्रतापितं सूर्य्य यज्ञप्रवृत्तौ।
सप्ताश्वयुक्ते च रथे स्थितस्त्वं
कालाद्यमन्वन्तरवेगयुक्ते ॥ ११।
प्रभाकरस्त्वं रविरादिदेवः

आत्मा समस्तस्य चराचरस्य ।
पितामहस्त्वं वरुणो यमश्च
भूतभविष्यञ्च वदन्ति सिद्धाः ॥ १२ ।
तेजोऽरिविध्वंसन वेदमूर्त्ते
प्रपाहि चास्मान् शरणागतान् सदा ।
वेदान्तवेद्योऽसि मखेषु देव
त्वं हूयसे विष्णुरिति प्रसन्न ॥ १३ ।
इति स्तुतस्तैः सुरनाथ भक्त्या
प्रपाहि शम्भो न इति प्रसह्य ॥ १४ ।
एवमुक्तस्तदा देवैः सौम्यां मूर्त्तिमथाकरोत् ।
प्रकाशत्वं जगामाशु देवतानां महाप्रभः ॥ १५ ।
एतत्सर्व्वसुराणान्तु दहनं शामितन्त्वया ।
सप्तम्यां खलु सूर्य्येण मूर्त्तिस्त्वं क्षतवान् भुवि । १७ ।
एतां यः पुरुषो भक्त्या उपास्ते सूर्य्यमर्च्चयेत् ।
भास्करश्चैव तस्यासौ फलमिष्टं प्रयच्छति ॥ १८ ।
एतत् ते कथितं राजन् सूर्य्याख्यानं पुरातनम् ।
आदिमन्वन्तरे वृत्तं मातरः* शृणु साम्प्रतम् ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे आदित्योत्पत्तिर्नाम षड्विंशोऽध्यायः ।

---

* मातर इति आर्षं, मातृरिति साधु ।

सप्तविंशोऽध्यायः।

महातपा उवाच।

पूर्व्वमासीन्महादैत्यो बलवानन्धको भुवि।
स देवान्बाधमानिन्ये ब्रह्मणो वरदर्पितः॥ १॥
तेनात्मसात्सुराः कृत्वा त्याजिता मेरुपर्व्वतम्।
ब्रह्माणं शरणं जग्मुरन्धकस्य भयार्द्दिताः॥ २॥
तानागतांस्तदा ब्रह्मा उवाच सुरसत्तमान्।
किमागमनकृत्यं वो देवा ब्रूत किमास्यते॥ ३॥

देवा ऊचुः।

अन्धकेनार्द्दिताः सर्वे वयं देवा जगत्पते।
त्राहि सर्वांश्चतुर्वक्त्र पितामह नमोऽस्तु ते॥ ४॥

ब्रह्मोवाच।

अन्धकान्नैव शक्तोऽहन्त्रातुं वै सुरसत्तमाः।
भवं शर्वं महादेवं व्रजामः शरणार्थिनः॥ ५॥
किन्तु पूर्व्वं मया दत्तो वरस्तस्य सुरोत्तमाः।
अवध्यस्त्वं हि भविता न शरीरं स्पृशेन्महीम्*॥ ६॥
तस्यैवं बलिनस्त्वेको हन्ता रुद्रः परन्तप।
तत्र गच्छामहे सर्वे कैलासनिलयं प्रभुम्॥ ७॥
एवमुक्त्वा ययौ ब्रह्मा सदेवो भवसन्निधौ।
तस्य सन्दर्शनाद्रुद्रः प्रत्युत्थानादिकाः क्रियाः।

---

* न शरीरं स्पृशाम्यहमिति (ग)।

कृत्वाभ्युवाच देवेशो ब्रह्माणं भुवनेश्वरम् ॥ ८ ।

शम्भुरुवाच ।

किं कार्य्यन्देवताः सर्व्वा आगता मम सन्निधौ ।
येनाहं तत्करोम्याशु आज्ञा कार्य्या हि सत्वरम् ॥ ९ ।
रक्षस्व देव बलिनस्त्वन्धकाद्दुष्टचेतसः ॥ १० ।
यावद्देव सुराः सर्व्वे शंसन्ति परमेष्ठिनः ।
तावत्सैन्येन महता तत्र* चान्धक आययौ ॥ ११ ।
बलेन चतुरङ्गेण हन्तुकामो भवं मृधे ।
तस्य भार्य्यां गिरिसुतां हन्तुमिच्छ†त्ससाधनः ॥ १२ ।
तं दृष्ट्वा सहसायातं देवो दैत्यं प्रहारिणम् ।
सन्नह्य सहसा देवा रुद्रस्यानुचराभवन्‡ ॥ १३ ।
रुद्रोऽपि वासुकिन्ध्यात्वा तक्षकञ्च धनञ्जयम् ।
वलयं कटिसूत्रञ्च चकार परमेश्वरः ॥ १४ ।
नीलनामा तु दैत्येन्द्रो हस्ती भूत्वा भवान्तिकम् ।
आगतस्त्वरितः शत्रुर्हस्तीवाद्भुतरूपवान् ॥ १५ ।
संज्ञातो नन्दिना दैत्यो वीरभद्राय दर्शितः ।
वीरभद्रोऽपि सिंहेन रूपेणाहत्य च द्रुतम् ॥
तस्य कृत्तिं विदार्य्याशु करिणस्त्वञ्जनप्रभाम् ।
रुद्रायार्पितवान्सोऽपि तमेवाम्बरमाकरोत् ॥ १६।१७ ।

---

* तत्रैवेति (ग) ।

† इच्छदिति आर्षं, ऐच्छदिति साधु ।

‡ अनुचरा अभवन्निति साधु ।

ततः प्रभृति रुद्रोऽपि गजचर्म्मपटोऽभवत् ॥ १८ ।
गजचर्म्मपटो भूत्वा भुजङ्गाभरणोज्ज्वलः ।
आदाय त्रिशिखं शूलं सगणोऽन्धकमन्वयात् ॥ १९ ।
ततः प्रववृते युद्धं देवदानवयोर्महत् ॥ २० ।
इन्द्राद्या लोकपालास्तु स्कन्दः सेनापतिस्तथा ।
सर्व्वे देवगणाश्चान्ये युयुधुः समरे तदा ॥ २१ ।
तद्दृष्ट्वा नारदस्तूर्णं ययौ नारायणं प्रति ।
शशंस च महद्युद्धं कैलासे दानवैः सह ॥ २२ ।
तच्छ्रुत्वा चक्रमादाय गरुड़स्थो जनार्द्दनः ।
तमेव देशमागत्य युयुधे दानवैः सह ॥ २३ ।
आगत्य च ततो देवा हरिणाप्यायिता रणे ।
विषस्रवदनाः सर्व्वे पलायनपराभवन्* ॥ २४ ।
तत्र भग्नेषु देवेषु स्वयं रुद्रोऽन्धकं ययौ ।
तत्र तेन महद्युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ॥ २५ ।
तत्र देवोऽप्यसौ दैत्यं त्रिशूलेनाहनद्भृशम् ।
तस्याहतस्य यद्रक्तमपतद्भूतले किल ।
ततोऽन्धका असंख्याता बभूवुरपरे भृशम् ॥ २६ ।
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं रुद्रो मूलान्धकं मृधे ।
गृहीत्वा त्रिशिखाग्रेण ननर्त्त परमेश्वरः ॥ २७ ।
इतरेऽप्यन्धकाः सर्वे चक्रेण परमेष्ठिना ।
नारायणेन निहतास्तत्र येऽन्ये समुत्थिताः ॥ २८ ।

---

* पलायनपरा अभवन्निति साधु ।

असृक्धारातुषारैस्तु शूलप्रोतस्य चासकृत्।
अनारतं समुत्तस्थौ ततो रुद्रो रुषान्वितः ॥ २९ ।
तस्य क्रोधेन महता मुखाज्ज्वाला विनिर्ययौ ।
तद्रूपधारिणी देवी या तां योगेश्वरीं विदुः ॥ ३० ।
स्वरूपधारिणी चान्या विष्णुनापि विनिर्म्मिता ।
ब्रह्मणा कार्त्तिकेयेन इन्द्रेण च यमेन च ॥ ३१ ।
वराहेण च देवेन विष्णुना परमेष्ठिना ।
पातालोद्धारणं रूपं तस्या देव्या विनिर्ममे ।
माहेश्वरी च माहेन्द्री इत्येता अष्ट मातरः* ॥ ३२ ।
कारणं यस्य यत्प्रोक्तं क्षेत्रज्ञेनावधारितम्।
शरीरन्देवतानान्तु तदिदं कीर्त्तितं मया ॥ ३३ ।
कामः क्रोधस्तथा लोभो मदो मोहोऽथ पञ्चमः ।
मात्सर्य्यं षष्ठमित्याहुः पैशुन्यं सप्तमन्तथा ।
अनसूयाष्टमी ज्ञेया इत्येता अष्ट मातरः ॥ ३४ ।†
कामं योगीश्वरीं विद्धि क्रोधो माहेश्वरी तथा ।
लोभस्तु वैष्णवी प्रोक्ता ब्रह्माणी मद एव च ॥ ३५ ।
मोहः स्वयम्भूः कौमारी मात्सर्य्यञ्चेन्द्रजां विदुः ।
यमदण्डधरा देवी पैशुन्यं स्वयमेव च ॥ ३६ ।
अनसूया वराहाख्या इत्येताः परिकीर्त्तिताः ।
कामादिगण एषोऽयं शरीरम्परिकीर्त्तितम् ॥ ३७ ।

---

* माहेश्वरी च राजेन्द्र इत्येता अष्टमातरः इति (ख)।

† (ख) पुस्तके ३३।३४ श्लोकौ न स्तः ।

जग्राह मूर्त्तिन्तु तथा यथा ते कीर्त्तितं मया ॥ ३८ ।
एताभिर्दैवताभिश्च तस्य रक्तोऽतिशोषिते ।
क्षयं गतासुरी माया स च सिद्धोऽन्धकोऽभवत् ॥ ३९ ।
एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मविद्यामृतं मया ॥ ४० ।
य एतच्छृणुयान्नित्यं मातृणामुद्भवं शिवम् ।
तस्य ताः सर्वतो रक्षां कुर्वन्त्यनुदिनं नृप ॥ ४१ ।
यश्चैतत्पठते जन्म मातृणां पुरुषोत्तम ।
स धन्यः सर्वथा लोके शिवलोकञ्च गच्छति ॥ ४२ ।
तासाञ्च ब्रह्मणा दत्ता अष्टमी तिथिरुत्तमा ।
एताः सम्पूजयेद्भक्त्या बिल्वाहारो नरः सदा ।
तस्य ताः परितुष्टाः स्युः क्षेमारोग्यं ददन्ति च ॥ ४३ ।

इति वराहपुराणे कामादिमातृगणोत्पत्तिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं माया समुत्पन्ना दुर्गा कात्यायनी शुभा ।
आदित्वेन स्थिता सूक्ष्मा पृथङ्मूर्त्त्या व्यजायत ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

आसीद्राजा पुरा राजन् सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ।
वरुणांशो महाराज सोऽरण्ये तपसि स्थितः ॥ २ ।
पुत्रो मे शक्रनाशाय भवेदिति नराधिपः ।
एवं कृतमतिः सोऽथ महता तपसा स्वकम्* ।
कलेवरं स्थिरो† भूत्वा शोषयामास सुव्रत ॥ ३ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं तस्य द्विजश्रेष्ठ शक्रेणापकृतम्भवेत् ।
येनासौ तद्विनाशाय पुत्रमैच्छन् व्रते स्थितः ॥ ४ ।

महातपा उवाच ।

सोऽन्यजन्मनि पुत्रोऽभूत्त्वष्टुर्बलवतां वरः‡ ।
अवध्यः सर्व्वशस्त्रौघैरपां फेनेन नाशितः ॥ ५ ।
जलफेनेन निहतस्तस्मिँल्लयमवाप्तवान्§ ।
पुनर्भूम्यान्वये जातः सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ॥ ६ ।
स तेपे परमं तीव्रं शक्रवैरमनुस्मरन् ॥ ७ ।
ततः कालेन महता नदी वेत्रवती शुभा ।
मानुषं रूपमास्थाय सालङ्कारं मनोरमम् ।
आजगाम यतो राजा तेपे परमकल्मषः ॥ ८ ।

---

* सदेति (ख) ।

† स्थित इति (ग) । ‡ त्वष्टुश्च वदतां वर इति (ग) ।

तां दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां स राजा क्षुब्धमानसः ।
उवाच कासि सुश्रोणि सत्यं कथय भामिनि ॥ ९ ॥

सत्युवाच ।

अहं जलपतेः पत्नी वरुणस्य महात्मनः ।
नाम्ना वेत्रवती एषा त्वामिच्छन्तीहमागता ॥ १० ॥
साभिलाषां परस्त्रीञ्च भजमानां विसर्जयेत् ।
स पापः पुरुषो ज्ञेयो ब्रह्महत्याञ्च विन्दति ॥ ११ ॥
एवं ज्ञात्वा महाराज भजमानां भजस्व माम् ।
एवमुक्तस्तया राजा साभिलाषोपभुक्तवान् ॥ १२ ॥
तस्य सद्योऽभवत्पुत्रो द्वादशार्कसमप्रभः ।
वेत्रवत्युदरे जातो नाम्ना वेत्रासुरोऽभवत् ।
बलवानतितेजस्वी प्राग्ज्योतिषपतिर्भवत्* ॥ १३ ॥
स कालेन युवा जातो बलवान्दृढ़विक्रमः† ।
महायोगेन संयुक्तो जिगायेमां वसुन्धराम् ॥
सप्तद्वीपवतीं पश्चान्मेरुपर्व्वतमारुहत् ।
तत्रेन्द्रं प्रथमं जिग्ये पश्चादग्निं यमं ततः ॥ १४।१५ ॥
इन्द्रो भग्नो गतः सोऽग्निमग्निर्भग्नो यमं ययौ ।
यमो निर्ऋतिमागच्छन्निर्ऋतिर्वरुणं ययौ‡ ॥ १६ ॥

---

* अभवदिति साधु ।

† बभूव दृढविक्रम इति (ख) ।

इन्द्रादिभिरुपेतस्तु वरुणो वायुमन्वगात् ।
वायुर्द्धनपतिं त्वामात्सर्व्वैरिन्द्रादिभिः सह ॥ १७ ।
धनदोऽपि स्वकं मित्रमीशं देवं समन्वितः ।
इयाय गदया सोऽपि दानवो बलगर्व्वितः ।
गदामादाय दुद्राव शिवलोकं प्रति प्रभो ॥ १८ ।
शिवोऽप्यवध्यन्तं मत्वा देवान्स्टह्य* ययौ पुरीम् ।
ब्रह्मणः सुरसिद्धाद्यैर्वन्दितां पुण्यकारिभिः ॥ १९ ।
तत्र ब्रह्मा जगत्स्रष्टा विष्णुपादोद्भवे जले ।
नियमेन च संयुक्तोऽजपतान्तर्जले शुभे ॥
वेदमातरं गायत्रीं ततो देवा विचुक्रुशुः ।
त्राहि प्रजापते सर्व्वान्देवानृषिवरानपि ।
असुराद्भयमापन्नान्त्राहि त्राहीत्यचोदयत् ॥ २०।२१ ।
एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा दृष्ट्वा देवांस्तदागतान् ।
चिन्तयामास देवस्य मायेयं विगतज्जगत् ।
नासुरा न च रक्षोऽत्र मायेयं कीदृशी मता ॥ २२ ।
एवं चिन्तयतस्तस्य प्रादुरासीदयोनिजा ।
शुक्लाम्बरधरा कन्या स्रक्किरीटोज्ज्वलानना ॥
अष्टभिर्बाहुभिर्युक्ता दिव्यप्रहरणोद्यता† ।
चक्रं शङ्खं गदां पाशं खड्गं घण्टां तथा धनुः ॥
धारयन्ती तथा चान्यान्बद्धतूणा जलाद्बहिः ।

---

* स्टह्य इति आर्षं, स्टहीत्वेति साधु ।

† प्रहरणोद्यतेति (ग) ।

निशुम्भ मद्दायोगि*सिंहवाहनवेगिता ॥ २३।२४।२५ ।
युयुधे चासुरान्सर्व्वानेकैव बहुधा स्थिता ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु दिव्यैरस्त्रैर्महाबला ॥ २६ ।
युद्धा कालात्यये देव्या हतो वेत्रासुरो रणे† ।
ततः किलकिलाशब्दो देवसैन्येऽभवन्महान् ॥ २७ ।
हते वेत्रासुरे भीमे तदा सर्व्वे दिवौकसः ।
प्रणेमुर्जय युद्धेति स्वयमीशः स्तुतिं जगौ ॥ २८ ।

महेश्वरोवाच‡ ।

जयस्व देवि गायत्रे महामाये महाप्रभे ।
महादेवि महाभागे महासत्त्वे महोत्सवे ॥ २९ ।
दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गि दिव्यस्रग्दामभूषिते ।
वेदमातर्नमस्तुभ्य§मक्षरस्थे महेश्वरि ॥ ३० ।
त्रिलोकस्थे त्रितत्त्वस्थे त्रिवह्निस्थे त्रिशूलिनि ।
त्रिनेत्रे भीमवक्त्रे च भीमनेत्रे भयानके ॥ ३१ ।
कमलासनजे देवि सरस्वति नमोऽस्तु ते ।
नमः पङ्कजपत्राक्षि महामायेऽमृतस्रवे¶ ।
सर्व्वगे सर्वभूतेशि स्वाहाकारे स्वधेऽम्बिके ॥ ३२ ।

---

* महायोगीति (ग)।

† स दैत्यो युद्धदुर्म्मद इति (ग)। तत्र पराद्धं नास्ति ।

‡ महेश्वरोवाच इति आर्षं, महेश्वर उवाच इति साधु ।

§ देवमातर्नमस्तुभ्यमिति (ख)।

¶ नमो महाऽमृतस्रवे इति (ग)।

सम्पूर्णे पूर्णचन्द्राभे भास्वराङ्गे भवोद्भवे।
महाविद्ये महावेद्ये महादैत्यविनाशिनि ॥ ३३ ।
महाबुद्ध्युद्भवे देवि वीतशोके किरातिनि।
त्वं नीतिस्त्वं महाभागे गीस्त्वं* त्वं गौस्त्वमक्षरम् ॥ ३४ ।
त्वं धीस्त्वं श्रीस्त्वमोङ्कारस्तत्त्वे चापि परिस्थिता।
सर्वसत्त्वहिते देवि नमस्ते परमेश्वरि ॥ ३५ ।
इत्येवं संस्तुता देवी भवेन परमेष्ठिना।
देवैरपि जयेत्युच्चैरित्युक्ता परमेश्वरी ॥
यावदास्ते चतुर्वक्त्रस्तावदन्तर्जलाद्धरिः।
निश्चक्राम ततो देवीं कृतकृत्यां ददर्श सः ॥ ३६।३७ ।
तां दृष्ट्वा देवकार्यञ्च सिद्धं मत्वा पितामहः।
भविष्यं कार्यमुद्दिश्य ततो वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ।

ब्रह्मोवाच।

इयं देवी वरारोहा यातु शैलं हिमालयम्।
तत्र यूयं सुराः सर्वे गत्वा नन्दत मा चिरम्† ॥ ३९ ।
नवम्याञ्च सदा पूज्या इयं देवी समाधिना।
वरदा सर्वलोकानां भविष्यति न संशयः ॥ ४० ।
नवम्यां यस्तु पिष्टाशी भविष्यति हि मानवः।
नारी वा तस्य सम्पन्नं भविष्यति मनोगतम् ॥ ४१ ।
यश्च स्वयं सदा प्रातरिदं स्तोत्रं पठिष्यति।

---

* त्वं गौरिति (ग)।

† नन्दितमानस इति (ग)।

त्वयेरितं महादेव तस्य देव्या समं भवान्।
वरदो देव सर्वासु आपत्स्वभ्युद्धरेत्स्वयम् ॥ ४२ ।
एवमुक्त्वा भवं ब्रह्मा पुनर्देवीं स चाब्रवीत्।
त्वया देवि महाकार्य्यं कर्त्तव्यञ्चान्यदस्ति नः।
भविष्यं महिषाख्यस्य असुरस्य विनाशनम् ॥ ४३ ।
एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा सर्वैर्देवैश्च पार्थिव।
यथागतं ततो जग्मुर्देवीं स्थाप्य* हिमे गिरौ ॥ ४४ ।
संस्थाप्य नन्दिता यस्मात्तस्मान्नन्दाऽभवत्तु सा।
यश्चेदं शृणुयाज्जन्म देव्या यश्च स्वयं पठेत्।
सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमृच्छति ॥ ४५ ।

इति वराहपुराणे देव्युत्पत्तिर्नाम अष्टाविंशोऽध्यायः।

—०:०—

ऊनविंशोऽध्यायः।

महातपा उवाच।

शृणु राजन्नवहितः प्रजापाल कथामिमाम्।
यदा दिशः समुत्पन्नाः श्रोत्रेभ्यः पृथिवीपते ॥ १ ।
ब्रह्मणः सृजतः सृष्टिमादिसर्गे समुत्थिते।

---

* स्थाप्य इति आर्षं, स्थापयित्वा इति साधु।

चिन्ताभून्महती को मे प्रजाः सृष्टा धरिष्यति ॥ २ ।
एवं चिन्तयतस्तस्य अवकाशं व्रजन्निह ।
प्रादुर्बभूवुः श्रोत्रेभ्यो दश कन्या महाप्रभाः ॥ ३ ।
पूर्वा च दक्षिणा चैव प्रतीची चोत्तरा तथा ।
ऊर्द्धाधरा च षट् मुख्याः कन्या ह्यासंस्तदा नृप ॥ ४ ।
तासां मध्ये चतस्रस्तु कन्याः परमशोभनाः ।
रूपवन्त्यो महाभागा गाम्भीर्य्येण समन्विताः ॥ ५ ।
ता ऊचुः प्रणयाद्देवं प्रजापतिमकल्मषम् ।
अवकाशन्तु नो देहि देवदेव प्रजापते ॥ ६ ।
यत्र तिष्ठामहे सर्वा भर्त्तृभिः सहिताः सुखम् ।
पतयश्च महाभागा* देहि नोऽव्यक्तसम्भव ॥ ७ ।
ब्रह्मोवाच ।
ब्रह्माण्डमेतत्सुश्रोण्यः शतकोटिप्रविस्तरम् ।
तस्यान्ते स्वेच्छया तुष्टा उष्यतां मा विलम्बथ ॥ ८ ।
भर्त्तृंश्च वः प्रयच्छामि सृष्ट्वा रूपस्विनोऽनघाः ।
यथेष्टं गम्यतां देशो यस्या यो रोचतेऽधुना ॥ ९ ।
एवमुक्ताश्च ताः सर्वा यथेष्टं प्रययुस्तदा ।
ब्रह्मा ससर्ज तूर्णं ताँल्लोकपालान्महाबलान् ॥ १० ।
सृष्ट्वा तु लोकपालांस्तांस्ताः कन्याः पुनराह्वयत् ।
विवाहं कारयामास ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ११ ।
एकामिन्द्राय स प्रादादग्नयेऽन्यां यमाय च ।

---

* पतयश्च महाभागा इति आर्षं, पतींश्चैव महाभागानिति साधु ।

निर्ऋताय च देवाय वरुणाय महात्मने ॥
वायवे धनदेशाय ईशानाय च सुव्रत ।
ऊर्द्ध्वां स्वयमधिष्ठाय शेषायाधोव्यवस्थिताम् ॥ १२।१३ ।
एवं दत्त्वा पुनर्ब्रह्मा तिथिं प्रादाद्दिशान्तथा ।
दशमी च तिथिस्तासामतीव दयिताभवत् ॥ १४ ।
तस्यां दध्याशनो यस्तु सुव्रत भवते नरः ।
तस्य पापक्षयन्तास्तु कुर्वन्त्यहरहर्नृप ॥ १५ ।
यश्चैतच्छृणुयाज्जन्म दिशान्नियतमानसः ।
स प्रतिष्ठामवाप्नोति ब्रह्मलोके न संशयः ॥ १६ ।*

इति वराहपुराणे दिगुत्पत्तिर्नाम ऊनत्रिंशोऽध्यायः ।

त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

शृणु चान्यां वसुपतेरुत्पत्तिं पापनाशिनीम् ।
यथा वायुशरीरस्थो धनदः सम्बभूव ह ॥ १ ।
आद्यं शरीरं यत्तस्मिन्वायुरन्तःस्थितोऽभवत् ।
प्रयोजनान्मूर्त्तिमत्त्वमातिष्ठत्तेन्द्रदेवता ॥ २ ।

---

* (ख) पुस्तके १५श्लोकस्य उत्तरार्द्धं, १६श्लोकस्य च पूर्व्वार्द्धं नास्ति ।

तत्रामूर्त्तस्य वायोस्तु उत्पत्तिः कीर्त्तिता मया ।
तां शृणुष्व महाभाग कथ्यमानां मयानघ ॥ ३ ।
ब्रह्मणः सृष्टिकामस्य मुखाद्वायुर्विनिर्ययौ ।
प्रचण्डशर्करावर्षी तं ब्रह्मा प्रत्यषेधयत् ॥ ४ ।
मूर्त्तो भवस्व शान्तश्च तेनोक्तो मूर्त्तिमाग्भवत्* ।
सर्वेषाञ्चैव देवानां† यद्वित्तं फलमेव च ।
तत्सर्वं पाहि येनोक्तं तस्माद्धनपतिर्भवान् ॥ ५ ।
तस्य ब्रह्मा ददौ तुष्टस्तिथिमेकादशीं प्रभुः ।
तस्यामनग्निपक्काशी यो भवेन्नियतं शुचिः ।
तस्यापि धनदो देवस्तुष्टः सर्वं प्रयच्छति ॥ ६ ।
एषा धनपतेर्मूर्त्तिः सर्वकिल्बिषनाशनी ।
य एतां शृणुयाद्भक्त्या पुरुषः पठतेऽपि वा ।
सर्वकामानवाप्नोति स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥ ७ ।

इति वराहपुराणे धनदोत्पत्तिर्नाम त्रिंशोऽध्यायः ।

---

* अभवदिति साधु ।

† सर्व्वेषामेव देवानामिति (ख) ।

एकत्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

मनोर्नाम मनुत्वञ्च यदेतत्पठ्यते किल ।
प्रयोजनवशाद्विष्णुरसावेव तु मूर्त्तिमान् ॥ १ ।
योऽसौ नारायणो देवः परात्परतरो नृप ।
तस्य चिन्ता समुत्पन्ना सृष्टिं प्रति नरोत्तम ॥ २ ।
सृष्टा चेयं मया सृष्टिः पालनीया मयैव ह ।
कर्म्मकाण्डन्त्वमूर्त्तेन कर्त्तुं न वेह शक्यते ।
तस्मान्मूर्त्तिं सृजाम्येकां यया* पाल्यमिदं जगत् ॥ ३ ।
एवं चिन्तयतस्तस्य सत्याभिध्यायिनो नृप ।
प्राक्सृष्टिजातं राजन्वै मूर्त्तिमत्तत्पुरो बभौ ॥ ४ ।
पुरोभूतस्ततस्तस्मिन्देवो नारायणः स्वयम् ।
प्रविशन्तं ददर्शाथ त्रैलोक्यन्तस्य देहतः ॥ ५ ।
ततः सस्मार भगवान्वरदानं पुरातनम् ।
वागादीनां ततस्तुष्टः प्रादात्तस्य पुनर्वरम् ।
सर्व्वज्ञः सर्व्वकर्त्ता त्वं सर्व्वलोकनमस्कृतः ॥ ६ ।
त्रैलोक्यप्रतिपालाच्च भव विष्णुः सनातनः† ॥ ७ ।
देवानां सर्व्वदा कार्य्यं कर्त्तव्यं ब्रह्मणः सदा ।
सर्व्वज्ञत्वञ्च भवतु तव देव न संशयः ॥ ८ ।

---

* मयेति (ग) ।

† (ग) पुस्तके सर्व्वज्ञ इत्यारभ्य षट् पादा न सन्ति ।

एवमुक्त्वा ततो देवः प्रकृतिस्थो बभूव ह ।
विष्णुरप्यधुना पूर्व्वां बुद्धिं सस्मार स प्रभुः ॥ ९ ।
तदा सञ्चिन्त्य भगवान्योगनिद्रां महातपाः ।
तस्यां संस्थाप्य भगवानिन्द्रियार्थोद्भवाः प्रजाः ॥ १० ।
ध्यात्वा परेण रूपेण ततः सुष्वाप वै प्रभुः ।
तस्य सुप्तस्य जठरान्महत्पद्मं विनिःसृतम् ॥ ११ ।
सप्तद्वीपवती पृथ्वी ससमुद्रा सकानना ।
तस्य रूपस्य विस्तारं पातालातलसंस्थितम् ।
कर्णिकायां तथा मेरुस्तन्मध्ये ब्रह्मणो भवः ॥ १२ ।
एवं दृष्ट्वा परन्तस्य शरीरस्य तु सम्भवम् ।
मुमुदे तच्छरीरस्थो वायुर्वायुं समसृजत् ॥ १३ ।
अविद्या विजयञ्चेमं शङ्खरूपेण धारय ।
अज्ञानच्छेदनार्थाय खड्गन्तेऽस्तु सदा करे ॥ १४ ।
कालचक्रमयं घोरं चक्रं तद्धारयाच्युत ।
अधर्म्मराजघातार्थं गदां धारय केशव ॥ १५ ।
मालेयं भूतमाता ते कण्ठे तिष्ठतु सर्व्वदा ।
श्रीवत्सकौस्तुभौ चेमौ चन्द्रादित्यच्छलेन ह ॥ १६ ।
मारुतस्ते गतिर्वीर गरुत्मान् स च कीर्त्तितः ।
त्रैलोक्यगामिनी देवी लक्ष्मीस्तेऽस्तु सदाश्रये ॥ १७ ।
द्वादशी च तिथिस्तेऽस्तु कामरूपी च जायते ।
घृताशनो भवेद्यस्तु द्वादश्यान्त्वत्परायणः ।
स स्वर्गवासी भवतु पुमान् स्त्री वाविशेषतः ॥ १८ ।

स च विष्णुस्तवाख्यातो* मूर्त्तयो देवदानवाः ॥ १९ ।
हन्ति पाति शरीराणि सृजत्यन्यानि चात्मनः ।
युगे युगे सर्व्वगोऽयं वेदान्तपुरुषो ह्यसौ ॥ २० ।
न हीनबुद्या वक्तव्यो मनुष्योऽयं कदाचन ।
य एवं शृणुयात्सर्गं वैष्णवं पापनाशनम् ।
स कीर्त्तिमिह सम्प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे परापरनिर्णयो नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि धर्म्मस्य महतो नृप ।
माहात्म्यञ्च तिथिञ्चैव तन्निबोध नराधिप ॥ १ ।
पूर्व्वं ब्रह्माव्ययः शुद्धः परात्परसंज्ञितः ।
स सिसृक्षुः प्रजास्त्वादौ पालनञ्च विचिन्तयन् ॥ २ ।
तस्य चिन्तयतस्त्वङ्गाद्दक्षिणाच्छ्वेतकुण्डलः ।
प्रादुर्बभूव पुरुषः श्वेतमाल्यानुलेपनः ॥ ३ ।
तं दृष्ट्वोवाच भगवांश्चतुष्पादं वृषाकृतिम् ।

---

* एष विष्णुस्तवाख्यात इति (ग) (ख) ।

पालयेमाः प्रजाः साधो त्वं ज्येष्ठो जगतो भव ॥ ४ ।
इत्युक्तः समवस्थोऽसौ चतुष्पात्स्यात्कृते युगे ।
त्रेतायां त्रिपदश्चासौ द्विपादो द्वापरेऽभवत् ॥ ५ ।
कलावेकेन पादेन प्रजाः पालयते प्रभुः ।
षड्भेदो ब्राह्मणानां स त्रिधा क्षत्रे व्यवस्थितः ।
द्विधा वैश्येकधा* शूद्रे स्थितः सर्व्वगतः प्रभुः ॥ ६ ।
रसातलेषु सर्वेषु द्वीपवर्षेष्वयम्प्रभुः ।
गुणद्रव्यक्रियाजातिचतुष्पादः प्रकीर्त्तितः ॥ ७ ।
त्रिशृङ्गोऽसौ स्मृतो वेदे ससंहितपदक्रमः ।
तथा आद्यन्त ओङ्कारद्विशिराः सप्तहस्तवान् ॥ ८ ।
उदात्तादित्रिभिर्बद्ध एवं धर्म्मो व्यवस्थितः ।
स धर्म्मः पीड़ितः पूर्वं सोमेनाद्भुतकर्म्मणा ॥ ९ ।
ताराञ्जिहीर्षुणा पत्नीं भ्रातुराङ्गिरसस्य च ।
सोऽपायाद्धर्षितस्तेन बलिना क्रूरकर्म्मणा ।
अरण्यं गहनं घोरमाविवेश तदा प्रभुः ॥ १० ।
तस्मिन् गते सुराः सर्वे असुराणान्तु पक्षयः ।
जिहीर्षन्तस्तदौकांसि बभ्रमुर्धर्म्मवर्जिताः ।
असुरा अपि तद्वच्च सुरवेश्मनि बभ्रमुः ॥ ११ ।
निर्म्मर्य्यादे तथा जाते धर्म्मनाशे च पार्थिव ।
देवासुरा युयुधिरे सोमदोषेण कोपिताः ॥ १२ ।
स्त्रीहेतोश्च महाभाग विविधायुधपाणयः ।

---

* वैश्यकधेति आर्षं, वैश्य एकधेति साधु ।

तान्दृष्ट्वा युध्यतो देवानसुरैः सह कोपितान् ।
नारदः प्राह सङ्गम्य पितरं प्रति हर्षितः ॥ १३ ।
स हंसयानमारुह्य सर्व्वलोकपितामहः ।
निवारयामास तदा कस्यार्थे युद्धमब्रवीत् ॥ १४ ।
सर्व्वं शशंसुः सोमन्तु स तु बुद्ध्या स्वकं सुतम् ।
पीड़नादपयातन्तु गहनं वनमाश्रितम् ॥ १५ ।
ततो ब्रह्मा ययौ तत्र देवासुरयुतस्त्वरन्* ।
ददर्श च सुरैः सार्द्धं चतुष्पादं वृषाकृतिम्† ।
चरन्तं शशिसङ्काशं दृष्ट्वा देवानुवाच ह ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

अयं मे प्रथमः पुत्रः पीड़ितः शशिना भृशम् ।
पत्नीं जिघृक्षुणा भ्रातुर्द्धर्म्मसंज्ञो महामुनिः ॥ १७ ।
इदानीं तोषयध्वं वै सर्व्वं एव सुरासुराः‡ ।
येन स्थितिर्वै भवति समं देवासुरा इति ॥ १८ ।
ततः सर्वे स्तुतिञ्चक्रुस्तस्य देवस्य हर्षिताः ।
विदित्वा ब्रह्मणो वाक्यात्सम्पूर्णं शशिसन्निभम्§ ॥ १९ ।

देवा ऊचुः ।

नमोऽस्तु शशिसङ्काश नमस्ते जगतः पते ।

---

* त्वरमाण इति साधु ।

† वृषाकपिमिति (ख) ।

‡ सर्व्वं एवं सुरासुरा. इति (ख) ।

§ सम्पूर्णशशिसन्निभमिति (ख) ।

नमोऽस्तु देवरूपाय स्वर्गमार्गप्रदर्शक ॥ २० ।
कर्म्ममार्गस्वरूपाय सर्व्वगाय नमो नमः ।
त्वयैव पाल्यते पृथ्वी त्रैलोक्यञ्च त्वयैव हि ॥ २१ ।
जनस्तपस्तथा सत्यं त्वया सर्व्वन्तु पाल्यते ।
न त्वया रहितं किञ्चिज्जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
विद्यते त्वद्विहीनन्तु सद्यो नश्यति वै जगत् ।
त्वमात्मा सर्व्वभूतानां* सतां सत्त्वस्वरूपवान् ॥ २२।२३ ।
राजसीनां रजस्त्वञ्च तामसीनां तमोमयः ।
चतुष्पादो भवान्वेदश्चतुःशृङ्गस्त्रिलोचनः ॥ २४ ।
सप्तहस्तस्त्रिबन्धश्च वृषरूप नमोऽस्तु ते ।
त्वया हीना वयं देव सर्व्वे उन्मार्गवर्त्तिनः ।
तन्मार्गं यच्छ मूढ़ानां त्वं हि नः परमा गतिः ॥ २५ ।
एवं स्तुतस्तदा देवैर्वृषरूपी प्रजापतिः ।
तुष्टः प्रसन्नमनसा शान्तचक्षुरभाषत ॥ २६ ।
दृष्टमात्रास्तु ते देवाः स्वयं धर्म्मेण चक्षुषा ।
क्षणेन गतसम्मोहाः सम्यक्सद्धर्म्मसंहिताः ॥ २७ ।
असुरा अपि तद्वच्च ततो ब्रह्मा उवाच तम् ।
अद्यप्रभृति ते धर्म्म तिथिरस्तु त्रयोदशी ॥
यस्तामुपोष्य पुरुषो भवन्तं समुपार्ज्जयेत् ।
कृत्वा पापसमाचारं तस्मान्मुच्यति मानवः ॥ २८ ।
यच्चारण्यमिदं धर्म्म त्वया व्याप्तं चिरम्प्रभो ।

* (ख) पुस्तकेऽतः पर दश पादा न सन्ति ।

नाम्ना भविष्यति ह्येतद्धर्मोरव्यमिति प्रभो ॥ २९ ।

चतुस्त्रिपाद्द्वैकपाच्च प्रभो त्वं
कृतादिभिर्लक्ष्यसे येन लोकैः ।
तथा तथा कर्म्मभूमौ नभश्च
प्रायो युक्तः स्वयहं पाहि विश्वम् ॥ ३० ।

इत्युक्तमात्रः प्रपितामहोऽधुना
सुरासुराणामथ पश्यतां नृप ।
अदृश्यतामगमत्स्वालयांश्च
जग्मुः सुराः सहसा वीतशोकाः ॥ ३१ ।

धर्म्मोत्पत्तिं य इमां श्रावयीत*
तदा श्राद्धेन तर्पयीत* पितॄंश्च ।
त्रयोदश्यां पायसेन स्वशक्त्या
स स्वर्गगामी तु सुरानुपेयात् ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे धर्म्मोत्पत्तिर्नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

---

* श्रावयीत, तर्पयीतेति आर्षप्रयोगौ, श्रावयेत्, तर्पयेदिति साधु ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथापरां रुद्रसम्भूतिमाद्यां
शृणुष्वेमां यत्नतः सोऽभ्युवाच ।
महातपाः पातिताधर्म्मपक्षः
क्षमास्त्रधारी ऋषिरुग्रतेजाः ॥ १ ।
जातः प्रजानाम्पतिरुग्रतेजा
ज्ञानम्परन्तत्त्वभावं विदित्वा ।
सृष्टिं सिसृक्षुः क्षुभितोऽतिरोषा-
दहर्विकाले जगतः प्रकामम् ॥ २ ।
तपस्यतोऽन्तः स्थिरकीर्त्तिपुण्यो
रजस्तमोध्वस्तगतिर्बभूव ।
वरो वरेण्यो वरदः प्रतापी
कृष्णारुणः पुरुषः पिङ्गनेत्रः ॥ ३ ।
रुदन्नुक्तो ब्रह्मणा मा रुद त्वं
रुद्रस्ततोऽसावभवत्पुराणः ।
नयस्व सृष्टिं विततस्वरूपां
भवान् समर्थोऽसि महानुभाव ॥ ४ ।
इत्युक्तमात्रः सलिले ममज्ज
मग्ने ससर्जात्मभवाय दक्षः ।
कस्थे तदा देववरेऽपि ते तु

स्त्रष्टिश्चक्रुर्मनसा ब्रह्मजाताः ॥ ५ ।
तस्मात्ततायान्तु सुराधिपे तु
पैतामहं यज्ञवरम्प्रकामम् ।
मग्नः पुरा यत्सलिले स रुद्र
उत्सृज्य विश्वन्तु सुरान् सिसृक्षुः* ॥ ६ ।
सुस्राव यज्ञं सुरसिद्धसङ्घा-
नुपागतान् क्रोधवशं जगाम ।
कन्यां च दीप्तां परिभाव्य के न
सृष्टं जगन्मां व्यतिरिच्य मोहात् ॥ ७ ।
हा हेति चोक्ते ज्वलनार्चिषस्तु
निश्चेरुरास्यात्परिपिङ्गलस्य ।
तत्राभवन् क्षुद्रपिशाचसङ्घा
वेतालभूतानि च योगिसङ्घाः ॥ ८ ।
घनं यदा तैर्विततं वियच्च
भूमिश्च सर्व्वाश्च दिशश्च लोकाः ।
तदा स सर्व्वज्ञतया चकार
धनुश्चतुर्व्विंशतिहस्तमात्रम् ॥ ९ ।
गुणन्त्रिवृत्तञ्च चकार रोषा-
दादत्त दिव्ये इषुधी शरांश्च ।
ततश्च पूष्णो दशनानपातय-

---

* उत्सृज्य विश्वं स सुरान् सिसृक्षुरिति (ख) ।

ब्रगस्य नेत्रे द्युपयो अतीव ॥ १० ।
स विश्ववीजो व्यपयात्क्रतुश्च
मार्गं वायुर्दारयन्यन्नवाटात् ।
देवाश्च सर्व्वे पशुतामुपेयु-
र्जग्मुश्च सर्व्वे प्रणतिम्भवस्य ॥ ११ ।
आगम्य तत्रैव पितामहस्तु
भवम्प्रतीत: सम्परिष्वज्य देवान् ।
भक्त्योपेतानीक्षयन्देवदेवा-
न्विज्ञाय रुद्रेण कृतापकारान् ॥ १२ ।
रुद्रं दृष्ट्वा देवदेवो जगाद
मा तात कोपेन गतो हि यज्ञ: ।
इति ब्रह्मवच: श्रुत्वा
रुद्र: प्रोवाच कोपवान् ॥ १३ ।

रुद्र उवाच ।

सृष्ट: पूर्व्वं भवताहं तवेमे
कस्मान्न भागम्परिकल्पयन्ति ।
यज्ञोद्भवत्तेन रूपं मयेमे
वीतज्ञाना विकृता देवदेव ॥ १४ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवा: शम्भुं स्तुतिभिर्ज्ञानहेतो-
र्यजध्वमुच्चैरसुराश्च सर्वे ।
येन रुद्रो भगवांस्तोषमेति

सर्व्वज्ञता तोषमात्रस्य च स्यात् ॥
इत्युक्तास्तेन ते देवाः स्तुतिञ्चक्रुर्महात्मनः ॥ १५ ।
देवा ऊचुः ।
नमो देवातिदेवाय त्रिनेत्राय महात्मने ।
रक्तपिङ्गलनेत्राय जटामुकुटधारिणे ॥ १६ ।
भूतवेतालजुष्टाय महाभोगोपवीतिने ।
भीमाट्टहासवक्त्राय कपर्द्दिस्थाणवे नमः ॥ १७ ।
पूष्णो दन्तविनाशाय भगनेत्रहने नमः ।
भविष्यद्वृषचिह्नाय महाभूतपते नमः ॥ १८ ।
भविष्यत्त्रिपुरान्ताय तथान्धकविनाशिने ।
कैलासवरवासाय करिकृत्तिनिवासिने ॥ १९ ।
विकरालोर्द्ध्वकेशाय भैरवाय नमो नमः ।
अग्निज्वालाकरालाय शशिमौलिकृते नमः ॥ २० ।
भविष्यत्कृतकापालिव्रताय परमेष्ठिने ।
तथा दारुवनध्वंसकारिणे तिग्मशूलिने ॥ २१ ।
कृतकङ्कणभोगीन्द्रनीलकण्ठत्रिशूलिने ।
प्रचण्डदण्डहस्ताय वड़वाग्निमुखाय च ॥ २२ ।
वेदान्तवेद्याय नमो यज्ञमूर्त्ते नमो नमः ।
दक्षयज्ञविनाशाय जगद्भयकराय च ॥ २३ ।
विश्वेश्वराय देवाय शिव शम्भो भवाय च* ।

---

* एतदर्द्धं (क) पुस्तके नास्ति ।

कपर्द्दिने करालाय महादेवाय ते नमः ॥ २४ ।
एवं देवैः स्तुतः शम्भुरुग्रधन्वा सनातनः ।
उवाच देवदेवोऽहं यत्करोमि तदुच्यते ॥ २५ ।
देवा ऊचुः ।
वेदशास्त्राणि विज्ञानं देहि नो भव मा चिरम् ।
यज्ञञ्च सरहस्यो भो यदि तुष्टोऽसि नः प्रभो ॥ २६ ।
महादेव उवाच ।
भवन्तः पशवः सर्व्वे भवन्तु सहिता इति ।
अहं पतिश्च भवतां ततो मोक्षमवाप्स्यथ ॥ २७ ।
तथेति देवास्तं प्राहुस्ततः पशुपतिर्भवत्* ।
ब्रह्मा पशुपतिम्प्राह प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ २८ ।
चतुर्द्दशी ते देवेश तिथिरस्तु न संशयः ॥
तस्यान्तिथौ भवन्तं ये यजन्ति श्रद्धयान्विताः ।
उपोष्य भोजनीयास्तु गोधूमान्नेन वै द्विजाः ।
तेषान्त्वं तुष्टिमापन्नो नय स्थानमनुत्तमम् ॥ २९।३० ।
एवमुक्तस्तथा रुद्रो ब्रह्मणाव्यक्तजन्मना ।
दत्त्वान्नेत्रे फलम्प्रादाद्भगपूष्णोः क्रतोरपि ॥ ३१ ।
परिज्ञानञ्च सकलं स प्रादादमरेष्वपि ॥ ३२ ।
एवं रुद्रस्य सम्भूतिः सम्भूता ब्रह्मणः पुरा ।
अनेनैव प्रयोगेण देवानां पतिरुच्यते ॥ ३३ ।

---

* भवदित्यार्षं, अभवदिति साधु ।

यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे रुद्रोत्पत्तिर्नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

पितॄणां सम्भवं राजन् कथ्यमानं निबोध मे ॥ १ ।
पूर्व्वं प्रजापतिर्ब्रह्मा सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
एकाग्रमनसः सर्व्वांस्तन्मात्रा मनसा बहिः ।
कृत्वा परमकं ब्रह्मा ध्यायन्सर्व्वेषु रूपकैः ॥ २ ।
तस्यात्मनि तदा योगं गतस्य परमेष्ठिनः ।
तन्मात्रा निर्ययुर्देहाद्धूमवर्णकृतत्विषः ॥ ३ ।
पिबाम इति भाषन्तः सुरान्सोममिति स्म ह ।
ऊर्द्ध्वं जिगमिषन्तो वै वियत्संस्थास्तपस्विनः ॥ ४ ।
तान्दृष्ट्वा सहसा ब्रह्मा तिर्यक्संस्थास्ततोन्मुखान्* ।
भवन्तः पितरः सन्तु सर्व्वेषां गृहमेधिनाम् ॥ ५ ।
ऊर्द्ध्ववक्त्रास्तु ये तत्र ते नान्दीमुखसंज्ञिताः ।
इत्युक्त्वा तु तदा ब्रह्मा तेषां पन्थानमाकरोत् ॥ ६ ।

---

* तत उन्मुखानिति साधु ।

दक्षिणायनसंज्ञन्तु पितॄणाञ्च पितामहः ।
तूष्णीं ससर्ज भूतानि तामूचुः पितरस्ततः ।
तृप्तिं नो देहि भगवन् यया विन्दामहे सुखम् ॥ ७ ।

ब्रह्मोवाच ।

अमावास्यादिनं वोऽस्तु तस्यां कुशतिलोदकैः ।
तर्पिता मानुषैस्तृप्तिं पराङ्गच्छत नान्यथा ॥ ८ ।
तिला देया तथैतस्यामुपोष्य पितृभक्तितः ।
परमं तस्य सन्तुष्टा वरं यच्छत मा चिरम् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे पितृसर्गस्थितिवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

ब्रह्मणो मानसः पुत्रः अत्रिर्नाम महायशाः ।
तस्य पुत्रोऽभवत्सोमो दक्षजामातृताङ्गतः ॥ १ ।
याः सप्तविंशतिः कन्या दाक्षायण्यः प्रकीर्त्तिताः ।
सोमपत्न्योऽतिमान्यास्तास्तासां श्रेष्ठा तु रोहिणी ॥
तामेव रमते सोमो नेतरास्विति शुश्रुम ।
इतराः प्रोचुरागत्य चन्द्रस्यासमतां पितुः ।
दक्षोऽप्यसकृदागत्य तमुवाच स नाकरोत् ॥ २

समर्ता सोऽपि तं दृष्ट्वा शशापान्तर्हितो भव ।
एवमुक्तः स्वयं सोम अगमद्‌ब्रह्मपतः ॥ ४ ।
देवा मनुष्याः पशवो नष्टे सोमे सवीरुधः ।
क्षीणाभवं*स्तदा सर्वा ओषध्यश्च विशेषतः ॥ ५ ।
क्षयं गच्छद्भिरत्यर्थमोषधीभिः सुरर्षभाः ।
मूलेषु वीरुधां सोमः स्थित इत्यूचुरातुराः ॥ ६ ।
तेषाञ्चिन्ताभवत्तीव्रा विष्णुञ्च शरणं ययुः ।
भगवानाह तान् सर्वान् ब्रूत किं क्रियते मया ॥ ७ ।
ते प्रोचुर्देव दक्षेण शप्तः सोमो विनाशितः ।
तानुवाच तदा देवो मथ्यताञ्चलशोदधिः ।
औषध्यः† सर्व्वतो देवाः प्रक्षिप्याशु सुसंयतैः ॥ ८ ।
एवमुक्त्वा ततो देवान्दध्यौ रुद्रं हरिः स्वयम् ।
ब्रह्माणञ्च तथा दध्यौ वासुकिन्नेत्रकारणम् ॥ ९ ।
ते सर्वे तत्र सहिता ममन्थुर्वरुणालयम् ।
तस्मिन् सुमथिते जातः पुनः सोमो महीपते ॥ १० ।
योऽसौ चेत्रज्ञसंज्ञो वै देहेऽस्मिन् पुरुषः परः ।
स एव सोमो मन्तव्यो देहिनां जीवसंज्ञकः‡ ॥ ११ ।
परोक्षया§ स मूर्त्तिन्तु पृथक् सौम्यां प्रपेदिवान् ।

---

* क्षीणा अभवन्निति साधु ।

† औषधीरिति साधु ।

‡ जीवसंज्ञित इति (ग) ।

§ परेच्छयेति (ग) ।

तमेव देवमनुजाः पोडशैमाश्च देवता: ॥
उपजीवन्ति वृक्षाश्च तथैवौषधयः प्रभुम् ।
रुद्रस्तमेव सकलं दधार शिरसा तदा ॥ १२।१३ ।
तदात्मिका भवन्त्यापो विश्वमूर्त्तिरसौ स्मृतः ।
तस्य ब्रह्मा ददौ प्रीतः पौर्णमासीन्तिथिं प्रभुः ॥ १४
तस्यामुपोषयेद्राजंस्तमर्थम्प्रतिपादयेत् ।
स चात्राहारश्च भवेत्तस्य ज्ञानम्प्रयच्छति ।
कान्तिम्पुष्टिञ्च राजेन्द्र धनं धान्यञ्च केवलम् ॥ १५

इति वराहपुराणे सोमोत्पत्तिस्थितिरहस्यं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्याय ।

—०—

षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

आदित्रेतासु राजानो मणिजा ये प्रकीर्त्तिताः ।
कथयिष्यामि तान्राजन्यत्र जातोऽसि पार्थिव ॥ १
योऽसौ सुप्रभनामासीत्स त्वं राजन्कृते युगे ।
जातोऽसि नाम्ना विख्यातः प्रजापालेति शोभनः
शेषास्त्रेतायुगे राजन् भविष्यन्ति महाबलाः ।
यो दीप्ततेजा मणिजः स शान्त इति कीर्त्तितः ॥ ३
सुरश्मिर्भविता राजा शशकर्णो महाबलः ।
शुभदर्शनः पाञ्चालो भविष्यति न संशयः ॥ ४ ।

सुशान्तिरङ्कवंशे वै सुन्दरोऽप्यङ्क इत्युत ।
सुन्दश्च मुचुकुन्दोऽभूत्सुद्युम्नस्तु तरैव च ॥ ५ ।
सुमनाः सोमदत्तस्तु शुभः संवरणोऽभवत् ।
सुशीलो वसुदानस्तु सुखदोऽसुपतिर्भवत्* ॥ ६ ।
शम्भुः सेनापतिरभूत्कान्तो दशरथः स्मृतः ।
सोमोऽभूज्जनको राजा एते त्रेतायुगे नृपाः ॥ ७ ।
सर्व्वे भूमिमिमां राजन् भुक्त्वा ते वसुधाधिपाः ।
इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्दिवं प्राप्स्यन्त्यसंशयम् ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

एवं श्रुत्वा स राजर्षिर्ब्रह्मविद्यामृतम्प्रभुः† ।
आख्यानं परमम्प्रीतस्तपश्चर्त्तुमगाद्वनम् ॥ ९ ।
ऋषिरध्यात्मयोगेन विहायेदं कलेवरम् ।
ब्रह्मभूतोऽभवद्रात्रि हरौ लयमवाप च ॥ १० ।
वृन्दावनञ्च राजासौ तपोऽर्थे‡ गतवान् प्रभुः ।
तत्र गोविन्दनामानं हरिं स्तोतुमथारभत्§ ॥ ११ ।

राजोवाच ।

नमामि देवं जगताञ्च मूर्त्तिं
गोपेन्द्रमिन्द्रानुजमप्रमेयम् ।

---

* अभवदिति साधु ।

† शुभमिति (ग) ।

‡ तपोऽर्थमिति (ग) ।

§ आरभदिति आर्षम्, आरभतेति साधु ।

संसारचक्रक्रमणैकदचं
पृथ्वीधरन्देववरं नमामि ॥ १२ ।
भवोदधौ दुःखशतोर्म्मिभीमे
जरावर्त्ते क्षण पातालमूले ।
तदन्त एको दृढते सुखं मे
नमोऽस्तु ते गोपतिरप्रमेय ॥ १३ ।
व्याध्यादियुक्तैः पुरुषैर्ग्रहैश्च
सङ्घट्टमानं पुनरेव देव ।
नमोऽस्तु ते युवरते महात्मन्
जनार्द्दनोपेन्द्र समस्तबन्धो ॥ १४ ।
त्वमुत्तमः सर्व्वविदां सुरेश
त्वया ततं विश्वमिदं समस्तम् ।
गोपेन्द्र मां पाहि महानुभाव
भवाम्नीतं तिग्मरथाङ्गपाणे* ॥ १५ ।
परोऽसि देवः प्रवरः सुराणां
पुराणरूपोऽसि शशिप्रकाशः ।
हुताशवक्ताच्युत तीव्रभाव
गोपेन्द्र मां पाहि भवे पतन्तम्† ॥ १६ ।
संसारचक्रक्रमणान्यनेका-

* (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य शेषपादौ नास्ति ।
† एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

ह्याविर्भवन्त्यच्युत देहिनां यत्*।
त्वन्मायया मोहितानां सुरेश
कस्ते मायान्तरते† इन्द्रधामा ॥ १७।
अगोत्रमस्पर्शमरूपगन्ध-
मनाममनिर्द्देशमजं वरेण्यम्।
गोपेन्द्र ये त्वामुपासन्ति‡ धीरा-
स्ते मुक्तिभाजो भवधर्म्ममुक्ताः ॥ १८।
शब्दातिगं व्योमरूपं विमूर्त्तिं
विकर्म्मिणं शुभभावं वरेण्यम्।
चक्राब्जपाणिन्तु तथोपचारा-
दुक्तं पुराणे सततन्नमामि ॥ १९।
त्रिविक्रमं क्रीतजगत्त्रयञ्च
चतुर्मूर्त्तिं विश्वजगत्क्षितीशम्।
शम्भुं विभुं भूतपतिं सुरेशं
नमाम्यहं विष्णुमनन्तमूर्त्तिम् ॥ २०।
त्वं देव सर्व्वाणि चलाचराणि
सृजस्यथो संहरसे§ त्वमेव।
मां मुक्तिकामन्नय देव शीघ्रं

---

* (ख)पुस्तकेऽत्र श्लोकपादोऽधिको वर्त्तते, यथा "परात्पर देवगुरो नमस्ते" इति

† तरतीति साधु।

‡ उपासते इति साधु।

§ संहरसीति साधु।

यस्मिन् गता योगिनो नोपयान्ति ॥ २१ ।
जयस्व गोविन्द महानुभाव
जयस्व विष्णो जय पद्मनाभ ।
जयस्व सर्व्वज्ञ जयाप्रमेय
जयस्व विश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

एवं स्तुत्वा तदा राजा निधाय स्वकलेवरम् ।
परमात्मनि गोविन्दे मोक्षमागाच्च शाश्वतम् ॥ २३ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

कथमाराध्यसे देव भक्तिमद्भिर्नरैर्विभो ।
स्त्रीभिर्वा सर्वमेतन्मे शंस त्वं भूतभावन ॥ १ ।

वराह उवाच ।

भावसाध्योऽस्म्यहन्देवि न वित्तैर्न जपैरहम् ।
साध्यस्तथापि भक्तानां कायक्लेशं वदामि ते ॥ २ ।
कर्म्मणा मनसा वाचा मच्चित्तो यो नरो भवेत् ।

तस्य व्रतानि वक्ष्येऽहं विविधानि निबोध मे ॥ ३ ।
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्य्यम्प्रकीर्त्तितम् ।
एतानि मानसान्याहुर्व्रतानि तु धराधरे ॥ ४ ।
एकभक्तं तथा नक्तमुपवासादिकञ्च यत् ।
तत्सर्व्वं कायिकम्पुंसां व्रतम्भवति नान्यथा ॥ ५ ।
वेदस्याध्ययनं विष्णोः कीर्त्तनं सत्यभाषणम् ।
अपैशुन्यं हितं धर्म्मवाचिकं व्रतमुत्तमम्* ॥ ६ ।
अत्रापि श्रूयते चान्यद्दृषिरुग्रतपाः पुरा ।
ब्रह्मपुत्रः पुराकल्पे आरुणिर्नाम नामतः ॥ ७ ।
सोऽरण्यमगमत्किञ्चित्तपोऽर्थी द्विजसत्तमः ।
तपस्तेपे ततस्तस्मिन्नुपवासपरायणः ॥ ८ ।
देविकायास्तटे रम्ये सोऽवसद्ब्राह्मणः किल ।
कदाचिदभिषेकाय स जगाम महानदीम् ॥ ९ ।
तत्र स्नात्वा जपन्विप्रो ददर्शायात्मग्रतः ।
व्याधं महाधनुःपाणिमुग्रनेत्रं विभीषणम् ॥ १० ।
तं द्विजं हन्तुमायात्स वल्कलानां जिघृक्षया ।
तं दृष्ट्वा क्षुभितो विप्रो ब्रह्मघ्नस्य भयादिति ॥ ११ ।
ध्यायन्नारायणं देवं तस्थौ तत्रैव स द्विजः ॥ १२ ।
तं दृष्ट्वान्तर्गतहरिं व्याधो भीत इवाग्रतः ।
विहाय सशरञ्चापं ततो वचनमब्रवीत् ॥ १३ ।

---

* एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

व्याध उवाच ।

हन्तुमिच्छन्नहं ब्रह्मन् भवन्तमागिहागतः ।
इदानीं दर्शनात्तुभ्यं सा मतिः क्वापि मे गता ॥ १४ ।
ब्राह्मणानां सहस्राणि सत्स्त्रीणामयुतानि च ।
निहतानि मया ब्रह्मन्सततं पापकारिणा ॥ १५ ।
काङ्क्षतिं प्रतिपत्स्यामि ब्रह्मघ्नोऽहं द्विजोत्तम ।
इदानीं तप्तुमिच्छामि तपोऽहन्त्वत्समीपतः ।
उपदेशप्रदानेन प्रसादङ्कर्त्तुमर्हसि ॥ १६ ।
एवमुक्तोऽप्यसौ विप्रो नोत्तरं प्रत्यपद्यत ।
ब्रह्महा पापकर्म्मेति* मत्वा ब्राह्मणपुङ्गवः ॥ १७ ।
अनुक्तोऽपि स धर्म्मेप्सुर्व्याधस्तत्रैव तस्थिवान् ।
स्नात्वा नद्यां द्विजः सोऽपि वृक्षमूलमुपाश्रितः ॥ १८ ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य तां नदीमगमत्किल ।
व्याघ्रो बुभुक्षितः श्रान्तं तं विप्रं हन्तुमुद्यतः ॥ १९ ।
अन्तर्जलगतं विप्रं यावद्व्याघ्रो जिघृक्षति ।
तावद्व्याधेन व्याघ्रोऽसौ सद्यः प्राणैर्वियोजितः ॥ २० ।
तस्माद्व्याघ्रशरीरात्तु उत्थाय पुरुषः किल ।
विप्रस्यान्तर्जले मग्नः श्रुत्वा तं शब्दमाकुलम् ।
नमो नारायणायेति वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २१ ।
व्याघ्रेणापि श्रुतो मन्त्रः प्राणैः कण्ठस्थितैस्ततः ।
श्रुतमात्रे जहौ प्राणान् पुरुषश्चाभवच्छुभः ॥ २२ ।

---

* पापकर्मेति (ख) (ग) पुस्तकयो. पाठ. ।

सोऽब्रवीद्यामि तन्देशं यत्र विष्णुः सनातनः।
त्वत्प्रसादाद्विजश्रेष्ठ मुक्तपापा निरामयः॥ २३॥
इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह कोऽसि त्वं पुरुषोत्तम।
सोऽब्रवीत्तस्य राजेन्द्र यद्वृत्तं पूर्व्वजन्मनि॥ २४॥
दीर्घबाहुरिति ख्यातः सर्व्वधर्म्मविशारदः।
अहं जानामि वेदांश्च अहं वेद्मि शुभाशुभम्।
ब्राह्मणैर्नैव मे कार्य्यं किं वस्तु ब्राह्मणा इति॥ २५॥
तस्यैवंवादिनो विप्राः सर्व्वे क्रोधसमन्विताः।
ऊचुः शापं दुराधर्षं क्रूरो व्याघ्रो भविष्यसि*॥ २६॥
अवमानात्तु विप्राणां नात्यर्थं स्मरणन्तव।
मृत्युकाले तु संमूढ़ केशवेति शृणुष्यसि*॥ २७॥
इत्युक्तोऽहं पुरा तैस्तु ब्राह्मणैर्वेदपारगैः।
तदेव सर्व्वं सम्प्राप्तो ब्रह्मशापं सुपुष्कलम्॥ २८॥
ततस्ते ब्राह्मणाः सर्व्वे प्रणिपत्य मया मुने।
उक्तानुग्रह†हेतोर्वै त ऊचुर्मामिदं पुरा॥ २९॥
षष्ठान्नकालिकस्याग्रे यस्ते स्थास्यति कश्चन।
स भक्ष्यस्ते तु भविता कश्चित्कालन्नराधिप॥ ३०॥
यदेषुघातं लब्ध्वा तु प्राणैः कण्ठगतैर्भवान्।
श्रोष्यसे द्विजवक्त्रात्तु नमो नारायणेति च।
तदा स्वर्गगतिस्तुभ्यं भविता नात्र संशयः॥ ३१॥

---

* श्रोष्यसीति साधु।

† उक्ता. अनुग्रह इति साधु।

परवक्त्रगतस्यापि विष्णोर्नाम श्रुतं मया ।
कृतदेवस्य विप्राणां प्रत्यक्षोऽभवदच्युतः ॥ ३२ ।
यः पुनर्ब्राह्मणान् पूज्य* स्ववक्त्रेण नमो हरिम् ।
वदन् प्राणैर्विमुच्येत मुक्तोऽसौ वीतकिल्बिषः ॥ ३३ ।
सत्यं सत्यं पुनः सत्यमुत्क्षिप्य भुजमुच्यते ।
जङ्गमा: ब्राह्मणा देवाः कूटस्थः पुरुषोत्तमः ॥ ३४ ।
एवमुक्त्वा गतः स्वर्गं स राजा वीतकल्मषः ।
ब्राह्मणोऽपि सदा मुक्तस्तं व्याधमभ्यभाषत ॥ ३५ ।
ऋषिरुवाच ।
जिह्वीर्मृगराजस्य यत्त्वया रक्षितो ह्यहम् ।
तत्पुत्र तुष्टस्ते दद्मि वरं वरय सुव्रत ॥ ३६ ।
व्याध उवाच ।
एष एव वरो मह्यं यत्त्वं मां भाषसे द्विज ।
अतः परं वरेणाहं किङ्करोमि प्रशाधि माम् ॥ ३७ ।
ऋषिरुवाच ।
अहं त्वया पुरा व्याध प्रार्थितोऽस्मि तपोऽर्थिना ।
बहुपातकयुक्तेन घोररूपेण चानघ ॥ ३८ ।
इदानीं तव पापानि देविकाभिषवेण च ।
मद्दर्शनेन च चिरं विष्णुनामश्रुतेन च ।
नष्टानि शुद्धदेहोऽसि साम्प्रतमात्र संशयः ॥ ३९ ।

इदानीं वरमेकन्त्वं गृहाण मम सन्निधौ।
तपः कुरुष्व साधो त्वं चिरकालं यदिच्छसि॥ ४०।

व्याध उवाच।

य* एष भवता प्रोक्तो विष्णुर्नारायणः प्रभुः।
स कथं प्राप्यते मर्त्यैरेष एव वरो मम॥ ४१ ।†

ऋषिरुवाच।

तमुद्दिश्य व्रतं कुर्य्याद्यत्किञ्चित्पुरुषोऽच्युतम्।
स परन्तमवाप्नोति भक्त्या युक्तः पुमानिति॥ ४२।
एवं ज्ञात्वा भवान् पुत्र व्रतमेतत्समाचर।
न भक्षयेत्क्षणान्नन्तु न वदेदनृतं क्वचित्॥ ४३।
एतत्ते व्रतमादिष्टं मया व्याध वरं ध्रुवम्।
अत्रैव तपसा युक्तस्तिष्ठ त्वं यावदिच्छसि॥ ४४।

वराह उवाच।

एवञ्चिन्तान्वितं मत्वा वरदो ब्राह्मणोऽभवत्।
मोक्षार्थिनमथो‡ बुद्धा वञ्चयित्वा गतो मुनिः॥ ४५।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे सप्तत्रिंशोऽध्यायः।

—०:०—

* स एष इति (ग)।

† एवमुक्त्वा तु तं व्याधं तस्मात्स्थानात्ययौ द्विजः।
इत्येवं सह पुत्रैभ्यो प्रागिति प्राह संक्षेपः॥

(ख) पुस्तके एषश्लोकोऽधिकोवर्त्तते।

‡ नामत इति (ग)।

अष्टात्रिंशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

स शुभं शोभनं मार्गमास्थाय व्याधसत्तमः ।
तपस्तेपे निराहारस्तं गुरुं मनसा स्मरन् ॥ १ ।
भिक्षाकाले* तु सम्प्राप्ते शीर्णपर्णान्यभक्षयत् ॥ २ ।
स कदाचित्क्षुधाविष्टो वृक्षमूलं समाश्रितः ।
बुभुक्षितस्तरोः पर्णान्यैच्छद्भक्षितुमन्तिकात् ॥ ३ ।
इत्येवं कुर्व्वतो व्योम्नि वागुवाचाशरीरिणी ।
मा भक्षयस्व सकठमुच्चैरेवं प्रभाषिते ॥
ततोऽसौ तद्विहायान्यद्वार्क्षं पतितमग्रहीत् ।
तदप्येवं निषिद्धं स्यादन्यदेव तथैव च ॥ ४ । ५ ।
एवं स सकठं मत्वा व्याधः किञ्चिन्न भक्षयत्† ।
निराहारस्तपस्तेपे स्मरन् गुरुमतन्द्रितः ॥ ६ ।
एवन्तपस्यतस्तस्य काले ऋषिवरोऽभ्ययात् ।
दुर्वासाः शंसितात्मा वै प्राणयुक्तमपश्यत ।
व्याधन्तपोत्थ‡तेजोभिर्ज्ज्वलमानं§ हविर्यथा ॥ ७ ।
सोऽपि व्याधस्तु तं नत्वा शिरसाऽथ महामुनिम् ।

---

* भक्ष्यकाल इति (ग) ।

† अभक्षयदिति साधु ।

‡ तप उत्थेति साधु ।

§ ज्वलन्तमिति साधु ।

उवाच तं कृतार्थोऽस्मि भगवन्दर्शनात्तव।
इदानीं श्राद्धकाले त्वं प्राप्तोऽसि मम दैवतम्।
शीर्णपर्णादिभिः कृत्वा प्रीणयामि द्विजोत्तमम्॥ ८।९।
दुर्वासा अपि तं शुद्धभावपूतं जितेन्द्रियम्।
जिज्ञासुस्तत्तपो वाक्यमिदमुच्चैरुवाच ह॥ १०।
यवगोधूमशालीनामन्नञ्चैव सुसंस्कृतम्।
दीयतां मे क्षुधार्त्ताय त्वामुद्दिश्यागताय च॥ ११।
इत्युक्ते नन्वसौ व्याधश्चिन्तां परमिकाङ्गतः।
क्व संभविष्यते* मह्यमिति चिन्तापरोऽभवत्॥ १२।
तस्य चिन्तयतः पात्रमाकाशात्पतितं शुभम्।
सौवर्णं सिद्धिसंयुक्तं तज्जग्राह करेण सः॥ १३।
तद्गृहीत्वा मुनिं प्राह दुर्वासाख्यं ससाध्वसः।
अत्रैव स्थीयतां ब्रह्मन्यावद्भिक्षाटनं त्वहम्।
करोमि मत्प्रसादोऽयं क्रियतां ब्रह्मवित्तम॥ १४।
एवमुक्त्वा ततो भिक्षां याचितुं व्याधसत्तमः।
नातिदूरेण नगरं वनघोषसमन्वितम्॥ १५।
तस्य तत्र प्रयातस्य अग्रतः सर्व्वशोभनाः।
वृक्षेभ्यो निर्ययुस्तान्या हेमपात्राग्रपाणयः॥ १६।
विविधान्नानि तस्याशु दत्त्वा पात्रमपूरितम्।
स च भूतार्थमात्मानं मत्वा पुनरथाश्रमम्।
आजगाम ततोऽपश्यत्तमृषिं जपतां वरम्॥ १७।

---

* संभविष्यतीति साधु।

तं दृष्ट्वा स्थाप्य* तां भिक्षां शुची देशे प्रसन्नधीः ।
प्रणम्य तमृषिं वाक्यमुवाच व्याधसत्तमः ॥ १८ ।
ब्रह्मन् चालय पादौ त्वमुपविश्यासने शुभे ।
यदि मेऽनुग्रहो देव तदेवं कर्त्तुमर्हसि ॥ १९ ।
एवमुक्तः स जिज्ञासुस्तपोवीर्य्यं शुभं मुनिः ।
नदीङ्गन्तुं न शक्नोमि जलपात्रं न चास्ति मे ।
कथं प्रक्षालनं व्याध पादयोर्मे भविष्यति ॥ २० ।
इत्येवं मुनिना प्रोक्तो व्याधश्चिन्तापरोऽभवत् ।
किङ्करोमि कथञ्चास्य भोजनं वै भविष्यति ॥ २१ ।
एवं सञ्चिन्त्य मनसा गुरुं स्मृत्वा विचक्षणः ।
जगाम शरणन्तान्तु सरितन्देविकां सुधीः ॥ २२ ।

व्याध उवाच ।

व्याधोऽस्मि पापकर्म्मास्मि ब्रह्महास्मि सरिद्वरे ।
तथापि संस्मृता देवी पाहि मां शरणागतम् ॥ २३ ।
देवतां नैव जानामि न मन्त्रं न तथार्च्चनम् ।
गुरुपादौ परन्ध्यात्वा पश्यामि सततं शुभम्॥ २४ ।
एवंविधस्य मे देवि दयां कुरु सरिद्वरे ।
ऋषेरासन्नतां याहि पादशौचार्थमापगे ॥ २५ ।
एवमुक्ता तु व्याधेन देविका पापनाशिनी ।
आजगाम यतस्तस्थौ दुर्वासा शंसितव्रतः ॥ २६ ।
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं दुर्वासा विस्मयं ययौ ।

---

* स्थापयित्वेति साधु ।

प्रक्षाल्य हस्तपादौ च तदन्नं श्रद्धयान्वितम्।
बुभुजे परमप्रीतस्तथाचम्य विचक्षणः॥ २७।
तमक्षिविशेषं व्याधन्तु क्षुधा दुर्बलताङ्गतम्।
उवाच वेदाः साङ्गास्ते सरहस्या पदक्रमाः।
ब्रह्मविद्या पुराणानि प्रत्यक्षाणि भवन्तु ते॥ २८।
एवम्प्रदाहरन्तस्य दुर्वासा नाम चाकरोत्।
भवान्सत्यतपा नाम ऋषिराद्यो भविष्यसि॥ २९।
एवं दत्तवरो व्याधस्तमाह मुनिसत्तमम्।
व्याधो भूत्वा कथं ब्रह्मन्वेदानध्यापयाम्यहम्॥ ३०।
ऋषिरुवाच।
प्राक्शरीरङ्गतन्तेऽद्य निराहारस्य सत्तम।
तपोमयं शरीरन्ते पृथग्भूतं न संशयः॥ ३१।
प्राग्विज्ञानं गतन्नाशमिदानीं शुद्धमक्षरम्।
उत्पन्नं शुद्धकायोऽसि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
तेन वेदाश्च शास्त्राणि प्रतिभास्यन्ति वै मुने॥ ३२।

इति वराहपुराणे सत्यतप उपाख्याने अष्टात्रिंशोऽध्यायः।

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सत्यतपा उवाच* ।

भगवन्द्वे शरीरे तु इति यत्परिकीर्त्तितम् ।
तन्मे कथय भेदं वै केन ब्रह्मविदां वर ॥ १ ।

दुर्वासा उवाच ।

न द्वे त्रीणि शरीराणि वाच्यं तद्विपरीतकम् ।
त्रिभोगायतनञ्चैव शरीराणीति देहिनाम् ॥ २ ।
प्रागवस्थमधर्म्माख्यं परिज्ञानविवर्ज्जितम् ।
अपरं सव्रतं तद्धि ज्ञेयमत्यन्तधार्म्मिकम् ॥ ३ ।
धर्म्माधर्म्मोपभोगाय यत्तृतीयमतीन्द्रियम् ।
तत्त्रिभेदं विनिर्द्दिष्टं ब्रह्मविद्भिर्विचक्षणैः ॥ ४ ।
यावता धर्म्मभोगश्च भुक्तिश्चेति त्रिभेदकम् ॥ ५ ।
यस्तु भावः पुरा ह्यासीत्प्राणिनो निघ्नतस्तव ।
तत्पापाख्यं शरीरन्ते† पापसंज्ञमतोऽभवत् ॥ ६ ।
इदानीं शुभवृत्तिन्तु कुर्व्वतस्तप आर्जवम् ।
अपरन्धर्मरूपन्तु शरीरन्ते व्यवस्थितम् ।
तेन‡ वेदपुराणानि ज्ञातुमर्हस्यसंशयम् ॥ ७ ।
यदाष्टके सम्परिवर्त्तते पुमां-

---

* व्याध उवाच इति (ख) ।

† शरीरन्तु इति (क) ।

‡ येनेति (ग) ।

स्तदान्यहस्तो भवतीह निश्चितम् ।
गताष्टवर्षस्तु पुमान्यदा भवे-
त्तदान्यचेष्टो भवतीह मानवः ॥ ८ ॥
एकं शरीरं हि पृथक् निर्द्दिष्टं ब्रह्मवादिभिः ।
अवस्थाभेदतश्चैवं तदेतत्कथितन्त्रिधा ।
अन्तरन्नास्ति चैतस्य यथा मृद्घटयोरिव ॥ ९ ॥
कर्म्मकाण्डश्चतुर्भेदं ब्राह्मणादिषु कीर्त्तितम् ।
तत्र वेदोक्तकर्म्माणि त्रयः कुर्व्वन्ति नित्यशः ॥ १० ॥
निशुश्रूषामथैकस्तु एता वेदोदिताः क्रियाः ।
एतान्धर्म्मांस्तु विज्ञाय ब्राह्मणो यस्तपस्यति ।
तस्य मुक्तिर्भवेन्नूनं वेदवादरतस्य च ॥ ११ ॥

सत्यतपा उवाच ।

यत्तदेतत्परं ब्रह्म त्वया प्रोक्तं महामुने ।
तस्य रूपं न जानन्ति योगिनोऽपि महात्मनः ॥ १२ ॥
अनामगोत्ररहितममूर्त्तं मूर्त्तिवर्ज्जितम् ।
कथं तज्ज्ञायते ब्रह्म संज्ञानामविवर्ज्जितम् ॥ १३ ॥
तत्तस्य संज्ञां कथय येन जानाम्यहं गुरो ॥ १४ ॥

दुर्वासा उवाच ।

यदेतत्परमं ब्रह्म वेदे शास्त्रेषु पठ्यते ।
स वेदः पुण्डरीकाक्षः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १५ ॥
स यज्ञैर्विविधैरिष्टैर्दानैर्दत्तैश्च सत्तम ।
प्राप्यते परमो देवः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १६ ॥

सत्यतपा उवाच ।

भगवन् बहुवित्तेन ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ।
प्राप्यते पुण्यकृद्भिर्हि देवो नारायणो ध्रुवम् ॥ १७ ।
अधनेन* कथन्देवः प्राप्यते तद्वदस्व मे ।
वित्तेन च विना दानं दातुं विप्र न शक्यते ॥ १८ ।
विद्यमानेऽपि न मतिः कुटुम्बासक्तचेतसः ।
तस्य नारायणो दूरे सर्व्वथा प्रतिभाति मे ॥ १९ ।
अल्पायासेन लभ्येत येन देवः सनातनः ।
तन्मे विशेषतो ब्रूहि सर्व्ववर्णैः कृतम्भवेत् ॥ २० ।

दुर्वासा उवाच ।

कथयामि परं गुह्यं रहस्यन्देवनिर्म्मितम् ।
धरण्या यत्कृतं पूर्व्वं मज्जन्त्या नु रसातले ॥ २१ ।
पृथिव्याः पार्थिवो भावः सलिलेनातिरेचितः ।
तस्मिन् सलिलमग्ने तु पृथ्वी प्रायाद्रसातलम् ॥ २२ ।
सा भूतधारिणी देवी रसातलगता शुभा ।
आराधयामास विभुं देवन्नारायणं विभुम् ॥ २३ ।
उपवासव्रतैर्देवी नियमैश्च पृथग्विधैः ।
कालेन महता तस्याः प्रसन्नो गरुड़ध्वजः ।
उज्जहार क्षितौ क्षित्यां स्थापयामास सोऽव्ययः ॥ २४

सत्यतपा उवाच ।

कोऽसौ धरण्या सञ्चीर्ण उपवासो महामुने ।

---

* अधनेनेति (क), (ख) ।

कानि व्रतानि च तथा एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २५ ।

दुर्व्वासा उवाच ।

यदा मार्गशिरे* मासि दशम्यां नियतात्मवान् ।
कृत्वा देवार्च्चनन्धीमानग्निकार्य्यं यथाविधि ॥
शुचिवासाः प्रसन्नात्मा हव्यमन्नं सुसंस्कृतम् ।
भुक्त्वा पञ्चपदङ्गत्वा पुनः शौचन्तु पादयोः ॥
कृत्वाष्टाङ्गुलमात्रन्तु चीरवृक्षसमुद्भवम् ।
भक्षयेद्दन्तकाष्ठन्तु तत आचम्य यत्नतः ॥ २६।२७।२८ ।
स्पृष्ट्वा द्वाराणि सर्व्वाणि चिरन्ध्यात्वा जनार्द्दनम् ।
शङ्खचक्रगदापाणिं पीताम्बरधरं विभुम् ॥
प्रसन्नवदनं देवं सर्व्वलक्षणपूजितम् ।
ध्यात्वा पुनर्जलं हस्ते गृह्य† भावैर्जनार्द्दनम् ॥
दद्यादर्घञ्च देवाय करतोयेन मानवः ।
एवमुच्चारयन्वाचं तस्मिन् काले महामुने ॥ २९।३०।३१ ।
एकादश्यान्निराहारः स्थित्वा चैवापरेऽहनि ।
भोक्ष्यामि पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ॥ ३२ ।
एवमुक्त्वा ततो रात्रौ देवदेवस्य सन्निधौ ।
जपन्नारायणायेति स्वपेत्तत्र विधानतः ॥ ३३ ।
ततः प्रभाते विमले नदीङ्गत्वा समुद्रगाम् ।
इतरां वा तड़ागं वा गृहे वा नियतात्मवान् ॥

---

* मार्गशिर इति आर्षं, मार्गशिरसीति साधु ।

† गृहीत्वेति साधु ।

आनीय मृत्तिकां शुद्धां मन्त्रेणानेन मानवः* ।
धारणं पोषणन्त्वत्तो भूतानां देवि सर्व्वदा ॥
तेन सत्येन मे पापं यावन्मोचय सुव्रते ।
ब्रह्माण्डोदरतीर्थानि त्वया स्पृष्टानि देवते ॥
तेनेमां मृत्तिकान्त्वत्तो गृह्य† स्थास्येऽद्य मेदिनि ।
त्वयि सर्व्वे रसा नित्याः स्थिता वरुण सर्व्वदा ॥
तैरिमां मृत्तिकां प्लाव्य‡ पूतां कुरुहि§ मा चिरम् ।
एवं मृदं तथा तोयं प्रगृह्यात्मानमालभेत् ।
त्रिः कृत्वा शेषमल्पात्वा सर्व्वाङ्गं लेपयेद्बुधः¶॥३४—३७।
वारुणैरेव मन्त्रैस्तु स्नानं कुर्य्याद्यथाविधि ।
स्नात्वा चावश्यकं कृत्वा पुनर्द्देवगृहं व्रजेत् ॥ ३८ ।
तत्राराध्य मया युक्तं देवं नारायणं प्रभुम् ।
केशवाय नमः पादौ कटिं दामोदराय च ॥ ३९ ।
ऊरुयुग्मं नृसिंहाय उरः श्रीवत्सधारिणे ।
कोष्ठं कौस्तुभवासाय वक्षः श्रीपतये तथा ॥ ४० ।
त्रैलोक्ये विजयायेति वाहू सर्व्वात्मने शिरः ।
रथाङ्गधारिणे चक्रं शङ्करायेति वारिजम् ॥ ४१ ।

---

* (ग) पुस्तके अधनेन कथं देव इत्यस्मात् जागरं तत्र कारयेदित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति ।

† गृहीत्वेति साधु ।

‡ प्लावयित्वेति साधु ।

§ कुरुहीति आर्षं, कुरु इति साधु ।

¶ (ख) पुस्तके (३७) श्लोकस्य शेषचरणं तथाऽपरश्लोकस्य चरणत्रयं नास्ति ।

गम्भीरायेति च गदामम्भोजं शान्तिमूर्त्तये।
एवमभ्यर्च्य देवेशं देवं नारायणं प्रभुम्।
पुनस्तस्याग्रतः कुम्भान् चतुरः स्थापयेद्बुधः।
जलपूर्णान्समाल्यांश्च तिलपूर्णैः सकाञ्चनैः॥ ४२।४३।
चत्वारस्ते समुद्रास्तु कलशाः परिकीर्त्तिताः।
तेषां मध्ये शुभं पीठं स्थापयेद्वस्त्रगर्भितम्॥ ४४।
सौवर्णं राजतं पात्रं ताम्रं वादरवं तथा।
अलाभे सर्व्वपात्राणां पालाशं पत्रमिष्यते॥ ४५।
तोयपूर्णन्तु तत्कृत्वा तस्मिन्पात्रे ततो न्यसेत्।
सौवर्णं मत्स्यरूपेण कृत्वा देवं जनार्द्दनम्॥
सर्व्वावयवसंयुक्तं सर्व्वाभरणभूषितम्।
तत्रानेकविधैर्भक्ष्यैः फलैः पुष्पैश्च शोभितम्।
गन्धधूपैश्च वस्त्रैश्च अर्च्चयित्वा यथाविधि॥ ४६।४७।
रसातलगता वेदा यथा देव त्वया हृताः।
मत्स्यरूपेण तद्वन्मां भवानुद्धर केशव॥ ४८।
एवमुच्चार्य तस्याग्रे जागरं तत्र कारयेत्॥ ४९।
यथा विभवसारेण प्रभाते विमले तथा।
चतुर्णां ब्राह्मणानाञ्च चतुरो दापयेद्घटान्॥ ५०।
पूर्व्वन्तु बह्वृचे* दद्याच्छन्दोगे दक्षिणं तथा।
यजुःशाखान्विते दद्यात्पश्चिमं घटमुत्तमम्॥ ५१।
उत्तरङ्कामतो दद्यादेष एव विधिः स्मृतः।

* बह्वृच इति (ग)।

ऋग्वेदः प्रीयतां पूर्व्वं सामवेदस्तु दक्षिणे ॥
यजुर्वेदः पश्चिमतो अथर्व्वश्चोत्तरेण तु ।
अनेन क्रमयोगेन प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ ५२।५३ ।
सौवर्णं मत्स्यरूपन्तु आचार्य्याय निवेदयेत् ।
गन्धधूपादिवस्त्रैश्च सम्पूज्य विविधक्रमात् ॥ ५४ ।
यश्चिमं सरहस्यञ्च मन्त्रश्चैवोपपादयेत् ।
विधानं तस्य वै दत्त्वा फलं कोटिगुणोत्तरम् ॥ ५५ ।
प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहाद्विप्रतिपद्यते ।
स कोटिजन्म नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ ५६ ।
विधानस्य प्रदाताऽसौ गुरुरित्युच्यते बुधैः ।
एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्च्य च* ॥
विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ ५७ ।
सतिलं ताम्रपात्रञ्च स्थापितं कलशोपरि ।
तत्सर्व्वं जलपात्रस्थं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
देवं दद्यान्महाभागस्ततो विप्रांश्च भोजयेत् ॥ ५८ ।
भूरिणा परमान्नेन ततः पश्चात्स्वयन्नरः ।
भुञ्जीत सहितो बालैर्वाग्यतः संयतेन्द्रियः ॥ ५९ ।
अनेन विधिना यस्तु धरणीव्रतकृन्नरः ।
तस्य पुण्यफलञ्चाग्र्यं शृणु बुद्धिमतां वर ॥ ६० ।
यदि वक्त्रसहस्राणि भवन्ति मम सुव्रत ।
आयुश्च ब्रह्मणस्तुल्यं भवेद्यदि महाव्रत ।

---

* अर्च्य च इति आर्षम्, अर्च्चयित्वा इति साधु ।

तदानीमस्य धर्म्मस्य फलं कथयितुम्भवेत् ॥ ६१ ।
तथाप्युद्देशतो ब्रह्मन्कथयिष्यामि तच्छृणु ।
दशसप्तदशाब्दे च अष्टौ चत्वार एव च ॥
लक्षायुतानि चत्वारि* एकस्यास्य चतुर्युगम् ।
तैरेकसप्ततियुगं भवेन्मन्वन्तरं मुने ॥ ६२।६३ ।
चतुर्द्दशाहोरात्रस्तु तावती रात्रिरिष्यते ।
एवं त्रिंशद्दिनो मासः ते द्वादश समाः स्मृताः ॥ ६४ ।
तेषां शतं ब्रह्मणस्तु आयुर्नास्त्यत्र संशयः ॥ ६५ ।
यः सकृद्द्वादशीमेतामनेन विधिना क्षिपेत् ।
स ब्रह्मलोकमाप्नोति तावत्कालञ्च तिष्ठति ॥ ६६ ।
ततो ब्रह्मोपसंहारं संहारे तन्नयेच्चिरम् ।
पुनः सृष्टौ भवेद्देवो राजा नाम महातपाः ॥ ६७ ।
ब्रह्महत्यादिपापानि इहलोककृतान्यपि ।
अकामः कामतो वापि तानि नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ ६८ ।
इह लोके दरिद्री यो भ्रष्टराज्योऽथवा नृपः ।
उपोष्यते विधानेन स राजा जायते ध्रुवम् ॥ ६९ ।
बन्ध्या नारी भवेद्या तु अनेन विधिना शुभा ।
उपोष्यति भवेत्तस्याः पुत्रः परमधार्म्मिकः ॥ ७० ।
अगम्यागमनं येन कृतं जानाति मानदः ।
स इमं विधिमासाद्य तस्मात्पापाद्विमुच्यते ॥ ७१ ।
ब्रह्मक्रियाया लोपेन बहुवर्षकृतेन च ।

---

* चाशीषीति (ग)।

उपोष्यैर्मां सकृद्भक्त्या वेदसंस्कारमाप्नुयात् ॥ ७२ ।
किमत्र बहुनोक्तेन न तदस्ति महामुने ।
अप्राप्यं प्रापयति या अतः कार्य्या सदा नरैः ॥ ७३ ।
अनेन विधिना ब्रह्मन् स्वयमेव ह्युपोषिता ।
धरण्या मन्मया तात नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ७४ ।
अदीक्षिताय नो देयं विधानं नास्तिकाय च ।
देवब्राह्मद्विषे वापि न श्राव्यन्तु कदाचन ॥ ७५ ।
गुरुभक्ताय दातव्यं सद्यः पापप्रणाशनम् ।
इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यं वरस्त्रियः ।
भवन्ति विविधास्तस्य य उपोष्यति मानवः ॥ ७६ ।
य इमं श्रावयेद्भक्त्या द्वादशीकल्पमुत्तमम् ।
शृणोति वा स पापैस्तु सर्व्वैरेव प्रमुच्यते ॥ ७७ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रते मत्स्यद्वादशीव्रतं नाम ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तथैव पौषमासे तु अमृतं मथितं सुरैः ।
तत्र कूर्म्मो भवेद्देवः स्वयमेव जनार्द्दनः ॥ १ ।
तस्येयन्तिथिरुद्दिष्टा महती कूर्म्मरूपिणः ।
पौषमासस्य या शुक्ला दशमीति निगद्यते ॥ २ ।

तस्यां प्रागेव सङ्कल्प्य प्राग्वत्स्नानादिकाः क्रियाः ।
निर्वर्त्याराधयेद्भक्त्या एकादश्यां जनार्द्दनम् ।
पृथङ्मन्त्रैर्मुनिश्रेष्ठ देवदेवं जनार्द्दनम् ॥ ३ ।

कूर्म्माय पादौ प्रथमं प्रपूज्य
नारायणायेति हरेः कटिञ्च ।
सङ्कर्षणायेत्युदरं विशोके-
त्युरोभवायेति तथैव कण्ठम् ॥ ४ ।
सुबाहवे चैव भुजौ शिरश्च
नमो विशालाय नमोऽस्तु देवः ।
स्वनाममन्त्रेण सुगन्धपुष्पै-
र्धूपादिनैवेद्यफलैर्विचित्रैः ॥ ५ ।
अभ्यर्च्य देवं कलशं तदग्रे
संस्थाप्य माल्यासितवस्त्रयुक्तम् ।
तं रत्नगर्भन्तु पुरेव कृत्वा
स्वशक्तितो हेममयञ्च देवम् ॥ ६ ।
समन्दरं कूर्म्मरूपेण कृत्वा
संस्थाप्य ताम्रे घृतपूर्णपात्रे ।
पूर्णे घटस्योपरि सन्निवेश्य
तद्ब्राह्मणं पूज्य* तथैव दद्यात् ॥ ७ ।
श्वो ब्राह्मणान्पूज्य च दक्षिणादिभि-
र्यथाशक्त्या प्रीणयेद्देवदेवम् ।

* पूजयित्वेति साधु ।

नारायणं कूर्म्मरूपेण युक्तं
पश्चात्तु भुञ्जीत सभृत्यवर्गः* ॥ ८ ।
एवं कृते विप्र समस्तपापं
विनश्यते नात्र कुर्य्याद्विचारः ।
संसारचक्रं स विहाय शुद्धं
प्राप्नोति लोकञ्च हरेः पुराणम् ॥ ९ ।
प्रयान्ति पापानि विनाशमाशु
श्रीमांस्तथा जायते सत्यधर्म्मः ।
अनेकजन्मान्तरसञ्चितानि
नश्यन्ति पापानि नरस्य भक्त्या ॥ १० ।
प्रागुक्तरूपन्तु फलं लभेत
नारायणस्तुष्टिमायाति सद्यः ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे कूर्म्मद्वादशीव्रतं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

एवं माघे सिते पक्षे द्वादशी धरणीभृतः ।
वराहस्य शृणुष्वाद्यां मुने परमधार्म्मिक ॥ १ ।

---

* पश्चात् स्वयं भुञ्जीत भृत्यवर्गं इति (ख) ।

प्रागुक्तेन विधानेन सङ्कल्पस्नानमेव च ।
कृत्वा देवं समभ्यर्च्च एकादश्यां विचक्षणः ॥ २ ।
धूपनैवेद्यगन्धैश्च अर्च्चयित्वाच्युतन्नरः ।
पश्चात्तस्याग्रतः कुम्भं जलपूर्णन्तु विन्यसेत् ॥ ३ ।
वराहायेति पादौ तु माधवायेति वै कटिम् ।
क्षेत्रज्ञायेति जठरं विश्वरूपायेत्युरो हरेः* ॥ ४ ।
सर्व्वज्ञायेति कण्ठन्तु प्रजानां पतये शिरः ।
प्रद्युम्नायेति च भुजौ दिव्यास्त्राय सुदर्शनम् ॥ ५ ।
अमृतोद्भवाय शङ्खन्तु एष देवार्च्चने विधिः ।
एवमभ्यर्च्च मेधावी तस्मिन्कुम्भे तु विन्यसेत् ॥ ६ ।
सौवर्णे रौप्यताम्रे वा पात्रे विभवशक्तितः ।
सर्व्ववित्तैस्तु सम्पूर्णं स्थापयित्वा विचक्षणः ॥ ७ ।
तत्र शक्त्या तु सौवर्णं वराहङ्कारयेद्बुधः† ।
दंष्ट्राग्रेणोद्धृतां भूमिं सपर्व्वतवनद्रुमाम् ।
माधवं मधुहन्तारं वराहरूपमास्थितम् ॥ ८ ।
सर्व्वबीजभृतं पात्रं रत्नगर्भं घटोपरि ।
स्थापयेत्परमं देवं जातरूपमयं‡ हरिम् ॥ ९ ।
सितवस्त्रयुगाच्छन्नं ताम्रपात्रे तु वै मुने ।

---

* अत्र छन्दोदोष आर्षः, एवमन्यत्रापि ।

† स्थापयित्वा विचक्षणः इति (ख) ।

‡ ज्ञानरूपमयमिति (क), (ख) ।

स्नाप्या*र्चयेद्गन्धपुष्पैर्नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ १० ।
पुष्पमण्डलिकां कृत्वा जागरं तत्र कारयेत् ।
प्रादुर्भावान्हरेस्तत्र वाचयेद्गावयेद्बुधः ॥ ११ ।
एवम्पूजां विधायाथ प्रभाते उदिते रवौ ।
शुचिः स्नात्वा हरिं पूज्य† ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
वेदवेदाङ्गविदुषे साधुवृत्ताय धीमते ।
विष्णुभक्ताय शान्ताय‡ श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १३ ।
एवं सकुम्भन्तं दत्त्वा हरिं वराहरूपिणम्§ ।
दत्त्वा चाथ लभेद्यत्तु फलं तन्मे निशामय ॥ १४ ।
इह जन्मनि सौभाग्यं श्रीः कान्तिस्तुष्टिरेव च ।
दरिद्रो वित्तवान्स्याद्य अपुत्रो लभते सुतम् ॥ १५ ।
अलक्ष्मीर्नश्यते सद्यो लक्ष्मीः संविशते बलात् ।
इह जन्मनि सौभाग्यं परलोके निशामय ॥ १६ ।
अस्मिन्नर्थे पुरा वृत्तमितिहासं पुरातनम् ।
प्रतिष्ठानेऽभवद्राजा वीरधन्वेति विश्रुतः ॥ १७ ।
स कदाचिद्वनमायान्मृगहेतोः परन्तपः ।
व्यापादयन्मृगगणांस्तत्रर्षिं वनमध्यगः ॥ १८ ।
जघान मृगरूपान्सोऽज्ञानतो ब्राह्मणान्नृपः ।

---

* स्नापयित्वेति साधु ।

† पूज्य इति आर्षं, पूजयित्वा इति साधु ।

‡ विदुष इति (ग) ।

§ आर्षत्वाद्द्वितीया ।

भ्रातरस्तत्र पञ्चाश्रममृगरूपेण संस्थिताः।
संवर्त्तस्य सुता ब्रह्मन्वेदाध्ययनतत्पराः॥ १८।

सत्यतपा उवाच।

कारणं किं समाश्रित्य ते चक्रुर्मृगरूपताम्।
एतन्मे कौतुकं ब्रह्मन्प्रणतस्य प्रसीद मे॥ २०।

दुर्वासा उवाच।

ते कदाचिद्वनं याता दृष्ट्वा हरिणपोतकान्।
जातमात्रान् स्वमात्रा तु विहीनान्नृपसत्तम॥ २१।
एकैकं जगृहुस्ते हि ते मृताः कन्दरास्थिताः।
ततस्ते दुःखिताः सर्व्वे ययुः पितरमन्तिकम्॥ २२।
ऊचुश्च वचनञ्चेदं मृगहिंसाकृते मुने॥ २३।

ऋषिपुत्रा ऊचुः।

जातमात्रा मृगाः पञ्च अस्माभिर्निहता मुने।
अकामतस्ततोऽस्माकं प्रायश्चित्तं विधीयताम्॥ २४।

संवर्त्त उवाच।

मत्पिता हिंसकश्चासीदहन्तस्माद्विशेषतः।
भवन्तः पापकर्म्माणः सञ्जाता मम पुत्रकाः॥ २५।
इदानीं मृगचर्म्माणि परिधाय यतव्रताः।
चरध्वं पञ्च वर्षाणि ततः शुद्धा भविष्यथ॥ २६।
एवमुक्तास्तु ते पुत्रा मृगचर्म्मोपवीतिनः।
वनं विविशुरव्यग्रा जपन्तो ब्रह्म शाश्वतम्॥ २७।
तथा वर्षे व्यतिक्रान्ते वीरधन्वा महीपतिः।

तत्राजगाम यस्मिंस्ते चरन्ति मृगरूपिणः ॥ २८ ॥
ते चाप्येकतरोर्मूले मृगचर्म्मोपवीतिनः ।
जपन्तः संस्थितास्ते हि राज्ञा दृष्टा मृगा इति ॥ २९ ।
मत्वा विद्धास्तु युगपन्मृतास्ते ब्रह्मवादिनः ॥ ३० ।
तान्दृष्ट्वा तु मृतान्राजा ब्राह्मणान्संसितव्रतान् ।
भयेन वेपमानस्तु देवराताश्रमं ययौ ॥ ३१ ।
तत्रापृच्छद्ब्रह्महत्या मम जाता महामुने ।
आमूलात्तद्यथं वृत्तं कथयित्वा नराधिपः ॥ ३२ ।
भृशं शोकपरीतात्मा रुरोदातीव दुःखितः ।
स ऋषिर्देवरातस्तु रुदन्तं नृपसत्तमम् ॥
उवाच मा भैर्नृपते अपनेष्यामि पातकम् ।
पाताले सुतलाख्ये च यथा धात्री निमज्जती ।
उद्धृता देवदेवेन विष्णुना क्रोड़मूर्त्तिना ॥ ३३ ।
तस्माद्भवन्तं राजेन्द्र ब्रह्मवध्यापरिप्लुतम् ।
उद्धरिष्यति देवोऽसौ स्वयमेव जनार्द्दनः ॥ ३४ ।
एवमुक्तस्ततो राजा हर्षितो वाक्यमब्रवीत् ।
कतरेण प्रकारेण स मे देवः प्रसीदति ।
प्रसन्ने चाशुभं सर्व्वं येन नश्यति सत्तम ॥ ३५ ।

दुर्व्वासा उवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्तेन देवरात इदं व्रतम् ।
आचख्यौ सोऽपि तत्कृत्वा भुक्त्वा भोगान्सुपुष्कलान् ॥
मृत्युकाले मुनिश्रेष्ठ सौवर्णेन विराजता ।

विमानेनागमत्स्वर्गमिन्द्रलोकं स पार्थिवः ॥ ३६।३७ ।
तस्येन्द्रस्त्वर्घमादाय प्रत्युत्थानेन निर्ययौ ।
आयान्तमिन्द्रं दृष्ट्वा तु तमूचुर्विष्णुकिङ्कराः ॥ ३८ ।
न द्रष्टव्यो देवराजस्त्वं हीनस्तपसा इति ॥ ३९ ।
एवं सर्व्वे लोकपाला निर्ययुस्तस्य तेजसा ।
प्रत्याख्याताश्च तैर्विष्णुकिङ्करैर्हीनकर्म्मणः* ॥ ४० ।
एवं स सत्यलोकान्तं गतो राजा महामुने ।
अपुनर्मारके लोके दाहप्रलयवर्ज्जिते† ॥
अद्यापि तिष्ठते देवैः स्तूयमानो महानृपः ।
प्रसन्ने यज्ञपुरुषे किञ्चित्रं येन तद्भवेत् ॥ ४१।४२ ।
इह जन्मनि सौभाग्यमायुरारोग्यसम्पदः ।
एकैका विधिनोपास्ता ददात्यमृतमुत्तमम् ॥
किं पुनः सर्व्वसंपूर्णः‡ स ददाति स्वकम्पदम् ।
नारायणश्चतुर्मूर्त्तिः परार्द्धश्च न संशयः ॥ ४३।४४ ।
यथैवोद्धृतवान्वेदान्मत्स्यरूपेण केशवः ।
क्षीराम्बुधौ मथ्यमाने मन्दरं धृतवान्प्रभुः ॥ ४४ ।
तद्वच्च कूर्म्मरूपी स्याद्द्वितीया पश्च वैष्णवी ।

---

* हीनकर्म्मण इति हेत्वर्थे पञ्चमी, लोकपालविशेषणत्वे हीनकर्म्माण इति भवितुमर्हति, तथा सतिऽत्र छन्दोभङ्ग. ।

† वर्ज्जित इति (क), (ख) ।

‡ वर्षसम्पूर्णे इति बहुषु पाठः ।

यथा रसातलात्क्षमाच धृतवान् पुरुषोत्तमः ।
वराहरूपी तद्वच तृतीया पश्य वैष्णवी ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रते वराहद्वादशीव्रतं नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्वत्फाल्गुनमासे तु या शुक्लैकादशी भवेत् ।
तामुपोष्य विधानेन हरिमाराधयेत्सुधीः ॥ १ ।
नरसिंहाय पादौ तु गोविन्दायेत्युरू तथा ।
कटिं विश्वभुजे पूज्य* अनिरुद्धेत्युरस्तथा ॥ २ ।
कण्ठन्तु शितिकण्ठाय पिङ्गकेशाय वै शिरः ।
असुरध्वंसनायेति चक्रन्तोयात्मने तथा ॥ ३ ।
शङ्खमित्येव सम्पूज्य गन्धपुष्पफलैस्तथा ।
तदग्रे घटमादाय सितवस्त्रयुगान्वितम् ॥ ४ ।
तस्योपरि नृसिंहन्तु सौवर्णं ताम्रभाजने ।
यथाविभवतः कृत्वा दारुवंशमयेऽपि वा ॥ ५ ।
रत्नगर्भे घटे स्थाप्य तं सम्पूज्य च मानवः ।
द्वादश्यां वेदविदुषे ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ६ ।

* पूजयित्वेति साधु ।

एवङ्कृते फलं प्राप्तं यत्पुरा पार्थिवेन तु।
तस्याहं सम्प्रवक्ष्यामि वत्सनामा महामुने ॥ ७।
आसीत्किम्पुरुषे वर्षे राजा परमधार्म्मिकः।
भारतेति च विख्यातस्तस्य वत्सः सुतोऽभवत् ॥ ८।
स शत्रुभिर्जितः संख्ये हृतकोशो द्विपाद्वान्।
वनं प्रायात्सपत्नीको वशिष्ठस्याश्रमेऽवसत् ॥ ९।
कालेन महता* सोऽथ वशिष्ठेन महात्मना।
किङ्कार्य्यमिति स प्रोक्तो वसस्यस्मिन्महाश्रमे ॥ १०।

राजोवाच।

भगवन्हृतकोशोऽहं† हृतराज्योऽसहायवान्‡।
शत्रुभिर्हृत§सर्व्वस्वो भवन्तं शरणं गतः ॥ ११।
उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्त्तुमर्हसि ॥ १२।

दुर्वासा उवाच।¶

एवमुक्तो वशिष्ठस्तु तस्येमां द्वादशीं मुने।
आदिदेश विधानेन‖ सोऽपि सर्व्वमथाकरोत् ॥ १३।

---

* गच्छता सोऽसौ इति (ख)।

† हृतकोशोऽहमिति (ख)।

‡ हृतराज्यो विशेषत इति (ख), (ग)।

§ हृतसर्व्वस्व इति (ख), हृतसङ्कल्प इति (ग)।

¶ एष पाठः (ख) पुस्तके नास्ति।

‖ विधिना प्रत्युवाचाऽथ इति (ख)।

तस्य व्रतान्ते भगवान्* नरसिंहस्तुतोष ह ।
चक्रमादाच शत्रूणां विध्वंसनकरं मृधे† ॥ १४ ।
तेनास्त्रेण स्वकं राज्यं जितवान् स नृपोत्तमः ।
राज्ये स्थित्वाश्वमेधानां सहस्रमकरोत्प्रभुः‡ ।
अन्ते च विष्णुलोकाख्यं§ पदमागाच¶ सत्तमः ॥ १५ ।
एषा धन्या पापहरा द्वादशी भवता मुने ।
कथितेमां‖ प्रसन्नेन श्रुत्वा कुरु यथेप्सितम् ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे नरसिंहद्वादशीव्रतं नाम द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

---

* व्रतान्ते तस्य भगवान् इति (ख) ।

† परमिति (ख), (ग) ।

‡ विभुरिति (ग) ।

§ ब्रह्मलोकाख्यमिति (क) ।

¶ पदमापश्च इति (ख), (ग) ।

‖ कथिता चेति (ग) ।

त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमेव मुने मासि चैत्रे सङ्कल्प्य द्वादशीम् ।
उपोष्याराधयेद्भक्त्या देवदेवं जनार्दनम्* ॥ १ ॥
वामनायेति पादौ तु विष्णवे कटिमर्चयेत् ।
वासुदेवाय जठरमुरः सङ्कर्षणाय च† ॥ २ ॥
कण्ठं विश्वभृते‡ पूज्य§ शिरो वै व्योमरूपिणे ।
बाहू विश्वजिते पूज्यौ¶ स्वनाम्ना शङ्खचक्रकौ ॥ ३ ॥
अनेन विधिनाभ्यर्च्य देवदेवं सनातनम्‖ ।
प्राग्वद्भद्रोदकं कुम्भं सम्पूतं पुरतो न्यसेत्** ॥ ४ ॥
प्रागुक्तपात्रे संस्थाप्य काञ्चनं वामनं बुधः ।
यथाशक्त्या कृतं सर्व्वं सितयज्ञोपवीतिनम् ॥ ५ ॥
कुण्डिकां स्थापयेत्पार्श्वे छत्रिका पादुका तथा ।

---

* (ख) (ग) पुस्तकयो. श्लोकोऽयमेव पठित.—

एवं मुने मासि चैत्रे या शुक्लैकादशी भवेत् ।
तामुपोष्य यजेत्पश्चाद्भक्त्या देवन्तु वामनम् ॥

† वासुदेवेति जठरमुर सम्पूर्णकाय चेति (क)।

‡ विश्वद्भुते इति (ख), (ग) ।

§ पूजयित्वेति साधु ।

¶ पूज्येति (ग) ।

‖ विधिना पूज्य देवदेव जनार्द्दनमिति (ख), (ग) ।

** प्राग्वद्देवोत्तमं कुम्भ समस्त पुरतो न्यसेदिति (ख) (ग) ।

अक्षमालाञ्च संस्थाप्य कुण्डिकाञ्च विशेषतः ॥ ६ ।
एतैरुपस्करैर्युक्तं प्रभाते ब्राह्मणाय च* ।
दापयेत्प्रीयतां विष्णुर्वामनरूपीत्युदीरयेत्† ॥ ७ ।
मासनाम्ना तु संयुक्तं प्रादुर्भावाभिधानकम् ।
प्रीयतामिति सर्व्वंच विधिरेष प्रकीर्त्तितः ॥ ८ ।
श्रूयते च पुरा राजा‡ हर्य्यश्वः पृथिवीपतिः ।
अपुत्रः स तपस्तेपे पुत्रमिच्छंस्तपोधन ॥ ९ ।
तस्यैवं कुर्व्वतस्त्विष्टिं पुत्रार्थे§ मुनिसत्तम ।
आजगाम हरिर्द्देवो¶ द्विजरूपं समाश्रितः ॥ १० ।
स उवाच नृपं राजन् किन्ते व्यवसितन्त्विति‖ ।
पुत्रार्थमिति सोवाच** तं विप्रः प्रत्युवाच ह ॥ ११ ।
इदमेव विधानन्तु कुरु राजन्प्रयत्नतः†† ।
एवमुक्त्वा तु राजानं क्षणादन्तर्हितः प्रभुः ॥ १२ ।
राजाऽपि तं चकाराशु मन्त्रवित्तं‡‡ द्विजातये ।

---

* सद्विजायथे इति (ख), (ग) ।

† संपूज्य विधिवद्दद्यात् ब्राह्मणाय हि वामनमिति (ख), (ग) ।

‡ पुरा राजन् इति (ख) ।

§ व्युष्टिं पुत्रार्थे इति (ख), (ग) ।

¶ तूर्णमिति (ग) ।

‖ उवाच तपसा राजन् किन्ते व्यवसितं प्रभो इति (ख), (ग) ।

** पुत्रार्थमिति चोवाच इति (क), सोवाचेति आर्षं स उवाचेति साधु ।

†† कुरु राजन्नुवाच ह इति (ख), (ग) ।

‡‡ मन्त्रवत्तमिति (ग) ।

हरिद्राय तथा शाद्राज्ञ्गोतिर्गर्भाय धीमते* ॥ १३ ।
यथादितिरपुत्रायाः† स्वयं पुत्रत्वमागतः ।
भगवंस्तेन सत्येन ममाप्यस्तु सुतो वरः ॥ १४ ।
अनेन विधिनोक्तेन तस्य पुत्रोऽभवन्मुनेः‡ ।
उशाश्व इति विख्यात§श्चक्रवर्त्ती महाबलः ॥ १५ ।
अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ।
भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं मृतो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १६ ।
क्रीड़ित्वा सुचिरं तत्र इह मर्त्त्यमुपागतः¶ ।
चक्रवर्त्ती भवेद्धीमान् ययातिरिव नाहुषः ॥ १७ ।

इति वराहपुराणे वामनद्वादशीव्रतं नाम त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

वैशाखेऽप्येवमेवन्तु सङ्कल्प्य विधिना नरः ।
तद्वत्स्नानं मृदा कृत्वा ततो देवालयं व्रजेत् ॥ १ ।

---

* गर्गाचार्य्याय धीमते इति (ख), (ग) ।

† तथादितिरपुत्राया इति (ख) ।

‡ भवेन्मुने इति (ग) ।

§ कुवलयाश्वेति विख्यात इति (ख), (ग) ।

¶ तत्र स्थित्वा बहून् भोगान् भुक्त्वा मर्त्त्यमुपागत इति (ख) ।

तथाराध्य हरिं भक्त्या एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः* ।
जामदग्न्याय पादौ तु उदरं सर्व्वधारिणे ॥ २ ।
मधुसूदनायेति कटिमूरू श्रीवत्सधारिणे ।
क्षत्रान्तकायेति भुजौ शितिकण्ठाय कूर्च्चकम् ।
स्वनाम्ना शङ्खचक्रौ तु शिरो ब्रह्माण्डधारिणे ॥ ३ ।†
एवमभ्यर्च्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।
विन्यसेत्स्थापितं तद्वद्वस्त्रं युग्मं विशेषतः‡ ॥ ४ ।
वैणवेन तु पात्रेण तस्मिंस्तु स्थापयेद्धरिम् ।
जामदग्न्येन रूपेण कृत्वा सौवर्णमग्रतः ॥ ५ ।§
दक्षिणे परशुं हस्ते तस्य देवस्य कारयेत् ।
अर्घगन्धैस्तु सम्पूज्य पुष्पैर्नानाविधैस्तथा¶ ॥ ६ ।
ततस्तस्याग्रतः कृत्वा जागरं भक्तिभावितः‖ ।
प्रभाते विमले सूर्य्ये ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
एवं नियमयुक्तस्य तत्फलन्तु निबोध** मे ॥ ८ ।

---

* देवमन्त्रैर्विचक्षण इति (क)।

† एष श्लोक (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

‡ सस्थाप्योत्तमवस्त्रेण वेष्टयेत्पुष्पमण्डपमिति (ख) (ग) ।

§ (ख), (ग) पुस्तकयो. श्लोक एष एव पठित —

कृत्वा तु वैणवे पात्रे तस्मिन् संस्थापयेद्धरिम् ।
जामदग्न्येति विख्यातं नाम्ना क्लेशविनाशनम ॥

¶ नानाविधै. शुभैरिति (ख), (ग) ।

‖ जागरं भक्तिमान्नर इति (ख), (ग) ।

** तन्निबोधेति (ग) ।

आसीद्राजा महाभागो वीरसेनो महाबलः।
अपुत्रः स पुरा तीव्रन्तपस्तेपे महामनाः* ॥ ९।
चरतस्तु तपो घोरं याज्ञवल्क्यो महामुनिः।
आजगाम महायोगी तन्द्रष्टुं नातिदूरतः ॥ १०।
तमायान्तमथो दृष्ट्वा ऋषिम्परमवर्चसम्।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा राजाभ्युत्थानमाकरोत् ॥ ११।
स पूजितो मुनिः प्राह किमर्थं क्रियते तपः†।
राजन्कथय धर्म्मज्ञ किङ्कार्य्यं ते‡ विवक्षितम् ॥ १२।

राजोवाच।

अपुत्रोऽहं महाभाग नास्ति मे पुत्रसन्ततिः।
तेनेदन्तप आस्थाय चयिष्ये स्वतनूं द्विज§ ॥ १३।

याज्ञवल्क्य उवाच।

अलं ते तपसानेन महाक्लेशेन पार्थिव।
अल्पायासेन ते पुत्रो भविष्यति न संशयः ॥ १४।

राजोवाच।

कथं मे भविता पुत्रः स्वल्पायासेन वै द्विज¶।

---

* महाबल इति (क)।

† तप्यते तप इति (ख), (ग)।

‡ किन्ते कार्य्यमिति (ग)।

§ तेन मे तप आस्थाय क्लिश्यते स्वतनुर्द्विज इति (ख), (ग)।

¶ अल्पायासात्स वै द्विज इति (ख)।

एतन्मे कथय प्रीत्या* भगवन् प्रणतस्य वै† ॥ १५ ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्तेन पार्थिवेन यशस्विना ।
आचख्यौ द्वादशीश्चेमां वैशाखे सितपक्षजाम् ॥ १६ ।
स हि राजा विधानेन पुत्त्रकामो विशेषतः ।
उपोष्य लब्धवान् पुत्त्रं नलं परमधार्म्मिकम् ॥ १७ ।
योऽद्यापि कीर्त्त्यते लोके पुण्यश्लोको नरोत्तमः ।
प्रासङ्गिकं फलं ह्येतद्व्रतस्यास्य महामुने ॥ १८ ।
सुपुत्त्रो जायते तस्य‡ विद्या श्रीः कान्तिरुत्तमा§ ।
इह जन्मनि किञ्चित्तं परलोके शृणुष्व मे ॥ १९ ।
कल्पमेकं ब्रह्मलोक उषित्वा¶प्सरसाङ्गणैः ।
क्रीड़न्ति ते पुनः सृष्टौ जायन्ते चक्रवर्त्तिनः‖ ॥ २० ।
त्रिंशत्कल्पसहस्राणि जीवन्ते नात्र संशयः** ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे द्वादशीमाहात्म्ये नामदशद्वादशीव्रतं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

---

* प्रीत इति (ग) ।

† प्रणतस्य हेति (ग) ।

‡ नित्यमिति (ग) ।

§ विद्यावान् कान्तिरुत्तमा इति (ख), (ग) ।

¶ वसित्वेति (ग), आर्षञ्च तत् ।

‖ क्रीडन्त्यन्ते पुनः सृष्टौ चक्रवर्त्ती भवेद्ध्रुवमिति (ख), (ग) ।

** त्रिंशद्वर्षसहस्राणि जीवते नाऽत्र संशय इति (ख), (ग) ; जीवन्ति, जीवति वा साधु ।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

ज्यैष्ठमासेऽप्येवमेवं सङ्कल्प्य विधिना नरः ।
अर्च्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ॥ १ ।
नमो रामाभिरामाय पादौ पूर्व्वं समर्च्चयेत् ।
त्रिविक्रमायेति कटिं धृतविश्वाय चोदरम् ॥ २ ।
उरः संवत्सरायेति कण्ठं संवर्त्तकाय च ।
सर्व्वास्त्रधारिणे बाहू स्वनाम्नाब्जरथाङ्गकौ ॥ ३ ।
सहस्रशिरसेऽभ्यर्च्च्य शिरस्तस्य महात्मनः ।
एवमभ्यर्च्च्य विधिवत्प्राग्वत्कुम्भन्तु विन्यसेत् ॥ ४ ।
प्राग्वद्वस्त्रेण संच्छन्नं सौवर्णौ रामलक्ष्मणौ ।
अर्च्चयित्वा विधानेन प्रभाते ब्राह्मणाय तौ ।
दातव्यौ मनसा काममीहता पुरुषेण तु ॥ ५ ।
अपुत्रेण पुरा पृष्टो राज्ञा दशरथेन च ।
पुत्रकामपरः पश्चाद्वशिष्ठः परमार्थितः ।
इदमेव विधानन्तु कथयामास स द्विजः ॥ ६ ।
प्राग्रहस्यं विदित्वा तु स राजा कृतवानिदम् ।
तस्य पुत्रः स्वयं जज्ञे रामनामा महाबली ॥ ७ ।
चतुर्द्धा सोऽव्ययो विष्णुः परितुष्टो महामुने ।
एतदैहिकमाख्यानं पारत्रिकमथो शृणु ॥ ८ ।

तावद्भोगान् भुञ्जते स्वर्गलोके

यावदिन्द्रो देवसङ्घाश्च सर्व्वे ।
अतीतकाले पुनरेत्य मर्त्त्ये
भवेत्स राजा शतयज्ञयाजी ॥ ९ ।
निष्काम एवं व्रतमस्य चीर्त्वा*
नश्यन्ति पापानि च तस्य पुंसः ।
प्राप्नोति निर्व्वाणमलञ्च शाश्वतम् ॥ १० ।

इति वराहपुराणे रामद्वादशीव्रतं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

——०:०——

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

आषाढ़ेऽप्येवमेव स्यात्सङ्कल्प्य विधिना नरः ।
चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठं भूपतये तथा ॥ १ ।
स्वनाम्ना शङ्खचक्रौ तु पुरुषायेति वै शिरः ।
एवमभ्यर्च्च मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ॥ २ ।
विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्योपरि ततो न्यसेत् ।
काञ्चनं वासुदेवन्तु चतुर्व्यूहं सनातनम् ॥ ३ ।
तमभ्यर्च्च विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।
प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्देवादरते तथा ॥ ४ ।

---

* एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

एवं नियमयुक्तस्य यत्सुखं तच्छृणुष्व मे ।
वसुदेवोऽभवच्छ्रेष्ठो यदुवंशविवर्द्धनः ॥ ५ ।
देवकी तस्य भार्य्या तु समानव्रतधारिणी ।
सा त्वपुत्राभवत्साध्वी पतिधर्म्मपरायणा ॥ ६ ।
तस्य कालेन महता नारदोऽभ्यगमद्गृहम् ।
पूजितो वसुदेवेन भक्त्यासौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ।
वसुदेव शृणुष्वेदं देवकार्य्यं ममानघ ।
श्रुत्वैतास्च कथां शीघ्रमागतोऽस्मि तवान्तिकम् ॥ ८ ।
पृथिवी देवसमितिं मया दृष्टा यदूत्तम ।
गत्वा च जल्पती भारं न शक्ता ऊहितुं* सुराः ।
पीड़यन्ति समेता मां तान्हनध्वं† सुरोत्तमाः‡ ॥ ९ ।
एवमुक्ताः पृथिव्या ते देवा नारायणं गताः ।
मनसा ध्यातमात्रः स देवः प्रत्यक्षतां ययौ ॥ १० ।
उवाच च सुरश्रेष्ठः स्वयं कार्य्यमिदं सुराः ।
साधयामि न सन्देहो मर्त्यङ्गत्वा मनुष्यवत् ॥ ११ ।
किन्त्वाषाढ़े शुक्लपक्षे या नारी सह भर्त्तृणा ।
उपोष्यति मनुष्येषु तस्या गर्भे भवाम्यहम् ॥ १२ ।
एवमुक्त्वा गता देवाः स्वयञ्चाहमिहागतः ।
उपदिष्टन्तु भवतः अपुत्रस्य विशेषतः ॥ १३ ।

---

* न शक्या ऊहितुरिति (ग) पुस्तके पाठ. । वोढुं वोढुर्वेति साधु ।

† हनध्वमिति आर्षं, हतेति साधु ।

‡ सुरोत्तम इति (ग) ।

एताञ्च द्वादशीं कृत्वा वसुदेवो महायशाः ।
पुत्रं लेभे स कृष्णाख्यं* महतीञ्च श्रियं तथा ॥ १४ ।
भुक्त्वा प्राज्यश्रियं सोऽथ गतिम्परमिकां ययौ ।
एष ते विधिरुद्दिष्ट आषाढ़े मासि वै मुने ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे कृष्णद्वादशीव्रतं षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।
श्रावणे मासि शुक्लायामेकादश्याञ्चरेद्व्रतम् ।
अर्च्चयेत्पूर्व्वविधिना गन्धपुष्पैर्जनार्द्दनम् ॥ १ ।
दामोदराय पादौ तु हृषीकेशाय वै कटिम् ।
सनातनेति जठरमुरः श्रीवत्सधारिणे ॥ २ ।
चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठञ्च हरये तथा* ।
मुञ्जकेशायेति शिरो भद्राय च शिखां तथा† ॥ ३ ।

---

* पुत्राख्यमिति (ग) ।

---

* कण्ठं भूपतये तथा इति (ख) ।

† स्वनाम्ना शङ्खचक्री तु पुरुषायेति वै शिरः इति (ख) ।

एवं सम्पूज्य संस्थाप्य कुम्भं पूर्ववदेव तु ।
संवेष्ट्य वस्त्रयुग्मेन तस्योपरि ततो न्यसेत्* ॥ ४ ।
काञ्चनं देवदेवन्तु† दामोदरसनामकम् ।
तमभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ५ ।
प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्देववेदाङ्गपारगे ।
एवं नियमयुक्तस्य प्रभावं तच्छृणुष्व मे ॥ ६ ।
एष वै विधिरुद्दिष्टः श्रावणे मासि वै मुने ।
एतस्याश्च प्रभावं यच्छृणु पापप्रणाशनम् ॥ ७ ।
पुरा कृतयुगे राजा नृगो नाम महाबलः ।
बभ्राम स वनं घोरं मृगयासक्तमानसः ॥ ८ ।
स कदाचित्तुरङ्गेण गतो दूरं महद्वनम् ।
व्याघ्रसिंहगजाकीर्णं दस्युसर्पनिषेवितम् ॥ ९ ।
एकाकी तत्र राजा तु अश्वं मुच्य‡ तरोरधः ।
स्वयं कुशमथास्तीर्य्य सुप्तो दुःखसमन्वितः ॥ १० ।
तावत्तत्रैव लुब्धानां सहस्राणि चतुर्द्दश ।
आगतानि मृगान्हन्तुं रात्रौ राज्ञः समन्ततः ॥ ११ ।
तत्रापश्यन्ततः सुप्तं हेमरत्नविभूषितम् ।

---

* (ख) पुस्तके श्लोक एष एवं पठित —

एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।
विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्योपरि ततोन्यसेत् ॥

† काञ्चनं वासुदेवन्तु इति (ख) ।

‡ मुच्येति आर्षं, मुक्तेति साधु ।

नृगं राजानमव्यग्रं श्रिया परमया युतम् ॥ १२ ।
ते गत्वा त्वरितं व्याधाः स्वभर्त्त्रे सन्न्यवेदयन् ।
सोऽपि रत्नसुवर्णार्थी राजानं हन्तुमुद्यतः ॥ १३ ।
तुरगस्य च हेतोस्तु निस्त्रिंशान्वनचारिणः ।
राजानं सुप्तमासाद्य निग्टह्णीतुं* प्रचक्रमुः ॥ १४ ।
तावद्राज्ञः शरीरात्तु श्वेताभरणभूषिता ।
नारी काचित्समुत्तस्थौ स्त्रक्चन्दनविभूषिता ॥ १५ ।
उत्थाय चक्रमादाय ते म्लेच्छा विनिपातिताः ॥ १६ ।
दस्यून्निहत्य सा देवी तस्य राज्ञस्तनुं पुनः ।
प्रविशन्त्याशु राजापि प्रतिबुद्धः प्रदिष्टवान् ॥ १७ ।
म्लेच्छांस्तु निहतान्दृष्ट्वा तां स्वमूर्त्तौं लयङ्गताम् ।
अश्वमारुह्य स पुनर्वामदेवाश्रमं ययौ ॥ १८ ।
तत्रापृच्छदृषिं भक्त्या का स्त्री के ते निपातिताः ।
एतत्कार्य्यं ऋषे मह्यं प्रसीद कथयस्व मे ॥ १९ ।

वामदेव उवाच ।

त्वमासीच्छूद्रजातीयः अन्यजन्मनि पार्थिवः ।
तत्र त्वया ब्राह्मणेभ्यः श्रुता चेयं कृता पुरा ॥ २० ।
श्रावणस्य तु मासस्य शुक्लपक्षेषु द्वादशी ।
सा विधानात्त्वया राजन् भक्त्या च समुपोषिता ॥ २१ ।
उपोषितायां तस्यान्तु राज्यं लब्धं त्वयाऽनघ ।

---

* निग्रहीतुमिति साधु ।

सर्व्वापत्सु च सा देवी भवन्तं परिरक्षति ॥ २२ ।
यया विनिहताः क्रूरा म्लेच्छाः पापसमन्विताः ।
भवांश्च रक्षितो राजन् श्रावणद्वादशीति सा ॥ २३ ।
एकैव पाति चापत्सु राज्यमेकैव यच्छति ।
किं पुनर्द्वादशैतास्तु याभ्य ऐन्द्रञ्च गच्छति ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे बुद्धद्वादशीव्रतं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्वद्भाद्रपदस्यापि या शुक्लैकादशी भवेत् ।
तस्यां सङ्कल्प्य विधिना देवदेवं समर्च्चयेत् ॥ १ ।
नमोऽस्तु कल्किने पादौ हृषीकेशाय वै कटिम् ।
म्लेच्छविध्वंसनायेति जगन्मूर्त्तिं तथोदरम् ॥ २ ।
शितिकण्ठाय कण्ठन्तु खड्गपाणिति* वै भुजौ ।
चतुर्भुजायेति हस्तौ विश्वमूर्त्तें† तथा शिरः ॥ ३ ।
एवमभ्यर्च्च मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।

---

* खड्गपाणये इति साधु ।

† विश्वमूर्त्तये इति साधु । एवमन्यत्र ।

विन्यसेत्कल्कितं देवं सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥ ४ ।
सितवस्त्रेण संयुक्तं गन्धपुष्पोपशोभितम् ।
कृत्वा प्रभाते विप्राय प्रदेयं शास्त्रवित्तमे* ॥ ५ ।
एवं कृते भवेद्यत्तु तन्निबोध महामुने ।
पूर्व्वं राजा विशालोऽभूत्काशिपुर्य्यां महाबलः ।
गोत्रजैर्हृतराज्योऽसौ गन्धमादनमाविशत् ॥ ६ ।
तस्य द्रोण्यां महाराज वदरीं प्राप शोभनाम् ।
हृतराज्यो विशेषेण गतश्रीको नरोत्तमः ॥ ७ ।
कदाचिदागतौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ।
नरनारायणौ देवौ सर्व्वदेवनमस्कृतौ ॥ ८ ।
तौ दृष्ट्वा तत्र राजानं पूर्व्वागतमरिन्दमौ ।
ध्यायन्तं परमं ब्रह्म विष्ण्वाख्यं परमं पदम् ॥ ९ ।
तौ प्रीतावूचतुश्चैवं राजानं क्षीणकल्मषम् ।
वरं वृणीष्व राजेन्द्र वरदौ स्वस्त्वागतौ ॥ १० ।

राजोवाच ।

भवन्तौ कौ न जानामि कस्य गृह्णाम्यहं वरम् ।
आराधयामि यं तस्मादरमिच्छामि शोभनम् ॥ ११ ।
एवमुक्तौ तु तौ प्रोचुः† कमाराधयसे प्रभो ।
कं वा वरं वृणोषि त्वं कथयस्व कुतूहलात् ॥ १२ ।

---

* शास्त्रवित्तमायेति साधु ।

† प्रोचतुरिति साधु ।

एवमुक्तस्ततो राजा विष्णुमाराधयाम्यहम् ।
कथयित्वा स्थितस्तूष्णीं ततस्तावूचतुः पुनः ॥ १३ ।
राजंस्तस्यैव देवस्य प्रसादादावयोर्वरः ।
दातव्यस्ते वरं ब्रूहि कस्ते मनसि वर्त्तते ॥ १४ ।

राजोवाच ।

यथा यज्ञेश्वरं देवं यज्ञैर्विविधदक्षिणैः ।
यष्टुं समर्थता मे स्यात्तथा मे ददतां* वरम् ॥ १५ ।
स्वयं नारायणो देवो लोकमार्गप्रदर्शकः ।
मया सह तपः कुर्व्वन्वदर्य्यां लोकभावनः ॥ १६ ।
अयं मत्स्योऽभवत्पूर्व्वं पुनः कूर्म्मः सुरूपवान् ।
वराहश्चाभवद्देवो नरसिंहस्ततोऽभवत् ॥ १७ ।
वामनस्तु ततो जातो जामदग्न्यो महाबलः ।
पुनर्दाशरथीभूत्वा मोहयामास पार्थिवः ॥ १८ ।
स कलान्दस्यवो† म्लेच्छान् घातयित्वा महीमिमाम् ।
प्रकृतिस्थां चकारायं‡ स एष भगवान्हरिः ॥ १९ ।
नारसिंहेण रूपेण तद्दत्यापभयान्नरैः ।
वामनं मोहनाशाय वित्तार्थे जमदग्निजम् ॥ २० ।
क्रूरशत्रुविनाशाय यजेद्दाशरथिं बुधः ।
बलकृष्णौ यजेद्धीमान् पुत्रकामो न संशयः ॥ २१ ।

---

* दत्तामिति साधु ।

† दस्यव इति षार्षं, दस्यूनिति साधु ।

‡ चकाराद्य इति (ग) ।

रूपकामो यजेद्देवं शत्रुघाताय कल्किनम् ।
एवमुक्त्वा नरस्तस्य इमामेवाब्रवीन्मुनिः ॥ २२ ।
द्वादशीं कृतवान्सोऽपि चक्रवर्त्ती बभूव ह ।
तस्यैव नाम्ना वदरी विशालाख्याभवन्मुने ॥ २३ ।
इहजन्मनि राजासौ राज्यं कृत्वा इयाहनम्* ।
यज्ञैश्च विविधैरिष्ट्वा परं निर्वाणमाप्तवान् ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे कल्किद्वादशीव्रतं नाम अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्वदश्वयुजे मासि द्वादशी शुक्लपक्षजा ।
तस्यामभ्यर्च्चयेद्देवं पद्मनाभं सनातनम् ॥ १ ।
पद्मनाभाय पादौ तु कटिं वै पद्मयोनये ।
उदरं सर्व्वदेवाय पुष्कराक्षाय वै उरः ।
अव्ययाय तथा पाणिं प्राग्वदस्त्राणि पूजयेत् ॥ २ ।
प्रभवाय शिरः पूज्य प्राग्वदग्रे घटं न्यसेत् ॥ ३ ।
तस्मिन् सौवर्णकं देवं पद्मनाभन्तु विन्यसेत् ।
तमेव देवं संपूज्य गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।

---

* इयादिति आर्षं, इयायेति साधु ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ४ ।
एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबोध महामते ॥ ५ ।
आसीत्कृतयुगे राजा भद्राश्वो नाम वीर्य्यवान् ।
यस्य नाम्नाभवद्वर्षं भद्राश्वं नाम नामतः ॥ ६ ।
तस्यागस्त्यः कदाचित्तु गृहमागत्य सत्तम ।
उवाच सप्तरात्रन्तु वसामि भवतो गृहे ।
तं राजा शिरसा नत्वा स्थीयतामित्यभाषत ॥ ७ ।
तस्य कान्तिमती नाम भार्य्या परमशोभना ।
तस्यास्तेजः समभवद्द्वादशादित्यसन्निभम् ॥ ८ ।
शतानि पञ्च तस्यासन्सपत्नीनां यतव्रताः ।
ता दास्य इव कर्म्माणि कुर्व्वन्त्यहरहः शुभाः ॥ ९ ।
कान्तिमती महाभागा भार्य्या तस्य विशेषतः ।
तामगस्त्यस्तथा दृष्ट्वा रूपतेजोऽन्वितां शुभाम् ॥ १० ।
सपत्न्यश्च भयात्तस्याः कुर्व्वन्त्यः कर्म्म शोभनाः ।
राजा तु तस्या मुदितं मुखमेवान्वलोकयत् ॥ ११ ।
एवम्भूतामथो दृष्ट्वा राज्ञीं परमशोभनाम् ।
साधु साधु जगन्नाथेत्याहागस्त्यः प्रहर्षितः ॥ १२ ।
द्वितीये दिवसेऽप्येवं राज्ञीं दृष्ट्वा महाप्रभाम् ।
अहो मुष्टमहो मुष्टं जगदेतच्चराचरम् ॥ १३ ।
इत्यगस्त्यो द्वितीयेऽह्नि राज्ञीं दृष्ट्वाभ्युवाच ह ।
तृतीयेऽहनि तां दृष्ट्वा पुनरेवमुवाच ह* ॥ १४ ।

---

* पुनरेवाभ्युवाच च इति (ख), (ग)।

अहो मूढ़ा न जानन्ति गोविन्दं परमेश्वरम् ।
य एकेन दिनेनैव राज्ञस्तुष्टः प्रदत्तवान् ॥ १५ ।
चतुर्थे दिवसे हस्तावुत्क्षिप्य पुनरब्रवीत् ।
साधु साधु जगन्नाथ स्त्रीशूद्राः साधु साध्विति ॥ १६ ।
द्विजाः साधु नृपाः साधु वैश्याः साधु पुनः पुनः ।
साधु भद्राश्च साधु त्वं साधु भोऽगस्त्य साधु ते ॥ १७ ।
साधु प्रह्लाद साधुस्ते ध्रुव साधो महाव्रत ।
एवमुक्त्वा ननर्त्तोच्चैरगस्त्यो राजसन्निधौ ॥ १८ ।
एवम्भूतञ्च तं दृष्ट्वा सपत्नीको नृपोत्तमः ।
किं हर्षकारणं ब्रह्मन्येनैत्यन्नृत्यते* भवान् ॥ १९ ।

अगस्त्य उवाच ।

अहो मूर्खः कुराजा त्वं अहो मूर्खोऽनुगास्त्वमी ।
अहो पुरोहिता मूर्खा ये न जानन्ति मे मतम्† ॥ २० ।
एवमुक्ते ततो राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
न जानीमो वयं ब्रह्मन् प्रश्नमेतत्त्वयेरितम् ।
कथयस्व महाभाग यद्यनुग्रहकृद्भवान् ॥ २१ ।

अगस्त्य उवाच ।

इयं राज्ञी पुरा चाभूद्दासी वैश्यस्य वै गृहे ।
नगरे हरिदत्तस्य त्वमस्याः पतिरेव च ।
तस्यैव कर्म्मकारोऽभूः शूद्रः सेवनतत्परः ॥ २२ ।

---

* नृत्यसीति साधु ।

† मतिमिति (ख), (ग) ।

स वैश्योऽश्वयुजे मासि द्वादश्यां नियतः स्थितः।
स्वयं विष्णालयं गत्वा पुष्पधूपादिभिर्हरिम्।
अभ्यर्च्य स्वगृहं प्रायाद्भवन्तौ रक्षपालकौ।
स्थाप्य द्वावपि दीपानां ज्वलनार्थं महामते॥ २३।२४।
गते वैश्ये भवन्तौ तौ दीपान् प्रज्वाल्य संस्थितौ।
यावत्प्रभाता रजनी निशामेकां नरोत्तम॥ २५।
ततः काले मृतौ तौ तु उभौ द्वावपि दम्पती॥ २६।
तेन पुण्येन ते जन्म प्रियव्रतगृहेऽभवत्।
इयं पत्नी तु ते जाता पुरा वैश्यस्य दासिका॥ २७।
पारक्यस्यापि दीपस्य ज्वालितस्य हरेर्गृहे।
यः पुनः स्वेन वित्तेन विष्णोरग्रे प्रदीपकम्।
ज्वालयेत्तस्य यत्पुण्यं तत्संख्यातुं न शक्यते।
तेन साधो हरेः साधु इत्युक्तं वचनं मया॥ २८।२९।
पूर्णे संवत्सरे भक्तिं हरेः कृत्वा विचक्षणः।
संवत्सरार्द्धे त्रेतायां सममेतन्न संशयः॥ ३०।
त्रिमासे द्वापरे भक्त्या पूजयँल्लभते फलम्।
नमो नारायणेत्युक्त्वा कलौ तु लभते फलम्॥ ३१।
तेन मुष्टं जगत्सर्व्वं भक्तिमात्रं मयेरितम्।
पारक्यदीपस्योत्कर्षाद्देवाग्रे फलमीदृशम्॥ ३२।
भो राजन्यत्त्वया प्राप्तं फलमेतन्मयेरितम्।
अहो मूढा न जानन्ति हरेर्दीपक्रियाफलम्॥ ३३।
एवंविधा द्विजाग्रे च राजानो ये च भक्तितः।

यजन्ते विविधैर्यज्ञैस्तेन ते साधवः स्मृताः ॥ ३४ ।
अहन्तमेव मुक्त्वान्यं न पश्यामि महीतले ।
तेन साधो अगस्त्येति मया चात्मा प्रशंसितः ॥ ३५ ।
सा स्त्री धन्या स शूद्रस्तु तथा धन्यतरो मतः ।
भर्त्तुः शुश्रूषणङ्कृत्वा तत्परोचे हरेरिति ॥ ३६ ।
सा स्त्री धन्या तथा शूद्री द्विजशुश्रूषणे रतः ।
तदाज्ञया हरेर्भक्तिः स्त्रीशूद्री तेन साध्विति ॥ ३७ ।
आसुरं भावमाश्रित्य प्रह्लादः पुरुषोत्तमम् ।
मुक्त्वा चान्यं न जानाति तेनासौ साधुरुच्यते ॥ ३८ ।
प्रजापतिकुले भूत्वा बाल एव वनं गतः ।
आराध्य विष्णुं प्राप्तश्च स्थानं परमशोभनम् ॥ ३९ ।
तेन साधो ध्रुवेत्येवं मयोक्तं राजसत्तम ॥ ४० ।
इति राजा वचः श्रुत्वा अगस्त्यस्य महात्मनः ।
अस्योपदेशं राजासौ पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ।
अगस्त्यश्च महाभागः कार्त्तिक्यां पुष्करं व्रजत्* ॥ ४१ ।
गतेऽगस्त्ये प्रगच्छन्वै भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
पृष्टश्च राज्ञा तामेव द्वादशीं मुनिसत्तमः ॥ ४२ ।

दुर्वासा उवाच ।

इदमेव मया तुभ्यं कथितं ते तपोधन ।
कथयित्वा पुनर्वाक्यमगस्त्यो नृपसत्तमम् ॥ ४३ ।

---

* अव्रजदिति साधु। व्रजन्निति (ग) इत्यपि शतृप्रत्ययान्तस्य विशेषणत्वादन्या समापकक्रिया काङ्क्षिता भवति।

उवाच पुष्करं यामि सपुत्रश्चास्तु ते गृहम् ।*
एवमुक्ता जगामाशु सद्योऽदर्शनतां मुनिः ॥ ४४ ।
द्वादशीं पद्मनाभस्य राजा स विधिना ततः ।
उपोष्य परमङ्कामिमिह जन्मनि चाप्तवान् ॥ ४५ ।
पुत्रपौत्रैः परिवृतो भुक्ता भोगानथोत्तमान् ।
पद्मनाभप्रसादेन वैष्णवं स्थानमाप सः ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे पद्मनाभद्वादशीव्रतं नाम ऊनपञ्चाशोऽध्यायः ।

पञ्चाशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।
गत्वा तु पुष्करन्तीर्थमगस्त्यो मुनिपुङ्गवः ।
कार्त्तिक्यामाजगामाशु पुनर्भद्राश्वमन्दिरम् ॥ १ ।
तमागतं मुनिं प्रेक्ष्य राजा परमधार्म्मिकः ।
अर्घपाद्यादिभिः पूज्य कृतासनपरिग्रहम् ।
उवाच हृषितो* राजा तमृषिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।
राजोवाच ।
भगवन् कथितं पूर्व्वं त्वया ऋषिवरोत्तम ।

---

* एतदर्द्धं (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

* हर्षित इति (ख), (ग) ।

आश्विने मासि द्वादश्यां विधानन्तत्कृतं मया ।
इदानीं कार्त्तिके मासि यत्स्यात्पुण्यं वदस्व मे ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

कार्त्तिकी द्वादशी राजन्नुक्ता परमपावनी ।
उपोष्य विधिना येन यद्यास्याः प्राप्यते फलम् ।
तदहं संप्रवक्ष्यामि शृणोत्ववहितो भवान् ॥ ४ ।
पूर्व्वोक्तविधिना सम्यक् सङ्कल्प्य स्नानमाचरेत् ॥ ५ ।
तमेव पूजयेद्देवं नारायणमकल्मषम् ।
नमः सहस्रशिरसे शिरः सम्पूजयेद्धरेः* ॥ ६ ।
पुरुषायेति च भुजौ कण्ठं वै विश्वरूपिणे ।
ज्ञानास्त्रायेति चास्त्राणि श्रीवत्साय तथा उरः ॥ ७ ।
जगद्ग्रसिष्णवे तुभ्यं† उदरं दिव्यमूर्त्तये ।
कटिं सहस्रपादाय पादौ देवस्य पूजयेत् ॥ ८ ।
अनुलोमेन देवेशं पूजयित्वा विचक्षणः ।
नमो दामोदरायेति सर्व्वाङ्गं पूजयेद्धरेः ॥ ९ ।
एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटान्‡ ।
स्थापयेद्रत्नगर्भांस्तु सितचन्दनचर्च्चितान् ॥ १० ।
स्रग्दामबद्धग्रीवांस्तु सितवस्त्रावगुण्ठितान् ।

---

* (ग) पुस्तके एतस्मादनन्तरं एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटानित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

† पूज्यमिति (ख) ।

‡ एवं सपूज्य यत्नेन तदग्रे चतुरो घटानिति (ख), (ग) ।

स्थापितांस्ताम्रपात्रेषु तिलपूर्णैः सकाञ्चनैः ॥ ११ ।
चत्वारः सागरांश्चैव कल्पयेद्राजसत्तम ।
तन्मध्ये प्राग्विधानेन सौवर्णं स्थापयेद्धरिम् ॥ १२ ।
योगीश्वरं योगिगम्यं पीताम्बरधरं विभुम् ।
एवं सम्पूज्य विधिवज्जागरन्तत्र* कारयेत् ॥ १३ ।
कुर्य्याच्च वैष्णवं यज्ञं यजेद्योगीश्वरं हरिम् ।
षोड़शारे तथा चक्रे योगिभिर्बहुभिः कृते ॥ १४ ।
एवं कृत्वा प्रभातेषु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
चत्वारः सागरा देयाश्चतुर्णां पञ्चमस्य च ॥ १५ ।
योगीश्वरन्तु देवेशन्दद्यात्प्रयतमानसः ।
वेदार्थं† तु समन्दत्तं द्विगुणं तद्विदे तथा‡ ॥ १६ ।
आचार्य्ये पञ्चरात्राणां सहस्रगुणितं भवेत् ।
यस्त्विमं सरहस्यन्तु समन्त्रञ्चोपपादयेत् ॥ १७ ।
विधानं तस्य वै दत्तं कोटिकोटिगुणोत्तरम् ।
गुरौ सति तु यश्चान्यमाश्रयेत्पूजये§ल्लुधीः ॥ १८ ।
स दुर्गतिमवाप्नोति दत्तमस्य च निष्फलम् ।
प्रयत्नेन गुरौ पूर्व्वं पश्चादन्यस्य दापयेत् ॥ १९ ।
अविद्यो वा सविद्यो वा गुरुरेव जनार्द्दनः ।

---

* एवं सम्पूज्य देवेशं जागरमिति (ख) ।

† वेदाय (ग) ।

‡ तद्दत्तं द्विगुणं तथा इति (ग) ।

§ पूजयन्निति (ग) ।

मार्गस्थो वाप्यमार्गस्थो गुरुरेव परा गतिः ॥ २० ।
प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहाद्विप्रतिपद्यते।
युगकोटिं स नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ २१ ।
एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्च्य च ।
विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ २२ ।
धरणीव्रतमेतद्धि पुरा कृत्वा प्रजापतिः ।
प्राजापत्यं तथा लेभे मुक्तिं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २३ ।
तथा च हैहयो राजा कृतवीर्यो नराधिपः ।
कार्त्तवीर्य्यं सुतं लेभे परं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २४ ।
शकुन्तलाप्येवमेव व्रतं कृत्वा महामते ।
लेभे च भरतं पुत्रं दौष्मन्तं चक्रवर्त्तिनम् ॥ २५ ।
तथातीताश्च राजानो वेदोक्ताश्चक्रवर्त्तिनः ।
अनेन विधिना प्राप्ताश्चक्रवर्त्तित्वमुत्तमम् ॥ २६ ।
धरण्या अपि पाताले मग्नया* च पुरा कृतम् ।
व्रतमेतत्ततो नाम्ना धरणीव्रतमुत्तमम् ॥ २७ ।
समाप्तेऽस्मिन्धरा देवी हरिणा क्रोड़मूर्त्तिना ।
उद्धृता चापि तुष्टेन स्थापिता नौरिवाम्भसि ॥ २८ ।
धरणीव्रतमेतद्धि कीर्त्तितं ते मया मुने ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या यश्च कुर्य्यान्नरोत्तमः ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रतं नाम पञ्चाशोऽध्यायः ।

* पातालं मग्नयेति (ख), (ग) ।

एकपञ्चाशोऽध्यायः

वराह उवाच ।

श्रुत्वा दुर्वाससो वाक्यं धरणीव्रतमुत्तमम् ।
ययौ सत्यतपाः सद्यो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ॥ १ ॥
पुष्पभद्रा नदी यत्र शिला चित्रशिला तथा ।
वटो भद्रवटो यत्र तत्र तस्याश्रमो बभौ ।
तत्रोपरि महत्तस्य चरितं सम्भविष्यति ॥ २ ॥

धरण्युवाच ।

बहुकल्पसहस्राणि व्रतस्यास्य सनातन ।
मया कृतस्य तपसस्तन्मया विस्मृतं प्रभो ॥ ३ ॥
इदानीन्त्वत्प्रसादेन प्राक्तनं स्मरतीं मम ।
जातं जातिस्मरत्वञ्च विशोका परमेश्वर ॥ ४ ॥
यदि नाम परन्देव कौतुकं हृदि वर्त्तते ।
अगस्त्यः पुनरागत्य भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
यच्चकार स राजा तु तन्ममाचक्ष्व भूधर ॥ ५ ॥

वराह उवाच ।

प्रत्यागतमृषिं दृष्ट्वा भद्राश्वः श्वेतवाहनः ।
वीरासनगतं दृष्ट्वा कृत्वा पूजां विशेषतः* ।
अपृच्छन्मोक्षधर्म्माख्यं प्रश्नं सकलधारिणि ॥ ६ ॥

---

* एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन् कर्मणा केन छिद्यते भवसंसृतिः ।
किं वा कृत्वा न शोचन्ति मूर्त्ता मूर्त्तोपपत्तिषु ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्कथान्दिव्यां दूरासन्नव्यवस्थिताम् ।
दृश्यादृश्यविभागोत्थां समाहितमना नृप: ॥ ८ ।

नाहोन रात्रिर्न दृशो दिशश्च
न द्यौर्न देवा न दिनं न सूर्य्यः ।
तस्मिन्काले पशुपालेति राजा
स पालयामास पशूननेकान् ॥ ९ ।
तान् पालयन्* स कदाचिद्दिदृक्षुः
पूर्व्वं समुद्रञ्च जगाम तूर्णम् ।
अनन्तपारस्य महोदधेस्तु
तीरे वनं तत्र वसन्ति सर्पाः ॥ १० ।
अष्टौ द्रुमाः कामवहा नदी च
तिर्यक् चोर्द्धं बभ्रमुस्तत्र चान्ये ।
पञ्च प्रधानाः पुरुषास्तथैकः
स्त्रियं बिभ्रते तेजसा दीप्यमानाम् ॥ ११ ।
सापि स्त्री स्वे वचसि धारयन्ती
सहस्रसूर्य्यप्रतिमं विशालम् ।

---

* तानालपन्निति (ग) ।

तस्याधरस्त्रिर्विकारस्त्रिवर्ण-
स्तं राजानं पश्य* परिभ्रमन्तम् ॥ १२ ।
तूष्णीभूता मृतकल्पा इवासन्†
नृपोऽप्यसौ तद्वनं संविवेश ।
तस्मिन् प्रविष्टे सर्व्वे एते विविशु-
र्भयादैक्यं गतवन्तः क्षणेन ॥ १३ ।
तैः सर्वैः स नृपो दुर्विनीतैः
संवेष्टितो दस्युभिश्चिन्तयानः ।
कथं चैते न भविष्यन्ति येन
कथं चैते संस्मृताः सम्भवेयुः ॥ १४ ।
एवं राज्ञश्चिन्तयतस्त्रिवर्णः पुरुषोऽपरः ।
श्वेतं रक्तं तथा पीतं त्रिवर्णं धारयन्नरः ॥ १५ ।
स संज्ञां कृतवान्मह्य‡मपरोऽथ क्व यास्यसि ।
एवं तस्य ब्रुवाणस्य मद्यन्नाम व्यजायत ॥ १६ ।
तेनापि राजा संवीतः स बुध्यस्वेति चाब्रवीत् ।
एवमुक्ते ततः स्त्री तु तं राजानं रुरोध ह ॥ १७ ।
मायाततं मा भैष्ट तं§ ततोऽन्यः पुरुषो नृपम् ।
संवेष्ट्यास्थितवान्वीरस्ततः सर्व्वेश्वरेश्वरः ॥ १८ ।

---

* 'द्दृष्ट्वा' स्थाने पश्येति आर्षम् ।

† आसीदिति स्थाने आसन्निति आर्षम् ।

‡ मत्त इत्यस्य स्थाने मह्यमिति आर्षम् ।

§ तं माभैष्टेति (ग) ।

ततोऽन्ये पञ्च पुरुषा आगत्य नृपसत्तमम् ।
संवेष्ट्य संस्थिताः सर्वे ततो राजावरोधितः* ॥ १९ ।
रुध्यं† राजवितताः सर्वे एकीभूतास्तु दस्यवः ।
मथितुं शस्त्रमादाय लीनान्योऽन्यं ततो भयात् ॥ २० ।
तैर्लीनैर्नृपतेर्वेश्म बभौ परमशोभनम् ।
अन्येषामपि पापानां कोटिः साशाभवन्नृप ॥ २१ ।
गृहे भूः सलिलं वह्निः सुखशीतश्च मारुतः ।
सावकाशानि शुभ्राणि पञ्चैक्येन गुणानि च ॥ २२ ।
एकैव तेषां सुचिरं संवेष्ट्यासज्य संस्थितम् ।
एवं स पशुपालोऽसौ कृतवानञ्जसा नृप ॥ २३ ।
तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा रूपञ्च नृपतेर्मृधे ।
त्रिवर्णः पुरुषो राजन्नब्रवीद्राजसत्तमम् ॥ २४ ।
त्वत्पुत्रोऽस्मि महाराज ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।
अस्माभिर्बन्धुमिच्छद्भिर्भवन्तं निश्चयः कृतः ॥ २५ ।
यदि नाम कृताः सर्वे वयन्देव पराजिताः ।
एवमेव शरीरेषु लीनास्तिष्ठाम‡ पार्थिव । २६ ॥
मय्येके§ तव पुत्रत्वङ्गते सर्व्वेषु सम्भवः ।
एवमुक्तस्ततो राजा तन्नरं पुनरब्रवीत् ॥ २७ ।

---

* राजनिरोधने इति (ख), विरोधित इति (ग) ।

† रुध्येति आर्षं, रुद्धा इति साधु ।

‡ अत्र विसर्गलोप आर्षः ।

§ एकस्मिन्निति साधु ।

पुत्रो भवति मे कर्त्ता अन्येषामपि सत्तम ।
पृथग्भुखैर्नरैर्भावैर्नाहं लिप्ये कदाचन ॥ २८ ।
एवमुक्ता स नृपतिस्तमात्मजमथाकरोत् ।
तैर्व्विमुक्तः स्वयन्तेषां मध्ये स विरराम ह ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु एकपञ्चाशोऽध्याय ।

द्वापञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

स त्रिवर्णो नृपः सृष्टः स्वतन्त्वत्वाच्च पार्थिवः ।
अहंनामानमसृजत्पुत्रं पुत्रस्त्रिवर्णकः ॥ १ ।
तस्यापि चाभवत्कन्या अवबोधस्वरूपिणी ।
सा तु विज्ञानदं पुत्रं मनोज्ञं विससर्ज ह ॥ २ ।
तस्यापि सर्व्वरूपाः स्युस्तनयाः पञ्च भोगिनः ।
यथासङ्ख्येन पुत्रास्तु तेषामप्याभिधानकाः ॥ ३ ।
एते पूर्व्वं दस्यवस्तु ततो राज्ञा वशीकृताः ।
अमूर्त्ता इव ते सर्व्वे चक्रुरायतनं शुभम् ॥ ४ ।
नवद्वारं पुरं तस्य एकस्तम्भं चतुष्पथम् ।
नदीसहस्रसङ्कीर्णं जलकृत्यसमाश्रितम् ॥ ५ ।

तत्पुरं ते प्रविविशुरेकीभूतास्ततो नव ।
पुरुषो मूर्त्तिमान्राजा पशुपालोऽभवत् क्षणात् ॥ ६ ।
ततस्तत्पुरसंस्थस्तु पशुपालो महानृपः ।
संसूच्य वाचकान् शब्दान्वेदान्सस्मार तत्पुरे ॥ ७ ।
आत्मस्वरूपिणो नित्यांस्तदुक्तानि व्रतानि च ।
नियमान् क्रतवश्चैव* सर्व्वान्राजा चकार ह ॥ ८ ।
स कदाचिन्नृपः खिन्नः कर्म्मकाण्डमरोचयत् ।
सर्व्वज्ञो योगनिद्रायां स्थित्वा पुत्रं ससर्ज्ज ह ।
चतुर्व्वक्त्रं चतुर्ब्बाहुं चतुर्व्वेदं चतुःपथम् ॥ ९ ।
तस्मादारभ्य नृपतेर्विषयः स्वपदास्थितः ।
तस्मिन् समुद्रे स नृपो वने तस्मिंस्तथैव च ॥ १० ।
तृणादिषु नृपश्चैव हस्त्यादिषु तथैव च ।
समोऽभवत्कर्म्मकाण्डादनुजानन्महामते ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु द्वापञ्चाशोऽध्यायः ।

---

* क्रतूनिति साधु ।

त्रिपञ्चाशोऽध्यायः।

भद्राश्व उवाच।

मत्प्रश्नविषये ब्रह्मन् कथेयं कथिता त्वया।
तस्याविर्भूतिरभवत्तस्य केन कृतेन ह॥ १।

अगस्त्य उवाच।

आगतेयं कथा चित्रा सर्व्वस्य विषये स्थिता।
त्वद्देहे मम देहे च सर्व्वजन्तुषु सा समा॥ २।
तस्याः सम्भूतिमिच्छन्यस्तस्योपायं स्वयम्परम्।
पशुपालात्समुत्पन्नो यश्चतुष्पाच्चतुर्मुखः॥ ३।
स गुरुः स कथायास्तु तस्याश्चैव प्रवर्त्तकः।
तस्य पुत्रः स्वरो नाम सत्यमूर्त्तिरसौ स्मृतः॥ ४।
तेन प्रोक्तन्तु यत्किञ्चिच्चतुर्णां स धनन्नृप।
ऋगर्थाना*च्चतुर्भिस्ते तद्भक्त्याराध्यतां ययुः॥ ५।
चतुर्णां प्रथमो यस्तु चतुःशृङ्गः समाश्रितः।
वृषद्वितीयस्तत्प्रोक्तमार्गेणैव तृतीयकः।
चतुर्थस्तत्प्रणीतस्तां पूज्य भक्त्याशु तं व्रजेत्॥ ६।
सत्यमूर्त्तेस्तु चरितं शुश्रुवुः प्रथमन्नृपः।
ब्रह्मचर्य्येण वर्त्तेत द्वितीयोऽस्य सनातनः॥ ७।
ततो भृत्यादिभरणं वृषभारोहणं नृषु।
वनवासश्च निर्द्दिष्ट आत्मस्थे वृषभे सति॥ ८।

---

* क्रियार्थानामिति (ग)।

अहमस्मिन्वदत्यन्यस्तुर्वा एकधा द्विधा ।
भेदभिन्नसहोत्पन्नास्तस्यापत्यानि जज्ञिरे ॥ ९ ।
नित्यानित्यस्वरूपाणि दृष्ट्वा पूर्व्वंश्चतुर्मुखः ।
चिन्तयामास जनकं* कथं पश्याम्यहं नृप ॥ १० ।
मदीयस्य पितुर्ये हि गुणा ह्यासन्महात्मनः ।
न ते सम्प्रति दृश्यन्ते स्वरापत्येषु केषुचित् ॥ ११ ।
पितुः पुत्रस्य यः पुत्रः स पितामहनाम यत् ।
एवं श्रुतिः स्थिता चेयं स्वरापत्येषु नान्यथा ॥ १२ ।
क्वापि संम्पत्स्यते भावो द्रष्टव्यश्चापि ते पिता ।
एवं नीतेऽपि किङ्कार्य्यमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ १३ ।
तस्य चिन्तयतः शस्तं पितृक†म्फुरतो बभौ ।
तेन पुत्रेण तं रोषान्ममन्थ स्वरमन्तिके ॥ १४ ।
तस्मिन्मथितमात्रे तु शिरस्तस्यातिदुर्ग्रहम् ।
नारिकेलफलाकारं चतुर्वक्त्रोऽन्वपश्यत ॥ १५ ।
तत्रावृतं प्रधानेन दशधा संवृतो बभौ ।
चतुष्पादेन शस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत्‡ ॥ १६ ।
प्रकामन्तिलशश्छिन्ने तदमूलो न मे बभौ ।
अहं त्वहं वदन् भूतन्तमप्येवमथाच्छिनत् ॥ १७ ।
तस्मिन् भागे दशङ्कृत्वा कृत्स्नमन्यमवेक्षत ।

---

* जननमिति (ख) ।

† पैतृकमिति साधु ।

‡ (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य सार्द्धकः पादो नास्ति ।

अहं भूतादि वः पञ्च यदन्तं भूतिमन्तिकात् ॥ १८ ।
तमप्येवमथो छित्वा पञ्चासून्यानमीचत* ।
छत्वावकाशन्ते सर्व्वें ज्वलन्त इदमन्तिकात् ॥ १९ ।
तमप्यसङ्गशस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत् ।
तस्मिंश्छिन्ने दशांशेन ह्रस्वमन्यमपश्यत† ॥ २० ।
पुरुषं रूपशस्त्रेण तच्छित्त्वान्यमपश्यत ।
तद्वद्ध्रस्वं सितं सौम्यं तमप्येवं तदाकरोत् ॥ २१ ।
एवङ्कृते शरीरन्तु ददर्श स पुनः प्रभुः ।
स्वकीयमेव तस्यान्तः पितरं नृपसत्तम ॥ २२ ।
त्रसरेणुसमं मूर्त्त्या अव्यक्तं सर्व्वजन्तुषु ।
स मे दृष्ट्वा परं हर्षमुभौ हि स स्वरोऽभवत्‡ ॥ २३ ।
एवंविधोऽसौ पुरुषः स्वरनामा महातपाः ।
मूर्त्तिस्तस्य प्रवृत्ताख्यं निवृत्ताख्यं शिरो महत् ॥ २४ ।
एतस्माद्देव तस्याशु कथया राजसत्तम ।
सम्भूतिरभवद्राजा विवृतस्त्वेष एव तु ॥ २५ ।
एषेतिहासः§ प्रथमः सर्व्वस्य जगतो भृशम् ।
य इमं वेत्ति तत्त्वेन साक्षात्कर्म्मपरो भवेत् ॥ २६ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु पशुपालोपाख्यानं नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः।

---

* इचत इति आर्षं, ऐचत इति साधु।

† अपश्यन्त इति साधु, एवं परत्रापि।

‡ विसस्वरात्तंवदिति (ग)। .

§ एषेतिहास इति सन्धिरार्षप्रयोग. सैषदाशरथीराम इतिवत्पादपूरणार्थम्।

चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

विज्ञानोत्पत्तिकामस्य क आराध्यो भवेद्द्विज ।
कथञ्चाराध्यते सो हि* एतदाख्याहि† भो द्विज ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

विष्णुरेव सदाराध्यः सर्व्वदेवैरपि प्रभुः ।
तस्योपायं प्रवक्ष्यामि येनासौ वरदो भवेत् ॥ २ ।
रहस्यं सर्व्ववेदानां मुनीनां मनुजां‡ तथा ।
नारायणः परो देवस्तं प्रणम्य न सीदति ॥ ३ ।
श्रूयते च पुरा राजन्नारदेन महात्मना ।
कथितन्तुष्टिदं विष्णोर्व्रतमप्सरसान्तथा ॥ ४ ।

अप्सरस ऊचुः ।

भगवन् ब्रह्मतनय भर्तृकामा वयं द्विज ।
नारायणश्च भर्त्ता नो यथा स्यात्तत्प्रचक्ष्व नः ॥ ५ ।

नारद उवाच ।

प्रणामपूर्व्वकः§ प्रश्नः सर्व्वत्र विहितः शुभाः ।
स च मे न कृतो गर्व्वाद्युष्माभिर्यौवनस्मयात् ॥ ६ ।

---

* सोहीति आर्षं, सहीति साधु ।

† तन्ममाचक्ष्व भो द्विज इति (ख) ।

‡ मनुजानामिति साधु । मनुजानां तथा म्लेच्छ इति (ख) ।

§ प्रेरणापूर्व्वक. इति (ख) ।

तथापि देवदेवस्य विष्णोर्यन्नाम कीर्त्तितम् ।
भवतीभिस्तथा भर्त्ता भवत्विति वरः कृतः ।
तन्नामोच्चारणादेव कृतं सर्व्वं न संशयः ॥ ७ ।
इदानीं कथयाम्यासु व्रतं येन हरिः स्वयम् ।
वरदत्वमवाप्नोति भर्त्तृत्वञ्च नियच्छति ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

वसन्ते शुक्लपक्षस्य द्वादशी या भवेच्छुभा ।
तस्यामुपोष्य विधिवन्निशायां हरिमर्च्चयेत् ॥ ९ ।
तस्योपरि रक्तपुष्पैर्मण्डलङ्कारयेद्बुधः ।
नृत्यवादित्रगीतैश्च जागरन्तत्र कारयेत् ॥ १० ।
नमो भवायेति शिरः अनङ्गायेति वै कटिम् ।
कामाय बाहुमूले तु सुशास्त्रायेति चोदरम् ॥ ११ ।
मन्मथायेति पादौ तु हरयेति* च सर्व्वतः ।
चक्षुर्दिक्षु भ्रमं तस्य प्रणतस्य ततो नृप ॥ १२ ।
एवङ्कृत्वा प्रभाते तु दापयेद्ब्राह्मणाय च ।
वेदवेदाङ्गयुक्ताय सम्पूर्णाङ्गाय धीमते ॥ १३ ।
ब्राह्मणांश्च तथा पूज्य व्रतमेतत्समापयेत् ।
एवङ्कृते तथा विष्णुर्भर्त्ता वो भविता ध्रुवम् ॥ १४ ।
पश्चात्तु रसमादाय इक्षुकाण्डात्सुशोभनात् ।
पुष्पैः सम्पूज्य देवेशं मल्लिकाजातिभिस्तथा ॥ १५ ।

---

* हरयेति आर्षं, हरय इति साधु ।

अकृत्वा मत्प्रणामन्तु हृष्टो गर्व्वेण शोभना: ।
अवमानस्य तस्यायं विपाको वो भविष्यति ॥ १६ ।
एतस्मिन्नेव सरसि अष्टावक्रो महामुनि: ।
तस्योपहासङ्कृत्वा तु शापं लप्स्यथ शोभना: ॥ १७ ।
व्रतेनानेन देवेशं पतिं लब्ध्वाभिमानत: ।
अवमानेन हरणं गोपालैर्वोभविष्यति ।
पुरा हर्त्ता च कन्यानां देवो भर्त्ता भविष्यति ॥ १८ ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्त्वा स देवर्षि: प्रययौ नारद: क्षणात् ।
ता अप्येतद्व्रतञ्चक्रुस्तुष्टस्तासां स्वयं हरि: ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे उत्तमभर्तृप्राप्तिव्रतं नाम चतु:पञ्चाशोऽध्याय: ।

पञ्चपञ्चाशोऽध्याय: ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्महाभाग व्रतानामुत्तमं व्रतम्* ।
येन सम्प्राप्यते विष्णु: शुभेनैव न संशय: ॥ १ ।
मार्गशीर्षस्य मासे तु प्रथमेऽह्नि समारभेत् ।

---

* (ख) पुस्तकेऽत: परं सार्द्धषट्श्लोका न सन्ति ।

सिते पक्षे दशम्यान्तु एकभक्तं समाचरेत् ॥ २ ।
ततो दशम्यां स्नात्वा तु मध्याह्ने विष्णुमर्चयेत् ।
भुक्त्वा सङ्कल्पयेन्माग्वद्वादशीमक्षतां नृप ॥ ३ ।
विप्रेभ्यश्च यवान्दद्यात्तामुपोष्य विधानतः ।
सर्वदा च हरिर्वाच्यो दाने होमे तथार्च्चने ॥ ४ ।
चातुर्मास्यमथैवन्तु क्षपित्वा राजसत्तम ।
चैत्रादिषु पुनस्तद्वदुपोष्य प्रयतः सुधीः ॥ ५ ।
सक्तुपात्राणि दद्यात्तु विप्रेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ।
श्रावणादिषु मासेषु शालीर्दद्यात्प्रयत्नतः ॥ ६ ।
त्रिषु मासेषु यावच्च कार्त्तिकस्यादिरागतः ।
तमप्येवं क्षपित्वा तु दशम्यां प्रयतः शुचिः ॥ ७ ।
अर्च्चयित्वा हरिं भक्त्या मासनाम्ना विचक्षणः ।
सङ्कल्प्य पूर्ववद्भक्त्या द्वादश्यां संयतेन्द्रियः ॥ ८ ।
एकादश्यां यथाशक्त्या कारयेत्पृथिवीं नृप ।
काञ्चनाङ्गाञ्च पाताल कुलपर्वतसंयुताम् ॥ ९ ।
भूमिन्यासविधानेन स्थापयेत्तां हरेः पुरः* ।
सितवस्त्रयुगच्छन्नां सर्ववीजसमन्विताम् ॥ १० ।
सम्पूज्य प्रियदत्तेति पञ्चरत्नैर्विचक्षणः ।
जागरं तत्र कुर्व्वीत प्रभाते तु पुनर्द्विजान् ॥ ११ ।
आमन्त्र्य संख्यया राजंश्चतुर्विंशति† यत्नतः ।

* पुनरिति (ख) ।

† चतुर्व्विंशतिमिति युक्तम् ।

एकैकाय च गाम्दद्यादनड्वाहं सदक्षिणम् ॥ १२ ।
एकैकं वस्त्रयुग्मञ्च अङ्गुलीयकमेव च ।
कटकानि च सौवर्णकर्णाभरणकानि च ॥ १३ ।
एकैकङ्गाममेतेषां राजा राजन् प्रदापयेत् ।
स्वशक्त्या भरणञ्चैव दरिद्रस्य स्वशक्तितः ॥ १४ ।
यथाशक्त्या महीं कृत्वा काञ्चनीङ्गोयुगं तथा ।
वस्त्रयुग्मञ्च दातव्यं यथाविभवशक्तितः ॥ १५ ।
सर्व्वाभरणसंयुक्ताङ्गाञ्च दद्याद्विशेषतः ।
एवङ्कृते सकृद्राजन्तुष्टिमायाति वै विभुः ॥ १६ ।
रौप्यां वा पृथिवीङ्कृत्वा यथाविभवशक्तितः ।
दद्यात्तां ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्त्या हरिं स्मरन् ॥ १७ ।
तथा भोजनमेतेषामुपानच्छत्रिकां तथा ।
पादुके च तथा दद्यात्कृष्णो दामोदरो मम ॥ १८ ।
प्रीयतां सर्व्वदो देवो विश्वरूपो हरिर्मम ।
दानं सुभोजनं दत्त्वा सकृद्यत्फलमाप्यते ॥ १९ ।
वर्षाणाञ्च सहस्रेण कीर्त्तितुन्नैव शक्यते ।
तथाप्युद्देशतः किञ्चित्फलं वक्ष्यामि तेऽनघ ॥ २० ।
व्रतेनानेन यद्वृत्तं शुभं यस्य शृणुष्व तत् ।
आसीदादियुगे राजा ब्रह्मवादी दृढ़व्रतः ॥ २१ ।
स पुत्रकामः पप्रच्छ ब्रह्माणं परमेश्वरम् ।
तस्येदं व्रतमाचख्यौ ब्रह्मा स कृतवान् पुरा ॥ २२ ।
तस्य व्रतान्ते विश्वात्मा स्वयं प्रत्यक्षतां गतः ।

दृष्ट्वा चोवाच भो राजन्वरो मे व्रियतां वरः॥ २३।

राजोवाच।

पुत्रं मे देहि देवेश वेदमन्त्रविशारदम्।
याजकं यजनासक्तं कीर्त्त्या युक्तं चिरायुषम्॥ २४।
असंख्यातगुणश्चैव ब्रह्मभूतमकल्मषम्।
एवमुक्त्वा ततो राजा पुनर्वचनमब्रवीत्॥ २५।
ममाप्येतच्छुभं स्थानं प्रयच्छ परमेश्वर।
यत्तन्मुनिपदं नाम यत्र गत्वा न शोचति॥ २६।
एवमस्त्विति तं देवः प्रोक्त्वा चादर्शनं गतः।
तस्यापि राज्ञः पुत्रोऽभूद्वत्सश्रीर्नाम नामतः॥ २७।
वेदवेदाङ्गसम्पन्नो यज्ञयाजी बहुश्रुतः।
तस्य कीर्त्तिर्महाराज विस्तृता धरणीतले॥ २८।
राजापि तं सुतं लब्ध्वा विष्णुदत्तं प्रतापिनम्।
जगाम तपसे युक्तः सर्व्वद्वन्द्वसहः प्रभुः॥ २९।
आराधयामास हरिं निराहारो जितेन्द्रियः।
हिमवत्पर्व्वते रम्ये स्तुतिञ्चापि सदापठत्॥ ३०।

भद्राश्व उवाच।

कीदृशी सा स्तुतिर्ब्रह्मन् यां चकार स पार्थिवः।
किञ्च तस्याभवद्देवं स्तुवतः पुरुषोत्तमम्॥ ३१।

दुर्वासा उवाच।

हिमवन्तं समाश्रित्य राजा तद्गतमानसः।
स्तुतिञ्चकार देवस्य विष्णोरद्भुतकर्म्मणः॥ ३२।

राजोवाच ।

चराचरं चीरसमुद्रशायिनं
पृथ्वीधरं मूर्त्तिमतां परम्पदम् ।
अतीन्द्रियं विश्वभुजां पुरःकृतं
नीराकृतिं स्तौमि जनार्द्दनं प्रभुम् ॥ ३३ ।
त्वमादितस्त्वं परमार्थरूपी
विभुः पुराणः पुरुषोत्तमश्च ।
अतीन्द्रियो वेदविदां प्रधानः
प्रपाहि मां शङ्खगदास्त्रपाणे ॥ ३४ ।
कृतस्त्वया देव सुरासुराणां
सङ्कीर्त्यमानेन अनन्तमूर्त्ते ।
सुख्यर्थमेतत्तव देव विष्णो
सञ्चेष्टितं कूटगतस्य तत्त्वात्* ॥ ३५ ।
तथापि कूर्म्मत्वमृगत्वमुच्चै-
स्त्वया कृतं रूपमनेकरूप ।
सर्व्वज्ञभावादसतश्च जन्म
सङ्कीर्त्त्यते तेऽच्युत नैतदस्ति ॥ ३६ ।
नृसिंह वामन नमो जमदग्निनाम
दशास्यगोत्रान्तक वासुदेव ।

---

* ते आदिति (ग) ।

नमोऽस्तु ते बुद्ध कल्किन्वरेश*
प्रभो नमस्ते विबुधारिनाशन ॥ ३७ ।
नमोऽस्तु नारायण पद्मनाभ
नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय ।
नमः समस्तामरसङ्घपूज्य
नमोऽस्तु ते सर्व्वविदां प्रधान ॥ ३८ ।
नमः करालास्य नृसिंहमूर्त्ते
नमो विशालाद्रिसमान कूर्म्म ।
नमः समुद्रप्रतिमान मत्स्य
नमामि त्वां क्रोड़रूपिन्ननन्त ॥ ३९ ।
सृष्ट्यर्थमेतत्तव देव चेष्टितं
न मुख्यपक्षे तव मूर्त्तिता विभो ।
अजानता ध्यानमिदं प्रकाशितं
न लक्ष्यसे त्वं पुरुषः पुराणः ॥ ४० ।
आद्यो मखस्त्वं स्वयमेव विष्णो
मखाङ्गभूतोऽसि हविस्त्वमेव ।
पशुर्भवान् ऋत्विगाज्यन्त्वमेव
त्वां देवसङ्घा मुनयो यजन्ति† ॥ ४१ ।
चलाचलं जगदेतच्च यस्मिन्
सुरादिकालानलसंस्थमुत्तमम् ।

---

* सुरेश इति (ख) ।

† यजन्ते इति साधु ।

न त्वं विभक्तोऽसि जनार्द्दनेश
प्रयच्छ सिद्धिं हृदयेप्सितां मे ॥ ४२ ।
नमः कमलपत्राक्ष मूर्त्तामूर्त्त नमो हरे ।
शरणन्त्वां प्रपन्नोऽस्मि संसारान्मां समुद्धर ॥ ४३ ।
एवं स्तुतस्ततो देवस्तेन राज्ञा महात्मना ।
विशालाम्रतलस्थेन तुतोष परमेश्वरः ॥ ४४ ।
कुब्जरूपस्ततो भूत्वा आजगाम हरिः स्वयम् ।
तस्मिन्नागतमात्रे तु सोऽप्याम्रः* कुब्जकोऽभवत् ॥ ४५ ।
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं स राजा शंसितव्रतः ।
विशालस्य कथं कौजमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ४६ ।
तस्य चिन्तयतो बुद्धिर्जातेयं ब्राह्मणम्प्रति ।
अनेनागतमात्रेण कृतमेतन्न संशयः ॥ ४७ ।
एतस्मादेव भविता भगवान्पुरुषोत्तमः ।
एवमुक्त्वा नमश्चक्रे तं विप्रं स नृपोत्तमः ॥ ४८ ।
अनुग्रहाय भगवन्नूनं त्वं पुरुषोत्तमः ।
आगतोऽसि स्वरूपं मे दर्शयस्वाधुना हरे ॥ ४९ ।
एवमुक्तस्तदा देवः शङ्खचक्रगदाधरः ।
बभौ तत्पुरतः सौम्यो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ५० ।
वरं वृणीष्व राजेन्द्र यत्ते मनसि वर्त्तते ।
मयि प्रसन्ने त्रैलोक्यं तिलमात्रमिति प्रभो ॥ ५१ ।

---

* सोऽप्याम्र इति (ग) ।

एवमुक्तस्ततो राजा हर्षोत्फुल्लितलोचनः।
मोक्षं प्रयच्छ देवेशेत्युक्त्वा नोवाच किञ्चन॥ ५२।
एवमुक्तः स भगवान् पुनर्वाक्यमुवाच ह॥ ५३।
मय्यागते विशालोऽयमास्त्रः कुब्जत्वमागतः।
यस्मात्तस्मात्तीर्थमिदं कुब्जकाम्रं भविष्यति॥ ५४।
तिर्य्यग्योन्यादयोऽप्यस्मिन् ब्राह्मणा वा यदि स्वकम्।
कलेवरं त्यजिष्यन्ति* तेषां पञ्च शतानि च।
विमानानि भविष्यन्ति योगिनो मुक्तिरेव च॥ ५५।
एवमुक्त्वा नृपं देवः शङ्खाग्रेण जनार्द्दनः।
स्पृश्य* संस्पृष्टमात्रोऽसौ† परं निर्वाणमाप्तवान्॥ ५६।
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तं देवं शरणं व्रज।
येन भूयः पुनः शोच्यपदवीं नो प्रयास्यसि॥ ५७।
य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः।
पठेच्चरितमेताभ्यां मोक्षधर्मार्थदो भवेत्॥ ५८।
शुभव्रतमिदं पुण्यं यश्च कुर्य्याज्जनेश्वर।
स सर्व्वसम्पदश्चेह भुक्त्वान्ते तन्मयं व्रजेत्॥ ५९।

इति वराहपुराणे शुभव्रतं नाम पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः।

---

* त्यक्ष्यन्तीति साधु।

† स्पृष्टवान् इति स्थाने स्पृश्येति पाठ आर्षः।

षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धन्यव्रतमनुत्तमम् ।
येन सद्यो भवेद्धन्यः अधनोऽपि हि यो भवेत् ॥ १ ॥
मार्गशीर्षे सिते पक्षे प्रतिपद्या तिथिर्भवेत् ।
तस्यां नक्तं प्रकुर्व्वीत विष्णुमग्निं प्रपूजयेत् ॥ २ ॥
वैश्वानराय पादौ तु अग्नयेत्युदरं तथा ।
हविर्भुजाय च उरो द्रविणोदेति वै भुजौ ॥ ३ ॥
संवर्त्तायेति च शिरो ज्वलनायेति सर्वतः ।
अभ्यर्च्यैवं विधानेन देवदेवं जनार्द्दनम् ॥ ४ ॥
तस्यैव पुरतः कुण्डं कारयित्वा विधानतः ।
होमं तत्र प्रकुर्वीत एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः ॥ ५ ॥
ततः सयावकस्त्वान्नं भुञ्जीयाद्घृतसंयुतम् ।
कृष्णपक्षेऽप्येवमेव चातुर्मास्यन्तु यावता ॥ ६ ॥
चैत्रादिषु च भुञ्जीत पायसं सघृतं बुधः ।
श्रावणादिषु सक्तूंश्च ततश्चैतत्समाप्यते ॥ ७ ॥
समाप्ते तु व्रते वह्निं काञ्चनं कारयेद्बुधः ।
रक्तवस्त्रयुगच्छन्नं रक्तपुष्पानुलेपनम् ॥ ८ ॥
कुङ्कुमेन तथालिप्य* ब्राह्मणं सत्त्वमेव च ।

---

* अत्र तथा, आलिप्य इति पदच्छेदः कर्त्तव्यः, अन्यथा लिप्तेति साधु ।

सर्व्वावयवसम्पूर्णं ब्राह्मणं प्रियदर्शनम् ।
पूजयित्वा विधानेन रत्नवस्त्रयुगेन च ।
दद्यात्पश्चाच्च तं तस्य मन्त्रेणानेन बुद्धिमान् ॥ ९।१० ।
धन्योऽस्मि धन्यकर्म्मास्मि धन्यचेष्टोऽस्मि धन्यवान् ।
धन्येनानेन चीर्णेन व्रतेन स्यां सदा सुखी ॥ ११ ।
एवमुच्चार्य्य तं विप्रे* न्यस्य कोषं महात्मने ।
सद्यो धन्यत्वमाप्नोति योऽपि स्याद्भोगवर्ज्जितः† ॥ १२ ।
इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यञ्च पुष्कलम् ।
अनेन कृतमात्रेण जायते नात्र संशयः ॥ १३ ।
प्राग्जन्मजनितं यावदग्निर्दहति पातकम्‡ ।
दग्धे पापे विमुक्तात्मा इह जन्मन्यसौ भवेत् ॥ १४
योऽपीदं शृणुयान्नित्यं यश्च भक्त्या पठेद्द्विजः§ ।
उभौ ताविह लोकौ तु धन्यौ सद्यो भविष्यतः ॥ १५ ।
श्रूयते च व्रतञ्चैतच्चीर्णमासीन्महात्मना ।
धनदेन पुरा कल्पे शूद्रायोनौ स्थितेन हि ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे धन्यव्रतं नाम षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

---

* विप्राय इति साधु ।
† भगवर्ज्जित इति (ग) ।
‡ पापकमिति (क), (ख) ।
§ पठेन्नर इति (ख) ।

सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि कान्तिव्रतमनुत्तमम् ।
यत्कृत्वा तु पुरा सोमः कान्तिमानभवत्पुनः ॥ १ ।
यक्ष्मणा दक्षशापेन पुरा क्रान्तो निशाचरः ।
एतच्चीर्त्वा व्रतं सद्यः कान्तिमानभवत्किल ॥ २ ।
द्वितीयायान्तु राजेन्द्र कार्त्तिकस्य सितन्दिनम् ।
नक्तं कुर्व्वीत यत्नेन अर्च्चयन् बलकेशवम् ॥ ३ ।
बलदेवाय पादौ तु केशवाय शिरोऽर्च्चयेत् ।
एवमभ्यर्च्य मेधावी वैष्णवं रूपमुत्तमम् ॥ ४ ।
परन्तु रूपं सोमाख्यं द्विकलं तद्दिने हि यत् ।
तस्य देवस्य चार्घ्यन्तु दद्यान्मन्त्रेण सुव्रत* ॥ ५ ।
नमोऽस्त्वमृतरूपाय स वै विधिवराय च ।
यज्ञलोकाधिपतये सोमाय परमात्मने† ॥ ६ ।
रात्रौ स विप्रो भुञ्जीत यवान्नं सघृतन्नरः ॥ ७ ।
फाल्गुनादिचतुष्कन्तु पायसम्भक्षयेच्छुचिः ।
शालिहोमं प्रकुर्व्वीत कार्त्तिके तु यवैस्तथा ॥ ८ ।
आषाढ़ादिचतुष्के तु तिलहोमन्तु कारयेत् ।

---

* (ख) पुस्तकेऽतःपरं षट्पादा न सन्ति ।

† एष पादः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तद्वत्तिलान्नं भुञ्जीत एष एव विधिः स्मृतः ॥ ९ ।
ततः संवत्सरे पूर्णे काञ्चनं शशिनं व्रती ।
सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ॥ १० ।
दद्याद्विजाय सम्पूज्य काञ्चनं शशिनं तथा* ।
अथ संवत्सरे पूर्णे कृत्वा सोमन्तु राजतम् ॥ ११ ।
सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ।
एवमेव द्विजं पूज्य ततस्तं प्रतिपादयेत्† ॥ १२ ।
कान्तिमानपि लोकेऽस्मिन् सर्व्वज्ञः प्रियदर्शनः ।
त्वत्प्रसादात्सोमरूपिन्नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १३ ।
अनेन किल मन्त्रेण दत्त्वा विप्राय वाग्यतः ।
दत्तमात्रे ततस्तस्मिन् कान्तिमाञ्जायते नरः ॥ १४ ।
आत्रेयेणापि सोमेन कृतमेतत्पुरा नृप ।
तस्य व्रतान्ते सन्तुष्टः स्वयमेव जनार्द्दनः ॥ १५ ।
यक्ष्माणमपनीयाशु अमृताख्यां कलां ददौ ।
तां कलां सोमराजासौ तपसा लब्धवान्निशि ॥ १६ ।
सोमत्वञ्चागमत्सोमो द्विजराजत्वमेव च ।
द्वितीयामश्विनौ सोमभुजौ कीर्त्त्यौ तु तद्दिने ॥ १७ ।
तौ शेषविष्णुविख्यातौ‡ शुक्लपक्षौ न संशयः ।

---

* अतःपरं षट्पादाः (ख) पुस्तके न सन्ति ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ नृप तौ शेषविख्यातौ इति (ग), सुक्लपक्षौ इति (क), (ख) ।

न विष्णोर्व्यतिरिक्तः स्याद्देवतं नृपसत्तम ।
नामभेदेन सर्व्वत्र संस्थितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

इति वराहपुराणे कान्तिव्रतं नाम सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

—o—

अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं महाराज सौभाग्यकरणं व्रतम् ।
शृणु येनाशु सौभाग्यं स्त्रीपुंसोरुपजायते ॥ १ ॥
फाल्गुनस्य तु मासस्य तृतीया शुक्लपक्षगा ।
उपासितव्या नक्तेन शुचिना सत्यवादिना ॥ २ ॥
सलक्ष्मीकञ्च हरिं पूज्य रुद्रं वा चोमया सह ।
या श्रीः सा गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः ॥ ३ ॥
एवं सर्व्वेषु शास्त्रेषु पुराणेषु च गद्यते ।
एतस्मादन्यथा यस्तु ब्रूते शास्त्रं पृथक्तया ॥ ४ ॥
रुद्रो जनानां मर्त्यानां काव्यं शास्त्रं न तद्भवेत् ।
विष्णुं रुद्रकृतं ब्रूयाच्छ्रीर्गौरीति निगद्यते ॥ ५ ॥
एतयोरन्तरं* यश्च सोऽधमेत्युच्यते जनैः ।

---

* एतयोरन्तरं ब्रूयादिति (क) । (ख) पुस्तके अन्तरेति ।

† अधमेत्युच्यते इत्यार्षम्, अधम इत्युच्यते इति साधु ।

तं नास्तिकं विजानीयात्सर्व्वधर्म्मबहिष्कृतम्। ६।
एवं ज्ञात्वा सलक्ष्मीकं हरिं सम्पूज्य यत्नतः।
मन्त्रेणानेन राजेन्द्र ततस्तं परमेश्वरम्॥ ७।
गम्भीरायेति पादौ तु सुभगायेति वै कटिम्।
उदरं देवदेवाय त्रिनेत्रायेति वै मुखम्॥ ८।
शिरश्च वाचस्पतये रुद्रायेति च सर्व्वतः।
एवमभ्यर्च्य मेधावी विष्णुं लक्ष्म्या समन्वितम्॥ ९।
हरं वा गौरीसंयुक्तं गन्धपुष्पादिभिः क्रमात्।
ततस्तस्याग्रतो होमं कारयेन्मधुसर्पिषा।
तिलैः सह महाराज सौभाग्यपतयेति* च॥ १०।
ततस्त्वक्षारविरसं निस्नेहं धरणीतले।
गोधूमान्नन्तु भुञ्जीत कृष्णेऽप्येवं विधिः स्मृतः॥ ११।
आषाढ़ादिद्वितीयां† तु पारणां तत्र कल्पयेत्।
यवान्नेन ततः पश्चात्कार्त्तिकादिषु पार्थिव॥ १२।
श्यामाकं तत्र भुञ्जीत चौत्मासान्नियतः शुचिः॥ १३।
ततो माघसिते पक्षे तृतीयायां नराधिप।
सौवर्णं कारयेद्गौरीं रुद्रञ्चैकत्र बुद्धिमान्।
सलक्ष्मीकं हरिं वापि यथाशक्त्या‡ प्रसन्नधीः॥ १४।

---

* पतयेति इत्यार्षं पतय इति साधु।

† द्वितीये तु इति (क), (ख)।

‡ यथाशक्तीति साधु।

ततस्तान् ब्राह्मणे* दद्यात्पात्रभूते विचक्षणे ॥
अहीन श्रीने वेदानां पारगे साधुवर्त्तिनि ।
सदाचारेऽथ वा दद्याद्विष्णुभक्ते विशेषतः ॥ १५।१६ ।
षड्भिः पात्रैरुपेतन्तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
एकं मधुमयं पात्रं द्वितीयं घृतपूरितम् ॥
तृतीयं तिलतैलस्य चतुर्थं गुड़संयुतम् ।
पञ्चमं लवणैः पूर्णं षष्ठं गोक्षीरसंयुतम् ॥ १७।१८ ।
एतानि दत्त्वा पात्राणि सप्तजन्मान्तरे भवेत् ।
सुभगो दर्शनीयश्च नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे सौभाग्यव्रतं नाम अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

ऊनषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथ विघ्नहरं राजन् कथयामि शृणुष्व मे ।
सम्यक्कृतेन येनाशु न विघ्नैः परिभूयते ॥ १ ।
चतुर्थ्यां फाल्गुने मासि ग्रहीतव्यं व्रतन्त्विदम् ।
नक्ताहारेण राजेन्द्र तिलान्नं पारणं स्मृतम् ॥ २ ।

---

* ब्राह्मणायेति साधु, एवमन्यत्र ।

तद्दिवाग्नौ तु होतव्यं ब्राह्मणाय च तद्भवेत्।
चातुर्मास्यं व्रतञ्चैतत्कृत्वा वै पञ्चमे तथा॥ ३।
विप्राय दद्यात्सौवर्णं गजवक्त्रं सुपूजितम्।
पायसैः पञ्चभिः पात्रैरुपेतन्तु तिलैस्तथा॥ ४।
एवं कृत्वा व्रतञ्चैतत्सर्व्वविघ्नैर्विमुच्यते।
हयमेधस्य विघ्ने तु* सञ्जाते सगरस्तथा॥ ५।
एतदेव चरित्वा तु हयमेधं स आप्तवान्।
तथा रुद्रेण देवेन त्रिपुरं निघ्नता पुरा॥ ६।
एतदेव कृतन्तस्मात्त्रिपुरस्तेन पातितः।
मया समुद्रं पिबता एतदेव कृतं व्रतम्॥ ७।
अन्यैरपि महीपालैरेतदेव कृतं पुरा।
तपोऽर्थिभिर्ज्ञानकृद्भिरविघ्नार्थं परन्तप॥ ८।
शूराय धीराय गजाननाय
लम्बोदरायैकदंष्ट्राय चैव।
एवं सम्पूज्य तद्दिने पुष्पकृद्भि-
र्होमं कुर्य्याद्विघ्ननाशस्य हेतोः॥ ९।
अनेन कृतमात्रेण सर्वविघ्नैः प्रमुच्यते।
विनायकस्य दानेन कृतकृत्यो नरो भवेत्॥ १०।

इति वराहपुराणे अविघ्नव्रतं नाम ऊनषष्टितमोऽध्यायः।

---

* अग्नौ चेति (म)।

षष्टितमोऽध्यायः।

अगस्त्य उवाच।

शान्तिव्रतं प्रवक्ष्यामि तव राजन् शृणुष्व तत्।
येन चीर्णेन शान्तिः स्यात्सर्वदा गृहमेधिनाम्॥ १।
पञ्चम्यां शुक्लपक्षस्य कार्त्तिके मासि सुव्रत।
आरभ्य वर्षमेकन्तु भुञ्जीयादुष्णवर्ज्जितम्॥ २।
नक्तं देवन्तु सम्पूज्य हरिं शेषोपरि स्थितम्।
अनन्तायेति पादौ तु कटिं वासुकिने नमः॥ ३।
तक्षकायेति जठरमुरः कर्कोटकाय च।
पद्माय कण्ठं सम्पूज्य महापद्माय दोर्युगम्॥ ४।
शङ्खपालाय वक्रन्तु कुटिलायेति वै शिरः।
एवं विष्णुगतं पूज्य* पृथगेव च पूजयेत्॥ ५।
क्षीरेण स्नपनं कुर्य्यात्तानुद्दिश्य हरेः पुनः।
तदग्रे होमयेत् क्षीरं तिलैः सह विचक्षणः॥ ६।
एवं संवत्सरस्यान्ते ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः।
नागन्तु काञ्चनं कुर्य्याद्ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ ७।
एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतमेतन्नराधिप।
तस्य शान्तिर्भवेन्नूनं नागेभ्यो न भयं तथा॥ ८।

इति वराहपुराणे शान्तिव्रतं नाम षष्टितमोऽध्यायः।

---

* पूज्यमिति (ग), पूजयित्वेति साधु।

एकषष्टितमोऽध्यायः।

अगस्त्य उवाच।

कामव्रतं महाराज शृणु मे गदतोऽधुना।
येन कामाः समृद्ध्यन्ते मनसा चिन्तिता अपि॥ १।
षष्ठ्यां फलाशनो यस्तु वर्षमेकं व्रतं चरेत्।
पौषमासे सिते पक्षे पञ्चम्यां कृतभोजनः॥ २॥
षष्ठ्यान्तु प्राशयेद्धीमान्प्रथमन्तु फलं नृप।
ततो भुञ्जीत यत्नेन वाग्यतः शुद्धमोदनम्॥ ३।
ब्राह्मणैः सह राजेन्द्र अथवा केवलैः फलैः।
तमेकं दिवसं स्थित्वा सप्तम्यां पारयेन्नृप॥ ४।
अग्निकार्य्यन्तु कुर्व्वीत गुहरूपेण* केशवम्।
पूजयित्वा विधानेन वर्षमेकं व्रतं चरेत्॥ ५।
षड्वक्त्रः कार्त्तिकेयश्च सेनानीः कृत्तिकासुतः।
कुमारः स्कन्द इत्येवं पूज्यो विष्णुः स्वनामभिः॥ ६।
समाप्तौ तु व्रतस्यास्य कुर्य्याद्ब्राह्मणभोजनम्।
षण्मुखं मूर्त्तसौवर्णं† ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ ७।
सर्व्वे कामाः समृद्ध्यन्तां मम देव कुमारक।
त्वत्प्रसादादिमं भक्त्या गृह्यतां विप्र मा चिरम्॥ ८।
अनेन दत्तमात्रेण ब्राह्मणाय सवस्त्रकम्।

---

* गुहरूपेणेति (ग)।

† सर्व्वसौवर्णमिति (ग)।

ततः कामाः समृद्ध्यन्ते सर्वे वै इह जन्मनि ॥ ९ ।
अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी* लभते धनम् ।
भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १० ।
एतद्व्रतं पुरा चीर्णं नलेन नृपसत्तम ।
ऋतुपर्णस्य विषये वसता व्रतचर्य्यया ॥ ११ ।
तथा राज्यच्युतैरन्यैर्बहुभिर्नृपसत्तमैः ।
पौराणिकैर्व्रतञ्चैव सिद्ध्यर्थं नृपसत्तम ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे कामव्रतं नाम एकषष्टितमोऽध्याय ।

द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज व्रतमारोग्यसंज्ञितम्* ।
कथयामि परं पुण्यं सर्व्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ।
आदित्य भास्कर रवे भानो सूर्य्य दिवाकर ।
प्रभाकरेति सम्पूज्य† एवं व्रतमुपाचरेत् ॥ २ ।

---

* अधन इति (ग) ।

---

* अथाऽपरं प्रवक्ष्यामि व्रतमारोग्यसंज्ञितमिति (क) ।

† कथंहि सम्पूज्य इति (ख) ।

षष्ठ्यां चैव कृताहारः सप्तम्यां भानुमर्च्चयेत्।
अष्टम्यां चैव भुञ्जीत एष एव विधिक्रमः॥ ३।
अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना योऽर्च्चयेद्रविम्।
तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जायते॥ ४।
परत्र च शुभं स्थानं यद्गत्वा न निवर्त्तते।
सार्वभौमः पुरा राजा अनरण्यो महाबलः॥ ५।
तेनायमर्च्चितो देवो व्रतेनानेन पार्थिव।
यस्य तुष्टोऽभवद्देवः* प्रादादारोग्यमुत्तमम्॥ ६।
भद्राश्व उवाच।
किमसौ रोगवान्राजा येनारोग्यमवाप्तवान्।
सार्व्वभौमस्य च कथं व्रह्मन्रोगस्य सम्भवः॥ ७।
अगस्त्य उवाच।
स राजा सार्व्वभौमोऽभूद्यशस्वी च सुरूपवान्।
स कदाचिन्महाराज नृपश्रेष्ठो महाबलः॥ ८।
गतवान्मानसं दिव्यं सरो देवगणान्वितम्।
तत्रापश्यद्बृहत्पद्मं सरोमध्यगतं सितम्॥ ९।
तत्र चाङ्गुष्ठमात्रन्तु स्थितं पुरुषसत्तमम्।
रक्तवासोभिराच्छन्नं द्विभुजन्तिग्मतेजसम्॥ १०।
तं दृष्ट्वा सारथिम्प्राह पद्ममेतत्समानय।
इदन्तु शिरसा बिभ्रत्सर्व्वलोकस्य सन्निधौ॥ ११।
श्लाघनीयो भविष्यामि तस्मादानय मा चिरम्।

* वरं देव इति (ख)।

एवमुक्तस्तदा तेन सारथिः प्रविवेश ह ॥ १२ ।
ग्रहीतुमुपचक्राम तत्पद्मं नृपसत्तम ।
स्पृष्टमात्रे ततः पद्मे हुङ्कारः समजायत ॥ १३ ।
तेन शब्देन वित्रस्तः स पपात ममार च ।
राजा च तत्क्षणादेव शब्देन समपद्यत ॥ १४ ।
कुष्ठी विगतवर्णश्च बलवीर्य्यविवर्ज्जितः ।
तथागतमथात्मानं दृष्ट्वा स पुरुषर्षभः ॥ १५ ।
तस्थौ तत्रैव शोकार्त्तः किमेतदिति चिन्तयन् ।
तस्य चिन्तयतो धीमानाजगाम महातपाः ॥ १६ ।
वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रोऽथ स तं पप्रच्छ पार्थिवम् ।
कथन्ते राजशार्दूल इह देहस्य शासनम् ॥ १७ ।
इदानीं मे च किङ्कार्य्यं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।
एवमुक्तस्ततो राजा वसिष्ठेन महात्मना ॥ १८ ।
सर्व्वं पद्मस्य वृत्तान्तं कथयामास च प्रभुः ।
तं श्रुत्वा स मुनिस्तत्र साधु राजन्तथाब्रवीत् ॥ १९ ।
असाधुरथ चातिष्ठस्तस्मात्कुष्ठित्वमागतः ।
एवमुक्तस्तदा राजा वेपमानः कृताञ्जलिः ॥ २० ।
पप्रच्छ साध्वहं विप्र कथं वासाध्वहं मुने ।
कथं मे कुष्ठं सञ्जातमेतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २१ ।

वसिष्ठ उवाच ।

एतद्ब्रह्मोद्भवं नाम पद्मं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
दृष्टमात्रेण चानेन हृष्टाः स्युः सर्व्वदेवताः ॥ २२ ।

एतस्मिन्दृश्यते चैतत् षण्मासं क्वापि पार्थिव।
एतस्मिन्दृष्टमात्रे तु यो जलं विशते नरः॥ २३।
सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमर्हति।
ब्रह्मणः प्रागवस्थायां मूर्त्तिरप्सु व्यवस्थिता॥ २४।
एतां दृष्ट्वा जले मग्नः संसाराद्धि प्रमुच्यते।
इमञ्च दृष्ट्वा ते सूतो जले मग्नो नरोत्तम॥ २५।
प्रविष्टश्च पुनरिमं हन्तुमिच्छन्नराधिप।
प्राप्तवानसि दुर्बुद्धे कुष्ठित्वं पापपूरुष॥ २६।
दृष्टमेतत्त्वया यस्मात्त्वं साध्विति ततः प्रभो।
मयोक्तो मोहमापन्नस्तेनासाधुरितीरितः॥ २७।
ब्रह्मपुत्रो वदन्नेवं नृपमन्तर्हितोऽभवत्।
स तद्वचनमाकर्ण्य राजापि परमेश्वरम्॥ २८।
अहन्यहनि चागच्छत्तं पुनर्दृष्टवानपि।
देवा अपि वदन्त्येते पद्मं काञ्चनमुत्तमम्॥ २९।
मानसे ब्रह्मपद्मन्तु दृष्ट्वा चात्रगतं हरिम्।
प्राप्स्यामस्तत्परं ब्रह्म यद्गत्वा न पुनर्भवेत्॥ ३०।
इदञ्च कारणं चान्यत्कुष्ठस्य शृणु पार्थिव।
आदित्यः पद्मगर्भोऽस्मिन्स्वयमेव व्यवस्थितः॥ ३१।
तं दृष्ट्वा तत्त्वतो भावः परमात्मैष शाश्वतः।
धारयामि शिरस्येनं ततः ख्यातिर्भविष्यति॥ ३२।
इतीमं भावमास्थाय सूतोऽयं प्रेषितस्त्वया।
तत्क्षणादेव स सूतः त्वञ्च कुष्ठित्वमागतः॥ ३३।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र व्रतमेतत्समाचर ।
व्रतस्यास्य प्रभावेण कुष्ठरोगात्प्रमुच्यसे ॥ ३४ ॥

इति वराहपुराणे आरोग्यव्रतं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज पुत्रप्राप्तिव्रतं शुभम् ।
कथयामि समासेन तन्मे निगदतः शृणु ॥ १ ॥
मासे भाद्रपदे या तु कृष्णपक्षे नरेश्वर ।
अष्टम्यामुपवासेन पुत्रप्राप्तिव्रतं हि तत् ॥ २ ॥
सप्तम्याञ्चैव सङ्कल्प्य अष्टम्यामर्च्चयेद्धरिम्* ।
देवक्युत्सङ्गगं विष्णुं मातृभिः परिवेष्टितम् ॥ ३ ॥
प्रभाते विमलेऽष्टम्यामर्च्चयेत्प्रयतो हरिम् ।
प्राग्विधानेन गोविन्दमर्च्चयित्वा विधानतः ॥ ४ ॥
ततो यवैः कृष्णतिलैः सघृतैर्होमयेद्दधि ।
ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ ५ ॥

---

* कृष्णायाञ्चैव तु संकल्प्य सप्तम्यां पूजयेद्धरिमिति (क), (ग)।

ततः स्वयन्तु भुञ्जीत प्रथमं बिल्वमुत्तमम् ।
पश्चाद्यथेष्टं भुञ्जीत स्नेहैः सर्व्वरसैर्युतम् ॥ ६ ।
प्रतिमासमनेनैव विधिनोपोष्य मानवः ।
कृष्णाष्टम्यां व्रतं कृत्वा अपुत्रः पुत्रवान्भवेत् ॥ ७ ।
श्रूयते च पुरा राजा शूरसेनः प्रतापवान् ।
अपुत्रः स तपस्तेपे पर्व्वते च हिमालये ॥ ८ ।
तस्यैवं कुर्व्वतो देवी व्रतमेतज्जगाद ह ।
सोऽप्येतत्कृतवान्राजा पुत्रञ्चैवोपलब्धवान् ॥ ९ ।
वसुदेवं महाभागमनेकव्रतयाजिनम् ।
तं लब्ध्वा सोऽपि राजर्षिः परं निर्व्वाणमाप्तवान् ॥ १० ।
एवं कृष्णाष्टमी राजन्मया ते परिकीर्त्तिता ।
संवत्सरान्ते दातव्यं गोयुग्मन्तु द्विजातये ॥ ११ ।
एतत्पुत्रव्रतं नाम मया ते परिकीर्त्तितम् ।
एतत्कृत्वा नरः पापैः सर्व्वैरेव प्रमुच्यते ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे पुत्रप्राप्तिव्रतं नाम त्रयःषष्टितमोऽध्यायः ।

चतुःषष्टितमोऽध्यायः।

अगस्त्य उवाच।

अथापरं प्रवक्ष्यामि शौर्य्यव्रतमनुत्तमम्।
येन भीरोरपि महच्छौर्य्यं भवति तत्क्षणात्॥ १।
मासि चाश्वयुजे शुक्लां नवमीं समुपोषयेत्।
सप्तम्यां कृतसङ्कल्पः स्थित्वाष्टम्यां निरोदनः।
नवम्यां प्राशयेत्पिष्टं प्रथमं भक्तितो नृप॥ २।
ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या देवीञ्चैव तु पूजयेत्।
दुर्गां देवीं महाभागां महामायां महाप्रभाम्॥ ३।
एवं संवत्सरं यावदुपोष्येति विधानतः।
व्रतान्ते भोजयेद्धीमान्यथाशक्त्या* कुमारिकाः॥ ४।
हेमवस्त्रादिभिस्तास्तु भूषयित्वा तु शक्तितः।
पश्चात्क्षमापयेत्तान्तु देवी मे प्रीयतामिति†॥ ५।
एवं कृते भ्रष्टराज्यो लभेत्‡ राज्यं न संशयः।
अविद्यो लभते विद्यां भीतः शौर्य्यञ्च विन्दति॥ ६।

इति वराहपुराणे शौर्य्यव्रतं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः।

---

* यथाशक्तीति साधु।

† भूषयित्वा स्वशक्तित इति (ग)।

‡ लभेतेति साधु।

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः।

अगस्त्य उवाच।

सार्व्वभौमव्रतञ्चान्यत्कथयामि समासतः।
येन सम्यक्कृतेनाशु सार्व्वभौमो नृपो भवेत्॥ १।
कार्त्तिकस्य तु मासस्य दशमी* शुक्लपक्षगा।
तस्यां नक्ताशनो भूत्वा दिक्षु शुद्धबलिं हरेत्॥ २।
विचित्रैः कुसुमैर्भक्त्या पूजयित्वा द्विजोत्तमान्।
दिशान्तु प्रार्थनां कुर्य्यान्मन्त्रेणानेन सुव्रतः॥ ३।
सर्व्वा भवत्यः सिध्यन्तु मम जन्मनि जन्मनि।
एवमुक्त्वा बलिन्ताभ्यो दत्त्वा शुद्धेन चेतसा॥ ४।
ततो रात्रौ स भुञ्जीत दध्यन्नन्तु सुसंस्कृतम्।
पूर्व्वं पश्चाद्यथेष्टन्तु एवं संवत्सरन्नृप॥ ५।
यः करोति नरो नित्यं तस्य दिग्विजयो भवेत्।
एकादश्यां निराहारो नरः कुर्य्याद्यथाविधि॥ ६।
मार्गशीर्षे शुक्लपक्षादारभ्याब्दं विचक्षणः।
तद्व्रतं धनदस्येष्टं कृतं वित्तं प्रयच्छति॥ ७।
एकादश्यां निराहारो यो भुङ्क्ते द्वादशीदिने।
शुक्ले वाप्यथवा कृष्णे तद्व्रतं वैष्णवं महत्॥ ८।
एवञ्चीर्णं सुघोराणि हन्ति पापानि पार्थिव।

---

* अष्टमीति (ग)।

त्रयोदश्यान्तु नक्तेन धर्मव्रतमथोच्यते ॥ ९ ।
शुक्लपक्षे फाल्गुनस्य तथारभ्य विचक्षणः ।
रौद्रव्रतं चतुर्द्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ १० ।
माघमासात्तथारभ्य* पूर्णं संवत्सरं नृप ।
इदं व्रतन्तु पञ्चम्यां† शुक्लायां नक्तभोजनम् ।
पितृव्रतममायां स्यादिति राजन्तथेरितम् ॥ ११ ।
दश पञ्च च वर्षाणि य एवं कुरुते नृप ।
तिथिव्रतादिकं तस्य फलं स्यात्तत्प्रमाणतः‡ ॥ १२ ।
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ।
यष्टानि तेन राजेन्द्र कल्पोक्तव्रतकारिणा ॥ १३ ।
एकमेव कृतं हन्ति व्रतं पापानि नित्यशः ॥ १४ ।
यः पुनः§ सर्वमेतद्धि कुर्य्यान्नरवरात्मजः ।
स शुद्धो विरजाँल्लोकानाप्नोति सकलान्नृप ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे अगस्तिगीतासु सार्व्वभौमव्रतं नाम पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

---

* माघमासादथारभ्येति (ग) ।

† पञ्चदश्यामिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके ११श श्लोकस्य परार्द्धं १२श श्लोकस्य यथास्थानं न स्तः ।

§ यत्पुनरिति (ख) ।

षट्षष्टितमोऽध्यायः।

भद्राश्व उवाच।

आश्चर्यं यदि ते किञ्चिद्विदितं दृष्टमेव च*।
तन्मे कथय धर्मज्ञ परं कौतूहलं महत्॥ १।

अगस्त्य उवाच।

आश्चर्यरूपो भगवानेष एव जनार्द्दनः।
तस्याश्चर्य्याणि दृष्टानि बहूनि विविधानि वै॥ २।
श्वेतद्वीपगतः पूर्वं नारदः किल पार्थिव।
सोऽपश्यच्छङ्खचक्राब्जान्पुरुषांस्तिग्मतेजसः॥ ३।
अयं विष्णुरयं विष्णुरेष विष्णुः सनातनः।
चिन्ताऽभूत्तस्य तान्दृष्ट्वा कोऽस्मिन्विष्णुरिति प्रभुः॥ ४।
एवं चिन्तयतस्तस्य चिन्ता कृष्णं प्रति प्रभो†।
आराधयामि च कथं शङ्खचक्रगदाधरम्॥ ५।
येन वेद्मि परं देवं कृष्णं नारायणं प्रभुम्।
एवं सञ्चिन्त्य दध्यौ स तं देवं परमेश्वरम्॥ ६।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु साग्रं ब्रह्मसुतस्तदा।
ध्यायतस्तस्य देवोऽसौ परितोषं जगाम ह॥ ७।
उवाच स‡ प्रसन्नात्मा प्रत्यक्षत्वङ्गतः प्रभुः।

---

* वेति (ग)।

† कृष्णमिति प्रभो इति (ख); बभौ इति (ग)।

‡ उवाच चेति (ग)।

वरं ब्रह्मसुत ब्रूहि किन्ते ददामि महामुने ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

सहस्रमेकं वर्षाणां ध्यातस्त्वं भुवनेश्वर ।
त्वत्प्राप्तिर्येन तद्ब्रूहि यदि तुष्टोऽसि मेऽच्युत ॥ ९ ।

देवदेव उवाच ।

पौरुषं सूक्तमास्थाय ये यजन्ति* द्विजाश्च माम् ।
ते मां प्राप्स्यन्ति सततं संहिताध्ययनेन च ॥ १० ।
अलाभे वेदशास्त्राणां† पञ्चरात्रोदितेन हि ।
मार्गेण मां यजन्ते ये ते मां प्राप्स्यन्ति मानवाः ।
ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्चरात्रं विधीयते ॥ ११ ।
शूद्रादीनान्तु मे‡ क्षेत्रपदवीगमनं द्विज ।
मत्नाम विहितन्तेषां नान्यत्पूजादिकं चरेत् ॥ १२ ।
एवं मयोक्तं विप्रेन्द्र पुराकल्पे पुरातनम् ।
पञ्चरात्रं सहस्राणां यदि कश्चिद्ग्रहीष्यति ॥ १३ ।
कर्म्मक्षये च मां कश्चिद्यदि भक्तो भविष्यति ।
तस्य वेदं पञ्चरात्रं नित्यं हृदि वसिष्यति ॥ १४ ।
इतरे राजसैर्भावैस्तामसैश्च समावृताः ।
भविष्यन्ति द्विजश्रेष्ठ मय्यासनपराङ्मुखाः§ ॥ १५ ।

---

* यजन्ते इति साधु ।

† अलाभे देवशास्त्राणामिति (ख) ।

‡ मत्क्षेत्रमिति (ग) ।

§ मय्यासनपराङ्मुखा इति (ग) ।

कृतं त्रेता द्वापरश्च युगानि त्रीणि नारद।
सत्त्वस्था मां समेष्यन्ति कलौ रजस्तमोऽधिकाः॥ १६॥
अन्यच्च ते वरं दद्मि शृणु नारद साम्प्रतम्।
यदिदं पञ्चरात्रं मे शास्त्रं परमदुर्लभम्।
तद्भवान्वेत्स्यते* सर्व्वं मत्प्रसादान्न संशयः॥ १७॥
वेदेन पञ्चरात्रेण भक्त्या यज्ञेन च द्विज।
प्राप्योऽहं नान्यथा वत्स वर्षकोट्ययुतैरपि॥ १८॥
एवमुक्त्वा स भगवान्नारदं परमेश्वरः।
जगामादर्शनं सद्यो नारदोऽपि दिवं ययौ॥ १९॥

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु नारदपुराणसूचनं नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः।

सप्तषष्टितमोऽध्यायः।

भद्राश्व उवाच।
भगवन्सितकृष्णे द्वे ये ते जगति सत्तम।
स्त्रियौ बभूवतुः के द्वे सिता कृष्णा च का शुभा॥ १॥
कश्चासौ पुरुषो ब्रह्मन्पावकः सप्तधाऽभवत्।
कोऽसौ द्वादशधा विप्र द्विदेहः षट्शिराः प्रभुः॥ २॥

---

* वेत्स्यतीति साधु।

दृम्मत्यच्च द्विजश्रेष्ठ ज्ञातसूर्य्योदयादलम् ।
क्रमादेतज्जगदिदं विततं द्विजसत्तम ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

सितकृष्णे स्त्रियौ ये*ते ते भगिन्यौ प्रकीर्त्तिते ।
सितासिता† द्विवर्णा च नारी रात्रिरुदाहृता ॥ ४ ।
यः पुमान्सप्तधा जात एको भूत्वा नरेश्वर ।
स समुद्रस्तु विज्ञेयः सप्त चैको व्यवस्थितः ॥ ५ ।
योऽसौ द्वादशधा राजन्द्विदेहः षट्शिराः प्रभुः ।
संवत्सरः स विज्ञेयः शरीरे द्वे गती स्मृते ।
ऋतवः षट् च वक्त्राणि एष संवत्सरः स्मृतः ॥ ६ ।
दृम्मत्यं तदहोरात्रं सूर्य्याचन्द्रमसौ यतः ।
ततो जगत्समुत्तस्थौ देवादस्माच्च सत्तम ॥ ७ ।
स विष्णुः परमो देवो विज्ञेयो नृपसत्तम ।
न च वेदक्रियाहीनः पश्यते‡ परमेश्वरम् ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे अगस्तिगीतासु विष्ण्वाश्चर्य्यं नाम सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

---

* ये एते इति साधु ।

† सत्यासत्या इति (क), (ख) ।

‡ पश्यतीति साधु ।

अष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

योऽसौ सर्व्वगतो देवः परमात्मा व्यवस्थितः ।*
चतुर्युगे त्वसौ कीदृग्विज्ञेयः परमेश्वरः ॥ १ ।
युगे युगे क आचारो वर्णानां भविता मुने ।
कथञ्च शुद्धिर्विप्राणामन्यस्त्रीसङ्करे मुने ॥ २ ।

अगस्त्य उवाच ।

कृते युगे मही देवैर्युज्यते वेदकर्म्मणा ।
यजद्भिश्च† सुरांस्तेता तद्वद्देवैश्च सत्तम ॥ ३ ।
द्वापरे सत्त्वरजसोबहुले नृपसत्तम ।
यावद्धर्म्मसुतो राजा भविष्यति महामते ।
ततस्तमः प्रभविता कलिरूपो नरेश्वर ॥ ४ ।
तस्मिन् कलौ वर्त्तमाने स्वमार्गोज्झविता द्विजाः ।
राजानो वैश्यशूद्राश्च प्रायशो हीनजातयः ॥ ५ ।
भविष्यन्ति नृपश्रेष्ठ सत्यशौचविवर्ज्जिताः ।
ततो विनश्यते लोको वर्णधर्म्मश्च नश्यति ॥ ६ ।

भद्राश्व उवाच ।

अगम्यागमनं कृत्वा ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा ।

---

* (ख) पुस्तकेऽतः परं चरणषट्कं नास्ति ।

† यजमानैरिति साधु ।

शूद्रोऽपि शुध्यते* केन किं वागम्यन्तु शस्यते† ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

चतुर्गामी भवेद्विप्रस्त्रिगामी क्षत्रियः स्मृतः ।
द्विगामी तु भवेद्वैश्यः शूद्र एकगमः स्मृतः ॥ ८ ।
अगम्यां ब्राह्मणीं प्राहुः क्षत्रियस्य नरेश्वरः ।
क्षत्रिया चापि वैश्यस्य शूद्रस्य सा च पार्थिव ॥ ९ ।
अधमस्योत्तमा नारी अगम्या मनुरब्रवीत् ।
माता मातृष्वसा श्वश्रूर्भ्रातृपत्नी च पार्थिव ॥ १० ।
अधमस्योत्तमा नारी यत्नेन परिवर्ज्जयते ।
स्नुषां दुहितरञ्चैव मित्रपत्नीञ्च सर्व्वदा ।
जाया स्वमातृजा चैव अगम्याख्याः सुतस्त्रियः ॥ ११ ।
रजक्यादिषु चान्याश्च स्त्रियोऽगम्याः प्रकीर्त्तिताः ।
अगम्यागमनञ्चैतत्कृतं पापाय जायते ॥ १२ ।
वियोनिगमनादाशु ब्राह्मणाय भवत्यलम् ।
शेषस्याशुद्धिरेषैवं प्राणायामशतं भवेत् ॥ १३ ।
बहुनापि हि कालेन यत्पापं समुपार्ज्जितम् ।
वर्णसङ्करसङ्गत्या ब्राह्मणेन नरर्षभ ॥ १४ ।
दशप्रणवगायत्रीप्राणायामशतैस्त्रिभिः ।
मुच्यते ब्रह्महत्यायाः किम्पुनः शेषपातकैः ॥ १५ ।
अथवा पररूपं यो देवं ब्राह्मणपुङ्गवः ।

---

* अत्रात्मनेपदमार्षम् ।

† (ख), (ग), आर्षः वर्त्तमानप्रयोगश्च ।

वेत्ति ध्यानादिभिः पूजां न स पापैर्हि लिप्यते ॥ १६ ।
वेदाध्यायी पापशतैः कृतैरपि न लिप्यते ।
अरन्विष्णुं पठन्वेदं ददन्दानं यजन्हरिम् ॥ १७ ।
ब्राह्मणः शुद्ध एवास्ते विरुद्धमपि तारयेत् ।
एतत्ते सर्व्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वया नृप ॥ १८ ।
मन्वादिभिर्विस्तरशः कथितं यच्च पार्थिव* ।
समासतस्तच्च मया कथितं नृपसत्तम ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे अष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

ऊनसप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवंस्त्वच्छरीरे तु यद्वृत्तं द्विजसत्तम ।
चिरजीवी भवांस्तन्मे वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

मच्छरीरमिदं राजन् बहुकौतूहलान्वितम् ।
अनेककल्पसंस्थायि वेदविद्याविशोधितम् ॥ २ ।
अटन्नहं महीं सर्वां गतवानस्मि पार्थिव ।

---

* (ग) पुस्तके मन्वादिभिर्विस्तरशः कथितं ते नृपोत्तम इत्येतदर्द्धमात्रमस्ति ।

इलावृतं महावर्षं मेरोः पार्श्वे व्यवस्थितम् ॥ ३ ।
तत्र रम्यं सरो दृष्टं तस्य तीरे महाकुटी ।
तत्रोपवासशिथिलं दृष्टवानस्मि तापसम् ॥ ४ ।
अस्थिचर्म्मावशेषन्तु चीरवल्कलधारिणम् ।
तं दृष्ट्वाहं नृपश्रेष्ठ क एषस्तापसोत्तमः ॥ ५ ।
विश्वस्य प्रतिपत्त्यर्थं मयोक्तः स द्विजोत्तमः ।
ब्रह्मन्मे दीयतां किञ्चिदागतोऽहं तवान्तिके ।
इति मां स मुनिः प्राह स्वागतन्ते द्विजोत्तम ॥ ६ ।
स्थीयतां स्थीयतां ब्रह्मन्नातिथ्यं करवाणि ते ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रविष्टोऽहं कुटीं तु ताम् ॥ ७ ।
तावत्पश्याम्यहं विप्रं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
भूमौ स्थितन्तु मां दृष्ट्वा हुङ्कारमकरोद्द्विजः ॥ ८ ।
तद्धुङ्काराच्च पातालं भित्त्वा पञ्च हि कन्यकाः ।
निर्ययुः काञ्चनं पीठमेका तासान्तु गृह्य* वै ॥ ९ ।
सा मां प्रादात्तदा कन्या सलिलं करसंस्थितम् ।
गृहीत्वान्या तु मे पादौ क्षालितुञ्चोपचक्रमे ॥ १० ।
अन्ये द्वे व्यजनं गृह्य* मत्पक्षाभ्यां व्यवस्थिते ।
ततो हुङ्कारमकरोत्पुनरेव महातपाः ॥ ११ ।
तच्छब्दानन्तरं हैमद्रोणीं योजनविस्तृताम् ।
गृह्याजगाम अकरोत्प्लावं सरसि पार्थिव ॥ १२ ।
तस्यान्तु कन्याः शतशो हैमकुम्भकराः शुभाः ।

* गृहीत्वेति साधु ।

मायायुक्ता यथोद्दिष्टा स मुनिः प्राह मां नृप ॥ १३ ।
स्नानार्थं कल्पितं ब्रह्मन्निदं ते सर्व्वमेव तु ।
द्रोणीं प्रविश्य चेमां त्वं स्नातुमर्हसि सत्तम ॥ १४ ।
ततोऽहं तस्य वचनात्तस्यां द्रोण्यां नराधिप ।
विशामि ताव*त्सरसि सा द्रोणी प्रत्यमज्जत ॥ १५ ।
द्रोण्यां जले निमग्नोऽहं तमृषिं तच्च वै पुरम् ।
तावन्मेरुगिरेर्मूर्द्ध्नि पश्याम्यात्मानमात्मना ॥ १६ ।
समुद्रान् सप्त पश्यामि तथैव कुलपर्व्वतान् ।
सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं दृष्टवानस्मि पार्थिव ॥ १७ ।
अद्यापि तं लोकवरं ध्यायन्तिष्ठामि सुव्रत ।
कदा प्राप्स्येऽथ तं लोकमिति चिन्तापरोऽभवम् ॥ १८ ।
एवं ते कौतुकं राजन् कथितं परमेष्ठिनः ।
यद्वृत्तं मम देहे तु किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे नारायणाश्चर्य्यकथने ऊनसप्ततितमोऽध्यायः ।

सप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।
भगवन् किं कृतं लोकं त्वया तमनुपश्यता ।
व्रतं तपो वा धर्म्मो वा प्राप्त्यर्थं तस्य वै मुने ॥ १ ।

---

* यावदिति (ग) ।

अगस्त्य उवाच ।

अनाराध्य हरिं भक्त्या न लोकान् कामयेद्बुधः* ।
आराधिते हरौ लोकाः सर्व्वे करतलेऽभवन्† ॥ २ ।
एवं सञ्चिन्त्य राजेन्द्र मया विष्णुः सनातनः ।
आराधितो वर्षशतं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ ३ ।
ततः कदाचिद्बहुना कालेन नृपनन्दन ।
यजतो मम देवेशं यज्ञमूर्त्तिं जनार्द्दनम् ॥ ४ ।
आहूता आगता देवाः सममेव सवासवाः ।
स्वे स्वे स्थाने स्थिता आसन्यावद्देवाः सवासवाः ॥ ५ ।
तावत् तत्रैव भगवानागतो वृषभध्वजः ।
महादेवो विरूपाक्षस्त्र्यम्बको नीललोहितः ॥ ६ ।
सोऽपि रौद्रे स्थितः स्थाने बभूव परमेश्वरः ।
तान्सर्व्वानागतान्दृष्ट्वा देवानृषिमहोरगान् ॥ ७ ।
सनत्कुमारो भगवानाजगामाब्जसम्भवः ।
त्रसरेणुप्रमाणेन विमाने सूर्य्यसन्निभे ॥
अवस्थितो महायोगी भूतभव्यभविष्यवित् ।
आगम्य शिरसा रुद्रं स ववन्दे महामुनिः ॥ ८।९ ।
तानहं संस्थितान्देवान्नारदादीनृषींस्तथा ।
सनत्कुमाररुद्रौ च दृष्ट्वाहमिदमब्रवम् ॥ १० ।

---

* लोकान् कान् कामयेद्बुध इति (ग) ।

† भवेयुरित्यर्थे अभवन्निति आर्षम् ।

क एषां भवतां याज्यो वरिष्ठश्च नृपोत्तम ।
एवमुक्ते तदोवाच रुद्रो मां सुरसन्निधौ ॥ ११ ।
रुद्र उवाच ।
शृण्वन्तु विबुधाः सर्व्वे तथा देवर्षयोऽमलाः ।
ब्रह्मर्षयश्च विख्याताः सर्व्वे शृण्वन्तु मे वचः ।
त्वञ्चागस्त्य महाबुद्धे शृणु मे गदतो वचः* ॥ १२ ।
यो यज्ञैरिज्यते देवो यस्मात्सर्वमिदं जगत् ।
उत्पन्नं सर्वदा यस्मिँल्लीनं भवति सामरम् ।
नारायणः परो देवः सर्वरूपी जनार्दनः ॥ १३ । १४ ।
त्रिधात्मानं स भगवान्ससर्ज परमेश्वरः ।
रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूत् रजःसत्त्वाधिकं विभुः ॥ १५ ।
ससर्ज नाभिकमलाद्ब्रह्माणं कमलासनम् ।
रजसा तमसा युक्तः सोऽपि मामसृजद्विभुः ॥ १६ ।
यत्सत्त्वं स हरिर्देवो यो हरिस्तत्परं पदम् ।
ये सत्त्वरजसी सोऽपि ब्रह्मा कमलसम्भवः ॥ १७ ।
यो ब्रह्मा सैव देवस्तु यो देवः स चतुर्मुखः ।
यद्रजस्तमसोपेतं सोऽहं नास्त्यत्र संशयः ॥ १८ ।
सत्त्वं रजस्तमश्चैव त्रितयं चैतदुच्यते ।
सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ॥ १९ ।
रजसा सत्त्वयुक्तेन भवेत्सृष्टी रजोऽधिका ।

---

* एतदर्द्धं (ख) पुस्तके नास्ति ।

तच्च पैतामहं हृत्तं सर्व्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥ २० ।
यद्वेदवाह्यं कर्म्म स्याच्छास्त्रमुद्दिश्य सेव्यते ।
तद्रौद्रमिति विख्यातं तन्नेष्टं गदितं नृणाम् ॥ २१ ।
यद्वा न रजसा कर्म्म केवलं तामसन्तु यत् ।
तद्दुर्गतिपरं नृणामिह लोके परत्र च ॥ २२ ।
सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ।
नारायणश्च भगवान्यज्ञरूपी विभाव्यते ॥ २३ ।
कृते नारायणः शुद्धः सूक्ष्मरूप उपास्यते ।
त्रेतायां यज्ञरूपेण पञ्चरात्रैस्तु द्वापरे ॥ २४ ।
कलौ मत्कृतमार्गेण बहुरूपेण तामसैः ।
इज्यते द्वेषबुद्ध्या सः परमात्मा जनार्द्दनः ॥ २५ ।
न तस्मात्परतो देवो भविता न भविष्यति ।
यो विष्णुः स स्वयं ब्रह्मा यो ब्रह्मासौ महेश्वरः ॥ २६ ।
वेदत्रये च यज्ञेऽस्मिन्पण्डितेष्वेष निश्चयः ।
यो भेदं कुरुतेऽस्माकं त्रयाणां द्विजसत्तमः ।
स पापकारी दुष्टात्मा दुर्गतिं समवाप्नुयात् ॥ २७ ।
इदञ्च शृणु मेऽगस्त्य गदतः प्राक्तनं तथा ।
यथाकल्पे हरेर्भक्तिं न कुर्व्वन्तीह मानवाः ॥ २८ ।
भूर्लोकवासिनः सर्व्वे पुरा यष्टा* जनार्द्दनम् ।
भुवर्लोकं प्रपद्यन्ते तत्रस्था अपि केशवम् ॥ २९ ।

---

* इष्ट्वेति साधु ।

आराध्य स्वर्गतिं यान्ति क्रमान्मुक्तां व्रजन्ति हि।
एवं मुक्तिपदे व्याप्ते* सर्व्वलोकैस्तथैव च।
मुक्तिभाजस्ततो देवास्तं दध्युः प्रयता हरिम्।
सोऽपि सर्व्वगतत्वाच्च प्रादुर्भूतः सनातनः॥ ३०।३१।
उवाच ब्रूत किङ्कार्य्यं सर्व्वे योगिवराः सुराः।
ते तं प्रणम्य देवेशमूचुश्च परमेश्वरम्॥ ३२।
देवदेव जनः सर्व्वो मुक्तिमार्गे व्यवस्थितः†।
कथं सृष्टिश्च भविता नरकेषु च को वसेत्॥ ३३।
एवमुक्तस्ततो देवैस्तानुवाच जनार्द्दनः।
युगानि त्रीणि बहवो मामुपेष्यन्ति मानवाः॥ ३४।
अन्त्ये युगे प्रविरला भविष्यन्ति मदाश्रयाः।
एष मोहं सृजाम्याशु यो जनं मोहयिष्यति॥ ३५।
त्वञ्च रुद्र महाबाहो मोहशास्त्राणि कारय।
अल्पायासं दर्शयित्वा मोहयाशु महेश्वरः॥ ३६।
एवमुक्त्वा तदा तेन देवेन परमेष्ठिना।
आत्मा तु गोपितः सद्यः प्रकाशोऽहङ्कृतस्तदा॥ ३७।
तस्मादारभ्य कालात्तु मत्प्रणीतेषु सत्तमः‡।
शास्त्रेष्वभिरतो लोको बाहुल्येन भवेदतः॥ ३८।

---

* एवं मुक्तिपदे प्राप्ते इति (ख)।

† देवा ऋषिगणाः सर्व्वे मुक्तिमार्गे व्यवस्थिता इति (ख)।

‡ (ग) पुस्तकेऽतः परमष्टौ पादा न सन्ति।

वेदानुवर्त्तिनं मार्गं देवं नारायणन्तथा ।
एकीभावस्य पश्यन्तोमुक्ताश्चैव भवन्ति ते ॥ ३९ ।
मां विष्णोर्व्यतिरिक्तं ये ब्रह्माणञ्च द्विजोत्तम ।
भजन्ते पापकर्म्माणस्ते* यान्ति नरकं नराः ॥ ४० ।
ये वेदमार्गनिर्मुक्तास्तेषां मोहार्थमेव च ।
नयसिद्धान्तसंज्ञाभिर्मया शास्त्रन्तु दर्शितम् ॥ ४१ ।
पाशोऽयं पशुभावस्तु स यदा पतितो भवेत् ।
तदा पाशुपतं शास्त्रं जायते† वेदसंज्ञितम् ॥ ४२ ।
वेदमूर्त्तिरहं विप्र नान्यशास्त्रार्थवादिभिः ।
ज्ञायते मत्स्वरूपन्तु मुक्ता देवमनादिवत् ॥ ४३ ।
वेदवेद्योऽस्मि विप्रर्षे ब्राह्मणैश्च विशेषतः ।
युगानि त्रीण्यहं विप्र ब्रह्मा विष्णुस्तथैव च ॥ ४४ ।
त्रयोऽपि सत्त्वादिगुणास्त्रयो वेदास्त्रयोऽग्नयः ।
त्रयो लोकास्त्रयः सन्ध्यास्त्रयो वर्णास्तथैव च‡ ॥ ४५ ।
सवनानि तु तावन्ति त्रिधा बद्धमिदं जगत् ।
य एवं वेत्ति विप्रर्षे परं नारायणं तथा ॥ ४६ ।
अपरं पद्मयोनिन्तु ब्रह्माणं त्वपरन्तु माम् ।
गुणतो मुख्यतस्त्वेक एवाहं मोह इत्युभे ॥ ४७ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु सप्ततितमोऽध्यायः ।

---

* भजन्ते मोहशास्त्रं ये इति (ग) ।

† जायेतेत्यर्थः 'जायते' इति आर्षम् ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्तास्ततो देवा ऋषयश्च पिनाकिना ।
अहञ्च नृपते तस्य देवस्य प्रणतोऽभवम् ॥ १ ॥
प्रणम्य शिरसा देवं यावत्पश्यामि हे नृप ।
तावत्तस्यैव रुद्रस्य देहस्थं कमलासनम् ॥ २ ॥
नारायणञ्च हृदये त्रसरेणुसुसूक्ष्मकम् ।
ज्वलद्भास्करवर्णाभं पश्यामि भवदेहतः* ॥ ३ ॥
तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्व्वे याजका ऋषयोऽभवन् ।
जयशब्दरवांश्चक्रुः सामऋग्यजुषां स्वनम् ॥ ४ ॥
ऊचुस्तं तदा देवं किमिदं परमेश्वरम् ।
एकस्यामेव मूर्त्तौ ते लक्ष्यन्ते चित्तमूर्त्तयः ॥ ५ ॥

रुद्र उवाच ।

यज्ञेऽस्मिन्यद्धुतं हव्यं मामुद्दिश्य महर्षयः ।
ते त्रयोऽपि वयं भागं गृह्णीमः कविसत्तमाः ॥ ६ ॥
नास्माकं विविधो भावो वर्त्तते मुनिसत्तमाः ।
सम्यग्दृशः प्रपश्यन्ति विपरीतेष्वनेकशः ॥ ७ ॥
एवमुक्ते तु रुद्रेण सर्व्वे ते मुनयो नृप ।
पप्रच्छुः शङ्करं देवं मोहशास्त्रप्रयोजनम् ॥ ८ ॥

---

* भवदेहत इति (ख) ।

ऋषय ऊचुः ।

मोहनार्थन्तु लोकानां त्वया शास्त्रं पृथक्कृतम् ।
तत्त्वया हेतुना केन कृतं देव वदस्व नः ॥ ९ ।

रुद्र उवाच ।

अस्त्येके भारते वर्षे वनं दण्डकसंज्ञितम् ।
तत्र तीव्रन्तपो घोरं गौतमो नाम वै द्विजः ॥ १० ।
चकार तस्य ब्रह्मा तु परितोषं गतः प्रभुः ।
उवाच तं मुनिं ब्रह्मा वरं ब्रूहि तपोधन ॥ ११ ।
एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणा लोककर्त्तृणा ।
उवाच शस्यपंक्तिर्मे धान्यानां देहि सङ्गता ।
एवमुक्तो ददौ तस्य तमेवार्थं पितामहः ॥ १२ ।
लब्ध्वा तु तं वरं विप्रः शतशृङ्गे महाश्रमम् ।
चकार तस्योषसि च पाकान्ते शालयो द्विजः ॥
लूयन्ते तेन मुनिना मध्याह्ने पच्यते* तथा ।
सर्व्वातिथ्यमसौ विप्रो ब्राह्मणेभ्यो ददात्यलम् ॥ १३।१४ ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य महती द्वादशाब्दिका ।
अनावृष्टिर्द्विजवर अभवल्लोमहर्षिणी ॥ १५ ।
तां दृष्ट्वा मुनयः सर्व्वे अनावृष्टिं वनेचराः ।
क्षुधया पीड्यमानाश्च प्रययुर्गौतमं तदा ॥ १६ ।
अथ तानागतान्दृष्ट्वा गौतमः शिरसा नतः ।

---

* पच्यन्ते इति युक्तम् ।

उवाच स्थीयतां मह्यं गृहे मुनिवरात्मजाः ॥ १७ ।
एवमुक्तास्तु ते तेन तस्थुर्विविधभोजनम् ।
भुञ्जमानामनावृष्टिर्यावत्सा निवृत्ताऽभवत् ॥ १८ ।
निवृत्तायाञ्च ते तस्यामनावृष्ट्यान्तु ते द्विजाः ।
तीर्थयात्रानिमित्तन्तु प्रयातमनसोऽभवन् ॥ १९ ।
तत्र शाण्डिल्यनामानं* तापसं मुनिसत्तमम् ।
प्रत्युवाचेति सञ्चिन्त्य मारीचः परमो मुनिः ॥ २० ।

मारीच उवाच ।

शाण्डिल्य शोभनं वच्मि पिता ते गौतमो मुनिः ।
तमनुज्ञा न गच्छामस्तपश्चर्त्तुं तपोवनम् ॥ २१ ।
एवमुक्तेऽथ जहसुः सर्व्वे ते मुनयस्तथा ।
किमस्माभिः स्वकोऽदेहो विक्रीतोऽस्यान्नभक्षणात् ॥ २२ ।
एवमुक्त्वा पुनश्चोचुः सोपाधिं गमनम्प्रति ।
कृत्वा मायामयीङ्गान्तु तच्छालायां व्यसर्ज्जयन् ॥ २३ ।
तां चरन्तीं ततो दृष्ट्वा शालायां गौतमो मुनिः ।
गृहीत्वा सलिलं पाणौ प्राणिरुद्रेत्यभाषत ।
ततो मायामयी सा गौः पपात जलविन्दुवत् ॥ २४ ।
निहतां तां ततो दृष्ट्वा मुनिं जिगमिषूंस्तथा ।
उवाच गौतमो धीमांस्तान्मुनीन्प्रणतः स्थितः ॥ २५ ।

---

* शाण्डिल्यमासीनं इति (क) ।

किमर्थं गम्यते विप्राः साधु शंसत मा चिरम् ।
मां विहाय सदा भक्तं प्रणतञ्च विशेषतः ॥ २६ ।
ऋषय ऊचुः ।
गोवध्येयमिह ब्रह्मन्यावत्तव शरीरगा ।
तावदन्न न भुञ्जामो भवतोऽन्नं महामुने ॥ २७ ।
एवमुक्तो गौतमस्तु तान्मुनीन्प्राह धर्म्मवित् ।
प्रायश्चित्तं गोवध्याया* दीयतां मे तपोधनाः ॥ २८ ।
ऋषय ऊचुः ।
इयं गौरमृता ब्रह्मन्मूर्च्छितेव व्यवस्थिता ।
गङ्गाजलप्लुता चेयमुत्थास्यति न संशयः ॥ २९ ।
प्रायश्चित्तं मृतायाः स्यादमृतायाः कृतन्त्विदम् ।
व्रतं वा मा कृथाः कोपमित्युक्त्वा प्रययुस्तु ते ॥ ३० ।
गतैस्तैर्गौतमो धीमान् हिमवन्तं महागिरिम् ।
मामाराधयिषुः प्रायात्तप्तुञ्चाशु महातपः ॥ ३१ ।
शतमेकन्तु वर्षाणामहमाराधितोऽभवम् ।
तुष्टेन च मया प्रोक्तो वरं वरय सुव्रत ॥ ३२ ।
सोऽब्रवीन्मां जटासंस्थां देहि गङ्गां तपस्विनीम् ।
मया सार्द्धं प्रयात्वेषा पुण्या भागीरथी नदी ॥ ३३ ।
एवमुक्ते जटाखण्डमेकं स प्रददौ शिवः ।

---

* वध्येति आर्षं, हत्येति साधु ।

तां गृह्य* गतवान् सोऽपि यत्रास्ते सा तु गौर्मृता ॥ ३४ ।
तज्जलप्लाविता सा गौर्गता चोत्थाय भामिनी ।
नदी च महती जाता पुण्यतोया शुचिप्रदा ॥ ३५ ।
तं दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं तत्र सप्तर्षयोऽमलाः ।
आजग्मुश्च विमानस्थाः साधु साध्विति वादिनः ॥ ३६ ।
साधु गौतम साधूनां कोऽस्ति वा सदृशं तव ।
यदेवं जाह्नवी देवी दण्डके चावतारिता ॥ ३७ ।
एवमुक्तस्तदा तैस्तु गौतमः किमिदं त्विति ।
गोवध्याकारणं मह्यं† तावत्पश्यति गौतमः ॥ ३८ ।
ऋषीणां मायया सर्व्वमिदं जातं विचिन्त्य वै ।
शशाप तान्जटाभस्ममिथ्याव्रतधरांस्तथा ।
भविष्यथ त्रयीवाह्या वेदकर्म्मवहिष्कृताः ॥ ३९ ।
तच्छ्रुत्वा क्रूरवचनं गौतमस्य महामुनेः ।
ऊचुः सप्तर्षयो मैवं सर्वकालं द्विजोत्तम ॥ ४० ।
एवन्तु‡ किन्तु ते वाक्यं मोघं नास्त्यत्र संशयः ।
यदि नाम कलौ सर्व्वे भविष्यन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ४१ ।
उपकारिषि एते हि अपकर्त्तार एव तु ।

---

* गृहीत्वेति साधु ।

† मम इत्यस्य स्थाने मह्यमिति आर्षम् ।

‡ भवन्त्विति (ग) ।

दग्धभूता अपि कलौ भक्तिभाजो भवन्तु ते* ॥ ४२ ।
त्वद्वाक्यवह्निनिर्द्दग्धाः सदा कलियुगे द्विजाः ।
भविष्यन्ति क्रियाहीना वेदकर्म्मवहिष्कृताः ॥ ४३ ।
अस्याश्च गौणं नामेह नदी गोदावरीति च ।
एतां प्राप्य कलौ ब्रह्मन् गान्ददन्ति† जनाश्च ये ।
यथाशक्त्या‡ तु दानानि मोदन्ते त्रिदशैः सह ॥ ४४ ।
सिंहस्थे च गुरौ तत्र यो गच्छति समाहितः ।
स्नात्वा च विधिना तत्र पितॄंस्तर्पयते तथा ॥ ४५ ।
स्वर्गं गच्छन्ति पितरो निरये पतिता अपि ।
स्वर्गस्थाः पितरस्तस्य मुक्तिभाजो न संशयः ।
त्वं ख्यातिं महतीं प्राप्य मुक्तिं यास्यसि शाश्वतीम् ॥ ४६
एवमुक्त्वाथ मुनयो ययुः कैलासपर्व्वतम् ।
यत्राहमुमया सार्द्धं सदा तिष्ठामि सत्तमाः ॥ ४७ ।
जग्मुर्भ्रान्ते च मुनयो भवितारो द्विजोत्तमाः ।
कलौ त्वद्रूपिणः सर्वे जटामुकुटधारिणः ॥ ४८ ।
स्वेच्छया प्रेतवेषाश्च मिथ्यालिङ्गधराः प्रभो ।
तेषामनुग्रहार्थाय किञ्चिच्छास्त्रं प्रदीयताम् ।
ये चास्मद्वंशजाः सर्व्वे वर्त्तेयुः§ कलिपीड़िताः ॥ ॥ ४९ ।

---

* एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

† ददन्तीति आर्षं, ददतीति साधु ।

‡ यथाशक्तीति साधु ।

§ वर्त्तेयुः इति आर्षं, वर्त्तेरन्निति साधु ।

एवमभ्यर्थितस्तैस्तु पुराहं द्विजसत्तम।
वेदक्रियासमायुक्तां कृतवानस्मि संहिताम्॥ ५०॥
निःश्वासाख्यां ततस्तस्यां लीना बाभ्रव्यशाण्डिलाः।
अल्पापराधं श्रुत्वैव गतास्ते दाम्भिकाभवन्*॥ ५१॥
मयैव मोहितास्ते तु भविष्यज्जानता† द्विजाः।
लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः॥ ५२॥
निश्वाससंहिताया हि लक्षमात्रं प्रमाणतः।
सैव पाशुपती दीक्षा योगः पशुपतेस्तथा॥ ५३॥
एतस्माद्वेदमार्गाद्धि यदन्यदिह जायते।
तत्क्षुद्रकर्म्म विज्ञेयं रौद्रं शौचविवर्ज्जितम्॥ ५४॥
ये रुद्रमुपजीवन्ति कलौ वैदान्तिका नराः।
लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः।
उच्छुष्मरुद्रास्ते ज्ञेया नाहन्तेषु व्यवस्थितः॥ ५५॥
भैरवेण स्वरूपेण देवकार्य्यें यदा पुरा।
नर्त्तितन्तु मया सोऽयं‡ सम्बन्धः क्रूरकर्म्मणाम्॥ ५६॥
क्षयं निनीषता दैत्यान्सोऽट्टहासो मया कृतः।
यः पुरा तत्र ये मह्यां§ पतिता अश्रुबिन्दवः।

---

* दाम्भिका अभवन्निति साधु।

† भविष्यं जानता इति (ग)।

‡ मया सोऽपि इति (ख)।

§ मर्त्त्यें इति (ख), मह्यमिति (ग) तदर्थस्तु मम।

असंख्यातास्तु ते रौद्रा भवितारो महीतले ॥ ५७ ।
उच्छुष्मनिरता रौद्राः सुरामांसप्रियाः सदा* ।
स्त्रीलोलाः पापकर्माणः सम्भूता भूतलेषु ते ।
तेषां गौतमशापाद्धि भविष्यन्त्यन्वये द्विजाः ॥ ५८ ।
तेषां मच्छासनरताः सदाचाराश्च ये द्विजाः ।
स्वर्गञ्चैवापवर्गञ्च इत्युक्ता संशयात्पुरा ।
वैदान्तिकाऽधो यास्यन्ति मम सन्ततिदूषकाः ॥ ५९ ।
प्राग्गौतमोऽग्निना दग्धाः पुनर्मद्वचनाद्विजाः ।
नरकन्तु गमिष्यन्ति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ६० ।

रुद्र† उवाच ।

एवं मया ब्रह्मसुताः प्रोक्ता जग्मुर्यथागतम् ।
गौतमोऽपि स्वकं गेहं जगामाशु परन्तपाः ॥ ६१ ।
एतद्वः कथितं विप्रा मया धर्म्मस्य लक्षणम् ।
एतस्माद्विपरीतो यः स पाषण्डरतोऽभवत् ॥ ६२ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

---

* भवितारो महीतले इति (ग) ।

† रुद्रस्य वचने 'रुद्र उवाच' इति पुनरुक्तः पाठ. ।

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

सर्व्वज्ञं सर्व्वकर्त्तारं भवं रुद्रं पुरातनम् ।
प्रणम्य प्रयतोऽगस्त्यः पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

भवान् ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयमेतत्त्रयी स्मृता ।
दीपोऽग्निर्दीपसंयोगैः सर्व्वशास्त्रेषु सर्व्वगः ॥ २ ।
कस्मिन् प्रधानो भगवान् काले कस्मिन्नधश्चजः ।
ब्रह्मा वा एतदाचच्व मम देव त्रिलोचन ॥ ३ ।

रुद्र उवाच ।

विष्णुरेव परं ब्रह्म त्रिभेदमिह पठ्यते ।
वेदसिद्धान्तमार्गेषु तन्न जानन्ति मोहिताः ॥ ४ ।
विश प्रवेशने धातुस्तत्र स्नुप्रत्ययादनु ।
विष्णुर्यः सर्व्वदेवेषु परमात्मा सनातनः ॥ ५ ।
योऽयं विष्णुस्तु दशधा कीर्त्त्यते चैकधा द्विजाः ।
स आदित्यो महाभाग योगैश्वर्य्यसमन्वितः ॥ ६ ।
यो देवकार्य्याणि सदा कुरुते परमेश्वरः ।
मनुष्यभावमाश्रित्य स मां स्तौति युगे युगे ॥ ७ ।
लोकमार्गप्रवृत्त्यर्थं देवकार्य्यार्थसिद्धये ।
अहञ्च तौ सदा स्तौमि श्वेतद्वीपे कृते युगे ॥ ८ ।
सृष्टिकाले चतुर्वक्त्रं स्तौमि कालो भवामि च ।

ब्रह्मा देवासुराः स्तौति मां सदा तु कृते युगे* ॥ ९ ।
लिङ्गमूर्त्तिञ्च मां देवा यजन्ते भोगकाङ्क्षिणः ।
सहस्रशीर्षकं देवं मनसा तु मुमुक्षवः ।
यजन्ते यं स विश्वात्मा देवो नारायणः स्वयम् ॥ १० ।
ब्रह्मयज्ञेन ये नित्यं यजन्ते द्विजसत्तम ।
ते ब्रह्माणं प्रीणयन्ति वेदो ब्रह्मा प्रकीर्त्तितः ॥ ११ ।
नारायणः शिवो विष्णुः शङ्करः पुरुषोत्तमः ।
एतेषु नामभिर्ब्रह्म परं प्रोक्तं सनातनम् ॥ १२ ।
कर्म्मवेदयुजां विप्र ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः ।
वयं त्रयोऽपि मन्त्राद्या† नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १३ ।
अहं विष्णुस्तथा वेदा ब्रह्मकर्म्माणि चाच्युत ।
एतत्त्रयन्त्वेकमेव न पृथग्भावयेत्सुधीः ॥ १४ ।
योऽन्यथा भावयेदेतत्पक्षपातेन सुव्रत ।
स याति नरकं घोरं तेनैवं पापपूरुषः ॥ १५ ।
अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च ऋग्यजुः साम एव च ।
तेनास्मिन् भेदमप्यस्ति सर्व्वेषां द्विजसत्तमाः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे प्रकृतिपुरुषनिर्णये द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

---

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† मन्त्राणामिति (ख) ।

त्रयःसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

शृणु चान्यद्द्विजश्रेष्ठ कौतूहलसमन्वितम् ।
अपूर्वभूतं सलिले मग्नेन मुनिपुङ्गव ॥ १ ।
ब्रह्मणाहं पुरा सृष्टः प्रोक्तश्च सृज वै प्रजाः ।
अविज्ञानसमर्थोऽहं निमग्नः सलिले द्विज ॥ २ ।
तत्र यावत्क्षणश्चैकं तिष्ठामि परमेश्वरम् ।
अङ्गुष्ठमात्रपुरुषं ध्यायन् प्रयतमानसः ॥ ३ ।
तावज्जलात्समुत्तस्थुः प्रभयाग्निसमप्रभाः ।
पुरुषा दश चैकश्च तापयन्तोंऽशुभिर्जलम् ॥ ४ ।
मया पृष्टाः के भवन्तो जलादुत्तीर्य्य तेजसा ।
तापयन्तो जलञ्चेदं क्व वा यास्यथ शंसत ॥ ५ ।
एवमुक्ता मया ते तु नोचुः किञ्चन सत्तमाः ।
एवमेव गतास्तूष्णीन्ते नरा द्विजपुङ्गवाः ॥ ६ ।
ततस्तेषामनु महापुरुषोऽतीव शोभनः ।
स तस्मिन्मेघसङ्काशः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥ ७ ।
तमहं पृष्टवान् कस्त्वं के चेमे पुरुषा गताः ।
किं वा प्रयोजनमिह कथ्यतां पुरुषर्षभ ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

य एते वै गताः पूर्वं पुरुषा दीप्ततेजसः ।
आदित्यास्ते त्वरन्यान्ति ध्याता वै ब्रह्मणाभवन् ॥ ९ ।

सृष्टिं सृजति वै ब्रह्मा तदर्थं यात्म्यमी नराः ।
प्रतिपालनाय तस्यास्तु सृष्टेर्दैव न संशयः ॥ १० ।

शम्भुरुवाच ।

जानीयां भगवन्कथं महापुरुषसत्तमम् ।
भवेति* नाम्ना तत्सर्व्वं कथयस्व परोक्षहम् ॥ ११ ।
एवमुक्तस्तु रुद्रेण स पुमान् प्रत्यभाषत ।
अहं नारायणो देवो जलशायी सनातनः ॥ १२ ।
दिव्यं चक्षुर्भवति वै तव मां पश्य यत्नतः ।
एवमुक्तस्तदा तेन यावत्पश्याम्यहन्तु तम् ॥
तावदङ्गुष्ठमात्रन्तु ज्वलद्भास्करतेजसम् ।
तमेवाहं प्रपश्यामि तस्य नाभौ तु पङ्कजम् ।
ब्रह्माणं तत्र पश्यामि आत्मानञ्च तदन्तकः ॥ १३।१४ ।
एवं दृष्ट्वा महात्मानं ततो हर्षमुपागतः ।
तं स्तोतुं द्विजशार्दूल मतिर्मे समजायत ॥ १५ ।
तस्यां मतौ तु जातायां स्तोत्रेणानेन सुव्रत ।
स्तुतो मया स विश्वात्मा तपसा सृतकर्म्मणा ॥ १६ ।

रुद्र उवाच ।†

नमोऽस्त्वनन्ताय विशुद्धचेतसे
सरूपरूपाय सहस्रबाहवे ।

---

* भवेदिति स्थाने भवेतीति आर्षम् ।

† एषोऽपि पुनरुक्तः पाठः ।

सहस्ररश्मिप्रवराय वेधसे
विशालदेहाय विशुद्धकर्म्मणे* ॥ १७ ।
समस्तविश्वार्त्तिहराय शम्भवे
सहस्रसूर्य्यानिलतिग्मतेजसे ।
समस्तविद्याविधृताय† चक्रिणे
समस्तगीर्वाणनुते सदा नमः ॥ १८ ।
अनादिदेवाच्युत शेषशेखर
प्रभो विभो भूतपते महेश्वर ।
मरुत्पते सर्व्वपते जगत्पते
भुवः पते भुवनपते‡ सदा नमः ॥ १९ ।
जलेश नारायण विश्वशङ्कर
क्षितीश विश्वेश्वर विश्वलोचन ।
शशाङ्क सूर्य्याच्युत वीर विश्वग
प्रतर्क्यमूर्त्तेऽमृतमूर्त्तिरव्यय ॥ २० ।
ज्वलद्धुताशार्चिविरुद्धमण्डल
प्रपाहि नारायण विश्वतोमुख ।
नमोऽस्तु देवार्त्तिहरामृताव्यय
प्रपाहि मां शरणगतं सदाच्युत§ ॥ २१ ।

---

* विशुद्धमूर्त्तये इति (ख) ।

† समस्तविद्याविहृतायेति (ख) ।

‡ (ख) पुस्तके भूपतये सदा नम इति च पाठो वर्त्तते ।

§ प्रपाहि मां त्वं शरणागतं सदेति क्वचित्पाठः ।

वक्त्राण्यनेकानि विभो तवाहं
पश्यामि मध्यस्थगतं पुराणम्* ।
ब्रह्माणमीशं जगतां प्रसूतिं
नमोऽस्तु मह्यन्तु† पितामहाय ॥ २२ ।
संसारचक्रभ्रमणैरनेकैः
क्वचिद्भवान्देववरादिदेव ।
सन्मार्गिभिर्ज्ञानविशुद्धसत्त्वै-
रुपास्यसे किम्प्रणमाम्यहं त्वाम् ॥ २३ ।
एकं भवन्तं प्रकृतेः परस्ता-
द्यो वेत्ति स सर्व्वविदादिदेव ।
गुणा न तेषु प्रसभं विभेद्या
विशालमूर्त्तिर्हि सुसूक्ष्मरूपः ॥ २४ ।
वाग्योनिमन्नो‡ विगतेन्द्रियोऽसि
विकर्म्मा भवान्नो विगतैककर्म्मा ।
संसारवांस्त्वं हि न तादृशोऽसि
परं वपुर्देव विशुद्धभावैः ॥ २५ ।
संसारविच्छित्तिकरैर्यजद्भि-
रतोऽवसीयेत चतुर्भुजस्त्वम् ।

---

* एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† अत्रापि ममस्थाने मह्यम् ।

‡ वाग्योनिमान् भो इति (ग) ।

परं न जानाति यतो वपुस्ते
देवादयोऽप्यद्भुतकारणं तत् ॥ २६ ।
अतोऽवतारोक्ततनुं पुराण-
माधारयेयुः कमलासनाद्याः ।
न ते वपुर्विश्वसृगब्जयोनि-
रेकान्ततो वेद महानुभावः ॥ २७ ।
परन्त्वहं वेद्मि कविं पुराणं
भवन्तमाद्यन्तपसा विशुद्धः ।
पद्मासनो मे जनकः प्रसिद्ध-
स्तेतः प्रसूतावसकृत्पुराणैः ॥ २८ ।
सम्बुध्यते नाथ न मद्विधाऽपि*
विदुर्भवन्तं तपसा विहीनाः ।
ब्रह्मादिभिस्तत्प्रवरैरबोध्यं
त्वां देवरूपाः† समनन्त नत्या ॥ २९ ।
प्रबोधमिच्छन्ति न तेषु बुद्धे-
रुदारकीर्त्तिष्वपि वेदहीनाः ।
जन्मान्तरैर्वेदविदां विवेके-
र्बुद्धिर्भवेन्नाथ तव प्रसादात् ॥ ३० ।
त्वल्लब्धलाभस्य‡ न मानुषत्वं

---

* मद्विधा अपीति साधु ।

† त्वां देवमूर्त्या इति (ख) ।

‡ नाथस्येति (ग) ।

न देवगन्धर्व्वगतिः शिवं स्यात् ।
त्वं विश्वरूपोऽसि भवान्सुसूक्ष्म
स्थूलोऽसि चेदं* कृतकृत्यताय ॥ ३१ ।
स्थूलः सुसूक्ष्मः सुलभोऽसि देव
त्वद्वाद्यवृत्त्या नरके पतन्ति ।
किमुच्यते वा भवति स्थितेऽस्मि-
न्नाथे तु वस्तर्कमरुन्महीभिः ॥ ३२ ।
सत्त्वैः सतोयैः समरूपधारि-
ण्यात्मस्वरूपे विततस्वभावे ।
इति स्तुतीर्मे भगवाननन्त
जुषस्व भक्तस्य विशेषतश्च ॥ ३३ ।
सृष्टिं सृजस्वेति तवोदितस्य
सर्व्वज्ञतां देहि नमोऽस्तु विष्णो ।
चतुर्मुखोवा यदि कोटिवक्त्रो
भवेन्नरः कोऽपि विशुद्धचेताः ।
समे गुणानामयुतैरनेकै-
र्वदेत्तदा देववर प्रसीद ॥ ३४ ।
नमो वियुक्तस्य विशुद्धभाव-
स्तद्भावभावैकमनोऽनुगस्य ।
सदा हृदिस्थोऽसि भवान्नमस्ते

---

* चेयमित्यत्र चेदमिति पाठ्यम् ।

न सर्व्वगस्यास्ति पृथग्व्यवस्था: ॥ ३५ ।
इति प्रकाशकृतमेतदीश
स्तवं मया सर्व्वगतं विबुद्धा ।
संसारचक्रक्रमणाणयुक्त्या
भीतं पुनीह्यच्युत केवलत्वम् ॥ ३६ ।

वराह उवाच ।

इति स्तुतस्तदा देवो रुद्रेणामिततेजसा ।
उवाच वाक्यं सन्तुष्टो मेघगम्भीरनिस्वनः ॥ ३७ ।

विष्णुरुवाच ।

वरं वरय भद्रोऽस्तु देवदेव उमापते ।
न भेदश्चावयोर्देव एकावावामुभावपि ॥ ३८ ।

रुद्र उवाच ।

ब्रह्मणाहं नियुक्तस्तु प्रजाः सृज इति प्रभो ।
तत्र ज्ञानं प्रयच्छस्व त्रिविधं भूतभावनः ॥ ३९ ।

विष्णुरुवाच ।

सर्व्वज्ञस्त्वन्न सन्देहो ज्ञानराशिः सदातनः ।
देवानाञ्च परं पूज्यः सर्व्वथा त्वं भविष्यसि ॥ ४० ।
एवमुक्तः पुनर्वाक्यमुवाचोमापतिस्तदा ।
अन्यं देहि वरं देव प्रसिद्धं सर्व्वजन्तुषु ॥ ४१ ।
मूर्त्तो भूत्वा भवानेव मामाराधय केशव ।
मां वहस्व स देवेश वरं मत्तो गृहाण च ।
येन त्वं सर्व्वदेवानां पूज्यात्पूज्यतरो भव ॥ ४२ ।

विष्णुरुवाच ।

देवकार्य्यावतारेषु मानुषत्वमुपागतः ।
त्वामेवाराधयिष्यामि त्वञ्च मे वरदो भव ॥ ४३ ।
यत्त्वयोक्तं वहस्वेति देवदेव उमापते ।
सोऽहं वहामि देव त्वां मेघो भूत्वा शतं समाः ॥ ४४ ।
एवमुक्त्वा हरिर्मेघः स्वयं भूत्वा महेश्वरम् ।
उज्जहार जलात्तस्मादाक्यं देवमुवाच ह ॥ ४५ ।
य एते दश.चैकश्च पुरुषाः प्राकृताः प्रभो ।
ते वैराजा महीं याता आदित्या इति संज्ञिताः ॥ ४६ ।
मदंशो द्वादशो यस्तु विष्णुनामा महीतले ।
अवतीर्णो भवन्तन्तु आराधयति शङ्कर ॥ ४७ ।
एवमुक्त्वा स्वकादंशात्सृष्टादित्यं घनं तथा ।
नारायणः शब्दवच्च न विद्मः क्व लयं गतः ॥ ४८ ।

रुद्र उवाच ।

एवमेष हरिर्देवः सर्व्वगः सर्व्वभावनः ।
वरदोऽभूत्पुरा मह्यं तेनाहं दैवतैर्वरः ।
नारायणात्परो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ ४९ ।
एतद्रहस्यं वेदानां पुराणानाञ्च सत्तम ।
मया वः कीर्त्तितं सर्व्वं यथा विष्णुरिहेज्यते ॥ ५० ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु त्रयःसप्ततितमोऽध्यायः ।

———

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनस्ते ऋषयः सर्व्वे तं पप्रच्छुः सनातनम् ।
रुद्रं पुराणपुरुषं शाश्वतं क्रतुमव्ययम् ।
विश्वरूपमजं शम्भुं त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् ॥ १ ।

ऋषय ऊचुः ।

त्वं परः सर्व्वदेवानामस्माकञ्च सुरेश्वर ।
पृच्छामस्तेन* त्वां प्रश्नमेकं तद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ।
भूमिप्रमाणं संस्थानं पर्व्वतानाञ्च विस्तरम् ।
अस्माकं ब्रूहि कृपया देवदेव उमापते ॥ ३ ।

रुद्र उवाच ।

सर्व्वेष्वेव पुराणेषु भूर्लोकः परिकीर्त्त्यते ।
इदानीञ्च प्रवक्ष्यामि समासादः क्षमातलम् ।
तन्निबोधत धर्म्मज्ञा गदतो मम सत्तमाः ॥ ४ ।

योऽसौ सकलविद्यावबोधितपरमात्मरूपी विगतकल्मषः परमाणुरचिन्त्यात्मा नारायणः सकललोकालोकव्यापी पीताम्बरोरुवक्षःक्षितिधरो गुणतः† सूच्येत् तमस्त्वप्रपञ्चमदीर्घमस्वमकृशमलोहितमित्येवमाद्योपलक्षित‡विज्ञानमात्ररूपः स

---

* अत्र नकारस्य संयोगात्पूर्व्वगुरुत्वमपीति ज्ञेयम् ।

† गुणित इति (ग) ।

‡ उपलक्षितेति (ग) ।

भगवांस्त्वप्रकारः सत्त्वरजस्तमोद्रिक्तः सलिलं ससर्ज्ज। तत्सृष्टा आदिपुरुषः परमेश्वरो नारायणः सकलजगन्मयः सर्व्वमयो देवमयो यज्ञमय आपोमय आपोमूर्त्तिर्योगनिद्रया सुप्तस्य तस्य नाभौ तद्‌ब्जं निःससार। तस्मिन् सकलवेदनिधिरचिन्त्यात्मा परमेश्वरो ब्रह्मा प्रजापतिरभवत्। स च सनकसनन्दनसनातनसनत्कुमारादीन् ज्ञानधर्म्मिणः पूर्व्वमुत्पाद्य पश्चान्मनुं स्वायम्भुवं मरीच्यादींश्चान्यान् ससर्ज्ज। यः स्वायम्भुवो मनुर्भगवता सृष्टस्तस्मादारभ्य भुवनस्यातिविस्तरो वर्ण्यते। तस्य च मनोर्द्वौ पुत्रौ बभूवतुः प्रियव्रतोत्तानपादौ।

प्रियव्रतस्य दश पुत्राः बभूवुः*, अग्नीध्रोऽग्निबाहुर्मेधो मेधातिथिर्ध्रुवो ज्योतिष्मान्द्युतिमान्हव्योवपुष्मान् सवनान्ताः। द्वितीयः स च प्रियव्रतः सप्तद्वीपेषु सप्तपुत्रान्† स्थापयामास। तत्र चाग्नीध्रं जम्बूद्वीपेश्वरं चक्रे शाकद्वीपेश्वरं मेधातिथिं ज्योतिष्मन्तं क्रौञ्चे द्युतिमन्तं शाल्मलौ गोमेदस्येश्वरं हव्यं वपुष्मन्तं प्लक्षद्वीपेश्वरं पुष्कराधिपतिं सवनमिति। पुष्करेशस्यापि सवनस्य द्वौ पुत्रौ महावीतिधातकौ भवेताम्‡। तयोर्नाम्ना तौ देशौ व्यवस्थितौ धातके धातकीखण्डं कुमुदस्य च कौमुदम्। शाल्मलाधिपतेरपि ज्योतिष्मतस्त्रयः पुत्राः स्युः कुशवैद्युत-

* (ख) पुस्तके अग्नीध्र इत्यारभ्य सप्तपुत्रानित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति।

† (ग) पुस्तके सवनान्ता इत्यनन्तरं सप्तद्वीपेषु सप्तद्वीपान् स्थापयामास इति पाठो वर्त्तते।

‡ बभूवतुः, अभूतां, अभवतां वा साधु।

जीमूतवाहनास्तेषां नाम्ना ते देशा जाताः। तथा च द्युतिमतः सप्त पुत्राः कुशलो* मनुगव्यौ स्तः† पीवरोऽप्रान्धकारकमुनिर्दुन्दुभिश्चेति तन्नाम्ना क्रौञ्चे सप्त महादेशनामानि। कुशद्वीपेश्वरस्यापि ज्योतिष्मतः सप्त पुत्राः। उद्भिदो वेणुमांश्चैव रथोपलं मनो धृतिः प्रभाकरः कपिल इति तत्तन्नामानि वर्षाणि द्रष्टव्यानि। शाकाधिपस्यापि मेधातिथेः सप्त पुत्रा नाभि-‡शान्तभयशिशिरसुखोदमन§न्दशिवक्षेमकध्रुवा इति। तन्नामान्येव वर्षाणि नाभेर्हैमवन्तं हेमकूटं किम्पुरुषं नैषधं हरिवर्षं मेरुमध्यमिलावृतं नीलं रम्यकं श्वेतं हिरण्मयमुत्तरश्च शृङ्गवतः कुरवो माल्यवन्तं भद्राश्वं गन्धमादनम्। केतुमाले तु एवं स्वायम्भुवेऽन्तरे भुवनप्रतिष्ठा कल्पे कल्पे चैवमेव सप्तसप्तपार्थिवैः क्रियते भूमेः पालनव्यवस्था च एष स्वभावः कल्पस्य सदा भवतीति। अत्र नाभेः सर्गं कथयामि, नाभिर्मेरुदेव्यां पुत्रमजनयदृषभनामानं तस्य भरतो जज्ञे पुत्रश्च तावदग्रजः, तस्य भरतस्य पिता ऋषभः हेमाद्रेर्दक्षिणं वर्षं महद्भारतं नाम शशास। भरतस्य पुत्रः सुमतिस्तस्य राज्यं दत्त्वा सोऽपि वनं ययौ। सुमतेस्तेजस्तत्पुत्रः सत्सुतस्तस्याऽपीन्द्र-

---

* कुशरमीति (ग)।

† गव्यौत्र इति (ग)।

‡ नाभीति (ग) पुस्तके नास्ति।

§ दयनेति (क)।

युम्नस्तस्यापि परमेष्ठी तस्य प्रतिहर्त्ता, तस्य निखातः, निखा-
तस्य उन्नेता,* उन्नेतुरप्यभावस्तस्योद्गाता, तस्य प्रस्तोता,
प्रस्तोतुर्विभुर्विभोः पृथुः पृथोरनन्तः, अनन्तस्य गयः,
गयस्तस्य विराट्, तस्य महावीर्य्यस्य सुधीमान् ।

तस्य पुत्रशतं जज्ञे तेनेमा वर्द्धिता प्रजाः ।
तैरिदं भारतं वर्षं सप्तद्वीपं समाङ्कितम् ॥ १ ।
तेषां वंशप्रसूत्या तु भुक्तेयं भूमिरुत्तमा ।
कृतत्रेतादियुक्त्या तु युगाख्या ह्येकसप्ततिः ॥ २ ।
भुवनस्य प्रसङ्गेन मन्वन्तरमिदं शुभम् ।
स्वायम्भुवञ्च कथितमपरं यन्निबोधत ॥ ३ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।
संख्या चापि समुद्राणां द्वीपानाञ्चैव विस्तरम् ॥ १ ।
यावन्ति चैव वर्षाणि तेषु नद्यश्च याः स्मृताः ।
महाभूतप्रमाणञ्च गतिश्चन्द्रार्कयोः पृथक् ॥ २ ।

---

* तस्य उन्नेता इति (ग) ।

द्वीपभेदसहस्राणि सप्तस्वन्तर्गतानि च ।
न शक्यन्ते क्रमेणेह वक्तुं यैर्व्विततं जगत् ॥ ३ ।
सप्त द्वीपान् प्रवक्ष्यामि चन्द्रादित्यग्रहैः सह ।
येषां मनुष्यास्तर्केण प्रमाणानि प्रचक्षते ॥ ४ ।
अचिन्त्याः खलु ये भावा न तांस्तर्केण साधयेत् ।
प्रकृतेश्च परं यत्तु तदचिन्त्यं विभाव्यते ॥ ५ ।
नववर्षं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।
विस्तारं मण्डलञ्चैव* योजनैस्तन्निबोधत ॥ ६ ।
शतमेकं सहस्राणां योजनानां समन्ततः ।
नानाजनपदाकीर्णं योजनैर्व्विविधैः शुभैः ॥ ७ ।
सिद्धचारणसङ्कीर्णं पर्व्वतैरुपशोभितम् ।
सर्व्वधातुविवृद्धैश्च शिलाजालसमुद्भवैः ॥ ८ ।
पर्व्वतप्रभवाभिश्च नदीभिः सर्व्वतश्चितम् ।
जम्बूद्वीपं पृथु श्रीमत्सर्व्वतः परिमण्डलम् ॥ ९ ।
नवभिश्चावृतं श्रीमान्यत्रास्ते भूतभावनः ।
लवणेन समुद्रेण सर्व्वतः परिवारितः ॥ १० ।
जम्बूद्वीपस्य विस्तारात्समेन तु समन्ततः ।
तस्य प्रागायता दीर्घाः षड़ेते वर्षपर्व्वताः ।
उभयत्रावगाढाश्च समुद्रौ पूर्व्वपश्चिमौ ॥ ११ ।
हिमप्रायश्च हिमवान्हेमकूटश्च हेमवान् ।

---

* मण्डलाच्चैवेति (ग) ।

सर्वत्र सुसुखश्चापि निषधः पर्वतो महान् ॥ १२ ।
चतुर्वर्णः ससौवर्णो मेरुश्चोक्तो मया गिरिः ।
वृत्ताकृतिप्रमाणश्च चतुरस्रः समुत्थितः* ॥ १३ ।
नानावर्णः सुपार्श्वेषु प्रजापतिगुणान्वितः ।
नाभिमण्डलसम्भूतो ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ १४ ।
पूर्व्वतः श्वेतवर्णस्तु ब्राह्मण्यं तेन तस्य तत् ।
पीतश्च दक्षिणेनासौ तेन वैश्यत्वमिष्यते ॥ १५ ।
भृङ्गपत्रनिभश्चासौ पश्चिमेण यतोऽथ तः ।
तेनास्य शूद्रता प्रोक्ता मेरोर्नामार्थकर्म्मणः ॥ १६ ।
पार्श्वमुत्तरतस्तस्य रक्तवर्णं विभाव्यते ।
तेनास्य क्षत्रभावः स्यादिति वर्णाः प्रकीर्त्तिताः ॥ १७ ।
वृत्तः स्वभावतः प्रोक्तो वर्णतः परिमाणतः ।
नीलश्च वैदूर्य्यमयः श्वेतशुक्लो हिरण्मयः ।
मयूरबर्हिवर्णस्तु शातकौम्भस्य शृङ्गवान् ॥ १८ ।
एते पर्वतराजानः सिद्धचारणसेविताः ।
तेषामन्तरविष्कम्भो नवसाहस्र उच्यते ॥ १९ ।
मध्ये त्विलावृतं नाम महामेरोस्तु सम्भवः ।
तेनैव तु सहस्राणि† विस्तीर्णः सर्वतश्च सः ॥ २० ।
मध्यं तस्य महामेरुर्विधूम इव पावकः ।

---

* समुच्छ्रित इति (ग) ।

† तेनैव शतसहस्राणीति (क), (ख) । अत्राधिकाक्षरत्वाच्छन्दोदोषः ।

वेद्यर्द्धं दक्षिणं मेरोरुत्तरार्द्धं तथोत्तरम् ॥ २१ ।
वर्षाणि यानि षड्त्र* तेषान्ते वर्षपर्वताः ।
योजनाग्रन्तु वर्षाणां सर्व्वेषां तद्विधीयते ॥ २२ ।
द्वे द्वे वर्षे सहस्राणां राजन्यानां समुच्छ्रयः ।
जम्बूद्वीपस्य विस्तारस्तेषामायाम उच्यते ॥ २३ ।
योजनानां सहस्राणां शते द्वे चापि† तौ गिरी ।
नीलश्च निषधश्चैव ताभ्यां हीनाश्च ये परे ।
श्वेतश्च हेमकूटश्च हिमवाञ्छृङ्गवांश्च यः ॥ २४ ।
जम्बूद्वीपप्रमाणेन निषधः परिकीर्त्तितः ।
तस्माद्द्वादशभागेन हेमकूटः प्रहीयते ।
हिमवान्विंशभागेन हेमकूटात्प्रहीयते ॥ २५ ।
अष्टांशाद्धिमवाञ्छैल आयतः पूर्व्वपश्चिमे ।
द्वीपस्य मण्डलीभावाद्ध्रासवृद्धी प्रकीर्त्त्यते ॥ २६ ।
वर्षाणां पर्व्वतानाञ्च यथा चेमे तथोत्तरम् ।
तेषां मध्ये जनपदास्तानि वर्षाणि चैव तत् ॥ २७ ।
प्रपातविषमैस्तैस्तु पर्व्वतैरावृतानि तु ।
सन्ततानि नदीभेदैरगम्यानि परस्परम् ॥ २८ ।
वसन्ति तेषु सत्त्वानि नानाजातीनि सर्व्वशः ।
एतद्धैमवतं वर्षं भारती यत्र सन्ततिः ॥ २९ ।

---

* षट् तत्रेति (ग) ।

† चापीति (ग) ।

हेमकूटे परं यत्र नाम्ना किम्पुरुषोत्तमः ।
हेमकूटात्तु निषधं हरिवर्षन्तदुच्यते ॥ ३० ।
हरिवर्षात्परश्चैव हेमपार्श्वे इलावृतम् ।
इलावृतात्परं नीलं रम्यकं नाम विश्रुतम् ॥ ३१ ।
रम्यकाच्च परं श्वेतं विश्रुतं तद्धिरण्मयम् ।
हिरण्मयात्परश्चैव शृङ्गवन्तं कुरु स्मृतम् ॥ ३२ ।
धनुःसंस्थे तु द्वे वर्षे विज्ञेये दक्षिणोत्तरे ।
द्वीपानां खलु चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥ ३३ ।
अर्वाक् च निषधस्याथ वेद्यर्द्धं दक्षिणं स्मृतम् ।
परं शृङ्गवतो यच्च वेद्यर्द्धं हि तदुत्तरम् ॥ ३४ ।
वेद्यर्द्धदक्षिणे त्रीणि वर्षाणि त्रीणि चोत्तरे ।
तयोर्मध्ये तु विज्ञेयो यत्र मेरुस्त्विलावृतः ॥ ३५ ।
आयामतश्चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि प्रकीर्त्तितः ।
तस्य प्रतीच्यां विज्ञेयः पर्व्वतो गन्धमादनः ॥ ३६ ।
आयामोच्छ्रायविस्तारात्तुल्यो माल्यवता तु सः ।
परिमण्डलस्तयोर्मध्ये मेरुः कनकपर्व्वतः ।
चतुर्वर्णः स सौवर्णश्चतुरस्रः समुत्थितः ॥ ३७ ।
अव्यक्तधातवः सर्व्वे समुत्पन्ना जनादयः ।
अव्यक्तपृथिवी पद्मं मेरुस्तस्य च कर्णिका ॥ ३८ ।
चतुष्पत्रं समुत्पन्नं व्यक्तं पञ्चगुणं महत् ।
ततः सर्व्वाः समुत्पन्ना वितता हि प्रवृत्तयः ॥ ३९ ।
अनेककल्पजीवद्भिः पुरुषैः पुण्यकारिभिः ।

कृतात्मभिर्महात्मभिः प्राप्यते पुरुषोत्तमः ॥ ४० ॥
महायोगी महादेवो जगद्वेग्रयो जनार्द्दनः।
सर्व्वलोकगतोऽनन्तो व्यापको मूर्त्तिरव्ययः ॥ ४१ ॥
न तस्य प्राकृता मूर्त्तिर्मांसमेदोऽस्थिसम्भवा।
योगित्वाच्चेश्वरत्वाच्च सर्व्वरूपधरो विभुः ॥ ४२ ॥
तन्निमित्तं समुत्पन्नं लोके पद्मं सनातनम्।
कल्पशेषस्य तस्यासौ कालस्य गतिरीदृशी ॥ ४३ ॥
तस्मिन् पद्मे समुत्पन्नो देवदेवश्चतुर्मुखः।
प्रजापतिपतिर्द्देव ईशानो जगतः प्रभुः ॥ ४४ ॥
तस्य वीजनिसर्गं* हि पुष्करस्य यथार्थवत्।
कृत्स्नं प्रजानिसर्गेण विस्तरेणैव वर्ण्यते ॥ ४५ ॥
तदम्बु वैष्णवः कायो यतो रत्नविभूषितः।
पद्माकारा समुत्पन्ना पृथिवी सवनद्रुमा ॥ ४६ ॥
तत्तस्य लोकपद्मस्य विस्तरं सिद्धभाषितम्।
वर्ण्यमानं विभागेन क्रमशः शृणुत द्विजाः ॥ ४७ ॥
महावर्षाणि ख्यातानि चत्वार्यत्र च संस्थिताः† ।
तत्र पर्व्वतसंस्थानो मेरुर्नाम महाबलः ॥ ४८ ॥
नानावर्णः स पार्श्वेषु पूर्व्वतः श्वेत उच्यते।
पीतश्च दक्षिणे तस्य भृङ्गवर्णन्तु पश्चिमम्।
उत्तरं रक्तवर्णन्तु तस्य पार्श्वं महात्मनः ॥ ४९ ॥

---

* निसर्गमित्यत्र क्लीवत्वमार्षं निसर्ग इति साधु।

† संस्थिता इत्यत्र सस्थितानीति चेत्संगतिर्भवेत्।

मेरुस्तु शोभते शुक्लो राजवंशेष्वधिष्ठितः ।
तरुणादित्यसङ्काशो विधूम इव पावकः ॥ ५० ।
योजनानां सहस्राणि चतुरशीतिमुच्छ्रितः ।
प्रविष्टः षोड़शाधस्ताद्विस्तृतः षोड़शैव तु ॥ ५१ ।
शरावसंस्थितत्वाच्च द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः ।
विस्तारत्रिगुणश्चास्य परिणाहः समन्ततः ॥ ५२ ।
मण्डलेन प्रमाणेन व्यस्यमानस्तदिष्यते* ।
नवतिश्च सहस्राणि योजनानां समन्ततः ॥ ५३ ।
ततः षट्काधिकानाञ्च व्यस्यमानं प्रकीर्त्तितम् ।
चतुरस्रेण मानेन परिणाहः समन्ततः ॥ ५४ ।
स पर्व्वतो महादिव्यो दिव्यौषधिसमन्वितः ।
भवनैरावृतः सर्वैर्जातरूपमयैः शुभैः ॥ ५५ ।
तत्र देवगणाः सर्व्वे गन्धर्व्वोरगराक्षसाः ।
शैलराजे प्रमोदन्ते तथैवाप्सरसां गणाः ॥ ५६ ।
स तु मेरुः परिवृतो भवनैर्भूतभावनैः ।
चत्वारो यस्य देशास्तु नानापार्श्वेष्वधिष्ठिताः ॥ ५७ ।
भद्राश्वो भारतश्चैव केतुमालश्च पश्चिमे ।
उत्तरे कुरवश्चैव कृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥ ५८ ।
कर्णिका तस्य पद्मस्य समन्तात्परिमण्डलम् ।
योजनानां सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः ॥ ५९ ।
तस्य केसरजालानि नव षट् च प्रकीर्त्तिताः ।

---

* प्रकीर्त्तितमिति (ग), तत्र एतच्छ्लोकस्योत्तरार्द्धं परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च नास्ति ।

चतुरशीतिरुत्सेधो विवरान्तरगोचरा: ॥ ६० ।
त्रिंशच्चापि सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः ।
तस्य केसरजालानि विकीर्णानि समन्ततः ॥ ६१ ।
शतसाहस्र आयामः अशीतिः पृथुलानि च ।
चत्वारि तत्र पर्व्वाणि योजनानां चतुर्द्दश ॥ ६२ ।
तत्र या सा मया तुभ्यं कर्णिकेत्यभिविश्रुता ।
तां वर्ण्यमानामेकाग्रात्समासेन निबोधत ॥ ६३ ।
मणिपर्णशतैश्चित्रां नानावर्णप्रभासिताम् ।
अनेकपर्णनिचयं सौवर्णमरुणप्रभम् ॥ ६४ ।
कान्तं सहस्रपर्व्वाणं सहस्रोदरकन्दरम् ।
सहस्रशतपत्रञ्च हृतमेकं नगोत्तमम् ।
मणिरत्नार्पितैः स्वस्रैर्मणिचित्रिततोरणैः ॥ ६५ ।
तत्र ब्रह्मसभा रम्या ब्रह्मर्षिजनसङ्कुला ।
नाम्ना मनोवती सा तु सर्व्वलोकेषु विश्रुता ॥ ६६ ।
तत्रेशानस्य देवस्य सहस्रादित्यवर्च्चसः ।
महाविमानसंस्थस्य महिमा वर्त्तते सदा ॥ ६७ ।
तत्र सर्व्वे देवगणाश्चतुर्वक्त्रं स्वयं प्रभुम् ।
दृष्ट्वा पूज्या नमस्कारैरर्च्चनीयमुपस्थिताः ॥ ६८ ।
यैस्तदा जितसङ्कल्पैर्ब्रह्मचर्य्यं महात्मभिः ।
चीर्णं वाङ्मनोभिश्च सदाचारपरिस्थितैः ॥ ६९ ।
सम्यग्भक्त्या सुतुष्या च पितृदेवार्च्चने रताः ।
गृहाश्रमपरास्तत्र विनीता अतिथिप्रियाः ॥ ७० ।

गृहिणः शुक्लकर्म्मस्था विरक्ताः कारणात्मकाः।
यमैर्नियमदानैश्च दृढ़निर्द्दग्धकिल्बिषाः॥ ७१।
तेषां निवासः शुक्ले च ब्रह्मलोके अनिन्दिते।
उपर्य्युपरि सर्व्वासां गतीनां परमा गतिः॥ ७२।
चतुर्द्दशसहस्राणि योजनानान्तु कीर्त्तितम्।
ततोर्द्धरुचिरे क्षणे तरुणादित्यवर्च्चसि॥ ७३।
महागिरौ ततो रम्ये रत्नधातुविचित्रिते।
नैकरत्नसमावासे मणितोरणमन्दिरे।
मेरुः सर्व्वेषु पार्श्वेषु समन्तात्परिमण्डले॥ ७४।
त्रिंशद्योजनसाहस्रं चक्रपादो नगोत्तमः।
दशयोजनविस्तीर्णा चक्रपादोपनिर्गता॥ ७५।
सा तूर्द्धवाहिनी* चापि नदी भूमौ प्रतिष्ठिता।
सा पुर्य्याममरावत्यां† क्रममाणेन्दुसप्रभा॥ ७६।
तया तिरस्कृता वापि सूर्य्येन्दुज्योतिषां गणाः।
उदयास्तमिते सन्ध्ये ये सेवन्ते द्विजोत्तमाः॥ ७७।
तान्तुष्यन्ते द्विजाः सर्व्वानष्टावप्यचलोत्तमान्।
परिभ्रमज्ज्योतिषां या सा रुद्रेन्द्रमता शुभा॥ ७८।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः।

---

* मूर्द्धवाहिनीति (ग)।

† सा पुनर्यामयावत्यामिति (ग)।

षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तस्यैव मरोः पूर्व्वे तु देशे परमवर्च्चसे ।
चक्रपादपरिक्षिप्ते नानाधातुविराजिते ।
तत्र सर्व्वामरपुरं चक्रपादसमुद्भृतम् ॥ १ ।
दुर्धर्षबलदृप्तानां देवदानवरक्षसाम् ।
तत्र जाम्बूनदमयः सुप्राकारः सुतोरणः ॥ २ ।
तस्याप्युत्तरपूर्व्वे तु देशे परमवर्च्चसे ।
अशोकजनसम्पूर्णा विमानशतसङ्कुला ॥ ३ ।
महावापीसमायुक्ता नित्यं प्रमुदिता शुभा ।
शोभिता पुष्पशबलैः पताकाध्वजमालिनी ॥ ४ ।
देवैर्यक्षोऽप्सरोभिश्च ऋषिभिश्च सुशोभिता ।
पुरन्दरपुरी रम्या समृद्धा त्वमरावती ॥ ५ ।
तस्या मध्येऽमरावत्या वज्रवैदूर्य्यवेदिका ।
त्रैलोक्यगुणविख्याता सुधर्मा नाम वै सभा ॥ ६ ।
तत्रास्ते श्रीपतेः श्रीमान्सहस्राक्षः शचीपतिः ।
सिद्धादिभिः परिवृतः सर्व्वाभिर्देवयोनिभिः ॥ ७ ।
तत्र चैव तु वंशः स्याद्भास्करस्य महात्मनः ।
साक्षात्तत्र सुराध्यक्षः सर्व्वदेवनमस्कृतः ॥ ८ ।
तस्याश्च दिक्षु विस्तीर्णा तत्तद्गुणसमन्विता ।
तेजोवती नाम पुरी हुताशस्य महात्मनः ॥ ९ ।

विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चोत्तरे स्थितः ॥ ९ ।
तेषां शृङ्गेषु चत्वारो महावृक्षाः प्रतिष्ठिताः ।
देवदैत्याप्सरोभिश्च सेविताः सुसमृद्धिभिः ॥ १० ।
मन्दरस्य गिरेः शृङ्गे कदम्बो नाम पादपः ।
प्रलम्बशाखाशिखरः कदम्बश्चैव पादपः* ॥ ११ ।
महाकुम्भप्रमाणैश्च पुष्पैर्विकचकेसरैः ।
महागन्धमनोज्ञैश्च शोभितः सर्व्वकालजः ॥ १२ ।
समसेनापरिवृतो भुवनैर्भूतभावनैः ।
सहस्रमधिकं सोऽथ गन्धेनापूरयन्दिशः ॥ १३ ।
भद्राश्वो नाम वृक्षोऽयं वर्षाद्रिः केतुसम्भवः† ।
कीर्त्तिमान्रूपवान् श्रीमान्महापादपपादपः ॥ १४ ।
यत्र साक्षाद्धृषीकेशः सिद्धसङ्घैर्निषेवितः ।
तस्य लोकसहस्रस्य तथा स्ववदनो हरिः ॥ १५ ।
दृष्टवांश्चामरश्रेष्ठः स हि सानुं पुनः पुनः ।
तेन चालोकितं वर्षं सर्व्वद्विपदनायकाः ।
यस्य नाम्ना समाख्यातो भद्राश्वेति न संशयः ॥ १६ ।
दक्षिणस्यापि शैलस्य शिखरे हे च सेविते ।
जम्बूसङ्घः पुष्पफलमहाशाखोपशोभितः ॥ १७ ।
सदा ह्यतिसनामानि स्वादूनि सुरभीणि च ।

---

* (ग) पुस्तके एतदर्द्धं परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च नास्ति ।

† चराद्रिः केतुसम्भव इति (ख) ।

फलान्यमृतकल्पानि पतन्ति गिरिमूर्धनि ।
तस्माद्गिरिवरश्रेष्ठात्फलप्रस्रवाहिनी: ॥ १८ ।
तत्र जाम्बूनदं नाम सुवर्णमनलप्रभम् ।
देवालङ्कारमतुलमतिसुन्दरवर्चसम् ॥ १९ ।
देवदानवगन्धर्वयक्षराक्षसगुह्यकाः ।
पिबन्त्यमृतकल्पञ्च प्रीत्या जम्बूफलासवम् ॥ २० ।
मोचते दक्षिणे वर्षे जम्बूलोकेति विश्रुता ।
यस्या नाम्ना समाख्याता जम्बूद्वीपेति* मानवैः ॥ २१ ।
विपुलस्य च शैलस्य दक्षिणेन महात्मनः ।
जातिशृङ्गोऽतिसुमहानश्वत्थश्चेति पादपः ॥ २२ ।
महोच्छ्रायो महास्कन्धो नैकसत्त्वगुणालयः ।
कुम्भप्रमाणैरुचिरैः फलैः सर्व्वर्तुकैः शुभैः ॥ २३ ।
सकेतुकेतुमालोक्य देवगन्धर्व्वसेवितैः ।
केतुमालेति* यः ख्यातो नाम्ना तत्र प्रकीर्त्तितः ।
तन्निबोधत विप्रेन्द्रा निरुक्तन्तेन वर्षके ॥ २४ ।
क्षीरोदमथने वृत्ते मालां स्कन्धनिषेविताम् ।
इन्द्रेण चैत्यकेतोश्च केतुमालस्ततः स्मृतः ।
तेन तच्चिह्नितं वर्षं केतुमालेति विश्रुतम् ॥ २५ ।
सुपार्श्वस्योत्तरे शृङ्गे वटोनाम महाद्रुमः ।
न्यग्रोधो विपुलस्कन्धो यस्त्रियोजनमण्डलः ॥ २६ ।

---

* जम्बुद्वीपमिति, केतुमालमिति च साधु ।

मांस्यमान*कलापैश्च विविधैस्तु समन्ततः ।
शाखाभिर्लम्बमानाभिः सेविते सिद्धसेविते ॥ २७ ।
प्रलम्बकुम्भसदृशैर्हेमवर्णफलैः सदा ।
सद्यस्ते वै ततस्तस्मिन्वटवृत्तप्रकाशकाः ॥ २८ ।
सनत्कुमारावरजा मानसा ब्रह्मणः सुताः ।
सप्त तत्र महाभागाः कुरवो नाम विश्रुताः ॥ २९ ।
तत्र स्थिरगतैः शान्तैर्नीरजस्कैर्महात्मभिः ।
अब्दैः क्षपचपर्यन्तैः खम्प्राप्तास्ते सनातनाः ॥ ३० ।
तस्य नामाङ्कितं वर्षं सप्ततिर्वै महात्मनः ।
दिवि देवे च विख्याता भर्त्तारः कुरवः सदा ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तथा चतुर्णां वक्ष्यामि शैलेन्द्राणां यथाक्रमम् ।
अनुविन्ध्यानि रम्याणि विहङ्गैः कूजितानि च ॥ १ ।
अनेकपक्षियुक्तात्मशृङ्गाणि सुबहूनि च ।
देवानां दिव्यनारीभिः समं क्रीड़ामयानि च ॥ २ ।

* माल्यदामेति (ग) ।

किन्नरोद्गीतघुष्टानि शीतमन्दसुगन्धिभिः ।
पवनैः सेव्यमानानि रमणीयतराणि च ॥ ३ ।
चतुर्द्दिक्षु विराजन्ते नामतः शृणु ता नदीः ।
पूर्व्वे चैत्ररथं नाम दक्षिणे गन्धमादनम् ।
प्रभावेण सुतोयानि वनखण्डयुतानि च ॥ ४ ।
वनखण्डांस्तथाक्रम्य देवताललना युताः ।
यत्र क्रीड़न्ति चोद्देशे मुदा परमया युताः ॥ ५ ।
रत्नौघकीर्णतीर्थानि महापुण्यजलानि च ।
अनेकजलयन्त्रैश्च नादितानि महान्ति च ॥ ६ ।
शाखाभिर्लम्बमानाभीरुवत्पक्षिकुलालिभिः ।
कमलोत्पलकह्लारशोभितानि सरांसि च ।
चतुर्षु तेषु गिरिषु नानागुणयुतेषु च ॥ ७ ।
अरुणोदन्तु पूर्व्वेण दक्षिणे मानसं स्थितम्* ।
असितोदं पश्चिमे च महाभद्रं तथोत्तरे ।
कुमुदैः श्वेतकपिलैः कह्लारैर्भूषितानि च ॥ ८ ।
अरुणोदस्य ये शैलाः प्राच्या वै नामतः स्मृताः ।
तान्कीर्त्त्यमानांस्तत्त्वेन शृणुध्वङ्गदतो मम ॥ ९ ।
विकङ्को मणिशृङ्गश्च सुपात्रश्चोपलो महान् ।
महानीलोऽथ कुम्भश्च सुविन्दुर्मदनस्तथा ।
वेणुनद्धः सुमेदाश्च निषधो देवपर्व्वतः ॥ १० ।

---

* स्मृतमिति (ख) ।

इत्येते पर्व्वतवराः पुष्पाश्च गिरयोऽपि च* ।
सरसो मानसस्येह दक्षिणेन महाचलाः ।
ये कीर्त्तिता मया तुभ्यं नामतस्तान्निबोध मे ॥ ११ ।
शैलस्त्रिशिखरश्चैव शिशिरश्चाचलोत्तमः ।
कपिश्च शतमचश्च† तुरगश्चैव सानुमान् ॥ १२ ।
ताम्राहश्च विषश्चैव तथा श्वेतोदनो‡ गिरिः ।
समूलश्चैव सरलो रत्नकेतुश्च पर्व्वतः ॥ १३ ।
एकमूलो महाशृङ्गो गजमूलोऽपि शावकः ।
पञ्चशैलश्च कैलासो§ हिमवानचलोत्तमः ॥ १४ ।
उत्तरा ये महाशैलास्तान्वक्ष्यामि निबोधत ।
कपिलः पिङ्गलो भद्रः¶ सरसश्च महाचलः‖ ॥ १५ ।
कुमुदो मधुमांश्चैव गर्जनो मर्कटस्तथा ।
कृष्णश्च पाण्डवश्चैव सहस्रशिरसस्तथा ॥ १६ ।
पारिपात्रश्च शैलेन्द्रः शृङ्गवानचलोत्तमः ।
इत्येते पर्वतवराः श्रीमन्तः पश्चिमे स्मृताः ॥ १७ ।
महाभद्रस्य सरस उत्तरेण द्विजोत्तमाः ।

---

* एतदर्द्धं (ख) पुस्तके नास्ति ।

† शतमचिश्चेति (ग) ।

‡ विषः श्वेती नूनं वै स्यन्दन इति ।

§ कैलाश इति (ग) ।

¶ भद्रमिति (ग) ।

‖ महाबल इति (ग) ।

ये पर्वताः स्थिता विप्रास्तान्वक्ष्यामि निबोधत ॥ १८ ।
हंसकूटो महाशैलो वृषहंसश्च पर्वतः ।
कपिञ्जलश्च शैलेन्द्र इन्द्रशैलश्च सानुमान् ॥ १९ ।
नीलः कनकशृङ्गश्च शतशृङ्गश्च पर्वतः ।
पुष्पकारो मेघशैलो विराजश्चाचलोत्तमः ॥ २० ।
जारुचिश्चैव शैलेन्द्र इत्येते उत्तरा स्मृताः ॥ २१ ।
इत्येतेषान्तु मुख्यानामुत्तरेषु यथाक्रमम् ।
स्थलीर्नगरद्रोणीश्च सरांसि च निबोधत ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

ऊनाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

सीतान्तस्याचलेन्द्रस्य कुमुदस्यान्तरेण च ।
द्रोण्यां विहङ्गजुष्टायां नानासत्त्वनिषेविताम् ॥ १ ।
त्रियोजनशतायामां शतयोजनविस्तृताम् ।
सुरसामलपानीयां रम्यां तत्र सुरोचनीम् ॥ २ ।
द्रोणमात्रप्रमाणैश्च पुण्डरीकैः सुगन्धिभिः ।
सहस्रशतपत्रैश्च महापद्मैरलङ्कृतम् ॥ ३ ।

देवदानवगन्धर्व्वैर्महासर्पैरधिष्ठितम् ।
पुण्यं तच्छ्रीसरो नाम सप्रकाशमिहैव च ।
प्रसन्नसलिलैः पूर्णं* शरण्यं सर्वदेहिनाम् ॥ ४ ।
तत्र चैकं महापद्मं मध्ये पद्मवनस्य च ।
कोटिपत्रप्रकलितं तरुणादित्यवर्चसम् ॥ ५ ।
नित्यं† व्याकोशमधुरं चरत्वादतिमण्डलम्‡ ।
चारुकेसरजालाढ्यं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ ६ ।
तस्मिन्मध्ये भगवती साक्षाच्छ्रीर्नित्यमेव हि ।
लक्ष्मीस्तु तं§ तदावासं मूर्त्तिमन्तं न संशयः ॥ ७ ।
सरसस्तस्य तीरे तु तस्मिन् सिद्धनिषेवितम् ।
सदापुष्पफलं रम्यं तत्र विल्ववनं महत् ।
शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ॥ ८ ।
अर्द्धक्रोशोच्चशिखरैर्महावृक्षैः समन्ततः ।
शाखासहस्रकलितैर्महास्कन्धैः समाकुलम् ॥ ९ ।
फलैः सहस्रसङ्काशैर्हरितैः पाण्डुरैस्तथा ।
अमृतस्वादुसदृशैर्भेरीमात्रैः सुगन्धिभिः ॥ १० ।
शीर्य्यद्भिश्च पतद्भिश्च कीर्णभूमिवनान्तरम् ।
नाम्ना तच्छ्रीवनं नाम सर्व्वलोकेषु विश्रुतम् ॥ ११ ।

---

* स्वच्छमिति (ग) ।

† नित्यव्याकोशेति (ग) ।

‡ चलत्वादतिमण्डलमिति (क), (ग) ।

§ सदावासमिति (ग) ।

देवादिभिः समाकीर्णमष्टाभिः ककुभिः* शुभम् ।
विद्याश्रिभिश्च मुनिभिः सेवितं पुण्यकारिभिः ॥ १२ ।
तत्र श्रीः संस्थिता नित्यं सिद्धसङ्घनिषेविता ।
एकैकस्याचलेन्द्रस्य मणिशैलस्य चान्तरम् ॥ १३ ।
शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ।
विमलं पङ्कजवनं सिद्धचारणसेवितम् ॥ १४ ।
पुष्पं लक्ष्म्या धृतं† भाति नित्यमुज्ज्वलतीव हि ।
अर्द्धक्रोशश्च शिखरैर्महास्कन्धैः समावृतम् ।
प्रफुल्लशाखाशिखरं पिञ्जरं भाति तद्वनम् ॥ १५ ।
द्विबाहुपरिणाहैस्तैस्त्रिहस्तायामविस्तृतैः ।
मनःशिलापूर्व्वनिभैः पाण्डुकेसरशालिभिः ॥ १६ ।
पुष्पैर्मनोहरैर्व्याप्तं व्याकोशैर्गन्धशालिभिः‡ ।
विराजति वनं सर्व्वं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ १७ ।
तद्वनं दानवैर्देवैः§र्गन्धर्व्वैर्यक्षराक्षसैः ।
किन्नरैरप्सरोभिश्च महाभोगैश्च¶ सेवितम् ॥ १८ ।
तत्राश्रमो भगवतः कश्यपस्य प्रजापतेः ।

---

* ककुभिरिति आर्षं ककुब्भिरिति साधु ।

† धृतमिति (ख) ।

‡ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ दैत्यैरिति (ग) ।

¶ महाभागैश्चेति (ख) ।

सिद्धसाधुगणाकीर्णं नानाश्रमसमाकुलम् ॥ १९ ।
महानीलस्य मध्ये तु ककुभस्य गिरेस्तथा ।
मध्ये सुखा* नदी नाम तस्यास्तीरे महद्वनम् ॥ २० ।
पञ्चाशद्योजनायामं त्रिंशद्योजनमण्डलम् ।
रम्यं तालवनं श्रीमत्क्रोशार्द्धोच्छ्रितपादपम् ॥ २१ ।
महाबलैर्महासारैः स्थिरैरविचलैः शुभैः ।
महदञ्जनसंस्थानैः परिवृत्तैर्महाफलैः ।
मृष्टगन्धगुणोपेतैरुपेतं सिद्धसेवितम् ॥ २२ ।
ऐरावतस्य करिणस्तत्रैव समुदाहृतिः ।
ऐरावतस्य रुद्रस्य देवशैलस्य चान्तरे† ॥ २३ ।
सहस्रयोजनायामः शतयोजनविस्तृतः ।
सर्व्वा ह्येकशिला भूमिर्वृक्षवीरुधवर्ज्जिता ।
आप्लुता पादमात्रेण सलिलेन समन्ततः ॥ २४ ।
इत्येताभ्यन्तरे‡ द्रोण्यो नानाकाराः प्रकीर्त्तिताः ।
मेरोः पार्श्वेन विप्रेन्द्रा यथावदनुपूर्व्वशः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे ऊनाशीतितमोऽध्यायः ।

---

* सुखनदीति (ग) ।

† चाम्बरे इति (क), (ख) ।

‡ इत्येताभ्यन्तरद्रोण्यः इति (ग), इत्येता अभ्यन्तरइति साधु ।

अशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ दक्षिणदिग्व्यवस्थिताः पर्व्वतद्रोण्यः सिद्धाचरिताः कीर्त्त्यन्ते । शिशिरपतङ्गयोर्मध्ये शुक्ला भूमिः स्निग्धा मुक्ता गलितपादपा ।

इक्षुक्षेपे च शिखरे पादपैरुपशोभिते ।
उदुम्बरवनं रम्यं पक्षिसङ्घनिषेवितम् ॥ १ ।
फलितं तद्वनं भाति महाकूर्म्मोपमैः फलैः ।
तद्वनं देवयोन्योऽष्टौ सेवन्ते सर्व्व एव हि* ॥ २ ।

तत्र प्रसन्नस्वादुसलिला बहूदका नद्यो वहन्ति । तत्राश्रमो भगवतः कर्द्दमस्य प्रजापतेः नानामुनिजनाकीर्णस्तथ्यशतयोजनमेकं परिमण्डलं वनञ्च । तथाच ताम्राभस्य शैलस्य पतङ्गस्य चान्तरे शतयोजनविस्तीर्णं द्विगुणायतं बालार्कसदृशराजीवपुण्डरीकैः समन्ततः सहस्रपत्रैरविरलैरलङ्कृतं महत्सरोऽनेकगन्धसिद्धगन्धर्वाध्युषितम् । तस्य च मध्ये महाशिखरः शतयोजनायामस्त्रिंशद्योजनविस्तीर्णोऽनेकधातुरत्नभूषितस्तस्य चोपरि महती रथ्या रत्नप्राकारतोरणा तस्यां महद्विद्याधरपुरन्तत्र पुलोमनामा विद्याधरराजः शतसहस्रपरीवारः । तथाच विशाखाचलेन्द्रस्य श्वेतस्य चान्तरे सरः ।

---

* सर्व्वदैव हीति (ग) । देवयोनय इति साधु ।

तस्य च पूर्वतीरे महदाम्रवनं कनकसङ्काशैः फलैरतिसुगन्धिभिर्महत्कुम्भमात्रैः* सर्वतश्चितं देवगन्धर्वादयश्च तत्र निवसन्ति।

सुमूलस्याचलेन्द्रस्य वसुधारस्य चान्तरे।
त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं पञ्चाशद्योजनायते॥

विल्वस्थली नाम, तत्र फलानि महाकुम्भसङ्काशानि, तैश्च पतद्भिः स्थलमृत्तिका क्लिन्ना, ताञ्च स्थलीं सुगुह्यकादयः सेवन्ते विल्वफलाशिनः। तथाच वसुधाररत्नधारयोर्मध्ये विंशद्योजनविस्तीर्णं शतयोजनायतं सुगन्धि किंशुकवनं सदा कुसुमचयस्य गन्धेन वासयति योजनशतम्। तच्च सिद्धाध्युषितस्थलोपेतञ्च। तत्र चादित्यस्य देवस्य महदायतनम्। स मासे मासे भगवानवतरति सूर्य्यः। प्रजापतिं लोकजनकं देवादयो नमस्यन्ति। तथाच पञ्चकूटस्य कैलासस्य चान्तरे सहस्रयोजनायामं विस्तीर्णं शतयोजनं हंसपाण्डुरं क्षुद्रसत्त्वैरनाधृष्यं स्वर्गसोपानमिव भूमण्डलम्। अथ पश्चिमे दिग्भागे व्यवस्थिता गिरिद्रोण्यः कीर्त्त्यन्ते। सुपार्श्वशिखिशैलयोर्मध्ये समन्ताद्योजनशतमेकं भौमशिलातलं नित्यतप्तं दुःस्पर्शम्, तस्य मध्ये त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं मण्डलं वह्निस्थानं स च सर्वकालमनिन्धनो भगवाँल्लोकक्षयकारी संवर्त्तको ज्वलते†।

---

* महाकुम्भमात्रैरिति साधु।

† ज्वलतीति साधु।

अन्तरे च शैलवरयोः कुमुदाञ्जनयोः शतयोजनविस्तीर्णा मातुलुङ्गस्थली सर्वसत्त्वानामगम्या पीतवर्णैः फलैरावृता सा स्थली शोभते। तत्र च पुण्योह्रदः सिद्धैरुपेतः। वृहस्पतेस्तद्वनम्। तथाच शैलयोः पिञ्जरगौरयोरन्तरे सरो द्रोण्या ह्यनेकशतयोजनायताः*। महद्भिश्च षट्पदोऽद्भुतैः कुमुदै-रुपशोभिताः। तत्र च भगवतो विष्णोः परमेश्वरस्यायतनम्। तथाच शुक्लपाण्डुरयोरपि महागिर्य्योरन्तरे त्रिंशद्योजन-विस्तीर्णो नवत्यायत एकः शिलोद्देशो वृचविवर्ज्जितः। तत्र च निष्कम्पा दीर्घिका सवृचा स्थलपद्मिनी अनेकजातिजैश्च† पद्मैः शोभिता तस्याञ्च मध्ये पञ्चयोजनप्रमाणो न्यग्रोधो वृच-स्तस्मिंश्चन्द्रशेखरोमापतिर्नीलवासाश्च देवो निवसति यक्षादि-भिरीड्यमानः। सहस्रशिखरस्य गिरेः कुमुदस्य चान्तरे वर्त्त-मानं पञ्चाशद्योजनायामं विंशद्योजनविस्तृतं‡ इक्षुक्षेपो-श्चशिखरमनेकपक्षिसेवितमनेकवृक्षफलैर्मधुरसैरुपशोभितम्। तत्र चेन्द्रस्य महानाश्रमो दिव्याभिप्रायनिर्म्मितः। तथाच शङ्खकूट-ऋषभयोर्मध्ये पुरुषस्थली रम्याऽनेकगुणा§ अनेकयो-जनायता विल्वप्रमाणैः कङ्कोलकैः सुगन्धिभिरुपेता। तत्र पुरुषरसोन्मत्ताः नागाद्याः प्रतिवसन्ति। तथा कपिञ्जल-

---

* ह्यनेकाः शतयोजनायती इति (ग)।

† अनेकजातीयैरिति (ग)।

‡ विंशतियोजनेति साधु।

§ रम्याऽनेकगुणाऽलङ्कृतेति (ख)।

नागशैलयोरन्तरे द्विशतयोजनमायता* शतयोजनविस्तीर्णा स्थली नानाजनविभूषिता द्राक्षाखर्ज्जूरखण्डैरुपेता अनेकवृक्षवल्लीभिरुपेता सा स्थली। तथाच पुष्करमहामेघयोरन्तरे षष्टियोजनविस्तीर्णा शतायामा पाणितलप्रख्या महती स्थली वृक्षवीरुध्विवर्ज्जिता, तस्याश्च पार्श्वे चत्वारि महावनानि सरांसि चानेकयोजनानि। दश पञ्च सप्त तथाष्टौ† त्रिंशद्विंशतियोजनाः स्थल्यो द्रोण्यश्च तत्र काश्चिन्महाघोराः पर्व्वतचयाः।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे अशीतितमोऽध्यायः।

एकाशीतितमोऽध्यायः।

रुद्र उवाच।

अतःपरं पर्व्वतान्तेषु* देवानामवकाशा वर्ण्यन्ते। तत्र योऽसौ सीताख्यः पर्व्वतस्तस्योपरि महेन्द्रस्य क्रीड़ास्थानम्। तत्र देवराजस्य पारिजातकवृक्षवनम्। तस्य पूर्व्वपार्श्वे कुञ्जरो

---

* द्विशतयोजनमायामेति (क), (ग)।
† दश पञ्च सप्त तथाष्टौ त्रिंशद्विंशतियोजना इति पाठः (ग) पुस्तके नास्ति।

---

* पर्व्वतेष्विति (ग)।

नाम गिरिः। तस्योपरि दानवानामष्टौ पुराणि च। तथा वज्रके पर्व्वते राक्षसानामनेकानि पुराणि। ते च नाम्ना नीलकाः कामरूपिणः। महानीले च शैलेन्द्रे पुराणि पञ्चदश-सहस्राणि किन्नराणां ख्यातानि तत्र देवदत्तचन्द्रादयो राजानः पञ्चदश किन्नराणां गर्व्विताः। तानि सौवर्णानि विलप्रवेश-नानि च पुराणि चन्द्रोदये च पर्वतवरे नागानामधिवासः। ते च विलप्रवेशा विलेषु* वैनतेयविषयवर्त्तिना व्यवस्थितानु-रागे च दानवेन्द्रा व्यवस्थिताः। वेणुमत्यपि विद्याधरपुरत्रयं त्रिंशद्योजन†शतविस्तीर्णमेकैकन्तावदायतम्। उलूकरोमश-महावेत्रादयो राजानो विद्याधराणाञ्च। तत्र एकैके शैल-राजनि‡ स्वयमेव गरुड़ो व्यवस्थितः। कुञ्जरे तु पर्व्वतवरे नित्यं पशुपतिर्व्यवस्थितः। वसुधारे च वृषभाङ्को महादेवः शङ्करो योगिनां वरः अनेकगुणभूतकोटिसहस्रपरीवारोऽनादिपुरुषो व्यवस्थितः। वसुधारे च पुण्यवतां वसूनां समवासः। वसु-धार-रत्नधारयोर्मूर्द्ध्नि अष्टौ सप्त च संख्यया पुराणि वसुसप्त-र्षीणाञ्चेति। एकशृङ्गे च पर्वतोत्तमे प्रजापतेः स्थानं चतु-र्वक्त्रस्य ब्रह्मणः। गजपर्वते च महाभूतपरिवृता स्वयमेव भगवती तिष्ठतीति। वसुधारे च पर्वतवरे मुनिसिद्धविद्या-धराणामायतनं चतुराशीत्यं वरपुरमिह प्राकारतोरणाः। तत्र

---

* विलप्रवेशातीतेष्विति (क), (ख)।

† विंशद्योजनेति (ग) विंशतियोजनेति साधु।

‡ एकैकस्मिन् इति शैलराजे इति च साधु।

चानेकपर्व्वता नाम गन्धर्व्वा युद्धशालिनो निवसन्ति। तेषा-ञ्चाधिपतिर्देवो राजराजैकपिङ्गलः। सुरराक्षसाः पञ्चकूटे दानवाः शतशृङ्गे दानव*यक्षाणां पुरःशतम्। प्रभेदकस्य पश्चिमे दले†देवदानवसिद्धादिपुराणि। तस्य गिरेर्मूर्द्ध्नि महती नाम शिला तिष्ठति, तस्याञ्च पर्वणि पर्वणि सोमः स्वयमेवाव-तरति। तस्यैवोत्तरपार्श्वे त्रिकूटं नाम, तत्र ब्रह्मा तिष्ठति। क्वचित्तत्र तथा च वह्न्यायतनम्‡। मूर्त्तिमान्वह्निरुपास्यते देवैः। उत्तरे च शृङ्गाख्ये पर्व्वतवरे देवतानामायतनानि। पूर्व्वेण नारा-यणस्यायतनम्। मध्ये ब्रह्मणः शङ्करस्य पश्चिमे तत्र यक्षादीनां कानिचित्पुराणि। तस्य चोत्तरे तीरे जातुच्छमहापर्व्वते त्रिंश-द्योजनमण्डलं नन्दजलं नाम सरस्तत्र नन्दो नाम नागराजो वसति। शतशीर्षप्रचण्ड इति इत्येतेऽष्टौ देवपर्व्वता विज्ञेयाः ते चानुक्रमेण हेमरजतरत्नवैदूर्य्यमनःशिलादिवर्णाः। इयञ्च पृथ्वी लक्षकोटिशतानेकसंख्याता पूर्णा तेषु च सिद्धविद्याधराणां निलयाः। तद्यथा मेरोः पार्श्वतः केसरवलयालवालं सिद्धलोक-इति कीर्त्त्यते। इयञ्च पृथ्वी पद्माकारेण व्यवस्थिता। एष सर्व्वपुराणेषु क्रमः सामान्यतः प्रतिपाद्यते।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे एकाशीतितमोऽध्यायः।

---

* दानवेति (ग) पुस्तके नास्ति।

† पश्चिमे दले इत्यत्र पश्चिमेन इति (ग)।

‡ ब्रह्मायतनमिति (क), (ख)।

द्व्यशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ नदीनामवतारं शृणुत । आकाशसमुद्रो यः प्रोच्यते तस्मादाकाशगामिनी नदी प्रवृत्ता सा चानवरतमिन्द्रगजेन क्षोभ्यते सा च चतुरशीतिसहस्रोच्छ्रयान्मेरोरुपरि पतति । सा च मेरुकूटतटान्तेभ्यः प्रस्खलिता चतुर्द्धा सञ्जाता षष्टिसहस्र-योजनान्निरालम्बा पतमाना प्रदक्षिणमनुसरन्ती चतुर्द्धा जगाम। सीता चालकनन्दा चक्षुर्भद्रा चेतिनामभिः । तासां मध्ये एका-शीतिसहस्रपर्वतान्दारयन्ती गां गता गङ्गेत्युच्यते । अथ गन्ध-मादनपार्श्वेऽमरगण्डिका वर्ण्यते । एकत्रिंशद्योजनसहस्राणि आयामश्चतुःशतविस्तीर्णम् । तत्र केतुमालाः सर्व्वे जनपदाः कृष्णवर्णाः पुरुषा महाबलिन उत्पलवर्णाः स्त्रियः शुभदर्शनाः । तत्र च महावृक्षाः पनसाः सन्ति । तत्रेश्वरो ब्रह्मपुत्रस्तिष्ठति तत्रोदपानाच्च जरारोगविवर्जिता वर्षायुतायुषो जुष्टापश्च नराः । माल्यवतः पूर्वपार्श्वे पूर्वगण्डिका एकशृङ्गायोजन-सहस्राणि मानतस्ते च भद्राश्वा नाम जनपदाः । भद्ररसाल-वनञ्च तत्र व्यवस्थितम् । कालाम्रवृक्षाः पुरुषाः श्वेताः पद्म-वर्णिनः स्त्रियः कुमुदवर्णा दशवर्षसहस्राणि तेषामायुस्तत्र च पञ्च कुलपर्वतास्ते च शैलवर्णो मालाख्यः कोरजस्कस्त्रिपर्णः नीलश्चेति तद्विनिर्गताः, तदम्भःस्थितानां देशानां तान्येव नामानि । ते च देशा एता नदीः पिबन्ति, तद्यथा सीता

सुवाहिनी हंसवती कासा महावक्रा चन्द्रवती कावेरी सुर-साख्यावती इन्द्रवती अङ्गारवाहिनी हरित्तोया सोमावर्त्ता शतह्रदा वनमाला वसुमती हंसा सुपर्णा पञ्चगङ्गा धनुष्मती मणिवप्रा* सुब्रह्मभागा विलासिनी कृष्णतोया पुण्योदा नाग-वती शिवा शैवालिनी मणितटा चीरोदा वरुणताली† विष्णुपदी महानदी ये पिबन्ति ते दशवर्षसहस्रायुषो रुद्रोमा-भक्ता इति ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे द्व्यशीतितमोऽध्यायः ।

त्र्यशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

निसर्ग एष भद्राश्वानां कीर्त्तिता नः केतुमालानां विस्तरेण कथितम् । नैषधस्याचलेन्द्रस्य पश्चिमेन कुलाचलजनपदनद्यः कीर्त्त्यन्ते । तथाच विशाखकम्बलजयन्तकृष्णहरिताशोक-वर्द्धमान इत्यते सप्त कुलपर्वतानां कोटिशः प्रसूतिः । तन्नि-वासिनो जनपदास्तन्नामान एव द्रष्टव्याः । तद्यथा सौरग्रा-

---

* मणिवप्रेति (क), (ख) ।

† वरुणावतीति (ग) ।

मान्त सातपः कृतसुराश्रवणकम्बलमाहेयाचल कूटवासमूल-
तपक्रौञ्चकृष्णाङ्गमणिपङ्कज चूड़मल सोमीय समुद्रान्तक कुरकुञ्च
सुवर्णतट कुह श्वेताङ्ग कृष्णपाद विद कपिल कर्णिक महिष
कुब्ज करनाट महोत्कट शुक नाक* सगज भूम ककुरञ्जन
महानाह† किकिसपर्ण भौमक चोरक धूमजन्म अङ्गारज
जीवलौकिता‡ वाचांसहाङ्गमधुरेय शुकेय चकेय श्रवण मत्तका-
शिक गोदावाम कुलपञ्जाब वर्ज्जह मोदशालका एते जन-
पदास्तत्पर्वतस्था नदीः पिबन्ति। तद्यथा प्लाचा महाकदम्बा
मानसी श्यामा सुमेधा बहुला विवर्णा मुङ्का§ माला दर्भवती
भद्रनदी शुकनदी पल्लवा भीमा प्रभञ्जना काम्बा कुशावती
दत्ता कासवती तुङ्गा पुण्योदा चन्द्रावती¶ सुमूलावती ककु-
पद्मिनी‖ विशाला करण्टका पीवरी महामाया महिषी
मानुषी चण्डा एताः नदीः प्रधानाः शेषाः क्षुद्रनद्यः सहस्र-
शश्चेति** ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु त्र्यशीतितमोऽध्यायः।

---

* शुक भास इति (ख) नासगर्जेति (ग)।

† मनोहेति (ग)।

‡ जीवनजीवलौकिनेति (ग)।

§ पुङ्खेति (ग)।

¶ (ख) पुस्तकेऽत्र वेशपाल्येति पठितम्।

‖ (ख) पुस्तकेऽत्र पद्मावतीति पठितम्। ककुद्मिनीति (ग)। (ख) पुस्तकेऽतः परं बिलासशंखकार्य्या परिमहामहीयीतिदण्डा नवनदीरेताः प्रधाना इत्येवं पाठो वर्त्तते।

** (ख) पुस्तके सहस्रशश्चेतीति न पठितम्।

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

उत्तराणाञ्च वर्षाणां दक्षिणानाञ्च सर्व्वशः ।
आचचते* यथान्यायं ये ये पर्व्वतवासिनः† ।
तच्छृणुध्वं मया विप्राः कीर्त्त्यमानं समाहिताः ॥ १ ।
दक्षिणेन तु मेरोश्च श्वेतस्य चोत्तरेण च‡ ।
वायव्यं रम्यकं नाम जायन्ते तत्र मानवाः ।
मतिप्रधाना विमला जरादुर्गतिवर्ज्जिताः§ ॥ २ ।
तत्रापि सुमहान्वृक्षो न्यग्रोधो रोहितः स्मृतः ।
तत्फलरसपानाच्च¶ दशवर्षसहस्रिणः ।
आयुषा सर्व्वमनुजा जायन्ते देवरूपिणः ॥ ३ ।
उत्तरेण च श्वेतस्य त्रिशृङ्गस्य च दक्षिणे ।
वर्षं हिरण्मयं नाम तत्र हैरण्वती नदी ।
यक्षा वसन्ति तत्रैव बलिनः कामरूपिणः ॥ ४ ।
एका दशसहस्राणि समानान्तैर्हि जीव्यते‖ ।

---

* आख्यायन्त इति साधु ।

† तेऽद्य पर्व्वतवासिन इति (क) ।

‡ दक्षिणे निषधस्यापि नीलस्याप्युत्तरेण तु इति (ख) ।

§ रतिप्रधानविमला जरादुर्गन्धवर्ज्जिता इति (ख) ।

¶ तत्फलाद्दशमानाब्दि इति (ख) ।

‖ एषां दशसहस्राणि समानां तत्र जीवितमिति (ख) ।

शतान्यन्यानि जीव्यन्ते वर्षाणां दश पञ्च च ॥ ५ ।
लकुचाः पनसा* वृक्षास्तस्मिन्देशे व्यवस्थिताः ।
तत्फलप्राशनादेव जीवन्ति बहुवासरम्† ॥ ६ ।

तथा त्रिशृङ्गे च मणिकाञ्चनसर्व्वरत्नशिखरोरुक्रमेण तस्य चोत्तरशृङ्गाद्दक्षिणसमुद्रान्तं चोत्तरकुरवः। तत्र च क्षीरवृक्षाम्नासवाः सन्ति। तेषु वृक्षेष्वेव वस्त्राण्याभरणानि च। मणिमया भूमिः सुवर्णबालुका‡ तस्मिन् स्वर्गच्युताः पुरुषा वसन्ति त्रयोदशवर्षसहस्रायुषः। तस्यैव द्वीपस्य पश्चिमेन चतुर्योजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकाच्चन्द्रद्वीपो भवति योजनसहस्रपरिमण्डलः। तस्य मध्ये चन्द्रकान्तसूर्य्यकान्तनामानौ गिरिप्रस्रवणौ तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्ता§ नाम महानदी अनेकवृक्षसमाकुलानेकनदीयुक्ता¶। एतत्कुरुवर्षान्तस्योत्तरपार्श्वे समुद्रोर्म्मिमालाढ्यं पञ्चयोजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकात्सूर्य्यद्वीपो

---

* लकुशा. पनसा इति क्वचित्पाठः।

† तत्फलाद्रसमानाद्धि तेन वर्त्तन्ति मानवा इति (ख)। 'वर्त्तन्ते' इति साधु।

‡ मधुस्रवास्तु वृक्षास्तु वस्त्राभरणादीनि च वृक्षेष्वेव जीवन्ते क्षीरस्रवः सन्ति मणिवृक्षसुवर्णबालुका इति (ख)। जीवन्तीति साधु।

§ समौ वयस्यौ मानुवन्तौ एवं चन्द्रकान्तयौतुनानानौ तयोर्मध्ये चन्द्रमसीति (ख)। पश्चिमेन चतुर्योजनसहस्रपरिमण्डलः तस्य मध्ये चन्द्रकान्तसूर्य्यकान्तनामनौ गिरिवरौ तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्तानामिति (ग)।

¶ अनेकफलाऽनेकनदीसमाकुलेति (ख)।

भवति* योजनसहस्रपरिमण्डलः। तस्य मध्ये गिरिवरः शत-योजनविस्तीर्णस्तदुच्छ्रितः†। तस्मात्सूर्य्यावर्त्तनामा‡ नदी निर्गता, तत्र च सूर्य्यस्याधिष्ठानं, तत्र सूर्य्यदैवत्यास्तद्वर्णाश्च प्रजाः दशवर्षसहस्रायुषः। तस्य च द्वीपस्य§ पश्चिमेन चतुर्यो-जनसहस्रमतिक्रम्य समुद्रदेशे योजनसाहस्रपरिमण्डलेनं¶ द्वीपो भद्राकारो‖ नाम। तत्र च भद्रासनं वायोरनेकरत्न-शोभितं, तत्र सकलविग्रहवान्वायुस्तिष्ठति। तपनीयवर्णाश्च प्रजाः पञ्चवर्षसहस्रायुषः।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे चतुरशीतितमोऽध्यायः।

---

* चन्द्रद्वीपो भवतीति (ख)।

† तावदुच्छ्रित इति (ग)।

‡ तस्माच्चन्द्रवतीनामेति (ख), एवं तत्रान्यत्रापि सूर्य्यस्थाने चन्द्रः पठितः।

§ तस्यैव द्वीपस्येति (ख)।

¶ परिमण्डलत्वे तद्द्वीप इति (ग)।

‖ रुद्राकरो नाम इति (ग)।

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

इयम्भूः पञ्चव्यवस्था कथिता इदानीं भारतं नवभेदं शृणुत*। तद्यथा। इन्द्रः कसेरुः† ताम्रवर्णो गभस्तिः‡ नागद्वीपः तथा सौम्यो गान्धर्व्वो वारुणो भारतश्चेति। सागरसंवृत-मेकैकं योजनसहस्रप्रमाणम्। तत्र§ च सप्त कुलपर्व्वताः सन्ति¶। तद्यथा

महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्व्वतः‖ ।
विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च इत्येते कुलपर्व्वताः ॥

अन्ये च मन्दर आरदर्दूर** कैलास†† मैनाक वैद्युत वारन्धम पाण्डुर तुंग प्रस्थ कृष्णगिरि जयन्तैरावत ऋष्यमूक

---

* नवभेतद्यथेति (ग)।

† इन्द्रः सकेतुरिति (ख)।

‡ गभस्तिमानिति (ख)।

§ अत्रेति (ख)।

¶ भवन्तीति (ख)।

‖ (ख) पुस्तके शुक्तिमानृक्षपर्व्वत इत्यत्र वेणुमान् भृगुपर्व्वत इति पाठो वर्त्तते ।

** सारदर्दुरेति (ग)।

†† (ख) पुस्तके कैलास इत्यतः परं द्युतं तत्र पाण्डुर प्रस्थ कृष्ण गुरु तुङ्ग प्रस्थतुङ्ग गिरि रैवतक ऋष्यमूक गोमन्तकूट शैल कृत्यस्थल इत्येते क्षुद्रपर्व्वताः शेषाः क्षुद्रतरास्तथा नाना जनपदा निवसन्तीति पाठो वर्त्तते ।

गोमन्त चित्रकूट श्रीपर्व्वत चकोरकूट शैल कृतस्थल* इत्येते क्षुद्रपर्व्वताः एतेषामपि क्षुद्रतराः। तेषामार्य्या म्लेच्छा जनपदा वसन्ति। पिबन्ति चैतासु नदीषु पानीयम्। तद्यथा गङ्गा सिन्धुः सरस्वती शतद्रुर्व्वितस्ता विपाशा चन्द्रभागा सरयूर्यमुना इरावती देविका कुहूर्गोमती† धूतपापा बाहुदा दृषद्वती कौशिकी निस्वीरा गण्डकी चक्षुष्मती लोहिता इत्येता हिमवत्पादनिर्गताः। वेदस्मृतिर्वेदवती सिन्धुपर्णा चन्दनाभा नाशदाचारा रोहीपारा‡ चर्म्मण्वती विदिशा वेदत्रयी वपन्ती इत्येता पारिपात्रोद्भवाः। शोणो ज्योतीरथा नर्म्मदा सुरसा मन्दाकिनी दशार्णा चित्रकूटा तमसा पिप्पला करतोया पिशाचिका चित्रोत्पला विशाला वञ्जुका बालुवाहिनी§ शुक्तिमती वीरजा पङ्क्तिनी रात्री इत्येताः ऋक्षप्रसूताः। मणिजाला शुभा तापी पयोष्णी शीघ्रोदा वेण्णापाशा¶ वैतरणी वेदिपाला कुमुद्वती तोया दुर्गा अन्त्या गिरा एता विन्ध्यपादोद्भवाः। गोदावरी भीमरथी मरथी कृष्णा वेणा वञ्जुला तुङ्गभद्रा सुप्रयोगा वाह्यकावेरी इत्येताः सह्यपादोद्भवाः। शतमाला ताम्रपर्णी पुष्पावती उत्पलावती इत्येता मलयजाः। त्रियामा

---

* (क), (ख) पुस्तकयोः सर्व्वे एते क्लीवे पठिताः।

† गौतमीति (ग)।

‡ नासदाचारा रोहिपारेति (ग)।

§ बालवाहिनीति (ग)।

¶ वेण्वपाशेति (ग)।

ऋषिकुल्या इक्षुला त्रिविन्दाला मूलिनी वंशवरा महेन्द्र-तनयाः। ऋषिका लूसती मन्दगामिनी पलाशिनी इत्येताः शुक्तिमत्प्रभावाः, एताः प्राधान्येन कुलपर्व्वतनद्यः। शेषाः क्षुद्र-नद्यः। एष जम्बूद्वीपो योजनलक्षप्रमाणः।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे पञ्चाशीतितमोऽध्यायः।

षड़शीतितमोऽध्यायः।

रुद्र उवाच।

अतः परं शाकद्वीपं निबोधत। जम्बूद्वीपस्य विस्ताराद्विगुणपरिणाहाल्लवणोदकस्य जम्बूद्वीपसमस्तेन द्विगुणावृतस्तत्र च पुण्याः जनपदाश्चिरात्मानः* ते दुर्भिक्षजराव्याधिरहिताश्च। देशेऽत्र सप्तैव कुलपर्व्वतास्तावत्तिष्ठन्ति, तस्य चोभयतो लवणक्षीरोदधी व्यवस्थितौ। तत्र च प्रागायतः शैलेन्द्र-उदयो नाम पर्व्वतः तस्यापरेण जलधारो नाम गिरिः स एव चन्द्रेति† कीर्त्तितः। तस्य जलञ्च इन्द्रो गृहीत्वा वर्षति। तस्यापरः‡ श्वेतकोनाम गिरिस्तस्मिन्षट्चेति कीर्त्तिताः प्रजा-

---

* चिराम्रियन्ते इति (ग)।

† चन्द्र इति साधु।

‡ तस्मादपर इति साधु, एवं परत्रापि।

ऽनेकविधाः* क्रीड़न्ति, तस्यापरो रजतो गिरिः स एव शाको-च्यते†। तस्य परेणाम्बिकेयः स च विभ्राजसो भण्यते। स एव केसरीत्युच्यते। ततो वायुः प्रवर्त्तते। गिरिनामान्येव वर्षाणि‡ तद्यथा। उदयसुकुमारो जलधारक्षेमकाममहाद्रुमेतिप्रधान-नामानि द्वितीयपर्व्वतनामभिरपि वक्तव्यानि, तस्य च मध्ये शाकवृक्षस्तत्र च सप्त महानद्यो द्विनाम्न्यस्तद्यथा सुकुमारी कुमारी नन्दा वेणिका धेनुरिक्षुमती गभस्तिरित्येता नद्यः।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोषे षड़शीतितमोऽध्यायः।

सप्ताशीतितमोऽध्यायः।

रुद्र उवाच।

अथ तृतीयं कुशद्वीपं शृणुत। कुशद्वीपेन क्षीरोदः परि-वृतः शाकद्वीपस्य विस्तारद्विगुणेन। तत्रापि सप्त कुलपर्व्वताः सर्व्वे च द्विनामानः, तद्यथा कुमुदः विद्रुमेति* च उच्यते स-

* प्रजा अनेकविधा इति साधु।

† शाक उच्यते इति साधु।

‡ गिरिनामानीपवर्षाणीति (ग)।

* विद्रुम इतीति साधु।

सप्ताशीतितमोऽध्यायः।

द्रोणः कुशवान् स एव ककुद्म पर्वतः स एव तथा षष्ठोमहिषनामा स पर्वसति। सप्तमस्तु ककुद्मनामा स पर्वताः कुशद्वीपे व्यवस्थिताः। एतेषां शः। समुद्रस्य श्वेतमुद्भिदन्तदेवादौ अणुमण्डलं तदेव भवति वलाहकस्य कार इति। द्रोणस्य हरिं तदेव वला- हिनाम्नयो नद्यः प्रतीया* प्रवेशा सैवोच्यते। यशोदा सा च भवति। तृतीया चित्रा नाम सैव कृष्णा भण्यते। चतुर्थी ह्लादिनी नाम सैव चन्द्रा निगद्यते। विद्युल्ला पञ्चमी शुक्ला सैव वर्णा षष्ठी सैव विभावरी महती सप्तमी सैव धृतिः। एताः प्रधानाः शेषाः क्षुद्रनद्यः। इत्येष कुशद्वीपस्य सन्निवेशः। शाकद्वीपोऽपि द्विगुणसन्नि- वेशश्च कथितः। तस्य च मध्ये महाकुशस्तम्बः। एष च कुश- द्वीपः दधिमण्डोदेनामृतसम्मितेन क्षीरोदद्विगुणेन।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे सप्ताशीतितमोऽध्यायः।

अष्टाशीतितमोऽ

रुद्र उवाच ।

अथ क्रौञ्चो भवति च-तुर्थः* कुशद्वी

क्रौञ्चेन द्विगुणेनावृतस्तस्मिंश्च सप्तैव

क्रौञ्चो विद्युल्लतो रैवतो मानसः सैव-

सैवाच्छोदकः‡ । देवावृत्तोदेवावृतः स

ततोदेविष्ठः स एव काञ्चनशृङ्गो भवति ।

गोविन्दो द्विविन्द इति । ततः पुण्डरीकः स ५

एते सप्त रत्नमयाः पर्वताः क्रौञ्चद्वीपे व्यवस्थिताः सर्वे च परस्परेणोच्छ्रयाः । तत्र वर्षाणि तथा क्रौञ्चस्य कुशलोदेशः स एव माधवः स्मृतो वामकस्य मनोऽनुगः स एव संवर्त्तकस्ततोष्णवान्§ स सप्रकाशस्ततः पावकः सैव सुदर्शनस्तथा चान्धकारः सैव संमोहः, ततो मुनिदेशः स च प्रकाशः, ततोदुन्दुभिः सैवानर्थं उच्यते । तत्रापि सप्तैव नद्यः

गौरी कुमुद्वती चैव सन्ध्या रात्रिर्मनोजवा ।
ख्यातिश्च पुण्डरीका च नद्यः सप्तविधाः स्मृताः ॥

---

* क्रौञ्च भवति चतुर्थमिति (ग) ।

† स एवेति साधु ।

अत्रापि स एवेति साधु, एवं परत्रापि ।

तत उष्णवानिति साधु ।

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ विद्युत्प्रभो दैत्यस्तथा दूतो विसर्ज्जितः ।
प्रणम्य प्रयतोभूत्वा कुमारीशतसङ्कुलाम् ।
अस्थाने विजयापन्नस्ततो वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

विद्युत्प्रभ उवाच ।

देवि पूर्व्वमृषिस्त्वासीदादिसर्गैकसम्भवः ।
सखा सारस्वतो जातः सुपार्श्वो नाम वै विभुः ॥ २ ।
तस्याभवन्महातेजाः सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ।
स हि तीव्रन्तपस्तेपे माहिष्मत्यां पुरोत्तमे ॥ ३ ।
कुर्व्वतस्तु तपो घोरं निराहारस्य शोभने ।
आद्या तु विप्रचित्तेः सा सुता परमशोभना ।
माहिष्मतीति विख्याता रूपेणासदृशीभुवि* ॥ ४ ।
सा सखीभिः परिवृता विहरन्ती यदृच्छया ।
आगता मन्दरद्रोणीं तत्रापश्यत्तपोवनम् ॥ ५ ।
मुनेरस्वरसंज्ञस्य विविधद्रुममालितम् ।
लतागृहैस्तु विविधैर्व्वकुलैर्लकुचैस्तथा ।
चन्दनैः स्यन्दनैः शालैः सरलैरुपशोभितम्† ॥ ६ ।

---

* रूपेणासदृशा विभुरिति (क), (ख) ।

† शोभितैरिति (ख) ।

विचित्रवनखण्डैश्च भूषितन्तु महात्मनः ।
दृष्ट्वाश्रमपदं रम्यं साऽसुरी कन्यका शुभम् ।
माहिषमती वरारोहा चिन्तयामास भामिनी ॥ ७ ।
भीषयित्वाऽहमेनन्तु तापसन्त्वाश्रमे स्वयम् ।
तिष्ठामि क्रीड़ती सार्द्धं सखीभिः परमार्च्चिता ॥ ८ ।
एवं सञ्चिन्त्य सा देवी महिषी सम्बभूव ह* ।
सखीभिः सह विध्वेश्मि तीक्ष्णशृङ्गाग्रधारिणी ॥ ९ ।
तमृषिं भीषितुं† ताभिः सह गत्वा वरानना ।
असौ विभीषितस्ताभिस्तां ज्ञात्वा ज्ञानचक्षुषा ।
आसुरीं क्रोधसम्पन्नः शशाप शुभलोचनाम् ॥ १० ।
यस्माद्भीषयसे मान्त्वं महिषीरूपधारिणी ।
अतो भव महिष्येव पापकर्म्मे शतं समाः ॥ ११ ।
एवमुक्ता ततः सा तु सखीभिः सह वेपती‡ ।
पादयोर्न्यपतत्तस्य शापान्तं कुरु जल्पती§ ॥ १२ ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स मुनिः करुणान्वितः ।
शापान्तमकरोत्तस्या वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ १३ ।
अनेनैव स्वरूपेण पुत्रमेकं प्रसूय वै ।
शापान्तो भविता भद्रे मद्वाक्यं न मृषा भवेत् ॥ १४ ।

---

* सम्बभूव त्विति (ग) ।
† भीषयितुमिति साधु ।
‡ वेपमानेति साधु ।
§ जल्पन्तीति साधु ।

एवमुक्त्वा गता सा तु नर्म्मदातीरमुत्तमम्।
यत्र तेपे तपो घोरं सिन्धुद्वीपो महातपाः॥ १५।
तत्र चेन्दुमती नाम दैत्यकन्यातिरूपिणी।
सा दृष्टा तेन मुनिना विवस्त्रा मज्जती जले।
चस्कन्द स मुनिः शुक्रं शिलाद्रोण्यां महातपाः॥ १६।
तच्च माहिष्मती दृष्टा दिव्यगन्धि सुगन्धि च।
ततः सखीरुवाचेदं पिवामीदं जलं शुभम्॥ १७।
एवमुक्त्वा तु सा पीत्वा तच्छुक्रं मुनिसम्भवम्।
प्राप्ता गर्भं मुनेर्वीर्य्यात्सुषुवे च तदा सती॥ १८।
तस्याः पुत्रोऽभवद्भीमान्महाबलपराक्रमः।
महिषेति* स्मृतो नाम्ना ब्रह्मवंशविवर्द्धनः॥ १९।
स त्वां वरयते देवि देवसैन्यविमर्द्दनः।
स सुरानपि जित्वाजौ त्रैलोक्यञ्च तवानघे।
दास्यते देवि सुप्रीतस्तव सर्व्वं महासुरः।
तस्यात्मोपप्रदानेन कुरु देवि महत्कृतम्॥ २०।
एवमुक्त्वा तदा देवी तेन दूतेन शोभना।
जहास परमा देवी वाक्यं नोवाच किञ्चन॥ २१।
तस्या हसन्त्या दूतोऽसौ त्रैलोक्यं सचराचरम्।
ददर्श कुक्षौ सम्भ्रान्तस्तत्क्षणात्समजायत†॥ २२।

* महिष इति साधु।

† समपद्यतेति (ग)।

ततो देव्याः प्रतीहारी जयाख्या अतितेजना ।
देव्या हृदि स्थितं वाक्यमुवाच तनुमध्यमा ॥ २३ ।

जया उवाच ।

कन्यार्थी वदते* यत्तु तत्त्वया समुदीरितम् ।
यदि नाम व्रतञ्चास्याः कौमारं सर्व्वकालिकम् ॥ २४ ।
अपि चान्याः कुमार्य्योऽत्र सन्ति देव्याः पदानुगाः ।
तासामेकापि नो लभ्या किमु देवी स्वयं शुभा ।
याहि दूत त्वरं† मा ते किञ्चिदन्यद्भविष्यति ॥ २५ ।
एवमुक्तो गतो दूतस्तावद्व्योम्नि महामुनिः ।
आयातो नारदस्तूर्णं नृत्यन्नुच्चैः‡र्महातपाः ॥ २६ ।
दिष्ट्या दिष्ट्येति चागत्य तां कन्यां प्रणिपत्य च§ ।
उपविष्टो जगादाथ आसने परमेऽर्च्चितः ।
प्रणम्य देवीः सर्व्वास्ता¶ उवाच च महातपाः ॥ २७ ।
देवि देवैरहं प्रीतः प्रेषितोऽस्मि तवान्तिकम् ।
महिषाख्येन दैत्येन युधि देवा विनिर्ज्जिताः‖ ॥ २८ ।

---

* वदतीति साधु ।

† त्वरमित्यार्षं, त्वरया, सत्वरं वेति साधु ।

‡ नृत्यन्मुच्चैरिति (ग) ।

§ दिष्ट्यादिष्ट्येति वदतस्तां देवीं शुभलोचनामिति (ग) ।

¶ देवीं सर्व्वभौमिति (ग) ।

‖ विजिता देवि दैत्येन महिषाख्येन निर्ज्जिताः इति (ग) । अत्र विजितैर्निर्ज्जितै-रिति क्वते तु सङ्गतिः स्यात् ।

त्वाङ्गृहीतुं प्रयत्नं स कृतवान्देवि दैत्यराट्।
एवमुक्तोऽस्मि* देवैस्त्वां बोधयामि वरानने॥ २९॥
स्थिरीभूता महादेवी तं दैत्यम्प्रतिघातय।
उक्त्वैवान्तर्हितः सद्यो नारदः स्वेच्छया ययौ।
देवी च कन्यास्ताः सर्व्वाः सन्नह्यन्तामुवाच ह॥ ३०॥
ततः कन्या महाभागाः सर्व्वास्ता देवीशासनात्।
बभूवुर्घोररूपिण्यः खड्गचर्म्मधनुर्धराः।
सङ्ग्रामहेतोः सन्तस्थु†र्दैत्यविध्वंसनाय ताः॥ ३१॥
तावद्दैत्यबलं सर्व्वं मुक्त्वा देवचमून्द्रुतम्।
आययौ यत्र तद्देव्याः सन्नद्धं स्त्रीबलं महत्॥ ३२॥
ततस्ता युयुधुः कन्या दानवैः सह दर्पिताः।
क्षणेन तद्बलन्ताभिश्चतुरङ्गं निपातितम्॥ ३३॥
शिरांसि तत्र केषाञ्चिच्छिन्नानि पतितानि च।
अपरेषां विदार्य्योरः क्रव्यादाः पान्ति शोणितम्॥ ३४॥
अन्ये कबन्धभूतास्तु ननृतुर्दैत्यनायकाः।
एवं क्षणेन ते सर्व्वे विद्रुताः पापचेतसः॥ ३५॥
अपरे विद्रुताः सर्व्वे यत्रासौ महिषासुरः।
ततो हाहाकृतं सर्व्वं तथा दैत्यबलं महत्॥ ३६॥
एवं तदाकुलं दृष्ट्वा महिषो वाक्यमब्रवीत्।

---

* उक्तोऽयेति (ग)।

† सन्तस्थुरिति आर्षं, सन्तस्थिरे इति साधु।

सेनापते किमेतद्धि बलं भग्नं समागतः ॥ ३७ ।
ततो यज्ञहनुर्नामा दैत्यो हस्तिस्वरूपवान् ।
उवाच भग्नमेतद्धि कुमारीभिः समन्ततः ॥ ३८ ।
ततो दुद्राव महिषस्ताः कन्या शुभलोचनाः ।
गदामादाय तरसा घातितुन्तास्ततोऽसुरः* ॥ ३९ ।
यत्र तिष्ठति सा देवी देवगन्धर्व्वपूजिता ।
तत्रैव सोऽसुरः प्रायाद्यत्र देवी व्यवस्थिता ॥ ४० ।
सा च दृष्ट्वा तमायान्तं विंशहस्ता† बभूव ह ।
धनुः खड्गं तथा शक्तिं‡ शरान् शूलं गदान्तथा ॥ ४१ ।
मुसलञ्च§ तथा चक्रं भिन्दिपालं तथैव च ।
दण्डं पाशं ध्वजञ्चैव पद्मञ्चेति च विंशतिः ॥ ४२ ।
भूत्वा विंशद्भुजा देवी सिंहमास्थाय दंशिता ।
सस्मार रुद्रं देवेशं रौद्रं संहारकारणम् ॥ ४३ ।
ततोवृषध्वजः साक्षाद्भूतन्तत्रैव आययौ ।
तया प्रणम्य विज्ञप्तः सर्व्वान्दैत्यान्जयाम्यहम् ।
त्वयि सन्निधिमात्रे तु देवदेव सनातन ॥ ४४ ।
एवमुक्त्वाऽसुरान्सर्व्वाञ्जिगाय परमेश्वरी ।
मुक्त्वा तमेकं महिषं शेषं हत्वा तमध्ययात् ।

---

* कन्या दुद्राव वेगवानिति (ग) ।

† विंशद्धस्तेति चार्षं, विंशतिहस्तेति साधु । एवं परत्र विंशद्भुजेति ।

‡ धनुः शक्तिं तथा खड्गमिति (ख) ।

§ मुशलमिति (ग) ।

यावद्देवी ततः सापि तां दृष्ट्वा सोऽपि दुद्रुवे ॥ ४५ ।
क्वचिद्युध्यति* दैत्येन्द्रः क्वचिच्चैव पलायति ।
क्वचित्पुनर्मृधञ्चक्रे क्वचित्पुनरुपारमत् ॥ ४६ ।
एवं वर्षसहस्राणि दश तस्य तया सह ।
दिव्यानि विगतानि स्युर्†युध्यतश्चैव‡ शोभने ॥ ४७ ।
बभ्राम सकलन्त्वाजौ ब्रह्माण्डं भीतमानसम् ।
ततः कालेन महता शतशृङ्गे महागिरौ ।
पद्भ्यामाक्रम्य शूलेन निहतो दैत्यनायकः§ ॥ ४८ ।
शिरश्चिच्छेद खड्गेन तत्र चान्तःस्थितः¶ पुमान् ।
निर्गत्य विगतः स्वर्गं देव्याः शस्त्रनिपातनात् ॥ ४९ ।
ततो देवगणाः सर्व्वे महिषं वीक्ष्य निर्ज्जितम् ।
सब्रह्मकाः स्तुतिञ्चक्रुर्देव्यास्तुष्टेन चेतसा ॥ ५० ।

देवा ऊचुः ।

नमो देवि महाभागे गम्भीरे भीमदर्शने ।
जयस्थे स्थितिसिद्धान्ते त्रिनेत्रे विश्वतोमुखि ॥ ५१ ।
विद्याविद्ये जपे जाप्ये महिषासुरमर्द्दिनि ।

---

* द्रुह्यतीति (क), (ख) ।

† बभूवुरित्यर्थे स्युरित्यार्षम् ।

‡ युध्यतस्तस्य शोभन इति (ग) ।

§ दैत्यसत्तम इति (ग) ।

¶ अन्ते स्थित इति (ग) ।

षणवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

या सा नीलगिरिं याता तपसे धृतमानसा ।
रौद्री तमोद्भवा शक्तिस्तस्याः शृणु धरे व्रतम् ॥ १ ।
तपः कृत्वा चिरं कालं पालयाम्यखिलं* जगत् ।
एवमुद्दिश्य पञ्चाग्निं साधयामास भामिनी ॥ २ ।
तस्याः कालान्तरे देव्यास्तपन्त्यास्तप† उत्तमम् ।
रुरुर्नाम महातेजाः ब्रह्मदत्तवरोऽसुरः ॥ ३ ।
समुद्रमध्ये रत्नाढ्यं पुरमस्ति महावनम्‡ ।
तत्र राजा स दैत्येन्द्रः सर्व्वदेवभयङ्करः ॥ ४ ।
अनेकशतसाहस्रकोटिकोटिशतोत्तरैः ।
असुरैरन्वितः श्रीमान्द्वितीयो नमुचिर्यथा ॥ ५ ।
कालेन महता चासौ§ लोकपालपुराण्यथ ।
जिगीषुः सैन्यसंवीतो देवैर्युद्धमरोचयत् ॥ ६ ।

उत्तिष्ठतस्तस्य महासुरस्य
समुद्रतोयं ववृधेऽतिमात्रम् ।

---

* अचिरं जगदिति (ग) ।

† तप्यमानायास्तप इति साधु ।

‡ महावरमिति (ग) ।

§ सोवै इति (ग) ।

अनेकनक्रग्रहमीनजुष्ट-*
माप्लावयत्पर्व्वतसानुदेशान्† ॥ ७ ।
अन्तःस्थितानेकसुरारिसङ्घा-
द्विचित्रवर्म्मायुधचित्रशोभम् ।
भीमं बलं वर्म्मितचारुयोधं
विनिर्ययौ सिन्धुजलाद्विशालात्‡ ॥ ८ ।
तत्र द्विपा दैत्यवरैरुपेताः
समानघण्टायुतकिङ्किणीकाः ।
विनिर्ययुः स्वाकृतिभीषणाश्च
समत्वमुच्चैः खलु दर्शयन्तः ॥ ९ ।
अश्वास्तथा काञ्चनपीठनद्धा
रोहैस्तु युक्ताः सितचामरैश्च§ ।
व्यवस्थितास्ते सममेव तूर्णं
विनिर्ययुर्लक्षशः कोटिशश्च ॥ १० ।
रथा रविस्यन्दनतुल्यवेगाः
सुचक्रदण्डाक्षत्रिवेणुयुक्ताः¶ ।

---

* ग्रहजालजुष्टमिति (ग)।
† आपातयत्सर्व्वतशारुदेशानिति (क), (ख)।
‡ विशालमिति (ग)।
§ रोहितमत्स्यैः समभा जलान्तरिति (ग)।
¶ त्रियवेणुयुक्ता इति (ख)।

सुशस्त्रयन्त्राः परि*पीड़िताङ्गा-
श्चलन्त्यमन्त्राः† त्वरितं विशङ्काः ॥ ११ ।
तथैव योधाः खगितेतरेतरा-
स्तितीर्षवो ये वरतूणपाणयः ।
पदे पदे लब्धजयाः प्रहारिणो
विरेजुरुच्चैरसुरानुगा भृशम् ॥ १२ ।
देवेषु चैव भग्नेषु विनिर्गत्य जलात्ततः ।
चतुरङ्गबलोपेतः प्रायादिन्द्रपुरं प्रति ॥ १३ ।
युयोध च सुरैः सार्द्धं रुरुदैत्यपतिस्तथा ।
मुद्गरैर्मुशलैर्घोरैः‡ शरैर्दण्डायुधैस्तथा ।
जघ्नुर्दैत्याः§ सुरान् संख्ये सुराश्चैव तथासुरान् ॥ १४ ।
एवं चणमथो युद्धा तदा देवाः सवासवाः ।
असुरैर्निर्ज्जिताः सद्यो दुद्रुवुर्विमुखा भृशम् ॥ १५ ।
देवेषु चैवभग्नेषु विद्रुतेषु विशेषतः ।
असुरः सर्व्वदेवानामन्वधावत वीर्य्यवान् ॥ १६ ।
ततोदेवगणाः सर्व्वे द्रवन्तो भयविह्वलाः ।
नीलं गिरिवरं जग्मुर्यत्र देवी व्यवस्थिता ॥ १७ ।

---

* सुशस्त्रपत्नीपरीति (ग) ।

† चलत्पताका इति (ख), (ग) ।

‡ शूलैरिति (ग) ।

§ ययुर्दैत्या इति (ग) ।

रौद्री तपोरता देवी तामसी शक्तिरुत्तमा ।
संहारकारिणी देवी कालरात्रीति तां विदुः ॥ १८ ॥
सा दृष्ट्वा तांस्तदा देवान् भयत्रस्तान्विचेतसः ।
मा भैष्टेत्युच्चकैर्देवी तानुवाच सुरोत्तमान् ॥ १९ ॥

देव्युवाच ।

किमियं व्याकुला देवा गतिर्व उपलक्ष्यते ।
कथयध्वं द्रुतन्देवाः सर्व्वथा भयकारणम्* ॥ २० ॥

देवा ऊचुः ।

अयमायाति दैत्येन्द्रो रुरुर्भीमपराक्रमः ।
एतस्य† भीतान्रक्षस्व त्वं देवान् परमेश्वरि ॥ २१ ॥
एवमुक्ता तदा देवैर्देवी भीमपराक्रमा ।
जहास परया प्रीत्या देवानां पुरतः शुभा ॥ २२ ॥
तस्या हसन्त्या वक्त्रात्तु बह्व्योदेव्योविनिर्ययुः ।
याभिर्विश्वमिदं व्याप्तं विकृताभिरनेकशः ॥ २३ ॥
पाशाङ्कुशधराः सर्व्वाः सर्व्वाः पीनपयोधराः ।
सर्व्वाः शूलधरा भीमाः सर्व्वाश्चापधराः शुभाः ॥ २४ ॥
ताः सर्व्वाः कोटिशो देव्यस्तां देवीं वेष्ट्य‡ संस्थिताः ।
युयुधुर्दानवैः सार्द्धं वज्रतूणा महाबलाः ॥ २५ ॥

---

* भयकारिणमिति (ख) ।

† एतस्येति विवक्षायां षष्ठी, एतस्मादिति साधु ।

‡ वेष्ट्येति आर्षं, वेष्टित्वेति साधु ।

क्षणेन दानवबलं तत्सर्व्वं निहतन्तु तैः ।
देवाश्च सर्व्वे सम्भ्रान्ता युयुधुर्दानवं बलम् ॥ २६ ।
कालरात्र्या बलञ्चैव यच्च देवबलं महत् ।
तत्सर्व्वन्दानवबलमनयद्यमसादनम् ॥ २७ ।
एक एव महादैत्यो रुरुस्तस्थौ महामृधे ।
स च* मायां महारौद्रीं रौरवीं विससर्ज्ज ह ॥ २८ ।
सा माया ववृधे भीमा सर्व्वदेवप्रमोहिनी ।
तया विमोहिता देवाः सर्व्वे निद्रान्तु लेभिरे† ॥ २९ ।
देवी च त्रिशिखेनाजौ तं दैत्यं समताड़यत् ॥ ३० ।
तया तु ताड़ितस्यास्य दैत्यस्य शुभलोचने ।
चर्म्ममुण्डे उभे सम्यक् पृथग्भूते बभुवतुः ॥ ३१ ।
रुरोस्तु दानवेन्द्रस्य चर्म्ममुण्डे क्षणाद्यतः ।
अपहृत्याहरद्देवी चामुण्डा तेन साऽभवत् ॥ ३२ ।
सर्व्वभूतमहारौद्री या देवी परमेश्वरी ।
संहारिणी तु या चैव कालरात्रिः प्रकीर्त्तिता ॥ ३३ ।
तस्या ह्यनुचरा देव्यो वाह्यसंख्यातकोटयः ।
तास्तान्देवीं महाभागां परिवार्य्य व्यवस्थिताः ।
याचयामासुरव्यग्रास्तास्तान्देवीं बुभुक्षिताः ॥ ३४ ।
वयं देवि क्षुधार्त्ताः स्मो देहि नो भोजनं शुभे ।

---

* स्वाचेति (ग) ।

† सर्व्वो निद्रान्तु भेजिरे इति (ग) ।

एवमुक्त्वा तदा देवी दध्यौ तासान्तु भोजनम् ॥ ३५।
न चाध्यगच्छच्च* यदा तासां भोजनमन्तिकात्।
ततो दध्यौ महादेवं रुद्रं पशुपतिं विभुम् ॥ ३६।
सोऽपि ध्यानात्समुत्तस्थौ परमात्मा त्रिलोचनः।
उवाच च द्रुतं देवीं किन्ते कार्य्यं विवक्षितम्।
ब्रूहि देवि वरारोहे यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३७।
देव्युवाच।
भक्ष्यार्थमासां देवेश किञ्चिद्दातुमिहार्हसि।
बलात्कुर्व्वन्ति मामेता भक्षार्थिन्यो महाबलाः।
अन्यथा मामपि बलाद्भक्षयिष्यन्ति ताः प्रभो ॥ ३८।
रुद्र उवाच।
एतासां शृणु देवेशि भक्ष्यमेकं मयोदितम्।
कथ्यमानं वरारोहे कालरात्रे† महाप्रभे ॥ ३९।
या स्त्री सगर्भा देवेशि अन्यस्त्रीपरिधानकम्।
परिधत्ते स्पृशेचापि‡ पुरुषस्य विशेषतः।
स भागोऽस्तु महाभागे कासाञ्चित्पृथिवीतले ॥ ४०।
अन्यास्छिद्रेषु चाऽन्नानां§ गृहीत्वा तत्र वै बलिम्।

---

* नाध्यगच्छदर्दिति (ग)।

† कालरात्रीति (ग)।

‡ स्पृशेद्वापीति (ग)।

§ बालानोति (क), (ख), अत्राऽपत्यानीत्यूह्यं, सामान्यार्थे नपुंसकम्।

लब्ध्वा भवन्तु सुप्रीता अपि वर्षशतान्यपि ॥ ४१ ॥
अन्याः सूतिगृहे च्छिद्रं गृह्णीयुस्तत्र पूजिताः ।
निवसिष्यन्ति* देवेशि† तथान्या जातहारिकाः ॥ ४२ ॥
गृहे क्षेत्रे तड़ागेषु वाप्युद्यानेषु चैव हि ।
अन्यचित्ताः‡ रुदन्त्यो याः स्त्रियस्तिष्ठन्ति नित्यशः ।
तासां शरीराण्याविश्य काश्चि§त्तृप्तिमवाप्स्यथ ॥ ४३ ॥
एवमुक्त्वा तदा देवीं स्वयं रुद्रः प्रतापवान् ।
दृष्ट्वा रुरुञ्च सबलमसुरेन्द्रं निपातितम् ।
स्तुतिञ्चकार भगवान् स्वयं देवस्त्रिलोचनः ॥ ४४ ॥

रुद्र उवाच ।

जयस्व देवि चामुण्डे जय भूतापहारिणि ।
जय सर्व्वगते देवि कालरात्रि¶ नमोऽस्तु ते‖ ॥ ४५ ॥
विश्वमूर्त्ते शुभे शुद्धे विरूपाक्षि त्रिलोचने ।
भीमरूपे शिवे वेद्ये महामाये महोदये ॥ ४६ ॥
मनोजवे** जये जृम्भे भीमाक्षि क्षुभितक्षये ।

---

* निवसिष्यन्तीति आर्षं, निवत्स्यन्तीति साधु ।

† देशे चेति (ख) ।

‡ अन्यचिन्ता इति (ख) ।

§ काश्चिदिति (ग)

¶ कालरात्रीति (ग) ।

‖ मार्कण्डेये देवीमाहात्म्येऽपि श्लोकोऽयं वर्त्तते ।

** महाजवे इति (ख) ।

महामारि विचित्राङ्गि जय नृत्यप्रिये शुभे ॥ ४७ ।
विकराले* महाकालि कालिके पापहारिणि ।
पाशहस्ते दण्डहस्ते भीमरूपे भयानके ॥ ४८ ।
चामुण्डे ज्वलमानास्ये तीक्ष्णदंष्ट्रे महाबले† ।
शवयानस्थिते देवि प्रेतासनगते शिवे ॥ ४९ ।
भीमाक्षि भीषणे देवि सर्व्वभूतभयङ्करि ।
कराले विकराले च महाकाले करालिनि ।
काली कराली विक्रान्ता कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥ ५० ।
इति स्तुता तदा देवी रुद्रेण परमेष्ठिना ।
तुतोष परमा देवी वाक्यञ्चेदमुवाच ह ।
वरं वृणीष्व देवेश यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ५१ ।

रुद्र उवाच ।

स्तोत्रेणानेन ये देवि त्वां स्तुवन्ति वरानने ।
तेषान्त्वं वरदा देवि भव सर्व्वगता सती ॥ ५२ ।
यश्चेमन्त्रिःप्रकारन्तु देवि भक्त्या समन्वितः ।
स पुत्रपौत्रपशुमान् समृद्धिमुपगच्छति ॥ ५३ ।
यश्चेमं शृणुयाद्भक्त्या त्रिशक्त्यास्तु समुद्भवम् ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो पदङ्गच्छत्यनामयम् ॥ ५४ ।

---

* विकरालीति (ग) ।

† महाबले इति (क) ।

एवं स्तुत्वा भवो* देवीं चामुण्डाञ्च सुरेश्वरीम्† ।
क्षणादन्तर्हितो देवस्ते च देवा दिवं ययुः ॥ ५५ ।
य एतां वेद वै देव्या उत्पत्तिं त्रिविधां वराम्‡ ।
स कर्म्मपाशनिर्मुक्तः§ परं निर्व्वाणमृच्छति ॥ ५६ ।
भ्रष्टराज्यो यदा राजा नवम्यान्नियतः शुचिः ।
अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यामुपवासी नरोत्तमः ।
संवत्सरेण लभते राज्यं निष्कण्टकं नृपः ॥ ५७ ।
एषा त्रिशक्तिरुद्दिष्टा नयसिद्धान्तगामिनी ।
एषा श्वेता¶परा सृष्टिः सात्त्विकी ब्रह्मसंस्थिता ॥ ५८ ।
एषैव रक्ता रजसि वैष्णवी परिकीर्त्तिता ।
एषैव कृष्णा तमसि रौद्री देवी प्रकीर्त्तिता ॥ ५९ ।
परमात्मा यथा देव एक एव त्रिधा स्थितः ।
प्रयोजनवशाच्छक्तिरेकैव त्रिविधाऽभवत् ॥ ६० ।
य एतं शृणुयात्सर्गं त्रिशक्त्याः परमं शिवम् ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः परन्निर्व्वाणमाप्नुयात् ॥ ६१ ।
यश्चेमं शृणुयान्नित्यं नवम्यां नियतः स्थितः ।

---

* तत इति (क), (ख) ।

† परमेश्वरीमिति (ख) ।

‡ धरे इति (ग) ।

§ सर्व्वपापविनिर्मुक्त इति (ख) ।

¶ एषा चिन्तेति (ग) ।

स राज्यमतुलं लेभे* भयेभ्यश्च प्रमुच्यते ॥ ६२ ।
यस्येदं लिखितं गेहे सदा तिष्ठति धारितम्† ।
न तस्याग्निभयं घोरं सर्पचौरादिजं भवेत् ॥ ६३ ।
यश्चेमं पूजयेद्भक्त्या पुस्तकेऽपि स्थितं बुधः ।
तेन यष्टं‡ भवेत्सर्व्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ६४ ।
जायन्ते पशवः पुत्रा धनं धान्यं वराः स्त्रियः ।
रत्नान्यश्वास्तथा गावो दासा दास्यो भवन्ति हि§ ।
यस्येदं तिष्ठते¶ गेहे तस्य सम्यग्भवेद्ध्रुवम् ॥ ६५ ।

वराह उवाच ।

एतद्देव‖ रहस्यन्ते कीर्त्तितं भूतधारिणि ।
रुद्रस्य खलु माहात्म्यं सकलं कीर्त्तितं मया ॥ ६६ ।
नवकोट्यस्तु चामुण्डा भेदभिन्ना व्यवस्थिताः ।
या रौद्री तामसी शक्तिः सा चामुण्डा प्रकीर्त्तिता ॥ ६७ ।
अष्टादश तथा कोट्यो वैष्णव्या भेद उच्यते ।
या विष्णोः** राजसी शक्तिः पालनी चैव वैष्णवी ।

---

* लेभे इत्यार्षं, लभेतेति साधु ।

† धारिणीति (ग) ।

‡ इष्टमिति साधु ।

§ भवन्त्यपीति (ख) । रत्नान्यश्वगवा भृत्या यानान्याश्च भवन्त्युत इति (ग) ।

¶ तिष्ठतीति साधु ।

‖ एतद्देवीति (ग) ।

** या सात्त्विति (ग) ।

या ब्रह्मशक्तिः सत्त्वस्था सा अनन्ता प्रकीर्त्तिता* ॥ ६८ ।
एतासां सर्व्वभेदेषु पृथगेकैकशो धरे† ।
सर्व्वासां भगवान्रुद्रः सर्व्वगश्च पतिर्भवेत् ॥ ६९ ।
यावन्त्यस्या महाशक्त्यास्तावद्रूपाणि शङ्करः ।
कृतवांस्ताश्च‡ भजते पतिरूपेण सर्व्वदा ॥ ७० ।
यश्चाराधयते तस्य रुद्रस्तुष्टो भविष्यति§ ।
सिध्यन्ति तस्य कामाश्च मनसा चिन्तिता अपि¶ ॥ ७१ ।

इति वराहपुराणे त्रिशक्तिमाहात्म्यं नाम षण्णवतितमोऽध्याय. ।

सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ रुद्रव्रतोत्पत्तिं शृणु देवि वरानने ।
येन ज्ञातेन पापेभ्यो* मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ।

---

* अनन्तास्तु प्रकीर्त्तिताः इति (ग) ।

† साधने इति (ख) ।

‡ कृत्तिवासाश्चेति (ग) ।

§ यश्चाराधयेत्तास्तु तस्य रुद्रोभविष्यतीति (ग) ।

¶ सिध्यन्ति तास्तदा देव्यो मन्त्रिणोनात्र संशय इति (ग) ।

---

* पापानामिति (ग) ।

ब्रह्मणा तु यदा सृष्टः पूर्व्वं रुद्रो* वरानने।
तृतीये जन्मनि विभुः पिङ्गाक्षो नीललोहितः॥ २॥
तदा कौतूहलाद्ब्रह्मा स्कन्धे तं जगृहे प्रभुः।
स्कन्धारूढस्तदा रुद्रो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः॥ ३॥
जप्यतश्च शिरो यच्च पञ्चमन्तज्जगाद ह।
मन्त्रमाथर्व्वणं रुद्रो† येन सद्यः प्रमुच्यते॥ ४॥
कपालिन् रुद्र बभ्रोऽथ भव कैरात सुव्रत।
पाहि विश्वं विशालाक्ष कुमार वरविक्रम॥ ५॥
एवमुक्तस्तदा रुद्रो भविष्यैर्नामभिर्भवः।
कपालशब्दात्कुपितस्तच्छिरो विचकर्त्त ह॥ ६॥
वामाङ्गुष्ठनखेनाद्यं प्राजापत्यं विचक्षणः।
तन्निकृत्तं शिरो धात्रि हस्तलग्नं बभूव ह॥ ७॥
तस्मिन्निकृत्ते‡ शिरसि प्राजापत्ये त्रिलोचनः।
ब्रह्माणं प्रयतोभूत्वा रुद्रो वचनमब्रवीत्॥ ८॥

रुद्र उवाच।

कथं कपालं मे देव करात्पतति सुव्रत।
नश्यते§ च कथं पापं ममैतद्वद सुव्रत॥ ९॥

---

* ब्रह्मणा तु यदा रुद्र पूर्व्वं सृष्ट इति (ग)।

† धात्रीति (ग)।

‡ तस्मिन् छिन्नेऽथेति (ग)।

§ नश्यतीति साधु।

ब्रह्मोवाच ।

इदमेव व्रतं देव चर कापालिकं विभो ।
समयाचारसंयुक्तं कृत्वा स्वेनैव तेजसा ॥ १० ॥
एवमुक्तस्तदा रुद्रो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्त्तिना ।
आजगाम गिरिश्रेष्ठं माहेन्द्रं पापनाशनम् ॥ ११ ॥
तत्र स्थित्वा महादेवस्तच्छिरो विभिदे त्रिधा ।
तस्मिन् भिन्ने पृथक्केशान् गृहीत्वा भगवान् भवः ॥ १२ ॥
यज्ञोपवीतं केशन्तु महास्थ्नाक्षमणींस्तथा* ।
कपालशकलञ्चैकमसृक्पूर्णं करे स्थितम् ॥ १३ ॥
अपरं खण्डशः कृत्वा जटाजूटे न्यवेशयत् ।
एवं कृत्वा महादेवो बभ्रामेमां वसुन्धराम् ॥ १४ ॥
सप्तद्वीपवतीं पुण्यां मज्जंस्तीर्थेषु नित्यशः ।
समुद्रे प्रथमं स्नात्वा ततो गङ्गां व्यगाहत ॥ १५ ॥
सरस्वतीं ततो गत्वा यमुनासङ्गमन्ततः ।
शतद्रुञ्च ततो गत्वा देविकाञ्च महानदीम् ॥ १६ ॥
वितस्तां चन्द्रभागाञ्च† गोमतीं सिन्धुमेव च ।
तुङ्गभद्रां तथा गोदामुत्तरे गण्डकीं तथा‡ ॥ १७ ॥

---

* महदस्थिमणींस्तथेति (क), (ख) ।

† (ख) पुस्तकेऽत' परं सार्द्धश्लोकद्वयं नास्ति ।

‡ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

नेपालञ्च* ततो गत्वा ततो† रुद्रमहालयम् ।
ततोदारुवनं गत्वा केदारगमनम्मुनः ॥ १८ ।
भद्रेश्वरं‡ ततो गत्वा गयां पुण्यमथाऽगमत् ।
तत्र फल्गु§कृतस्नानः पितॄन् सन्तर्प्य यत्नतः ॥ १९ ।
एवं¶ वेगेन सकलं ब्रह्माण्डं भूतधारिणि ।
बभ्राम सर्व्वदेवेशः षष्ठेऽब्दे तस्य चापतत् ।
परिधानन्तु कौपीनं नग्नः कापालिकोऽभवत्‖ ॥ २० ।
पुनरब्दद्वयम्भ्रान्तस्तीर्थे तीर्थे हरः स्वयम् ।
कपालन्त्यक्तुकामः सन्तद्धस्तात्तु नापतत्** ॥ २१ ।

---

* ऊद्धंगञ्चेति (ग) ।

† यत इति (ग) ।

‡ महेश्वरमिति (ग) ।

§ गयां गत्वेति (ग) ।

¶ पश्चादिति (ग) ।

‖ नग्नः कौपोऽभवत्तदेति (ख) ।
भ्रमतः परिधानन्तु कौपीनं रसनागतम् ।
तस्मिंस्तु पतिते देवि नग्नः कापालिकोऽभवदिति ॥ (ग)

** पुनरब्दद्वयं भ्रान्तो ब्रह्माण्डं तीर्थकारणात् ।
तीर्थे तीर्थे हर स्नात्वा कपालं त्यक्तुमिच्छति ।
त्यजतोऽपि न तद्धस्ताच्चवते भूतधारिणीति (ग) ॥

ततोऽब्दमेकं बभ्राम हिमवत्पर्व्वते शुभे* ।
गत्वा हरिहरक्षेत्रं स्नात्वा देवाह्रदे तथा ।
सोमेश्वरं समभ्यर्च्च्य गतोऽसौ चक्रतीर्थकम् ॥ २२ ।
तत्र स्नात्वा तथा नत्वा त्रिजलेश्वरसंज्ञितम् ।
अयोध्यायां तथा गत्वा वाराणस्यां ततोऽगमत् ॥ २३ ।
द्वादशाब्दैर्गतैस्ततः सीमाचारिगणैस्तथा ।
बलात्कारेण तद्धस्तात्कपालं पातितं भुवि ।
कपालमोचनं तीर्थं ततो जातमघापहम् ॥ २४ ।
गङ्गाम्भसि ततः स्नाप्य† विश्वेशम्पूज्य भक्तितः ।
रुद्रो विशुद्धिमापन्नो मुक्तः स ब्रह्महत्यया ॥ २५ ।
कपालमोचनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

---

* इतः षड्विंशश्लोकपर्य्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथैव पाठः । यथा —
ततोऽन्यद्वर्षमेकन्तु वर्त्तते हिमवद्गिरौ ।
भ्रमतो विभ्रमो जातस्त्रिनेत्रस्य महात्मनः ॥
पुनरब्दद्वयञ्चान्यत्परमेष्ठी वृषाकपिः ।
बभ्राम रुद्रस्तीर्थानि पुराणानि समन्ततः ॥
कस्यचित्त्वथ कालस्य द्वादशेऽब्दे धराधरे ।
वाराणसीं गतो देवस्तत्र स्नानमथारभत् ॥
गङ्गायां देवदेवेशो यावन्मज्जति भामिनि ।
भवेत्कपालं पतितं हस्तायाद्ब्रह्मण पुरा ॥
कपालमोचनं नाम ततस्तीर्थमनुत्तमम् ।
पृथिव्यां ख्यातिमगमद्वाराणस्यां धराधरे ॥

† स्नापयित्वेति साधु ।

यत्राप्लुतो नरो भक्त्या ब्रह्महा तु विशुध्यति ॥ २६ ।
कपालं पतितं दृष्ट्वा रुद्रहस्ताच्चतुर्मुखः ।
आगतो देवसहितो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ २७ ।

ब्रह्मोवाच ।

भव रुद्र विरूपाक्ष लोकमार्गव्यवस्थितः* ।
व्रतानि कुरुते देव त्वत्कृतानि हि पुत्रक ।
स त्वत्प्रसादाद्देवेश ब्रह्महापि विशुध्यति ॥ २८ ।
यद्व्रतं नग्नकापालं यच्चाभ्रव्यन्त्वया कृतम् ।
यत्कृतं शुद्धशैवञ्च तत्तन्नाम्ना भविष्यति ॥ २९ ।
मां पुरस्कृत्य देवस्त्वं पूज्यसे यैर्विधानतः ।
तेषां शास्त्राणि सर्व्वाणि शास्त्रं पाशुपतं तथा ।

---

* इतोऽपि विंशश्लोकपर्य्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथा पाठो दृश्यते । यथा—
रुद्र भव विरूपाक्ष लोकमार्गे व्यवस्थितः ।
व्रतानि कुरुते देव त्वच्चीर्णानि महाप्रभ ॥
कपालं यस्य यद्धान्तं कपालव्यग्रपाणिना ।
तद्व्रतं नग्नकापालं भविष्यति नृणां भुवि ॥
यश्च ते बभ्रुता जाता हिमवत्यचलोत्तमे ।
अमतस्तद्व्रतं देव बाभ्रव्यन्तद्भविष्यति ॥
यच्चेदानीं विशुद्धस्य तीर्थेऽस्मिन् देवशुद्धता ।
तच्छुद्धशैवं भवतु व्रतं ते पापनाशनम् ॥
ये पुरस्कृत्य देवास्त्वां पूज्यन्ते विविधान्विताः ।
शास्त्राणि तानि सर्व्वेषां कथयिष्यामि नान्यथा ॥

कथयस्व महादेव सविधानं समासतः ॥ ३० ।
एवमुक्तस्ततोरुद्रो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्त्तिना ।
देवैर्ज्जयेति सन्तुष्टः कैलासनिलयं ययौ ॥ ३१ ।
ब्रह्मा अपि सुरैः सार्द्धं गतः स्वर्लोकमुत्तमम् ।
देवा अपि ययुः स्वञ्च स्वस्थानं स्वं यथागतम् ॥ ३२ ।
एतद्रुद्रस्य माहात्म्यं मया ते परिकीर्त्तितम् ।
चरितं यच्च देवस्य वित्तं समभवद्भुवि ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे रुद्रमाहात्म्यं नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

योऽसौ सत्यतपा नाम लुब्धो भूत्वा द्विजो बभौ* ।
येनारुणिर्व्याघ्रभयाद्रक्षितो यः स्वशक्तितः ॥ १ ।
दुर्वासाः संश्रुतार्थश्च हिमवन्तं नगं ययौ ।
तस्योपरि महच्चित्रं भवतीति त्वयेरितम् ।
कीदृशं तन्ममाचक्ष्व महत्कौतूहलं विभो ॥ २ ।

---

* बभूवार्थे बभाविति प्रयोगः । द्विजो भुवीति क्वचित् पाठः ।

वराह उवाच।

स हि सत्यतपाः पूर्व्वं भृगुवंशोद्भवो द्विजः।
दस्युसंसर्गसम्भूतो दस्युवत्समजायत॥ ३।
ततः कालेन महता ऋषिसङ्गात्पुनर्द्विजः।
बभौ दुर्व्वाससा सम्यग्बोधितश्च विशेषतः॥ ४।
हिमाद्रेरुत्तरे पादे पुष्पभद्रा नदी शुभा।
तस्यास्तीरे शिला दिव्या नाम्ना चित्रशिला धरे॥ ५।
न्यग्रोधश्च महांस्तत्र नाम्ना भद्रो महावटः।
तत्र सत्यतपाः स्थित्वा तपः कुर्व्वन्महातपाः॥ ६।
स कदाचित्कुठारेण चकर्त्त समिधः किल।
चिच्छेद अङ्गुलीमेकां वामतर्जनिकां मुनिः॥ ७।
छिन्नायामङ्गुलौ तस्य भस्मचूर्णं भवत्किल*।
न लोहितं न मांसन्तु न मज्जा तत्र दृश्यते॥ ८।
अङ्गुली सन्धिता तेन† पूर्व्ववच्चाभवत्कृते॥ ९।
तस्मिन् भद्रवटे चैकं मिथुनं किन्नरं स्थितम्।
रात्रौ सुप्तमृषेस्तस्य दृष्ट्वा तन्महदद्भुतम्।
प्रभाते विमले प्राप्तमिन्द्रलोकमिति स्मृतिः॥ १०।
अथेन्द्रेण सुराः सर्व्वे यक्षगन्धर्वकिन्नरैः‡।

---

* (ग) पुस्तके श्लोकस्यास्य परार्द्धं परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः।

† अङ्गुलीसविधानेनेति (ग)।

‡ सहार्थे तृतीया। किन्नरा इति (ग)।

पृष्टाः किञ्चिद्दृष्टाश्चर्य्यमपूर्व्वं कथ्यतामिति ॥ ११ ॥
तत्र रुद्रसरस्तीरे यदेतन्मिथुनं शुभम् ।
स्थितं किन्नरयोस्तत्र वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ १२ ।
दृष्टन्तु महदाश्चर्य्यं पुष्पभद्रातटे शुभे ।
यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभे* ॥ १३ ।
स्रवणं भस्मनश्चैव श्रुतं सर्व्वं शशंस ह ।
तच्छ्रुत्वा सहसा शक्रो विस्मितो विष्णुमब्रवीत् ॥ १४ ।
आगच्छ विष्णो गच्छामो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ।
तत्राश्चर्य्यमपूर्व्वं मे कथितं किन्नरेण ह ॥ १५ ।
एवमुक्तस्ततो विष्णुर्वाराहं रूपमग्रहीत् ।
मृगयुश्च तथैवेन्द्रो जग्मतुस्तमृषिं प्रति ॥ १६ ।
विष्णुर्वाराहरूपेण ऋषिदृष्टिपथे स्थितः ।
भूत्वा दृश्योऽप्यदृश्योऽभूत्पुनरेव च दृश्यते ॥ १७ ।
तावदिन्द्रो धनुष्पाणिस्तीक्ष्णसायकधृग्वने† ।
आगत्य सत्यतपसमृषिमेनमुवाच ह ॥ १८ ।
भगवन्निह दृष्टस्ते वराहः पृथुलो महान् ।
येन तं हन्मि भृत्यानां पोषणाय महामुने ॥ १९ ।

---

* दृष्टं किञ्चिद्दिहाश्चर्य्यं दृष्टिस्तु हिमवद्गिरौ ।
पुष्पभद्रानदीतीरे महदाश्चर्य्यमुत्तमम् ।
यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभे ॥ इति (ग)

† स्वयमिति (ग) ।

एवमुक्तोमुनिस्तेन चिन्तयामास तत्क्षणात् ।
यदि तं दर्शयाम्यस्मै वराहं हन्यते तदा ।
नो चेत्कुटुम्बः क्षुधया सीदत्यस्य न संशयः ॥ २० ।
जायापुत्रसमायुक्तो लुब्धकोऽयं क्षुधान्वितः ।
सम्प्राप्य वराहोऽयं ममाश्रममुपागतः ॥ २१ ।
एवं गते तु किं कार्य्यमथासौ चिन्तयन् प्रभुः* ।
नाध्यगच्छत बुद्धिञ्च क्षणात्तस्य व्यजायत ॥ २२ ।
दृष्टं चक्षुर्निहितं जङ्गमेषु
जिह्वा वक्तुं मृगयौ तद्विसृष्टम् ।
द्रष्टुं चक्षुर्नास्ति जिह्वेह वक्तुं
जिह्वायाः स्यात्तत्त्वतोऽस्तीह चक्षुः ॥ २३ ।
एवं श्रुत्वा द्वावपि तस्य तुष्टौ
इन्द्राविष्णू दर्शयन्तौ स्वमूर्त्तिम् ।
वाक्यं चेदमूचतुर्ब्रूहि नौ तं
तुष्टौ धन्यं वरमेकं वदस्व
तच्छ्रुत्वाऽसौ सत्यतपा उवाच ॥ २४ ।
न चातिरिक्तोऽस्ति वरः पृथिव्याम् ।
यद्दृष्टौ मे पुरतो देवदेवा-
वलं वरेणापि कृतार्थतासीत् ॥ २५ ।
तथापीदं ये सदा पर्व्वकाले

---

* क्षुधितिरिति (ग) ।

विप्रा विप्रांश्चार्चयन्तीह भक्त्या ।
तेषां पापं नश्यतां* मासमेकं
यत्सञ्चितं त्वेष एको वरोऽस्तु ॥ २६ ।
मुक्तिञ्चाहं व्रजामीति द्वितीयोऽस्तु वरो मम ॥ २७ ।
तथेत्युक्त्वा तु तौ देवौ दत्त्वा तस्य वरं शुभम् ।
अदर्शनं गतौ देवौ सोऽपि तत्र व्यवस्थितः ।
लब्ध्वा वरं सत्यतपा ब्रह्मभूतोऽभवद्धृदि ॥ २८ ।
यावदास्ते शुभे देशे कृतकृत्यो महामुनिः ।
तावत्तस्य गुरुस्तत्र आरुणिः समदृश्यत ।
पृथ्वीं प्रदक्षिणीकृत्य तीर्थहेतोर्विचक्षणः ॥ २९ ।
तेन चासौ महाभक्त्या पूजितो मुनिपुङ्गवः ।
पाद्याचमनगोदानैः कृतासनपरिग्रहः ॥ ३० ।
ज्ञात्वा स शिष्यं सिद्धन्तु तपसा दग्धकिल्बिषम् ।
उवाच विनयापन्नं प्राञ्जलिं पुरतः स्थितम् ॥ ३१ ।

आरुणिरुवाच ।

पुत्र सिद्धोऽसि तपसा ब्रह्मभूतोऽसि सुव्रत ।
इदानीमात्मना सार्द्धं मुक्तिकालो मतोऽस्ति ते ॥ ३२ ।
उत्तिष्ठ गम्यतां पुत्र मया सार्द्धं परं पदम् ।
यद्गत्वा न पुनर्जन्म भवतीति न संशयः ॥ ३३ ।
एवमुक्त्वा तु तौ सिद्धौ उभौ सत्यतपारुणी ।

---

* नश्यतामित्यार्षं, नश्यत्विति साधु ।

ध्यात्वा नारायणं देवं तद्देहे तौ लयं गतौ* ॥ ३४ ।
यश्चापि शृणुयात्पादं पर्व्वाध्यायं सविस्तरम् ।
श्रावयेद्वापि स नरो गतिमिष्टामवाप्नुयात् ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे पर्व्वाध्यायो नाम अष्टनवतितमोऽध्यायः।

नवनवतितमोऽध्यायः।

धरण्युवाच ।

या सा माया शरीरात्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
गायत्र्यष्टभुजा भूत्वा चैत्रासुर*मयोधयत् ॥ १ ।
सैव नन्दाभवद्देवी देवकार्य्यचिकीर्षया ।
महिषाख्यासुरवधं कुर्व्वती ब्रह्मणेरिता† ।
वैष्णव्याख्या ततो देव कथमेतद्वि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

इयं जगद्धिता देवी गङ्गा शङ्करसुप्रिया ।

---

* तदहस्तौ दिवं गताविति (ग)।

---

* वैत्रासुर इति (ग)।

† ब्रह्मणेरितमिति (ग)।

कश्चित्किञ्चिन्नवेदृत्तं स्वपदं वेद सर्व्ववित् ॥ ३ ।
स्वायम्भुवे हतोदैत्यो वैष्णव्या मन्दरे गिरौ ।
महिषाख्यः परः पश्चात्स वै चैत्रासुरो हतः* ।
नन्दया निहतो विन्ध्ये महाबलपराक्रमः ॥ ४ ।
अथवा ज्ञानशक्तिः सा महिषोऽज्ञानमूर्त्तिमान् ।
अज्ञानं ज्ञानसाध्यन्तु भवतीति न संशयः ॥ ५ ।
मूर्त्तिपक्षे चेतिहासममूर्त्ते चैकवद्धृदि ।
ख्याप्यते† वेदवाक्यैश्च इह सा वेदवादिभिः ॥ ६ ।
इदानीं शृणु मे देवि पञ्चपातकनाशनम् ।
यजनन्देवदेवस्य विष्णोः पुत्रवसुप्रदम् ॥ ७ ।
इहजन्मनि दारिद्र्य‡व्याधिकुष्ठादिपीड़ितः ।
अलक्ष्मीवानपुत्रस्तु§ योभवेत्पुरुषो भुवि ॥ ८ ।
तस्य सद्यो भवेल्लक्ष्मीरायुर्वित्तं सुतः सुखम् ।
दृष्ट्वा तु मण्डलगतं देवं देव्या समन्वितम् ॥ ९ ।
नारायणं परन्देवं यः पश्यति विधानतः ।
आचार्य्यदर्शितं देवि मन्त्रमूर्त्तिमयोनिजम् ॥ १० ।
कार्त्तिके मासि शुक्लायां द्वादश्यान्तु विशेषतः ।

---

* वृत्रासुरः पुनरिति (ग) ।

† ख्यायत इति (क), (ख) ।

‡ द्रव्यादौति (ख) ।

§ नैव देवीति (क) ।

सर्व्वासु वा यजेद्देवं द्वादशीषु विधानतः॥ ११।
संक्रान्त्यां वा महाभागं चन्द्रसूर्य्यग्रहे तथा*।
यः पश्यति हरिं देवि पूजितं गुरुणा शुभे।
तस्य सद्योभवेत्तुष्टिः पापध्वंसश्च जायते।
सामान्यदेवतानाञ्च भवतीति न संशयः॥ १२।१३।
ब्राह्मणक्षत्रियविशां भक्तानान्तु परीक्षणम्।
संवत्सरं गुरुः कुर्य्याज्जातिशौचक्रियादिभिः।
उपासन्नं†स्ततोज्ञात्वा हृदयेनावधारयेत्॥ १४।
तेऽपि भक्तिमतो‡ ज्ञात्वा आत्मानं परमेश्वरम्§।
संवत्सरं गुरोर्भक्तिं कुर्य्युर्विष्णोरिवाचलाम्॥ १५।
संवत्सरे ततः पूर्णे गुरुश्चैव प्रसादयेत्।
भगवंस्त्वत्प्रसादेन संसारार्णवतारणम्।
इच्छामस्त्वैहिकीं लक्ष्मीं विशेषेण तपोधन॥ १६।
एवमभ्यर्च्य मेधावी¶ गुरुं विष्णुमिवाग्रतः।
अभ्यर्च्चितस्तैः सोऽप्याशु दशम्यां कार्त्तिकस्य तु॥ १७।
क्षीरवृक्षसमुद्भूतं दन्तकाष्ठं समन्त्रकम्‖।

---

* ग्रहेऽपि वेति (ग)।

† उपसन्नमिति (ग)।

‡ भक्तिमन्त इति साधु।

§ परमेश्वरे इति (ग)।

¶ विद्यावानिति (ग)।

‖ मन्त्रितं परिक्षिप्त इति (ग)।

भक्षयित्वा स्वपेयुर्हि देवदेवस्य सन्निधौ ॥ १८ ।
स्वप्नान्दृष्ट्वा गुरोरग्रे श्रावयेत* विचक्षणः ।
ततः शुभाशुभं तत्र लक्षयेत्परमोगुरुः ॥ १९ ।
एकादश्यामुपोष्यैवं स्नात्वा देवालयं व्रजेत् ।
गुरुश्च मण्डलं भूमौ कल्पितायान्तु वर्त्तयेत् ॥ २० ।
लक्षणैर्विविधैर्भूमिं लक्षयित्वा विधानतः ।
षोड़शारं लिखेच्चक्रं सर्व्वतोभद्रमेव च† ॥ २१ ।
अथवा अष्टपत्रञ्च‡ लिखित्वा दर्शयेद्बुधः ।
नेत्रबन्धन्तु कुर्व्वीत सितवस्त्रेण यत्नतः ॥
वर्णानुक्रमतः शिष्यान् पुष्पहस्तान् प्रवेशयेत् ॥ २२ ।
नवनाभं यदा कुर्य्यान्मण्डलं वर्णकैर्बुधः ।
तदानीं पूर्व्वतो देवमिन्द्रपूर्व्वन्तु§ पूजयेत् ॥ २३ ।
लोकपालैः समं पूज्यण अग्निं सम्पूजयेच्छुभे ।
स्वदिक्षु तद्वद्याम्यायां नैर्ऋत्यान्निर्ऋतिं न्यसेत् ॥ २४ ।
वरुणं वारुणायाञ्च वायुं वायव्यतो न्यसेत् ।
धनदञ्चोत्तरे न्यस्य रुद्रमीशानगोचरे ॥ २५ ।

---

* श्रावयेदिति साधु ।

† एववेति (ख), नवनाभमथापि वेति (ग) ।

‡ अष्टपत्रमथोवापीति (ग) ।

§ ऐन्द्राग्न्विति (ग) ।

पूज्यैव तु विधानेन दिक्षेत्रेषु व्यवस्थिताम् ।
पद्ममध्ये तथा विष्णुमर्च्चयेत्परमेश्वरम् ॥ २६ ।
पूर्व्वपत्रे बलं पूज्य* प्रद्युम्नं दक्षिणे तथा ।
अनिरुद्धं तथा पूज्य† पश्चिमे चोत्तरे तथा ।
पूजयेद्वासुदेवन्तु सर्व्वपातकशान्तिदम् ॥ २७ ।
ऐशान्यां विन्यसेच्छङ्खमाग्नेय्याञ्चक्रमेव तु‡ ।
याम्यायान्तु गदां पूज्य वायव्यां पद्ममेव च ॥ २८ ।
ऐशान्यां मुसलं§ सम्पूज्य दक्षिणे गरुड़ं न्यसेत् ।
वामतो विन्यसेल्लक्ष्मीं देवदेवस्य बुद्धिमान् ॥ २९ ।
धनुश्चैव तु खड्गन्तु देवस्य पुरतो न्यसेत् ।
श्रीवत्सं कौस्तुभञ्चैव नवमन्तत्र कल्पयेत्¶ ॥ ३० ।
एवं पूज्य यथान्यायं देवदेवं जनार्द्दनम् ।
दिक्षु दलेषु‖ विन्यस्य अष्टौ कुम्भान्विधानतः ।
वैष्णवं कलसञ्चैवं नवमं तत्र कल्पयेत् ॥ ३१ ।
स्नापयेन्मृत्तिकामन्तु वैष्णवेन घटेन हृ ।

---

* पूर्व्वमिति (ख) ।

† पूज्यमिति (ग) ।

‡ च इति (ख) ।

§ मुशलमिति (ख), (ग) ।

¶ देवस्य पुरतो न्यसेदिति (ख), (ग) ।

‖ दिक्षुस्थलेष्विति (ग) ।

श्रीकामं स्नापयेत्तद्वदैन्द्रेण तु घटेन ह* ॥ ३२ ।
प्राज्यप्रतापकामञ्च आग्नेयेन तु स्नापयेत् ।
मृत्युञ्जयविधानाय याम्येन स्नपनन्तथा† ।
दुष्टप्रध्वंसनायालं निर्ऋतेन विधीयते ।
शान्तये वारुणेनाशु पापनाशाय वायवे‡ ॥ ३४ ।
द्रव्यसम्पत्तिकामस्य कौवेरेण विधीयते ।
रौद्रेण स्नानहेतोश्च§ लोकपालपदाप्तये¶ ॥ ३५ ।
एकैकेन नरः स्नातः सर्व्वपापविवर्ज्जितः ।
भवेदव्याहतं स्नानं श्रीमान्विप्रो विचक्षणः ॥ ३६ ।
किं पुनर्नवभिः स्नातो नरः पातकवर्ज्जितः ।
जायते विष्णुसदृशः सद्योराजाथ वा भवेत्‖ ॥ ३७ ।
अथवा दिक्षु सर्व्वासु यथासंख्येन लोकपान् ।
पूजयीत स्वशास्त्रोक्तविधानेन विधानवित् ॥ ३८ ।
एवं सम्पूज्य देवांश्च** लोकपालान् प्रसन्नधीः ।
पश्चात्प्रदक्षिणान् शिष्यान् बद्धनेत्रान् प्रवेशयेत् ॥ ३९ ।

---

* (ग) पुस्तके २२श्लोकस्तत्परवर्त्तिपादद्वयञ्च न स्तः ।

† स्नापयेत्तथेति (ख) ।

‡ वायवेनेति साधु ।

§ हेतोस्त्विति (ग) ।

¶ क्रमेण त्विति (ग) ।

‖ पुनरिति (ग) ।

** तु इति (ख) ।

आग्नेयी वारुणी दग्ध्वा वायुना विधिना ततः।
सौमेनाप्याययिता पश्चाच्छावयेत्समयान् बुधः॥ ४०॥
अनिन्द्या ब्राह्मणा वेदा विष्णुर्ब्राह्मण एव च।
रुद्रमादित्यमग्निञ्च लोकपालग्रहांस्ततः॥ ४१॥
गुरुंश्च* वैष्णवांश्चा†पि पुरुषः पूर्व्वदीक्षितः।
एवन्तु समयं श्राव्य‡ पश्चाद्धोमन्तु§ कारयेत्॥ ४२॥
ओँ नमो भगवते सर्व्वरूपिणे हुँ फट् स्वाहा¶।
षोड़शाक्षरमन्त्रेण होमयेज्ज्वलिताग्नये॥ ४३॥
गर्भाधानादिकाश्चैव क्रियाः समवधारयेत्।
त्रिभिराहुतिभिश्चापि‖ देवदेवस्य सन्निधौ॥ ४४॥
होमान्ते दीक्षितः पश्चाद्दद्याच्च गुरुदक्षिणाम्।
हस्त्यश्वशकटादीनि हेमग्रामादिकन्नृपः**।
दद्याच्च गुरवे प्राज्ञो मध्यमे मध्यमस्तथा॥ ४५॥
एवं कृते तु यत्पुण्यं माहात्म्यञ्जायते धरे।
तन्न शक्यन्तु गदितुमपि वर्षशतैरपि॥ ४६॥

---

* वा इति (ख)।

† वा इति (ख)।

‡ समये श्राव्य इति (ख)।

§ च इति (ख)।

¶ विष्णवे स्वाहेति (ग)।

‖ त्रिभिस्त्रिभिश्चाहुतिभिरिति (ग)।

** नर इति (क), (ख)।

दीक्षितात्मा पुन*र्भूत्वा वराहं शृणुयाद्यदि ।
तेन वेदपुराणानि सर्व्वे मन्त्राः ससंग्रहाः ॥ ४७ ।
जप्ताः स्युः पुष्करे तीर्थे प्रयागे सिन्धुसङ्गमे ।
देवागारे कुरुक्षेत्रे वाराणस्यां विशेषतः ॥ ४८ ।
ग्रहणे विषुवे चैव यत्फलं जपतां भवेत् ।
तत्फलं द्विगुणं तस्य दीक्षितो यः शृणोति च ॥ ४९ ।
देवा अपि तपः कृत्वा ध्यायन्ते† च वदन्ति च ।
कदा नो भारते वर्षे जन्म स्याद्भूतधारिणि । ५० ।
दीक्षिताश्च भविष्यामो वराहं शृणुमः कथम् ।
वराहं षोड़शात्मानन्त्यक्त्वा देहं कदा वयम् ॥
यास्यामः परमं स्थानं यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ।
एवं जल्पन्ति विबुधा मनसा चिन्तयन्ति च ॥ ५१ । ५२ ।
अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
वसिष्ठस्य च संवादं श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ५३ ।
स्वर्गवासे स्थितोह्यासीच्छ्वेतो राजा महायशाः ।
आसीदिलावृते वर्षे श्वेतोराजा बृहत्तपाः‡ ॥ ५४ ।
स महीं सकलान्देवि§ सपल्लववनद्रुमाम् ।

---

* पुरेति (ख) ।

† ध्यायन्तीति साधु ।

‡ नाम महामना इति (ग) ।

§ देवीमिति (ग) ।

दातुमिच्छन्स चोवाच वसिष्ठं तपसान्निधिम् ॥ ५५ ।
भगवन्दातुमिच्छामि ब्राह्मणेभ्यो वसुन्धराम् ।
देह्यनुज्ञां स चोवाच वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५६ ।
अन्नं देहि सदा राजन् सर्व्वकालसुखावहम् ।
अन्नेन चैव दत्तेन किन्न दत्तं महीतले* ॥ ५७ ।
सर्व्वेषामेव दानानामन्नदानं विशिष्यते† ।
अन्नाद्भवन्ति भूतानि अन्नेनैव च वर्द्धते‡ ।
तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन अन्नदानं ददस्व भोः§ ॥ ५८ ।
वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा स राजा न तथाकरोत् ॥ ५९ ।
रत्नवस्त्रमलङ्कारान् श्रीमन्ति नगराणि च ।
यत्किञ्चित्कोषजातं स द्विजानाहूय तद्ददौ¶ ॥ ६० ।
स कदाचिन्नृपः पृथ्वीं जित्वा परमधर्म्मवित् ।
पुरोहितमुवाचेदं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ ६१ ।
भगवन्नश्वमेधानां सहस्रं कर्त्तुमुत्सहे ।
सुवर्णरौप्यताम्राणि यागङ्कृत्वा द्विजातिषु‖ ॥
दत्तानि तेन राज्ञा वै नान्नं दत्तं तथा जलम् ।

---

* (ख) पुस्तके एतदर्द्धं परश्लोकस्य च पूर्व्वार्द्धं न स्तः ।

† विशेष्यते इति सार्व्वत्रिकः पाठः, स च लिपिकरप्रमादज इति परित्यक्तः ।

‡ विवर्द्धते इति (ग) ।

§ अन्नं ददस्व भूपते इति (ग) ।

¶ प्रदत्तं ब्राह्मणस्याथ कुञ्जरानजिनानि चेति (ग) ।

‖ द्विजातिष्विति विवक्षायां सप्तमी, द्विजातिभ्यः इति साधु ।

स्वल्पं वसु इति ज्ञात्वा सोऽग्रन्तु नाददत्प्रभुः ॥ ६२।६३ ।
एवं विभवयुक्तस्य तस्य राज्ञो महात्मनः ।
कालधर्म्मवशाद्देवि मृत्युः समभवत्तदा ॥ ६४ ।
परलोके वर्त्तमानः स च राजा महामनाः ।
क्षुधया पीड़ितोह्यासीत्तृषया च विशेषतः ॥ ६५ ।
आनिनायाप्सरोभागङ्गत्वा श्वेताख्यपर्व्वतम् ।
तत्र प्राग्जन्ममूर्त्तिश्च पुरा दग्धा महात्मनः ॥
तत्रास्थीनि स संगृह्य लिहन्नास्ते स पार्थिवः ।
पुनर्विमानमारुह्य दिवमाचक्रमे नृपः ॥ ६६।६७ ।
अथ कालेन महता स राजा शंसितव्रतः ।
तान्यस्थीनि लिहन्दृष्टो वसिष्ठेन महात्मना ॥ ६८ ।
उक्तश्च तेन किन्न त्वं स्वास्थिं भुङ्क्षे नराधिप ।
एवमुक्तस्तदा राजा वसिष्ठेन महात्मना ।
उवाच वचनञ्चेदं श्वेतोराजा मुनिन्तदा ॥ ६९ ।
भगवन्क्षुधितश्चास्मि अन्नपानं पुरा मया ।
न दत्तं मुनिशार्द्दूल तेन मां बाधते क्षुधा* ॥ ७० ।
एवमुक्तस्ततो राज्ञा वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः ।
उवाच च मुनिर्भूयः श्वेतं वाक्यं महानृपम् ।
किन्ते करोमि राजेन्द्र क्षुधितस्य विशेषतः ।
अदत्तं नोपतिष्ठेत कस्यचित्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ७१ ।

---

* मे दारुणा क्षुधेति (ग) ।

रत्नहेमप्रदानेन भोगवाञ्जायते नरः ।
अन्नपान*प्रदानेन सर्व्वकामैस्तु तर्पितः ।
तन्न दत्तं त्वया राजन्स्तोकं मत्वा नराधिप ॥ ७२ ।

श्वेत उवाच ।

अदत्तस्य च सम्प्राप्तिस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।
शिरसा भक्तियुक्तेन याचितोऽसि महामुने ॥ ७३ ।

वसिष्ठ उवाच ।

अस्त्येकं कारणं येन जायते तत्र संशयः ।
तच्छृणुष्व† नरव्याघ्र कथ्यमानं मयाऽनघ ॥ ७४ ।
आसीद्राजा पुराकल्पे विनीताश्वेति‡ विश्रुतः ।
स सर्व्वमेधमारेभे स्वयं क्रतुवरन्नृपः ॥ ७५ ।
यजता§नेन विप्रेभ्यो दत्ता गावो द्विपा वसु ।
नान्नन्तेन तदा दत्तं स्वल्पं मत्वा यथा त्वया ॥ ७६ ।
ततः कालेन महता मृतोऽसौ जाह्नवीजले ।
त्यक्त्वा पुण्यं विनीताश्वः सार्व्वभौमो नृपोत्तमः¶ ॥ ७७ ।
स्वर्गञ्च गतवान्सोऽपि यथा राजन्भवान् प्रभो ।
असावपि क्षुधाविष्ट एवमेव गतो नृपः ॥ ७८ ।

---

* अन्नदानेति (ग)।

† शृणुष्वेति आर्षं, शृणु इति साधु ।

‡ विनीताश्व इति साधु ।

§ यजमानेनेति साधु ।

¶ नृपोमहदिति (ग) ।

मर्त्तलोके नदीतीरे गङ्गायां नीलपर्व्वतम्* ।
विमानेनार्कवर्णेन भास्वता देववन्नृपः ॥ ७६ ।
ददर्श च तदा राजा क्षुधितः स्वं कलेवरम् ।
पुरोहितन्ददर्शाथ होतारं जाह्नवीतटे ॥ ८० ।
तद्दृष्ट्वाऽसावपि नृपः पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।
क्षुधायाः कारणं किं मे स होता तमुवाच ह ॥ ८१ ।
तिलधेनुश्चवाग्राजञ्जलधेनुश्च सत्तम ।
घृतधेनुश्च धेनुश्च रसधेनुश्च पार्थिव ।
देहि शीघ्रं येन भवान् क्षुधया वर्ज्जितोभवेत् ॥ ८२ ।
तपते† यावदादित्यस्तपते वापि चन्द्रमाः ।
एवमुक्तस्ततो राजा तं पुनः पृष्टवानिदम् ॥ ८३ ।
विनीताश्व उवाच ।
कथं सा दीयते ब्रह्मंस्तिलधेनुर्जिगीषुभिः ।
भुङ्क्ते स्वर्गञ्च विप्रेन्द्र तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ८४ ।
होतोवाच ।
विधानन्तिलधेनोश्च‡ त्वं शृणुष्व§ नराधिप ।
चतुर्भिः कुड़वैश्चैव¶ प्रस्थ एकः प्रकीर्त्तितः ॥ ८५ ।

---

* नीलपर्व्वते इति (ग) ।
† तपतीति साधु । एवं परत्रापि ।
‡ धेनोस्त्विति (ग) ।
§ शृणु इति साधु ।
¶ चतुर्विंशतिकाभिश्चेति (ग) ।

सा तु षोड़शभिः कार्य्या चतुर्भिर्वत्सकोभवेत्* ॥ ८६ ।
नासा† गन्धमयी तस्या जिह्वा गुड़मयी शुभा ।
पुच्छे प्रकल्पनीया सा घण्टाभरणभूषिता ॥ ८७ ।
ईदृशीं कलयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीन्तु कारयेत् ।
कांस्यदोहां रौप्यखुरां पूर्व्वधेनुविधानतः ॥ ८८ ।
कृत्वा तां ब्राह्मणायाशु दद्याच्चैव नराधिपः ।
कृष्णाजिनं धेनुवासो नन्दितां कल्पितां शुभाम् ॥ ८९ ।
सूत्रेण सूचिताङ्कृत्वा सर्व्वरत्नसमन्विताम् ।
सर्व्वौषधिसमायुक्तां मन्त्रपूतान्तु दापयेत्‡ ॥ ९० ।
अन्नं मे जायतामन्य§त्पानं सर्व्वरसास्तथा ।
सर्व्वं सम्पादयास्माकं तिलधेनो द्विजार्पिता ॥ ९१ ।
गृह्णामि देवि त्वां भक्त्या कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
भजस्व¶ कामान्मां देवि तिलधेनो नमोऽस्तु ते ॥ ९२ ।
एवंविधान्ततो दद्यात्तिलधेनुं नृपोत्तम ।
सर्व्वकामसमावाप्तिं कुरुते नात्र संशयः ॥ ९३ ।

---

* तैः षोड़शैर्भवेत्सा च चतुर्भिर्वत्सको भवेदिति (ग) ।
† नासेति (ग) ।
‡ मन्त्रपूतां सुदापयेदिति (ग) ।
§ सद्य इति (ग) ।
¶ देहीत्यर्थः ।

यश्चेदं शृणुयान्नित्यं कुर्य्यात्कारयतेऽपि वा ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकञ्च गच्छति* ॥ ८४ ॥

इति वराहपुराणे श्वेतविनीताश्वोपाख्याने† तिलधेनुमाहात्म्यं नाम नवनवतितमोऽध्यायः ।

शततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि पुण्येऽह्नि विधिपूर्व्वकम् ।
गोचर्म्ममात्रं भूभागं गोमयेनोपलेपयेत्* ॥ १ ॥
तत्र मध्ये तु† राजेन्द्र पूर्णं कुम्भञ्च विन्यसेत् ।
जलपूर्णं सुगन्धाढ्यं कर्पूरागुरुचन्दनैः ।
वासितं गन्धतोयेन तां धेनुं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥
वत्सं तथापरं कल्प्य‡ जलेन§ परिपूरितम् ।

---

* स गच्छतीति (ख) ।

† श्वेतकौयीपाख्याने इति (ग) ।

---

* गोमये मण्डले कृत्वा गोचर्म्मतदनन्तरमिति (ग) ।

† मध्ये चेति (ग) ।

‡ कल्प्य इति आर्षं, कल्पयित्वा इति साधु ।

§ घृतेनेति (ग) ।

वर्द्धनीकं* महाराज यन्त्रपुष्पैः समन्वितम् ।
दूर्व्वाङ्कुरैरुपस्तीर्य्य स्रग्भिश्चैव विभूषितम् ॥ ३ ।
पञ्चरत्नानि निक्षिप्य† तस्मिन् कुम्भे नराधिप ।
मांसीमुशीरं कुष्ठञ्च तथा शैलेयवालुकम् ॥ ४ ।
धात्रीफलं सर्षपाश्च‡ सर्व्वधान्यानि पार्थिव ।
चतुर्द्दिक्ष्वपि पात्राणि चत्वार्य्येव प्रकल्पयेत् ॥ ५ ।
एकं घृतमयं पात्रं द्वितीयं दधिपूरितम् ।
तृतीयं मधुनश्चैव चतुर्थं शर्कराहृतम् ॥ ६ ।
सुवर्णमुखचर्णूंषि शृङ्गं कृष्णाङ्गरेषु च ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ७ ।
ताम्रपृष्ठां§ कांस्यदोहां दर्भरोमसमन्विताम् ।
पुच्छं सूत्रमयं कृत्वा कृष्णाभरणघण्टिकाम् ॥ ८ ।
कम्बले पुष्पमालाश्च गुडास्यां शुक्तिदन्तिकाम् ।
जिह्वां शर्करया कृत्वा नवनीतेन च स्तनान् ॥ ९ ।
इक्षुपादान्तु राजेन्द्र गन्धपुष्पोपशोभिताम् ।
कृष्णाजिनोपरि स्थाप्य¶ वस्त्रेणाच्छादितान्तु ताम् ।

---

* (ग) पुस्तके वर्द्धनीकामिति पाठः, ततश्च तद्विशेषणानि स्त्रीलिङ्गे पठितानि ।

† संविश्य इति (ख) ।

‡ श्यामला सर्षपाः श्वेता इति (ग) ।

§ ताम्रपृष्ठीमिति (ग) ।

¶ स्थापयित्वेति साधु ।

गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य विप्राय विनिवेदयेत् ॥ १० ॥
एवं धेनुस्तदा दत्त्वा ब्राह्मणे वेदपारगे* ।
साधुविप्राय राजेन्द्र श्रोत्रियायाहिताग्नये ।
तपोवृद्धाय पात्राय दातव्या च कुटुम्बिने ॥ ११ ॥
यो ददाति नरो राजन्यः पश्यति शृणोति च ।
प्रतिगृह्णाति यो विप्रः सर्व्वे मुच्यन्ति† पातकात् ॥ १२ ॥
ब्रह्महा पितृहा गोघ्नः सुरापो गुरुतल्पगः ।
विमुक्ताः सर्व्वपापैस्तु गन्तारो विष्णुमन्दिरे‡ ॥ १३ ॥
योऽश्वमेधेन यजते समाप्तवरदक्षिणः ।
जलधेनुञ्च यो दद्यात्सममेतन्नराधिप ॥ १४ ॥
जलाहारस्त्वेकदिनं तिष्ठेच्च जलधेनुदः ।
ग्राहकोऽपि त्रिरात्रं वै तिष्ठेदेवं न संशयः ॥ १५ ॥
यत्र क्षीरवहा नद्यो मधुपायसकर्दमः ।
यत्र चाप्सरसाङ्गीतं तत्र यान्ति जलप्रदाः ॥ १६ ॥
दाता च दापकश्चैव प्रतिग्राही च यो द्विजः§ ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्ता विष्णुसायुज्यमाप्नुयुः¶ ॥ १७ ॥

---

* अत्र विवक्षावशात्सप्तमी ।

† मुच्यन्ते इति साधु । सर्व्वं तरति दुष्कृतमिति (ग) ।

‡ विमुक्तः सर्व्वपापैस्तु विष्णुलोकं स गच्छतीति (ग) ।

§ (ख) पुस्तकेऽतः परं चत्वारः पादा न सन्ति ।

¶ विष्णुमेति न संशय इति (ग) ।

जलधेनु*विधानं यः शृणुयात्कीर्त्तयेत्तथा वा।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गमेति जितेन्द्रियः॥ १८।

इति वराहपुराणे जलधेनुविधिर्नाम शततमोऽध्यायः।

एकाधिकशततमोऽध्यायः।

होतोवाच।

रसधेनुविधानन्ते कथयामि समासतः।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे*॥ १।
रसस्य तु घटं राजन् सम्पूर्णं स्थापयेत्तु†।
तद्वत्सङ्कल्पयेत्प्राज्ञस्तुर्थांशेन वत्सकम्‡॥ २।
इक्षुदण्डमयाः पादा रजतस्य खुरैर्युताः§।
सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनी¶॥ ३।

---

* रसधेनुमिति (क), (ख)।

---

* कुशोत्तरे इति (ग)।
† स्थापयेत्तत इति (ग)।
‡ तुरीयांशेन वत्सन्तु तत्पार्श्वे स्थापयेत् सुधीरिति (ग)।
§ एवं कार्य्या रसधेनुरिक्षुपादसमन्वितेति (ग)।
¶ कृतस्तना इति (ख)।

पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्वका* ।
दन्ताः फलमयास्तस्याः पृष्ठन्ताम्रमयं शुभम् ॥ ४ ।
पुष्परोमान्तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतेक्षणाम् ।
सप्तव्रीहिसमायुक्तां चतुर्दिक्षु च दीपिताम् ॥ ५ ।
सर्व्वोपस्करसंयुक्तां सर्व्वगन्धादिवासिताम् ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥ ६ ।
सर्व्वलक्षणयुक्ताय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
रसधेनुः प्रदातव्या स्वर्गकामेन नित्यदा ॥ ७ ।
दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्व्वपापविवर्ज्जितः ।
दाता च ग्राहकश्चैव एककालमभोजनः ॥ ८ ।
सोमपानफलं तस्य सर्व्वत्र तु फलं भवेत् ।
दीयमानान्तु पश्यन्ते† ते च यान्ति परांऽ‡ गतिम् ॥ ९ ।
धेनुञ्च पूजयित्वाग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ।
पूर्व्वोक्तैरेव मन्त्रैस्तु ततस्तां प्रार्थयेत्सुधीः ॥ १० ।
प्रार्थनापूर्व्वकं भक्त्या द्विजाग्र्याय निवेदयेत् ।
दशपूर्वान् परांश्चैव आत्मानञ्चैकविंशकम् ।
प्रापयेत्परमं स्थानं स्वर्गान्नावर्त्तते पुनः ॥ ११ ।
एषा ते कथिता राजन्रसधेनुरनुत्तमा ।

---

* जिह्विकेति (ग) ।

† पश्यन्ते इति चार्ष, पश्यन्तीति साधु ।

‡ परमामिति (ग) ।

ददस्व च महाराज परं स्थानमवाप्नुहि ॥ १२ ।
य इदं पठते नित्यं शृणुयादथ भक्तितः ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति वराहपुराणे श्वेतोपाख्याने रसधेनुमाहात्म्यं
नाम एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

गुड़धेनुं प्रवक्ष्यामि सर्व्वकामार्थसाधिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तृते ॥ १ ।
तस्योपरिकृतं वस्त्रं गुड़मानीय पुष्कलम् ।
कृत्वा गुड़मयीं धेनुं सवत्साङ्गांस्वदेहिनीम् ॥ २ ।
सौवर्णे मुखशृङ्गे च दन्ताश्च मणिमौक्तिकैः ।
ग्रीवा रत्नमयी तस्या घ्राणं गन्धमयस्तथा ॥ ३ ।
शृङ्गे त्वगुरुकाष्ठेन पृष्ठं ताम्रमयं तथा* ।

---

* पृष्ठौ ताम्रमयौत्वर्थति (ग) ।

पुच्छं क्षौममयन्तस्याः सर्व्वाभरणभूषिताम्* ॥ ४ ।
इक्षुपादां रौप्यखुरां कम्बलं पट्टसूत्रकम् ।
आच्छाद्य पट्टवस्त्रेण† घण्टाचामरशोभिताम्‡ ॥ ५ ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां नवनीतस्तनीं बुधः ।
फलैर्नानाविधैस्तस्या उपशोभाम्प्रकल्पयेत् ॥ ६ ।
उत्तमा गुड़धेनुः स्यात्सदा धारचतुष्टयम् ।
भागार्द्धेन तु तौल्येन चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ ७ ।
मध्यमा च तदर्द्धेन भारेणैकेन चाधमा ।
वित्तहीनो यथाशक्त्या शतैरष्टाभिरेव च ॥ ८ ।
अत ऊर्द्धन्तु कर्त्तव्या§ गृहवित्तानुसारतः ।
गन्धपुष्पादिभिः पूज्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्¶ ॥ ९ ।
श्रोत्रियाय‖ प्रदातव्या सहस्रकनकेन तु ।
तदर्द्धेन महाराज तस्याप्यर्द्धेन वा पुनः ॥ १० ।
शतेन वा शतार्द्धेन यथाशक्त्या** निवेदयेत्†† ।

---

* कांस्यपादद्वयन्तस्याः पुच्छ क्षौरमयन्तथेति (ग) ।

† पट्टयुग्मेनेति (ग) ।

‡ भूषितामिति (ग) ।

§ एवमेव तु कर्त्तव्यमिति (ग) ।

¶ गन्धपुष्पादिभिः कृत्वा धूपनैवेद्यदीपकान् ।
एवं कृत्वा द्विजेन्द्राय चाहिताग्निर्विशेषतः ॥ इति (ग) ।

‖ ईहशायेति (ग) ।

** यथाशक्तीति साधु ।

†† यथाशक्त्या तु दापयेदिति (ग) ।

गन्धपुष्पादिभिः पूज्य* मुद्रिकाकर्णभूषणैः† ।
छत्रिकापादुके दत्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ११ ।
गुड़धेनो महावीर्य्ये सर्व्वसम्पत्प्रदे शुभे ।
दानादस्माच्च भो देवि भक्ष्यभोज्यं प्रयच्छ मे‡ ।
प्राङ्मुखोवापि दाता च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
वाचा कृतं कर्म्मकृतं मनसा यद्विचिन्तितम् ।
मानकूटं तुलाकूटं कन्यागोऽर्थे उदाहृतम्§ ॥ १३ ।
अनृतं नाशमायातु¶ गुड़धेनो द्विजार्पिता ।
दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १४ ।
यत्र क्षीरवहा नद्यो घृतपायसकर्द्दमाः ।
ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदाः ॥ १५ ।
दश पूर्व्वान्दश परानात्मानञ्चैकविंशतिम्‖ ।
विष्णुलोकं नयत्याशु गुड़धेनोः प्रसादतः ॥ १६ ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये** ।

---

* पूजयित्वेति साधु ।

† कृत्वा मुद्रिकाकर्णपञ्चकैरिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके चरणद्वयमात्रं वर्त्तते तच्च भिन्नरूपमेव । यथा—
याम्यियादीनि मन्त्राणि पूर्व्वोक्तानि स्मरेद्बुध इति ।

§ कन्यानृतगवानृतमिति (ग) ।

¶ आयातीति (क) । तत्सर्व्वं नाशयेद्वा चेति (ग) ।

‖ तारयेद्गुड़धेनुद इति (ग) ।

** एतदेव विधानं स्यादिति चोपस्कराः स्मृताः ।
मन्त्रावाहनसंयोगः सदा पर्व्वणि पर्व्वणि ॥ इति (ग) ।

सर्व्वदेव* प्रदातव्या पात्रं दृष्ट्वा महामते ॥ १७ ।
श्रद्धान्वितेन दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
सर्व्वकामप्रदा नित्यं सर्व्वपापहरा स्मृता† ॥ १८ ।
गुड़धेनोः प्रसादात्तु सौभाग्यमखिलं भवेत्‡ ।
वैष्णवं पदमाप्नोति दौर्गत्यन्तस्य नश्यति§ ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे श्वेतोपाख्याने गुड़धेनुमाहात्म्यं
नाम द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* तस्मादेवेति (ग) ।

† शुभेति (ग) ।

‡ इह सौभाग्यमतुलमायुरारोग्यसम्पद इति (ग) ।

§ मरणे स्मरणं हरेरिति (ग) । ततः पर (ग) पुस्तके द्वौ श्लोकौ चाधिकौ वर्त्तेते । यथा—

दशहादशसाहस्रा दश चाष्टौ च जन्मनि ।
न शोकदुःखदौर्गत्यं तस्य सञ्जायते क्वचित् ।
इति पठति शृणोति चेह सम्यक् मतिमपि ददाति योजनानाम् ।
स इह विभवैश्चिरं वसित्वा वसति चिरं दिवि देवतादिपूज्य. ॥ इति

वसित्वेति चार्षम्, उषित्वेति साधु ।

चत्वधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

तद्वच* शर्कराधेनुं शृणु राजन्यथार्थतः ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे† ॥ १ ।
धेनुं शर्करया राजन्कृत्वा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ २ ।
तदर्द्धं मध्यमा प्रोक्ता कनिष्ठा भारकेण तु ।
तद्वद्वत्सं प्रकुर्व्वीत चतुर्थांशेन तत्त्वतः ॥ ३ ।
अथ कुर्य्यादष्टशतैरूर्द्धं नृपतिसत्तम ।
स्वशक्त्या कारयेद्धेनुं तथात्मानं न पीड़येत् ॥ ४ ।
सर्व्वबीजानि संस्थाप्य चतुर्द्दिक्षु समन्ततः ।
सुवर्णस्य मुखं शृङ्गे मौक्तिकैर्नयने तथा‡ ॥ ५ ।
गुड़ेन तु मुखं कार्य्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पट्टसूत्रेण कण्ठाभरणभूषिताम् ॥ ६ ।
इक्षुपादां रौप्यखुरां नवनीतस्तनीं तथा ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां सितचामरभूषिताम् ॥ ७ ।

---

* वक्ष्येति इति (ग) ।

† कुशोत्तरे इति (ग) ।

‡ सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकानयनानि चेति (ग) ।

पञ्चरत्नसमायुक्तां वस्त्रेणाच्छादितां तथा* ।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्† ॥ ८ ।
श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
वेदवेदाङ्गविदुषे साग्निकाय कुटुम्बिने‡ ।
अदुष्टाय प्रदातव्या न तु मत्सरिणे दिजे§ ॥ ९ ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
एषु पुण्येषु कालेषु यथाविभवशक्तितः¶ ॥ १० ।
सत्पात्रञ्च दिजं दृष्ट्वा आगतं श्रोत्रियं गृहे ।
आगताय‖ प्रदातव्या पुच्छदेशे विसृष्य** च ॥ ११ ।
पूर्व्वाभिमुखमास्थाय†† अथवा स उदङ्मुखः ।
गां‡‡ पूर्व्वाभिमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ॥ १२ ।
दानकाले तु ये मन्त्रास्तान्पठित्वा समर्पयेत् ।
सम्पूज्य विधिवद्विप्रं मुद्रिकाकर्णभूषणैः ॥ १३ ।
स्वशक्त्या दक्षिणा देया वित्तशाठ्यविवर्ज्जितः ।

---

* आच्छादितोपरीति (ग) ।

† कुटुम्बिने इति (ग) ।

‡ आहिताग्निर्विशेषत इति (ग) ।

§ दिजायेति साधु ।

¶ यदृच्छया वा सुदापयेदिति (ग) ।

‖ ताहशायेति (ग) ।

** उपविश्येति (ग) ।

†† पूर्व्वामुखः स्थितोदातेति (ग) ।

‡‡ धेनुमिति (ग) ।

हस्ते तु दक्षिणां दत्त्वा गन्धपुष्पसचन्दनाम्।
धेनुं समर्पयेत्तस्य मुखञ्च न विलोकयेत्॥ १४।
एकाहं शर्कराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत्।
सर्व्वपापहरा धेनुः सर्व्वकामप्रदायिनी॥ १५।
सर्व्वकामसमृद्धस्तु जायते नात्र संशयः।
दीयमानं प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम्॥ १६।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति॥ १७।

इति वराहपुराणे शर्कराधेनुमाहात्म्यं नाम त्र्यधिकशततमोऽध्यायः।

चतुरधिकशततमोऽध्यायः।

होतोवाच।

मधुधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्व्वपातकनाशिनीम्।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे॥ १।
धेनुं मधुमयीं कृत्वा सम्पूर्णघटषोड़शाम्।
चतुर्थेन तथांशेन वत्सकं परिकल्पयेत्॥ २।
सौवर्णन्तु मुखं कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनैः*।

---

* चन्दनमिति (ग)।

पृष्ठं ताम्रमयं कृत्वा सास्नां पट्टमयीं तथा ॥ ३ ।
पादानिक्षुमयान्कृत्वा सितकम्बलकम्बलम्* ।
मुखं गुड़मयं कृत्वा जिह्वां शर्करया तथा ॥ ४ ।
ओष्ठौ पुष्पमयौ तस्या दन्ताः फलमयाः स्मृताः ।
दर्भरोममयी† देवी खुरै रौप्यैश्च भूषिता‡ ॥ ५ ।
प्रशस्तपत्रश्रवणा प्रमाणात्परितस्तता ।
सर्व्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधान्यान्विता तथा§ ॥ ६ ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्द्दिक्षु प्रकल्पयेत्¶ ।
छादिता वस्त्रयुग्मेन कण्ठाभरणभूषिता ।
कांस्योपदोहिनीं कृत्वा गन्धपुष्पैस्तु पूजिताम्‖ ॥ ७ ।
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
संक्रान्त्यामुपरागे च सर्व्वकाले यदृच्छया ॥ ८ ।
द्रव्यब्राह्मणसम्पत्तिं दृष्ट्वा तां प्रतिपादयेत् ।
ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियायाहिताग्नये** ।

---

* कम्बलेति (ग) ।

† रोमधरेति (ग) ।

‡ रौप्यखुरविभूषितेति (ग) ।

§ धान्यानि दापयेदिति (ग) ।

¶ दिक्ष्वपि दापयेदिति (ग) ।

‖ धूपितामिति (क), (ख) ।

** गुणयुक्ताय पाठके (क), (ख) ; (ग) पुस्तकेऽत. परं 'आर्य्यावर्त्ते समुत्पन्ने वेद-वेदाङ्गपारगे' इत्यधिकपाठो वर्त्तते, तत्र विषयायां सप्तमी ।

ताद्दशाय प्रदातव्या मधुधेनुर्नरोत्तमे ॥ ९ ।
पुच्छदेशे विमृश्याथ जलपूर्णां सदक्षिणाम् ।
दद्याद्विप्राय धेनुन्तां मन्त्रपूर्व्वां विचक्षणः* ॥ १० ।
रसज्ञा सर्व्वदेवानां सर्व्वभूतहिते रता ।
प्रीयन्तां पितरो देवा मधुधेनो† नमोऽस्तु ते ।
एवमुच्चार्य्य तान्धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ११ ।
अहं गृह्णामि त्वां देवि कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
कामं कामदुघे कामान्मधुधेनो नमोऽस्तु ते ॥ १२ ।
मधुवातेति मन्त्रेण दद्याद्दाशुचिकेन तु ।
दत्त्वा धेनुं महाराज छत्रिकोपानहौ तथा ॥ १३ ।
एवं यः कुरुते भक्त्या मधुधेनुं नराधिप ।
दत्त्वा दानं पायसेन मधुना च दिनं नयेत् ॥ १४ ।
ब्राह्मणश्च‡ त्रिरात्रन्तु मधुपायससंयुतम् ।
एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबोध नराधिप ॥ १५ ।
यत्र नद्यो मधुवहा यत्र पायसकर्द्दमाः ।

---

* (ग) पुस्तकेऽन्यथैव पाठो दृश्यते । यथा—
पुच्छदेशोपविष्टस्तु गन्धधूपादिपूजितः ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिकावर्णमात्रकैः ॥
स्वशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा वित्तशाठ्यविवर्ज्जितः ।
जलपूर्व्वन्तु कर्त्तव्यं पश्चाद्दान समर्पयेत् ॥ इति ।

† मम धेनो इति (क), (ख) ।

‡ ब्राह्मणोऽपीति (ग) ।

ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदाः ।
तत्र भोगानथो भुङ्क्ते ब्रह्मलोकं* स गच्छति† ॥ १६ ।
दश पूर्व्वान्दश परानात्मानञ्चैकविंशकम् ।
नयते विष्णुसायुज्यं मधुधेनुप्रसादतः ॥ १७ ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे मधुधेनुमाहात्म्यं नाम चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

—•—

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।
क्षीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तां निबोध नराधिप ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नृपोत्तम ॥ १ ।
गोचर्म्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य्य सर्व्वतः ।
तस्योपरि* महाराज न्यसेत्कृष्णाजिनं बुधः ॥ २ ।

---

* विष्णोर्लोकमिति (ख) ।

† (ग) पुस्तकेऽत. परं
क्रीडित्वा सुचिरं कालं पुनर्मर्त्त्यमुपागतः ।
स भुक्त्वा विपुलान् भोगान् विष्णुलोकं स गच्छतीति ॥

—

* तस्योपरीति (ग) ।

तत्र कृत्वा* कुण्डलिकां गोमयेन सुविस्तृताम्† ।
क्षीरकुम्भं ततः स्थाप्य‡ चतुर्थांशेन वत्सकम् । ३ ।
सुवर्णमुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥ ४ ॥
मुखङ्गुड़मयं तस्या जिह्वां शर्करया तथा ।
फलप्रशस्तदशनां§ मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ५ ।
इक्षुपादां दर्भरोमां सितकम्बलकम्बलाम् ।
ताम्रपृष्ठां कांस्यदेहां पट्टसूत्रमयीं शुभाम्¶ ॥ ६ ।
पुच्छञ्च नृपशार्दूल नवनीतमयस्तनीम् ।
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां पञ्चरत्नसमन्विताम् ॥ ७ ।
चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्द्दिक्ष्वपि विन्यसेत्‖ ।
सप्तधान्ययुतं पात्रं दिक्षु दिक्षु च विन्यसेत्** ॥ ८ ।
एवं लक्षणसंयुक्तां क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैः समर्च्चयेत् ॥ ९ ।

---

* तत्रोपरीति (ग) ।

† कृतामपीति (ग) ।

‡ स्थापयित्वेति साधु ।

§ फलप्रशस्तपत्राणामिति (ख) ।

¶ तथेति (ग) ।

‖ स्थापयेदिति (ग) ।

** सप्तव्रीहिमयीयुक्तां दिक्षु सर्व्वासु स्थापयेदिति (ग) ।

धूपदीपादिकं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
वस्त्रादिभिरलङ्कृत्य* मुद्रिकाकर्णकुण्डलैः† ।
पादुकोपानहौ छत्रं दत्त्वा दानं समर्पयेत् ॥ १० ।
दद्यादनेन मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रयत्नतः‡ ।
आप्यायस्वेति मन्त्रेण वेदोक्तेन विधानतः§ ।
प्रतिग्राही पठेन्मन्त्रमेष¶ दानविधिः स्मृतः‖ ॥ ११ ।
दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ।
एतां हेमसहस्रेण शतेनाथ स्वशक्तितः ।
दत्त्वा धेनुं महाराज शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ १२ ।
षष्टिवर्षसहस्रन्तु इन्द्रलोके महीयते ।
पित्रादिभिश्च सहितो** ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ॥ १३ ।
दिव्यं विमानमारूढो दिव्यस्रगनुलेपनः ।
क्रीड़ित्वा†† सुचिरं कालं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १४ ।

---

* वाच्छाद्यालङ्कृतां कृत्वेति (ग) ।

† माषकैरिति (ग) ।

‡ अनेनैव तु मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रदापयेदिति (ग) ।

§ आश्रयः सर्व्वभूतानामित्यादि नरपुङ्गव ।
आप्यायस्वेति मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रसादयेदिति (ग) ।

¶ एवमिति (ख) ।

‖ गृह्णीति च पठेन्मन्त्रं याहक्षीराजसत्तम इति (ग) ।

** पितृपितामहैः सार्द्धमिति (ग) ।

†† क्रीड़यित्वेति (ख) ।

द्वादशादित्यसङ्काशे विमानवरमण्डिते ।
गीतवादित्रनिर्घोषैरप्सरोगणसेविते ।
तत्रोष्य* विष्णोर्भवने विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्† ॥ १५ ॥
य इमं शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावतः‡ ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १६ ॥

इति वराहपुराणे क्षीरधेनुविधिर्नाम पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

षड़धिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।
दधिधेनोर्महाराज विधानं शृणु साम्प्रतम् ।
अनुलिप्ते महाभागे* गोमयेन नराधिप ॥ १ ॥

---

* उष्य इति आर्षम्, उषित्वेति साधु ।

† सायुज्यतां व्रजेदिति (ग) ।

‡ भावित इति (ग) ।

* अनुलिप्ते महाभाग इत्यारभ्य पादसप्तकं (ख) पुस्तके नास्ति ।

नेत्रे च तस्या मणिमौक्तिकैस्तु
कृत्वा तथान्यच्च गुड़ेन जिह्वाम्* ।
ओष्ठौ च पुष्पैश्च फलैश्च दन्ताः
प्रकल्प्य सास्नाञ्च सितैश्च सूत्रैः† ॥ ४ ।
नवनीतस्तनीं राजन्निक्षुपादां‡ प्रकल्पयेत् ।
ताम्रपृष्ठां रौप्यखुरां§ दर्भरोमकृतच्छविम् ॥ ५ ।
चतुर्भिस्तिलपात्रैश्च संवृतां¶ सर्व्वतो दिशि ।
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैरलङ्कृताम् ॥ ६ ।
दीपांश्च दिक्षु‖ प्रज्वाल्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
मन्त्रास्त एव जप्तव्याः सर्वधेनुषु ये स्मृताः ॥ ७ ।
पुरा देवासुरैः सर्वैः सागरस्य तु मन्थने ।
उत्पन्नं दिव्यमस्तं नवनीतमिदं शुभम् ।
आप्यायनन्तु** भूतानां नवनीत नमोऽस्तु ते ॥ ८ ।

---

* तस्या इति (ग) ।

† शिह्वां तथा शर्करया प्रकल्प्य फलानि दन्ताः कम्बलं पट्टसूत्रमिति (ग) ।

‡ तिलपादामिति (ग) ।

§ सूत्रपुच्छामिति (ग), तत्रातः परं स्वर्णशृङ्गां रौप्यखुरां पञ्चरत्नसमन्वितामित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

¶ तां संवृतामिति (ग) ।

‖ दिक्षुदीपांश्चेति (ग), तत्रातः परं वेदवेदाङ्गविदुषे आहिताग्नि द्विजाय्यवामित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

** चेति (ग) ।

एवमभ्यर्च्य तां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने।
धेनुञ्च दत्त्वा सुदुघां सोपधानां नयेद्गृहम्* ॥ ९ ।
हविरेवं रसञ्चैव विप्रवर्य्यस्य भूपते।
भुक्ता तिष्ठेद्दिनं राजन्धेनुदस्त्रीणि वै द्विजः ॥ १० ।
यः प्रपश्यति तान्धेनुं दीयमानां नरोत्तम।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यतां व्रजेत् ॥ ११ ।
पितृभिः पूर्व्वजैः सार्द्धं भविष्यद्भिश्च मानवः।
विष्णुलोकं व्रजत्याशु यावदाभूतसंप्लवम्† ॥ १२ ।
य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः‡।
सर्व्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति वराहपुराणे नवनीतधेनुमाहात्म्यं नाम सप्ताधिकशततमोऽध्यायः।

---

* घटे इति (ख)।
† यावदाहूतसंप्लवमिति (ख), (ग)।
‡ मानवैरिति (ग)।

अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

लवणधेनुं प्रवक्ष्यामि तान्निबोध नृपोत्तम* ।
षोड़शप्रस्थसंयुक्तां धेनुं कृत्वा तु मानवः† ॥ १ ॥
वत्सं चतुर्भी राजेन्द्र इक्षुपादांश्च‡ कारयेत् ।
सुवर्ण§मुखशृङ्गाणि खुरा रौप्यमया¶स्तथा ॥ २ ॥
मुखं गुड़मयन्तस्या दन्ताः फलमया नृप ।
जिह्वां शर्करया राजन् घ्राणं गन्धमयन्तथा ॥ ३ ॥
नेत्रे रत्नमये कुर्य्यात्कर्णौ पत्रमयौ तथा ।
श्रीखण्डमयकोष्ठौ च‖ नवनीतमयाः स्तनाः ॥ ४ ॥
सूत्रपुच्छान्ताम्रपृष्ठान्दर्भरोमां पयस्विनीम् ।
कांस्योपदोहां राजेन्द्र घण्टाभरणभूषिताम् ॥ ५ ॥
सुगन्धपुष्पधूपैश्च पूजयित्वा विधानतः ।

---

* महीपते इति (ग) ।

† अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृताजिनकुशोत्तरे, धेनुं लवणमयीं कृत्वा षोड़शप्रस्थसंयुता-मिति (ग) ।

‡ तु इति (ग) ।

§ सौवर्णेति (ग) ।

¶ रौप्यमयीति (ग) ।

‖ श्रीखण्डसङ्गकोष्ठौ चेति (ग) ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन ब्राह्मणाय निवेदयेत्* ॥
ग्रहणे वाथ संक्रान्तौ व्यतीपाते तथायने।
द्विजाय साधुवृत्ताय वेदवेदाङ्गपारगे† ॥ ६।७।
ब्राह्मणम्पूज्य‡ विधिवत्पूर्व्वोक्तविधिना नृप।
सदक्षिणञ्च गोपुच्छं दत्त्वा ब्राह्मणहस्तके।
इमं मन्त्रं समुच्चार्य्य ततस्तां प्रतिपादयेत् ॥ ८।
इमां गृहाण भो विप्र रुद्ररूपां नमोऽस्तु ते।
रसज्ञा सर्व्वभूतानां सर्व्वदेवनमस्कृता।
कामं पूरय मे देवि रुद्ररूपे नमोऽस्तु ते§ ॥ ९।
दत्त्वा धेनुं लवणेन एकाहञ्चैव तिष्ठति।
स्वयं त्रिरात्रं विप्रेण तथैव लवणाग्निना ॥ १०।
सहस्रेण शतेनाथ स्वशक्त्या कनकेन तु।

---

* अतः परं (ग) पुस्तके—
नक्षत्रग्रहपीड़ासु सर्व्वकालं प्रदापयेदित्यधिकः पाठो वर्त्तते।

† (ग) पुस्तके द्विजाय साधुवृत्ताय कुलीनाय च धीमते।
वेदवेदाङ्गविदुषे श्रोत्रियायाहिताग्नये।
ईदृशाय प्रदातव्या तथाऽमत्सरिणे नृप ॥
ग्रहाभिवच मन्त्रन्तु पुच्छदेशोपविश्य च।
छत्रकोपानहौ देये मुद्रिकाकर्णमात्रकैः ॥
आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन दक्षिणां कम्बलं वदेत्।
पूर्व्वोक्तेन विधानेन स्वशक्त्या कनकेन तु ॥ इत्यधिकः पाठो वर्त्तते।

‡ पूजयित्वेति साधु।

§ कामं कामदुघे कामं लवणधेनो नमोऽस्तु ते इति (ग)।

दृष्ट्वेमां स्वर्गमाप्नोति यत्र देवो वृषध्वजः ॥ ११ ॥
य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो रुद्रलोकञ्च गच्छति ॥ १२ ॥

इति वराहपुराणे लवणधेनुमाहात्म्यं नाम अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं* नृप ।
यत्प्रदानान्नरो याति ऐन्द्रलोकमनुत्तमम् ॥ १ ॥
विषुवे त्वयने पुण्ये युगादिग्रहणे तथा ।
ग्रहपीड़ासु चोग्रासु दुःस्वप्ने रिष्टदर्शने† ॥ २ ॥
पुण्येष्वायतने‡ राजंश्शुचिदेशे गवां गणे ।
गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य्य वै तिलान् ॥ ३ ॥
तन्मध्ये स्थापयेद्धेनुं वस्त्रमाल्यानुलेपनाम्§ ।

---

* कार्पासमयीमिति (ग) ।

† ग्रहाख्य ग्रहपीडासु दुःस्वप्नाद्भुतदर्शने इति (ग) ।

‡ पुण्येऽप्यायतने इति (ग) ।

§ लेपनैरिति (ग) ।

धूपदीपादिनैवेद्यैः पूजयेच्च विमत्सरः ॥ ४ ।
उत्तमा च चतुर्भारैरर्द्धेनैव* तु मध्यमा ।
भारेण चाधमा प्रोक्ता वित्तशाठ्यं विवर्ज्जयेत् ॥ ५ ।
चतुर्थांशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः† ।
कर्त्तव्या रुक्मशृङ्गी तु रजतस्य खुरान्विता ।
नानाफलमया दन्ता रत्नगर्भसमन्विताः ॥ ६ ।
इत्येवं सर्व्वं सम्पूर्णां कृत्वा श्रद्धासमन्वितः ।
आवाहयेत्तां कार्पासधेनुं मन्त्रैर्द्विजातये ।
दद्याद्धेनुं चर्म्मपाणिः प्रयतः श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ७ ।
पूर्व्वोक्तस्तु विधिः कार्य्यो दानमन्त्रपुरःसरः ॥ ८ ।
यथा देवगणः सर्व्वस्त्वया हीनो न वर्त्तते ।
तथा उद्धर मां देवि पाहि संसारसागरात् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे कार्पासधेनुमाहात्म्यं नाम नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* तदर्द्धेन लिति (ग) ।

† कृत्वा वै वत्सन्तु परिकल्पयेदिति (ग) ।

दशाधिकशततमोऽध्यायः।

होतोवाच।

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि धान्यधेनुमनुत्तमाम्*।
यस्याः† सङ्कीर्त्तनादेव सा तुष्येत्पार्व्वती स्वयम्॥ १॥
विषुवे चायने वापि कार्त्तिक्यान्तु विशेषतः।
यां दत्त्वा मुच्यते पापाच्छशाङ्क इव राहुणा‡॥ २॥
दशधेनुप्रदानेन यत्फलं राजसत्तम।
तत्सर्व्वमेव प्राप्नोति व्रीहिधेनुप्रदानतः§॥ ३॥
कृष्णाजिनं ततः कृत्वा प्राग्वत्सं स्थापयेद्बुधः¶।
गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ तां परिपूजयेत्‖॥ ४॥
उत्तमा तु भवेद्धेनु**र्द्रोणैश्चापि चतुष्टयैः।
मध्यमा च तदर्द्धेन वित्तशाठ्यं न कारयेत्॥ ५॥

---

* दानमाहात्म्यमुत्तममिति (ग)।

† यस्येति (ग)।

‡ तदिदानीं प्रवक्ष्यामि धान्यधेनुविधिं परमिति (ग), तत्रातः परं यां दत्त्वेत्याद्यर्द्धं वर्त्तते।

§ व्रीहिधेनुप्रदानेन इति (ग)।

¶ कृष्णाजिनं समीचीनं प्राचीवं विन्यसेद्बुध इति (ग)।

‖ गोमयेनानुलिप्तायां शोभनां वस्त्रसंयुताम्।
पूजयेद्वेदिमध्ये तु वेदनिर्घोषमङ्गलैः॥ इति (ग)।

** सा च धेनुः स्यादिति (ग)।

चतुर्थांशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः* ।
अङ्गन्तु पूर्व्ववत्कार्य्यं मुखं क्षौद्रमयं शुभम् ॥ ६ ।
पूर्व्ववदर्च्चयित्वा† तां कृत्वा दीपार्च्चनादिकम् ।
पुण्यकालञ्च सम्प्राप्य स्नातः शुक्लाम्बरो गृही ।
त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य दण्डवत्प्रणमेच्च ताम्‡ ॥ ७ ।
त्वं हि विप्र महाभाग वेदवेदाङ्गपारग ।
मया दत्ताञ्च गृह्णीष्व§ प्रसीद¶ त्वं द्विजोत्तम ।
प्रीयतां मम देवेशो भगवान्मधुसूदनः ॥ ८ ।
या च लक्ष्मीस्तु गोविन्दे स्वाहा या च विभावसौ ।
शक्रे शचीति विख्याता शिवे गौरी च संस्थिता ॥ ९ ।

---

* चतुर्थांशेन धेनोर्वै वत्सन्तु परिकल्पयेत् ।
कर्त्तव्यौ रुक्मशृङ्गौ तु राजतखुरसंयुतौ ।
गौर्मेधा कुर्व्वीत घ्राणं अगुरुं चन्दनन्तथा ॥
मुक्ताफलमया दन्ता घृतक्षौद्रमयं मुखम् ।
प्रशस्तपत्रश्रवणं कांस्यदोहनकारिताम् ॥
इक्षुपृष्ठिमयाः पादाः क्षौमपुच्छसमन्विताम् ।
नानाफलसमुपेतां रत्नगर्भसमन्विताम् ।
पादुकोपानहच्छत्रभाजनं तर्पणं तथा ॥
इत्यधिकः पाठः (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† इत्येवं रक्षयित्वेति (ग) ।

‡ मन्त्राणामनुकीर्त्तयेदिति (ग) ।

§ गृहाणेति साधु ।

¶ प्रदत्ताद्योपकाराय गृह्णीष्वेति (ग) ।

गायत्री ब्रह्मणः प्रोक्ता ज्योत्स्ना चन्द्रे रवेः प्रभा ।
बुद्धिर्बृहस्पतेः ख्याता मेधा मुनिषु सत्तमा ॥ १० ।
तस्मात्सर्व्वमयी देवी धान्यरूपेण संस्थिता ।
एवमुच्चार्य्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
दत्त्वा प्रदक्षिणं कृत्वा तं क्षमाप्य द्विजोत्तमम् ॥ ११ ।
यावच्च पृथिवी सर्व्वा वसुरत्नानि भूपते ।
तावत्पुण्यं समधिकं व्रीहिधेनोश्च तत्फलम् ॥ १२ ।
तस्मान्नरेन्द्र* दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
इहलोके च सौभाग्यमायुरारोग्यवर्द्धनम् ॥ १३ ।
विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना† ।
स्तूयमानोऽप्सरोभिश्च स याति शिवमन्दिरम्‡ ॥ १४ ।
यावच्च स्मरते जन्म तावत्स्वर्गे महीयते ।
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ १५ ।
एवं ह्यरेण चोद्गीर्णं श्रुत्वा वाक्यं नरोत्तमः ।
सर्व्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे धान्यधेनुमाहात्म्यं नाम दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* नरेश्वेति (ख), राजेन्द्रेति (ग) ।

† शालिनेति (ग) ।

‡ शिवमन्दिरे इति (ग) ।

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कपिलां धेनुमुत्तमाम् ।
यस्प्रदानान्नरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् ॥ १ ।
पूर्व्वोक्तेन विधानेन दद्याद्धेनुं सवत्सकाम् ।
सर्व्वालङ्कारसंयुक्तां सर्व्वरत्नसमन्विताम् ॥ २ ।
शिरो ग्रीवा कपिलायाः सर्व्वतीर्थानि भामिनि ।
पितामहनियोगाच्च निवसन्ति हि निश्चयः* ॥ ३ ।
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कपिलागलमस्तकात् ।
च्युतन्तु भक्त्या पानीयं शिरसा वन्दते शुचिः ॥ ४ ।
स तेन पुण्यतो येन तत्क्षणाद्दग्धकिल्बिषः ।
त्रिंशद्वर्षकृतं पापं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ ५ ।
कल्यमुत्थाय यो मर्त्यः कुर्य्यात्तासां प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणीकृता तेन पृथिवी स्याद्वसुन्धरे ॥ ६ ।
प्रदक्षिणेन चैकेन श्रद्धायुक्तेन तत्क्षणात् ।
दशजन्मकृतं पापं तस्य नश्यत्यसंशयम् ॥ ७ ।
कपिलायास्तु मूत्रेण स्नायाच्चैव शुचिव्रतः ।
स गङ्गादिषु तीर्थेषु स्नातो भवति मानवः ॥ ८ ।
तेन स्नानेन चैकेन भावयुक्तेन वै नरः ।

---

* नित्यश इति (ग) ।

यावज्जीवकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ९ ।
गोसहस्रञ्च यो दद्यादेकां वा कपिलां नरः ।
सममेतत्पुरा प्राह ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ १० ।
गवामस्थि ततोऽप्येतन्मृतगन्धेन दूषयेत् ।
यावज्जिघ्रति तं गन्धं तावत्पुण्यैस्तु पूर्य्यते ॥ ११ ।
गवां कण्डूयनं श्रेष्ठं तथा च परिपालनम् ।
तुल्यं गोशतदानस्य भयरोगादिपालने ॥ १२ ।
तृणोदकानि यो दद्यात्क्षुधितेन गवाह्निकम् ।
गोमेधस्य फलं दिव्यं लभते मानवोत्तमः ॥ १३ ।
विमानैर्व्विविधैर्द्दिव्यैः कन्याभिरभितोऽर्पितैः* ।
सेव्यमानः सुगन्धैर्वै दीप्यमान इवाग्नयः† ॥ १४ ।
सुवर्णकपिला पूर्व्वं द्वितीया गौरपिङ्गला ।
तृतीया चैव रक्ताक्षी चतुर्थी गुड़पिङ्गला ॥ १५ ।
पञ्चमी बहुवर्णा स्यात्षष्ठी च श्वेतपिङ्गला ।
सप्तमी श्वेतपिङ्गाक्षी अष्टमी कृष्णपिङ्गला ॥ १६ ।
नवमी पाटला ज्ञेया दशमी पुच्छपिङ्गला‡ ।
एकादशी खुरश्वेता एतासां सर्व्वलक्षणाः ॥ १७ ।
सर्व्वलक्षणसंयुक्ता सर्व्वालङ्कृतसुन्दरी ।

---

* अर्च्चितैरिति (ग) ।
† यथाग्नय इति (ग) ।
‡ शीतपिङ्गलेति (ग) ।

ब्राह्मणाय प्रदातव्या सर्व्वमुक्तिप्रदायिनी ।
भुक्तिमुक्तिप्रदा तेषां विष्णुमार्गप्रदायिनी ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे कपिलामाहात्म्यं नाम एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

अतः परं महाराज शृणूभयमुखीं ततः* ।
विधानं तद्वरारोहे धरण्या कथितं पुरा ।
तदहं सम्प्रवक्ष्यामि तव पुण्यफलं महत्† ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

या त्वया कपिला प्रोक्ता‡ पूर्व्वमुत्पादिता प्रभो ।
होमधेनुः सदा पुण्या सा ज्ञेया कतिलक्षणा ॥ २ ।
कियत्यः कपिलाः प्रोक्ताः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।
प्रसूयमाना दानेन किं पुण्यं स्याच्च माधव ।
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण जगद्गुरो ॥ ३ ।

---

* महाराजोभयमुख्याः समासत इति (ग) ।

† तासां पुण्यफलं वदेदिति (ग) ।

‡ नामेति (ग) ।

वराह उवाच ।

शृणुष्व देवि* तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम् ।
यच्छ्रुत्वा सर्व्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४ ।
कपिला ह्यग्निहोत्रार्थे यज्ञार्थे च वरानने ।
उद्धृत्य† सर्व्वतेजोभिर्ब्रह्मणा निर्म्मिता पुरा ॥ ५ ।
पवित्राणां पवित्रञ्च मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।
पुण्यानां परमं पुण्यं कपिला च वसुन्धरे ॥ ६ ।
तपसस्तप एवाग्र्यं व्रतानां व्रतमुत्तमम् ।
दानानामुत्तमन्दानं निधीनां ह्येतदव्ययम् ॥ ७ ।
पृथिव्यां यानि तीर्थानि गुह्यान्यायतनानि च ।
पवित्राणि च पुण्यानि सर्व्वलोकेषु सुन्दरि ॥ ८ ।
होतव्यान्यग्निहोत्राणि सायं प्रातर्द्विजातिभिः ।
कपिलाया घृतेनेह दध्ना क्षीरेण वा पुनः ॥ ९ ।
जुह्वते‡ ह्यग्निहोत्राणि मन्त्रैश्च विविधैः सदा ।
पूजयन्नतिथींश्चैव परां भक्तिमुपागताः ॥ १० ।
ते यान्त्यादित्यवर्णैश्च विमानैर्द्विजसत्तमाः ।
सूर्य्यमण्डलमध्यात्तु§ ब्रह्मणा निर्मिता पुरा¶ ॥ ११ ।

---

* भद्रे इति (ग) ।

† उद्धृतेति (ग) ।

‡ जुह्वतीति साधु ।

§ सूर्य्यमण्डलमध्येनेति (ग) ।

¶ तु येति (ग) ।

कपिला या पिङ्गलाक्षी* सर्व्वसौख्यप्रदायिनी ।
सिद्धिबुद्धिप्रदा धेनुः कपिलानन्तरूपिणी ॥ १२ ।
पूर्व्वोक्ता यास्तु कपिलाः† सर्व्वलक्षणलक्षिताः ।
सर्व्वा ह्येता महाभागास्तारयन्ति न संशयः ॥ १३ ।
सङ्गमेषु प्रशस्ताश्च सर्व्वपापविनाशनाः‡ ।
अग्निपुच्छा अग्निमुखी अग्निलोमानलप्रभा ।
तथाग्नायी तथा देवी सुवर्णाख्या प्रवर्त्तते ॥ १४ ।
गृहीत्वा कपिलां शूद्रान् कामतः सदृशीं पिबेत् ।
पतितः स हि विज्ञेयश्चाण्डालसदृशोऽधमः ॥ १५ ।
तस्मान्न प्रतिगृह्णीयाच्छूद्राद्विप्रः प्रतिग्रहम् ।
दूरात्ते परिहर्त्तव्याः श्वभिस्तुल्या इवाध्वरे ॥ १६ ।
पर्व्वकाले§ हि सर्व्वे वै¶ वर्ज्जिताः पितृदैवतैः
असम्भाष्याप्रतिग्राह्याः शूद्रास्ते पापकर्म्मणः ॥ १७ ।
पिबन्ति यावत्कपिलां यावत्तेषां पितामहाः ।
भूमेर्मलं समश्नन्ति जायन्ते विड्भुजश्चिरम् ॥ १८ ।
तासाङ्क्षीरं घृतं वापि नवनीतमथापि वा ।
उपजीवन्ति ये शूद्रास्तेषाङ्गतिमतः शृणु ॥ १९ ।

---

* पिङ्गलाक्षेति (ग) ।

† कपिला तत्र इति (ख) । एतादृशी समाख्याता कपिला ते वरानने इति (ग) ।

‡ प्रणाशना: इति (ख) ।

§ सर्व्वकाले इति (क), (ख) ।

¶ ते सर्व्वे इति (ग) ।

कपिलाजीविनः* शूद्राः क्रूरा गच्छन्ति रौरवम्।
रौरवे तु महारौद्रे† वर्षकोटिशतन्धरे ॥ २० ।
ततोविमुक्ताः कालेन शुनीयोनिं व्रजन्ति हि‡।
शुनीयोन्या विमुक्तास्तु विष्ठाभुक्कृमयस्ततः§ ॥ २१ ।
विष्ठास्थानेषु पापिष्ठः सुदुर्गन्धिषु नित्यशः।
भूयोभूयोजायमानस्ततोत्तारं न विन्दति ॥ २२ ।
ब्राह्मणश्चैव यो विद्वान् कुर्य्यात्तेषां प्रतिग्रहम्।
ततः प्रभृत्यमेध्यान्तः पितरस्तस्य शेरते ॥ २३ ।
न तं विप्रन्तु सम्भाषेन्न¶ चैवैकासनं विशेत्।
स नित्यं वर्ज्जनीयो हि दूरात्तु ब्राह्मणैर्ध्वरे‖ ॥ २४ ।
यस्तेन सह सम्भाषेत्तथा चैकासनं व्रजेत्।
प्राजापत्यञ्चरेत्कृच्छ्रं तेन शुध्यति स द्विजः ॥ २५ ।
एकस्य गोप्रदानस्य सहस्रांशेन पूर्यते।
किमन्यैर्बहुभिर्दानैः कोटिसंख्यानविस्तरैः ॥ २६ ।
श्रोत्रियाय दरिद्राय सुवृत्तायाहिताग्नये।
आसन्नप्रसवान्धेनुन्दानार्थं प्रतिपालयेत्।

---

* कपिलोपजीविन इति बहुषु पाठस्तत्र छन्दोदोषः।

† रौरवेषु च पच्यन्त इति (ग)।

‡ त इति (ग)।

§ विष्ठायां जायते क्रमिरिति (ग)।

¶ सम्भाषेतेति शुद्धम्। एवं परत्रापि।

‖ ब्रह्मणोऽध्वरे इति (ग)।

कपिलार्द्धप्रसूता वै दातव्या च द्विजन्मने ॥ २७ ।
जायमानस्य वत्सस्य मुखं योन्यां प्रदृश्यते ।
तावत्सा पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥ २८ ।
धेन्वा यावन्ति रोमाणि सवत्साया वसुन्धरे ।
तावत्योवर्षकोट्यस्तु ब्रह्मवादिभिरर्चिताः ॥ २९ ।
वसन्ति ब्रह्मलोके वै ये नित्यं कपिलाप्रदाः* ॥ ३० ।
सुवर्णशृङ्गीं यः कृत्वा रौप्ययुक्तखुरां तथा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव च ।
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ॥ ३१ ।
उदकञ्च करे दत्त्वा वाचयेच्छुद्धया गिरा† ।
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ ३२ ।
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन वै नरः ।
नन्दितो याति पितृभिर्विष्ण्वाख्यं परमम्पदम् ॥ ३३ ।
ब्रह्मस्वहारी वा गोघ्नो भ्रूणहा पापदेहकः‡ ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥ ३४ ।
निन्दको ब्राह्मणानाञ्च तथा कर्म्मविदूषकः§ ।

---

* ब्रह्मलोके निवसन्ति ये च वै कपिलाप्रदा इति (ग)।

† दिने इति (ग)।

‡ ब्रह्मस्वहारिणो ये वै, ब्रह्महत्यावदूषक इति (ग)।

§ उपदूषक इति (ग)।

महापातकयुक्तोऽपि गवां दानेन शुध्यति ॥ ३५ ।
यश्चोभयमुखीं दद्यात्प्रभूतकनकान्विताम् ।
तद्दिनं पायसाहारं पयसा वापि वा भवेत्* ॥ ३६ ।
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्द्धेनापि भामिनि ।
तस्याप्यर्द्ध†शतेनाथ पञ्चाशच्च ततोऽर्द्धकम्‡ ।
यथाशक्त्या प्रदातव्या वित्तशाठ्यं विवर्ज्जयेत् ॥ ३७ ।
इमां गृह्णो§भयमुखीमुभयत्र शमोऽस्तु वै ।
ददे वंशविवृद्ध्यर्थं सदा स्वस्तिकरी भव ॥ ३८ ।
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनो¶ कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
शुभं भवतु मे नित्यं देवधात्रि नमोऽस्तु ते‖ ॥ ३९ ।
ओं द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णातु** ।
क इदं कस्मा अदादिति जपित्वा वै वसुन्धरे ।
विसृज्य ब्राह्मणं देवि तां धेनुं तद्गृहं नयेत् ॥ ४० ।
एवं प्रसूयमानां यो गान्ददाति वसुन्धरे ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात्सप्तद्वीपा न संशयः ॥ ४१ ।

---

* पयसा वाऽपि निर्वपेदिति (ग) ।

† यस्याप्यर्द्ध इति (ख) ।

‡ तदर्द्धत इति (ग) ।

§ गृहाणेति साधु ।

¶ प्रतिगृह्णाति ता धेनुमिति (ग) ।

‖ स्वस्ति भवतु मे नित्यं रुद्राद्गेति नमोनम इति (ग) ।

** द्यौस्त्वाददात्विति मन्त्रेण कपिलां प्रतिगृह्णाति इति (ग) ।

वदन्ति तां चन्द्रसमानवक्त्रां
प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाम्।
महासितस्वां तनुवृत्तमध्यां
सेवन्त्यजस्रं कुलितां हि देवाः॥ ४२।
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कल्पश्चेदं समाहितः।
जितेन्द्रियः शुचिर्भूत्वा पठेद्भक्त्या समन्वितः॥ ४३।
त्रिः सदावर्त्तनं कृत्वा पापं वर्षकृतञ्च यत्।
नश्यते तत्क्षणादेव वायुना पांशवो यथा॥ ४४।
श्राद्धकाले पठेद्यस्तु इदं पावनमुत्तमम्।
तस्यान्नं संस्कृतन्तद्धि पितरोऽश्नन्ति धीमतः॥ ४५।
अमायां वाथ यः कश्चिद्द्विजानामग्रतः पठेत्।
पितरस्तस्य तृप्यन्ति वर्षाणां शतमेव च॥ ४६।
यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं तद्गतेनान्तरात्मना।
संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति॥ ४७।

होतोवाच।

इदं रहस्यं राजेन्द्र वराहेण पुरातनम्।
धरण्ये कथितं राजन्धेनुमाहात्म्यमुत्तमम्।
मया ते कथितं सर्व्वं सर्व्वपापप्रणाशनम्॥ ४८।
द्वादश्यां माघमासस्य शुक्लायां तिलधेनुदः।
सर्व्वकामसमृद्धार्थी वैष्णवं पदमाप्नुयात्॥ ४९।
द्वादश्यां श्रावणे मासि शुक्लायां राजसत्तम।
प्रत्यक्षधेनुर्दातव्या सहिरण्या नृपोत्तम॥ ५०।

सर्व्वदा सर्व्वधेनूनां प्रदानं राजसत्तम ।
सर्व्वपापप्रशमनं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्* ॥ ५१ ।
एतत्ते सर्व्वमाख्यातं समासाद्बहुविस्तरम् ।
धेनूनां फलमुद्दिश्य सर्व्वकामप्रदं नृणाम्† ॥ ५२ ।
अथवा पीड्यसेऽत्यन्तं क्षुधया पार्थिवोत्तम ।
इदानीं कार्त्तिकी चेयं वर्त्तते च नराधिप‡ ॥ ५३ ।
ब्रह्माण्डं सर्व्वसम्पन्नं भूतरत्नौषधैर्युतम् ।
देवदानवयच्चैस्तु§ युक्तमेतत्सदा विभो ॥ ५४ ।
एतद्धेममयं कृत्वा सर्व्ववीजरसान्वितम् ।
सरत्नं पुरुषः कृत्वा कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ॥ ५५ ।
अथवा पञ्चदश्याञ्च कार्त्तिकस्य विशेषतः ।
पुरोहिताय गुरवे दद्याद्भक्तिसमन्वितः¶ ॥ ५६ ।
ब्रह्माण्डोदरवर्त्तीनि यानि भूतानि पार्थिव ।
तानि दत्तानि तेन स्युः समासात्कथितं तव ॥ ५७ ।
यो यज्ञै यजते राजन्सहस्रशतदक्षिणैः ।

---

* (ग) पुस्तके ४० श्लोकात् ५० श्लोकपर्य्यन्तो ग्रन्थांशो नास्ति ।

† तिलादिसर्व्वधेनूनां प्रदान राजसत्तम इति (ख)। अपारफलमुद्दिश्य ब्रह्मणा लोककर्त्तृकेति (ग) ।

‡ श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ चेति (ग) ।

¶ दापयेद्भक्तिमान्नर इति (ग) ।

सैकदेशो यजे*त्तस्य ब्रह्माण्डस्य विशेषतः ॥ ५८ ।
यः पुनः सकलञ्चेदं ब्रह्माण्डं यजते नरः ।
तेन यष्टं हुतं दत्तं पठितं कीर्त्तितं भवेत् ॥ ५९ ।
एवं श्रुत्वा ततो राजा हेमकुम्भप्रकल्पितम् ।
ब्रह्माण्डमृषये प्रादात्सपिधानञ्च तत्क्षणात्† ॥ ६० ।
सर्व्वकामैः सुसंवीतो ययौ स्वर्गं नराधिपः ।
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तद्दत्त्वा तु सुखी भव ॥ ६१ ।
एवमुक्तो वसिष्ठेन सोऽप्येवमकरोन्नृपः‡ ।
जगाम परमां सिद्धिं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ६२ ।

वराह उवाच ।

इयं ते कथिता देवि संहिता सर्व्वकामिका ।
वराहाख्या वरारोहे सर्व्वपातकनाशिनी ॥ ६३ ।
सर्व्वज्ञादुत्थिता चेयं ततो ब्रह्मा बुबोध ह ।
ब्रह्मा स्वसूनवे§ प्रादात्पुलस्त्याय महात्मने ॥ ६४ ।
सोऽपि रामाय च प्रादात्¶ भार्गवाय महात्मने ।
असावपि स्वशिष्याय‖ प्रादादुग्राय धारिणि ॥ ६५ ।

---

* यजेतेति साधु ।

† गुरोः स्वत्वादिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके ६० श्लोकस्य परार्द्धं, ६१ श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः ।

§ ब्रह्माऽपि स्वसुते इति (ग) ।

¶ पुलस्त्योऽपि प्रदद्यादे इति (ग) ।

‖ वसिष्ठायेति (क), (ख) ।

उभयोऽपि मनवे प्रादादेष वः कीर्त्तितो मया* ।
सम्बन्धः पूर्व्वकल्पीयो द्वितीयं शृणु साम्प्रतम् ॥ ६६ ।
सर्व्वशास्त्रव्यवानस्मि त्वञ्च मत्तो धराधरे ।
त्वत्तश्च तपसा सिद्धाः† वेत्स्यन्ति‡ कपिलादयः ॥ ६७ ।
क्रमेण यावद्व्यासेन ख्यातमेतद्भविष्यति ।
तस्यापि शिष्यो भविता नाम्ना वै रोमहर्षणिः ।
असौ शुनकपुत्राय§ कथयिष्यति नान्यथा ॥ ६८ ।
अष्टादश पुराणानि वेद द्वैपायनो गुरुः ।
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतन्तथा ॥ ६९ ।
तथान्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ।
आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं तथा ॥ ७० ।
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दञ्चापि त्रयोदशम् ॥ ७१ ।
चतुर्द्दशं वामनकं कौर्म्मं पञ्चदशं स्मृतम् ।
मात्स्यञ्च गारुड़ञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥ ७२ ।
य एतत्पाठयेद्भक्त्या कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ।

---

* एषोऽपि परिकीर्त्तित इति (ख) ।

† तपसा युक्ता इति (ग) ।

‡ वेत्स्यन्तीति साधु ।

§ शुनकपुत्रस्येति (क) ।

तस्य नूनं भवेत्पुत्री अपुत्रस्यापि धारिणि ॥ ७३ ।
यस्येदं तिष्ठते* गेहे लिखितं पूज्यते सदा ।
तस्य नारायणो देवः स्वयं तिष्ठति धारिणि ॥ ७४ ।
यश्चैतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्य्येण मानवः ।
श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्तु† शास्त्रं वाराहसंज्ञितम् ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७५ ।

इति वराहपुराणे श्वेतोपाख्यानं नाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* तिष्ठतीति साधु ।

† यो वै इति (ख) । (ग) पुस्तकेऽत्र अधिकः पाठो वर्त्तते यथा—
श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं तथा विष्णुं सनातनम् ।
गन्धैः पुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणानाञ्च तर्पणैः ।
यथाशक्त्या प्रदीपाद्यैः पूजयेद्दर्चिकं धरे ॥ इति ।

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः । *

स तेन सान्त्विताायां वै पृथिव्यां यः समागतः ।
सनत्कुमारस्तत्रैवे दृष्ट्वा तां संस्थितां महीम् ।
स्वस्तिवाच्याह पुण्याग्रे प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १ ।

सनत्कुमार उवाच ।

यं दृष्ट्वा वर्द्धसे देवि त्वच्च यस्यासि माधवि ।
विष्णुना धार्य्यमाणा च किं त्वया दृष्टमद्भुतम् ॥ २ ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यत्ते हरिमुखाच्छ्रुतम् ।
ब्रह्मपुत्रवचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ॥ ३ ।

---

* (ख) पुस्तके एतदध्यायप्रारम्भे श्री नमो वराहाय नमो ब्रह्मपुत्राय सनत्कुमाराय नम इत्यधिकः पाठोऽस्ति । (ग) पुस्तके प्रथमतस्त्रयोदशश्लोकपर्य्यन्तमन्यथैव पाठः । यथा—

नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम् ।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खणखणायते ॥
दंष्ट्राग्रेणोद्धृता गौरुदधिपरिवृता पर्व्वतैर्निम्नगाभि-
र्भक्तानां भीतिहानौ सुरनरकदशास्यान्तक क्रीडरूपी ।
विष्णुः सर्व्वेश्वरोऽयं यमिह कृतमना लीलया प्राप्नुवन्ति
त्यक्तात्मानोऽनपापे प्रभवतु मुदितारातिपक्षक्षितीशम् ॥
यस्मिन् काले क्षितिः पूर्व्वकल्पे वाराहमूर्त्तिना ।
उद्धृता च यथा भक्त्या पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥

धरण्युवाच ।

कल्पे कल्पे भवानेव मां समुद्धरते भवान् ।
न वाद्य चेष्टते मूर्त्तिर्मादृशी गाश्च केशव ॥

धरण्युवाच।

यद्गुह्यं स मया पृष्टो यच्च मे सम्प्रभाषितम्।
शृणु तत्त्वेन विप्रेन्द्र गुह्यं धर्म्मं महौजसम्॥ ४।
भगवत्प्रोक्तधर्म्मेषु यद्गुह्यं कथयाम्यहम्।
तेन मे कथितं ह्येतत्संसारात्तु विमोचणम्।
विष्णुभक्तेन यत्कार्य्यं यत्क्रिया परितिष्ठता॥ ५।
उवाच परमं गुह्यं धर्म्माणां व्याप्तनिश्चयम्।
अयं धर्म्मो मया ह्येतच्छ्रुति धर्म्मे सनातने॥ ६।
ततो महीवचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्त्रोमहातपाः।
कोकामुखे मम क्षेत्रं जपन्तो ब्रह्मवादिनः॥ ७।
तान्सर्व्वानानयामास यत्र देवी व्यवस्थिता।
सनत्कुमारः पूतात्मा प्रत्युवाच महीं प्रति॥ ८।
यन्मया पूर्व्वमुक्तासि कथयस्व वरानने।
अप्रमेयगतिश्चैव धर्म्ममाचक्ष्व तत्त्वतः॥ ९।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम्।
उवाच परमप्रीता धात्री मधुरया गिरा*॥ १०।

धरण्युवाच।

शृण्वन्तु ऋषयः सर्व्वे यत्तद्विष्णुमुखाच्छ्रुतम्।
बाढ़मित्येव तां देवि स्वस्ति ब्रूहीति सोऽब्रवीत्॥ ११।
नष्टचन्द्रानिले लोके नष्टभास्करतारके।

---

* परमया गिरेति (ख)।

कपिलाजीविनः* शूद्राः क्रूरा गच्छन्ति रौरवम् ।
रौरवे तु महारौद्रे† वर्षकोटिशतान्तरे ॥ २० ॥
ततोविमुक्ताः कालेन शुनोयोनिं व्रजन्ति हि‡ ।
शुनोयोन्या विमुक्तास्तु विष्ठाभुक्क्रमयस्ततः§ ॥ २१ ॥
विष्ठास्थानेषु पापिष्ठः सुदुर्गन्धिषु नित्यशः ।
भूयोभूयोजायमानस्ततोऽसारं न विन्दति ॥ २२ ॥
ब्राह्मणश्चैव यो विद्वान् कुर्य्यात्तेषां प्रतिग्रहम् ।
ततः प्रभृत्यमेध्यान्तः पितरस्तस्य शेरते ॥ २३ ॥
न तं विप्रन्तु सम्भाषेन¶ चैवैकासनं विशेत् ।
स नित्यं वर्ज्जनीयो हि दूरात्तु ब्राह्मणैर्धरे‖ ॥ २४ ॥
यस्तेन सह सम्भाषेत्तथा चैकासनं व्रजेत् ।
प्राजापत्यञ्चरेत्कृच्छ्रं तेन शुध्यति स द्विजः ॥ २५ ॥
एकस्य गोप्रदानस्य सहस्रांशेन पूर्य्यते ।
किमन्यैर्बहुभिर्दानैः कोटिसंख्यानविस्तरैः ॥ २६ ॥
श्रोत्रियाय दरिद्राय सुवृत्तायाहिताग्नये ।
आसन्नप्रसवान्धेनुन्दानार्थं प्रतिपालयेत् ।

---

* कपिलोपजीविन इति बहुषु पाठस्तत्र छन्दोदोषः ।

† रौरवेषु च पच्यन्त इति (ग) ।

‡ त इति (ग) ।

§ विष्ठायां जायते क्रिमिरिति (ग) ।

¶ सम्भाषेतेति शुद्धम् । एवं परत्रापि ।

‖ ब्रह्मणोऽध्वरे इति (ग) ।

कपिलार्द्धप्रसूता वै दातव्या च द्विजन्मने ॥ २७ ।
जायमानस्य वत्सस्य मुखं योन्यां प्रदृश्यते ।
तावत्सा पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥ २८ ।
धेन्वा यावन्ति रोमाणि सवत्साया वसुन्धरे ।
तावत्योवर्षकोव्यस्तु ब्रह्मवादिभिरर्च्चिताः ॥ २९ ।
वसन्ति ब्रह्मलोके वै ये नित्यं कपिलाप्रदाः* ॥ ३० ।
सुवर्णशृङ्गीं यः कृत्वा रौप्ययुक्तखुरां तथा ।
ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव च ।
कपिलायास्तदा पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ॥ ३१ ।
उदकञ्च करे दत्त्वा वाचयेच्छुद्धया गिरा† ।
ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ ३२ ।
पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन वै नरः ।
नन्दितो याति पितृभिर्विष्ण्वाख्यं परमम्पदम् ॥ ३३ ।
ब्रह्मस्वहारी वा गोघ्नो भ्रूणहा पापदेहकः‡ ।
महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥ ३४ ।
निन्दको ब्राह्मणानाञ्च तथा कर्म्मविदूषकः§ ।

---

* ब्रह्मलोके निवसन्ति ये च वै कपिलाप्रदा इति (ग) ।

† दिने इति (ग) ।

‡ ब्रह्मस्वहारिणो ये वै, ब्रह्महत्यावदूषक इति (ग) ।

§ उपदूषक इति (ग) ।

महापातकयुक्तोऽपि गवां दानेन शुध्यति ॥ ३५ ।
यश्चोभयमुखीं दद्यात्प्रभूतकनकान्विताम् ।
तद्दिनं पायसाहारं पयसा वापि वा भवेत्* ॥ ३६ ।
सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्द्धेनापि भामिनि ।
तस्याप्यर्द्ध†शतेनाथ पञ्चाशच्च ततोऽर्द्धकम्‡ ।
यथाशक्त्या प्रदातव्या वित्तशाठ्यं विवर्ज्जयेत् ॥ ३७ ।
इमां गृह्णो§भयमुखीमुभयत्र शमोऽस्तु वै ।
इदे वंशविवृद्ध्यर्थं सदा स्वस्तिकरी भव ॥ ३८ ।
प्रतिगृह्णामि त्वा धेनो¶ कुटुम्बार्थे विशेषतः ।
शुभं भवतु मे नित्यं देवधात्रि नमोऽस्तु ते‖ ॥ ३९ ।
ओं द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णातु** ।
क इदं कस्मा अदादिति जपित्वा वै वसुन्धरे ।
विसृज्य ब्राह्मणं देवि तां धेनुं तद्गृहं नयेत् ॥ ४० ।
एवं प्रसूयमानां यो गान्ददाति वसुन्धरे ।
पृथिवी तेन दत्ता स्यात्सप्तद्वीपा न संशयः ॥ ४१ ।

---

* पयसा वाऽपि निर्वपेदिति (ग) ।

† यस्याप्यर्द्ध इति (ख) ।

‡ तदर्द्धत इति (ग) ।

§ गृहाणेति साधु ।

¶ प्रतिगृह्णाति त्वा धेनुमिति (ग) ।

‖ स्वस्ति भवतु मे नित्यं रुद्राणीति नमो नम इति (ग) ।

** द्यौस्त्वाददात्विति मन्त्रेण कपिलां प्रतिगृह्णाति इति (ग) ।

वदन्ति तां चन्द्रसमानवक्त्रां
प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाम् ।
महासितस्त्वां तनुवृत्तमध्यां
सेवन्त्यजस्त्रं कुलितां हि देवाः ॥ ४२ ।
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कल्पश्चेदं समाहितः ।
जितेन्द्रियः शुचिर्भूत्वा पठेद्भक्त्या समन्वितः ॥ ४३ ।
त्रिः सदावर्त्तनं कृत्वा पापं वर्षकृतञ्च यत् ।
नश्यते तत्क्षणादेव वायुना पांशवो यथा ॥ ४४ ।
श्राद्धकाले पठेद्यस्तु इदं पावनमुत्तमम् ।
तस्यान्नं संस्कृतन्तद्धि पितरोऽश्नन्ति धीमतः ॥ ४५ ।
अमायां वाथ यः कश्चिद्द्विजानामग्रतः पठेत् ।
पितरस्तस्य तृप्यन्ति वर्षाणां शतमेव च ॥ ४६ ।
यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं तद्गतेनान्तरात्मना ।
संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ४७ ।

होतोवाच ।

इदं रहस्यं राजेन्द्र वराहेण पुरातनम् ।
धरण्यै कथितं राजन्धेनुमाहात्म्यमुत्तमम् ।
मया ते कथितं सर्व्वं सर्व्वपापप्रणाशनम् ॥ ४८ ।
द्वादश्यां माघमासस्य शुक्लायां तिलधेनुदः ।
सर्व्वकामसमृद्धार्थो वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥ ४९ ।
द्वादश्यां श्रावणे मासि शुक्लायां राजसत्तम ।
प्रत्यक्षधेनुर्दातव्या सहिरण्या नृपोत्तम ॥ ५० ।

सर्व्वदा सर्व्वधेनूनां प्रदानं राजसत्तम ।
सर्व्वपापप्रशमनं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्* ॥ ५१ ।
एतत्ते सर्व्वमाख्यातं समासाद्बहुविस्तरम् ।
धेनूनां फलमुद्दिश्य सर्व्वकामप्रदं नृणाम्† ॥ ५२ ।
अथवा पीड्यसेऽत्यन्तं क्षुधया पार्थिवोत्तम ।
इदानीं कार्त्तिकी चेयं वर्त्तते च नराधिप‡ ॥ ५३ ।
ब्रह्माण्डं सर्व्वसम्पन्नं भूतरत्नौषधैर्युतम् ।
देवदानवयक्षैस्तु§ युक्तमेतत्सदा विभो ॥ ५४ ।
एतद्धेममयं कृत्वा सर्व्ववीजरसान्वितम् ।
सरत्नं पुरुषः कृत्वा कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ॥ ५५ ।
अथवा पञ्चदश्यां च कार्त्तिकस्य विशेषतः ।
पुरोहिताय गुरवे दद्याद्भक्तिसमन्वितः¶ ॥ ५६ ।
ब्रह्माण्डोदरवर्त्तीनि यानि भूतानि पार्थिव ।
तानि दत्तानि तेन स्युः समासात्कथितं तव ॥ ५७ ।
यो यज्ञै यजते राजन्सहस्रशतदक्षिणैः ।

---

* (ग) पुस्तके ४० श्लोकात् ५० श्लोकपर्य्यन्तो ग्रन्थांशो नास्ति ।

† तिलादिसर्व्वधेनूनां प्रदान राजसत्तम इति (ख) । अपारफलमुद्दिश्य ब्रह्मणा लोककर्त्तृकेति (ग) ।

‡ श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ चेति (ग) ।

¶ दापयेद्भक्तिमान्नर इति (ग) ।

सैकदेशो यजे*त्तस्य ब्रह्माण्डस्य विशेषतः ॥ ५८ ।
यः पुनः सकलञ्चेदं ब्रह्माण्डं यजते नरः ।
तेन यष्टं हुतं दत्तं पठितं कीर्त्तितं भवेत् ॥ ५९ ।
एवं श्रुत्वा ततो राजा हेमकुम्भप्रकल्पितम् ।
ब्रह्माण्डमृषये प्रादात्सपिधानञ्च तत्क्षणात्† ॥ ६० ।
सर्व्वकामैः सुसंवीतो ययौ स्वर्गं नराधिपः ।
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तद्दत्त्वा तु सुखी भव ॥ ६१ ।
एवमुक्तो वसिष्ठेन सोऽप्येवमकरोन्नृपः‡ ।
जगाम परमां सिद्धिं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ६२ ।

वराह उवाच ।

इयं ते कथिता देवि संहिता सर्व्वकामिका ।
वराहाख्या वरारोहे सर्व्वपातकनाशिनी ॥ ६३ ।
सर्व्वज्ञादुत्थिता चेयं ततो ब्रह्मा बुबोध ह ।
ब्रह्मा स्वसूनवे§ प्रादात्पुलस्त्याय महात्मने ॥ ६४ ।
सोऽपि रामाय च प्रादाद्¶भार्गवाय महात्मने ।
असावपि स्वशिष्याय‖ प्रादादुग्राय धारिणि ॥ ६५ ।

---

* यजेतेति साधु ।

† गुरोः सकाशादिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके ६० श्लोकस्य परार्द्धं, ६१ श्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः ।

§ ब्रह्माऽपि स्वसुते इति (ग) ।

¶ पुलस्त्योऽपि प्रददाहे इति (ग) ।

‖ वसिष्ठायेति (क), (ख) ।

एषोऽपि मनवे प्रागदेव यः कीर्त्तितो मया* ।
सम्बन्धः पूर्व्वकल्पीयो द्वितीयं शृणु साम्प्रतम् ॥ ६६ ।
सर्व्वशास्त्रमयावस्थि त्वञ्च मत्तो धराधरे ।
त्वत्तश्च तपसा सिद्धा† वेत्स्यन्ते‡ कपिलादयः ॥ ६७ ।
क्रमेण यावद्व्यासेन ज्ञातमेतद्भविष्यति ।
तस्यापि शिष्यो भविता नाम्ना वै रोमहर्षणिः ।
असौ शुनकपुत्राय§ कथयिष्यति नान्यथा ॥ ६८ ।
अष्टादश पुराणानि वेद द्वैपायनो गुरुः ।
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतन्तथा ॥ ६९ ।
तथान्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ।
आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं तथा ॥ ७० ।
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दञ्चापि त्रयोदशम् ॥ ७१ ।
चतुर्द्दशं वामनकं कौर्म्मं पञ्चदशं स्मृतम् ।
मात्स्यञ्च गारुड़ञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥ ७२ ।
य एतत्पाठयेद्भक्त्या कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ।

---

* एषोऽपि परिकीर्त्तित इति (ख) ।

† तपसा युक्ता इति (ग) ।

‡ वेत्स्यन्तीति साधु ।

§ शुनकपुत्रस्येति (क) ।

तस्य नूनं भवेत्पुत्री ह्यपुत्रस्यापि धारिणि ॥ ७३ ॥
यस्येदं तिष्ठते* गेहे लिखितं पूज्यते सदा ।
तस्य नारायणो देवः स्वयं तिष्ठति धारिणि ॥ ७४ ॥
यश्चैतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्य्येण मानवः ।
श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्तु† शास्त्रं वाराहसंज्ञितम् ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७५ ॥

इति वराहपुराणे श्वेतोपाख्यानं नाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* तिष्ठतीति साधु ।

† यो वै इति (ख) । (ग) पुस्तकेऽत्र अधिकः पाठो वर्त्तते यथा —
श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं तथा विष्णुं सनातनम् ।
गन्धैः पुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणानाञ्च तर्पणैः ।
यथाशक्त्या प्रदीपाद्यैः पूजयेद्वाचकं धरे ॥ इति ।

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।*

स तेन सान्त्वितायां वै पृथिव्यां यः समागतः ।
सनत्कुमारस्तत्रैव दृष्ट्वा तां संस्थितां महीम् ।
स्वस्तिवाच्याह पुण्याये प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १ ।

सनत्कुमार उवाच ।

यं दृष्ट्वा वर्द्धसे देवि त्वच्च यस्यासि माधवि ।
विष्णुना धार्य्यमाणा च किं त्वया दृष्टमद्भुतम् ॥ २ ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यत्ते हरिमुखाच्छ्रुतम् ।
ब्रह्मपुत्रवचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ॥ ३ ।

---

* (ख) पुस्तके एतदध्यायप्रारम्भे श्री नमो वराहाय नमो ब्रह्मपुत्राय सनत्कुमाराय नम इत्यधिकः पाठोऽस्ति । (ग) पुस्तके प्रथमतस्त्रयोदशश्लोकपर्य्यन्तमन्यथैव पाठः । यथा—

नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम् ।
खुरमध्यगतोयस्य मेरुः खणखणायते ॥
दंष्ट्राग्रेणोद्धृता गौरुदधिपरिवृता पर्व्वतैर्निम्नगाभि-
र्भग्नानां भीतिहानौ सुरनरकदशास्यान्तक क्रोडरूपी ।
विष्णु. सर्व्वेश्वरोऽयं यमिह कृतमना लीलया प्राप्नुवन्ति
त्यक्त्वात्मानोनपापि प्रभवतु मुदितारातिपच्चवितोभ्रम् ॥
यस्मिन् काले चितिः पूर्व्वकल्पे वाराहमूर्त्तिना ।
उद्धृता च यथा भक्त्या पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥

धरण्युवाच ।

कल्पे कल्पे भवानेव मां समुद्धरते भवान् ।
न वाहुश्चेष्टते मूर्त्तिर्मादृशी गाञ्च केशव ॥

धरण्युवाच।

यद्गुह्यं स मया पृष्टो यच्च मे सम्प्रभाषितम्।
शृणु तत्त्वेन विप्रेन्द्र गुह्यं धर्म्मं महौजसम्॥ ४।
भगवत्प्रोक्तधर्म्मेषु यद्गुह्यं कथयाम्यहम्।
तेन मे कथितं ह्येतत्संसारात्तु विमोचणम्।
विष्णुभक्तेन यत्कार्य्यं यत्क्रिया परितिष्ठता॥ ५।
उवाच परमं गुह्यं धर्म्माणां व्याप्तनिश्चयम्।
अयं धर्म्मो मया ह्येतच्छ्रुते धर्म्मे सनातने॥ ६।
ततो महीवचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्रोमहातपाः।
कोकामुखे मम क्षेत्रं जपन्तो ब्रह्मवादिनः॥ ७।
तान्सर्व्वानानयामास यत्र देवी व्यवस्थिता।
सनत्कुमारः पूतात्मा प्रत्युवाच महीं प्रति॥ ८।
यन्मया पूर्व्वमुक्तासि कथयस्व वरानने।
अप्रमेयगतिश्चैव धर्म्ममाचक्ष्व तत्त्वतः॥ ९।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम्।
उवाच परमप्रीता धात्री मधुरया गिरा*॥ १०।

धरण्युवाच।

शृण्वन्तु ऋषयः सर्व्वे यत्तद्विष्णुमुखाच्छ्रुतम्।
वाढ़मित्येव तां देवि स्वस्ति ब्रूहीति सोऽब्रवीत्॥ ११।
नष्टचन्द्रानिले लोके नष्टभास्करतारके।

---

* परमया गिरेति (ख)।

स्तम्भिताश्च दिशः सर्व्वा न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ १२ ॥
न वाति पवनस्तत्र नैव चाग्निर्न विद्युतः ।
न किञ्चित्तत्र विद्येत न तारा न च रश्मयः* ॥ १३ ॥
न चैवाङ्गारकस्तत्र न शुक्रो न बृहस्पतिः ।
शनैश्चरो बुधो नात्र न चेन्द्रो धनदो यमः ॥ १४ ॥
वरुणोऽपि न विद्येत नान्ये केचिद्दिवौकसः ।

---

* वेदेषु चैव नष्टेषु मत्स्यो भूत्वा रसातलम् ।
प्रविश्य तानथोत्कृष्य ब्रह्मणे दत्तवानसि ॥
अन्यच्चैवं कूर्म्मरूपत्वं समुद्रस्य मन्थने ।
धृतवानसि कार्य्येषु मन्दरं मधुसूदन ॥
पुनर्वराहरूपेण मां गच्छन्तीं रसातले ।
उज्जहारैकदंष्ट्रेण भवानेव महार्णवात् ॥
अन्यद्धिरण्यकशिपुर्वरदानेन दर्पितः ।
असावपि नृसिंहेन वपुरास्थाय नाशितः ॥
पुनर्निःक्षत्ररूपेण त्वयाऽहं विजिता पुरा ।
जामदग्न्येन रामेण त्वया दृष्टा महान् प्रभो ॥
पुनश्च रावणोरक्षः क्षयितं स्वेन तेजसा ।
बलिश्च बद्धो भगवन् त्वया वामनरूपिणा ॥
न च जानाम्यहं देव तव किञ्चिद्विचेष्टितम् ।
उद्धृत्य मां कथं देव सृजसे किञ्च कारणम् ॥
सृष्टा किमादिशः सर्व्वा न प्राज्ञायत किञ्चन ।
न वाति पवनस्तत्र नचैवाग्निर्न वाति च ॥
अंशवश्च न विद्यन्ते न नक्षत्रा न वा ग्रहाः । इति (ग) ।

वर्ज्जयित्वा त्रयो* देवान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ १५ ।
पृथिवी भारसन्तप्ता ब्रह्माणं शरणं गता ।
गत्वा च शरणं देवी देवं वदति माधवी ॥ १६ ।
प्रसीद मम देवेन्द्र मग्नाहं भारपीड़िता ।
सपर्व्वतवनैः सार्द्धं मां तारय पितामह ॥ १७ ।
पृथिव्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय पृथिवीन्तामुवाच ह ॥ १८ ।
नाहं तारयितुं शक्तो विषमस्थां वसुन्धरे ।
लोकनाथं सुरश्रेष्ठमादिकर्त्तारमञ्जसा ॥
लोकेशं धन्विनं श्रेष्ठं† याहि मायाकरण्डकम् ।
सर्व्वेषामेव नः कार्य्यं यच्च किञ्चित्प्रवर्त्तते ॥ १९।२० ।
सर्व्वांस्तारयितुं शक्तः किं पुनस्त्वां वसुन्धरे ।
अनन्तशयने देवः शयानं योगशायिनम् ॥ २१ ।
ततः कमलपत्राक्षी नानाभरणभूषिता ।
कृताञ्जलिपुटा देवी प्रसादयति माधवम् ॥ २२ ।
धरण्युवाच‡ ।
अहं भारसमायुक्ता ब्रह्माणं शरणङ्गता ।
प्रत्याख्याता भगवता तेनाप्युक्तमिदं वचः ॥ २३ ।

---

* त्रीनिति साधु ।
† कृष्णमिति (ग) ।
‡ एष पाठ. (ग) पुस्तके नास्ति ।

त्वञ्च कालश्च मृत्युश्च त्वं भूतो भूतभावनः ॥ ३८ ।
आदिमध्यान्तरूपोऽसि मेधा बुद्धिः स्मृतिर्भवान् ।
आदित्यस्त्वं युगावर्त्तस्त्वं तपस्वी महातपाः ॥ ३९ ।
अप्रमाणः प्रमेयोऽसि ऋषीणाञ्च महानृषिः ।
अनन्तश्चासि नागानां सर्पाणामसि* तक्षकः ॥ ४० ।
उद्वहः प्रवहश्चासि वरुणो वारुणो भवान् ।
क्रीड़ाविक्षेपणश्चासि गृहेषु गृहदेवताः† ॥ ४१ ।
सर्व्वात्मकः सर्व्वगतो वर्द्धनो मन एव च‡ ।
सुमनम्वन्तरे चापि वृक्षाणाञ्च वनस्पतिः ॥ ४२ ।
ऋक्षासि त्वञ्च देवेश दोषघ्नश्चासि माधव§ ।
गरुड़ोऽसि महात्मानं वहसि त्वं परायणः ॥ ४३ ।
दुन्दुभिर्नेमिघोषश्च आकाशममलो¶ भवान् ।
जयश्च विजयश्चासि गृहेषु गृहदेवताः ॥ ४४ ।
सर्व्वात्मकः सर्व्वगतश्चेतनो मन एव च ।
भगस्त्वं विषलिङ्गश्च परस्त्वं परमात्मकः ॥ ४५ ।

---

* सर्पोसि (ग) । श्रीमद्भगवद्गीतायामप्येतदर्द्धं वर्त्तते ।

† एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ अतः परं (ग) पुस्तके—
आद्यस्त्वं विद्युतीनाञ्च विद्युतानां महाद्युतिरित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

§ यक्षशोहिज्यस्विदानां जरायूनाञ्च माधवेति (ग) ।

¶ आकाशगगन इति (ग) ।

सर्व्वभूतगमस्त्वार्य्यो नमो देवो नमो नमः* ।
आदिकालात्मकः कृष्णः सर्व्वलोकात्मको विभुः† ॥ ४६ ॥
य इदं पठते स्तोत्रं केशवस्य दृढ़व्रतः ।
व्याधितो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥ ४७ ॥
अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनमाप्नुयात् ।
अभार्य्यो लभते भार्य्यामपतिः पतिमाप्नुयात् ॥ ४८ ॥
उभे सन्ध्ये पठेद्यस्तु माधवस्य महात्मकम् ।
स गच्छेद्विष्णुलोकञ्च‡ नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ४९ ॥
एवन्तु§ अपरोक्षोऽपि भवे तु परिकल्पना ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ५० ॥

इति वराहपुराणे विष्णुस्तवनं नाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* (ग) पुस्तकेऽतः परं—
मां त्वं मयामसि त्रातुं लोकनाथ इहार्हसीति (ग) ।

† आदिकालात्मकं ह्येतत्सर्व्वपापहरं शिवमिति (ग) ।

‡ हीति (ग) ।

§ अयन्विति (ग) ।

चतुर्द्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

संस्तूयमानो भगवान्मुनिभिर्मन्त्रवादिभिः ।
तुष्टो नारायणो देवः केशवः परमो विभुः ॥ १ ।
ततो ध्यानं समास्थाय दिव्यं योगञ्च माधवः ।
मधुरं स्वरमास्थाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ २ ।
तव देवि प्रियार्थाय भक्त्या यं त्वं व्यवस्थिता* ।
अहं त्वां धारयिष्यामि सशैलवनकाननाम् ।
ससागरां ससरितां सप्तद्वीपसमन्विताम् ॥ ३ ।
एवमाश्वासयित्वा† तु वसुधां स च माधवः ।
रूपं सङ्कल्पयामास वाराहं सुमहौजसम् ॥ ४ ।
षट् सहस्राणि चोच्छ्रायो विस्तारेण पुनस्त्रयः ।
एवं नवसहस्राणि योजनानां विधाय च ॥ ५ ।
वामया दंष्ट्रया गृह्य‡ उज्जहार च मेदिनीम् ।
सपर्व्वतवनाकारां सप्तद्वीपां सपत्तनाम्§ ॥ ६ ।

---

* अतः परं (ग) पुस्तके—

कारयिष्यामि ते सर्व्वं यत्ते हृदि व्यवस्थितम् ।

इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

† आश्वासयित्वेति आर्षम्, आश्वास्येति साधु ।

‡ गृह्येति आर्षं, गृहीत्वेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके एतदर्द्धं परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः ।

नगा विलग्नाः पतिताः केचिद्दिशानसंश्रिताः।
शोभन्ते च विचित्राङ्गमेघाः सन्ध्यागमे यथा* ॥ ७ ।
चन्द्रनिर्म्मलसङ्काशा वराहमुखसंस्थिताः।
शोभन्ते† चक्रपाणेश्च मृणालं कर्द्दमे यथा ॥ ८ ।
एवं हि धार्य्यमाणा सा पृथिवी सागरान्विता।
वर्षाणाञ्च सहस्रं हि वज्रदंष्ट्रेण साधुना ॥ ९ ।
तस्यामेव तु कालस्य परिमाणं युगेषु च।
एकसप्ततिमे कल्पे कर्द्दमोऽयं प्रजापतिः ॥ १० ।
ततः पृथिव्या देवश्च भगवान्विष्णुरव्ययः।
अन्योन्याभिमताश्चैव वाराहे कल्प उत्तमे ॥ ११ ।
सा गौः स्तुवति‡ तच्चैव पुराणं परमव्ययम्।
योगेन परमेणैव शरणञ्चैव गच्छति ॥ १२ ।
आधारः कीदृशो देव उपयोगश्च कीदृशः।
काले काले च देवेश कर्म्मणश्चापि कीदृशः ॥ १३ ।
कीदृशी पश्चिमा सन्ध्या कीदृशी पूर्व्वशाश्वतः।
शेषाः समानास्त्वा देव ये तु कर्म्माणि कुर्व्वते ॥ १४ ।
किन्नु संस्थापनं देव आवाहनविसर्ज्जने।
अगुरुङ्गन्धधूपञ्च प्रमाणं§ गृह्यसे कथम् ॥ १५ ।

---

* मेघवर्णमयास्तथेति (ग)।

† निर्म्मलमिति (ख)।

‡ स्तुवतीति आर्षं, स्तौति स्तवीतीति वा साधु।

§ प्रापणमिति (ग)।

कथं पाद्यश्च गृह्णासि स्थापनालेपनानि च ।
कथं दीपश्च दातव्यः कन्द*मूलफलानि च ॥ १६ ।
आसनं शयनञ्चैव किङ्कर्म्मणि विधीयते ।
कथं पूजाधिकर्त्तव्या प्राणास्तत्र च वै कति ॥ १७ ।
पश्चिमा पूर्व्वसन्ध्यायां किं पुण्यञ्चापि† तत्र वै ।
शरदि कीदृशं कर्म्म शिशिरे कर्म्म कीदृशम् ॥ १८ ।
वसन्ते कीदृशं कर्म्म ग्रीष्मे किङ्कर्म्म कारयेत् ।
प्रावृट्काले च किङ्कर्म्म वर्षान्ते किञ्च कारयेत् ॥ १९ ।
यानि तत्रोपयोग्यानि पुष्पाणि च फलानि च ।
कर्म्मण्यास्ते अकर्म्मण्या ये च शास्त्रवहिष्कृताः ॥ २० ।
किङ्कर्म्मणा भोगवता यावद्गच्छति माधवः ।
कथं कर्म्म न चान्येषु अतिगच्छति कीदृशम् ॥ २१ ।
अर्च्चायां किं प्रमाणन्तु स्थापनञ्चापि कीदृशम् ।
परिमाणं कथं देव उपवासश्च कीदृशः ॥ २२ ।
पीतकं शुक्लरक्तं वा कथं गृह्णाति वाससाम्‡ ।
तेषान्तु कानि वस्त्राणि येर्हि तं प्रतिपद्यते ॥ २३ ।
केषु द्रव्येषु संयुक्तं मधुपर्कं प्रदीयते ।
के तु कर्म्मगुणास्तस्य मधुपर्कस्य माधव ।

---

* कथं मूलफलानि चेति (ग) ।

† चाप्नोति (ख) ।

‡ शाश्वतमिति (ग) ।

केषु लोकेषु* गच्छन्ति मधुपर्कस्य भक्षणात्† ॥ २४ ।
स्तवे परमकालेऽपि तव भक्तस्य माधव ।
क्रियमाणन्तु दातव्यं मधुपर्कसमन्वितम् ॥ २५ ।
कानि मांसानि ते देव फलं शाकञ्च कीदृशः ।
प्रापणेष्वपि युज्येत कर्म्म शास्त्रसमायुतम् ॥ २६ ।
आहृतस्य च मन्त्रेण आगते धर्म्मवत्सल‡ ।
केन मन्त्रविधानेन प्राशनन्ते प्रदीयते§ ॥ २७ ।
हृतस्य चोपचारेषु अर्च्चयित्वा यथाविधि ।
कानि कर्म्माणि कुर्व्वीत तव भक्तस्य भोजनात् ॥ २८ ।
यस्तु तं प्रापणं देवं न च दोषप्रसादिकम् ।
केऽत्र भुञ्जति¶ तद्देव सर्व्वशुद्धिकरम्परम् ॥ २९ ।
ये तु एकाग्निनो देवमुपसर्पन्ति माधवम् ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव तव मार्गानुसारिणाम् ॥ ३० ।
व्रतङ्कृत्वा यथोक्तेन येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव तव भक्तिं प्रकुर्व्वताम्‖ ॥ ३१ ।
कृच्छ्रसान्तपने कृत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।

---

* कानि लोकानीति (ग)।

† प्राशनादिति (ग)।

‡ भक्तिवत्सलेति (ग)।

§ प्रदापयेदिति (ग)।

¶ भुञ्जते इति साधु।

‖ कां गतिं पुरुषा यान्ति भविता तव शासनादिति (ग)।

कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्म्मपरायणाः ॥ ३२ ।
वायुाहारं ततः कृत्वा कृष्णं समधिगच्छति ।
तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तौ व्यवस्थिताः ॥ ३३ ।
अक्षारलवणङ्कृत्वा येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्म्मानुसारिणः ॥ ३४ ।
कृत्वा पयोव्रतञ्चैव येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
कां गतिं प्रतिपद्यन्ते नरा ये व्रतकारिणः* ॥ ३५ ।
दत्त्वा गवाह्निकञ्चैव ये प्रपद्यन्ति† माधवम् ।
कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव भक्त्या व्यवस्थिताः ॥ ३६ ।
उञ्छवृत्तिं समास्थाय येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।
कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नरा भिक्षोपजीवनः ॥ ३७ ।
गृहस्थधर्म्मङ्कृत्वा वै येऽभिगच्छन्ति माधवम्‡ ।
कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्म्मपरायणाः ॥ ३८ ।
वैकुण्ठ तव क्षेत्रेषु§ ये तु प्राणान्विमुञ्चते ।
काँल्लोकांस्ते प्रपद्यन्ते तव क्षेत्रेषु ये मृताः ॥ ३९ ।
कृत्वा पञ्चातपञ्चैव¶ माधवाय प्रयच्छति ।

---

* व्रतचारिण इति (ग) ।

† प्रपद्यन्ते इति साधु ।

‡ केशवमिति (ग) ।

§ तव क्षेत्रेषु ये देवेति (क), (ख) ।

¶ पञ्चात्मकञ्चैवेति (ग) ।

कां गतिं वै प्रयान्ति ये तु पञ्चातपे स्थिताः ॥ ४० ।
काष्ठशय्यां समासाद्य ये प्रपश्यन्ति चाच्युतम् ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव काष्ठशय्यां समाश्रिताः ॥ ४१ ।
आकाशशयनङ्कृत्वा ये प्रपद्यन्ति* चाच्युतम् ।
तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तिपरायणाः ॥ ४२ ।
गोव्रजे शयनं कृत्वा ये प्रपद्यन्ति केशवम् ।
तेषान्तु का गतिर्ब्रह्मंस्तव भक्तिपथे स्थिताः† ॥ ४३ ।
शाकाहारं ततः कृत्वा येऽभिगच्छन्ति चाप्युतम्‡ ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव कणभक्षास्तु ये नराः§ ॥ ४४ ।
पञ्चगव्यं ततः पीत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम्¶ ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव ये नरा यावकाशिनः ॥ ४५ ।
आहारं गोमयङ्कृत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
नारायण गतिस्तेषां कीदृशोऽत्र विधिः स्मृतः‖ ॥ ४६ ।
सक्तुं वै भक्षयित्वा तु ये प्रपद्यन्ति चाप्युतम् ।
तेषान्तु का गतिर्द्देव तव कर्म्मपरायणाः** ॥ ४७ ।

---

* प्रपद्यन्ते इति साधु, एवं परत्रापि ।
† देव तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।
‡ माधवमिति (ग) ।
§ तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।
¶ (ग) पुस्तके ये नरा यावकाशिन इत्येतावन्मात्रः पाठो दृश्यते ।
‖ पत्राहारं कृतं तेषां कीदृशोऽत्र विधीयते इति (ग) ।
** शिरसा दोपधारणादिति (ग) । तत्र परश्लोको नास्ति ।

शिरसा दीपकं कृत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
तेषान्तु का गतिर्देव शिरसा दीपधारणात् ॥ ४८ ।
ये हि नित्यं पयः पीत्वा तव चिन्ताव्यवस्थिताः ।
ते गतिं कां प्रपद्यन्ति तव चिन्तापरायणाः ॥ ४९ ।
अश्नाशनं व्रतं कृत्वा ये प्रपद्यन्ति नित्यशः ।
तेषान्तु का गतिर्देव तव भक्तिपरायणाः ॥ ५० ।
भक्षयित्वा तु दूर्व्वां ये प्रपद्यन्ति मनीषिणः ।
तेषान्तु का गतिर्देव स्वधर्म्म*गुणचारिणः ॥ ५१ ।
जानुभ्यां प्रतिपद्यन्ति† तव प्रीत्या च माधव ।
तेषान्तु का गतिर्देव तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ५२ ।
उत्तानशयनं कृत्वा धारयन्ति हि दीपिकाम्‡ ।
ते यान्ति कां गतिन्देव कथ्यते या च शाश्वती§ ॥ ५३ ।
जानुभ्यां दीपकं कृत्वा केशवाय प्रपद्यते¶ ।
तेषान्तु का गतिर्देव कथ्यते चैव शाश्वती ॥ ५४ ।
अवाङ्मुखस्तु भूत्वा‖ वै यः प्रपद्ये**ज्जनार्द्दनम् ।

---

* स्वकर्म्मेति (ग) ।

† प्रतिपद्यन्ते इति साधु ।

‡ येऽभिचार्य्यन्ति दीपिका इति (ग) । अभिचारयन्तीति साधु ।

§ तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः इति (ग) ।

¶ परत्र तेषामिति बहुवचनेन निर्द्देशादत्रापि प्रपद्यन्ते इति बहुवचनप्रयोग एव सम्यक्, तथा कृते तु छन्दोभङ्गः ।

‖ अवाक्शिरस्त्विति (ग), अवाक्शिरा इति साधु ।

** प्रपद्येतेति साधु ।

भगवन् का गतिस्तस्य अवाक्शिरसि शायिनः ॥ ५५ ।
पुत्त्रदारगृहञ्चैव मुक्ता योऽनुप्रपद्यते ।
का गतिस्तस्य सिद्धा तु कथयस्व सुरोत्तम ॥ ५६ ।
भाषितोऽसि मया ह्येवं सर्व्वलोकसुखावहम् ।
गमनागमनञ्चैव त्वत्प्रसन्नेन माधव ॥ ५७ ।
त्वं माता त्वं पिता चैव* सर्व्वधर्म्म† विनिश्चयः ।
अतस्त्वयैव वक्तव्यो योगसाङ्ख्यविनिश्चयः ॥ ५८ ।
त्वां भजंश्च गते जीवे मधुपर्कसमन्वितम् ।
अस्माकुलेषु निक्षिप्य कथञ्चाग्नौ प्रपद्यते ॥ ५९ ।
कां गतिं प्रतिपद्यन्ते‡ त्वद्भक्ता जलमाश्रिताः ।
त्वत्क्षेत्रसंस्थितो वापि तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः§ ॥ ६० ।
स्मरणं पुत्र ते कृष्ण यैस्तु नाम प्रकीर्त्त्यते ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा¶ तेषां वै का गतिर्भवेत् ॥ ६१ ।
उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु हन्यमाना रणे नराः ।
नामप्रकीर्त्तनात्तेषां कीदृशी तु गतिर्भवेत्‖ ॥ ६२ ।
अहं शिष्या च दासी च तव भक्त्या व्यवस्थिता ।

---

* त्वञ्चेति (ग) ।

† कर्म्मेति (ग) ।

‡ अत्र बहुवचनमार्षं, प्रतिपद्यते इति सम्यक्, तथा कृते तु छन्दोभङ्गः ।

§ एतदर्द्धं परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धञ्च (ग) पुस्तके न स्तः ।

¶ सकृन्नारायणेत्युक्तेति (ग) ।

‖ ये तु नाम प्रकीर्त्तन्ते तेषां वै कीदृशी भवेदिति (ग) ।

रहस्यं धर्मसंयुक्तं तन्ममाचक्ष्व माधव ॥ ६३ ॥
एवं तत्परमं* गुह्यं मम प्रीत्या जगद्गुरो ।
सञ्चिन्त्य लोकधर्म्मार्थं† तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६४ ॥

इति वराहपुराणे पृथिव्याः प्रश्नो नाम चतुर्द्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

—०ः०—

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ततो महीवचः श्रुत्वा देवो नारायणोऽब्रवीत् ।
कथयिष्यामि ते देवि कर्म्म स्वर्गसुखावहम् ॥ १ ॥
यत्त्वया पृच्छ्यते देवि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।
स्थितिं सत्तान्तु मर्त्त्यानां भक्त्या ये च व्यवस्थिताः ॥ २ ॥
नाहं दानसहस्रेण नाहं यज्ञशतैरपि ।
तुष्यामि न तु वित्तेन ये नराः स्वल्पचेतसः ॥ ३ ॥
एकचित्तं समाधाय यो मां जानाति माधवि ।
नित्यं तुष्यामि तस्याहं पुरुषं बहुदोषकम् ॥ ४ ॥

---

* ते परममिति (ग) ।
† लोकधर्म्मार्थविस्थाऽर्थेति (ग) ।

---

* शृणु इति साधु, एवं परत्रापि ।

यच्च पृच्छसि मां भद्रे कर्म्म स्वर्गसुखावहम्।
तच्छृणुष्व वरारोहे गदतो मे शुचिस्मिते ॥ ५ ।
ये नमस्यति मां नित्यं पुरुषा बहुचेतसः।
अर्द्धरात्रेऽन्धकारे च मध्याह्ने वापराह्णयोः ॥ ६ ।
यस्य चित्तं न नश्येन* मम भक्तिव्यवस्थितम्।
द्वादश्यामुपवासन्तु यः कुर्य्यान्मम तत्परः।
ते मामेव प्रपश्यन्ति मयि भक्तिपरायणाः† ॥ ७ ।
कृत्वा चैवोपवासन्तु गृह्य‡ चैव जलाञ्जलिम्।
नमो नारायणेत्युक्त्वा आदित्यञ्चावलोकयेत् ॥ ८ ।
यावन्तो विन्दवः किञ्चित्पतन्त्येवाञ्जलेर्जलात्।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ९ ।
अथ चैव तु द्वादश्यां पुरुषा धर्म्मवादकाः।

---

* नश्येदिति साधु।

† न तेषां हि पश्यामि कदाचिदपि माधवीति (ग), तत्रातः परं—
लब्धचेतो गुणश्चैव नरो भक्तिव्यवस्थितः (परायणः)।
इच्छयाऽपि भवेद्भद्रे स्वर्गे वसति सुन्दरि ॥
स्वल्पकेन न गम्यन्ते दुःप्राप्योऽहं वरानने ॥
यानि कर्म्माणि कुर्व्वन्तु मां प्रपश्यन्ति माधवि।
तानि ते कथयिष्यामि येन भक्त्या व्यवस्थिताः ॥
द्वादश्यामुपवासन्तु ये च कुर्व्वन्ति ते नराः।
तेषामेव प्रपश्यन्ति ममभक्तिपरायणाः ॥ इत्यधिकः पाठोऽस्ति।

‡ गृहीत्वेति साधु।

विधिना च प्रयत्नेन ये मां कुर्व्वन्ति मानुषाः* ॥ १० ।
पाण्डुरैश्चैव पुष्पैश्च ग्टष्टैर्धूपैस्तु धूपयेत् ।
यो मे धारयते भूमौ तस्यापि शृणु या गतिः ॥ ११ ।
दत्त्वा शिरसि पुष्पाणि इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।
हृदि कृत्वा तु मन्त्रांश्च शुक्लाम्बरधरो धरे ।
सुमान्यः सुमना ग्टह्य प्रीयतां† मे भगवान्हरिः ॥ १२ ।

नमोऽस्तु विष्णवे व्यक्ताव्यक्तिगन्धिगन्धान् सुगन्धान् वा ग्टह्य ग्टह्य नमो भगवते विष्णवे । अनेन‡ मन्त्रेण गन्धं दद्यात् । श्रुत्वा प्रत्यागतमाधारसवनं पतये भवं प्रविष्टं मे धूप धूपनं ग्टह्णातु मे भगवानच्युतः । अनेन§ मन्त्रेण धूपं दद्यात् ।

श्रुत्वा चैवञ्च शास्त्राणि यो मामेव तु कारयेत् ।
मम लोकञ्च गच्छेत¶ जायेतैव चतुर्भुजः ॥ १३ ।
एतत्ते कथितं देवि श्रेष्ठञ्चैव मम प्रियम् ।
तव चैवं प्रियार्थाय मन्त्रपूजां सुखावहाम् ॥ १४ ।
श्यामाकं स्वस्तिकञ्चैव गोधूमं मुद्गकन्तथा ।
शालयस्तु यवाश्चैव तथा नीवारकाङ्गुकाः ॥ १५ ।

---

* मान्त्रा इति (ग) ।
† प्रियोमे इति (ग) ।
‡ एतेनेति (ग) । ग्टह्णेति चार्षं, ग्टहाणेति साधु ।
§ एतेनेति (ग) ।
¶ गच्छेदिति साधु ।

एतानि यस्तु भुञ्जीत* मम कर्म्मपरायणः ।
शङ्खं चक्रं लाङ्गलञ्च मुसलं स च पश्यति† ॥ १६ ।
ब्राह्मणस्य तु वक्ष्यामि‡ शृणु कर्म्म वसुन्धरे ।
यानि कर्म्माणि कुर्व्वीत मम भक्तिपरायणः ॥ १७ ।
षट्कर्म्मनिरतोभूत्वा अहङ्कारविवर्ज्जितः ।
लाभालाभं परित्यज्य भिक्षाहारी जितेन्द्रियः ॥ १८ ।
मम कर्म्मसमायुक्तः पैशुन्येन विवर्ज्जितः ।
शास्त्रानुसारिमध्यस्थो न हृद्वशिशुचेतनः ॥ १९ ।
एतद्वै ब्राह्मणः कर्म्म एकचित्तो जितेन्द्रियः§ ।
इष्टापूर्त्तञ्च कुरुते स मामेति वसुन्धरे¶ ॥ २० ।
क्षत्रियाणां प्रवक्ष्यामि मम कर्म्मसु तिष्ठताम् ।
यानि कर्म्माणि कुर्व्वीत क्षत्रियोमध्यसंस्थितः ॥ २१ ।
दानशूरश्च कर्म्मज्ञो यज्ञेषु कुशलः शुचिः ।
मम कर्म्मसु मेधावी अहङ्कारविवर्ज्जितः ॥ २२ ।
अल्पभाषी गुणज्ञश्च नित्यं भागवतप्रियः ।
गुरुविद्योऽनसूयश्च निन्द्यकर्म्मविवर्ज्जितः ।
अभ्युत्थानादिकुशलः पैशुन्येन विवर्ज्जितः ॥ २३ ।

---

* एतान् प्रशस्य भुञ्जीतेति (ग) ।

† पश्यति शङ्खचक्रञ्च लाङ्गलं मुषलं सदेति (ग) ।

‡ प्रवक्ष्यामीति (ग) ।

§ एकचित्तायनादिभिरिति (ग) ।

¶ कारयेदिष्टपूर्त्तञ्च न स मामेव पश्यतीति (ग) ।

एतै*र्गुणैः समायुक्तो यो मां व्रजति क्षत्रियः ।
भजते मम यो नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ २४ ।
वैश्यानान्तु प्रवक्ष्यामि मम कर्म्मसु तिष्ठताम् ।
यानि कर्म्माणि कुरुते मम भक्तिपथे स्थितः ॥ २५ ।
एतैर्गुणैः स्वधर्म्मेण लाभालाभविवर्ज्जितः ।
ऋतुकालाभिगामी च शान्तात्मा मोहवर्ज्जितः ॥ २६ ।
शुचिर्दक्षो निराहारी मम कर्म्मरतः सदा ।
गुरुसम्पूजको नित्यं युक्तो भक्तानुवत्सलः ॥ २७ ।
वैश्योऽप्येवं सुसंयुक्तो यस्तु कर्म्माणि कारयेत्† ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ २८ ।
अथ शूद्रस्य वक्ष्यामि कर्म्माणि शृणु माधवि ।
कर्म्माणि यानि कृत्वा तु शूद्रो मह्यं व्यवस्थितः ॥ २९ ।
दम्पती मम भक्तौ यौ मम कर्म्मपरायणौ ।
उभौ भागवतौ भक्तौ मद्भक्तौ‡ कर्म्मनिष्ठितौ ॥ ३० ।
देशकालौ च जानाति रजसा तमसोज्झितः ।
निरहङ्कारशुद्धात्मा आतिथेयो विनीतवान्§ ॥ ३१ ।

---

* एभिरिति (ग) ।

† वैश्यस्त्वेवं तु संयुक्तो योऽनुकर्म्मानुसारयेदिति (ग) ।

‡ मत्पराविति (ग) ।

§ निरहङ्कारशुद्धात्मौ अतिथि धर्म्मवत्सलाविति (ग) । तत्र परत्रापि द्विवचनान्तः पाठः ।

श्रद्दधानोऽतिपूतात्मा लोभमोहविवर्जितः।
नमस्कारप्रियो नित्यं मम चिन्ताव्यवस्थितः॥ ३२।
शूद्रः कर्म्माणि मे देवि य एवं सममाचरेत्।
त्यक्त्वा ऋषिसहस्राणि शूद्रमेव भजाम्यहम्॥ ३३।
चातुर्वर्ण्यस्य कर्म्माणि यत्त्वया परिपृच्छितम्*।
एवं कर्म्मगुणाश्चैव येन भक्त्या व्यवस्थितः॥ ३४।
सर्व्ववर्णानि मां देवि अपरं शृणु ।
येन तत्प्राप्यते योगं तच्छृणुष्व वसुन्धरे॥ ३५।
त्यक्त्वा लाभमलाभञ्च मोहं कामञ्च वर्ज्जयेत्।
न प्रीते च न चीणे च लब्धाऽलब्धं विचिन्तयेत्॥ ३६।
न तिक्तेनातिकटुना मधुराम्लैर्न लावणैः।
न कषायैः स्पृहा यस्य प्राप्नुयात्सिद्धिमुत्तमाम्॥ ३७।
भार्य्या पुत्राः पिता माता उपभोगार्थसंयुतम्।
य एतान्हि परित्यज्य मम कर्म्मरतः सदा॥ ३८।
धृतिश्चः कुशलश्चैव श्रद्दधानो धृतव्रतः।
तत्परो नित्यमुद्युक्तः अन्यकार्य्यजुगुप्सुकः॥ ३९।
बाले वयसि कल्पश्च अल्पभोगी कुलान्वितः।
कारुण्यः सर्व्वसत्त्वानां प्रत्युत्थायी महाक्षमः॥ ४०।
काले मौनक्रियां कुर्य्याद्यावत्तत्कर्म्म कारयेत्।
त्रिकालञ्च दिशो भागं सदा कर्म्मपथि स्थितः॥ ४१।

---

* परिपृष्टमिति साधु। प्रतिभाषितमिति (ग)।

उपपन्नानुभुञ्जानः कर्म्माख्यभोजनानि च ।
अनुष्ठानपरश्चैव मम पार्श्वे मनस्वरः ॥ ४२ ।
काले मूत्रपुरीषाणि विसृज्य स्नानवत्सलः ।
पुष्पे गन्धे च धूपे च मत्कर्म्मणि सदा रतः ॥ ४३ ।
कदाचित्कन्दमूलानि फलानि च कदाचन ।
पयसा याचकेनापि कदाचिद्वायुभक्षणः ॥ ४४ ।
कदाचित्षष्ठकालेन क्वचिद्दष्टमहाफलः ।
कदाचित्तु चतुर्थेन कदाचित्फलमेव च ।
कदाचिद्दशमे भुञ्जेत्पक्षे मासे वसुन्धरे ॥ ४५ ।
य एतत्सप्त जन्मानि मम कर्म्माणि कुर्व्वते ।
योगिनस्तान् प्रपश्यन्ति पूर्व्वोक्तान् कर्म्मसु स्थितान्* ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे विविधकर्म्मोत्पत्तौ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* योगिनस्तांश्च वक्ष्यामि तेनैव च सनातनमिति (ग) ।

षोड़शाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मया प्रोक्तविधानेन यस्तु कर्म्माणि कारयेत् ।
तच्छृणुष्व* महाभागे येन साफल्यमाप्नुयात् ॥ १ ।
एकचित्तः समास्थाय† अहङ्कारविवर्ज्जितः ।
मच्चित्तसंहतो‡ नित्यं शान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ॥ २ ।
फलमूलानि शाकानि द्वादश्यां वा§ कदाचन ।
पयोव्रतश्च तत्काले पुनरेव¶ निरामिषः ॥ ३ ।
षष्ठ्यष्टमी अमावास्या उभे पक्षे चतुर्द्दशी ।
मैथुनं नाभिसेवेत द्वादश्याञ्च तथा प्रिये ॥ ४ ।
एवं योगविधानेन कर्म्म कुर्य्याद्दृढ़व्रतः ।
पूतात्मा धर्म्मसंयुक्तो विष्णुलोकन्तु गच्छति ॥ ५ ।
न ग्लानिर्न्न जरा तस्य न मोहो रोग एव च ।
भुजाष्टादश जायन्ते धन्वी खड्गी शरी गदी ।
तेषां व्युष्टिं प्रवक्ष्यामि मम कर्म्मसमुत्थिताम् ॥ ६ ।

---

* शृणुष्व त्वमिति (ग) ।

† समादायेति (ग) ।

‡ मच्चित्तोपगत इति (ग) ।

§ वै इति (ग) ।

¶ चैवेति (ग) ।

षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
ममार्च्चनविधिङ्कृत्वा मम लोके महीयते ॥ ७ ।
दुःखमेवं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
उचितेनोपचारेण दुःखमोक्षविनाशनम् ॥ ८ ।
अहङ्कारावृतो नित्यं नरो मोहेन चावृतः ।
यो मां नैव प्रपद्येत* ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ९ ।
सर्व्वाशी सर्व्वविक्रेता नमस्कारविवर्ज्जितः ।
यो न मां प्रतिपद्येत ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १० ।
प्राप्तकाले वैश्वदेवे दृष्ट्वा चातिथिमागतम् ।
अदत्त्वा तस्य यो भुङ्क्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ११ ।
सर्व्वान्नानि तु सिद्धानि पाकभेदं करोति यः† ।
तस्य देवा न चाश्नन्ति‡ ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १२ ।
असन्तुष्टस्तु वैषम्ये§ परदाराभिमर्षकः¶ ।
परोपतापी मन्दात्मा ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १३ ।
अकृत्वा पुष्कलं कर्म्म गृहे संवसते‖ नरः ।

---

* ये मां नैव प्रपद्यन्त इति (ग) ।

† पाकभेदन्तु कारयेदिति (ग) ।

‡ न वैश्वदेवा नाश्नन्तीति (ग) ।

§ पैशुन्ये इति (ग) ।

¶ मर्द्दक इति (ग) ।

‖ संवसतीति साधु ।

मृत्युकालवशं प्राप्तस्ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १४ ।
हस्त्यश्वरथयानानि गच्छमानानि* पश्यति ।
धावन्त्यस्याग्रतः पृष्ठे ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १५ ।
अश्नन्ति पिशितं केचित्केचिच्छालिसमन्वितम्† ।
शुष्कान्नं केचिदश्नन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १६ ।
वरवस्त्रावृतां शय्यां समासेवति‡ भूषिताम् ।
केचित्तृणेषु शेरन्ते§ ततो दुःखतरं नु किम्¶ ॥ १७ ।
विद्वान् कृती गुणज्ञश्च सर्व्वशास्त्रविशारदः ।
केचिन्मूकाश्च दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १८ ।
विद्यमाने धने केचित्कृपणा भोगवर्ज्जिताः ।
दरिद्रो जायते दाता ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १९ ।
द्विभार्य्यः पुरुषो यस्तु तयोरेकाम्प्रशंसति ।
एका तु दुर्भगा तत्र ततो दुःखतरं नु किम् ॥ २० ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णाः सुमध्यमे ।

---

* गच्छन्तीति साधु ।

† दत्तशालिसमन्वितमिति (ग) ।

‡ समासेवत इति साधु ।

§ शेरते इति साधु ।

¶ (ग) पुस्तकेऽत परं
सुरूपो दृश्यते कश्चित्पुरुषश्चात्मकर्म्मभि ।
केचिद्विरूपा दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥
इत्यधिक. पाठो दृश्यते ।

पापकर्म्मरता ह्यासन्ततो दुःखतरं नु किम्* ॥ २१ ।
एतत्ते कथितं भद्रे दुःखकर्म्मविनिश्चयम् ।
सर्व्वभूताहितं पापं यत्त्वया परिपृच्छितम्† ॥ २२ ।
यच्च मां पृच्छसे‡ भद्रे शुभं कीदृशमुच्यते ।
तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि मम कर्म्मविनिश्चयम् ॥ २३ ।
कृत्वा तु विपुलं कर्म्म मद्भक्तेषु निवेदयेत् ।
यस्य बुद्धिर्विजायेत§ स दुःखायोपजायते¶ ॥ २४ ।
मां पूजयित्वा नैवेद्यं विशिष्टं परिकल्प्य च‖ ।
शेषमन्नं समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २५ ।
त्रिकालं ये प्रपद्यन्ते मयोक्तेन** वसुन्धरे ।
कृत्वा सायाह्निकं कर्म्म ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २६ ।
देवतातिथिमर्त्यानां त्यक्त्वा चान्नं वसुन्धरे ।
यश्चात्मा वै समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम्†† ॥ २७ ।

---

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति, तत्राऽन्य एव श्लोको विद्यते । यथा—
लब्ध्वा तु मानुषीं सृष्टिं पञ्चभूतसमन्विताम् ।
मामेव न प्रपद्यन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ इति ।

† परिपृष्टमिति साधु ।

‡ पृच्छसीति साधु ।

§ बुद्ध्यावजायेतेति (ग) ।

¶ उपपद्यते इति (ग) ।

‖ मामेवमर्चनं कृत्वा तत्र प्रापणमुत्तममिति (ग) ।

** मामेव चेति (ग) ।

†† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

प्रविष्टस्त्वतिथिर्यस्य निराशो यत्र गच्छति।
येन केनचिद्दत्तेन ततः सौख्यतरं नु किम्॥ २८।
मासि मास्येकदिवसः* अमावास्येति योच्यते†।
पितरो यस्य तृप्यन्ति ततः सौख्यतरं नु किम्॥ २९।
भोजनेषु प्रपन्नेषु यवान्नं यः प्रयच्छति।
अभिन्नमुखरागेण ततः सौख्यतरं नु किम्॥ ३०।
उभयोरपि भार्य्यासु यस्य बुद्धिर्न नश्यति।
समं पश्यति यो देवि ततः सौख्यतरं नु किम्॥ ३१।
अहिंसनन्तु कुर्व्वीत विशुद्धेनान्तरात्मना।
अहिंसापरतः शुद्धः स सुखायोपजायते‡॥ ३२।
परभार्य्यां सुरूपान्तु दृष्ट्वा दृष्टिर्न चाल्यते§।
यस्य चित्तं न गच्छेत¶ ततः सौख्यतरं नु किम्॥ ३३।
मौक्तिकादीनि रत्नानि तथैव कनकानि च।
लोष्टवत्पश्यते‖ यस्तु ततः सौख्यतरं नु किम्॥ ३४।
मुदिते वाश्वनागेन्द्रे उभे सैन्ये पथि स्थिते।

---

* एकदिवसे इति (ग)।

† उपजायते इति (ग)।

‡ उपपद्यते इति (ग)।

§ परभार्य्यांसुरूपांसुदृष्ट्वा दृष्टिर्न चाल्यत इति (ग)।

¶ गच्छेदिति साधु।

‖ पश्यतीति साधु।

यस्तु प्राणान्प्रमुच्येत ततः सौख्यतरं नु किम्* ॥ ३५ ।
लब्धेन चाप्यलब्धेन कुत्सितं कर्म्म गर्हयन्† ।
यस्तु जीवति सन्तुष्टः स सुखायोपपद्यते ॥ ३६ ।
भर्त्तुस्तु वै व्रतं‡ स्त्रीणामेवमेव वसुन्धरे ।
या तोषयति भर्त्तारं ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३७ ।
विद्यते विभवेनापि पुरुषो यस्तु पण्डितः ।
निगृहीतेन्द्रियः पञ्च§ ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३८ ।
सहते चावमानन्तु व्यसने न तु दुर्मनाः ।
यस्येदं विदितं सर्व्वं ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३९ ।
अकामो वा सकामो वा मम क्षेत्रे वसुन्धरे ।
यस्तु प्राणान्प्रमुच्येत¶ ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ४० ।
मातरं पितरञ्चैव यः सदा पूजयन्नरः ।
देवतेव सदा पश्येत्ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ४१ ।
ऋतुकाले तु यो गच्छेन्मासे मासे च मैथुनम् ।
अनन्यमानसो भूत्वा ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ४२ ।
प्रयुक्तः सर्व्वदेवानां यो मामेवं प्रपूजयेत् ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ४३ ।

---

* ३४, ३५ श्लोकौ (ग) पुस्तके न स्तः ।

† वर्ज्जितमिति (ग) ।

‡ भर्त्तुः सुखं व्रतमिति (ग) ।

§ निगृहीतपञ्चेन्द्रिय इति समस्तमेवोचितं, असमस्तत्वार्षम् ।

¶ प्रमुच्येदिति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे शुभनिर्द्देशनिश्चयः ।
सर्व्वलोकहितार्थाय यस्मात्त्वं परिपृच्छसि ॥ ४४ ।

इति वराहपुराणे सुखदुःखं नाम षोड़शाधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु भद्रे महाश्चर्य्यमाहारविधिनिश्चयम् ।
आहारश्चाप्यनाहारं तच्छृणोहि* वसुन्धरे ॥ १ ।
भुञ्जानोयाति चाश्नाति मम योगाय माधवि ।
अशुभं कर्म्म कृत्वापि पुरुषोधर्म्ममाश्रितः ॥ २ ।
आहारश्चैव धर्म्मज्ञ उपभुञ्जीत† नित्यशः ।
सर्व्वं चात्रैव कर्म्मण्या व्रीहयः शालयस्तथा ॥ ३ ।
अकर्म्मण्यानि वक्ष्यामि येन भोज्यन्ति‡ मां प्रति ।
तेन वै भुक्तमार्गेण अपराधो महौजसः ॥ ४ ।

---

* शृणु इति साधु ।

† उपभुञ्जति इति (क, ख) पाठे तत्. उपभुङ्क्ते इति साधु ।

‡ भुज्यन्ते इति साधु ।

प्रथमश्चापराधान्नं न रोचते मम प्रिये ।
भुक्त्वा तु परकीयान्नं तत्परस्तन्निवर्त्तनः ।
द्वितीयस्त्वपराधोऽयं धर्मविघ्नाय वै भवेत् ॥ ५ ।
गत्वा मैथुनसंयोगं यो नु मां स्पृशति* नरः ।
तृतीयमपराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ ६ ।
दृष्ट्वा रजस्वलां नारीमस्माकं यः प्रपद्यते ।
चतुर्थमपराधन्तु दृष्टं नैव† क्षमाम्यहम् ॥ ७ ।
स्पृष्ट्वा तु मृतकञ्चैव असंस्कारकृतन्तु वै‡ ।
पञ्चमश्चापराधं च न क्षमामि§ वसुन्धरे ॥ ८ ।
दृष्ट्वा तु मृतकं यस्तु नाचम्य स्पृशति तु माम्¶ ।
षष्ठन्तं चापराधं‖वै न क्षमामि वसुन्धरे ॥ ९ ॥
ममार्च्चनस्य काले तु पुरीषं यस्तु गच्छति** ।
सप्तमश्चापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १० ।
यस्तु नीलेन वस्त्रेण प्रावृतो मां प्रपद्यते ।
अष्टमश्चापराधश्च†† कल्पयामि वसुन्धरे ॥ ११ ।

---

* स्पृशतीति साधु ।

† वै नेति (ग) ।

‡ दृष्टा तु मृतकञ्चैव नाचाम्य स्पृशति तु मामिति (ग) । स्पृशतीति साधु ।

§ अपराधन्तं न क्षमेयमिति (ग) ।

¶ (ग) पुस्तकेऽत्र स्पृष्टा तु मृतकञ्चेत्याद्यर्द्धं वर्त्तते ।

‖ षष्ठमिमञ्चापराधमिति (ग) ।

** यस्तु वाक्यं प्रभाषत इति (ग) ।

†† तु इति (ग) ।

ममैवार्च्चनकाले तु यस्त्वसमं प्रभाषते।
नवमश्चापराधन्तं* न रोचामि† वसुन्धरे ॥ १२ ।
अविधानं तु यः स्पृश्य‡ मामेव प्रतिपद्यते।
दशमश्चापराधोऽयं मम चाप्रियकारकः ॥ १३ ।
क्रुद्धस्तु यानि कर्म्माणि कुरुते कर्म्मकारकः।
एकादशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १४ ।
अकर्म्मण्यानि पुण्यानि यस्तु मामुपकल्पयेत्।
द्वादशश्चापराधन्तं§ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १५ ।
यस्तु रक्तेन वस्त्रेण कौसुम्भेनोपगच्छति।
त्रयोदशश्चापराधं¶ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १६ ।
अन्धकारे च मान्देवि यः स्पृशेत्‖ कदाचन।
चतुर्द्दशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १७ ।
यस्तु कृष्णेन वस्त्रेण मम कर्म्माणि कारयेत्।
पञ्चदशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे** ॥ १८ ।
अधौतेन तु वस्त्रेण यस्तु मामुपकल्पयेत्।

---

* तु इति (ग)।

† रोचामीति चार्षं, रोचयामीति साधु।

‡ स्पृष्टेति साधु।

§ तु इति (ग)।

¶ त्रयोदशापराधन्त्विति (ग)।

‖ स्पृशेदिति साधु।

** वरानने इति (ग)।

षोडशन्त्वपराधानां कल्पयामि वरानने ॥ १९ ।
स्वयमन्नन्तु योऽश्नीयादज्ञानादपि माधवि ।
सप्तदशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २० ।
यस्तु मात्स्यानि मांसानि भक्षयित्वा प्रपद्यते ।
अष्टादशापराधञ्च कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २१ ।
जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मामुपसर्पति ।
एकोनविंशापराधं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २२ ।
यस्तु मे दीपकं स्पृष्ट्वा मामेव प्रतिपद्यते‡ ।
विंशकञ्चापराधन्तं कल्पयामि वरानने ॥ २३ ।
श्मशानं यस्तु वै गत्वा मामेव प्रतिपद्यते ।
एकविंशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २४ ।
पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो मामेवाभिगच्छति§ ।
द्वाविंशञ्चापराधन्तं कल्पयामि प्रिये सदा ॥ २५ ।
यस्तु वाराहमांसानि प्रापणेनोपपादयेत् ।
अपराधं त्रयोविंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २६ ।
सुरां पीत्वा तु यो मर्त्यः कदाचिदुपसर्पति ।
अपराधं चतुर्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २७ ।
यः कुसुम्भञ्च मे शाकं भक्षयित्वोपचक्रमे ।

---

* अनुजानामि माधवीति (ग) ।

† प्रतिजानामि सुन्दरीति (ग) ।

‡ नवमे दीपकं दृष्ट्वा यो मां स्पृशति माधवीति (ग) ।

§ उपचक्रमे इति (ग) ।

अपराधं पञ्चविंशं कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २८ ।
परप्रावरणेनैव यस्तु मामुपसर्पति ।
अपराधेषु षड्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २९ ।
नवान्नं यस्तु भक्षेत‡ न देवान्न पितॄन्यजेत् ।
सप्तविंशश्चापराधं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३० ।
उपानद्भ्यां च प्रपदे तथा वापीश्च गच्छति ।
अपराधमष्टविंशं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३१ ।
शरीरं मर्द्दयित्वा§ तु यो मामाप्नोति माधवि ।
एकोनत्रिंशापराधो न स स्वर्गेषु गच्छति ॥ ३२ ।
अजीर्णेन समाविष्टो यस्तु मामुपगच्छति ।
त्रिंशकश्चापराधन्तं कल्पयामि यशस्विनि¶ ॥ ३३ ।
गन्धपुष्पाण्यदत्त्वा तु यस्तु धूपं प्रयच्छति ।
एकत्रिंशश्चापराधं कल्पयामि मनस्विनि‖ ॥ ३४ ।
विना भेर्य्यादिशब्देन द्वारस्योद्घाटनं मम ।
महापराधं जानीयाद्द्वात्रिंशन्तं मम प्रिये ॥ ३५ ।
अन्यच्च शृणु वक्ष्यामि दृढव्रतमनुत्तमम् ।

---

* मनोरमे इति (ग) ।

† मनोरमे इति (ग) ।

‡ भक्षयेदिति साधु ।

§ मक्षयित्वेति (ग) ।

¶ वसुन्धरे इति (ङ) ।

‖ एकत्रिंशाऽपराधन्तु कल्पयामि यशस्विनीति (ग) ।

कृत्वा चावश्यकं कर्म मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३६ ।
नित्ययुक्तश्च शास्त्रज्ञो मम कर्मपरायणः ।
अहिंसापरमश्चैव सर्व्वभूतदयापरः ॥ ३७ ।
सामान्यश्च शुचिर्दक्षो मम नित्यं पथे स्थितः ।
निगृह्य चेन्द्रियग्राममपराधविवर्ज्जितः ॥ ३८ ।
उदारो धार्म्मिकश्चैव स्वदारेषु सुनिष्ठितः ।
शास्त्रज्ञः कुशलश्चैव मम कर्मपरायणः* ।
चातुर्वर्ण्यस्य मे भद्रे सन्मार्गेषु व्यवस्थितः† ॥ ३९ ।
आचार्य्यभक्ता देवेषु भक्ता भर्त्तरि वत्सला ।
संसारेष्वपि वर्त्तन्ती‡ गच्छन्ती अग्रतो यदि ।
मम लोकस्थिताः सा वै भर्त्तारम्प्रसमीक्षते§ ॥ ४० ।
पुरुषोयदि मद्भक्तः स्त्रियन्यक्ता च गच्छति ।
स ततोऽत्र प्रतीक्षेत भार्य्यां भर्त्तरि वत्सलाम् ॥ ४१ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म्मणां कर्म चोत्तमम् ।
ऋषयो मां न पश्यन्ति मम कर्मपथे स्थिताः¶ ॥ ४२ ।

---

* कर्मपथे स्थित इति (ग) ।

† एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ वर्त्तमाना इति साधु ।

§ सम्प्रतीक्षते इति (ग) ।

¶ (ग) पुस्तकेऽतः परं—

द्रष्टव्या मम लोकेषु ऋषयोऽपि वरानने ।
किं पुनर्मानुषा ये च मम कर्मव्यवस्थिताः ॥

इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

अन्यदेवेषु ये भक्ता मूढ़ा वै पापचेतसः ।
मम मायाविमूढ़ास्तु न प्रपद्यन्ति* माधवि ॥ ४३ ।
मान्तु ये वै प्रपद्यन्ते मोक्षकामा वसुन्धरे ।
तानहं भावसंसिद्धान्बुद्धा संविभजामि वै ॥ ४४ ।
येन त्वं परया भक्त्या धारितासि मया धरे ।
तेनेदं कथितन्देवि आख्यानं धर्म्मसंयुतम् ॥ ४५ ।
पिशुनाय न दातव्यं न च मूर्खाय माधवि† ।
नादीक्षिताय दातव्यं नोपसर्प्याय यत्नतः ॥ ४६ ।
शठाय च न दातव्यं नास्तिकाय न माधवि ।
वर्ज्जयित्वा भागवतं मम कर्म्मपरायणम् ॥ ४७ ।
एतत्ते कथितन्देवि मम धर्म्मं महौजसम् ।
सर्व्वलोकहितार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४८ ।

इति वराहपुराणे द्वात्रिंशदपराधकथनं नाम सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* प्रपद्यन्ते इति साधु ।

† (ग) पुस्तके एतदर्द्धमन्यथैव दृश्यते —
ततो न चोपदिष्टाय न शठाय प्रदापयेदिति ।

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे भद्रे प्रायश्चित्तं यथाविधि ।
यथावत्स च दातव्यो मम भक्तेन विद्यया ॥ १ ।
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण उद्धृत्य दन्तकाष्ठकम् ।
दीपं न ज्वालयेत्तावद्यावन्न स्पृश्यते धरा* ॥ २ ।
दीपे प्रज्वालिते तत्र हस्तशौचन्तु कारयेत् ।
ततः प्रक्षाल्य हस्तौ तु पुनरेवमुपागतः† ॥ ३ ।
वन्दयित्वास्य चरणौ दन्तधावनमानयेत् ।
अनेनैव तु मन्त्रेण दद्याद्वै दन्तकाष्ठकम् ॥ ४ ।

मन्त्रश्च । भुवनभवन रविसंहरण अनन्तो मध्यश्चेति गृह्णेमं भुवनं दन्तधावनम् ।

यत्त्वया भाषितं सर्व्वमेवं धर्म्मविनिश्चयम् ।
दन्तधावनं दन्ते दद्याद्यावत्कर्म्म वसुन्धरे ॥ ५ ।
निर्म्माल्यं शिरसोत्तार्य्य छृत्वा शिरसि चात्मनः ।
पश्चात्तु जलपूतेन ततो हस्तेन सुन्दरि ॥ ६ ।
कार्य्यात्तु मुखकर्म्माणि स्वल्पेन सलिलेन च ।

---

* यावन्न स्पृशते भूमिं तावद्दीपं न ज्वालयेदिति (ग), स्पृशतीति साधु ।

† अतः परं (ग) पुस्तके अन्यः पाठो वर्त्तते, यथा—
ततः प्रक्षाल्यैव दन्तैर्विगृह्य पूर्व्वं जलशुचिः ।
निरपराधी मध्यस्थ इदं मन्त्रमुदीरयेदिति ॥

मुखप्रक्षालने चेमं शृणु मन्त्रञ्च सुन्दरि ।
यश्चेमं कृतमन्त्रेण संसारात्तु प्रमुच्यते ॥ ७ ।

मन्त्रश्च । तद्भगवन्त्वां गुणश्च आत्मनश्चापि गृह्य वारिणः सर्व्वदेवतानां मुखमेवं प्रक्षालयेत् । एतेन मन्त्रेण सगन्धधूपदीपनैवेद्यं पुनरेवं समर्पयेत् ।

ततः पुष्पाञ्जलिन्दत्त्वा भगवन् भक्तवत्सल ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्* ॥ ८ ।
मन्त्रज्ञानां यज्ञयष्टारं भूतस्रष्टारमेव च ।
अन्यपुष्पाणि संगृह्य कल्यमुत्थाय माधवि ।
पूजयेद्देवं† देवेशं ज्ञानी भागवतः शुचिः ।
निपतेद्दण्डवद्भूमौ‡ सर्व्वकर्म्मसमन्वितः ॥ ९।१० ।
कायं निपतितङ्कृत्वा प्रसीदेति जनार्द्दनम् ।
शिरसा चाञ्जलिङ्कृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रैर्लब्ध्वा संज्ञां त्वयि नाथ प्रसन्ने
त्वदिच्छातो ह्यपि योगिनाञ्चैव मुक्तिः ।
यतस्त्वदीयः कर्म्मकरोऽहमस्मि
त्वयोक्तं यत्तेन देवः प्रसीदतु§ ॥ १२ ।

---

* उदाहरेदिति (ग) ।

† एवं पुष्पाणीति (ग) ।

‡ देवीतस्ते निपतेत्तु इति (ग) ।

§ लब्ध्वा सञ्ज्ञामपि नाथ प्रसन्नेच्छातः
संसारान्मुक्तयेऽहं कर्म्मकरो यत्त्वया पूर्व्वमुक्तं प्रसीदतु इति (ग) ।

एवं मन्त्रविधिङ्कृत्वा मम भक्तिव्यवस्थित: ।
पृष्ठतोऽनुपदङ्कृत्वा शीघ्रं यावन्न हीयते ॥ १३ ।
एवं सर्व्वं समादाय मम कर्म्म दृढ़व्रत: ।
शीघ्रं मेऽभ्यञ्जनन्दद्यात्तैलेनाथ घृतेन वा ॥ १४ ।
तत: स्नेहं समुद्दिश्य* मन्त्रज्ञ: कर्म्मकारक: ।
एवं चित्तं समाधाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्† ॥ १५ ।
मन्त्र: ।—स्नेहं स्नेहेन संगृह्य लोकनाथ मया हृतम् ।
सर्व्वलोकेषु सिद्धात्मा ददाम्यात्मकरेण च ।
मया प्रोक्त: चमस्वेति तुभ्यञ्चैव नमो नम: ॥ १६ ।
एवं मन्त्र: समाख्यातस्तेनाज्यात्प्रथमं शिर:‡ ।
दक्षिणाङ्गं ततोऽभ्यज्याद्वाममङ्गं ततोऽनु च§ ॥ १७ ।
पश्चात्पृष्ठं समभ्यज्य ततोभ्यज्यात्कटिं तथा¶ ।
पश्चाल्लिम्पेत्ततो भूमिं गोमयेन दृढ़व्रत: ॥ १८ ।
तस्य दृष्ट्वा श्रुतं भद्रे गोमयेन सुनिश्चितम्‖ ।
यानि पुण्यान्यवाप्नोति तानि मे गदत: शृणु** ॥ १९ ।

---

* ततस्तं स्नेहमुद्दिश्येति (ग) ।

† (ग) पुस्तके चश्मादनन्तरं 'मन्त्रा ऊचु:' इत्यधिक: पाठो वर्त्तते ।

‡ एवं मन्त्रै: समाख्यात: शिरसि प्रथमं ददाविति (ग) ।

§ पश्चाद्दक्षिणमङ्गेषु ततो वामन्तु लेपयेदिति (ग)।

¶ पश्चात्पृष्ठं समारुह्य तत: पश्चात्कटिन्तथेति (ग) ।

‖ लिम्प यत्र सुनिश्चित: इति (ग) ।

** मम मार्गानुसारिण इति (ग) ।

अज्यमानमपि तथा यावन्तस्तैलविन्दवः* ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ २० ।
ततः पुण्यकृताँल्लोकान्पुरुषो योऽनुलिप्यते† ।
एकैककणसंख्यातः स्वर्गलोके महीयते‡ ॥ २१ ।
एवं योऽभ्यञ्जयेद्गात्रं तैलेन तु घृतेन वा§ ।
तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके प्रतिष्ठति¶ ॥ २२ ।
अथ चोद्वर्त्तनं भद्रे प्रवक्ष्यामि प्रियं मम ।
येन शुध्यन्ति चाङ्गानि मम प्रीतिश्च जायते|| ॥ २३ ।
भोगिना यदि वा रोध्रं यदि पिप्पलिकामधु ।
मधूकमश्वपर्णं वा रोहिणञ्चैव कर्कटम् ।
एतेषां प्राप्य लभते शास्त्रज्ञः कर्मकारकः ॥ २४ ।
करेण यस्य चूर्णेन पिष्टचूर्णेन वा पुनः ।
एतदुद्वर्त्तनं** कुर्यान्मम गात्रसुखावहम् ॥ २५ ।

---

* यावन्ति जलविन्दूनि लिप्यमानस्य सुन्दरीति (ग) ।
विन्दूनीति क्लीवमार्षं विन्दव इति साधु ।

† पुरुषैर्योऽनुलिप्यत इति (ग) ।

‡ एकेनैवानुलेपेन गोषु योन्या प्रमुच्यते इति (ग) ।

§ एवं योऽभ्यञ्जनं दत्त्वा विशिष्टेनैव कर्मणा ।
यावन्तो विन्दवः केचित्स्नेहं घृततिलानि वेति (ग) ।

¶ प्रतिष्ठते इति साधु ।

|| विशुद्धिर्मम जायत इति (ग) ।

** एतेनोद्वर्त्तनमिति (ग) ।

यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम कर्म्मानुसारकः ।
एवमुद्वर्त्तनङ्कृत्वा स्नानकर्म्म तु* कारयेत् ॥ २६ ।
तत आमलकञ्चैव वसुगन्धार्णमुत्तमम् ।
तेन मे सर्व्वगात्राणि मर्द्दयित्वा दृढ़व्रतः ।
जलकुम्भं ततो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत्† ॥ २७ ।
देवानां देवदेवोऽसि देव अनादिभूत ।
तवाव्यक्तरूपं स्नानं गृहाण माम्‡ ॥ २८ ।
एवन्तु स्नापनं कुर्य्यान्मम मार्गानुसारकः ।
अथ सौवर्णकुम्भेन रजतस्य घटेन वा ।
एतेषामप्यलाभेन कर्म्मज्ञः कर्म्म कारयेत् ।
ताम्रकुम्भमयेनैव कुर्य्यात्स्नापनमुत्तमम् ॥ २९।३० ।
एवन्तु स्नापनङ्कृत्वा विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
पश्चाद्गन्धः प्रदातव्यः प्रकृष्टो मन्त्रसंयुतः§ ॥ ३१ ।
सर्व्वगन्धाः सौमनस्याः सर्व्ववर्णाश्च ते मताः ।
उत्पन्नाः सर्व्वलोकेषु त्वया सत्येषु योजिताः¶ ॥ ३२ ।

---

* सर्व्वकर्म्माणीति (ग) ।

† (ग) पुस्तकेऽतः परं (मन्त्रा ऊचु) इति पाठः ।

‡ देवाना देवोऽसि देव अनादि अनन्तव्यक्तरूपस्नानं गृह्य मामिति (ग) ।

§ अतः परं (ग) पुस्तके (मन्त्रा ऊचु) इति पाठः ।

¶ सर्व्वगन्धाः सर्व्वसौगन्धिभिश्चैव सर्व्वे वर्णा ये केचिदनिन्द्यवर्णास्त्वया दत्ताः लोकेषु देवता वा देहिन गति सुगन्धं ममादाग्राश्च समावेदमपश्यपि मम भक्ताय प्रतिगृह्णाशु माधव इति (ग) ।

मया च ते तवाङ्गेषु तानावह शुचीन्प्रभो ।
मम भक्त्या सुसन्तुष्टः प्रतिगृह्णीष्व* माधव ॥ ३३ ।
एवं गन्धांस्ततो दत्त्वा उत्कृष्टं कर्म्म कारयेत् ।
कर्म्मण्यान्यपि माल्यानि ततो मह्यं प्रदापयेत्† ॥ ३४ ।
तदेव‡ चार्च्चनङ्कृत्वा कर्म्मण्यः§ कर्म्मसम्मितः ।
ततः पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ३५ ।
जलजं स्थलजञ्चैव पुष्पं कालोद्भवं शुचि ।
मम संसारमोक्षाय गृह्ण गृह्ण|| ममाच्युत ॥ ३६ ।
एवंविधोपचारेण अर्च्चयित्वा मम प्रियम् ।
पश्चाद्धूपञ्च मे दद्यात्सुगन्धद्रव्यसम्मितम्** ॥ ३७ ।
धूपं गृह्य विधानेन ममोक्तं सुखवल्लभम्†† ।
उभयेषु कुलेष्वात्मा धूपमन्त्रमुदीरयेत्‡‡ ॥ ३८ ।
वनस्पतिरसं दिव्यं बहुद्रव्यसमन्वितम् ।
मम संसारमोक्षाय धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ३९ ।

---

* प्रतिगृहाणेति साधु ।

† कर्म्मण्येष्वपि माल्येषु शीघ्रमेव प्रदापयेदिति (ग) ।

‡ तमेवेति (ग) ।

§ कर्म्मज्ञ इति (ग) ।

¶ उदाहरेदिति (ग) ।

|| गृहाण गृहाणेति साधु ।

** पश्चाद्धूपाश्च मे दद्याद्गन्धद्रव्यसमन्वितानिति (ग) ।

†† ममायुक्तं महत्तरमिति (ग) ।

‡‡ उदाहरेदिति (ग) ।

मन्त्रः।—शान्तिर्वै सर्व्वदेवानां शान्तिर्मम परायणम्।
सांख्यानां शान्तियोगेन धूपं गृह्ण नमोऽस्तु ते*।
त्राता नान्योऽस्ति मे कश्चित्त्वां विहाय जगद्गुरो॥ ४०।
एवमभ्यर्च्चनङ्कृत्वा माल्यगन्धानुलेपनैः।
पश्चाद्वस्त्रञ्च वै दद्यात्† क्षौमशुक्लं सपीतकम्॥ ४१।
एवञ्चैव‡ समादाय कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम्।
दिव्ययोगं समादाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्§॥ ४२।
प्रीयतां भगवान्पुरुषोत्तमः
श्रीनिवासः श्रीमानानन्दरूपः।
गोप्ता कर्त्ताधिकर्त्ता नान्यनाथ
भूतनाथ आदिरव्यक्तरूपः।
क्षौमं वस्त्रं पीतरूपं मनोज्ञं
देवाङ्गे स्वे गात्रप्रच्छादनाय¶॥ ४३।
वस्त्रैर्विभूषणं कृत्वा मम गात्रानुसारिणम्।
पश्चात्पुष्पं गृहीत्वा तु आसनञ्चोपकल्पयेत्।
गृहीत्वा प्रणवाद्येन‖ धर्म्मपुष्पेण संव्रतः॥ ४४।

---

* शान्तिदेवतामेव काष्ठे वधति शान्तिः।
सांख्यानां शान्तियोगानां गृह्ण धूप मम संसारमोचणमिति (ग)।
† ततो दद्यादिति (ग)।
‡ एवं वस्त्रमिति (ग)।
§ अतः परं (मन्त्रा ऋचुः) इति (ग)।
¶ देव त्वं गृह्ण गात्रप्रदानाय चेति (ग)।
‖ प्रणवाद्येनेति (ग)।

इदं परायणं परस्परप्रीतिकरं प्राणरक्षणं प्राणिनां खिष्टं तदनुकल्पं सत्यमुपयुक्तमात्मने तदेव गृहाण* ।

एवन्तु प्रापणं कृत्वा मम मार्गानुसारकः ।
मुखप्रक्षालनं दत्त्वा शीघ्रमेव प्रकल्पितम्† ॥ ४५ ।
शुचिः स्तुवति‡ देवानामेतदेव§ परायणम् ।
शौचार्थन्तु जलं गृह्य कृत्वा प्रापणमुत्तमम् ॥ ४६ ।
एवन्तु भोजनं दत्त्वा व्यपनीय तु प्रापणम् ।
ताम्बूलन्तु ततो गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ४७ ।

मन्त्रः—अलङ्कारं सर्व्वतो देवानां द्रव्योनुक्तः सर्व्वसौगन्धिकादिभिः गृह्य ताम्बूल लोकनाथविशिष्टमस्माकञ्च भवनं तव प्रतिमा च ह‖ ।

अलङ्कारं मुखे श्रेष्ठं तव प्रीत्या मया कृतम् ।
मुखप्रसादनं श्रेष्ठं देव गृह्ण मया कृतम्** ॥ ४८ ।

---

* इदं परापरं नाम परस्परेण शास्त्रपरप्रमाणं प्रमाणिना वै त्विष्टं तदनुकल्पप्रयुक्तमात्मानं सत्यं सदैव गृह्णातु इति (ग) ।

† मन्त्रप्रकल्पितमिति (ग) ।

‡ स्तवेति इति (ग) । स्तौतीति साधु ।

§ एवञ्चैवमिति (ग) ।

¶ अतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति (ग) ।

‖ तव प्रीतिमें भवनिति (ग) ।

** मनोहरमिति (ग) ।

एतेनैवोपचारेण मद्भक्तः कर्म्म कारयेत् ।
अनुमुक्तो महालोकान् पश्यति* मम नित्यशः ॥ ४८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे देवोपचारविधिर्नाम
अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एवं कर्म्मविधिं श्रुत्वा सर्व्वसंसारमोक्षणम् ।
प्रसन्नवदनन्देवं पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥ १ ।
एवं महौजसं कर्म्म तव मार्गानुसारतः ।
त्वत्तस्तु प्रापणविधिस्तव प्रीत्या मया श्रुतः ।
केन द्रव्येण संयुक्तं तन्ममाचक्ष्व माधव ॥ २ ।
वसुधाया वचः श्रुत्वा वराहः प्रीतमानसः* ।
उवाच धर्म्मसंयुक्तं धर्म्मज्ञो वाक्यकोविदः ॥ ३ ।

---

* पश्यतीति साधु ।

* परमात्मवानिति (ग) ।

वराह उवाच ।

येन मन्त्रेण संयुक्तो मम प्रापणकं नयेत् ।
सप्त व्रीहीन्ततो गृह्य पयसा सह संयुतम् ॥ ४ ।
परमन्नस्य शाकानि मधूकोदुम्बरस्तथा ।
एते चान्ये च बहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
कर्म्मण्याश्च त एतेषां ये मया* परिकीर्त्तिताः ॥ ५ ।
व्रीहीणाञ्च प्रवक्ष्यामि उपयोग्यानि माधवि ।
एकाग्रं मानसं कृत्वा† प्रापणं शृणु सुन्दरि ॥ ६ ।
धर्म्मचिल्लिकशाकञ्च सुगन्धं रक्तसालिकौ ।
दीर्घशालिमहाशाली वरकुङ्कुममाचिकौ ॥ ७ ।
आमोदाशिवसुन्दर्य्यौ शिरीकाकुलशालिकाः‡ ।
विविधं यावकान्नञ्च ज्ञेयान्येतानि कर्म्मणि ॥ ८ ।
कर्म्मण्या मुद्गमाषा वै तिलकङ्कुलिच्छकाः ।
गवेधुकं महामोहं मकुष्ठमथवाहिजाम् ।
श्यामाकमिति चोक्तानि कर्म्मण्यानि वसुन्धरे§ ॥ ९ ।
कर्म्मण्यानि च शाकानि विजानीहि वसुन्धरे ।
एतानि प्रतिगृह्णामि यच्च¶ भागवतं प्रियम् ॥ १० ।

* कर्म्मश्च य एतेषां ते मयेति (ग) ।

† एकचित्तं समादायेति (ग)

‡ कान्निका इति (ग) ।

§ (ग) ८ श्लोकस्य उत्तरार्द्धं ९ श्लोकश्च न स्तः ।

¶ प्रतिगृह्णाम्यहमेतामिति (ग) ।

मार्गमांसं वरं छागं शासं समनुयुज्यते ।
एतान् हि प्राप्णी दद्यान्मम चैतत्* प्रियावहम् ॥ ११ ।
युञ्जानो वितते यज्ञे ब्राह्मणे वेदपारगे ।
भागो ममास्ति तत्रापि पशूनां छागलस्य च ॥ १२ ।
माहिषं वर्ज्जयेन्मह्यं चीरं दधि घृतं ततः ।
वर्ज्जयेत्तत्र मांसानि यजुषा वैष्णवोऽश्रुते ।
परं पायसमपि वर्ज्यानि तन्मांसं चेतकः खुरे ॥ १३ ।
पक्षिणाञ्च प्रवक्ष्यामि ये प्रयोज्या वसुन्धरे ।
ये चैव मम क्षेत्रेषु उपयुज्यन्ति† नित्यशः ॥ १४ ।
लावकं वार्त्तिकञ्चैव प्रशस्तञ्च कपिञ्जलम् ।
एते चान्ये च बहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
मम कर्म्मणि योग्या ये ते मया परिकीर्त्तिताः ॥ १५ ।
यस्त्वेतत्तु विजानीयात्कर्म्मकर्त्ता तथैव च‡ ।
नापराध्नोति स नरो मम चोक्तं§ वचः प्रिये ॥ १६ ।
ते च भोज्यास्त्वा¶ मद्भक्त्या मम भक्तसुखावहाः ।

---

* मम चैवेति (ग) ।

† उपयुज्यन्ते इति साधु ।

‡ कदाचनेति (ग) ।

§ ततश्च नापराधोक्तं ममैवोक्तमिति (ग) ।

¶ भोग्यार्थेति (ग) ।

ततोपपष्टव्यमिवं हि य इच्छेत्*सिद्धिमुत्तमाम् ॥ १७ ।
य एतेन विधानेन यजिष्यन्ति वसुन्धरे ।
प्राप्नुवन्ति परां सिद्धिं ममैव कृतकर्म्मिणः† ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रापणद्रव्यकर्म्मण्यमोक्षनियमविधिर्नाम
ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।
शृणुष्व परमं गुह्यं पूर्व्वं पृष्टं त्वया धरे* ।
देवि सर्व्वं प्रवक्ष्यामि संसारतरणं महत् ॥ १ ।
स्नानं कृत्वा यथान्यायं मम कर्म्मपरायणाः ।
उपसर्पन्ति ये भक्त्या कट्वाशा जितेन्द्रियाः ॥ २ ।
यश्चैवमुच्यते भद्रे मम रूपं सनातनम् ।

---

* यदाप्नोति (ग) ।

† प्राप्नोति परमां सिद्धिं ममैव कृतकर्म्मण इति (ग) ।

---

* शृणोहि परमं गुह्यं यत्त्वया परिपृच्छितमिति (ग) ।
पृष्ट इति साधु । परिपृष्टमिति साधु ।

अहमेव वरारोहे सर्व्वभूतसनातनम् ॥ ३ ।
अधश्चोर्द्धञ्च तिर्य्यक् च अहमेव व्यवस्थितः ।
दिशाश्च विदिशाश्चैव उपर्य्युपरि भाविनि ॥ ४ ।
सर्व्वथा वन्दनीयास्ते मम भक्तेन सर्व्वदा* ।
क्रियासमूहयुक्तेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ५ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि† गुह्यं लोके महद्यशः ।
यथा वै वन्दनीयास्ते मम मार्गानुसारिणः ॥ ६ ।
कृत्वापि परमं कर्म्म बुद्धिमादाय तद्विधाम् ।
ततः पूर्व्वमुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
ओं नमो नारायणेत्युक्त्वा‡ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७ ।

यजामहे धर्म्मपरायणोऽहं
नारायणं सर्व्वलोकप्रधानम् ।
ईशानमाद्यं पुरुषं पुराणं
संसारमोक्षाय कृपाकरन्तम् ॥ ८ ।

ततः पश्चान्मुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
द्वादशाक्षरमुच्चार्य्य§ इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ९ ।

---

* नित्यशः इति (ग) ।
† अन्यत्ते संप्रवक्ष्यामीति (ग) ।
‡ मूलयोगं समादायेति (ग) ।
§ ओंनमो नारायणेत्युक्तेति (ग) ।
¶ (ग) पुस्तकेऽतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

यथा तु देवः प्रथमादिकर्त्ता
पुराणकल्पश्च यथा विभूतिः।
तथा स्थितश्चादिमनन्तरूप-
ममोघसङ्कल्पमनन्तमीडे ॥ १० ॥
ततस्तेनैव कालेन* पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम्।
तेनैव चास्य योगेन भूत्वा चैवोत्तरामुखः।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ॥
यजामहे दिव्यं परं पुराण-
मनादिमध्यान्तमनन्तरूपम्।
भवोद्भवं विश्वकरं प्रशान्तं
संसारमोक्षावहमद्वितीयम् ॥ १२ ॥
ततस्तेनैव कालेन भूत्वा वै दक्षिणामुखः।
नमः पुरुषोत्तमायेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १३ ॥
यजामहे यज्ञमहो रूपन्तु सत्यं
ऋतञ्च कालादिमरूपमाद्यम्।
अनन्यरूपञ्च महानुभावम्।
संसारमोक्षाय कृतावतारम् ॥ १४ ॥
काष्ठकृत्यस्ततो भूत्वा कृत्वा चेन्द्रियनिग्रहम्।
अच्युते तु मनः कृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १५ ॥
यजामहे सोमपं भवन्तं ते
सोमार्कनेत्रं शतपत्रनेत्रम्।

---

* अथ तस्मिंस्तु कालेऽस्मिन्निति (क)।

जगत्प्रधानं ननु लोकनाथं
मृत्युत्रिसंसारविमोक्षणञ्च ॥ १६ ।
त्रिषु सन्ध्यास्वनेनैव विधिना कुर्य्यान्मम च कर्म्म तत् ।
बुद्ध्या युक्त्या च मत्या च यदीच्छेत्परमां गतिम्* ॥ १७ ।
गुह्यानां परमं गुह्यं योगानां परमो निधिः† ।
सांख्यानां परमं सांख्यं कर्म्मणां कर्म्म चोत्तमम् ॥ १८ ।
एतन्न दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय शठाय च ।
दीक्षितायैव दातव्यं सुशिष्याय दृढ़ाय च ॥ १९ ।
एतन्मरणकालेऽपि गुह्यं विष्णुप्रभाषितम् ।
बुद्ध्या धारयितव्यञ्च न विस्मर्त्तव्यं कदाचन‡ ॥ २० ।
य एतत्पठते§ नित्यं कल्पोच्चार्यी दृढ़व्रतः ।
ममापि हृदये नित्यं स तिष्ठति न संशयः¶ ॥ २१ ।
य एतेन विधानेन त्रिसन्ध्यं कर्म्म कारयेत् ।
तिर्य्यग्योनिविनिर्मुक्तो‖ मम लोकाय गच्छति ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे त्रिसन्ध्यामन्त्रोपस्थानकरणं नाम
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* एतेषां त्रिषु सन्ध्यासु कर्म्मचैवं समाचरेत् ।
बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा यदीच्छेत्परमां गतिमिति (ग) ।

† योगानां परमो योगो गुह्यानां परमः पर इति (ग) ।

‡ बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा विस्मरेन्न कदाचनेति (ग) ।

§ पठतीति साधु ।

¶ संस्थितं त्रिगुणान्वितमिति (ग) ।

‖ तिर्य्यग्योन्यापि संप्राप्त इति (ग) ।

एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

येन गर्भं न गच्छेत* तच्छृणुष्व वसुन्धरे† ।
कथयिष्यामि ते श्लोवं सर्व्वधर्म्मविनिश्चयम् ॥ १ ।
कृत्वापि विपुलं कर्म्म आत्मानं न प्रशंसति ।
करोति बहुकर्म्माणि शुद्धेनैवान्तरात्मना ॥ २ ।
कृत्वा तु मम कर्म्माणि‡ समर्थोऽनुग्रहे रतः ।
कार्य्याकार्य्ये विजानाति सर्व्वधर्म्मेषु निष्ठितः ॥ ३ ।
शीतोष्णवातवर्षादिक्षुत्पिपासासहश्च यः ।
यो दरिद्रो निरालस्यः सत्यवागनसूयकः ॥ ४ ।
स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जकः§ ।
सत्यवादी विशुद्धात्मा नित्यं भागवतप्रियः ॥ ५ ।
संविभाज्य विशेषज्ञो नित्यं ब्राह्मणवत्सलः ।

---

* गच्छेदिति साधु ।

† तम्मे शृणुहि माधवीति (ग) । शृणु इति साधु ।

‡ कार्य्याणीति (ग) तत्राऽतः परं—

नैव कुर्व्वत्यहंकारं क्रोधं चैव न गच्छति ।
समं पश्यति चित्तेन लाभालाभविवर्ज्जितः ।
पञ्चानामिन्द्रियाणाञ्च समर्थो निग्रहे रतः ॥

ति पाठो वर्त्तते ।

§ विवर्ज्जितः इति (ग) ।

प्रियभाषी* द्विजानाञ्च मम कर्म्मपरायणः ।
कुयोनिन्तु न गच्छेत मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व† वसुन्धरे ।
यो वियोनिं न गच्छेत‡ मम कर्म्मपरायणः ॥ ७ ।
जीवहिंसानिवृत्तस्तु§ सर्व्वभूतहितः शुचिः ।
सर्व्वत्र समतायुक्तः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ८ ।
बाल्ये स्थितोऽपि वयसि क्षान्तो दान्तः शुभे रतः ।
नित्यं नैव विजानाति परेणापकृतं क्वचित् ॥ ९ ।
कर्त्तव्यं संस्मरेत्सर्व्वं मम सत्यञ्च जल्पति¶ ।
व्यलीकादिनिवृत्तो यस्तथेतिकृतनिश्चयः ॥ १० ।
नित्यञ्च वृत्तिमान्कश्चि‖त्परोक्षेऽपि न चाक्षिपेत् ।
ऋतुकालेऽपि गच्छेयः अपत्यार्थी स्वकां स्त्रियम् ॥ ११ ।
ईदृशास्तु नरा भद्रे मम कर्म्मपरायणाः ।
ते वियोनिं न गच्छन्ति मम गच्छन्ति सुन्दरि ॥ १२ ।

---

* प्रियवादीति (ग) ।

† शृणु इति साधु, एवं सर्व्वत्र ।

‡ गच्छेदिति साधु ।

§ जीवांस्तु ये न हिंसन्तीति (ग) ।

¶ असत्यञ्च न जल्पतीति (ग), तत्र इतः पूर्व्वं पाठभेदोऽस्ति तत्राशुद्धबहुलतया परित्यक्त एव ।

‖ नित्यञ्च धृतिमान्यश्चेति (ग), तत्र परोक्षे च न निक्षिपेदिति च पाठः ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे।
पुरुषाणां प्रसन्नानां यश्च धर्म्मः† सनातनः॥ १३।
मनुनाप्यन्यथा दृष्टोह्यन्यथाङ्गिरसेन च।
शुक्रेण चान्यथा दृष्टोगौतमेनापि चान्यथा॥ १४।
सोमेन चान्यथा दृष्टोरुद्रेणाप्यन्यथा पुनः।
शङ्केन चान्यथा दृष्टोलिखितेनापि चान्यथा॥ १५।
काश्यपेनान्यथा दृष्टोधर्म्मेणाप्यन्यथा धरे।
अग्निना वायुना चैव दृष्टोधर्म्मोऽन्यथा धरे॥ १६।
यमेन चान्यथा दृष्टइन्द्रेण वरुणेन च।
कुवेरेणान्यथा दृष्टः शाण्डिल्येनापि चान्यथा॥ १७।
पुलस्त्येनान्यथा दृष्टआदित्येनापि चान्यथा।
पितृभिश्चान्यथा दृष्टोह्यन्यथापि स्वयम्भुवा॥ १८।
आत्मनात्मनि धर्म्मेण ये नरा निश्चितव्रताः।
स्वकं पालयते धर्म्मं स्वमतेनैव भाषितम्॥ १९।
परवादं न कुर्व्वीत सर्व्वधर्म्मेषु निश्चितम्।
नै निन्देद्दर्म्मकार्य्याणि आत्मधर्म्मपथे स्थितः॥ २०।
एभिर्गुणैः समायुक्तो मम कर्म्माणि कारयेत्‡।
वियोनिं स न गच्छेत§ मम लोकाय गच्छति॥ २१।

---

* शृणु इति साधु। एवं परत्रापि।

† मम इति (ग)।

‡ कुर्व्वतीति (ग)। करोतीति साधु।

§ गच्छेदिति साधु। एवं परत्रापि।

पुनरन्यत्तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्वेह माधवि ।
तरन्ति पुरुषा येन गर्भसंसारसागरम्* ॥ २२ ।
जितेन्द्रिया जितक्रोधा लोभमोहविवर्ज्जिताः ।
आत्मोपकारका नित्यन्देवातिथिगुरुप्रियाः† ॥ २३ ।
हिंसादीनि न कुर्व्वन्ति मधुमांसविवर्ज्जकाः‡ ।
मनसा ब्राह्मणीञ्चैव योगच्छेन्न कदाचन ॥ २४ ।
विप्राय कपिलां दद्याद्दृढं सान्त्वेन पालयेत् ।
सर्व्वेषाञ्चैव पुत्राणां न विशेषं करोति यः§ ॥ २५ ।
संक्रुद्धं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यस्तु तत्र प्रसादयेत् ।
यः स्पृशेत्कपिलां भक्त्या कुमारीं न च दूषयेत् ॥ २६ ।
अग्निं न च क्रमेत्पद्भ्यां न च पुत्रेण भाषयेत् ।
जले न मेहयेद्यस्तु¶ गुरुभक्तो न जल्पकः ॥ २७ ।
एवं धर्म्मेण संयुक्तो योऽसु मां प्रतिपद्यते ।
स च गर्भं न गच्छेत मम लोकाय गच्छति ॥ २८ ।

इति वराहपुराणे योनिगर्भमोचणो नाम
एकविंशत्यधिकशततमोऽध्याय ।

---

* सागरादिति (ग) ।
† देवतातिथिषु प्रिया इति (ग) ।
‡ विवर्ज्जिता इति (ग) ।
§ विशेषं यो न कुर्व्वतीति (ग) ।
¶ जलेन मेहनञ्चैवेति (ग) ।

द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गुह्यानां परमं गुह्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तिर्य्यग्योनिगताश्चापि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १ ।
अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यां मैथुनं यो न गच्छति ।
भुक्ता परस्य चान्नानि यश्चैव न विकुत्सति ॥ २ ।
बाल्ये वयस्यपि च यो† मम नित्यमनुव्रतः ।
येन केनापि सन्तुष्टो यो मातापितृपूजकः ॥ ३ ।
आयासे जीवति न यः प्रविभागी गुणान्वितः‡ ।
दाता भोक्ता च कार्य्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयतः ॥ ४ ।
विकर्म्म नाभिकुर्व्वीत कौमारव्रतसंस्थितः ।
सर्व्वभूतदयायुक्तः सत्वेन च समन्वितः ॥ ५ ।

---

* मुच्यन्तीति आर्षं, मुच्यन्ते इति साधु । येन गच्छति किल्बिषा इति (ग) ।

† बाले वयसि वर्त्तेत इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्र एवं पाठोऽस्ति—

प्राशं भुञ्जीत नित्यञ्च स्वयं न परिवेषकः ।
अलुब्ध. सर्व्वकार्य्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयत: ।
विकर्म्म नाभिकुर्व्वीत कौमारव्रतसंस्थित. ।
सर्व्वभूतदयोनित्यं सविभागी गुणान्वित ।
दाता भोक्ता च सच वै सत्वेन च समन्वितः ॥ इति ।

मत्वा च निस्पृहोऽत्यन्तं परार्थेष्वस्पृहः सदा* ।
ईदृग्बुद्धिं समादाय मम कर्म्म करोति यः† ।
तिर्य्यग्योनिं न गच्छेत मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।
इमं गुह्यं वरारोहे देवैरपि‡ दुरासदम् ।
तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ ७ ।
जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदजानि कदाचन ।
ये न हिंसन्ति भूतानि शुद्धात्मानो दयापराः§ ॥ ८ ।
यस्तु कोकामुखे देवि ध्रुवं प्राणान्परित्यजेत् ।
मनसा न चलत्येव मम वल्लभतां व्रजेत् ॥ ९ ।
ततो विष्णुवचः श्रुत्वा सा मही संशितव्रता ।
वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १० ।

धरण्युवाच ।

अहं शिष्या च दासी च भक्ता च त्वयि माधव ।
एवं मे परमं गुह्यं त्वद्भक्त्या वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
चक्रं वाराणसीञ्चैव अट्टहासञ्च नैमिषम् ।
भद्रकर्णह्रदञ्चैव हित्वा कोकां प्रशंससि¶ ॥ १२ ।

---

* मतिमान्नैव तप्यन्ते परार्थेषु कदाचनेति (ग) ।

† ईदृशीं बुद्धिमादाय मम कर्म्माणि कुर्व्वतीति (ग) ।

‡ देवैरतीति (क), (ख) ।

§ ये न हिंसन्ति भूतानि स्वेदजोद्भिज्जमण्डजान् ।
जरायुजानां शुद्धात्मा सर्व्वभूतदयापरः इति (ग) ।

¶ भद्रकर्णह्रदं नैव कोकं किं वै प्रशंससीति (ग) ॥

नगरञ्च हिरण्डञ्च मुकुटं* मण्डलेश्वरम् ।
केदारञ्च ततो मुक्ता किञ्चोकाञ्च प्रशंससि† ॥ १३ ।
देवदारुवनं मुक्ता तथा जालेश्वरं‡ विभुम् ।
दुर्गं महाबलं मुक्ता किं वै कोकां प्रशंससि ॥ १४ ।
गोकर्णञ्च ततो मुक्ता गुह्यञ्चाल्मेश्वरन्तथा§ ।
एकलिङ्गं ततो मुक्ता किं वा कोकां प्रशंससि ॥ १५ ।
एवं पृष्टस्तया भक्त्या माधवस्य महाप्रभुः ।
वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

एवमेतन्महाभागे यन्मात्वं भीरु भाषसे ।
कथयिष्यामि ते गुह्यं कोका येन विशिष्यते ॥ १७ ।
एते रुद्राश्रिताः चेत्रा ये त्वया परिकीर्त्तिताः¶ ।
एते पाशुपताश्चैषा कोका भागवतस्य ह‖ ॥ १८ ।
तत्रान्यत्ते** प्रवक्ष्यामि महाख्यानं वरानने ।
क्षतं कोकामुखे चैव मम चेत्रे हि†† सुन्दरि ॥ १९ ।

---

* कुक्कुटमिति (ग) ।

† कोका किं वै प्रशंससीति (ग) । एवं परत्रापि ।

‡ यागेश्वरमिति (ग) ।

§ गोकर्णञ्च ततोगुह्यं गुह्यञ्चाल्मेश्वरं तथेति (ग) ।

¶ चेत्रशब्दस्य तद्विशेषणानाञ्च पुंस्त्वमार्षम् ।

‖ आर्षप्रयोगबाहुल्याच्छ्लोक एष (क) (ख) पुस्तकयोर्न धृत इत्यनुमीयते ।

** अन्यच्च ते (ग) ।

†† मम चेत्रेष्विति (ग) ।

कश्चिल्लुब्धो मिषाहारश्चरन्वै* कोकमण्डले ।
तत्राल्पेनाम्बुना युक्ते ह्रदे मत्स्यस्तु तिष्ठति† ॥ २० ।
दृष्ट्वा तं लुब्धकस्तूर्णं वडिशेनाजहार ह ।
तस्य हस्तात्तु बलवान्मत्स्यस्तूर्णं विनिर्गतः ॥ २१ ।
अथ श्येनस्तु तं हन्तुं मन्त्रयित्वा नभश्चरः ।
निपत्य तं गृहीत्वैव प्रोड्डीनस्त्वरयान्वितः ।
अशक्तस्य ततोनेतुं मत्स्यः कोकामुखेऽपतत् ॥ २२ ।
तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण राजपुत्रोऽभवत्प्रभुः ।
रूपवान् गुणवान् शुद्धः कुलेन वयसान्वितः‡ ॥ २३ ।
अथ कालेन तस्यैव मृगव्याधस्य चाङ्गना ।
गृहीत्वा चैव मांसानि गच्छन्ती याति तत्र वै§ ॥ २४ ।
एका चिल्ली मांसलुब्धा तद्धस्तान्मांसगर्द्धिनी ।

---

* लुब्धोह्यामिषमाहारं चरन्तमिति (ग) ।

† अल्पोदकेषु तिष्ठन्तं ततोमध्येन भक्ष्यकमिति (ग) ।

‡ २१।२२।२३ श्लोकाः (ग) पुस्तके एवं पठिताः ।—

स तेनापि प्रवृद्धेन विद्धोमत्स्यः कदाचन ।
मत्स्योऽथ बलवांस्तत्र लुब्धकस्य च पार्थिव ॥
दूरे चैव धृतस्तेन स तु मत्स्यो दिगम्बरे ।
श्येनोमन्त्रयते हन्तुं निःश्वसन् खचरस्तथा ॥
सोऽपतन्मम क्षेत्रे तु कोकायान्तु वसुन्धरे ।
शकस्य पुत्रोजायेत रूपवान् बलवान् शुचिः ॥

§ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठान्तरमस्ति, तच्चाशुद्धिबाहुल्यान्नोद्धृतम् ।

आगत्यागत्य तरसा हर्त्तुं समुपचक्रमे* ॥ २५ ।
मृगव्याधा बलान्मांसं हर्त्तुकामान्तु चिल्लिकाम्† ।
बाणेनैकेन संहत्य पातिता भुवि तत्क्षणात्‡ ॥ २६ ।
आकाशात्पतिता भद्रे कोकायां मम सन्निधौ§ ।
जाता चन्द्रपुरे रम्ये¶ राजपुत्री यशस्विनी ॥ २७ ।
व्यवर्द्धत सा तु कन्या वयोरूपगुणान्विता ।
चतुःषष्टिकलायुक्ता पुरुषं सा जुगुप्सति ॥ २८ ।
रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्य्यार्थनिश्चितः ।
सौम्यश्च पुरुषश्चैव सा च नेति जुगुप्सति‖ ॥ २९ ।
अथ केनचित्कालेन शक्र आनन्दपूरके ।
सम्बन्धोऽजायत तयोर्मध्यमे वयसि स्थयोः** ॥ ३० ।

---

* अथ चामिषलुब्धा वै चिल्ली व्यचरदम्बरे ।
तस्मिन्देशे समागम्य मांसं हरितुमिच्छति ॥ इति (ग) । हर्त्तुमिति साधु ।

† मांसगर्द्धनलोलुपामिति (ग) ।

‡ एकेनैव तु बाणेन सा वै निपतिता सहेति (ग) ।

§ मण्डले इति (ग) ।

¶ चैवेति (ग) ।

‖ सा तु वै वर्द्धते कन्या चतुःषष्टिकलान्विता ।
रूपयौवनसम्पन्ना पुरुषं सा जुगुप्सति ॥
जुगुप्सतीति आर्षं, जुगुप्सते इति साधु । (ग) पुस्तकेऽतः परं
रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्य्यार्थनिश्चितः ।
सौम्यश्च पुरुषश्चैव सर्व्वानभिजुगुप्सतीत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

** सम्बन्धो जायते तेषां मभेच्छया वरानने इति (ग) ।

तथा तु तौ समासाद्य परस्परमथ क्रमात्* ।
यथान्यायं स विप्रोक्तं विधिदृष्टेन कर्म्मणा ॥ ३१ ।
स च तया समं नित्यं सा च तेन समं शुभा ।
अन्योन्यं रममाणौ तौ मुहूर्त्तमपि नोज्झतः ॥ ३२ ।
गच्छत्येवं बहुतरे काले चैवाप्यनिन्दिता† ।
समप्रेम्णा च संयुक्ता सौहृदेन च नायकम्‡ ।
भजमाना विनीता च सौहृदाच्च विशेषतः ॥ ३३ ।
एवं बहुगतः कालः कामभोगेषु§ सक्तयोः ।
राजपुत्त्रस्ततोऽप्यत्र शकानां नन्दवर्द्धनः ।
तस्याजायत मध्याह्ने शिरोरुगतिपीड़िनी¶ ॥ ३४ ।
ये केचिद्भिषजस्तत्र गदेषु कुशलाः शुभे ।
ते तत्रौषधयोगञ्च चक्रुस्तेनापि वेदना‖ ।
ननाश नैव संयातः कालोबहुतिथस्ततः ॥ ३५ ।
न सम्बुध्यति चात्मानं विष्णुमायाविमोहितः** ।
पूर्णे हि समये तत्तु उभयोश्च तदन्तरम् ॥ ३६ ।

---

* प्राप्तौ तु ताविहान्योन्यमुभयोश्चैव सुन्दरि इति (ग) ।

† एवं सुबहुधाकाले गच्छत्येव अनिन्दिता इति (ग) ।

‡ नायिकेति (ग) ।

§ बहुधैव गतः कालः समभोगेष्विति (ग) ।

¶ अतिभीषणेति (ग) ।

‖ ते तस्य सर्व्वमाचष्टे न सा तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

** प्रमोहित इति (ग) ।

तस्य कालः संहृतस्य योऽसौ पूर्व्वप्रतिस्रवः ।
अयने गत एतेषां वृत्तं कौतूहलं भुवि ॥ ३७ ।
अन्योऽन्यप्रीतियुक्तौ तु नान्योऽन्यं जहतुः क्वचित् ।
ततः सर्व्वानवद्याङ्गी भर्त्तारमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ।
किमिदन्तव भद्रन्ते वेदना जायते शिरे* ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यद्यहञ्च तव प्रिया ॥ ३८ ।
बहवोभिषजश्चैव नानाशास्त्रविशारदाः ।
कुर्व्वन्ति तव कर्म्माणि वेदना च न गच्छति† ।
एवं स प्रियया प्रोक्तस्तां प्रियां पुनरब्रवीत् ॥ ४० ।
इदं किं विस्मृता भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ।
यल्लब्धं मानुषत्वञ्च सुखदुःखसमन्वितम् ।
संसारसागरारूढं नातिप्रष्टुन्त्वमर्हसि‡ ।

---

* शिरसीति साधु ।

† शिरे तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा—
इत किं विस्मृता भद्रे न च त्वं ज्ञातुमर्हसि ।
मानुष्यमेव यद्भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ॥
लभते जातमात्रेण दुःखानि च सुखानि च ।
एव जातं वरारोहे मानुषत्वञ्च संहृतम् ।
संसारसागरारूढं नातिपृच्छितुमर्हसि ॥ इति
नातिप्रष्टुमिति साधु ।

तेनैवं भाषिता बाला* श्रोतुकामा वरानना ॥ ४१।४२ ।
ततः कदाचिच्छयने सुप्तौ तौ दम्पती किल ।
गते बहुतिथे काले पुनः पप्रच्छ सा प्रियम्† ॥ ४३ ।
कथयस्व तमेवार्थं यन्मया पूर्व्वपृच्छितम्‡ ।
किं मां न भाषसे नाथ साभिप्रायं वचस्तव ॥ ४४ ।
गोप्यं वा किञ्चिदस्तीह किं गोपयसि मे पुरः ।
अवश्यञ्चैव वक्तव्यं यद्यहन्तव वल्लभा ॥ ४५ ।
इति निर्बन्धतः पृष्टः स शकाधिपतिर्नृपः ।
तां प्रियां प्रणयात्प्राह बहुमानपुरःसरम् ॥ ४६ ।
मुच्यतां मानुषं भावं तां जातिं स्मर पौर्व्विकीम्§ ।
अथ कौतूहलं भद्रे श्रवणे पूर्व्वजन्मनः ।
मन्मातापितरौ गत्वा प्रसाद्य शुचिस्मिते ॥ ४७ ।
मानार्हौ मानयित्वा तौ ययाहं जठरे धृतः ।
तयोराज्ञां पुरस्कृत्य मानयित्वा यथार्हतः ।
अथ कोकामुखे गत्वा¶ कथयिष्याम्यसंशयम् ॥ ४८ ।
स्वपूर्व्वजन्मवृत्तन्तु देवानामपि दुर्लभम् ।

---

* एवं सा तेन प्रोक्ता त्विति (ग)।

† पञ्चमासे गते काले स्त्रीतौ तौ शयने गतौ ।
कामकौतूहले चैवे पुनरेवान्वपृच्छत ॥ इति (ग) ।

‡ पृष्टमिति साधु ।

§ जन्मनीति (ग) ।

¶ गत्वा कोकामुखे स्थानमिति (ग) ।

तत्र ते कथयिष्यामि सर्व्ववृत्तमनिन्दिते ॥ ४८ ।
ततः सा ह्यनवद्याङ्गी श्वश्रूश्वशुरयोः पुरः ।
गत्वा गृहीत्वा चरणौ ततस्ताविदमब्रवीत्* ।
किञ्चिदिच्छामुकामास्मि तत्र वा†मवधीयताम् ॥ ५० ।
भवद्भ्यां पुरस्कृत्य भवद्भ्यामनुमानितौ ।
पुण्ये कोकामुखे गन्तुमिच्छावस्तत्र वां गुरू ।
कार्य्यगौरवभावेन न निषेध्यौ कथञ्चन ॥ ५१ ।
अद्य यावत्किमपि वां याचितन्न मया क्वचित् ।
पुरस्ताद्भावयोस्तन्मे याचितं दातुमर्हथः ॥ ५२ ।
शिरोवेदनयायुक्तः सदा तव सुतोह्ययम् ।
मध्याह्ने मृतकल्पो वै जायते ह्यचिकित्सकम् ॥ ५३ ।
सुखानि सर्व्वविषयान्विसृज्य परिपीड़ितः ।
कोकामुखं विना कष्ट न निवृत्तं भविष्यति ॥ ५४ ।
कदाचिन्नोक्तपूर्व्वन्ते रहस्यं परमं महत् ।
त्वरितङ्गन्तुमिच्छामि विष्णोस्तत्परमं पदम् ।
दैम्पतीभ्यां हि मननं रोचतां सर्व्वथैव हि ॥ ५५ ।
ततोवधूवचः श्रुत्वा शकानामधिपो नृपः‡ ।
करेण स्वयमादाय वधूं पुत्रमुवाच ह ॥ ५६ ।

---

* अत परं (ग) पुस्तकेऽशुद्धबहुलः पाठः ।

† वामिति आर्षम् ।

‡ शकादि. पृथिवीपति. इति (ग) ।

किमिदं चिन्तितं वत्स कोकामुखगमं प्रति ।
हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियश्चाप्सरसोपमाः ॥ ५७ ।
सर्व्वमेतत्तु सप्ताङ्गं कोषकोष्ठादिसंयुतम् ।
शरणं वित्तयोराज्यं सर्व्वं त्वयि प्रतिष्ठितम्* ॥ ५८ ।
मित्रं वरासनञ्चैव गृह्णीष्व सुतसत्तम† ।
त्वयि प्रतिष्ठिताः प्राणाः सन्तानञ्च तदुत्तरम्‡ ॥ ५९ ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनि ।
पितुः पादौ गृहीत्वा च प्रोवाच विनयान्वितः§ ॥ ६० ।
अलं राज्येन कोशेन वाहनेन बलेन वा ।
गन्तुमिच्छामि तत्राहं तूर्णं¶ कोकामुखं महत् ॥ ६१ ।
शिरोवेदनया युक्तो यदि जीवाम्यहं पितः ।
तदा राज्यं बलं कोषो ममैवैतन्न संशयः ।
तत्रैव गमनान्मह्यं वेदना नाशमेष्यति‖ ॥ ६२ ।
पुत्रोक्तमवधार्य्यैवं शकानामधिपो नृपः ।
अनुजज्ञे ततः कोकां गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥ ६३ ।

---

* विवर्ज्जितमिति (ग) ।

† गृह्ण पुत्र ममोत्तरमिति (ग) ।

‡ तदुत्तममिति (ग) ।

§ पितरं चरणौ गृह्य प्रत्युवाच पुनस्तत इति (ग) ।

¶ शीघ्रमिति (ग) ।

‖ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

वणिजश्चैव पौराश्च वेश्याश्चापि* वराङ्गनाः।
अनुजग्मुः† राजपुत्रं कोकामुखपथे स्थितम्‡ ॥ ६४ ।
अथ दीर्घेण कालेन प्राप्तः कोकामुखन्त्विदम्।
तत्र गत्वा वरारोहा भर्त्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६५ ।
पूर्व्वंपृष्टं मया यत्ते वक्ष्यामीति च मां प्रति।
कोकामुखे त्वयाप्युक्तं तदेतन्मम कथ्यताम् ॥ ६६ ।
निशम्येति प्रियाप्रोक्तं राजपुत्रो यशस्विनि।
प्रहस्याह प्रियान्तान्तु समालिङ्ग्य वसुन्धरे ॥ ६७ ।
रजनी सम्प्रवृत्तेयं सुखं स्वापो विधीयताम्।
श्वः सर्व्वं कथयिष्यामि यत्ते मनसि वर्त्तते§ ॥ ६८ ।
प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यां स्नातौ क्षौमविभूषितौ।
प्रणम्य शिरसा विष्णुं हस्ते गृह्य ततः प्रियाम् ॥ ६९ ।
ततः पूर्व्वोत्तरे पार्श्वे नित्यं यो हृदि तिष्ठति।
अस्थीनि दर्शयामास अवशिष्टानि यानि तु ॥ ७० ।

---

* चैवेति (ग)।

† अधावदिति (ग)।

‡ (ग) पुस्तके श्लोक एष एवं पठितः।—
तथा वै धार्य्यमाणोऽसौ तिष्ठते सर्व्वकर्म्मवित्।
पित्रा तातोऽनुज्ञातो वै गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥

§ सुखं स्वप वरारोहे ह्येका रजनी प्रिये।
कल्यन्ते कथयिष्यामि यच्च स्यात्ते मनीषितमिति (ग) ॥

एतानि मम चास्थीनि पूर्व्वदेहोद्भवानि च* ।
अहं पुराभवं मत्स्यः कोकेषु विचरञ्जले† ।
व्याधेन निगृहीतोऽस्मि वडिशेन जलेचरः ॥ ७१ ।
तत्रस्थान्निर्गतस्तत्र बलेन पतितो भुवि ।
श्येनेनामिषलुब्धेन नखैर्विद्धोऽस्मि सुन्दरि ॥ ७२ ।
नीत आकाशमार्गेण तस्माच्च पतितोऽत्र वै ।
तेन तस्य प्रहारेण जाता शिरसि वेदना ।
अहमेव विजानामि नान्यो जानाति मां विना‡ ॥ ७३ ।
एतत्ते कथितं भद्रे पूर्व्वपृष्टञ्च यत्त्वया§ ।
गच्छ सुन्दरि भद्रन्ते यत्र ते वर्त्तते मनः ॥ ७४ ।
ततः साप्यनवद्याङ्गी रक्तपद्मशुभानना ।
करुणं स्वरमादाय भर्त्तारं पुनरब्रवीत् ॥ ७५ ।
एतदर्थं मया भद्र गुह्यं नोक्तं तथा स्वकम् ।
अहञ्च यादृशी पूर्व्वमभवन्तच्छृणुष्व मे ॥ ७६ ।
क्षुत्पिपासापरिश्रान्ता चिल्ली गगनगामिनी ।
वृक्षोपरि समासीना भक्ष्यञ्चैव विचिन्वती¶ ॥ ७७ ।

* पूर्व्वकाणि वरानने इति (ग) ।

† अहं मत्स्योऽनु कोके तु विचरामि जलेषु वै इति (ग) ।
तत्रातः परं चरणौ न स्तः ।

‡ न कश्चान्योविजानातीति (ग) ।

§ यत्त्वया पूर्व्वपृष्टमिति (ग), आर्षमिदम् ।

¶ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

अथ कश्चिन्मृगव्याधो हत्वा वनचरान्बहून् ।
संगृह्य मांसभारान्वै तेन मार्गेण सङ्गतः ॥ ७८ ।
स्थापयित्वा मांसभारान् प्रियायाः सविधे स्वयम् ।
काष्ठान्यानयितुं* यातः क्षुधितो मांसपाचने† ॥ ७९ ।
प्रवृत्तोऽग्निमुपादाय तावदुड्डीय सत्वरम् ।
मांसपिण्डोमया विद्धोद्दृढैर्वज्रमयैर्नखैः ॥ ८० ।
न च शक्तास्मि संहर्त्तुं मांसभारप्रपीड़िता ।
अशक्ता दूरगमने सविधे हि व्यवस्थिता‡ ॥ ८१ ।
भक्षयित्वा ततो मांसं व्याधः संहृष्टमानसः§ ।
अपश्यन्मांसपिण्डन्तु मृगयामास पार्श्वतः ।

---

* आनेतुमिति साधु ।

† (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदा यथा—
स्थापयित्वा मांसभारं क्वचित्काष्ठ समाहरेत् ।
अहं चरामि चाकाशे मार्गमादाय चामिषम् ।
क्षुत्पिपासापरिश्रान्ता किञ्चिन्मांसानि छिन्दती ।
तत आधार्य्य काष्ठानि प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
पचतस्तत्र मांसानि क्षुत्पिपासापरिप्लुता ।
ततोऽहं समासाद्य पश्यती मांसपङ्क्तिनी ॥
पतितास्मि ततस्तत्र यत्रासौ पच्यते मिषम् ।
अपश्यं मया मांसं विद्धं वज्रमयैर्नखैरिति ॥
पच्यते मिषमित्यत्र पचत्यामिषमिति साधु ।

‡ न दूरं गमिता तत्र तत्र स्थाने व्यवस्थितेति (ग) ।

§ प्रहृष्टेनान्तरात्मना इति (ग) ।

तावद्ददर्श मान्तत्र खादन्तीं मांसपिण्डिकाम्* ॥ ८२ ।
ततः स धनुरुद्यम्य शरञ्च व्यकर्षत† ।
विद्धा वाणेन मां तत्र भक्षयन्तीमपातयत्‡ ॥ ८३ ।
ततोऽहं भ्रममाणा वै निश्चेष्टा गतजीविता§ ।
पतितास्मि वशाणे भद्र कालतत्त्वे दुरासदे¶ ॥ ८४ ।
एतत्क्षेत्रप्रभावेण अकामापि नृपात्मजा‖ ।
जातास्मि त्वत्प्रिया चापि स्मरन्ती पूर्व्वजन्म तत् ॥ ८५ ।
एतानि पश्य चास्थीनि शेषाणि बहुकालतः ।
गलितान्यल्पशेषाणि प्राणनाथ समीपतः ॥ ८६ ।
एवं सा दर्शयित्वा तु भर्त्तारं पुनरब्रवीत् ।
आनीतोऽसि मया भद्र स्थानं कोकामुखम्प्रति ॥ ८७ ।
एतत्क्षेत्रप्रभावेण तिर्य्यग्योनिगता अपि ।

---

* लक्षितास्मि च व्याधेन क्रुद्धेनामिषकाङ्क्षिणेति (ग) ।

† वाणं गृह्य ममान्तिके इति (ग) ।

‡ ततोऽहं पातिता तेन चयन्ती मांसपिण्डिकामिति (ग) ।

§ गतमानसेति (ग) ।

¶ पतितास्मि अहमिति (क) ।

‖ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा—

अस्य क्षेत्रप्रभावेण अकामा सा यशस्विनी ।
अस्थीनि पश्य मे तानि तत शेषाणि ये च मे ॥
जीर्णानि दीर्घकालेन ये केचित् परितिष्ठति ।

अत्रार्षप्रयोगस्य बाहुल्यमस्ति ।

उत्तमे तु कुले जाता मानुषीं जातिमाश्रिताः* ॥ ८८ ।
यं यं प्रवक्ष्यसे† धर्म्मं विष्णुप्रोक्तं यशोधन ।
तं तमेव करिष्यामि विष्णुलोके सुखावहम्‡ ॥ ८९ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा लब्धपूर्व्वस्मृतिर्नृपः§ ।
विस्मयं परमं गत्वा साधु साध्वित्यपूजयत्¶ ॥ ९० ।
तस्मिन्देशे च यत्कर्म्म कर्त्तव्यं धर्म्मसंहितम् ।
तच्छ्रुत्वा कानिचिद्देवी स्वयं चक्रे पतिव्रता ॥ ९१ ।
अन्येऽपि सर्व्वे तच्छ्रुत्वा यस्य यद्रोचते प्रियम् ।
तत्तत्सर्व्वेऽपि कुर्व्वन्ति विधिदृष्टेन कर्म्मणा‖ ॥ ९२ ।
तत्र तौ दम्पती द्रव्यमन्नं रत्नं द्विजेषु च ।
ददतुः परमप्रीतौ पात्रेभ्यश्च यथार्हतः ॥ ९३ ।
येऽन्ये तत्तीर्थमासाद्य यातास्तेऽपि वसुन्धरे ।
ब्राह्मणेभ्योददुः स्वानि विष्णुभक्त्या यतव्रताः ॥ ९४ ।
तत्र स्थित्वा वरारोहे मम कर्म्मव्यवस्थिताः ।

---

* यस्य क्षेत्रप्रभावेण तिर्य्यग्योनिगता वयम् ।
जाता वै मानुषी संज्ञासुत्तमेषु कुलेषु चेति (ग) ।

† प्रवक्ष्यसीति साधु ।

‡ तान्येव कारयिष्यामि, सुखावहे इति च (ग) ।

§ आगतोऽथ पुरागतिमिति (ग) ।

¶ सोऽब्रवीदिति (ग) ।

‖ श्रुत्वा वै क्षेत्रकर्म्माणि स तस्या वचनं महत् ।
तेऽपि कुर्व्वन्ति कर्म्माणि यस्य यद्याथ रोचते इति (ग) ।

तत्चैवस्य प्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागता:* ॥ ८५ ।
एवं स राजपुत्रोऽपि मम कर्म्मव्यवस्थितः ।
मुक्ता तु मानुषं भावं श्वेतद्वीपमुपागतः† ॥ ८६ ।
सर्व्वे च पुरुषास्तत्र आत्मनात्मानुदर्शनात् ।
शुक्लाम्बरधरा दिव्यभूषणैश्च विभूषिताः ।
दीप्तिमन्तो महाकायाः सर्व्वे च शुभदर्शनाः ॥ ८७ ।
स्त्रियोऽपि दिव्या यत्रत्या दिव्यभूषणभूषिताः ।
तेजसा दीप्तिमत्यश्च शुद्धसत्वविभूषिताः ।
मयि शुद्धं परं भावमारूढ़ाः सत्यवर्च्चसः ॥ ८८ ।
एतत्ते कथितं देवि कोकामुखमनुत्तमम् ।
यत्र मत्स्यश्च चिल्ली च सकामा ये समागताः‡ ॥ ८९ ।

---

* मम लोकमुपागत इति (ग) ।

† एवं मत्स्यश्च चिल्ली च सकामा ये समागता ।
प्रसादान्मम सुश्रोणि श्वेतद्वीपमुपागत इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके इत पूर्व्वं एव पाठभेदो विद्यते—
केचिच्चान्द्रायणं कुर्य्युः केचिच्चैव जलाशनम् ।
ते च विष्णुमयान्धर्म्मांस्तांस्तान्द्विजः समाचरेत् ॥
बहुधान्यवरं एवं दंपत्योऽथ यशस्विनि ।
तेऽपि कुर्व्वन्ति कर्म्माणि मम भक्ता व्यवस्थिताः ॥
तेऽपि दीर्घेण कालेन घटमाना मतिः कृता ।
कुर्व्वन्तोमम कर्म्माणि भाव्यं पञ्चत्वमागताः ॥
तत. चैवप्रभावेण मम कर्म्मप्रभावतः ।
मम चैव प्रसादेन श्वेतद्वीपमुपागतः ॥

प्रसादान्मम सुश्रोणि श्वेतद्वीपमुपागताः ।
एष धर्म्मश्च कीर्त्तिश्च शक्तिश्चैव महद्यशः ।
कर्म्मणां परमं कर्म्म* तपसाञ्च महत्तपः ॥ १०० ।
आख्यानानाञ्च परमं क्रतीनां परमा क्रतिः† ।
धर्म्माणाञ्च परो धर्म्मस्तवार्थं कीर्त्तितो मया ॥ १०१ ।
क्रोधनाय न तं दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय च ।
अभक्ताय न तं दद्यादश्रद्धाय शठाय च ॥ १०२ ।
दीक्षितायैव‡ दातव्यं सुप्रपन्नाय नित्यशः§ ।
पण्डिताय च दातव्यं यश्च शास्त्रविशारदः ॥ १०३ ।
एतन्मरणकालेऽपि धारयेद्यः समाहितः ।

एवं स राजपुत्रोऽथ सर्व्वभूतगुणान्वित ।
भुक्ता तु मानुषं भावमूर्द्धशाखोपतिष्ठति ॥
योऽसौ परिजनस्तस्य मम कर्म्मव्यवस्थित: ।
मानुष भावमुत्सृज्य मम लोकमुपागत. ॥
सर्व्वशोद्युतिमांस्तत्र आत्मनात्मदर्शनात् ।
याश्च तत्र स्त्रियः काश्चित्सर्व्वाश्चोत्पलगन्धिनी ॥
मायया मतिमान् मुक्ताः सर्व्वाश्चैव प्रिया हताः ।
एवं मत्यश्चेति ।

* कर्म्मणां कर्म्मणः श्रेष्ठमिति ग) ।
† आख्यानां महदाख्यानं द्युतीनाञ्च महाद्युतिरिति (ग) ।
‡ दीक्षिताय चेति (ग) ।
§ उपपन्नाय साधवे इति (ग) ।

सोऽपि मुच्येत पूतात्मा गर्भयोनिभवाद्भयात् ॥ १०४ ।
एतत्ते कथितं भद्रे महाख्यानं महौजसम् ।
य एतेन विधानेन गत्वा कोकामुखं महत् ।
तेऽपि यान्ति परां सिद्धिं विल्लीमत्स्यौ यथा पुरा ॥ १०५ ।

इति वराहपुराणे कोकामुखमाहात्म्ये द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।
श्रुत्वा तु कोकामाहात्म्यं पृथिवी धर्मसंहितम्* ।
विस्मयं परमं याता श्रुत्वा धर्मं महौजसम् ॥ १ ।
धरण्युवाच† ।
अहो प्रभावः कोकाया माहात्म्यं क्रोड़रूपिण: ।
तिर्य्यग्योनिगतो वापि प्राप्तो यत्परमां गतिम् ॥ २ ।
तव देव प्रसादेन किञ्चिदिच्छामि वेदितुम् ।
यन्मया पूर्व्वपृष्टोऽसि केन धर्म्मेण मानवाः ।

---

* धर्मसंहितेति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तपसा कर्म्मणा वापि पश्यन्ति त्वां हि माधव।
प्रसादसुमुखीभूत्वा निखिलं वक्तुमर्हसि॥ ३।
एवं पृष्टस्तदा देव्या माधव्या स तु माधवः।
प्रहस्य पुनरेवेदं वक्तुं समुपचक्रमे॥ ४।

वराह उवाच*।

एवमेतन्महाभागे यथा त्वं भीरु भाषसे।
कथयिष्यामि ते धर्म्मं गुह्यं† संसारमोक्षणम्॥ ५।
गते मेघागमे काले प्रसन्नशरदाश्रये।
अम्बरे विमले जाते विमले शशिमण्डले॥ ६।
नातिशीते न चात्युष्णे काले हंसविराविणि।
कुमुदोत्पल‡कह्लारपद्मसौरभनिर्भरे॥ ७।
कुमुदस्य च मासस्य भवेद्या द्वादशी शुभा।
तस्यां मामर्च्चयेद्यस्तु तत्प्रभावं शृणुष्व मे§॥ ८।
यावल्लोकाश्च धार्य्यन्ते तावत्कालं वसुन्धरे।
मद्भक्तो जायते धन्यो नान्यभक्तः कदाचनः॥ ९।
कृत्वा ममैव कार्य्याणि द्वादश्यान्तच्च माधवि।
ममैवाराधनार्थाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्॥ १०।

मन्त्रः—ब्रह्मणा च रुद्रेण यस्तूयमानो भवानृषिवन्दितो वन्द-

---

* एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति।

† सर्व्वं धर्म्ममिति (ग)।

‡ कमलोत्पलेति (ग)।

§ मम प्रिये इति (ग)।

नीयश्च प्राप्ता द्वादशीयन्ते प्रबुध्यस्व जागृष्व* मेघा गताः पूर्ण-चन्द्रः शारदानि पुष्पाणि लोकनाथ तुभ्यमहन्ददानीति धर्म्म-हेतोस्तव प्रीतये प्रबुद्ध जाग्रन्तं लोकनाथ त्वां भजमाना यज्ञेन यजन्ते सर्व्वेण सचिणो वेदैः पठन्ति भगवन्तः शुद्धाः प्रबुद्धा जाग्रतो लोकनाथ

एवं कर्म्माणि कुर्वन्ते† द्वादश्यां वै यशस्विनि ।
मम भक्ता व्रतं श्रेष्ठं ते यान्ति परमाङ्गतिम् ॥ ११ ।
एवं वै शारदं कर्म्म निखिलं कथितं मया ।
देवि संसारमोक्षार्थं मम भक्तसुखावहम् ॥ १२ ।
इति प्रबोधिनीकर्म्म‡ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि शैशिरं कर्म्म शोभनम् ।
यानि कर्म्माणि कुर्व्वन्ति पुंसो§ यान्ति परां गतिम्॥ १३ ।
शीतवाताभिसन्तप्ता मम भक्त्या व्यवस्थिताः ।
अनन्यमनसो भूत्वा योगाय क्वतनिश्चयाः ।
शिशिरे यानि कर्म्माणि पुष्पिताश्च वनस्पतीः ॥ १४ ।
तैरेव चार्च्चनं कृत्वा जानुभ्यां पतितः क्षितौ ।
कराभ्यामञ्जलिं कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ १५ ।

---

* जागृहीति साधु । एवं परत्र जाग्रतमिति साधु ।
† कुर्व्वते इति साधु ।
‡ एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।
§ पुमांस इति साधु ।
¶ उदाहरेदिति (ग) ।

मन्त्रः—शिशिरो भवान् धातरिमं लोकनाथ हिमम् दुस्तरन्दु-
र्धुर्वेशं कालं संसाराब्धिमास्तारयेमन्धर्त्ता त्रिलोकनाथ।

यस्त्वथैतेन मन्त्रेण शिशिरे कर्म्म कारयेत्।
स गच्छेत्परमां सिद्धिं मम भक्त्या व्यवस्थितः॥ १६।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
मासं मार्गशिरश्चैव* वैशाखञ्च मम प्रियम्॥ १७।
अहं तत्र प्रवक्ष्यामि पुष्पादीनाञ्च† यत्फलम्।
नववर्षसहस्राणि नववर्षशतानि च।
तिष्ठते‡ विष्णुलोकेऽस्मिन्योददाति स्म निश्चलम्॥ १८।
एकैकं गन्धपत्रञ्च दानमेतन्महत्फलम्।
मतिमान् धृतिमान् भूत्वा गन्धपुष्पाणि§ दापयेत्॥ १९।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि गन्धपत्रस्य यत्फलम्।
द्वादश्याञ्चैव यो दद्यात्तीक्ष्मासांश्च समाहितः॥ २०।
कौमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वै तथा।
वैशाखस्य तु मासस्य वनमालां सुपुष्पिताम्॥ २१।
एकचित्तं समाधाय गन्धपुष्पाणि यो न्यसेत्।
वर्षाणि द्वादशैवेह तेन पूजा कृता भवेत्¶॥ २२।

---

* मार्गशिरसश्चैवेति साधु।

† गन्धपत्रस्येति (ग)।

‡ तिष्ठतीति साधु।

§ गन्धपत्रं चेति (ग)।

¶ कृता गन्धेन पूजितेति (ग)।

शालपुष्पेण मिश्रेण कौमुद्याङ्गन्धकेन च ।
मासि मार्गशिरे* भद्रे दद्यादुत्पलमिश्रितम् ।
एवं महत्फलं भद्रे गन्धपत्रस्य च स्मृतम्† ॥ २३ ।
श्रुत्वेति वचनं तस्य प्रश्रयेण तु माधवी ।
प्रहस्य प्रणयाद्वाक्यमित्युवाच वसुन्धरा ॥ २४ ।
प्रभो द्वादश मासाश्च षष्ठ्युत्तरशतत्रयम् ।
तत्र द्वावेव किं मह्यं भगवन् किं प्रशंससि ।
द्वादशीञ्चापि देवेश प्रशंससि सदा मम ॥ २५ ।
इति पृष्टस्तदा देव्या धरण्या स तु माधवः ।
प्रहस्य तामुवाचेदं वचनं धर्म्मसंश्रितम् ॥ २६ । *
शृणु तत्त्वेन मे देवि येनेमौ मम च प्रियौ ।
तिथीनां द्वादशी चापि सर्व्वयज्ञफलाधिका ॥ २७ ।
त्वया द्विजसहस्रेभ्यो यत्फलं प्राप्नुयान्नरः ।
तदेकं संप्रदायैव द्वादश्यामभिविन्दति ॥ २८ ।
कौमुद्याञ्च प्रबुद्धोऽस्मि वैशाख्यां च समुद्धृतः ।
महानाधिहरो योगस्तेनैतत्प्रभवो धरे ॥ २९ ।
अतः कौमुदिकायान्तु वैशाख्यां यतमानसः ।
गन्धपत्रं करे गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३० ।

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय ।

इमं बहुतरं नित्यं वैशाखञ्चैव कार्त्तिकम् ।

---

* मार्गशिरसीति साधु ।

† कारयेदिति (ग) ।

गृहाण गन्धपत्राणि धर्म्ममेवं प्रवर्द्धय।
नमो नारायणेत्युक्त्वा गन्धपर्णं प्रदापयेत्* ॥ ३१ ।
पुष्पाणाञ्च प्रवक्ष्यामि यो गुणो यत्र वै फलम्।
दत्त्वा वै गन्धपत्राणि पुष्पहस्तः शुचिर्नरः† ।
ओं नमो वासुदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रमुदीरयेत्‡ ॥ ३२ ।

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय सुमनांसीमानि अर्च्चयितुं मां सुमनसञ्चुक गृह्णीष्व सुमनस्कं देव सुगन्धेन ते नमः§ ।

प्राप्नोति दद्मानस्तु¶ मम कर्म्मपरायणः।
न जन्म मरणञ्चैव न ग्लानिं न च वै स्रुधाम्।
दिव्यं वर्षसहस्रं वै मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३३ ।
एकैकस्य तु पुष्पस्य पुण्यमेतन्महाफलम्।
सुमनोगन्धसम्भूतं यत्त्वया पूर्व्वपृच्छितम्‖ ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे सुमनोगन्धादिमाहात्म्यं नाम
त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः।

---

* (ग) पुस्तके २४—३१ श्लोका न सन्ति।

† मम भक्तेषु सुन्दरीति (ग)।

‡ क्लिमिकं सुमनो गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेदिति (ग)।

§ भगवन्नाज्ञापय यतिसुमनो भगवन्नर्चाविग्रहात्मा विनिश्चिता: गृह्णीष्व सुमनस्केन देवदेवसुगन्धका. इति (ग)।

¶ ददान इति साधु।

‖ परिपृच्छितमिति (ग)। पृष्टमिति साधु।

चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

फाल्गुनस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ।
गृह्य वासन्तिकान्पुष्पान् सुगन्धा ये क्रमागताः ॥ १ ।
श्वेतं पाण्डुरकञ्चैव सुगन्धं शोभनम्बहु ।
विधिना मन्त्रयुक्तेन सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २ ।
तत एवं विधिं कृत्वा सर्व्वं भागवतः शुचिः ।
यस्तु जानाति कर्म्माणि सर्व्वमन्त्रविनिश्चितः ।
तदाहरति कर्म्माणि विधिदृष्टेन कर्म्मणा ॥ ३ ।
विधिना मन्त्रपूतेन कुर्य्याच्छात्मनोमलः ।
नमो नारायणेत्युक्ता इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४ ।
मन्त्रः—ओं नमोऽस्तु देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।
नमोऽस्तु ते लोकनाथ प्रवीराय नमोऽस्तु ते ॥ ५ ।

संपुष्पितस्येह वसन्तकाले
वनस्पतेर्गन्धरसप्रयुक्ताः ।
पश्यंश्च मां पुष्पितपादपेन्द्रं*
वसन्तकाले समुपागते च ॥ ६ ।

यश्चैतेन विधानेन कुर्य्यान्मासे तु फाल्गुने ।
न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति ॥ ७ ।

---

* पश्येदिदं पुष्पितपादपेन्द्रमिति (ग) ।

यत्तु पृच्छसि सुश्रोणि मासे वैशाख उत्तमे ।
शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां यत्फलं तच्छृणुष्व मे ॥ ८ ।
पुष्पितेषु च शालेषु तथान्येषु* द्रुमेषु च ।
गृहीत्वा शालपुष्पाणि† मम कर्म्मणि संस्थिताः ॥ ९ ।
कृत्वा तु मम कर्म्माणि शुभानि तरुणानि च ।
पूज्य‡ भागवतान्सर्व्वान् स्थापयित्वा ततोऽग्रतः ॥ १० ।
ऋषयस्तुवन्ति§ मन्त्रेण वेदोक्तेन च माधवि ।
गन्धर्व्वाप्सरसश्चैव गीतनृत्यैः सवादितैः ॥ ११ ।
स्तुवन्ति देवलोकाश्च पुराणं पुरुषोत्तमम् ।
सिद्धविद्याधरा यक्षाः पिशाचोरगराक्षसाः ॥ १२ ।
स्तुवन्ति देवं भूतानां सर्व्वलोकस्य चेश्वरम् ।
आदित्यवसवो रुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ॥ १३ ।
स्तुवन्ति देवदेवेशं युगानां संक्षयेऽक्षयम् ।
ततो वायुश्च विश्वे च अश्विनौ च समन्विताः ॥ १४ ।
स्तुवन्ति केशवं देवमादिकालमयं प्रभुम् ।
ततो ब्रह्मा च सोमश्च शक्रश्चाग्निसमन्वितः ।
स्तुवन्ति माञ्च भूतानां सर्व्वलोकमहेश्वरम् ॥ १५ ।
नारदः पर्व्वतश्चैव असितो देवलस्तथा ।

---

* कालेष्विति (ग) ।

† शालपुष्पाणीति (ग) ।

‡ पूजयित्वेति साधु ।

§ ऋषिः स्तुवन्तीति तत्रैकवचनमार्षं, ऋषय इत्यत्र चैकाक्षरमधिकम् ।

पुलहश्च पुलस्त्यश्च भृगुश्चाङ्गिर एवच ॥ १६ ।
एते चान्ये च बहवो मित्रावसुपरावसू ।
स्तुवन्ति नाथं भूतानां योगिनां योगमुत्तमम् ॥ १७ ।
श्रुत्वा तु प्रतिनिर्घोषं देवानान्तु महौजसाम् ।
ततोनारायणोदेवः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १८ ।
किमयं श्रूयते शब्दो ब्रह्मघोषेण संयुतः* ।
देवानाञ्च† महाभागे महाशब्दोऽत्र श्रूयते ॥ १९ ।
ततः कमलपत्राक्षी सर्व्वरूपगुणान्विता ।
वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ २० ।
देवा काङ्क्षन्ति ते देव वाराहीं रूपसंस्थितिम् ।
त्वन्नियोगनियुक्ताश्च तदर्थं लोकभावन ॥ २१ ।
ततोनारायणोदेवः पृथिवीं प्रत्युवाच ह ।
अहं जानामि तान्देवि मार्गमाणानुपस्थितान् ॥ २२ ।
दिव्यं वर्षसहस्रं वै धारितासि वसुन्धरे ।
मया लीलायमानेन एकदंष्ट्राग्रकेण‡ वै ॥ २३ ।
इहागच्छामि भद्रन्ते द्रष्टुकामा दिवौकसः ।
आदित्या वसवो रुद्राः स्कन्देन्द्रः सपितामहाः ॥ २४ ।
एवं तस्य वचः श्रुत्वा माधवस्य वसुन्धरा ।

---

* चोदित इति (ग) ।

† देवतानामिति (ग) ।

‡ क्रमेणेति (ग) ।

शिरस्यञ्जलिमाधाय ततस्तु चरणेऽपतत्* ।
धाराहं पुरुषं देवं विज्ञाप्यति† वसुन्धरा ॥ २५ ।
उद्धृतास्मि त्वया देव रसातलगता ह्यहम् ।
शरणन्त्वां प्रपन्नाहं त्वद्भक्ता त्वं गतिः प्रभुः‡ ॥ २६ ।
किङ्कर्म्म कर्म्मणा केन किं वा जन्मपरायणम् ।
कथं वा तुष्यसे देव पूज्यसे केन कर्म्मणा§ ॥ २७ ।
तवाहं कर्त्तुमिच्छामि यच्च मुख्यं¶ सुखावहम् ।
न च मेऽस्ति व्यथा काचित्तव कर्म्मणि नित्यशः ॥ २८ ।
न ग्लानिर्न जरा काचिन्न जन्ममरणे तथा ।
सर्व्वे सुरासुरा लोकाः सरुद्रेन्द्रपितामहाः ।
क्वेष्टं‖ निवासं कुर्व्वन्ति एकैकस्य यशोधर** ॥ २९ ।
कानि कर्माणि कुर्व्वन्ति ये त्वां पश्यन्ति माधव ।
किमाहाराः किमाचारास्त्वां पश्यन्तीह माधव ॥ ३० ।
ब्राह्मणस्य च किं कर्म्म क्षत्रियस्य च किं भवेत् ।
वैश्यः किं कुरुते कर्म्म शूद्रः किं कर्म्म कारयेत् ॥ ३१ ।

---

* शिरसा चाञ्जलिं कृत्वा ततस्तच्चरणेऽपतदिति (ग) ।

† विज्ञापयतीति (क), (ख), साधुत्वेऽप्यस्य छन्दोदोषः ।

‡ शरणं त्वामवाप्ता वै तद्भक्ता स्याद्गतिः प्रभुरिति (ग) ।

§ पूज्यः केनासि कर्म्मणेति (ग) ।

¶ तदहं कारयिष्यामि कर्म्म चार्त्तमिति (ग) ।

‖ क्व ते इति (ख) ।

** ते वा कस्य किमात्मका इति (क), (ख) ।

योगीवै प्राप्यते केन तपो वा केन निश्चितम् ।
किञ्चात्र फलमाप्नोति तव कर्म्मपरायणः ॥ ३२ ।
किञ्च दुःखनिवासं वा भोजनं पानकं तथा ।
किञ्च कर्म्म प्रयोक्तव्यं तव भक्तैश्च* माधव ।
प्रापणं कीदृशञ्चापि कासु दिक्षु तथा प्रभो† ॥ ३३ ।
कथं योनिं न गच्छेत‡ वियोनिं न च गच्छति ।
तिर्य्यग्योनिं न गच्छेत कर्मणा केन केशव ।
तन्ममाचक्ष्व सकलं येन चैव सुखं भवेत् ॥ ३४ ।
जरा वा केन गच्छेत जन्म वा केन‡ गच्छति ।
गर्भवासं न गच्छेत कर्म्मणा केन वाऽच्युत ।
संसारस्य न गच्छेत केन§ कर्म्मप्रभावतः ॥ ३५ ।
इत्युक्तो भगवांस्तत्र प्रत्युवाच वसुन्धराम् ।
शृण्वन्तु मे भागवता ये च मोक्षे व्यवस्थिताः ।
तान्मन्त्रान् कीर्त्तयिष्यामि यैस्तोषयामि नित्यशः ॥ ३६ ।

मन्त्रः—मासेषु सर्व्वेषु च मुख्यभूत¶
स्त्वं माधवो माधवमास एव ।

---

* भक्तैस्त्विति (ग) ।

† दिशासु विदिशासु चेति (ग) ।

‡ गच्छेदिति साधु । एवं परत्रापि ।

§ जन्म केन चेति (ग) ।

¶ कस्य कर्म्मप्रभावत. इति (ग) । उभयत्राप्यार्षम् ।

‖ मास इति (ग) ।

पश्येद्दिवन्तन्तु वसन्तकाले
उपागतङ्गन्धरसप्रयुक्तया ।
नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यते यो
नारायणः सप्तलोकेषु वीरः ॥ ३७ ।

एवं ग्रीष्मे विधिञ्चैव कुर्य्यात्सर्व्वं ममोक्तितः* ।
इममुच्चारयेन्मन्त्रं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ ३८ ।

मासेषु सर्व्वेष्वपि मुख्यभूतो
मासोभवान् ग्रीष्म एकः प्रपन्नः ।
पश्येत† भवन्तं वर्त्तमानं ग्रीष्मे‡
तेनैव सर्व्वं दुःखमेतु प्रशान्तिम्§ ॥ ३९ ।

एवं ग्रीष्मे वरारोहे¶ मम चैवार्च्चनं कुरु ।
न जन्म मरणं येन|| मम लोके गतिर्भवेत् ॥ ४० ।
यावन्तः पुष्पिताः शालाः पृथ्व्या यावत्सुगन्धकाः ।
अर्च्चितः स भवेत्सर्व्वैः कृतो येन ह्ययं विधिः ॥ ४१ ।

---

* विधानत इति (ग) ।

† पश्येदिति साधु ।

‡ त्वनुग्रीष्मकाले इति (ग) ।

§ उपागतं गन्धरसप्रयुक्तयेति (ग) । तस्मात: परं—

नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यमानोनारायणः सर्व्वलोकेषु वीरः ।

इति चरणद्वयमधिकं वर्त्तते ।

¶ एतेनैव विधानेनेति (ग) ।

|| तस्मेति (ग) ।

एवं वर्षास्वपि धरे* मम कर्म्म च कारयेत् ।
निष्फला भवते† बुद्धिः संसारे च न जायते ॥ ४२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म्म संसारमोक्षणम् ।
कदम्बमुकुलाश्चैव‡ सरलार्ज्जुनपादपाः§ ।
एतेषां सुमनोभिश्च पूजनीयो महादरात्¶ ॥ ४३ ।
मम संस्थापनङ्कृत्वा विधिदृष्टेन कर्म्मणा‖ ।
नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४४ ।

पश्यन्ति ये ध्यानपरा घनाभं
त्वामाश्रिताः** पूज्यमानं महिम्ना ।
निद्रां भवान् भजतां†† लोकनाथ
वर्षास्विमं पश्यतु मेघवर्णम्‡‡ ॥ ४५ ।

आषाढ़मासे द्वादश्यां सर्व्वशान्तिकरं शुभम् ।
य एतेन विधानेन मम कर्म्म तु कारयेत् ।

---

* एवं माधवमासे चेति (ग) ।

† भवतीति साधु ।

‡ कुटजाश्चैवेति (ग) ।

§ शल्लकार्ज्जुनकास्तथेति (ग) ।

¶ एभिरेवार्च्चनं कुर्य्याद्विधिदृष्टेन कर्म्मणेति (ग) ।

‖ तत संस्थापनं कुर्य्यान्मम मन्त्रपरायण इति (ग) ।

** पश्यन्ति मेध्या अपि मेघवर्णेत्वामागतेति (ग) ।

†† गच्छ तु इति (ग) ।

‡‡ मेघश्यामिति (ग) ।

स मर्त्यो न प्रणश्येत* संसारेऽस्मिन्युगे युगे ॥ ४६ ।
एतत्ते कथितं देवि ऋतूनां कर्म्म चोत्तमम् ।
तरन्ति येन संसारं नराः कर्म्मपरायणाः ॥ ४७ ।
एतद्गुह्यं महाभागे देवाः केऽपि न जानते ।
मुक्त्वा नारायणन्देवं वराहं रूपमास्थितम् ॥ ४८ ।
नादीक्षिताय दातव्यं मूर्खाय पिशुनाय च ।
कुशिष्याय न दातव्यं ये च शास्त्रार्थदूषकाः ॥ ४९ ।
न पठेद्विप्रमध्ये वै न पठेच्छठमध्यतः† ।
धनधर्म्मक्षयस्तेषां पठनादाशु जायते ।
पठेद्भागवतां‡ मध्ये ये च धर्म्मेण दीक्षिताः ॥ ५० ।
एतत्ते कथितं भद्रे पूर्व्वं यत्पृष्टवानसि§ ।
कार्त्स्न्येन कथितं ह्येतत्किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे ऋतूपकरणं नाम
चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः।

---

* प्रणश्येदिति साधु ।

† मध्यम इति (ग) ।

‡ भागवतानामिति साधु ।

§ एतेन कर्म्मणा भद्रे यत्त्वया परिपृच्छितमिति (ग) ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा मङ्गतुकर्म्माणि पृथिवी शंसितव्रता ।
ततो नारायणं भूयः प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।
मङ्गल्याश्च पवित्राश्च ये त्वया समुदाहृताः ।
मम लोकेषु विख्याता मनः प्रह्लादयन्ति ते ॥ २ ।
श्रुत्वा त्वेतानि कर्म्माणि त्वन्मुखोक्तानि माधव ।
जातास्मि निर्म्मला देव शशाङ्क इव शारदः ॥ ३ ।
एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलं तथा ।
मम चैव हितार्थाय त्वं विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
यामेनां भाषसे देव मम मायेति नित्यशः ।
का माया कीदृशी विष्णो किं वा मायेति चोच्यते ।
ज्ञातुमिच्छामि मायार्थं रहस्यं परमुत्तमम् ॥ ५ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
प्रत्युवाच तदा वाक्यं प्रहस्य तु वसुन्धराम्* ॥ ६ ।
भूमे मा पृच्छ मायां मे यन्मां पृच्छसि सादरम्† ।
वृथा क्लेशं किमर्थं त्वं प्राप्स्यसे यद्विलोकनात्‡ ॥ ७ ।

---

* प्रहस्य मधुरं वाचं प्रत्युवाच वसुन्धरामिति (ग) ।

† इयं का भूमि ते माया यन्मां त्वं परिपृच्छसीति (ग) ।

‡ किञ्च मां क्लिश्यते भूमिर्न मायां ज्ञातुमर्हसीति (ग) ।

अद्यापि मां न जानन्ति रुद्रेन्द्राः सपितामहाः।
मम मायां विशालाक्षि किं पुनस्त्वं वसुन्धरे॥ ८॥
पर्ज्जन्यो वर्षते* यत्र तज्जलेन प्रपूर्यते†।
देशोनिर्जलतां याति एषा माया मम प्रिये॥ ९॥
सोमो यत्क्षीयते पक्षे पक्षे वापि च वर्द्धते।
अमायां न स दृश्येत मायेयं मम तत्त्वतः‡॥ १०॥
हेमन्ते सलिलं कूपे उष्णं भवति सुन्दरि§।
भवेच्च शीतलं ग्रीष्मे मायेयं मम तत्त्वतः॥ ११॥
पश्चिमां दिशमास्थाय यदस्तं याति भास्करः।
उदेति पूर्व्वतः प्रातर्मायेयं मम सुन्दरि॥ १२॥
शोणितञ्चैव शुक्रञ्च उभे ते प्राणिसंस्थिते।
गर्भे च जायते जन्तुर्मायेयं मम सुन्दरि¶॥ १३॥
जीवं प्रविश्य गर्भन्तु सुखदुःखे च विन्दति।
जातश्च विस्मरेत्सर्व्वमेषा माया ममोत्तमा॥ १४॥
आत्मकर्म्माश्रितो जीवो नष्टसंज्ञो गतस्पृहः।
कर्म्मणा नीयतेऽन्यत्र मायैषा मम चोत्तमा॥ १५॥

---

* वर्षतीति साधु।

† प्रपूरयेदिति (ग)।

‡ सुन्दरीति (ग)।

§ तत्त्वत इति (ग)।

¶ मम मायेत्यनुत्तमा इति (ग)।

शुक्रशोणितसंयोगाज्जायते मम जन्तवः ।
अङ्गुल्यश्चरणौ चैव भुजौ शीर्षं कटिस्तथा ॥ १६ ॥
पृष्ठं तथोदरञ्चैव दन्तौष्ठपुटनासिकाः* ।
कर्णौ नेत्रे कपालौ च ललाटं जिह्वया सह ॥ १७ ॥
एतया मायया युक्ता जायन्ते यदि जन्तवः ।
तस्यैव जीर्य्यते भुक्तमग्निना पीतमेव च ।
अधश्च स्रवते जन्तुरेषा माया ममोत्तमा ॥ १८ ॥
शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धश्च पञ्चमः ।
अन्नात्प्रवर्त्तते जन्तुरेषा माया मम प्रिया ॥ १९ ॥
सर्व्वर्तुषु निजाकारः स्थावरे जङ्गमे तथा ।
तत्त्वं न ज्ञायते तस्य मायैषा मम सुन्दरि ॥ २० ॥
आपो दिव्यास्तथा भौमा आपो येषु प्रतिष्ठिताः ।
नद्यो वृद्धिं† प्रयान्त्यत्र मायैषा मम सुन्दरि‡ ॥ २१ ॥
दृष्टौ बहूदकाः सर्व्वे§ पल्वलानि सरांसि च ।
ग्रीष्मे सर्व्वाणि शुष्यन्ति एतन्मायाबलं मम ॥ २२ ॥
हिमवच्छिखरान्मुक्ता नाम्ना मन्दाकिनी नदी ।
गां गता सा भवेद्गङ्गा मायैषा मम कीर्त्तिता ॥ २३ ॥

---

* नासिकमिति क्लीवैकत्वं साधु ।

† न च वृद्धिमिति (ग) ।

‡ मायैषा परमा ममेति (ग) ।

§ पच पुंस्त्वमार्षम् ।

मेघा वहन्ति* सलिलमुद्धृत्य लवणार्णवात्† ।
वर्षन्ति मधुरं लोके एतन्मायाबलं मम ॥ २४ ।
रोगार्त्ता जन्तवः केचिद्भक्षयन्ति महौषधम् ।
तस्य वीर्य्यं समाश्रित्य मायान्तु विसृजाम्यहम् ॥ २५ ।
औषधे दीयमानेऽपि जन्तुः पञ्चत्वमेति यत् ।
निर्वीर्य्यमौषधङ्कृत्वा कालो भूत्वा हराम्यहम् ॥ २६ ।
प्रथमं जायते गर्भः पश्चादुज्जायते पुमान् ।
जायते मध्यमं रूपं ततोऽपि जरया युतः‡ ।
तत इन्द्रियनाशश्च एतन्मायाबलं मम ॥ २७ ।
यद्भूमौ निहितं वीजं तस्मात्तज्जायतेऽङ्कुरम् ।
पुनश्च पत्रादियुतमेतन्मायाबलं मम ॥ २८ ।
एकवीजात्प्रकीर्णाद्धि जायन्ते तानि भूरिशः ।
तत्रामृतं विसृजामि§ मायायोगेन भूरिशः¶ ॥ २९ ।
लोक एवं विजानाति गरुड़ो वहतेऽच्युतम् ।
भूत्वा वेगेन गरुड़ो वहाम्यात्मानमात्मना ॥ ३० ।
या एता देवताः सर्व्वा यज्ञभागेन तोषिताः ।

---

* वर्षन्तीति (ग) ।

† लवणं सलिलार्णवे इति (ग) ।

‡ मध्यमस्तच ततोऽपि जरया पुनरिति (ग) ।

§ वै सृजामीति (ग) ।

¶ माधवीति (ग) ।

मायामैतामहं कृत्वा तोषयामि दिवौकसः* ॥ ३१ ।
लोकाः सर्व्वे विजानन्ति देवा नित्यं मखाशिनः ।
मायामैतामहं कृत्वा यक्ष्यामि त्रिदिवौकसः ॥ ३२ ।
सर्व्वोऽपि भजते लोको यष्टारञ्च बृहस्पतिम् ।
मायामाङ्गिरसीं कृत्वा याजयामि दिवौकसः† ॥ ३३ ।
सर्व्वे लोका विजानन्ति वरुणः पाति सागरम् ।
मायान्तु वारुणीं कृत्वा रक्षामि च महार्णवम्‡ ॥ ३४ ।
सर्व्वे लोका विजानन्ति कुवेरोऽयं धनेश्वरः ।
कुवेरमायामादाय अहं रक्षामि तद्धनम् ॥ ३५ ।
एवं लोका विजानन्ति वृत्रः शक्रेण सूदितः ।
शाक्रीमायां समास्थाय मया वृत्रो निषूदितः ॥ ३६ ।
एवं लोका विजानन्ति आदित्यश्च ध्रुवो महान् ।
मेरुं मायामयं कृत्वा वहाम्यादित्यमेव च ॥ ३७ ।
एवमाभाषते लोको जलं वा§ नश्यतेऽखिलम् ।
वड़वामुखमास्थाय पिवामि तदहं जलम् ॥ ३८ ।
वायुं मायामयं कृत्वा मेघेषु विसृजाम्यहम् ।
यदीदृग्भाषते लोकः कुत्रैतत्तिष्ठते जलम् ॥ ३९ ।
देवा अपि न जानन्ति अमृतं कुत्र तिष्ठति ।

* पृच्छामि विद्वान् सदेति (ग) ।

† दिवौकसामिति (ग) ।

‡ मोहयामि महोदधिमिति (ग) ।

§ जले क्विमिति (ग) ।

मम मायानियोगेन तिष्ठति श्लोषधं वने ॥ ४० ।
लोको ह्येवं विजानाति राजा पालयते प्रजाः ।
राजमायामहङ्कृत्वा पालयामि वसुन्धराम् ॥ ४१ ।
ये तु वै द्वादशादित्या उदेष्यन्ति युगक्षये ।
प्रविश्य तानहं भूमे मायां लोके सृजाम्यहम् ॥ ४२ ।
सूर्यस्य चांशुना भूमि* लोकेषु पत्यते सदा ।
मायामंशुमयीङ्कृत्वा पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४३ ।
वर्षन्ते यत्र संवर्त्ता धारैर्मुशलसन्निभैः ।
मायां सांवर्त्तकीं गत्वा पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४४ ।
यत्स्वपामि वरारोहे शेषस्योपरि धारिणि ।
अनन्तमायया चाहं धारयामि† स्वपामि च ॥ ४५ ।
वराहमायामादाय भूमे जानासि किं न वै ।
देवा यत्र निलीयन्ते सा माया मम कीर्त्तिता ॥ ४६ ।
त्वञ्चापि वैष्णवीं मायां कृत्वा जानासि किं न तत्‡ ।
धारितासि च सुश्रोणि वारान् सप्तदशैव तु ॥ ४७ ।
माया तु मम देवीयं कृत्वा ह्येकार्णवां महीम् ।
मम मायाबलं ह्येतद्येन तिष्ठाम्यहं जले§ ॥ ४८ ।

---

* भूमि इति (ग)। एवं परत्रापि।

† तां वहामि स्वपामि चेति (ग)।

‡ कथाञ्जानासि नैव चेति (ग)।

§ जलमिति (ग)।

प्रजापतिश्च रुद्रश्च सृजामि च वहामि च* ।
तेऽपि मायां न जानन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ४९ ।
अथो पितृगणाश्चापि य एते सूर्य्यवर्च्चसः† ।
मायां पितृमयीं ह्येतां गृह्लामीति च तत्त्वतः ॥ ५० ।
किन्तु त्वयैव सुश्रोणि अन्यच्च शृणु सुन्दरि ।
ऋषिर्मायानुसारेण स्त्रिया योनिं प्रवेशितः ॥ ५१ ।
ततो विष्णोर्वचः श्रुत्वा श्रोतुकामा वसुन्धरा ।
कराभ्यामञ्जलिङ्कृत्वा वाक्यमेतत्तदब्रवीत् ॥ ५२ ।
किं तेन ऋषिमुख्येन कृतं कर्म्म सुदुष्करम् ।
स्त्रीत्वञ्चैव पुनः प्राप्तं स्त्रीयोनिश्चैव प्रापितः‡ ॥ ५३ ।
एतन्मे सर्व्वमाख्याहि परं कौतूहलं मम ।
तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य स्त्रीत्वे यत्कर्म्म पापकम् ॥ ५४ ।
ततो मह्या वचः श्रुत्वा हृष्टतुष्टमनाः§ हरिः ।
मधुरं वाक्यमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५५ ।
शृणु तत्त्वेन मे देवि धर्म्माख्याने च सुन्दरि¶ ।
माया मम विशालाक्षि रोहिणी लोमहर्षिणी ॥ ५६ ।

---

* हरामि चेति (ग) ।
† सूर्य्यतेजस इति (ग) ।
‡ प्रजापतिरिति (ग) ।
§ हृष्टपुष्टमना इति (ग) ।
¶ महामते इति (ग) ।

मायाया मम योगेन सोमशर्म्मा च कर्षितः* ।
गतो गतीरनेकाश्च उत्तमाधममध्यमाः ।
ब्राह्मणत्वं पुनः प्राप्तो मम मायाप्रणोदितः ॥ ५७ ।
यथा ब्राह्मणमुख्येन प्राप्ता स्त्रीयोनिरेव च† ।
न तस्य विकृतं कर्म्म अपराधो न विद्यते ॥ ५८ ।
ममैवाराधनपरो मम कर्म्मपरायणः ।
नित्यं चिन्तयते भूमे मम मूर्त्तिं मनोरमाम् ॥ ५९ ।
अथ दीर्घेन कालेन तस्य तुष्टोऽस्मि सुन्दरि ।
तपसा कर्म्मणा भक्त्या अनन्यमनसा सुतः ॥ ६० ।
ततस्तस्य मया देवि दत्त्वा दर्शनमुत्तमम् ।
वरेण छन्दितो विप्रस्तपस्तुष्टोऽस्मि‡ ते द्विज ॥ ६१ ।
वरं वरय भद्रन्ते तव यद्धृदि वर्त्तते ।
रत्नानि काञ्चनं गावस्तथा राज्यमकण्टकम् ॥ ६२ ।
अथवेच्छसि तं स्वर्गं यत्र सौख्यं वराङ्गनाः§ ।
धनरत्नं समृद्धं हि हेमभाण्डविभूषितम् ॥ ६३ ।
यत्र सर्व्वा दिव्यरूपा भवन्त्यप्सरसः पराः ।

---

* कर्षित इति (ग) ।
† स्त्रियायोनिश्च प्रापिता इति (ग)।
‡ साधुतुष्टोऽस्मीति (ग) ।
§ स्वर्गं वा यत्र ते चाप्सरोगणाः इति (ग)।

ददामि ते वरं विप्र यावत्ते चित्तचिन्तितम्* ॥ ६४ ।
ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।
शिरसा पतितोभूमौ मामुवाच प्रियं वचः† ॥ ६५ ।
यथ नो कुप्यसे देव वरं समनुयाचते ।
यत्त्वया भाषितन्देव मम देयं यदृच्छया ॥ ६६ ।
न चाहं काञ्चनं गावो न च स्त्रीराज्यमेव च ।
स्वर्गं वाप्सरसो वापि‡ ऐश्वर्य्यं न मनोहरम् ॥ ६७ ।
तथा स्वर्गसहस्राणामेकस्यापि न रोचते ।
ज्ञातुमिच्छामि ते मायां यया क्रीड़सि माधव ॥ ६८ ।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा स मया तत्र भाषितः ।
किं मायया ते विप्रेन्द्र अकार्य्यं पृच्छसे द्विज ।
देवा अपि न जानन्ति विष्णुमायाविमोहिताः ॥ ६९ ।
ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।
उवाच मधुरं वाक्यं मायया च प्रणोदितः ॥ ७० ।

---

* अत्र चेच्छसि विप्रेन्द्र ऋषीणां चोत्तम ऋषिः ।
भविता भारतस्यैव मन कर्म्मपरायणः ।
अथ चेच्छसि कन्यानां सहस्रं दिव्यमुत्तमम् ॥
धनरत्नसमृद्धानां हेमभाण्डविभूषितम् ।
सर्व्वासां दिव्यरूपाणां भवन्त्यप्सरसोगणाः ।
ददामि ते वरञ्चैव विप्र यत्ते विचिन्तितमिति (ग) ।

† भूम्यामुवाच मधुरां गिरमिति (ग) ।

‡ नाप्सरोभिर्नैव च स्वर्गमिति (ग) ।

यदि तुष्टोऽसि मे देव कर्म्मणा तपसाऽथवा ।
तव देव प्रसादेन ममैवं दीयतां वरम् ॥ ७१ ।
ततस्तु स मया प्रोक्तस्तपस्वी ब्राह्मणस्तथा ।
गच्छ कुब्जाम्रके गङ्गास्नातो मायान्तु गच्छसि ॥ ७२ ।
ममैवं वचनं श्रुत्वा कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
कुब्जाम्रके देवि विप्रो मम मायाभिलाषुकः* ॥ ७३ ।
ततः कुण्डी त्रिदण्डी च मात्राभाण्डञ्च यत्नतः ।
स्थापयित्वा यथान्यायं तीर्थमाराधयद्यथा† ॥ ७४ ।
ततो ह्यवतरद्गङ्गां विधिदृष्टेन‡ कर्म्मणा ।
अवगाह्य ततो गङ्गां सर्व्वगात्रे च क्लेदिते§ ।
तावन्निषादसदने तत्स्त्रीगर्भे गतोऽभवत्¶ ॥ ७५ ।
हृदयेऽचिन्तयत्तत्र गर्भक्लेशेन पीड़ितः ।
अहो कष्टं मया किंस्वित्कर्म्म‖ वा दुष्कृतं कृतम् ।
योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्वसामि नरकेषु च ॥ ७६ ।
धिक्तपो धिक् च मे कर्म्म धिक् फलं धिक् च जीवितम् ।

---

* मायाभिकाङ्क्षयेति (ग) ।

† तीर्थान्याराधयद्यथेति (ग) ।

‡ विधिश्रेष्ठेनेति (क), (ख) ।

§ सर्व्वगात्राणि क्लेदिता इति (ग) ।

¶ निषादस्य गृहे गर्भस्तिष्ठति स च ब्राह्मण इति (ग) ।

‖ किञ्चिदिति (ग) ।

योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्पीडामि मलसङ्कुले* ॥ ७७ ।
अस्थां विनतसङ्कीर्णे† नवद्वाराभिसंहते ।
पुरीषमूत्रसङ्कीर्णे मांसशोणितकर्द्दमे ॥ ७८ ।
दुर्गन्धे दुःसहे चैव वातिकश्लेष्मपैत्तिके ।
बहुरोगसमाकीर्णे बहुदुःखसमाकुले ।
अलं किं तेन चोक्तेन दुःखान्यनुभवामि च ॥ ७९ ।
कुतो विष्णुः कुतो चाहं कुतो गङ्गाजलानि च ।
गर्भसंसारनिष्क्रान्तः पश्चादाप्स्यामि तां क्रियाम् ॥ ८० ।
एवं चिन्तयमानस्तु शीघ्रं गर्भाद्विनिःसृतः ।
भूम्यान्तु पततस्तस्य नष्टं यत्पूर्व्वचिन्तितम्‡ ॥ ८१ ।
अजायत§ ततः कन्या निषादस्य गृहे तदा ।
धनधान्यसमृद्धस्य वर्त्तते स च ब्राह्मणः ॥ ८२ ।
न च संज्ञायते किंञ्चिद्विष्णु¶मायाप्रमोहिता ।
अथ दीर्घस्य कालस्य कृतोद्वाहा यशस्विनी ।
पुत्रान् दुहितरश्चैव जनयामास मायया ॥ ८३ ।
भक्ष्याभक्ष्यञ्च खादेत पेयापेयञ्च तत्पिवेत् ।

---

* घनसङ्कुले इति (ग) ।

† विभिन्नाह्नियते· पूर्वे इति (ग), तत्राऽत. परं षट् पादा न सन्ति ।

‡ नष्टं तत्तु विचिन्तितमिति (ग) ।

§ प्रजाता सेति (ग) ।

¶ विष्णोरिति (ग) ।

जीवानि* चैव सततं घातितानि ततस्ततः ॥ ८४ ।
कार्य्याकार्य्यं न जानीते वाच्यावाच्यन्तथेति च ।
गम्यागम्यं न जानाति मायाजालेन मोहितः† ॥ ८५
पश्चाद्दशर्षके काले मयाख्यातः स ब्राह्मणः ।
घटं गृहीत्वा विड्लिप्तवस्त्रक्षालनकारणात् ॥ ८६ ।
तीरे निक्षिप्य वस्त्रं स घटञ्च विनिधाय हि ।
स्नातुं गङ्गाजले स्थित्वा विगाहयति जाह्नवीम् ॥ ८७ ।
प्रस्वेदघर्म्मसन्तप्तः स शिरःस्नानमीहते‡ ।
जातस्तपोधनस्तत्र दण्डी कुण्डीधरः पुनः ॥ ८८ ।
यत्र§ पश्यति विप्रोऽसौ मात्रां कुण्डीन्त्रिदण्डकम् ।
वस्त्रादि दर्शितञ्चैव यत्र संस्थापितं पुरा ॥ ८९ ।
तत्तेन सर्व्वं सन्दृष्टं जाते ज्ञाने तु पूर्व्ववत्¶ ।
विप्रेण ज्ञातुकामेन विष्णुमायां यथा पुरा‖ ॥ ९० ।
तत उत्तरतस्तत्र गङ्गायान्तु तपोधनः ।
सव्रीड़ो गृह्णते** वासो योगञ्च परिचिन्तयन् ॥ ९१ ।

---

* क्लीवत्वमार्षम् ।

† मायया मम मोहित इति (ख) । आत्मविक्रयमेव चेति क्वचित् ।

‡ सशिरस्नायमीहते इति (ग) ।

§ तत इति (ग) ।

¶ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‖ जातज्ञानेन विष्णुमायाभिकाङ्क्षिणेति (ग) ।

** गृह्णातीति साधु ।

उपविश्य च* गङ्गायाः पुलिने समवालुके ।
ततो विन्दति चात्मानं तपसा यत्तदा कृतम्† ॥ ९२ ।
मया किं कर्म्म पापेन कृतं निन्द्यं सुदुष्करम् ।
एवं निन्दति चात्मानं धिक्कुर्व्वन् साधुदूषितम्‡ ।
आचारो वा परिभ्रष्टो येनाहं प्रापितस्त्विमाम् ॥ ९३ ।
निषादस्य कुले जातो भक्ष्याभक्ष्याश्च भक्षिताः§ ।
जीवाश्च घातिताः सर्व्वे जलस्थलदिवौकसः¶ ॥ ९४ ।
पेयापेयञ्च मे पीतं विक्रीताश्चाप्यविक्रेयाः ।
अगम्यागमनञ्चैव वाच्यावाच्यं न रक्षितम् ॥ ९५ ।
वेश्मन्यभोज्यभोज्यञ्च भुक्तञ्चैव न संशयः ।
पुत्रा दुहितरश्चैव निषादाज्जनिता मया ॥ ९६ ।
ततः किञ्चापराधं वा केन वा तद्विचिन्तये ।
येनाहं प्रापितो ह्येनां नैषादीमीदृशीं दशाम् ॥ ९७ ।
एतस्मिन्नन्तरे भूमे निषादः क्रोधमूर्च्छितः ।
पुत्रैः परिवृतस्तत्र मायातीर्थमुपागतः ॥ ९८ ।
ततो मृगयते भार्य्यां भक्तियुक्तां शुभेक्षणाम्‖ ।

---

* उपविश्याचेति (ग) ।

† तद्विगर्हितमिति (ग) ।

‡ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ भक्ष्याभक्ष्यञ्च भक्षितमिति (ग) ।

¶ जलजाः स्थलजाश्च ये इति (क) ।

‖ भक्तिमान् शुभलक्षणामिति (ग) ।

परिपृच्छति चैकैकं तप्यमानं तपोधनम्* ॥ ९९ ।
किं नु पश्यथ भार्य्या मे गङ्गातीरमुपागता ।
घटमादाय हस्तेन आगता जलकारणात् ॥ १०० ।
तत्रैव च नराः सर्व्वे मायातीर्थमुपागताः ।
पश्यन्तेऽत्र परिव्राजं कुम्भञ्चैव यथास्थितम् ॥ १०१ ।
ततो दुःखेन सन्तप्तः अपश्यंश्च स्वकां प्रियाम् ।
दृष्ट्वा पटञ्च कुम्भञ्च करुणं पर्य्यवेदयत् ॥ १०२ ।
इदं वासश्च कुम्भश्च नदीकूले च तिष्ठति ।
न चापि दृश्यते भार्य्या मम गङ्गामुपागता ॥ १०३ ।
अथ केनापि ग्राहेण स्नायमाना तपस्विनी ।
गृहीता तोयमध्यन्तु जिह्वालोडेन चाबला ॥ १०४ ।
न चाप्रियं मयाऽप्युक्ता कदाचिदपि वाचकम् ।
स्वप्नेऽपि नोक्तपूर्व्वासि कदाचिदपि चाप्रियम् ॥ १०५ ।
अथवापि पिशाचेन भक्षिता भूतराक्षसैः ।
आक्रष्टा किं नु रोगेण गङ्गातीरं समाश्रिता ॥ १०६ ।
किन्नु तं दुष्कृतं पूर्व्वं मया कर्म्म सुसङ्कटम् ।
येन मत्पुरतो भार्य्याप्यदृष्टा विगतिं गता ॥ १०७ ।
एहि मे सुभगे कान्ते मम चित्तानुवर्त्तिनि ।
पश्यैताम्बालकान् भीतान् क्लिश्यमानानितस्ततः ॥ १०८।

---

* अतः परं (ग) पुस्तके—

क्व गतासि प्रियेऽस्माकं त्यक्त्वा पुत्रान् गृहं च काम् ।

अलः दुहिता गीदिति सुधार्त्ता स्तनपायिनीति श्लोकोऽधिको वर्त्तते ।

मां पश्यस्व* वरारोहे चीन्पुत्रानतिबालकान् ।
दुहितॄः पश्य चत्वारि सर्व्वन्तु मम मानदे ॥ १०९ ।
मम पुत्रा रुदन्त्येते बालकास्तव लालसाः ।
नित्यञ्च दारिका एव मम दुष्कृतकारिणः ॥ ११० ।
कामं मां क्षुधितञ्चैव ज्ञास्यसे त्वं पिपासितम् ।
एवमुक्त्वा च कल्याणि मम भक्त्या व्यवस्थिता ॥ १११ ।
एवं विलपमानस्य निषादस्य इतस्ततः† ।
सव्रीडं‡ भाषते विप्रो निषादं गच्छ नास्ति सा ।
सुखं योगञ्च ते नीत्वा सा गता ह्यनिवृत्तये§ ॥ ११२ ।
तं रुदन्तं तथा दृष्ट्वा कारुण्येन परिप्लुतः ।
निषादं भाषते तत्र गच्छ किं परिक्लिश्यसे¶ ॥ ११३ ।
बालान्तान्परिरचस्व आहारैर्विविधैरपि ।
एते न त्यजनीयास्ते कदाचिदपि पुत्रकाः ॥ ११४ ।
परिव्राजवचः श्रुत्वा निषादस्तस्य सन्निधौ ।
उवाच मधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः‖ ॥ ११५ ।
अहो मुनिवरश्रेष्ठ अहो धर्म्मभृतां वर** ।

* पश्येति साधु । किं मा पश्यति (ग) ।
† यतस्तत इति (ग) ।
‡ सव्रीड इति (ग) ।
§ सुख योग समाख्यातं पुत्रभार्य्यागतो हि य इति (ग) ।
¶ परिक्लिश्यसि इति साधु ।
‖ परिप्लुतमिति (ग) ।
** धर्म्मविदां वरेति (ग) ।

सान्त्वितोऽस्मि त्वया विप्र वचनैर्मधुराक्षरैः ॥ ११६ ।
निषादस्य वचः श्रुत्वा स मुनिः संशितव्रतः ।
उवाच मधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः* ॥ ११७ ।
मारोदीर्वत्स मे† भद्रन्ते तवाहं सा प्रियाऽभवम्‡ ।
गङ्गातीरं समासाद्य मुनिर्जातोऽस्म्यहं तथा§ ॥ ११८ ।
परिव्राजवचः श्रुत्वा निषादो विगतज्वरः ।
श्लक्ष्णं वचनमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम् ॥ ११९ ।
किमिदं भाषसे विप्र अव्यक्तं यत्कदाचन ।
न भाव वा यद्घटितं स्त्रियः पुंस्त्वं सदैव हि ॥ १२० ।
निषादस्य वच. श्रुत्वा ब्राह्मणोदुःखमूर्च्छितः ।
उवाच मधुरं वाक्यं गङ्गातीरे च धीवरम् ॥ १२१ ।
शीघ्रं गच्छ स्वकन्देशमेतान् गृह्य स्वबालकान् ।
सर्व्वेषाञ्च यथासंख्यं स्नेहः कर्त्तव्य एव च ॥ १२२ ।
स तेन चोदितो ह्येवं निषादो नावगच्छति ।
मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम्¶ ॥ १२३ ।
किं त्वया दुष्कृतं कर्म्म कृतं पूर्व्वं पुरातनम् ।

---

* एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।
† वत्सेति (ग) ।
‡ प्रवरस्त्रिय इति (ग) ।
§ जातोऽस्मि च तत्र स्त्रियेति (ग) ।
¶ स ब्राह्मणमिति (ग) ।

मम यद्भाषसे चैव स्त्रीत्वं प्राप्तोऽसि तत्कथम्* ॥ १२४ ।
केन दोषेण प्राप्तस्त्वं स्त्रीत्वं भूत्वा पुमान्पुनः ।
पुंस्त्वं चैव कथं प्राप्त एतदाचक्ष्व पृच्छतः† ॥ १२५ ।
एवं तस्य वचः श्रुत्वा स ऋषिः संशितव्रतः ।
उवाच मधुरं वाक्यं मायातीर्थजलेचरम् ॥ १२६ ।
निषाद शृणु तत्त्वेन मत्कथाञ्च प्रजल्पतः‡ ।
न मया दुष्कृतं किञ्चित्कृतं कुत्रापि तत्त्वतः§ ॥ १२७ ।
एकभक्तं समाचारे अभक्ष्यञ्चैव वर्ज्जितम् ।
स मयाराधितो देवो लोकनाथो जनार्द्दनः ।
कर्म्मभिर्बहुभिश्चैव मयादर्शनकाङ्क्षिणा ॥ १२८ ।
अथ दीर्घेण कालेन मया दृष्टो जनार्द्दनः ।
वरेण छन्दयामास बहुधा मायया ततः¶ ॥ १२९ ।
मया नाभीप्सितस्तस्माद्दीयमानो वरस्ततः‖ ।
मायां मे दर्शय विभो विष्णो प्रणतवत्सल** ॥ १३० ।

---

* अहं तेऽद्य वरस्त्रिय इति (ग) ।

† केन दोषेण प्राप्तस्त्वं स्त्रियत्वं ऋषिपुङ्गव ।
मुनित्वञ्च कथं प्राप्तं एतदाचक्ष्व पृच्छत ॥ इति (ग) ।

‡ या कथा मम तत्त्वत इति (ग) ।

§ कृतमेव हि केनचिदिति (ग) ।

¶ तदनन्तरमिति (ग) ।

‖ न मया चेप्सितस्तत्र दीयमानो वरस्तदेति (ग) ।

** ईप्सिता च मया तत्र विष्णुमाया महालयेति (ग) ।

ततो मां भाषते विष्णुर्मायां द्रष्टा त्वलं द्विज* ।
मया पुनः पुनश्चोक्तो मम प्रीत्या प्रदर्शय† ॥ १३१ ।
ततोऽहन्तेन चाप्युक्तस्तर्हि द्रक्ष्यत्यलं भवान् ।
गच्छ कुब्जाम्रके गङ्गां स्नात्वेत्यन्तर्हितोऽभवत्‡ ॥ १३२ ।
अहं मायाप्रलोभेन गङ्गातीरमुपागतः ।
दण्डं कुण्डीञ्च वस्त्रञ्च तीरं संस्थाप्य यत्नतः ।
ततः स्नानविधानेन निमग्नस्तज्जलेऽमले§ ॥ १३३ ।
न तत्र किञ्चिज्जानामि किमिदं किं प्रवर्त्तते ।
निषादीगर्भसम्भूतस्तत्र पत्नाऽभवन्ततः¶ ॥ १३४ ।
केनचित्कारणेनात्र प्रविष्टो जाह्नवीजले ।
स्नात्वाऽपश्यं पूर्व्ववच्च तावज्जातो ऋषिस्त्वहम्‖ ॥ १३५ ।

---

* किन्ते मायेन ब्राह्मण इति (ग) ।

† (ग) पुस्तके एतदर्द्धं, परश्लोकपूर्व्वार्द्धञ्च न स्तः ।

‡ गच्छ कुब्जाम्रकं श्रेष्ठं स्नानं कुरु च जाह्नवी ।
एवं ततोवरश्चोक्ता विष्णुश्चान्तरधीयत ॥ इति (ग) ।

§ अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा —
स्थापितं दण्डकुण्डे च पात्रं वस्त्रञ्च निक्षिपेत् ।
उचितेनोपचारेण निमज्ज्य सलिलाश्मनीति ॥

¶ सर्व्वमेव विजानामि योनिषादगर्भेऽवसमिति (ग) ।

‖ लोभमोहार्थकामार्थक्रोधेन च परिप्लुतः ।
ततः केनापि कर्म्मणा जन्मकृत्यमुपागतः ।
निमज्ज्य सलिले चात्र जातोऽस्मि ब्राह्मणोऽप्यहमिति (ग) ।

निषाद पश्य कुण्डीञ्च मालां वस्त्रं यथा पुरा* ।
पञ्चाशद्वर्षदेशीयो जातोऽस्मि त्वद्गृहे वसन्† ।
दण्डवस्त्रादि यत्किञ्चित्र जीर्णं गङ्गया हृतम्‡ ॥ १३६ ।
एवं तेन ततश्चोक्तो निषादोऽदृश्यतां गतः ।
ये च ते बालकास्तत्र तेषां कश्चिन्न दृश्यते ॥ १३७ ।
स ततो ब्राह्मणो देवि तपस्तपति निश्चितः ।
ऊर्द्ध्वश्वासोर्द्ध्ववाहुश्च वायुभक्षपरायणः ॥ १३८ ।
तस्य वै तिष्ठमानस्य अपराह्णन्तु§ जायते ।
ततः प्रमुच्यते तोयं देवि कृत्वा यथोचितम् ॥ १३९ ।
कर्म्मण्यानि च पुष्पाणि आहृत्य श्रद्धयान्वितः¶ ।
अर्च्चयित्वा यथान्यायं वीरासनमुपागतः ॥ १४० ।
इतस्तु ब्राह्मणैर्मुख्यैर्गङ्गास्नानेषु वै द्विजः ।
ऊचुस्ततो द्विजास्तत्र तपस्विनमनिन्दितम् ॥ १४१ ।
पूर्व्वाह्णे स्थापयित्वात्र मालां कुण्डीं त्रिदण्डकम् ।
इतो गतोऽसि ब्रह्मेन्द्र स्थापयित्वा तु धीवरान् ।
विस्मृतं किं त्वया स्थानं कथं शीघ्रं न चागतः ॥ १४२ ।
ततो विप्रवचः श्रुत्वा तूष्णीमासीन्मुनिस्तदा ।

---

* सचीवरमिति (ग) ।

† पञ्चाशद्वर्षवासीऽपि ततस्त्वञ्च न नश्यतीति (ग) ।

‡ न जीर्णाश्चाम्बराः सर्व्वे जाह्नव्या नैव ते हृता इति (ग) ।

§ अपराह्णश्चेति (ग) ।

¶ अकर्म्मण्येषु पुष्पेषु समार्च्चनरतः सदेति (ग) ।

ब्राह्मणानुगतं स्थानमात्मनात्मानुसंस्थितः॥ १४३।
एतस्मिन्नन्तरे देवि स च ब्राह्मणपुङ्गवः।
अथ पञ्चाशद्वर्षाणि अमावस्याद्य चैव हि॥* १४४।
कथमेतावतङ्कालं मामूचुर्ब्राह्मणाश्च किम्।
पूर्व्वाह्णे स्थापयित्वा त्वं स्वां मात्राश्चापराह्णिके।
कथं कालेऽनुसम्प्राप्तः किमेतदिति भाषते॥ १४५।
एतस्मिन्नन्तरे देवि ब्राह्मणाय ततो मया।
दर्शयित्वा निजं रूपं तमवोचमिदन्धरे† ॥ १४६।
किमिदं भ्रान्तरूपोऽसि किं वा त्वं दृष्टवानसि।
पश्यामि त्वां व्यग्रमिव सावधानोऽभवं स्वयम्॥ १४७।
एवमुक्तः स तु मया भूमौ कृत्वा शिरः स्वकम्।
उवाच दुःखितो दीनो निःश्वस्य च मुहुर्मुहुः॥ १४८।
अहो देव द्विजा एते मां वन्दन्ति‡ जगद्गुरो।
पूर्व्वाह्णे स्थापयित्वा त्वं वस्त्रं दण्डकमण्डलू।
आगतोऽस्यपराह्णे किं स्थलं विस्मृतवानसि॥ १४९।
अहं व्याधस्य वै भूत्वा भार्य्या च व्याधयोनिजा।
पञ्चाशद्वर्षपर्य्यन्तं तत्र स्थित्वा ततः किल॥ १५०।
तस्माच्चैव त्रयः पुत्रास्तिस्रश्चापि च कन्यकाः।

---

* अमावस्या नु एष वै इति (ग)।

† दर्शितं तस्य चात्मानं दिव्यरूपेण वर्ष्मेति (ग)।

(ग) पुस्तकेऽत्र कति श्लोका. परित्यक्ता.।

‡ वन्दन्ते इति साधु।

जातान्येवमपत्यानि दुष्टकर्म्मकृतस्तथा ॥ १५१ ।
स्नातुं कदाचिद्गङ्गायां गतोऽहं तीरभूमिग: ।
स्थापयित्वाद्य स्वं वस्त्रं मग्न: स्नास्यञ्जलेऽमले ।
उन्मज्य स्वयं पुनश्चैव प्राप्तो रूपं मुनिस्तुतम् ॥ १५२ ।
किं मया विकृतं कर्म्म सेवमानेन माधव ।
तपश्च तप्यमानेन किं मया विकृतङ्कृतम् ॥ १५३ ।
भक्षितं किमकर्म्मण्यं सेवमानेन चाच्युत ।
व्यभिचारश्च मे तत्र को जातस्तु तवार्च्चने ॥ १५४ ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन येनाहं नरकं गत: ।
एतच्चिन्ताव्याकुलोऽहं निबोध भगवन्मम ॥ १५५ ।
मायालुब्धेन हि मया पूर्व्वं विज्ञापितो ह्यसि ।
नान्यत्स्मरामि पापञ्च नरके येन पातित: ॥ १५६ ।
ततस्तस्य वच: श्रुत्वा कारुण्यं परिदेवितम् ।
उक्तवानस्मि तं विप्रं दु:खसन्तप्तमानसम् ॥ १५७ ।
मा दु:खं कुरु विप्रेन्द्र आत्मदोषसमुद्भवम् ।
विकर्म्म न कृतं किञ्चिदपि मे विप्र पूजने ।
येन दु:खमनुप्राप्तं तिर्य्यग्योनिञ्च वै गत: ॥ १५८ ।
उक्तमेव मया पूर्व्वं शृणु ब्राह्मणपुङ्गव ।
वरान्वरय भो ब्रह्मन् त्वं मायां वृतवानसि ॥ १५९ ।
ददामि दिव्यभोगान्वै भौमान्वापि तवेप्सितम् ।
तांस्तु नेच्छसि मायाया दर्शनं वृतवानसि ॥ १६० ।
दृष्टा तु वैष्णवी माया या त्वया ब्राह्मणेप्सिता ।

न गतो दिवसश्चेह नापराह्लोऽपि कुत्रचित्।
वर्षाणि चैव पञ्चाशन्निषादस्य गृहेऽपि न ॥ १६१ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
या एषा वैष्णवी माया त्वया ब्राह्मण ईप्सिता ॥ १६२ ।
त्वया न तत्कृतं किञ्चिच्छुभं वाशुभमेव वा ।
सर्व्वं मायामयं तत्र विस्मयात्परितप्यसे ॥ १६३ ।
यत्त्वया दुष्कृतं कर्म्म व्यभिचारश्च तत्र वै ।
अर्च्चनञ्च न ते भ्रष्टं तपश्चैव न नाशितम् ॥ १६४ ।
भवान्तरे कृतं यच्च येनेदं प्राप्तवान्भवत्।
दुःखन्तच्च तवाख्यास्ये शृणु ब्राह्मणसत्तम* ॥ १६५ ।
मम भक्ता द्विजाः शुद्धा यत्त्वया नाभिवादिताः ।
तत्पापाद्दोषयो भोगस्तव जातो हि दुःखदः ॥ १६६ ।
ये च भागवताः शुद्धास्ते नूनं मम मूर्त्तयः ।

---

* अत्र (ग) पुस्तकस्य पाठो यथा –
पुनरन्यत् प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
यस्य चैवापराधेन स्वयं कृत्वा भवान्तरे ॥
शुद्धा भागवता विप्र मद्भक्ता नाभिवादिताः ।
तस्य दोषापराध्यस्य कालं प्राप्तं ततोद्विज: ॥
सर्व्वथा वन्दनीया वै भक्ता भागवताः शुचिः ।
ये मां वन्दन्ति विप्रेन्द्र भक्ता भागवता मम ॥
वन्दितोऽस्मि हि विप्रेन्द्र सत्यमेतन्न संशयः ।
येमां पृच्छन्ति चैवेह यस्य वार्च्यं न विद्यते ॥ इति ।

तान्विप्रान्ये नमस्यन्ति ते मामेव नमस्यते* ।
विदितोऽस्मीह विप्रेन्द्र तैरहं नात्र संशयः ॥ १६७ ।
मम दर्शनकामा ये ते मे भक्ता द्विजास्तथा ।
शुद्धा भागवताः पूज्या द्रष्टव्याः सर्व्वदा नृभिः ॥ १६८ ।
विशेषेण कलौ ब्रह्मन्द्विजरूपो ह्यवस्थितः ।
तस्माद्ब्राह्मणभक्ता ये ते मद्भक्ता न संशयः ॥ १६९ ।
यो मां प्राप्तुमिहेच्छेत यस्यावाच्यं न विद्यते ।
अनन्यमानसो भूत्वा मद्भक्तेषु नियोजयेत् ॥ १७० ।
गच्छ ब्राह्मणसिद्धोऽसि यदा प्राणान्विमोक्ष्यसि† ।
तदा गतोऽसि मत्स्थानं श्वेतद्वीपं न संशयः‡ ॥ १७१ ।
एवमुक्त्वा वरारोहे तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
सोऽपि द्विजस्तनुन्त्यक्त्वा मायातीर्थे यशस्विनि ।
कृत्वा सुदुष्करं कर्म्म श्वेतद्वीपमुपागतः§ ॥ १७२ ।
धन्वी तूणी शरी खड्गी मायाबलपराक्रमः ।
माञ्च पश्यति वै नित्यं मायाबलसुसंस्थितम् ॥ १७३ ।

* नमस्यतीति साधु ।

† प्राणांश्चात्रैव मन्यस इति (ग) ।

‡ गच्छ मे परमं स्थानं श्वेतद्वीपं मया सहेति (ग) ।

§ अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा –
एवमुक्तो मया भूमि स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।
दत्त्वा वरं महाभागे तत्रैवान्तरधीयत ॥
ब्राह्मं देहं स संन्यस्य मायातीर्थे यशस्विनि । इति ।

मायया किन्तव धरे न मायां ज्ञातुमर्हसि ।
मम मायां न जानन्ति देवदानवराक्षसाः ॥ १७४ ।
एतत्ते कथितं भूमि मायाख्यानं महौजसम्* ।
मायाचक्रमिति ख्यातं सर्व्वपुण्यसुखावहम्† ॥ १७५ ।
आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।
पुण्यानां परमं पुण्यं गतीनाञ्च परा गतिः ॥ १७६ ।
पठेद्यो नित्यं भक्तेषु अभक्तेषु न कीर्त्तयेत् ।
मा पठेन्नीचमध्येषु मा पठेच्छास्त्रदूषके ॥ १७७ ।
अग्रतः पृच्छताशूद्रमङ्क्तेषु तथाग्रतः ।
पठते शोभते विप्रो न तु ये शास्त्रदूषकाः ॥ १७८ ।
कल्यमुत्थाय यो भूमे पठते च दृढ़व्रतः ।
तेन द्वादश वर्षाणि ममाग्रे पठितं भवेत् ॥ १७९ ।
अथ पूर्णेन कालेन पुमान्पञ्चत्वमागतः ।
मद्भक्तो जायते देवि वियोनिं न च गच्छति ॥ १८० ।
य एवं शृणुयान्नित्यं महाख्यानं वसुन्धरे ।
न स जायेत मन्दात्मा वियोनिं नैव गच्छति ॥ १८१ ।

* महौज इति साधु ।

† सर्व्वस्य स्वसुखावहमिति (ग) ।

एतत्ते कथितं भद्रे त्वया यत्पूर्व्वमीप्सितम् ।
मुच्यमाना वरारोहे किमन्यत्परिपृच्छसि* ॥ १८२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मायाचक्रं नाम
पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

श्रुत्वा मायाबलं ह्येतद्धरणी शंसितव्रता ।
वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

यत्त्वत्कुलाम्रके देव भाषसे तदनन्तकम् ।
न तत्राहं विजानामि पूर्व्वमुक्तञ्च यत्त्वया* ॥ २ ।
यच्च कुलाम्रके पुण्यं पुष्टिस्तस्य सनातनी† ।
एतन्मे परमं गुह्यं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

---

* एतत्ते कथितं देवि त्वया वचनमीरितम् ।
अधुना च वरारोहे किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ इति (ग) ।

---

* त्वमिह त्वविजानामि यत्त्वया पूर्व्वपृष्छितमिति (ग) ।
† यच्च कुलायके देव पुण्यपुष्टिः सनातनीति (ग) ।

वराह उवाच ।

सर्व्वं तत्कथयिष्यामि सर्व्वलोकसुखावहम् ।
यच्च कुब्जाम्रके पुष्टिर्यच्च तीर्थमनिन्दिते ।
तच्च कार्त्स्न्येन मे देवि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ॥ ४ ।
यथा कुब्जाम्रको जातस्ततस्तीर्थं यथाक्रमम् ।
यच्च कर्म्म यतोभूमे स्नातो याति मृतोऽपि च ॥ ५ ।
युगे सप्तदशे भूमे कृत्वा चैकां वसुन्धराम् ।
मधुकैटभौ तथा हत्वा ब्रह्मणो वचनात्तदा ।
जलसंहरणं कृत्वा ममाधारमुपागतः ॥ ६ ।
पश्यामि तं नतं भूमे रैभ्यं नाम महामुनिम् ।
ममैवाराधने युक्तं सर्व्वकर्म्मसु निष्ठितम् ।
युक्तिमन्तङ्गुणज्ञञ्च शुचिं दक्षं जितेन्द्रियम् ॥ ७ ।
दशवर्षसहस्राणि ऊर्द्ध्ववाहुः स तिष्ठति ।
सहस्रञ्चाम्बुभक्षेण तथा शैवालभक्षणम् ।
वर्षाणाञ्च शतं पञ्च तिष्ठते स महामुनिः ॥ ८ ।
ततः प्रीतोऽस्म्यहं देवि रैभ्यस्य च महात्मनः ।
भक्त्या च परया चैव तेन चाराधितो ह्यहम्* ॥ ९ ।

---

* (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा –
ममैवाराधने युक्तो धर्म्मकर्म्मसु निष्ठित. ।
मधुञ्च कैटभं हत्वा प्रसन्नेन च चोदित ॥
संहारन्तु तत कृत्वा गङ्गाद्वारमुपागत ।
पश्यामि तत्र त भूमे भुक्तिमुक्तिमतात्मकम् ।

ततो वै तप्यमानन्तं* गङ्गाद्वारमुपागतम् ।
आम्रहृत्तं समासाद्य दृष्टः स मुनिपुङ्गवः ॥ १० ।
दर्शितोऽयं मया चात्मा हेतुमात्रेण केनचित् ।
मया यदाश्रितश्चाम्रस्तेन कुब्जत्वमागतः† ॥ ११ ।
एवं कुब्जाम्रकं ख्यातं स्थानमेतन्मनस्विनि‡ ।
मृतापि§ तत्र गच्छन्ति मम लोकाय केवलम् ॥ १२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
दृष्ट्वा स मामृषिस्तैव यानि वाक्यानि भाषते ॥ १३ ।
एवं तत्र मया दृष्टः कुब्जरूपं समास्थितः ।
जानुभ्यामवनिङ्गत्वा किञ्चिदेव प्रभाषते ॥ १४ ।
नमस्कृत्य स्थितं तन्तु मुनिं वै संशितव्रतम् ।
वरेण छन्दयामास अहम्प्रीतमना धरे¶ ॥ १५ ।

गुणज्ञश्च शुचिं दक्षं जितात्मानं जितेन्द्रियम् ।
दशवर्षसहस्राणि ऊर्द्धबाहुः सहस्रकम् ॥
सहस्रं वायुभक्ष्यश्च पुनःशैवालभक्षणम् ।
वर्षाणाञ्च शतं पञ्च तिष्ठते स महामुनिः ॥ इति ।

* तप्यमानन्तु इति (ग) ।

† एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ यशस्विनीति (ग) ।

§ मृता अपीति साधु ।

¶ श्लोक एष (ग) पुस्तके एवं पठितः –
जानुभ्यां पतितं दृष्ट्वा तं मुनिं शंसितव्रतम् ।
वरेण छन्दितस्तस्य यत्तस्यैव च रोचते ॥ इति ।

ममैव वचनं श्रुत्वा स मुनिस्तपसान्वितः।
उवाच मधुरं वाक्यं प्रसादार्थी* महायशाः॥ १६।
यदि प्रसन्नो भगवांल्लोकनाथो जनार्दनः।
तव चात्र† निवासं वै देव इच्छामि नित्यशः॥ १७।
यावल्लोका धरिष्यन्ति तावच्चैव‡ महाप्रभो।
स्थानन्तव हृषीकेश इच्छामि मधुसूदन§॥ १८।
त्वयि भक्तिः सदा भूयाद्यावस्थानं जनार्दन¶।
अन्यभक्तिर्मम विभो‖ रोचते न कदाचन॥ १९।
एतदेव परं चित्तं मया चैव विधार्य्यते**।
उपेन्द्र यदि तुष्टोऽसि ममायं दीयतां वरः॥ २०।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा रैभ्यस्यर्षेरहम्मुनः।
बाढ़मित्येव ब्रह्मर्षे†† एवमेतद्भविष्यति॥ २१।
ममैवं वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणः स वसुन्धरे।

---

* प्रसादार्थमिति (ग)।

† तवैवात्रेति (ग)।

‡ तावत्तत्रेति (ग)।

§ स्थानं तव प्रसादाद्धि शाश्वतं तव संस्थितिमिति (ग)।

¶ सा मे भक्तिर्भवेद्दैत्ये तव चर्या जनार्दनेति (ग)।

‖ अन्यभक्तिर्भवेद्विष्णो इति (ग)।

** एतच्च परमं हृत्तं यन्मया हृदि वर्त्तते इति (ग)।

†† ब्रह्मेन्द्रेति (ग)।

मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय मामुवाच मुदान्वितः* ॥ २२ ।
एतस्य तीर्थवर्य्यस्य महिमानं त्वया प्रभो ।
शृणुवै† कथ्यमानन्तु वद लोकोपकारक ॥ २३ ।
अन्यानि यानि तीर्थानि एतत्क्षेत्राश्रितानि तु ।
तान्यपि श्रोतुमिच्छामि कथ्यमानानि च त्वया‡ ॥ २४ ।
शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन् यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
तीर्थे कुब्जाम्रके पुण्ये मम लोके सुखावहे ॥ २५ ।
तीर्थन्तु कुमुदाकारं तस्मिन्कुब्जाम्रके स्थितम् ।
स्नानमात्रेण सुश्रोणि स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ २६ ।
कौमुदस्य तु मासस्य तथा मार्गशिरस्य§ च ।
वैशाखस्यैव मासस्य कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ॥ २७ ।
यो वै परित्यजेत्प्राणान्स्त्री पुमान्वा नपुंसकः ।
निष्कलां लभते सिद्धिं मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तीर्थं मानसमित्येव विख्यातं मम सुन्दरि¶ ॥ २९ ।
यस्मिन् स्नात्वा विशालाक्षि गच्छते‖ नन्दनं वनम् ।

* प्रत्युवाच द्विजोत्तम इति (ग) ।
† शृणवानीति साधु ।
‡ (ग) पुस्तके २३।२४ श्लोकौ न स्तः ।
§ मार्गशिरस इति साधु ।
¶ यत्तु तत्र विधीयत इति (ग) ।
‖ गच्छतीति साधु ।

दिव्यं वर्षसहस्रं वै मोदते चाप्सरैः* सह ॥ ३० ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते विपुले कुले ।
द्रव्यमान्गुणवांश्चैव जायते तत्र मानवः ॥ ३१ ।
तत्राथ मुञ्चते† प्राणान् कौमुदस्य तु द्वादशी ।
पुष्कलां लभते सिद्धिं मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
मायातीर्थमिदं ख्यातं येन मायां विजानते‡ ॥ ३३ ।
तस्मिन् कृतोदको ब्रह्मन्मायातीर्थे महायशाः ।
दशवर्षसहस्राणि मद्भक्तो जायते नरः ॥ ३४ ।
लभते परमां पुष्टिं कुवेरभवनं यथा§ ।
एकं सहस्रं वर्षाणां स्वच्छन्दगमनात्मयम् ॥ ३५ ।
अथवा म्रियते तत्र मायातीर्थे यशस्विनी ।
मायायोगी ततो भूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ३६ ।
अन्यच्च ते¶ प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तीर्थं सर्व्वात्मकं नाम सर्व्वतीर्थगुणान्वितम्‖ ॥ ३७ ।
यस्तत्र स्नायते कश्चिद्वैशाखस्य तु द्वादशीम् ।

---

* अप्सरोभिरिति साधु ।

† मुञ्चतीति साधु ।

‡ विजानीते इति साधु ।

§ तथेति (क), (ख) ।

¶ पुनरन्यदिति (ग) ।

‖ सर्व्वधर्म्मगुणान्वितमिति (ग) ।

निष्कलं लभते स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ३८ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणांस्तीर्थे सार्षपके तथा ।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकञ्च* गच्छति ॥ ३९ ।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि शृणुष्व† शुभलोचने ।
तीर्थं पूर्णमुखं नाम तन्न जानाति कश्चन‡ ॥ ४० ।
तत्र सर्व्वा भवेद्गङ्गा शीतलं जायते जलम् ।
यत्र चोष्णं भवत्यम्बु§ ज्ञेयं पूर्णमुखं तथा ॥ ४१ ।
स्नातोऽ¶ गच्छति सुश्रोणि सोमलोके महीयते ।
पश्यति तु तदा सोमं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ४२ ।
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणश्चैव जायते ।
मद्भक्तः शुचिमान्दक्षः सर्व्वकर्म्मगुणान्वितः ॥ ४३ ।
अथवा म्रियते तत्र मासि मार्गशिरे‖ तथा ।
शुक्लपक्षे च द्वादश्यां मम लोकञ्च गच्छति ॥ ४४ ।
तत्र मां पश्यते नित्यं दीप्तिमन्तं चतुर्भुजम् ।
न जन्म विद्यते तस्य मरणञ्च कदाचन ॥ ४५ ।

* लोकार्यति ग) ।
† शृणु मे इति (ग) ।
‡ तत्तु कश्च न जानत इति (ग) ।
§ तपत्यम्बु इति (ग) ।
¶ स्नात्वेति (ग) ।
‖ मार्गशिरसीति साधु ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
अनन्यमानसो भूत्वा भक्तो भागवतो मम॥ ४६।
तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नाति* कदाचिदपि मानवः।
दशवर्षसहस्राणि मोदते ह्यमरालये॥ ४७।
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टस्तत्तीर्थस्य प्रभावतः†।
द्रव्यवान् गुणवांश्चैव मद्भक्तश्चैव जायते॥ ४८।
वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी।
यदि मुञ्चेत्स्वकं देहं कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम्॥ ४९।
न जन्म मरणं तस्य न ग्लानिर्न च वै भयम्।
सर्व्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति॥ ५०।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
तीर्थं करवीरकं नाम सर्व्वलोक‡सुखावहम्॥ ५१।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन स्नापयते§ शुभे।
पुरुषो ज्ञानवांस्तावन्मम भक्तिविनिश्चितः¶॥ ५२।
माघमासे तु सुश्रोणि शुक्लपक्षे तु द्वादशी।
पुष्पिते करवीरे वै मध्याह्ने तु न संशयः॥ ५३।
तस्मिन् कृतोदकस्तीर्थे स्वच्छन्दगमनालयः।

* यस्तु स्नाति तत्र तीर्थे इति (ग)।
† तस्य तीर्थस्य यत्फलमिति (ग)।
‡ मम लोकेति (ग)।
§ ज्ञापयतीति साधु।
¶ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति।

अमेदिमानमारूढ़ो सहस्रान्नरीनर्त्तितः ॥ ५४ ।
तत्राथ म्रियते भूमे माघमासस्य* द्वादशीम् ।
ब्रह्माणं माञ्च पश्येत पश्यति† च वृषध्वजम् ॥ ५५ ।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य पूर्व्वं यत्कथितं मया ।
तस्मिन् कुब्जाम्रके भद्रे स्थानन्तु मम रोचते ॥ ५६ ।
पुण्डरीक इति ख्यातं तीर्थञ्चैव महत्फलम् ।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व शुचिस्मिते‡ ॥ ५७ ।
तस्य तीर्थस्य सुश्रोणि मध्याह्ने द्वादशीदिने ।
रथचक्रप्रमाणो वै चरते तत्र कच्छपः§ ॥ ५८ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
स्नात्वा प्राप्नोति सुश्रोणि फलं तत्र महागुणम् ॥ ५९ ।
पुण्डरीकस्य यज्ञस्य यजमानस्य यत्फलम् ।
प्राप्नोति वसुधे तत्र एवमेव न संशयः¶ ॥ ६० ।
अथवा म्रियते तत्र लब्धसंज्ञो महायशाः ।
दशानां पुण्डरीकाणां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ६१ ।

---

* माघमासे तु इति (ग) ।

† पश्येत् पश्यतीति साधु ।

‡ वसुन्धरे इति (ग) ।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति । तत्र केवलं तस्य तीर्थस्य सुश्रोणि फलं महा मिति पाठो वर्त्तते ।

¶ एवमेतन्न संशय इति (ग) ।

भुक्ता यज्ञफलं तत्र जातिशुद्धो महातपाः।
सिद्धञ्च लभते नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ ६२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि प्रिये तद्दै शृणुष्व* मे।
अग्नितीर्थमिति ख्यातं सिद्धं कुब्जाम्रके स्थितम्।
यद्दै प्रज्ञायते† देवि द्वादश्यां पापवर्ज्जितैः ॥ ६३ ।
कौमुदस्य तु मासस्य मासो मार्गशिरस्य च‡।
आषाढ़स्य च मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम्§ ॥ ६४ ।
यच्चैव माधवे मासि समये ह्यद्य वर्त्तते।
तस्यान्तु शुक्लद्वादश्यां तीर्थे तिष्ठति यत्नतः ॥ ६५ ।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व हि वसुन्धरे¶।
येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तच्चैव मामकम्।
एकाग्रन्तु मनः कृत्वा तच्छृणुष्व वसुन्धरे‖ ॥ ६६ ।
मुक्ता भागवतान्शुद्धान्मम संहितापाठकान्**।
न हि कश्चिद्विजानाति शास्त्रं मम न यश्च वै†† ॥ ६७ ।
फलं तस्य प्रवक्ष्यामि मृतोऽपि स्नातकोऽपि वा।

---

* शृणोहि मे इति (ग)।

† पुनः प्रजायते चैव द्वादशीः पश्य माधवि इति (ग)।

‡ मार्गशिरस इति साधु।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति।

¶ देवि तत्त्वेन ज्ञायतामिति (क), (ग)।

‖ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति।

** मम मद्विजयाजकानिति (ग)।

†† यस्तु शास्त्रं न जानतीति (ग)। जानातीति साधु

एकचित्तं समाधाय तच्छृणुष्व वसुन्धरे* ॥ ६८ ।
अग्नितीर्थेषु स्नातो वै तस्मिन् कुब्जाम्रकेषु च ।
अग्नितीर्थं महाभागे दीप्तिमन्तं सवैष्णवम् ॥ ६९ ।
सप्त कृत्वाग्निमेधानां यत्फलं भवति प्रिये ।
प्राप्नोति तन्महाभागे स्नानमात्रान्न संशयः ॥ ७० ।
अथवा म्रियते तत्र एकैकान्हादशीकृतान् ।
स्थित्वा विंशत्यहोरात्रान् मम लोकाय गच्छति ॥ ७१ ।
तीर्थस्य तस्य वक्ष्यामि चिह्नानि शृणु सुन्दरि ।
येन विज्ञायते प्राज्ञै†र्मम भक्तं सुखावहम् ॥ ७२ ।
उष्णं भवति हेमन्ते वसुधे तज्जलन्तथा ।
उष्णकाले भवेच्छीतमेवं चिह्नन्तु तद्भवेत् ॥ ७३ ।
एष वह्निर्महाभागे‡ तीर्थमाग्नेयमुत्तरे ।
तरन्ति मानवा येन घोरं संसारसागरम् ॥ ७४ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि देवि कुब्जाम्रके महत्§ ।
वायव्यमिति विख्यातं तीर्थं धर्म्मादिभिःस्तुतम् ॥ ७५ ।
तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नातः कृतनित्योदकक्रियः¶ ।
वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ७६ ।

---

* तच्छृणोहि वसुन्धरे इति (ग) ।

† विद्वानिति (ग) ।

‡ एवं चिह्नं महाभागे इति (ग) ।

§ स्थहमिति (ग) ।

¶ कृतोदककृताग्नि क इति (ग) ।

अथवा म्रियते तत्र वायुतीर्थे महाह्रदे।
दिनानि दश पञ्चैतत्कृतमेव हि मामकम्॥ ७७।
जन्म वा मरणं वापि भूमौ नैव पुनर्भवेत्*।
जायते च चतुर्बाहुर्मम लोकप्रतिष्ठितः॥ ७८।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि वायुतीर्थस्य सुन्दरि।
येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तत्र महत्तरम्†॥ ७९।
अश्वत्थवृक्षपत्राणि चलन्ति नित्यशो वने।
चतुर्विंशतिर्द्वादश्यां येन विज्ञायते खलु‡॥ ८०।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुब्जाम्रके धरे§।
शक्रतीर्थमिति ख्यातं सर्व्वसंसारमोक्षणम्¶॥ ८१।
तस्मिंस्तीर्थे वरारोहे शक्रतीर्थे वसुन्धरे‖।
शक्रस्य वसते लोके वज्रहस्तो न संशयः॥ ८२।
अथवा म्रियते तत्र** शक्रतीर्थे महातपे।
उपोष्य दशरात्राणि†† मम लोकाय गच्छति॥ ८३।

---

* न तस्य मरणं भूमि जन्म तस्य न विद्यते इति (ग)।

† शुभैर्भागवतैस्तर्थेति (ग)।

‡ विभो इति (ग)।

§ भुवीति (ग)।

¶ मोक्षनमिति (ग)।

‖ महायशा इति (ग)।

** देवीति (ग)।

†† दशरात्रानिति साधु।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन विज्ञायते ततः* ।
एकचित्तं समाधाय शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ८४ ॥
पञ्च वृक्षास्तु तिष्ठन्ति तद्दक्षिणदिशि स्थिते ।
शक्रतीर्थस्य चिह्नन्ते वसुधे परिकीर्त्तितम्† ॥ ८५ ॥
अन्यच्च तीर्थं वक्ष्यामि तस्मिन् कुब्जाम्रके परम्‡ ।
वरुणेन तपस्तप्तं सहस्रं पञ्च सप्त च ॥ ८६ ॥
तत्र स्नातस्य वक्ष्यामि जायते तत्र यत्फलम् ।
यत्प्राप्नोति मृतो वापि पुरुषः संशितव्रतः ॥ ८७ ॥
अष्ट वर्षसहस्राणि गत्वा वै वरुणालयम् ।
स्वच्छन्दगमनो भूत्वा एवमेव न संशयः ॥ ८८ ॥
अथ वै म्रियते तत्र विंशवर्षोषितो नरः§ ।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ८९ ॥
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व¶ वसुन्धरे ।
तत्र धारा पतत्येका एकरूपा सदा भवेत् ।
न वर्द्धते च वर्षासु घर्म्मे न ह्रसते‖ पुनः ॥ ९० ॥

---

* नर इति (ग) ।

† पञ्चवृक्षास्ततस्तस्य तीर्थस्य दक्षिणे स्थिता. ।
भूमे येन सविज्ञेयं शक्रतीर्थमिति स्मृतम् ॥ इति (ग) ।

‡ पुनरन्यत् प्रवक्ष्यामि तीर्थमेव वसुन्धरे इति (ग) ।

§ चिररात्रोषितोनरः इति (ग) ।

¶ तच्छृणोहीति (ग) ।

‖ ह्रसतीति साधु ।

सप्तसामुद्रकं नाम तस्मिन् कुब्जाम्रके परम्* ।
तस्मिन् कृतोदको भूमे नरो धर्म्मपरायणः ।
त्रयाणामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८१ ।
शीघ्रं गच्छति वै स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ।
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः कुलवाञ्जायते द्विजः ।
वेदवेदाङ्गकुशलः सोमपश्चैव जायते ॥ ८२ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान्मुक्तसङ्गो जितेन्द्रियः ।
उषित्वा सप्तरात्रं वै मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तीर्थस्य शृणु सुन्दरि ।
वैशाखशुक्लद्वादश्यां विभूतिस्तत्र या भवेत् ।
विमला गाङ्गता यत्र गङ्गाजलविमिश्रितम् ॥ ८४ ।
तस्मिन्तीर्थे तदेवैतत्क्षीरवर्णं पुनर्भवेत् ।
पुनश्च पीतवर्णाभा पुनारक्तः कदा भवेत् ॥ ८५ ।
पुनर्मरकताभासं पुनर्मुक्तासमप्रभम्† ।
एतैश्चिह्नैस्तु विज्ञेयन्तत्तीर्थं विदितात्मभिः ॥ ८६ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुब्जाम्रके महत्‡ ।
तीर्थं मानसरो नाम सर्व्वभागवतप्रियम्§ ॥ ८७ ।

---

* स्थितमिति (ग) ।

† वर्णोमरकतोभाति पुनारक्तसमप्रभ इति (ग) ।

‡ तस्मिन् कुब्जाम्रके भुवीति (ग) ।

§ सर्व्ववैष्णवकं शुभमिति (ग) ।

तस्मिन् स्नातो वरारोहे गच्छति* मानसं सरः† ।
देवान् पश्यति वै सर्व्वान्रुद्रेन्द्रसमरुद्गणान् ॥ ९८ ।
अथ तत्र मृतो भूमि चिंशद्रात्रोषितो नरः ।
सर्व्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ९९ ।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते‡ नरैः ।
पञ्चाशत्क्रोशविततं मानुषाणां दुरासदम् ॥ १०० ।
एतत्तु भूमि विज्ञेयं यथैतन्मानसं सरः ।
शुद्धैः§र्भागवतैर्ज्ञेयं मम कर्म्मसु निष्ठितैः ॥ १०१ ।
एतत्तीर्थं महाभागे तस्मिन् कुब्जाम्रके स्मृतम् ।
सिद्धिकामस्य विप्रस्य रैभ्यस्य¶ परिकीर्त्तितम् ॥ १०२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तत्र कुब्जाम्रके वृत्तं पुराश्चर्य्यं महाद्भुतम्‖ ॥ १०३ ।
मम निर्माल्यपार्श्वे वै व्याली तिष्ठति निर्भया** ।
गन्धमाल्योपहार्य्याणि भक्षयन्ती यदृच्छया ॥ १०४ ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य नकुलस्तत्र चागतः ।

---

* गच्छतीति साधु ।

† तस्मिंस्तीर्थे वरारोहे गच्छेन्मानससुन्दरे इति (ग) ।

‡ विज्ञायते इति (ग) ।

§ शुभैरिति (ग) ।

¶ भक्तस्येति (ग) ।

‖ महौजसमिति (ग) ।

** वसति निर्भयेति (ग) ।

पश्यते च ततस्तत्र रममाणां यदृच्छया ॥ १०५ ।
नकुलेन सह व्याल्या तदा युद्धमभूच तत्* ।
सम्पूर्णे ते तु मध्याह्ने माघमासे तु द्वादशीम् ॥ १०६ ।
तया स दृष्टो नकुलो नाशाय मम मन्दिरे ।
तेनापि विषदिग्धेन व्याली शीघ्रं निपातिता ॥ १०७ ।
उभौ चान्योऽन्ययुद्धेन तदा पञ्चत्वमागतौ ।
व्याली प्राग्ज्योतिषे जाता राजपुत्री यशस्विनी ॥ १०८ ।
नकुलोऽजायत तदा कोशलेषु जनाधिपः ।
रूपवान् गुणवान्देवि सर्व्वशास्त्रकलान्वितः ॥ १०९ ।
तौ तु दीर्घेण कालेन सौख्येन परिरञ्जितौ ।
अवर्द्धतां यथाकालं शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ ११० ।
स कन्या नकुलं दृष्ट्वा सद्यो हन्तुं तथेच्छति ।
व्यालीं दृष्ट्वा राजपुत्रः सहसा हन्तुमिच्छति ॥ १११ ।
अथ तस्यास्तु कालेन कोशलाधिपतिस्तथा ।
पाणिं जग्राह विधिवन्मत्प्रसादाद्वसुन्धरे† ॥ ११२ ।
कोशलाधिपतेश्चापि राज्ञः प्राग्ज्योतिषस्य च ।
महोत्सवेन संवृत्तः सम्बन्धो मत्प्रसादतः ॥ ११३ ।
दृढ़प्रीतिस्तयोर्जाता यथा च जतुकाष्ठयोः ।
रमतो‡ धूमकेतोश्च वह्नेश्चैव यथा तथा ॥ ११४ ।

---

* प्रावर्त्ततेति (ग) ।

† मत्प्रसादेन वै देवि सम्बन्धश्चैव जायते इति इति (ग) । तत्र परश्लोको नास्ति ।

‡ रममाणयोरिति साधु ।

यथा शची च शक्रस्य रमन्तौ* नन्दने वने ।
एवञ्च दीर्घकालं हि तयोः प्रीतिर्न हीयते ॥ ११५ ।
एवन्तौ विहरन्तौ तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
वर्त्तेते च यथान्यायं वेलामिव महोदधिः ॥ ११६ ।
एवं तयोर्गतः कालो वर्षाणां सप्तसप्ततिः ।
न बुध्यतोस्तथात्मानं मम मायाविमोहितौ ॥ ११७ ।
एवन्तौ विहरन्तौ तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
दृष्ट्वा व्यालीं राजपुत्रस्ततो हन्तुं व्यवस्थितः ॥ ११८ ।
स तया वार्य्यमाणोऽपि व्यालीं हन्तुमिहोद्यतः ।
गरुड़ो हन्ति नागान्वै दृष्ट्वैव विनतात्मजः ॥ ११९ ।
एवं स वार्य्यमाणोऽपि व्यालीं हन्ति स्म दारुणम् ।
तदा सा रुषिता देवी न किञ्चिदपि भाषते।+ ॥ १२० ।
ततस्तस्यान्तु वेलायां राजपुत्रग्रतो बिलात्‡ ।
नकुलस्तु विनिर्गत्य§ आहारार्थं समुद्यतः ॥ १२१ ।
दृष्ट्वा तु राजपुत्री सा नकुलं सर्पकाङ्क्षिणम् ।
हृष्टं चङ्क्रममाणं सा नकुलं शुभदर्शनम् ॥ १२२ ।

---

* रममाणाविति साधु ।

\+ सा तथा धृष्यमाणा च शीघ्रमेव निपातिता ।
रुषिता राजपुत्री सा न किञ्चिदपि भाषते ॥ इति (ग) ।

‡ राजपुत्र्याः समग्रत इति (ग) ।

§ बिलान्निष्क्रम्य नकुल इति (ग) ।

क्रोधात्तं नकुलञ्चापि विनिहन्तुं प्रचक्रमे* ।
वारिता राजपुत्रेण सुता प्राग्ज्योतिषस्य वै ॥ १२३ ॥
नकुलं घातितं दृष्ट्वा मङ्गल्यं शुभदर्शनम् ।
कुपितो राजपुत्रो वै राजपुत्रीमभाषत ॥ १२४ ॥
स्त्रीणां भर्त्ता सदा मान्यस्त्वं मामुक्त्वा निष्ठुरम्† ।
दर्शनीयः प्रियो राज्ञां मङ्गल्यः शुभदर्शनः ।
घातितो नकुलः कस्मात्त्वया वै वार्य्यमाणया ॥ १२५ ॥
इति भर्त्तृवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषसुता तदा ।
प्रत्युवाच ततः क्रोधात्कोशलाधिपतेः सुतम्‡ ॥ १२६ ॥
असकृद्वार्य्यमाणोऽपि व्यालीं घातितवान् यतः ।
तस्मात्त्वयापि नकुलो घातितः सर्पघातकः§ ॥ १२७ ॥
राजपुत्र्या वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्ततोऽब्रवीत् ।
वाग्भिः स कटुकाभिश्च तर्ज्जयन्निव¶ तां धरे ॥ १२८ ॥
सर्पस्तीव्रविषो भद्रे तीक्ष्णदंष्ट्रो दुरासदः‖ ।

---

* क्रोधी वै जायते तस्या नकुलं हन्तुमुद्यतेति (ग) ।

† स्त्रीणां भर्त्ता चैव मान्यः सदैव तु विधीयत इति (ग) ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ मया वै धार्य्यमाणेन त्वया व्यालिर्निपातिता ।
किन्तेऽपराधं राजेन्द्र अहिना बिलवासिना ।
यत्त्वया वार्य्यमाणेन शीघ्रमेव निपातिता ॥ इति (ग) ।

¶ स कटुकं प्रोक्तं मम पूर्व्वं कदाचनेति (ग) ।

‖ महाबल इति (ग) ।

दृश्यते मानुषं दुष्टो येनाऽसौ म्रियते जनैः* ।
तस्मान्मया हतो भद्रेऽहितकारी विषोद्धतः ॥ १२९ ।
प्रजापाला वयं भद्रे येऽपि चैवापथे† स्थिताः ।
सर्व्वांस्तान्दण्डयामो हि तीव्रदण्डैर्यथोचितम्‡ ॥ १३० ।
साधून्ये चापि हिंसन्ति ह्यपराधविवर्ज्जितान् ।
स्त्रियश्चैवापि हिंसन्ति कामकाराश्च ये नराः ॥ १३१ ।
ते दण्ड्याश्चैव वध्याश्च राजधर्म्माद्यथार्हतः§ ।
मयापि राजधर्म्मो वै कर्त्तव्यो राजकर्म्मणि ॥ १३२ ।
नकुलेनापराद्धं किं तद्वद त्वं ममापि हि¶ ।
दर्शनीयः सुरूपश्च राज्ञां योग्यो गृहेषु च ।
मङ्गल्यश्च पवित्रश्च नकुलः किं हतस्त्वया‖ ॥ १३३ ।
वार्य्यमाणोऽपि हि मया घातितो नकुलस्ततः** ।
ततो मम न भार्य्यासि न चाहन्ते पतिः स्थितः ।
किञ्च तेन न हन्मि त्वां स्त्रियोऽवध्याः सदैव यत् ॥ १३४ ।

---

* दृश्यते मानुषं शीघ्रं तेन सर्पो मया हत इति (ग) ।

† ये केचिदपथे इति (ग) ।

‡ सर्व्वास्ते रक्षितव्या वै राजशास्त्रे यथा श्रुतिरिति (ग) ।

§ श्वापदं ये तु हिंसन्ति मानुषांस्तेऽपि कामतः ।
सर्पश्च येऽपि हिंसन्ति तेऽपि वध्या न संशयः ॥ इति (ग) ।

¶ ते आख्याहि यदि किं कृतमिति (ग) ।

‖ न कुलस्यापि पातितः इति (ग) ।

** मम चापि न भार्य्यासि अहञ्चास्मि पतिर्न्न चेति (ग) ।

इत्युक्त्वा राजपुत्रस्तां निहत्य नगरं प्रति ।
एवं क्रोधं समादाय नष्टस्नेहौ परस्परम् ॥ १३५ ।
एवं गच्छति काले वै कोशलायां जनाधिपः ।
शृणोति तां कथां सर्व्वां वधं नकुलसर्पयोः ॥ १३६ ।
एवं श्रुत्वा यथान्यायं सक्रोधौ तावुभावपि ।
ततः कञ्चुकिनश्चैव स्वामात्यानग्रतः स्थितान् ।
पुत्रं मम वधूञ्चैव समानयत सत्वरम् । १३७ ।
ततो वै राजभृत्यास्तु राज्ञो वै प्रियकारिणः ।
राजाज्ञां तां पुरस्कृत्य वधूं पुत्रञ्च सादरम् ।
आनीय दर्शयामासुर्यत्र राजा स्वयं स्थितः ॥ १३८ ।
वधूपुत्रौ ततो दृष्ट्वा राजा वचनमब्रवीत्* ।
पुत्र कुत्र गतं प्रेम युवयोस्तत्समाहितम् ।
स्नेहश्च क्व गतः पूर्व्वो विरुद्धाचरणे कथम् ॥ १३९ ।
आसीद्या युवयोः प्रीतिरन्योऽन्यं जतुकाष्ठवत् ।
दर्पणे प्रतिबिम्बञ्च दृश्यते यद्वदात्मनः ।
सम्मुखत्वेन च सदा तद्वद्वां याऽभवत्पुरा† ॥ १४० ।

---

* वधूपुत्रौ समानीय राजा वचनमब्रवीदिति (ग) ।

† अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा –

कुतः पुत्र गतं प्रेम वध्वर्थे क्व गतं तव ।
वधु नु मे कष्टं पुत्रप्रीतिस्तव कुतोगता ॥
दर्पणेष्विव पश्यामि प्रतिबिम्बं यथात्मनि ।
निष्कषा वै सापराधेन कदाचिदपि पुत्रक ॥ इति ।

दृष्टा सुशीला धर्म्मिष्ठा मैनां त्यक्तुं त्वमर्हसि* ।
अप्रियं नोक्तपूर्व्वन्तु यया परिजनेऽपि च† ।
मिष्टान्नसाधने दृष्टा त्वया त्यक्तुं न युज्यते ॥ १४१ ।
धनसर्व्वस्तु ते धर्म्मः स च योषित्कृतः खलु‡ ।
अहो सत्यं जनानाञ्च स तु स्त्रीभ्यः सुतः कुलम् ॥ १४२ ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनी ।
उभौ तच्चरणौ गृह्य पितरं प्रत्यभाषत ॥ १४३ ।
दोषो न विद्यते तात स्नुषायां कोऽपि कुत्रचित् ।
किं मे तु वार्य्यमाणापि नकुलं मेऽग्रतोऽहनत्§ ॥ १४४ ।
ततोऽभवन्मम क्रोधो दृष्टा पातितमग्रतः¶ ।
क्रोधासक्तेन तु मया यथेयं परिभाषिता ॥ १४५ ।
मम भार्य्या न भवती न चाहन्तव वै पतिः ।
एतच्च कारणं नान्यत्किञ्चिद्राजन संशयः‖ ॥ १४६ ।
ततः पतिवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषकुलोद्भवा ।
शिरसा प्रणतिङ्कृत्वा इदं वचनमब्रवीत्** ॥ १४७ ।

---

* न च वै त्यक्तुमर्हसीति (ग) ।

† परिजने जने इति (ग) ।

‡ धर्म्मो यो भिन्नसंशय इति (ग) ।

§ वार्य्यमाणा मया राजन्नकुलश्चाग्रतोहत इति (ग) ।

¶ ततोमे जायते मन्युर्दृष्टा न कुलपातनमिति (ग) ।

‖ एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

** वाक्यमेदमुवाच हेति (ग) ।

अपराधविहीनश्च भीतश्च* भुजगस्तथा।
शतशो वार्य्यमाणेन शीघ्रमेव निपातितः॥ १४८।
ततः सर्पवधं दृष्ट्वा क्रोधसन्तप्तमानसा†।
नाभाषितः किमपि नो मयैतद्वधेहि वै‡॥ १४९।
वधूपुत्रवचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः।
उवाच मधुरं वाक्यमुभयोर्जनसंसदि§॥ १५०।
अनेन निहतः सर्पस्त्वया च नकुलो हतः।
कथं वा क्रियते क्रोधस्तन्मे वक्तुमिहार्हथ¶॥ १५१।
हते तु नकुले पुत्र किन्ते क्रोधस्य कारणम्‖।
राजपुत्रि हते सर्पे किं वा ते मन्युकारणम्**॥ १५२।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलेश्वरनन्दनः।
उवाच मधुरं वाक्यं राजपुत्रो महायशाः॥ १५३।
एतेन किं वा प्रश्नेन नैतत्प्रष्टुं त्वमर्हसि।
एनां पृच्छ महाराज ज्ञास्यते कायचेष्टितम्॥ १५४।

---

* अनपराधीभीतश्च हतश्चेति (ग)।

† क्रोधसन्तप्तदर्शनेति (ग)।

‡ अनेन चाहं संवादं किञ्चिदेव प्रभाषितमिति (ग)।

§ यद्धितं शुभमिति (ग)।

¶ नकुलं हतमित्याह यदि सर्पो निपातितः।
किमिदं क्रियते क्रोधमेतन्मे वक्तुमर्हसीति (ग)।

‖ कस्ते मन्युर्भवेत्तत इति (ग)।

** कस्ते मन्युर्भवेदिहेति (ग)।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः ।
उवाच मधुरं वाक्यं धर्म्मसंयोग्यसाधनम् ॥ १५५ ।
ब्रूहि पुत्र यथान्यायं यत्ते मनसि वर्त्तते ।
प्रीतिविच्छेदकारणमुभयोरिह कथ्यताम् ॥ १५६ ।
जाताः सम्बन्धिताः पुत्राः सर्व्वकामेषु निष्ठिताः ।
पितृपृष्टन्तु यद्दुष्टं गोपयन्ति सुताधमाः* ॥ १५७ ।
सत्यं वा यदि वाऽसत्यं† न ब्रुवन्ति कदाचन ।
पतन्ति नरके घोरे रौरवे तप्तबालुके ॥ १५८ ।
पित्रा पृष्टन्तु ये ब्रूयुः शुभं वाशुभमेव वा‡ ।
दिव्याञ्च ते गतिं यान्ति या गतिः सत्यवादिनाम् ॥ १५९ ।
अवश्यमेव तद्वाक्यं वक्तव्यं मम सन्निधौ ।
यस्य दोषेण ते पुत्र नष्टा प्रीतिर्गुणाकरा ॥ १६० ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलानन्दिवर्द्धनः ।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा तत्रैव जनसंसदि ॥ १६१ ।
गच्छन्त्वेषु§ जनः सर्व्वो यथान्यायं गृहाणि वै ।
प्रातस्त्वां कथयिष्यामि यद्वक्तव्यमवश्यकम्¶ ॥ १६२ ।

---

* गोपयन्ति नराधमा इति (ग) ।

† सत्यञ्च यदसत्यञ्चेति (ग) ।

‡ पित्रा पृष्टन्तु ये सत्यं वदन्ते वा शुभाशुभमिति (ग) ।

§ गच्छन्त्वेवेति (ग) ।

¶ कल्यं ते कथयिष्यामि एवं यदि च रोचते इति (ग) ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यां दुन्दुभीनां निनादनैः।
विबुद्धः कोशलश्रेष्ठः सूतमागधवन्दिभिः॥ १६३।
तदा* कमलपत्राक्षो राजपुत्रो महायशाः।
स्नात्वा च मङ्गलैर्युक्तो राजद्वारमुपागतः† ॥ १६४।
ततस्तु कञ्चुकी गत्वा राज्ञे चैव न्यवेदयत्।
द्वारि तिष्ठति पुत्रस्ते तव दर्शनलालसः॥ १६५।
कञ्चुकेस्तु‡ वचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः§।
शीघ्रं प्रवेशय सुतं कञ्चुकेण¶ साधुवाहिनम्।
इत्युक्तो राजपुत्रन्तु प्रावेशयदनुज्ञया॥ १६६।
राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविश्य नियतः शुचिः।
ववन्दे चरणौ मूर्द्ध्ना निषीदेति सुतन्ततः।
तमब्रवीत्पिता जीव जयेत्युक्त्वा मुदान्वितः॥ १६७।
पितृपुत्रौ तु विज्ञेयौ जनैस्त्वेकत्र संस्थितौ।
हर्षितस्त्वान्तरो बाह्यः कृतकौतुकमङ्गलः॥ १६८।
ततः पुत्रं प्रहस्याह कुमारं स जनाधिपः।
वद पुत्त्र महाभाग पूर्व्वं पृष्टं मया हि यत्।
युवयोः प्रीतिविच्छेदे कारणं गोपितं हि यत्॥ १६९।

---

* तत इति पाठान्तरं (ग) पुस्तके दृश्यते।

† राजधानीमुपागत इति (ग)।

‡ कञ्चुकिन इति साधु।

§ नरेश्वर इति (ख) पुस्तकपाठः।

¶ कञ्चुकिनेति साधु।

ततो राजकुमारस्तं पितरं प्रत्यभाषत ।
अवश्यमेव वक्तव्यं त्वया पृष्टेन निष्फलम् ।
तद्गुह्यं हि महाराज प्रीतिविच्छेदकारकम् ॥ १७० ।
यदीच्छसि महाराज श्रोतुं गुह्यमिदं महत् ।
आगच्छ तात कुब्जाम्रे मया सह महीपते* ॥ १७१ ।
तत्र ते कथयिष्यामि कोशलाधिपते त्वरन्† ।
यत्त्वया पृच्छितं ह्येतद्गुह्यं पूर्व्वमनिन्दितम् ॥ १७२ ।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्य वै नृपः ।
वाढ़मित्येव तत्राह पुत्रप्रेम्णा समन्वितः ॥ १७३ ।
राजपुत्रे गते सुभ्रु अमात्यानाञ्च सन्निधौ ।
उवाच मधुरं वाक्यं ये वै तत्र समागताः‡ ॥ १७४ ।
अमात्याः शृणुतेमं मे वचनङ्कृतनिश्चयम् ।
कुब्जाम्रकं प्रति वयं गच्छामस्तस्य साधनम् ॥ १७५ ।
शीघ्रं सम्पाद्यताञ्चैव युज्यन्तां गजवाजिनः ।
राज्ञो वचस्ते संश्रुत्य तमूचुः कृतमेव तत् ॥ १७६ ।
इत्युक्त्वा सप्तरात्रेण सर्व्वं सम्पाद्य साधनम् ।
गजाश्वपशुयानादिकार्षापणकधेनुकम् ॥ १७७ ।
सुवर्णरत्नवस्त्राणि अन्नधान्यदर्पेचितम् ।

---

* गच्छ कुब्जामकं शीघ्रं तात एवं मया सहेति (ग) पाठ. ।

† त्वपेति (ग) पुस्तके पाठः ।

‡ ये वै तत्र गताः स्थिता इति (ग) पुस्तकपाठः ।

राजानन्ते समागत्य सिद्धिमत्पुरीश्वरम्* ॥ १७८ ।
ततः स राजशार्दूलः पुत्रमाह वसुन्धरे ।
राज्यं शून्यं कथन्त्यक्त्वा गमिष्यामो वयं सुत ॥ १७९ ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो महायशाः ।
उवाच मधुरं वाक्यं गृहीत्वा† चरणौ पितुः ॥ १८० ।
कनीयानेष मे भ्राता एकोदरसमुद्भवः‡ ।
एतस्य दीयतां राज्यं यथान्यायेन चागतम् ॥ १८१ ।
पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कोशलानां कुलोद्वहः§ ।
वर्त्तमानेऽपि च ज्येष्ठे कनीयान् कथमर्हति ॥ १८२ ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलायाः कुलोद्भवः ।
उवाच मधुरं वाक्यं स्थितस्त्वधर्मकारणात् ॥ १८३ ।
अनुजानामि ते तात दीयमानां वसुन्धराम् ।
नास्य धर्मविलोपस्तु भुञ्जमानस्य¶ मेदिनीम् ॥ १८४ ।

---

* अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा
अथ ते सम्प्रविश्य राजानं तमुवाच ह ।
सज्जानि सर्व्वद्रव्याणि किमाज्ञापयते भवान् ॥
अमात्यानां वचः श्रुत्वा कोशलानामथाधिपः ।
साधु साध्विति चोक्त्वा वै अमात्यजनसंसदि ॥ इति ।

† निपत्य चरणाविति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

‡ एकोदरविनिःसृत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

§ स राजा धर्म्मनिष्ठित इति (ग) पाठः ।

¶ भुञ्जमानस्येति आर्षम्, भुञ्जत इति साधु ।

नाहङ्कुब्जाम्नकङ्गत्वा निवर्त्तिष्ये कदाचन ।
एतत्सत्यञ्च धर्म्मञ्च तात ते कथितं मया* ॥ १८५ ।
पुत्रेण चाभ्यनुज्ञातः कनीयानभिषेचितः ।
स मुख्येनाभ्यनुज्ञातो भूमे भूपतिसत्तमः† ॥ १८६ ।
ततो दीर्घेण कालेन स्थानं कुब्जाम्नकं गतः ।
अन्तःपुरेण सहितः‡ सर्व्वद्रव्यसमन्वितः ॥ १८७ ।
ततस्तीर्थविधिङ्कृत्वा दत्त्वा दानानि भूरिशः ।
अन्नवस्त्रसुवर्णानि गोहस्त्यश्वभुवस्तथा ॥ १८८ ।
ततो बहुतिथे काले व्यतीते सति धीमताम् ।
ततः कदाचिद्भूपालो राजपुत्रमुपस्थितम् ।
दम्पत्योः प्रीतिविच्छेदं गुह्यन्तत्समपृच्छत ॥ १८९ ।
स्थानं पावनकं वत्स विष्णोः पादसमाश्रयम् ।
दत्तानि धनरत्नानि जातस्तस्य विधिः परः ॥ १९० ।
इदानीं ब्रूहि सत्यं तद्यत्त्वते सुन्दरी स्नुषा ।
अदुष्टकारिणी युक्ता कुलशीलगुणान्विता ।
त्वया मिथ्यैव किन्त्यक्ता तद्गुह्यं वद पुत्रक ॥ १९१ ।
ततः स पितरम्प्राह रात्रिर्गच्छतु सुप्यताम् ।
श्वः प्रभाते ततः सर्व्वं कथयिष्यामि तत्पुनः ॥ १९२ ।

---

* तत इति (ग) पुस्तके पाठान्तरं दृश्यते ।

† भूमिपसत्तम इति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ अन्तःपुरसमायुक्त इति (ग) पाठः ।

ततो रात्र्यां व्यतीतायामुदिते च दिवाकरे।*
कृतोदकस्तु गङ्गायां चौमवस्त्रविभूषितः॥ १९३॥
अर्च्चयित्वा यथान्यायं माञ्चैव गुरुवत्सलः।
पितुः प्रदक्षिणङ्कृत्वा वाक्यमेतदुदाहरत्† ॥ १९४॥
एह्येहि तात गच्छामः यस्त्वं गुह्यानि पृच्छसि‡।
शृणु तत्त्वेन मे राजन् यत्त्वया पूर्व्वपृच्छितम्॥ १९५॥
राजपुत्रश्च वै राजा सा च पङ्कजलोचना।
गत्वा निर्म्माल्यकूटन्ते यत्तद्वृत्तं पुरातनम्॥ १९६॥
निर्म्माल्यन्तु समासाद्य राजपुत्रो महातपाः।
उभौ तौ चरणौ स्पृष्ट्वा पितरं प्रत्यभाषत॥ १९७॥
नकुलोऽहं महाराज वसामि कदलीतले।
ततोऽहं कालसंयुक्तः प्राप्तो निर्म्माल्यकूटकम्॥ १९८॥
ततस्त्वाशीविषा सर्पी सर्पतेऽत्र जनाधिप।
भक्षयन्ति सुगन्धानि पुष्पाणि विविधानि च॥ १९९॥
दृष्ट्वा तु तां महाव्यालीं क्रोधसंरक्तलोचनः।
अचिरेणैव कालेन तस्याङ्गं सहसा गतः॥ २००॥§
तया सह महाराज घोरं युद्धमवर्त्तत।

---

* ततो रजन्यां व्युष्टायामिति (ग) पुस्तकपाठः।

† वाक्यमेतदुवाच हेति (ग) पाठः।

‡ त्वं गुह्यानि यद्दीक्षसीति (ग) पाठ.।

§ (ग) पुस्तके (१९९–२००) श्लोकौ न स्तः।

माघमासस्य द्वादश्यां तत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ २०१ ।
युध्यमानस्य मे तत्र गात्रञ्चैव निगूहतः ।
नासावंशे तया दष्टो भुजङ्ग्या च तदन्तरे ॥ २०२ ।
मयापि विषदिग्धेन निहता च भुजङ्गमा* ।
उभौ प्राणान्परित्यज्य उभौ पञ्चत्वमागतौ ॥ २०३ ।
मृतौ स्वकाले राजेन्द्र क्रोधमोहपरिच्युतौ† ।
जातोऽहं तव पुत्रस्तु कोशलाधिपते प्रियः ॥ २०४ ।
एवं मे घातितः सर्पस्तत्क्रोधवशनिश्चयात् ।
एतद्दुःखं मया राजन् यत्त्वया पूर्व्वपृच्छितम् ॥ २०५ ।
राजपुत्रवचः श्रुत्वा वधूर्वचनमब्रवीत् ।
अहं सर्पी महाराज पुरा निर्माल्यकूटके ॥ २०६ ।
युध्यमाना तु तेनैव नकुलेन निपातिता‡ ।
प्राग्ज्योतिषकुले जाता जाता तव वधूस्ततः§ ॥ २०७ ।
तेन क्रोधेन नृपते मूर्च्छिता मरणम्प्रति ।
घातितो नकुलश्चैतद्दुःखं प्रोक्तं तव प्रभो ॥ २०८ ।
वधूपुत्रवचः श्रुत्वा स राजा संशितव्रतः ।
मायातीर्थं समासाद्य ततः पञ्चत्वमागतः ॥ २०९ ।

---

* भुजङ्गमीति पाठः (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† क्रोधदोषपरिच्युताविति (ग) पाठः ।

‡ अहं सर्पी महाराज नकुलेन निपातितेति (ग) पुस्तकपाठः ।

§ वधूस्तव उपागतेति (ग) पाठः ।

राजपुत्त्रो विशालाक्षी राजपुत्री यशस्विनी।
पौण्डरीके ततस्तीर्थे तेऽपि पञ्चत्वमागताः।
गतास्ते परमं स्थानं यत्र देवो जनार्द्दनः॥ २१०।
राजा वा राजपुत्त्रश्च राजपुत्री यशस्विनी।
मम चैव प्रसादेन तपसश्च बलेन च।
कृत्वा सुदुष्करं कर्म्म श्वेतद्वीपमुपागताः॥ २११।
योऽसौ परिजनो देवि कृत्वा तु सुकृतं महत्*।
सोऽपि सिद्धिं परां प्राप्तः श्वेतद्वीपमुपागतः† ॥ २१२।
एष ते कथिता देवि पुष्टिः कुब्जाम्रकस्य च।
तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य रैभ्यस्य कथिता मया॥ २१३।
एतत्पुण्यं परञ्जप्यं चातुर्वर्ण्येन सर्व्वदा‡।
सर्व्वकर्म्मसु मुख्यञ्च एतदेव विशिष्यते§।
तेजसाञ्च महत्तेजस्तपसाञ्च महत्तपः॥ २१४।
एतन्न मूर्खमध्यन्तु पठेच्चापि कदाचन।
न पठेद्गोघ्नमध्ये तु वेदवेदाङ्गनिन्दके॥ २१५।
न पठेद्गुरुविद्विष्टे न पठेच्छास्त्रदूषके।
पठेद्भागवतानाञ्च मध्ये दीक्षावतान्तथा॥ २१६।

---

* तवेति पाठान्तरं (ग) पुस्तके लक्ष्यते।

† तेऽपि सिद्धिं परां प्राप्ताः श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग) पाठः।

‡ एष जप्यश्च मुख्यश्च चातुर्व्वर्ण्यव्यवस्थितैरिति (ग) पाठः।

§ कार्य्याणाञ्च महाकार्य्यं क्रियाणाञ्च महाक्रियेति (ग) पाठः।

य एतत्पठते भूमि कल्यमुत्थाय मानवः ।
तारयेच्च स्वकुलजान्* दशपूर्व्वान्दशापरान् ॥ २१७ ।
एतत्तु पठमानो वै यस्तु प्राणान्विमुञ्चति ।
चतुर्भुजश्च जायेत मल्लोकेषु प्रतिष्ठितः ॥ २१८ ।
एतत्ते कथितं भूमि स्थानं कुब्जाम्रके तथा ।
मम भक्तसुखार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ २१९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कुब्जाम्रकमाहात्म्ये रैभ्यानुग्रहणं नाम षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं धर्म्मांस्ततः श्रुत्वा बहुमोचार्थकारणात् ।
प्रत्युवाच ततो भूमिर्लोकनाथं जनार्द्दनम् ॥ १ ।
अहो प्रभावः चैतस्य* कथ्यमानोऽतिपुष्कलम् ।

---

* पठंस्तारयते देवीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

* धर्म्मस्येति (ग) पुस्तकपाठः ।

अहं भारभराक्रान्ता लघुर्जातास्मि धावती* ॥ २ ।
विमोहा च विशुद्धा च शृखमाणा† त्विमां प्रभो ।
अत्र लोकेषु विख्याता मुखात्तव विनिःसृता ॥ ३ ।
पुनः पृच्छामि ते देव संशयं धर्म्मसंहितम् ।
येन धर्म्मविधानेन दीक्षा प्राप्येत पुष्कला ॥ ४ ।
एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलञ्च मे ।
धर्म्मसङ्ग्रहणार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि‡ ॥ ५ ।
ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।
वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ६ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि मम धर्म्म सनातनम् ।
देवा एतन्न जानन्ति§ ये च योगव्रते स्थिताः ॥ ७ ।
एतं¶ धर्म्म वरारोहे माङ्गल्यमुखनिःसृतम्‖ ।
अहमेको विजानामि मद्भक्ता ये जना भुवि ॥ ८ ।
यच्च पृच्छसि मे भद्रे दीक्षां भागवतीं कथाम् ।
तच्छृणुष्व वरारोहे कर्म्मसंसारमोचणम्** ॥ ९ ।

---

* माधवीति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम ।

† शृखमाणेति आर्ष, शृण्वतीति साधु ।

‡ (ग) पुस्तके श्लोकद्वय नास्ति ।

§ मम देवा न जानन्तीति (ग) पुस्तकपाठ ।

¶ इममिति (ग) पुस्तकस्य पाठ ।

‖ ममाङ्गविधिनि सृतमिति (ग) पाठ ।

** कर्म्मसंसारसागरादिति (ग) पाठ ।

मयोक्तां लभते कश्चिद्दीक्षाञ्चैव सुखावहाम्* ।
चातुर्वर्ण्यविधानेन तान्दीक्षां शृणु सुन्दरि† ॥ १० ॥
मयि शान्तं मनःकृत्वा तदुत्कृष्टञ्च सुन्दरि ।
अभिगच्छेद्गुरुन्देवि शाधि शिष्योऽस्मि मां गुरो‡ ॥ ११ ॥
तदाज्ञान्तु पुरस्कृत्य दीक्षाद्रव्यानथाहरेत् ।
लाजा मधु कुशाश्चैव घृतञ्चामृतसन्निभम् ॥ १२ ॥
गन्धं सुमनसो धूपं दीपं प्रापणकादिकम्§ ।
कृष्णाजिनञ्च पालाशं दण्डञ्चैव कमण्डलुम्¶ ॥ १३ ॥
घटं वासः पादुकाञ्च|| शुक्लयज्ञोपवीतकम् ।
यन्त्रिकामर्घपात्रीञ्च चरुस्थालीं सदर्विकाम् ।
तिलव्रीहियवांश्चैव विविधांश्च फलोदकम्** ॥ १४ ॥
भक्ष्यं भोज्यान्नपानञ्च कर्म्मण्यांश्चैव सञ्चयान् ।
दीक्षिता यदि भुञ्जन्ति मम कर्म्मपरायणाः ॥ १५ ॥
यानि कानि च†† वीजानि रत्नानि विविधानि च ।

---

* मयोक्ता तु वरारोहे सर्व्ववर्णसुखावहामिति (ग) ।

† चातुर्वर्ण्यं प्रवक्ष्यामि दीक्षामेव तु शाश्वतीमिति (ग) ।
अत्र हरन्ति मनुजा येन गर्भसंसारसागरादित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

‡ शिष्य, अहं तवेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

§ धूपगन्धाश्च माल्याश्च पालाशी दण्डयष्टिकमिति (ग) पाठः ।

¶ चर्म्मकृष्णाजिनञ्चैव दण्डञ्चैव कमण्डलुमिति (ग) पाठः ।

|| वासांसि पादुके चैवेति (ग) पाठः ।

** फलांस्तथेति (ग), फलानीति साधु ।

†† तानि कानि चेति (ग) पुस्तकपाठः ।

काचकादीनि* सुश्रोणि तानि शीघ्रमुपाहरेत् ॥ १६ ।
एतान्येवोपहार्य्याणि गुरुमूले ततः परम् ।
स्नात्वा मङ्गलसंयुक्तो दीक्षाकामश्च ब्राह्मणः ।
गुरोश्चरणौ संगृह्य ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ १७ ।
ततस्तु गुर्व्वनुज्ञातो वेदीं कुर्य्याच्च पुष्कलाम् ।
ब्राह्मणो दीक्षमाणस्तु चतुरस्रान्तु षोड़श ।
हस्तान् कृत्वा तत्र च† कलशोपरि युञ्जयेत् ॥ १८ ।
प्रतिष्ठाप्य विधानेन धान्योपरि दृढ़ं नवम् ।
जलेन पूरितं मन्त्रैः पुष्पपल्लवशोभितम् ॥ १९ ।
तस्योपरि तिलैः पूर्णपात्रं स्थाप्य विधानतः ।
पूजयेन्मां गुरुं द्रव्यैः शिष्येणैवोपकल्पितैः ॥ २० ।
तत्रार्च्चनविधिङ्कृत्वा गुरुर्द्धर्म्मविनिश्चयः ।
पूर्व्वोक्तानि च‡ द्रव्याणि वेदीमध्यमुपाहरेत् ॥ २१ ।
चतुरः कलशान्दद्याच्चतुष्पार्श्वेषु सुन्दरि ।
वारिपूर्णान्दृढान् शुद्धान् सहकारविभूषितान् ॥ २२ ।
सर्व्वतः शुक्लसूत्रेण वेष्टयेत तथानघे ।
पूर्णपात्राणि चत्वारि चतुष्पार्श्वेषु स्थापयेत् ॥ २३ ।
एवं मन्त्रं ततः कृत्वा दद्याद्दीक्षाप्रयोजकः ।
सा च मन्त्रः यथान्यायं येन वा तुष्यते गुरुः ॥ २४ ।

---

* कनकादीनीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

† अत्र छन्दोभङ्गः सप्ताक्षरात्मकपादत्वात् ।

‡ यानि कानि चेति (ग) पाठः ।

यथान्यायेन संगृह्य गुरुकर्म्मविनिश्चितः ।
प्रपद्यावसथं विष्णोर्दीक्षाणां परिकाङ्क्षिणः ॥ २५ ।
उपसृज्य यथान्यायं भूत्वा पूर्व्वमुखस्ततः ।
सर्व्वांस्तु श्रावयेच्छिष्यान्दीक्षणार्थं न संशयः* ॥ २६ ।
यस्तु भागवतान्दृष्ट्वा स्वयं भागवतः शुचिः† ।
अभ्युत्थानं न कुर्व्वीत तेनाहन्तु विहिंसितः‡ ॥ २७ ।
कन्यान्दत्त्वा पुनस्तान्तु कर्म्मणा नोपपादयेत् ।
अष्टौ पितृगणास्तेन हिंसिता नात्र संशयः ॥ २८ ।
भार्य्यां प्रियसखीं यस्तु साध्वीं हिंसति निर्घृणः ।
न तेन तां प्राप्नुवन्ति हिंसका दुष्टयोनिजाः§ ॥ २९ ।
ब्रह्मघ्नश्च कृतघ्नश्च गोघ्नश्च कृतपातकाः ।
एतांश्छिष्यान् विवर्ज्जीत¶ उक्ता ये चान्यपातकाः ॥ ३० ।
विल्ववृक्षोदुम्बरश्च तथा चान्ये कदाचन ।
कर्म्मण्याश्चैव ये वृक्षा न छेत्तव्याः कदाचन ॥ ३१ ।
यदिच्छेत्परमां सिद्धिं मोक्षधर्म्मं सनातनम् ।
भक्ष्याभक्ष्यञ्च तं शिष्यं वेदितव्यं तदन्तरे ॥ ३२ ।
करीरस्य वधः शस्तः फलान्यौदुम्बरस्य च ।

---

* सर्व्वेषां श्रावयेद्विद्यां रक्षणार्थं न संशय इति (ग) पाठः ।

† भूत्वा भागवत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ अहं तेनापि हिंसित इति (ग) पाठः ।

§ न तेषां पुनरावृत्तिः हिंसितस्याथ सुन्दरीति (ग) पाठः ।

¶ विवर्ज्जयेति साधु ।

सद्योभक्षी भवेत्तेन अभक्ष्या पूतिवासिका ॥ ३३ ।
न भक्षणीयं वाराहं मांसं मत्स्याश्च सर्व्वशः* ।
अभक्ष्या ब्राह्मणैरेते दीक्षितैश्च† न संशयः ॥ ३४ ।
परीवादं न कुर्व्वीत न हिंसां वा कदाचन ।
पैशुन्यञ्च च कर्त्तव्यं स्तैन्यं वापि कदाचन‡ ॥ ३५ ।
अतिथिञ्चागतन्दृष्ट्वा दूराध्वानं गतं क्वचित्§ ।
संविभागस्तु कर्त्तव्यो येन केनापि पुत्रक ॥ ३६ ।
गुरुपत्नी राजपत्नी ब्राह्मणस्त्री¶ कदाचन ।
मनसापि न गन्तव्या एवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३७ ।
कनकादीनि रत्नानि यौवनस्था च कामिनी ।
तत्र चित्तं न कर्त्तव्यमेवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३८ ।
दृष्ट्वा परस्य भाग्यानि आत्मनो व्यसनन्तथा ।
तत्र मन्युर्न कर्त्तव्य एवं धर्म्मः सनातनः ॥ ३९ ।
एवं ततः श्रावयीत‖ दीक्षाकामं वसुन्धरे ।
छत्रञ्चोपानहञ्चैव मनसा चोपकल्पयेत् ॥ ४० ।
द्वे द्वे औदुम्बरस्य पत्रे वेदीमध्ये तु स्थापयेत् ।

---

* भुक्त्वा मांसं वराहस्य मत्स्यस्य सकन्नेश्वरीति (ग) पाठ ।

† दीक्षितैर्वेति (ग) पुस्तकपाठ. ।

‡ पिशुनस्तेनो वा क्वचिदिति (ग) पाठः ।

§ दूरस्थानागतं क्वचिदिति (ग) पुस्तकपाठः ।

¶ ब्राह्मणी वेति (ग) पुस्तकस्य पाठ. ।

‖ श्रावयित्वेति (ग) पाठ. ।

क्षुरञ्चैव वरारोहे* जलपूर्णञ्च भाजनम् ।

ममावाहनपूर्व्वन्तु मन्त्रेण विधिनार्च्चयेत् ॥ ४१ ।

ओं मन्त्रः—सप्त द्वीपानि सप्त सागराश्च सप्त पर्व्वताश्च दश स्वर्गसहस्राश्च† समस्ताश्च नमोऽस्तु सर्व्वास्ते हृदये वसन्ति यश्चैतद्दर्शति पुनरुन्नमति । ओं भगवन्वासुदेव ममैतत्सारः युक्तं वराहरूपस्रष्टेन‡ पृथिव्यान्तु मन्त्रानुस्मरणञ्च य आज्ञापयानुभावनास्माकमाज्ञप्तमनुचिन्तयित्वा भगवन्नागच्छ दीक्षा कामविप्रस्त्वत्प्रसादात्तु दीक्षति । एतन्मन्त्रमुदाहरित्वा§ शिरसा जानुभ्यामवनिं गतेन भवितव्यम् । ओं स्वागतं स्वागतवानिति ।

तत एतेन मन्त्रेण आनयित्वा वसुन्धरे ।

अर्घ्यं पाद्यञ्च दातव्यं मन्त्रेण विधिनिश्चयात् ॥ ४२ ।

मन्त्रः—अक्षतघ्ने देवानसुराक्षतघ्नरुद्रेण ब्राह्मणाय लब्धं सर्व्वमिमां भगवतेऽस्तु दत्तं प्रतिगृह्णीष्व च लोकनाथ ।

एवं भूमे ततो दत्त्वा अर्घ्यम्पाद्यञ्च कर्म्मणा ।

क्षुरं गृहीत्वा¶ यथान्यायमिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४३ ।

मन्त्रः—एवं वरुणः पातु शिष्य ते वपतः शिरः ।

---

* उदुम्बरं वरारोहे इति (ग) पुस्तकस्य पाठ. ।

† सप्त स्वर्गसहस्राश्चेति (ग) पुस्तकधृतपाठः ।

‡ वराहरूपतुष्टेनेति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

§ उदाहृत्येति साधु ।

¶ क्षीरं गृह्येति (ग) पुस्तकपाठो न समीचीन. ।

जलेन विष्णुयुक्तेन दीक्षा संसारमोक्षणम्॥ ४४।
एकस्य कलशन्दद्यात्कर्म्मकारस्य सुन्दरि।
निष्कलन्तु शिरः कृत्वा शोणितेन विवर्ज्जितम्।
पुनः स्नानं ततः कृत्वा शीघ्रमेव न संशयः॥ ४५।
एतस्य विधिवत्कृत्वा दीक्षाकामस्य सुन्दरि।
दत्त्वा संसारमोक्षाय सर्व्वकामविनिश्चितः।
जानुभ्यामवनीं गत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्॥ ४६।

ओं मन्त्रः—वेदाम्यहं* भागवतांश्च सर्व्वान्†
सुदीक्षिता ये गुरवश्च सर्व्वे।
विष्णुप्रसादेन च लब्धदीक्षा
मम प्रसीदन्तु नमामि सर्व्वान्॥ ४७।

नत्वा तु‡ भगवद्भक्तान् प्रज्वाल्य च हुताशनम्।
घृतेन मधुमिश्रेण लाजाकृष्णतिलैस्तथा§॥ ४८।
सप्तवारांस्ततो दत्त्वा विंशतिञ्च तिलोदनम्¶।
जानुभ्यामवनिं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत्॥ ४९।

मन्त्रः—अश्विनौ दिशः सोमसूर्य्यौ साक्षिमात्रं‖ वयं प्रसन्नाः शृण्वन्तु मे सत्यवाक्यं वदामि।

---

* वेदामीति आर्षप्रयोग, वेद्मीति साधु।

† वन्दामि भो भागवतांश्च सर्व्वानिति (ग) पाठ।

‡ नमित्वेति (ग) पाठस्तु न साधु।

§ कृष्णतिलेन चेति (ग) पुस्तकपाठ.।

¶ विंशत्येवं प्रमोदनमिति (ग) पाठः प्रामादिक।

‖ साक्षिपात्रमिति (ग) पाठ.।

सत्येन धार्य्यते भूमिः सत्येन तिष्ठति भूमिः ।
सत्येन गच्छते* सूर्य्यो वायुः सत्येन वाति† च ॥ ५० ।
एवं सत्यं ततः कृत्वा ब्राह्मणोवीक्षणं पुनः ।
गुरुम्प्रसादयेत्तत्र मन्त्रेण विधिनार्च्चयन् ॥ ५१ ।
तिस्रः प्रदक्षिणाः कृत्वा देवं भागवतं गुरुम् ।
गुरुपादौ तु संगृह्य‡ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५२ ।
मन्त्रः—गुरुदेवप्रसादेन लब्धा दीक्षा यदृच्छया ।
यच्चैवापकृतं§ किञ्चित्तन्मर्षयतां मम ॥ ५३ ।
एवं प्रसादयित्वा तु शिष्यो मन्त्रेण सुन्दरि ।
वेदीमध्ये स्थापयित्वा भूत्वा पूर्व्वमुखस्ततः ।
शिष्यमेव ततो दृष्ट्वा गृहीत्वा च कमण्डलुम् ।
शुक्लयज्ञोपवीतश्च इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ५४ ।
मन्त्रः—विष्णुप्रसादेन गतोऽसि सिद्धिं
प्राप्ता च दीक्षा सकमण्डलुश्च ।
गृहीत्वा तु कराभ्यां युक्तोऽसि
कर्म्मणा क्रियायाश्चैव ॥ ५५ । ¶

---

* गच्छतीति साधु ।
† भूमिः सत्येन वर्त्तते इति (ग) पुस्तकस्य पाठ ।
‡ गुरवे चरणौ गृह्येति (ग) पाठो न साधुः ।
§ यत्ते पापं कृतमिति (ग) पुस्तकपाठः ।
¶ आगृह्य राज्यकराभ्यां युक्तो सिद्धिं कर्म्मणा क्रियायाश्चैवेति (ग) पाठः ।

मुखपट्टं ततः कृत्वा दीक्षितो गुरुणा तथा।
सर्व्वप्रदक्षिणङ्कृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत्॥ ५६।
अधोऽधो भूत्वा यद्यश्चास्य-
श्चैवो गुरुर्विष्णुदीक्षा च लब्धा।
तव प्रसादाच्च गुरो यथा च॥ ५७।
एतेन मन्त्रेण मुखं पट्टं कारयेत्। शौचसेके वै कुर्य्याद्दिवान् तन्तुवाससम्।
एवं वै वास आदत्ते गृह्ण वस्त्र कमण्डलुम्।
इमं लोकेषु विख्यातं शोधनं सर्व्वकर्म्मसु॥ ५८।
मन्त्रः—गृह्णीष्व* गन्धपात्राणि सर्व्वगन्धं सुखोचितम्।
सर्व्वैष्णवकं शुद्धं सर्व्वसंसारमोक्षणम्।
मधुपर्कं गृहीत्वा तु इमं मन्त्रमुदीरयेत्† ॥ ५९।
मन्त्रः—गृहाण‡ मधुपर्कञ्च प्रार्थकाय विशोधनम्।
ततो गृहीत्वा चरणौ गुरोर्यत्नात्सुतोषयेत्§ ॥ ६०।
शिरसा¶ चाञ्जलिङ्कृत्वा मनसैव सुसंयतम्।
गुरूपदिष्टं सन्धार्य्य|| इमं मन्त्रमुदीरयेत्** ॥ ६१।

---

* गृह्ण त्वं गन्धपात्राणीति (ग) पुस्तकपाठ।
† एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति।
‡ गृह्ण त्वमिति (ग) पुस्तकधृतपाठ.।
§ उभौ तु चरणौ गृह्य उपाध्यायोपकल्पयेदिति (ग) पाठ।
¶ मनसेति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम्।
|| अथ गृह्य यथान्यायमिति (ग) पाठ.।
** उदाहरेदिति (ग) पस्तकपाठ।

मन्त्रः—शृण्वन्तु मे भागवतास्तु सर्व्वे
गुरुश्च मे सर्व्वकामक्षयञ्चकार ।
अहं शिष्यो दासभूतस्तथैव*
देवसमो गुरुश्च मे तथोपपन्नम्† ॥ ६२ ।
एषागमे ब्राह्मणस्य दीक्षा भूमे ह्युदाहृता‡ ।
त्रयाणामथ वर्णानां मम दीक्षाविधीञ्छृणु ॥ ६३ ।
एतेनैव विधानेन दीक्षयेत वसुन्धरे ।
उभौ च प्राप्नुतां सिद्धिमाचार्य्यः शिष्य एव च ॥ ६४ ।

इति वराहपुराणे ब्राह्मणदीक्षासूत्रं नाम
सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

क्षत्त्रियस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।
त्यक्त्वा प्रहरणान्सर्व्वान्यत्किञ्चित्पूर्व्वशिक्षितम् ।

---

* तवेति (ग) पुस्तकधृतः पाठः ।
† दासभूतस्तव देव समयश्च मे यथोपपन्न इति (ग) पाठः ।
‡ एषागमेषु वर्णेषु दीक्षां भूमि विजानतेति (ग) पाठः ।

---

* प्रणोहीति (ग) पाठः ।

पूर्व्वमन्त्रेण* मे भूमे तस्य दीक्षाञ्च कारयेत् ॥ १ ।
मया च पूर्व्वमुक्तानि यानि संसारकानि च ।
तानि सर्व्वाणि चानीय एकं वर्ज्यं यशस्विनि ॥ २ ।
न दद्यात्कृष्णसारस्य चर्म्म तत्र कदाचन ।
पालाशं दण्डकाष्ठञ्च दीक्षायाञ्च तु कारयेत् ॥ ३ ।
छागस्य चैव कृष्णस्य चर्म्म तत्र प्रदापयेत् ।
आश्वत्थं दण्डकाष्ठन्तु दीक्षायान्तदनन्तरम् ॥ ४ ।
कृत्वा द्वादशहस्तान्तु वेदीन्तत्रोपलेपयेत् ।
सर्व्वं ममोक्तं कर्त्तव्यं यच्च मे† पूर्व्वभाषितम् ॥ ५ ।
एवं क्षत्रियदीक्षायां सर्व्वं सम्पाद्य यत्नतः‡ ।
चरणौ मम सङ्गृह्य§ इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६ ।

मन्त्रः—त्यक्तानि विष्णो शस्त्राणि त्यक्तं सर्व्वं क्षत्रियकर्म्म सर्व्वं त्यक्त्वा देवं विष्णुं प्रपन्नोऽस्य संसाराद्वै जन्मनात्तारयस्व ।

एवं ततो वचश्चोक्त्वा क्षत्रियो मम पार्श्वतः ।
उभौ च चरणौ गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ७ ।

---

* पूर्व्वक्रमेणेति (ग) पुस्तके पाठो दृश्यते ।

† यन्ममेति (ग) पुस्तकपाठ ।

‡ एव कृत्वा तत सर्व्वं क्षत्रिय दीक्षाकारिणीति (ग) पाठ ।

§ ममैव चरण गत्वेति (ग) पुस्तकपाठ ।

¶ मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पाठ ।

मन्त्रः—नाहं शस्त्रं देवदेव स्पृशामि
परापवादं न च देव ब्रवीमि ।
कर्म्म करोमि संसारमोक्षण-
त्वया चोक्तमेव वराहसंस्थान* ॥ ८ ।
तत एवं वचो ब्रूते सर्व्वश्चैवात्र पूजयेत्† ।
विविधैर्गन्धपत्रैश्च धूपैश्चैव यथोदितम् ॥ ९ ।
यथोक्तेनैव तान्भूमे भोजयेत्तदनन्तरम्‡ ।
शुद्धान्भागवतांश्चैव§ एवमेतत्र संशयः ॥ १० ।
एषा वै क्षत्रिये दीक्षा देवि संसारमोक्षणम् ।
मत्प्रसादेन कर्त्तव्यं यदीच्छेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ११ ।
वैश्यस्य चैव वक्ष्यामि¶ शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ।
दीक्षा च यादृशी तस्य‖ यथा भवति सुन्दरि ॥ १२ ।
त्यक्त्वा तु वैश्यकर्म्माणि मम कर्म्मपरायणः ।
यथा च लभते सिद्धिं तृतीया वर्णसंस्थितिः ॥ १३ ।
सर्व्वं तत्र समानीय यन्मया पूर्व्वभाषितम् ।
दग्धहस्तां ततः कृत्वा वेदीं वेदविचेतितः** ॥ १४ ।

* संस्थितमिति (ग) पुस्तकपाठो न समीचीनः ।

† योजयेदिति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

‡ गोपयेत्तदनन्तरमिति (ग) पुस्तकपाठः ।

§ शुभैर्भागवतैश्चेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

¶ वैश्यस्यैव प्रवक्ष्यामीति (ग) पाठान्तरम् ।

‖ तत्रेति (ग) पुस्तकपाठो न सुसङ्गतः ।

** विंशद्धस्तां समालिप्य पूर्व्वन्यायेन कारयेदिति (ग), तत्र परश्लोकस्य पूर्व्वार्द्धं नास्ति ।

लेपयेद्गोमयेनादौ पूर्व्वन्यायेन तत्र वै।
चर्म्मणापि तु छागस्य स्वगात्रं परिवेष्टयेत्॥ १५।
उदुम्बरं दन्तकाष्ठं गृहीत्वा दक्षिणे करे*।
शुद्धभागवतानाञ्च कृत्वा त्रिः परिवर्त्तनम्†।
जानुभ्यामवनीङ्गत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्‡॥ १६।
मन्त्रः—अहं वैश्यो भवन्तमुपागतः
प्रमुच्य कर्म्माणि च वैश्ययोगम्।
दीक्षा च लब्धा भगवत्प्रसादा
त्प्रसीदतां§ मे भवबन्धमोक्षणम्॥ १७।
मामेवं सोऽपि चोक्त्वा वै मम कर्म्मप्रसादवान्¶।
गुरोश्च चरणौ गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत्॥ १८।
त्यक्त्वा वै कृषिगोरक्षावाणिज्यक्रयविक्रयम्।
लब्धा च त्वत्प्रसादेन विष्णुदीक्षा मयाऽधुना‖॥ १९।
देवाभिवादनङ्कृत्वा पुरो भागवतेषु च।
पश्चात्तु भोजनं दद्यादपराधवहिष्कृतम्॥ २०।
एवं दीक्षा तु वैश्यानां मम मार्गानुसारिणाम्।

---

* गृह्य हस्ते च दक्षिणे इति (ग) पाठ।
† कुर्य्याद्भागवतान् शुद्धान् त्रीणि वारान् प्रदक्षिणमिति (ग) पाठ।
‡ मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पुस्तकपाठ।
§ प्रसीदेति साधु।
¶ मम त्वेवं ततश्चोक्त्वा मम कर्म्मप्रसादनादिति (ग) पाठः।
‖ विष्णुदीक्षाऽहं कामये इति (ग) पाठ.।

येन मुच्यन्ति* सुश्रोणि घोरसंसारसागरात् ॥ २१ ।
शूद्रस्यापि प्रवक्ष्यामि मद्भक्तस्य वराङ्गने† ।
यस्तु दीक्षां समासाद्य मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ॥ २२ ।
सर्व्वसंस्कारद्रव्याणि मया पूर्व्वोदितानि च ।
दीक्षाकामस्य शूद्रस्य शीघ्रं तानि प्रकल्पयेत् ॥ २३ ।
अष्टहस्तां ततो देवि संलिप्य नीयतां ततः ।
चर्म्म नीलस्य छागस्य कल्पयेच्छूद्रयोनये ।
दण्डञ्च वैणवं दद्यान्नीलं वस्त्रञ्च तस्य वै‡ ॥ २४ ।
एवं गृहीत्वा शूद्रोऽपि दीक्षायाः कारणं परम्§ ।
ममैव शरणं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २५ ।
मन्त्रः—शूद्रोऽहं शूद्रकर्म्माणि मुक्त्वा भक्ष्यञ्च सर्व्वशः ।
भक्ष्याभक्ष्यं ततस्त्यक्त्वा त्यक्त्वा च शूद्रकर्म्म च ॥ २६ ।
एवं वदेत्ततो देवं¶ शूद्रो दीक्षाभिकाङ्क्षिणम् ।
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो लब्धसंज्ञो गतस्पृहः ॥ २७ ।
उभौ तौ चरणौ गृह्य गुरोर्वै तदनन्तरम् ।
गुरोः प्रसादनार्थाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २८ ।

---

* मुच्यन्ते इति साधु । मुच्येत इति (ग) पुस्तकपाठ ।

† वसुन्धरे इति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

‡ उपलिप्य समहस्तं स्थण्डिलं तदनन्तरम् ।
चर्म्मणा कृष्णछागस्य तस्य गात्राणि वेष्टते ॥ इति (ग) पाठः ।

§ एवं गृह्य यथान्याय शूद्रोदीक्षाय कारणमिति (ग) पाठ ।

¶ देवीति (ग) पाठ ।

मन्त्रः—विष्णुप्रसादे गुह्यं प्रसन्नात्पूर्व्ववच्च लब्धा चैव संसारमोक्षणाय करोमि कर्म्म प्रसीद।

एतन्मन्त्रं समुच्चार्य्य कुर्य्यात्तत्र प्रदक्षिणम्।
चतुरश्च यथान्यायं पुनश्चैवाभिवादयेत्॥ २९।
अनन्तरन्ततः कुर्य्याद्गन्धमाल्येन चार्च्चनम्।
भोजयेच्च* यथान्यायमपराधविवर्ज्जितः॥ ३०।
दीक्षा एषा च शूद्राणामुपचारश्च ईदृशः।
चतुर्णामपि वर्णानां दुःखसंसारमोक्षणम्॥ ३१।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व† वसुन्धरे।
चतुर्णामपि वर्णानां यथा छत्रं‡ प्रदीयते॥ ३२।
ब्राह्मणे पाण्डुरञ्छत्रं क्षत्रिये रक्तमेव च।
वैश्याय पीतं वै दद्यान्नीलं शूद्राय दापयेत्॥ ३३।

सूत उवाच।

चातुर्वर्ण्यस्य श्रुत्वा वै सा मही संशितव्रता।
वराहं पुनरप्याह नत्वा सा धरणी तदा§॥ ३४।

धरोवाच¶।

श्रुता दीक्षा यथान्यायं चातुर्वर्ण्यस्य केशव।

---

* भोजयेतेति (ग) पुस्तकस्य पाठ।

† शृणोहीति (ग) पुस्तकपाठ।

‡ शस्त्रमिति (क), (ख) पुस्तकयो. पाठ।

§ वराहरूपिणं वन्द्यं प्रत्युवाच वसुन्धरेति (ग) पाठ.।

¶ धरण्युवाचेति (ग) पाठः।

दीक्षितैः किन्नु कर्त्तव्यं तव कर्म्मपरायणैः ॥ ३५ ।
ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।
वराहरूपी भगवानुवाच स महाद्युतिः ॥ ३६ ।
वराह उवाच ।
शृणु तत्त्वेन कल्याणि यन्मात्त्वं परिपृच्छसि ।
सर्व्वत्र चिन्तनीयोऽहं गुह्यमेव गणान्तिकम् ॥ ३७ ।
नारायणवचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रता ।
हृष्टतुष्टमनास्तत्र श्रुत्वा तच्च महौजसम् ।
शुचिर्भागवतां श्रेष्ठा तव कर्म्मणि नित्यशः ॥ ३८ ।
ततः कमलपत्राक्षी भक्ताभक्तेषु वत्सला ।
कराभ्यामञ्जलिङ्कृत्वा नारायणमथाब्रवीत् ॥ ३९ ।
धरण्युवाच ।
त्वद्भक्तेन महाभाग विधिना दीक्षितेन च ।
तव चिन्तापरेणात्र किङ्कर्त्तव्यञ्च माधव ॥ ४० ।
केन चिन्तयितव्यस्त्वमचिन्त्यो* मानुषैः परः ।
किञ्च भागवतैः कार्य्यं यथावित्तं न शक्यते ॥ ४१ ।
ततो भूम्या वचः श्रुत्वा आदिरव्यक्तसम्भवः ।
मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४२ ।
वराह उवाच ।
देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यन्मात्त्वं परिपृच्छसि ।

---

* चिन्तयसी देवेति (ग) पाठ ।

येन चिन्तयसे चिन्तां मम कर्म्मपरायणा* ॥ ४३ ।
एषा गणान्तिका नाम दीक्षाङ्गबीजनिःसृता ।
एतद्गुह्यां महाभागे मम चिन्तां विचिन्तयेत् ॥ ४४ ।
दीक्षितेन तु शुद्धेन मम निश्चितकर्म्मणा† ।
ग्रहीतव्यं‡ विशालाक्षि मन्त्रेण विधिनात्र वै ॥ ४५ ।
यस्तु भागवतो भूत्वा तद्गृह्णाति गणान्तिकाम् ।
जनस्य दर्शनस्पर्शसंयुक्तां वामसंयुताम् ।
तस्य धर्म्मो न विद्येत दीक्षा तस्य महाफला§ ॥ ४६ ।
यस्तु गृह्णाति सुश्रोणि मन्त्रपूतां गणान्तिकाम् ।
आसुरी नाम सा दीक्षा यथाधर्मः प्रवर्त्तते ॥ ४७ ।
यस्माद्गणान्तिकां गुह्यां चिन्तयेच्छुद्धमानसः ।
गुह्यां गणान्तिकां यो मां चिन्तयेत्स बुधोत्तमः¶ ।
जन्मान्तरसहस्राणि चिन्तिता तेन तेन सः ॥ ४८ ।
ग्रहणस्य प्रवक्ष्यामि यथा शिष्याय दीयते ।
मन्त्रं लोकसुखार्थाय तच्छृणुष्व वसुन्धरे|| ॥ ४९ ।

---

* चिन्ता चिन्तयते मम कर्म्मपरायणः इति (ग) पाठ. ।

† दीक्षितेन विशुद्धेन विधिदृष्टेन कर्म्मणेति (ग) पाठ. ।

‡ मज्जितार्थमिति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

§ न स दीक्षित उच्यत इति (ग) पाठः ।

¶ गुह्यां गणान्तिकां देवी यो मां चिन्तयते बुध इति (ग) पाठ' ।

|| मन्त्रं लोकसुखार्थञ्च तच्छृणोहि वसुन्धरे इति (ग) पाठः ।

कौमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वाप्यथ* ।
वैशाखस्यापि मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ॥ ५० ।
कुर्य्यान्निरामिषं तत्र दिनानि त्रीणि निश्चितः ।
तस्मिन् गणान्तिकं ग्राह्यं मम धर्म्मविनिश्चयात्† ॥ ५१ ।
ममाग्रतो वरारोहे प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
कुशैरास्तरणङ्कृत्वा‡ स्थापयित्वा गणान्तिकम् ॥ ५२ ।
ततः शिष्यो गुरुश्चैव दीक्षितः शुचिरुत्तमः ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५३ ।
मन्त्रः—या धारिता पूर्व्वपितामहेन§
ब्रह्मण्यदेवेन भवोद्भवेन ।
नारायणाद्दक्षिणगात्रजातां
हे शिष्य गृह्णीष्व स वै त्वमेव ॥ ५४ ।
तत एतेन मन्त्रेण गुरुर्गृह्य¶ गणान्तिकम् ।
शिष्याय दत्त्वा स्निग्धाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्‖ ॥ ५५ ।
मन्त्रः—नारायणस्य दक्षिणगात्रजातां
स्वशिष्य गृह्णीष्व समयेन देवीम् ।

---

* मार्गशीर्षस्य वा तथेति (ग) पाठ. ।
† तस्मिन् गणान्तिकां प्राप्य मम धर्म्मविनिश्चयादिति (ग) पाठः ।
‡ संस्तरणं कृत्वेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।
§ पाद्यादिना पूजिता पितामहेनेति (ग) पाठ. ।
¶ पुनर्गृह्य गणान्तिकामिति (ग) पाठः ।
‖ शिष्याय प्रददौ तत्र पुनर्मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पाठः ।

एतद्विचिन्त्यापरएव भूत्वा
भवे पुनर्भावनमेति नैव ॥ ५६ ।

धरण्युवाच ।

स्नानोपकल्पनान्तेषु किङ्कर्त्तव्यन्तु माधव ।
प्रसाधनविधिञ्चैव केन मन्त्रेण कल्पयेत्* ।
अकर्म्मखेन मुच्येत तव कर्म्मपरायणः ॥ ५७ ।
ततो भूम्या वचः श्रुत्वा लोकनाथो जनार्द्दनः ।
धर्म्मसंयुक्तवाक्येन प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५८ ।

वराह उवाच ।

देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यस्मात्त्वं परिपृच्छसि ।
स्नानस्यैवोपचाराणि यानि कुर्व्वन्ति कर्म्मिणः ॥ ५९ ।
वृत्तेष्वेवोपचारेषु जलप्रधानाणिकेषु च ।
कङ्कतीञ्चाञ्जनञ्चैव दर्पणञ्चैव सुन्दरि ।
यथा मन्त्रेण दातव्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरे† ॥ ६० ।
स्पृष्ट्वा तु मम गात्राणि क्षौमवस्त्रेण संवृतः ।
अञ्जनं कङ्कतीञ्चैव शीघ्रमेव प्रसादयेत्‡ ॥ ६१ ।
ततो जानुस्थितो भूत्वा मम कर्म्मपरायणः ।

---

* कारयेदिति (ग) पुस्तकस्य पाठ ।

† कङ्कतीञ्चाञ्जनञ्चैव शीघ्रमेव प्रकल्पयेत् ।
दर्पणञ्च वरारोहे येन मन्त्रेण दीयते ॥ इति (ग) ।

‡ प्रकल्पयदिति (ग) पाठ ।

अञ्जली कङ्कतीं* गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६२ ।

मन्त्रः—एतां कङ्कतीमञ्जलिस्थां प्रगृह्य†

प्रसीद नारायण शिरः प्रसाधि हि ।

महानुभाव विश्वनेत्रे स्वनेत्रे

याभ्यां पश्यसि त्वं त्रिलोकीम् ।

लोकप्रभो सर्व्वलोकप्रधान

एषो जनमञ्जनं लोकनाथ ॥ ६३ ।

ततः संस्नापयेद्देवं मन्त्रेणानेन सुव्रतम् ॥ ६४ ।

मन्त्रः—देवदेव स्नानीयमिदं मम कल्पितं सुवर्णकलसं गृहाण प्रसीद एषोऽञ्जलिर्मया परिकल्पितः स्नाहि स्नाहीति‡।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ६५ ।

मन्त्रः—एषा मया माधव त्वत्प्रसादा-

द्गुरुप्रसादाच्च हि मन्त्रपूजा ।

प्राप्ता ममैषा च गणान्तिका वै

भवेदधर्म्मो न च मे कदाचित् ॥ ६६ ।

य एतेन विधानेन मम कर्म्मणि दीचितः ।

गुरोर्गृहीत्वा महतो मम लोकाय गच्छति ।

कुशिष्याय न दातव्या पिशुनाय शठाय च ॥ ६७ ।

---

* अञ्जलिकणकमिति (ग) पुस्तकपाठः ।

† एषोऽञ्जलिं कणकं देव इति (ग) पाठः ।

‡ एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

एषा चैव वरारोहे गृहीत्वा गणनान्तिका।
सुशिष्याय च दातव्या हस्ते चैव गणान्तिका ॥ ६८।
उत्तमाष्टाधिकशतं पञ्चाशत्तुर्य्यमध्यमा।
तदर्द्धं कन्यसी चापि परिमाणेन सुन्दरि* ॥ ६९।
रुद्राक्षैरुत्तमा सा तु मध्यमा पुत्त्रजीवकैः† ।
पद्माक्षैः कन्यसी ज्ञेया देवि ते कथिता मया ॥ ७०।
एतत्कश्चिन्न जानाति‡ जन्मान्तरशतैरपि।
सर्व्वलोकहितां शुद्धां मोक्षकामां गणान्तिकाम् ॥ ७१।
नोच्छिष्टः संस्पृशेत्तान्तु§ स्त्रीणां हस्ते न कारयेत्।
आकाशे स्थापनं कुर्य्यान्न च वामेन संस्पृशेत् ॥ ७२।
न दर्शयेच्च कस्यापि चिन्तयित्वा तु पूजयेत्¶।
एतत्ते परमं गुह्यमाख्यातं मोक्षदायकम् ॥ ७३।
एवं हि विधिपूर्व्वेण पालयेत गणान्तिकाम्‖।
विशुद्धो मम भक्तश्च मम लोकाय गच्छति ॥ ७४।

---

* परिमाणं विधीयत इति (ग) पुस्तकपाठः।

† रुद्राक्षा उत्तमा चैव पुत्रजीवकमध्यमा इति (ग) पाठः।

‡ एतन्न जानते कश्चिदिति (ग) पाठः।

§ नोच्छिष्टेन तु स्प्रष्टव्या इति (ग) पाठः।

¶ यदीच्छेत् परमां गतिमिति (ग) पाठः।

‖ गुह्यात्तु परमं गुह्यं सन्ध्योपासनमेव च।
एष मन्त्रश्च जापश्च पूज्या वै गणनान्तिकेति (ग) पाठः।

एवं विष्णोर्वचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रता* ।
प्रत्युवाच परं श्रेष्ठं लोकनाथं महौजसम् ॥ ७५ ।
दर्पणन्तु कथं देयाँ† तन्ममाख्याहि माधव ।
येन तुष्टो निजं रूपं पश्यसे चिन्तितः प्रभोः ॥ ७६ ।
धरण्यास्तद्वचः श्रुत्वा वराहः पुनरब्रवीत् ।
शृणु मे दर्पणविधिं यथावद्देवि सुव्रते ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७७ ।

मन्त्रः—श्रुतिर्भागवती श्रेष्ठा श्रुती अग्निर्द्विजश्च तव मुखं नासेऽश्विनी नयने चन्द्रसूर्य्यौ मुखञ्च चन्द्र इव गात्राणि जगत्प्रधानानीमञ्च दर्पणं पश्य पश्य रूपम्‡ ।

य एतेन विधानेन मम कर्म्मपरायणः ।
करोति मम कर्म्माणि तारितं कुलसप्तकम्§ ॥ ७८ ।
एतेन मन्त्रेण वै भूमे उपचारस्तु¶ ईदृशः ।
हृष्टतुष्टेन कर्त्तव्यो यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ७९ ।

इति वराहपुराणे कइताञ्जनदर्पणं नाम
अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* रत्नभूषितेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

† दद्यादिति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ श्रुचिर्भागवताः श्रेष्ठाः तव कर्म्म विनिश्चिता गात्राणि यत्प्रयत्नानि मुखं चन्द्रो यमतानेत्रे दर्पणं च मे दर्पणलोकनाथस्य स्वरूपजगत्सर्व्वतः इति (ग) पाठः ।

§ मम कर्म्माणि कुर्व्वीत तारितान् सप्त वै कुलानिति (ग) पाठः ।

¶ भूमि उपचारश्चेति (ग) पाठः ।

ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

वराह उवाच।

भूषितालङ्कृतङ्कृत्वा मम कर्म्मपरायणः।
शुक्लं यज्ञोपवीतञ्च देयन्नवगुणन्तथा*।
गन्धेन तिलकं दद्याल्ललाटे मम सुन्दरि॥ १।

---

* दद्यान्नवगुणन्तथेति (ग) पाठः। अस्माच्छ्लोकादनन्तरं (ग) पुस्तके कश्चिदधिकः पाठो वर्त्तते यथा –

शिरसा चाञ्जलिङ्कृत्वा वसुधा पुनरब्रवीत्।

धरण्युवाच।

एतन्मां परमं गुह्यं तद्भक्तां वक्तुमर्हसि।
सन्ध्यां वैकेन मन्त्रेण तव कर्म्मपरायणाम्।
वद भागवता शुद्धां तव कर्म्मविनिश्चिताम्॥
ततो भूमिवचः श्रुत्वा भूतानां प्रभवोऽव्ययः।
वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम्॥

वराह उवाच।

शृणु माधवि तत्त्वेन यन्मां त्वं परिपृच्छसि।
कथयिष्यामि ते भद्रे प्रवरं गुह्यमुत्तमम्॥
यया वन्दितसुभूपैः पुण्याः भागवताः शुभाः।
कृत्वा तु मम कर्म्माणि शुचिः संसारमोक्षणीम्॥
कुर्व्वीतैव परां सन्ध्यां यथावदिति निश्चितम्।
जलाञ्जलिं ततोगृह्य मम भक्त्या व्यवस्थितः।
मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय इमं मन्त्रमुदाहरेत्॥

मन्त्रः – भवोद्भवमादिव्यक्तरूपमानं सर्व्वे देवा ब्रह्मा रुद्रस्त्वाहङ्कसममासीत् ध्यानयोग-

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म्म लोकसुखावहम् ।
येन मन्त्रेण दातव्यं ललाटे तिलकं मम* ॥ २ ।

मन्त्रः—मुखं मण्डनं चिन्तया† वासुदेव
त्वया प्रयुक्तञ्च मयोपनीतम् ।
एतेन चित्रं कुरु वासुदेव

स्थिता ते सन्ध्यासंस्था वासुदेवं नमति वयं देवमादिव्यक्तरूपमात्मसप्तदिवसं तथापि संसारार्थं कर्म्म तत्करणमेव सन्ध्यासंस्था वासुदेव नमोऽस्तु ते ।

मन्त्राणां परमो मन्त्रस्तपसां परमं तपः ।
आचारं कुरुते ह्येवं मम लोकाय गच्छति ॥
गुह्यानां परमं गुह्यं रहस्यं परमुत्तमम् ।
य एवं पठते नित्यं न स पापेन लिप्यते ॥
नादीक्षिताय दातव्यं नोपवीते कथञ्चन ।
दीक्षितायैव दातव्यं उपपन्ने तथैव च ॥
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि देवि तत्त्वेन मे शृणु ।
न दीपमपि गृह्णाति दत्तं भागवतै. शुभैः ॥
कृत्वा तु मम कर्म्माणि गृह्य दीपकमुत्तमम् ।
जानुसंस्थां ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥

मन्त्रः—ओँ नमो भगवतेऽनुग्रहतेजसे विष्णो सर्व्वदेवा त्वाग्निसंस्था प्रविष्टा एवा चाग्निसंस्था प्रविष्टा एवं चाग्निस्तव तेजसा भविष्यति स्वतेजसः मामाशु मन्त्रस्य तेजसा संसारार्थं देव गृह्यं दीपकं निमन्त्रं मूर्त्तिमन्त्रं अभूत्वा इमं कर्म्म निष्फलम् ।

तत्करोति यथान्यायं दीपकं ददते नरः ।
तारिताः पितरस्तेन निष्फलाश्च पितामहाः ॥ इति

* समन्त्रकमिति (घ) पाठः ।

† मुखमण्डलं विधेति (घ) पाठः ।

मम चैवं कुरु संसारमोक्षम्* ।
एतेन मन्त्रेण चित्रकं मे
दद्याल्ललाटे तिलकं धरित्रि† ॥ ३ ।
ततः सुमनसो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४ ।
मन्त्रः—इमाः सुमनसः सौमनस्याय भगवन्! सर्व्वं सुमनसं कुरु त्वयैते सौमनस्याय निर्म्मिता गृहीता स्वाहा ।
एवं सुमनसो दत्त्वा धूपञ्चैव निवेदयेत् ।
ततो गृहीत्वा धूपन्तु सुगन्धं सुमनोहरम् ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५ ।
मन्त्रः—सुगन्धानि तवाङ्गानि स्वभावेनैव केशव ।
अमुना चैव धूपेन धूपितानि तवाऽनघ ॥ ६ ।
तवाङ्गानां सुगन्धेन सर्व्वं सौगन्धिकं कुरु ।
गृहाणेमञ्च मे धूपं सर्व्वसंसारमोक्षणम् ॥ ७ ।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि यथा दीपं निवेदयेत् ।
यथा दत्तन्तु गृह्णामि मम भक्तैः सुखावहम्‡ ॥ ८ ।
कृत्वा तु मम कर्म्माणि गृह्य दीपमनुत्तमम् ।
जानुसंस्थं ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ९ ।
मन्त्रः—नमो भगवते तेजसे विष्णो
सर्व्वे देवास्त्वग्निसंस्थाः प्रतिष्ठाः ।
एवञ्चाग्निस्तव तेजसा प्रतिष्ठितो

* एतेन चित्रं ते देवगृहं ममैव संसारकारामोक्षमिति (ग)। † एतेन मन्त्रेण चित्रकं दातव्यमिति (ग)। ‡ (ग) पुस्तके (४ – ७) श्लोका न सन्ति।

तेजश्चात्मा स्वयमेव मन्त्रश्च ॥ १० ।
तेजः संसारान्मोचयितुं देव
गृह्णीष्व दीपं द्युतिमन्तञ्च
मूर्त्तिश्च भूत्वा इदं कर्म्म निष्कलम् । ११ ।
मां करोति यथान्यायं दीपकं दद्दते नरः ।
तारिताः पितरस्तेन निष्कलाश्च पितामहाः ॥ १२ ।
नारायणवचः श्रुत्वा विस्मिता च* वसुन्धरा ।
वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा† ॥ १३ ।
श्रुता मया भागवतास्तव कर्म्मपरायणाः ।
शेषसंश्रवणार्थाय मनो धावति सत्पथे‡ ॥ १४ ।
तव प्रापणकं कृत्यं केषु पात्रेषु कारयेत् ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन येन तुष्यसि माधव ॥ १५ ।
ततोभूमिर्वचः§ श्रुत्वा लोकनाथोऽब्रवीदिदम् ।
शृणु तत्त्वेन मे देवि पात्राणि यानि रोचते¶ ।
तानि ते कथयिष्यामि त्वया मे पूर्व्वपृच्छितम् ॥ १६ ।
सौवर्णं रजतङ्कांस्यं येषु दद्यात्प्रपाणकम् ।
सर्व्वाणि तानि त्यक्त्वेह ताम्रञ्च मम रोचते ॥ १७ ।
एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा धर्म्मकामा‖ वसुन्धरा ।

---

* प्रत्युवाचेति (ग) । † प्रत्युवाच पुनर्वच इति (ग) । ‡ कृत्वा च तव कर्म्माणि शेषे च तपसे वने इति (ग) । § भूम्या वच इति (घ) । ¶ ये च पात्रा मम प्रियाः इति (ग), अत्र पात्रस्य पुंस्त्वमार्षम् । ‖ धर्म्मकामेति (क), (ख) ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्द्दनम् ।
एतन्मे परमं गुह्यं ताम्रस्ते रोचते कथम् ॥ १८ ।
ततो भूमिर्वचः* श्रुत्वा अनादिरपराजितः ।
लोकानां प्रवरः श्रेष्ठः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १९ ।
शृणु तत्त्वेन मे भूमे† कथ्यमानं मयाऽनघे ।
एकाग्रं चित्तमाधाय येन ताम्रं मम प्रियम् ॥ २० ।
सप्तयुगसहस्राणि आदिकालेऽथ माधवि ।
यथा ताम्रं समुत्पन्नं यथैव प्रियदर्शनम्‡ ॥ २१ ।
पूर्व्वं कमलपत्राक्षि गुडाकेशो महासुरः ।
ताम्ररूपं समादाय ममैवाराधने रतः§ ॥ २२ ।
तत आराधितस्तेन वर्षाणान्तु चतुर्द्दश¶ ।
सहस्राणि विशालाक्षि धर्म्मकामेन निश्चलम्‖ ॥ २३ ।
अहन्तु तपसा तुष्टस्तीव्रेण कृतनिश्चयात्** ।
ततस्ताम्रमये रम्ये यत्र ताम्रसमुद्भवः ॥ २४ ।
दृष्ट्वाश्रमं महादेवि किञ्चिदेव सुभाषितम् ।
ततो जानुस्थितो भूत्वा†† मम एष विचिन्तयत्‡‡॥२५।
चतुर्बाहुश्च मां दृष्ट्वा मम कर्म्मपरायणः§§ ।

---

* भूमिवच इति (ग)। † भूमि इति (ग)। ‡ ममैव प्रियदर्शनमिति (ग)। § स्थित इति (ग)। ¶ सहस्राणि च षोडशेति (ग)। ‖ मम भक्तो विशालाक्षि धर्म्मकामे तु निश्चये इति (ग)। ** तत प्रीतोऽस्मि सुश्रोणि तस्य संतपनिश्चयादिति (ग)। †† जानुस्थितो भूयेति (ग)। ‡‡ विचिन्त्य तादिति (ग)। §§ ऊर्द्ध्वबाहुस्ततोद्दृष्ट्वा मम चिन्तापरायण इति (ग)

प्रणतः प्राञ्जलिः प्राह शिरो भूमौ निधाय सः ।
तञ्च दृष्ट्वा मया प्रोक्तं प्रसन्नेनान्तरात्मना* ॥ २६ ।
गुड़ाकेश महाभाग ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।
तोषितोऽस्म्यनया भक्त्या दुराराध्योऽपि सुव्रत† ॥ २७ ।
यत्त्वया चिन्तितं सौम्य कर्म्मणा मनसा गिरा‡ ।
वरं ब्रूहि महाभाग तव यद्रोचतेऽनघ§ ॥ २८ ।
एवं मम वचः श्रुत्वा गुड़केशोऽब्रवीदिदम्¶ ।
कराभ्यामञ्जलिङ्कृत्वा विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ २९ ।
यदि तुष्टोऽसि मे देव समस्तेनान्तरात्मना ।
जन्मानान्तु सहस्राणि त्वयि भक्तिर्दृढ़ाऽस्तु मे ।
चक्रेण वधमिच्छामि त्वया मुक्तेन केशव|| ॥ ३० ।
चक्रेण पातितस्येतद्यन्मांसानि किञ्चन** ।
ताम्रं नाम भवेद्देव पवित्रीकरणं शुभम ॥ ३१ ।
तेन पात्रं ततः कृत्वा शुद्धधर्म्मविनिश्चितः ।
तस्मिन् प्रापणकं कृत्वा शुद्धे वै ताम्रभाजने ।
निवेदिते परा प्रीतिर्भवत्वितन्मनोगतम् ॥ ३२ ।
प्रसन्नो यदि मे देव ह्येष मे दीयतां वरः ।

---

* गुडाकेशो महाभाग मम कर्म्मविधौ स्थितः । एवं तत्तु मया प्रोक्तं प्रसन्नेनान्तरात्मनेति (ग) । † तोषितोऽहं महाभाग्य त्वया भक्तेन केवलमिति (ग) । ‡ च वै इति (ग) । § इदीति (ग) । ¶ वचोऽब्रवीदिति (ग) । || सर्व्वश इति (ग) । ** य एष मम मांसौघस्त्वया चक्रेण पातित इति (ग) ।

यच्चिन्तितोऽसि देवेश उग्रे तपसि तिष्ठता* ॥ ३३ ।
वाढ़मित्येव सोऽप्युक्तो यावल्लोकस्थितिर्मया ।
तावत्ताम्रास्थितो भूत्वा मम संस्था भविष्यसि† ॥ ३४ ।
ततःप्रभृति ताम्रात्मा गुड़ाकेशो व्यवस्थितः ।
तत्ताम्रभाजने मह्यं दीयते यत्सुपुष्कलम् ।
अतुला तेन मे प्रीतिर्भूमे‡ जानीहि सुव्रते ॥ ३५ ।
मङ्गल्यञ्च पवित्रञ्च ताम्रन्तेन प्रियं मम ॥ ३६ ।
त्वञ्च द्रक्ष्यसि तच्चक्रं मध्यसंस्थे दिवाकरे ।
वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
मम तेजोमयं चक्रं त्वां वधिष्यत्यसंशयम् ।
एष्यसे मम लोकाय एवमेतन्न संशयः ॥ ३७।३८ ।
एवमुक्त्वा गुड़ाकेशं तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
चक्राद्वधमभीप्सन्वै सोऽपि मत्कर्मणि स्थितः ॥ ३९ ।
दिने दिने विशिष्टन्तु शुभं कुर्व्वंस्तपस्यति ।
विष्णुसंस्थो भविष्यामि कदाहमिति चिन्तयन् ॥ ४० ।
एवं स्थितस्य तस्याथ वैशाखस्य तु द्वादशी ।
शुक्लपक्षस्य सम्प्राप्ता तस्यां धर्म्मविनिश्चितः ।
विष्णुपूजां ततः कृत्वा प्रार्थयामास मां प्रति ॥ ४१ ।
मुञ्च मुञ्च प्रभो चक्रमपि वह्निसमप्रभम् ।

---

* यत्त्वया चिन्तित देव उग्र तप इद महदिति (ग) । † वाढमित्येव सोऽप्युक्त एवमेतद्भविष्यति । यावल्लोका धरिष्यन्ति यावच्चैव महीसुरा । तावत्ताम्रस्थित इति (ग) ।
‡ भूमि इति (ग) ।

आत्मा मे नीयतां शीघ्रं निकृत्याङ्गानि सर्व्वशः ॥ ४२ ।

तदैव चक्रेण विपाटितोऽसौ
प्राप्तोऽपि मां भागवतप्रधानः ।
ताम्रन्तु तन्मांसमसृक् सुवर्ण-
मस्थीनि रूप्यं बहुधातवश्च ।
रङ्गञ्च सीसं त्रपुधातुसंस्थं
कांस्यञ्च रीतिश्च मलस्तु तेषाम् ॥ ४३ ।

ताम्रपात्रेण वै भूमि प्रापणं यत्प्रदीयते ।
सिक्थेऽसिक्थे* फलं तस्य शृणुष्व गदतो मम ॥ ४४ ।
एतद्भागवतैः कार्य्यं मम प्रियकरैः सदा
एवं ताम्रं समुत्पन्नमिति मे रोचते हि तत् ।
दीक्षितैर्वै भागवतैः पाद्यार्घादौ च दीयते ॥ ४५ ।
एवं दीक्षाविधिः प्रोक्त एवं ताम्रसमुद्भवः ।
देवि तत्त्वेन कथितः किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४६ ।

भूमिरुवाच ।

देवदेव कथं सन्ध्यां दीक्षितः कुरुते वद ।
केन मन्त्रेण वा भक्तस्तव कर्म्मपरायणः ॥ ४७ ।

वराह उवाच ।

शृणु माधवि तत्त्वेन सन्ध्यामन्त्रमनुत्तमम् ।
यथा वन्दन्ति वै सूर्य्यं सन्ध्यां पूर्व्वापरान्तथा ॥ ४८ ।
जलाञ्जलिं गृहीत्वा तु मम भक्त्या व्यवस्थितः ।

---

* सिद्धेऽसिद्धे इति (क), (ख) ।

मुहूर्त्तम्ध्यानमास्थाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्॥ ४९।
सिक्थानि* तत्र यावन्ति ताम्रप्रापणके धरे।
तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके स मोदते॥ ५०।
मन्त्रः—भवोद्भवमादिव्यक्तरूपमादित्यं
सर्व्वे देवा ब्रह्मरुद्रेन्द्रास्त्वाद्य।
कृष्णे यथासीदज्ञानयोगस्थितास्ते
सन्ध्यासंस्था वासुदेवं नमन्ति॥ ५१।
वयं देवमादिमव्यक्तरूपं
कृत्वा चात्मनि देव संस्थास्तथापि।
संसारार्थं कर्म्म तत्कारणमेव
सन्ध्यासंस्था वासुदेव नमो नमः॥ ५२।
अनेनैव हि† मन्त्रेण सन्ध्यां कुर्य्यात्तु दीक्षितः॥ ५३।

इति वराहपुराणे चतुर्वर्णदीक्षा नाम ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

सूत उवाच।
एवं दीक्षां ततः श्रुत्वा नारायणमुखान्मही।
विशुद्धमानसा देवी नारायणमथाब्रवीत्॥ १।

---

* सिक्थानीति (ग)। † अनेनैव त्विति (ग)।

धरण्युवाच ।

अहो ते दीक्षामाहात्म्यं यस्य वै व्युष्टिरुत्तमा ।
श्रुत्वाहन्तु महाभाग जातास्मि विमला विभो ॥ २ ।
अहो देवस्य माहात्म्यं लोकनाथस्य तत्त्वतः ।
येन सा कारिता दीक्षा चातुर्वर्ण्यसुखावहा ॥ ३ ।
एकं मे परमं गुह्यं यदीश हृदि वर्त्तते ।
भव भक्तसुखार्थाय तत्त्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
देव पूर्व्वापराधास्ते द्वात्रिंशदपि कीर्त्तिताः* ।
एवङ्कृत्वापराधानि† मनुजा अल्पचेतसः ॥ ५ ।
कर्म्मणा केन शुद्ध्यन्ति अपराधस्य कारिणः ।
तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन मम प्रीत्या च माधव ॥ ६ ।
तद्वै भूम्या वचः श्रुत्वा हृषीकेशो महामनाः ।
दिव्यन्ध्यानं समादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शुद्धा भागवता भूत्वा मम कर्म्मपरायणाः ।
ये तु भुञ्जन्ति राजान्नं लोभेन च भयेन वा ॥ ८ ।
आपद्गता हि भुञ्जन्ति राजान्नन्तु वसुन्धरे ।
दशवर्षसहस्राणि पच्यन्ते‡ नरके नराः ॥ ९ ।
भगवद्वचनं श्रुत्वा कम्पिता च वसुन्धरा ।
दिनानि सप्त दश च भयन्तीव्रमजायत ॥ १० ।

---

* द्वात्रिंशत्परिकीर्त्तितेति (ग) । † अपराधानिति साधु । ‡ पचन्ते (क), (ख) ।

ततो दीनमना भूत्वा सा मही शंसितव्रता ।
उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ११ ।

धरण्युवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देव हृदये हि व्यवस्थितम् ।
को नु दोषोऽस्ति राज्ञां हि तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२ ।
ततो भूम्या वचः श्रुत्वा सर्व्वधर्म्मविदां वरः ।
प्राह नारायणो वाक्यं धर्म्मकामां वसुन्धराम् ॥ १३ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन गुह्यमेतदनिन्दिते ।
राजान्नन्तु न भोक्तव्यं शुभैर्भागवतैः सदा ॥ १४ ।
यद्यप्येष समत्वेन राजा लोके प्रवर्त्तते ।
राजसन्तामसं वापि कुर्व्वन् कर्म्म सुदारुणम् ॥ १५ ।
अपि वा गर्हितं तेन राजान्नन्तु वसुन्धरे ।
धर्म्मसन्धारणार्थाय न तु मे रोचते भुवि ॥ १६ ।
ततो यद्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
यथा राज्ञान्तु भोज्यं वै शुद्धैर्भागवतैर्नरैः ॥ १७ ।
स्थापयित्वा तु मां देवि विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
धनधान्यसमृद्धानि दत्त्वा भागवतैरपि ॥ १८ ।
सिद्धं भागवतैश्चान्नं मम प्रापणशेषकम् ।
भुञ्जानस्तु वरारोहे न स पापेन लिप्यते ॥ १९ ।
एवं विष्णुवचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रता ।
वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वरानना ॥ २० ।

धरण्युवाच ।

राजान्नन्तु नरो भुक्त्वा शुद्धो भागवतः शुचिः ।
कर्म्मणा केन शुद्ध्येत तन्मे ब्रूहि जनार्द्दन ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वं भीरु भाषसे ।
तरन्ति पुरुषा येन राजान्नस्योपभुञ्जकाः ॥ २२ ।
एकं चान्द्रायणं कृत्वा तप्तकृच्छ्रञ्च पुष्कलम् ।
कुर्य्यात्सान्तपनञ्चैकं शीघ्रं मुच्यन्ति* किल्बिषात् ।
न तस्य चापराधोऽस्ति वसुधे वै वचो मम ॥ २३ ।
एवमेव न भोक्तव्यं राजान्नं वै कदाचन ।
ममात्र पूजाकामेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे राजान्नप्रायश्चित्तं नाम
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यो हि मामुपसर्पति* ।
पूर्व्वकालकृतं कर्म्म तेन चैकेन नश्यति ॥ १ ।

---

* मुच्यते इति साधु ।

---

* अतःपरं (ग) पुस्तके श्लोक एको नास्ति ।

नारायणवचः श्रुत्वा पृथिवी धर्म्मसंश्रिता।
विष्णुभक्तसुखार्थाय हृषीकेशमुवाच ह ॥ २ ॥

धरण्युवाच।

सर्व्वकालकृतं कर्म्म क्लेशेन महताऽनघ।
कथमेकापराधेन सर्व्वमेव प्रणश्यति ॥ ३ ॥

वराह उवाच।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन कथ्यमानं मयाऽनघे।
येन चैकापराधेन पूर्व्वकर्म्म प्रणश्यति ॥ ४ ॥
मनुष्यः किल्बिषी भद्रे कफपित्तसमन्वितः।
पूयशोणितसम्पूर्णं दुर्गन्धि मुखमस्य तत् ॥ ५ ॥
तत्सर्व्वबीजं नश्येत* दन्तकाष्ठस्य भक्षणात्।
शुद्धिर्भागवती चैव आचारेण विवर्ज्जिता ॥ ६ ॥

धरण्युवाच।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यः कर्म्माणि करोति ते।
प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन धर्म्मो न नश्यति ॥ ७ ॥

वराह उवाच।

एवमेतन्महाभागे यन्मात्वं परिपृच्छसि।
कथयिष्यामि हीदं ते यथा शुध्यन्ति मानवाः ॥ ८ ॥
आकाशशयनङ्कृत्वा दिनानि द्वे च पञ्च च।
अभुक्तदन्तकाष्ठाश्च एवं शुध्यन्ति मानवाः ॥ ९ ॥
एवं ते कथितं भद्रे दन्तकाष्ठस्य भक्षणम्।

* न सहेदुचितं देवीति (ग)।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
कुतस्तस्यापराधोऽस्ति एवमेव न संशयः ॥ १० ॥

इति वराहपुराणे दन्तकाष्ठाभक्षणप्रायश्चित्तं
नामैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गत्वा तु मैथुनं भद्रे अस्नातो यः समस्पृशेत् ।
रेतः पिबति दुर्बुद्धिः सहस्रं नव पञ्च च ॥ १ ॥
एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा सा मही शंसितव्रता ।
ततो दीनमना भूत्वा प्रोवाच मधुसूदनम् ॥ २ ॥

धरण्युवाच ।

किमिदं भाषसे देव धर्म्मं भीषणसङ्कटम् ।
कथमेवं पुमान्वै स रेतःपानपरो भवेत् ।
एतन्मे परमं दुःखं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदं गुह्यमनुत्तमम् ।
चिह्नमेतद्वरारोहे आधिचारविनिश्चयः ॥ ४ ॥

पुरुषः स्त्रीषु कर्म्माणि यो विकुर्व्वीत निर्घृणः ।
दृष्टं तस्यापराधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।
एवमेतद्वरारोहे यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
अपराधस्य दोषेण विशुद्धिश्च न जायते ॥ ६ ।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि रागद्वेषेण दोषितम् ।
गृहस्थाः पुरुषा भद्रे मम कर्म्मपरायणाः ॥ ७ ।
यावकेन त्रयं चिप्त्वा पिन्याकेन दिनत्रयम् ।
वायुभक्षं दिनं त्वेकं ततो मुच्येत किल्बिषात् ॥ ८ ।
य एवं कुरुते भूमे विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
ज्ञात्वा कर्म्मापराधन्तु न स पापेन लिप्यते ॥ ९ ।
एतत्ते कथितं भद्रे मिथुनं योऽभिगच्छति ।
प्रायश्चित्तं महाभागे मम लोकसुखावहम् ॥ १० ।
स्पृष्ट्वा तु मृतकं भद्रे नरं पञ्चत्वमागतम् ।
मम शास्त्रं वहिष्कृत्वा यः श्मशानं प्रपद्यते ॥ ११ ।
पितरस्तस्य सुश्रोणि आत्मनश्च पितामहाः ।
श्मशाने जम्बुका भूत्वा भक्षयन्ति शवांस्तथा ॥ १२ ।
ततो हरेर्वचः श्रुत्वा धर्म्मकामा वसुन्धरा ।
उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वलोकहिताय वै ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

तव नाथ प्रपन्नानां क्व पापं विद्यते प्रभो ।
प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १४ ।

---

* मुच्यन्ते इति साधु ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यस्मात्त्वं परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि ते ह्येतं शोभनं पापनाशनम् ॥ १५ ।
एकाहारी दिनान्सप्त त्रिरात्रं चाप्युपोषितः ।
पञ्चगव्यं ततः पीत्वा ततो मुच्यति* किल्बिषात् ॥ १६
शवे स्पृष्टेऽपराधस्य एष ते कथितो विधिः ।
सर्व्वथा वर्ज्जनीयं वै सर्व्वभागवतेन तु ॥ १७ ।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो नापराधोऽस्ति तस्य वै† ॥ १८ ।
नारीं रजस्वलां स्पृष्ट्वा यो मां स्पृशति निर्भयः ।
रागमोहेन संयुक्तः कामेन च वशीकृतः ॥ १९ ।
वर्षाणान्तु सहस्रैकं रजः पिबति निर्घृणः ।
अन्धश्च जायते देवि दरिद्रो ज्ञानमूर्खवान् ॥ २० ।
न च विन्दति चात्मानं पतितो नरके यथा ।
अपराधमिमङ्कृत्वा तत्रैव नास्ति संशयः ॥ २१ ।

धरण्युवाच ।

तव देव प्रपन्नानां मोक्षं संसारसागरात् ।
अपराधसमायुक्तस्तव कर्म्मपरायणः ।
कर्म्मणा येन शुध्येत तन्मे ब्रूहि जनार्द्दन ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

स्पृष्ट्वा रजस्वलां नारीं नरो मद्भक्तितत्परः ।

---

* मुच्यते इति साधु । † अपराधी न विद्यते इति (ग) ।

तपः कृत्वा त्रिरात्रन्तु आकाशशयने वसेत्॥ २३।
शुद्धो भागवतो भूत्वा मम कर्म्मपरायणः।
एवङ्कृत्वा महाभागे प्रायश्चित्तं मम प्रियम्॥ २४।
मुच्यते किल्बिषाद्देवि आचारेण वहिष्कृतः।
एतत्ते कथितं भद्रे यत्स्पृष्टा तु रजस्वलाम्॥ २५।
स्पृष्टा तु मृतकं देवि यो मत्क्षेत्रेषु तिष्ठति।
शतं वर्षसहस्राणि गर्भेषु परिवर्त्तते॥ २६।
दशवर्षसहस्राणि चण्डालश्चैव जायते।
अन्धः सप्तसहस्राणि मण्डूकश्च* शतं समाः॥ २७।
मक्षिका त्रीणि वर्षाणि टिट्टिभैकादशं† समाः।
दंशो वै सप्त चान्यानि कृकलासो भवेत्समाः॥ २८।
हस्ती वर्षशतञ्चैव खरो द्वात्रिंशकं भवेत्।
मार्ज्जारो नव वर्षाणि वानरो दश पञ्च च॥ २९।
एवं स चात्मदोषेण मम कर्म्मपरायणः।
प्राप्नोति सुमहद्दुःखं देवि चैवं न संशयः॥ ३०।
ततो हरेर्वचः श्रुत्वा दुःखेन परिपृच्छती।
सर्व्वसंसारमोक्षाय प्रत्युवाच वसुन्धरा॥ ३१।

धरण्युवाच।‡

किमिदं भाषसे देव मानुषाणां दुरासदम्।
वाक्यभीषणमत्यन्तं§ मम मर्म्मप्रभेदकम्॥ ३२।

---

* कन्दूकश्चेति (ग)। † डिण्डिभैकादशमिति (ग)। ‡ (ग) पुस्तके एष पाठोनास्ति। § भीषणकश्चैवेति (ग)।

आचाराच्च परिभ्रष्टस्तव कर्म्मपरायणः ।
यथा तरति* दुर्गाणि प्रायश्चित्तं तथा वद ॥ ३३ ।
श्रुत्वा पृथ्व्यास्तथा वाक्यं† लोकनाथो जनार्द्दनः ।
धर्म्मसंरक्षणार्थाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ३४ ।

वराह उवाच ।

स्पृष्ट्वा तु मृतकं भूमे मम कर्म्मपरायणः ।
एकाहारं ततस्तिष्ठेद्दिनानि दश पञ्च च ॥ ३५ ।
तत एवं विधिङ्कृत्वा पञ्चगव्यन्तु प्राशयेत् ।
शुद्धभावं विशुद्धात्मा कर्म्मणा च न लिप्यते ॥ ३६ ।
एतत्ते कथितन्देवि स्पृष्ट्वा मृतकमेव च ।
दोषश्चैवं विबुद्ध्यर्थं यत्त्वया पूर्व्वमिच्छितम्‡ ॥ ३७ ।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
अपराधविमुक्तो वै मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।

इति वराहपुराणे मृतकस्य स्पर्शनप्रायश्चित्तं नाम
द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* तरन्ति येनेति (ग) । † ततोवाक्यमिति (ग) । ‡ पूर्व्वपृच्छितमिति (ग)

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

स्पृश्यमानेन मां भूमि वातकर्म्म प्रमुच्यते* ।
एवञ्च पुरुषो युक्तो वायुपीड़ितमानसः ॥ १ ।
मक्षिका पञ्च वर्षाणि त्रीणि वर्षाणि मूषकः ।
श्वा चैव त्रीणि वर्षाणि कूर्म्मो वै जायते नव ॥ २ ।
एष वै तापनं देवि मोहनं मम साम्प्रतम्† ।
यो वै शास्त्रं विजानाति मम कर्म्मपरायणः ।
श्रुत्वा वाक्यं हृषीकेशं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ ३ ।

धरण्युवाच ।

अतुलं लभते पापं तव कर्म्मपरायणः ।
तस्य देव सुखार्थाय विशुद्धिं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु कार्त्स्न्येन मे देवि‡ कथ्यमानं मयाऽनघे ।
अपराधमिमङ्कृत्वा सन्तरेद्येन कर्म्मणा ॥ ५ ।
पावकेन दिनं त्रीणि नक्तानि च पुनस्त्रयः§ ।
कर्म्म चैवं ततः कृत्वा स च मे नापराध्यति ।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।

---

* स्पृश्यमानोऽथ मां देवि वातकर्म्म प्रमुञ्चतीति (ग) । स्पृशता, स्पृशन् वा साधु ।
† शंसतीति (क), (ख) । ‡ शृणु क्रमेण मे देवि इति (ग) । § नक्तेन च पुनस्त्रय इति (ग) । उभयत्रापि त्रय इति पुंस्त्वमार्षं त्रीणीति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे मत्कर्म्मापराधिनः ।
दोषश्चैव गुणश्चैव यत्त्वया परिपृच्छितम्* ॥ ७ ।
शृणु तत्त्वेन मे भूमि कथ्यमानं मयाऽनघे ।
पुरीषं मुच्यते यस्तु मम कर्म्म समाचरन् ॥ ८ ।
दिव्यवर्षसहस्रन्तु रौरवे नरके वसेत् ।
पुरीषं भक्षयेत्तत्र मम कर्म्मपरायणः ॥ ९ ।
प्रायश्चित्तं वदाम्यत्र येन मुच्येत किल्बिषात् ।
मम कर्म्मपरिभ्रष्टो विह्वलेनान्तरात्मना ॥ १० ।
एकं जलमयीं शय्यामेकमाकाशशायिनीम् ।
एवङ्कृत्वा विधानन्तु सोऽपराधात्प्रमुच्यते ॥ ११ ।
एतत्ते कथितं भद्रे पुरीषं यः समुत्सृजेत् ।
मद्भक्तेषु विशालाक्षि अपराधविनिश्चयः ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे मत्कर्म्म पुरीषोत्सर्गं प्रायश्चित्तं नाम
त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ॥
भुक्त्वा तु मम कर्म्माणि मम कर्म्मपरायणः ।
प्रायश्चित्तविधिन्देवि यस्तु वाक्यं प्रभाषते ।

---

* परिपृष्टमिति साधु ।

मूर्खो भवति सुश्रोणि मम कर्म्मपरायणः॥ १॥
प्रायश्चित्तविधिस्तेषां येन मुच्येत किल्बिषात्।
आकाशशयनं कृत्वा दिनानि दश पञ्च च।
मुच्यते किल्बिषात्तत्र देवि चैवं न संशयः॥ २॥

इति मौनत्यागप्रायश्चित्तम्।

वराह उवाच।

भूषितो नीलवस्त्रेण यो हि मामुपपद्यते।
वर्षाणां हि शतं पञ्च कृमिर्भूत्वा स तिष्ठति॥ ३॥
तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि अपराधविशोधनम्।
प्रायश्चित्तं विशालाक्षि येन मुच्येत किल्बिषात्॥ ४॥
व्रतं चान्द्रायणङ्कृत्वा विधिदृष्टेन कर्म्मणा।
मुच्यते किल्बिषाद्भूमे एवमेतन्न संशयः*॥ ५॥
अविधानेन संस्पृश्य यो हि मामुपसर्पति।
स मूर्खः पापकर्म्मा च मम विप्रियकारकः॥ ६॥
तेन दत्तं वरारोहे गन्धमाल्यसुगन्धितम्।
प्रापणञ्च न गृह्णामि स्पृष्टञ्चापि कदाचन॥ ७॥
ततो नारायणवचः श्रुत्वा सा संशितव्रता।
उवाच मधुरं वाक्यं धर्म्मकामा वसुन्धरा॥ ८॥

धरण्युवाच।

यस्मात्त्वं भाषसे नाथ आचारस्य व्यतिक्रमम्।

---

* अतःपरं (ग) पुस्तके इति नीलवस्त्रप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्त्तते।

उपस्पृश्य समाचारं रहस्यं वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।
केन कर्म्मविधानेन भूत्वा भागवता भुवि ।
उपस्पृश्योपसर्पन्ति तव कर्म्मपरायणाः ॥ १० ।
एतन्मे संशयं* देव परं कौतूहलं हि मे ।
तव भक्तसुखार्थाय निष्कलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यस्मात्त्वं भीरु भाषसे ।
कथितं मम तत्त्वेन गुह्यमेतत्परं महत् ॥ १२ ।
विमुच्य सर्व्वकर्म्माणि यो हि मामुपसर्पति ।
तस्य वै शृणु सुश्रोणि उपस्पृश्य च या क्रिया ॥ १३ ।
भूत्वा पूर्व्वमुखस्तत्र पादौ प्रक्षाल्य चाम्बुभिः ।
उपस्पृश्य यथान्यायं तिस्रो वै गृह्य मृत्तिकाः ॥ १४ ।
ततः प्रक्षालितं हस्तं जलेन तदनन्तरम् ।
सप्तकोशं ततो गृह्य जलेन क्षालयेत्ततः† ॥ १५ ।
पादमेकैकशस्तद्वत्पञ्च पञ्च ददेत्ततः ।
कोशौ सम्मृज्यतां‡ तत्र यदीच्छेत§ मम प्रियम् ॥ १६ ।
त्रीणि कोशान्पिबेत्तत्र सर्व्वपापविशोधनम्¶ ।
कराभ्यां मुखं मार्ज्जेत|| सर्व्वमिन्द्रियनिग्रहम् ॥ १७ ।

---

* अत्र क्लीवत्वमार्षम्, एष मे संशय इति साधु । † मुखं प्रक्षालयेत्तथेति (ग) ।
‡ संमृज्यतां तत्रेति (ग) । § यदीच्छेत मम प्रियमिति (ग) ; तत्र इच्छेदिति साधु ।
¶ सर्व्वकर्म्मविशोधनमिति (ग) । || मुखमित्यत्र छन्दोभङ्ग आर्षः, मार्ज्जेतेति चार्षम् ।

प्राणायामन्ततः कृत्वा मम चिन्तापरायणः।
कर्म्मणा विधिदृष्टेन कुर्य्यात्संसारमोक्षणम्॥ १८।
त्रीणि* वारान् स्पृशेत्तत्र शिरो ब्रह्मणि संस्थितः।
त्रीणि वारान् पुनस्तत्र उभे ते कर्णनासिके॥ १९।
स्पृशेत† निष्कलस्तत्र योहि यत्र प्रतिष्ठितः।
विक्षिपेत्त्रीणि वाराणि‡ सलिलं प्रवरं त्रयम्॥ २०।
एवमुक्तस्य कर्त्तव्यं ममाभिगमनेषु च।
उपस्पृश्य तनुं वासे§ यदीच्छेत प्रियं मम॥ २१।
एवञ्च कुर्व्वतस्तस्य मम कर्म्मव्यवस्थितः।
अपराधं न विन्देत एवं देवि न संशयः॥ २२।
ततो नारायणवचः श्रुत्वा देवी वसुन्धरा।
उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वभागवतां प्रियम्॥ २३।

धरण्युवाच।

उपस्पृश्य विधानेन यस्तु कर्म्माणि चाप्नुयात्।
तापनं शोधनञ्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हसि॥ २४।

वराह उवाच।

शृणु तत्त्वेन मे भूमि इमं गुह्यमनिन्दिते।
यां गतिञ्च प्रपद्यन्ते मम कर्म्मवहिष्कृताः॥ २५।
व्यभिचारञ्च मे कृत्वा यश्च मामुपसर्पति।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च।

---

* त्रीनिति साधु। एवं परत्रापि। † स्पृशेदिति साधु। स्पृशेत्तदिति (ग)।
‡ त्रीन् वारानिति साधु। § चान्ते इति (ग)।

कृमिर्भूत्वा यथान्यायं तिष्ठते* नात्र संशयः ॥ २६ ॥
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य मूर्खस्य माधवि ।
यच्च कृत्वा महाभागे कृतकृत्यः पुनर्भवेत् ॥ २७ ॥
महासान्तपनङ्कृत्वा तप्तकृच्छ्रञ्च निष्कलम् ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यो मम ये च मते स्थिताः ॥२८॥
अनेन विधिना कृत्वा प्रायश्चित्तं यशस्विनि ।
किल्बिषात्तु प्रमुक्तास्ते गच्छन्ति† परमां गतिम् ॥२९॥
यस्तु क्रोधसमाविष्टो मम भक्तिपरायणः‡ ।
स्पृशेत मम गात्राणि चित्तङ्कृत्वा चलाचलम् ॥ ३० ॥
न चाहं रागमिच्छामि क्रुद्धमेव यशस्विनि ।
इच्छामि च सदा दान्तं शुभं भागवतं शुचिम् ।
पञ्चेन्द्रियसमायुक्तं लाभालाभविवर्ज्जितम् ।
अहङ्कारविनिर्म्मुक्तं कर्म्मण्यभिरतं मम ॥ ३१।३२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वरानने ।
मां यदा लभते क्रुद्धः शुद्धो भागवतः शुचिः ॥ ३३ ।
चिल्ली जातो वर्षशतं श्येनो वर्षशतं पुनः ।
भेकस्त्रिंशतवर्षाणि§ यातुधानः पुनर्दश ॥ ३४ ।
अपुमान् षट् च वर्षाणि¶ रेतोभक्षस्तु जायते ।
अन्धो जायेत सुश्रोणि पञ्च सप्त तथा नव ॥ ३५ ।

---

* तिष्ठतीति साधु । † विप्रमुक्तास्तु गच्छेतेति (क), (ख) । ‡ मम कर्म्मपरायण इति (ग) । § मण्डूको विंशत्वर्षाणीति (ग) । ¶ षष्टिवर्षाणीति (ग) ।

गृध्रो द्वात्रिंशवर्षाणि चक्रवाको दशैव तु* ।
शैवालभक्षिता चैव ह्याकाशगमनन्तथा ॥ ३६ ।
ब्राह्मणो जायते भूमे क्रोधस्य च पथे स्थितः† ।
आत्मकर्म्मापराधेन प्राप्तः संसारसागरे ॥ ३७ ।

धरण्युवाच ।

अहो वै परमं गुह्यं यत्त्वया पूर्व्वभाषितम् ।
जातं मे विह्वलं चित्तं न स्थिरं जायते क्वचित् ॥ ३८ ।
यत्त्वया भाषितं ह्रीदं भक्तानाञ्च दुरासदम् ।
श्रुत्वा सुदुस्तरं सारं भीतास्मि परिदेविता ॥ ३९ ।
नाहमाज्ञापयामि त्वां देवदेव जगत्पते ।
मम चैव प्रियार्थाय सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ४० ।
येन मुच्यन्ति‡ संशुद्धा बुधाः कर्म्मपरायणाः ।
अल्पसत्त्वा गतभया लोभमोहसमन्विताः ।
तरन्ति येन दुर्गाणि प्रायश्चित्तञ्च मे वद ॥ ४१ ।
ततः कमलपत्राक्षो वराहः सम्मुखे स्थितः§ ।
सनत्कुमारो मे भक्तो पुनर्नारायणोऽब्रवीत् ॥ ४२ ।
ततो भूम्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मणश्च सुतो मुनिः ।
सनत्कुमारो योगज्ञः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४३ ।
धन्या चैव सुभाग्या च यत्त्वया परिपृच्छितम् ।
वराहरूपी भगवान् सर्व्वमायाकरण्डकः ॥ ४४ ।

---

* दशैव चेति (ग)। † मण्डूकस्य पथे स्थित इति (ग)। ‡ मुच्यन्ते इति साधु।
§ अत्र संस्थित इति (ग)।

किं त्वया भाषितो देवि सर्व्वयोगाङ्गयोगवित् ।
देवो नारायणस्तत्र सर्व्वधर्म्मविदां वरः ॥ ४५ ।
कुमारवचनं श्रुत्वा स महीं प्रत्यभाषत ।
शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन्यन्मया परिपृच्छितम् ।
कार्य्यं क्रियाञ्च योगञ्च आध्यात्मं पार्थिवस्थितम् ॥ ४६ ।
एतन्मे पृच्छ्यते ब्रह्मन्देवो नारायणः प्रभुः ।
ततो मां भाषते ब्रह्मन्विष्णुर्मायाकरण्डकः ॥ ४७ ।
क्रुद्धा भागवता ब्रह्मन्येन शुद्धान्ति किल्बिषात् ।
कृत्वा तेन व्रतञ्चैव मम कर्म्मपरायणः ॥ ४८ ।
षष्ठे काले तु भुञ्जीत गृहभिक्षामनिन्दिताम् ।
अष्टौ भिक्षा यथान्यायं शुद्धभागवतां* गृहे ॥ ४९ ।
य एतेन विधानेन ब्रह्मकर्म्माणि कारयेत् ।
मुच्यते किल्बिषात्तस्मादेवमाह जनार्द्दनः ॥ ५० ।
यदीच्छसि परां सिद्धिं विष्णुलोकं जनार्द्दनात्† ।
शीघ्रमाराधयेद्विष्णुं द्विजमुख्यो न संशयः ॥ ५१ ।
ततो भूमेर्व्वचः श्रुत्वा ब्रह्मणस्य सुतो मुनिः ।
प्रत्युवाच विशालाक्षीं धर्म्मकामो वसुन्धराम् ॥ ५२ ।
अहो गुह्यं रहस्यञ्च यत्त्वया देवि भाषितम् ।
तस्य ये मुखनिष्क्रान्ता धर्म्मास्तान्वक्तुमर्हसि ॥ ५३ ।

धरण्युवाच ।

ततः स पुण्डरीकाक्षः शङ्खचक्रगदाधरः ।

---

* भागवतामिति आर्षं, भागवतानामिति साधु । † द्विजोत्तम इति (क) ।

वराहरूपी भगवान् लोकनाथो जनार्द्दनः।
उवाच मधुरं वाक्यं मेघदुन्दुभिनिःस्वनः॥ ५४।
भक्तकर्म्मसुखार्थाय गुणवित्तसमन्विताम्।
अनेनैव विधानेन आचारेण समन्वितः।
देवि कारयेत* कर्म्म मम लोकाय गच्छति॥ ५५।
क्रुद्धेन न च कर्त्तव्यं लोभेन त्वरया न च।
मत्पूजनं विधानेन यदीच्छेत्परमां गतिम्॥ ५६।
ये मां देवि यजिष्यन्ति क्रोधन्त्यक्त्वा जितेन्द्रियाः।
संसारन्ते न गच्छन्ति अपराधविवर्ज्जिताः†॥ ५७।

वराह उवाच।

अकर्म्मखेन पुष्पेण यो मामर्च्चयते भुवि।
पातनन्तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे॥ ५८।
नाहं तत्प्रतिगृह्णामि न च ते वै मम प्रियाः।
मूर्खा भागवता देवि मम विप्रियकारिणः॥ ५९।
पतन्ति नरके घोरे रौरवे तदनन्तरम्।
अज्ञानस्य च दोषेण दुःखान्यनुभवन्ति च॥ ६०।
वानरो दश वर्षाणि मार्ज्जारस्त्र्योदश।
मूकः पञ्च च वर्षाणि बलीवर्द्दश्च द्वादश॥ ६१।
छागश्चैवाष्टवर्षाणि मासं वै‡ ग्रामकुक्कुटः।
त्रीणि वर्षाणि महिषो भवत्येव न संशयः॥ ६२।

---

* कारयेदिति साधु। † अतः परं (ग) पुस्तके इति क्रुद्धप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्त्तते। ‡ मासौ द्वाविति (ग)।

एतत्ते कथितं भद्रे पुष्पं यन्मे न रोचते ।
अकर्म्मण्यं विशालाक्षि पुष्पं ये च ददन्ति वै ॥ ६३ ।

धरण्युवाच ।

भगवन्यदि तुष्टोऽसि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
येन शुध्यन्ति ते भक्तास्तव कर्म्मपरायणाः ॥ ६४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मात्त्वं परिपृच्छसि ।
प्रायश्चित्तं महाभागे येन शुध्यन्ति मानवाः ॥ ६५ ।
एकाहारं ततः कृत्वा मासमेकं वरानने* ।
वीरासनविधींश्चैव कारयेत्सप्त सप्त च ॥ ६६ ।
चतुर्थभक्तमेकेन मासेन घृतपायसम् ।
यावकान्नं† दिनत्रीणि वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ६७ ।
य एतेन विधानेन देवि कर्म्माणि कारयेत् ।
सर्व्वपापप्रमुक्तश्च मम लोकं स गच्छति ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणे अकर्म्मण्यप्रायश्चित्त नाम
चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* वसुन्धरे इति (ग) । † श्यामाकान्नमिति (ग) ।

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

रक्तवस्त्रेण संयुक्तो यो हि मामुपसर्पति ।
तस्यापि शृणु सुश्रोणि कर्म्म संसारमोक्षणम् ॥ १ ।
रजस्वलासु नारीषु रजो यत्तत्प्रवर्त्तते ।
तेनासौ रजसा पुष्टो कर्म्मदोषेण जानतः* ॥ २ ।
वर्षाणि दश पञ्चैव वसते तत्र निश्चयः ।
रजो भूत्वा महाभागे रक्तवस्त्रपरायणः ॥ ३ ।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।
येन शुध्यन्ति ते भूमि पुरुषाः शास्त्रनिश्चिताः ॥ ४ ।
एकाहारस्ततः कृत्वा दिनानि दश सप्त च ।
वायुभक्षो दिनत्रीणि दिनमेकं जलाशनः ॥ ५ ।
एवं स मुच्यते भूमि मम विप्रियकारकः ।
प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा ममासौ रोचते सह ॥ ६ ।
एतत्ते कथितं भूमि रक्तवस्त्रविभूषिते ।
प्रायश्चित्तं महाभागे सर्व्वसंसारमोक्षणम्† ॥ ७ ।
यस्तु मामन्धकारेषु विना दीपेन सुन्दरि ।
स्पृशति‡ च विना शास्त्रं त्वरमाणो विमोहितः ।

---

* आनन्निति साधु । † अत्र (ग) पुस्तके रक्तवस्त्रपरिधानप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्त्तते । ततः परं वराह उवाच इत्यपि च । ‡ स्पृशतीति साधु ।

पतनं तस्य वक्ष्यामि शृणुष्व त्वं वसुन्धरे ।
तेन क्लेशं समासाद्य क्लिश्यते च नराधमः ॥ ८।९ ।
अन्धो भूत्वा महाभागे एकं जन्म तमोमयः ।
सर्व्वाशी सर्व्वभक्षश्च मानवः सोऽभिजायते ।
अनन्यमानसो भूत्वा भूमे क्षेतत्प्रसाधयेत् ॥ १० ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि अन्धकारे तु यः पुरा ।
संसृष्टेस्तोऽपि धर्म्मात्मा येन लोकं मम व्रजेत् ॥ ११ ।
अक्ष्णो*राच्छादनङ्कृत्वा दिनानि दश पञ्च च ।
एकाहारं ततः कृत्वा दिनविंशसमाहितः ॥ १२ ।
यस्य कस्यापि मासस्य एकामेव च द्वादशीम् ।
एकाहारस्ततो भूत्वा निषीदेच्च जलाशनः ॥ १३ ।
ततो यवान्नमभुञ्जीत गोमूत्रेण तु याचितम् ।
प्रायश्चित्तेन चैतेन मुच्यते पातकात्ततः† ॥ १४ ।
यः पुनः कृष्णवस्त्रेण मम कर्म्मपरायणः ।
देवि कर्म्माणि कुर्व्वीत तस्य वै पातनं शृणु ॥ १५ ।
घुणो वै पञ्चवर्षाणि लाजवास्तुसमाश्रयः ।
पञ्च वर्षाणि नकुलो दश वर्षाणि कच्छपः ॥ १६ ।
एवं भ्रमति संसारे मम कर्म्मपरायणः ।
पारावतेषु जायेत नव वर्षाणि पञ्च च ॥ १७ ।

---

* अक्ष्णामिति (क), (ख) । † अत्र (ग) पुस्तके अन्धकारप्रायश्चित्तं ततः वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

जातो ममापराधेन स्थितः पारावतो भुवि।
तिष्ठते मम पार्श्वेषु यत्रैवाहं प्रतिष्ठितः॥ १८।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य संसारमोक्षणि।
येनासौ लभते सिद्धिं कृष्णवस्त्रापराधतः॥ १९।
सप्ताहं यावकं भुक्त्वा त्रिरात्रं सक्तुपिण्डिकाम्।
त्रीणि पिण्डांस्त्रिरात्रन्तु एवं मुच्येत किल्बिषात्॥२०।
य एतेन विधानेन देवि कर्म्माणि कारयेत्।
शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारतः*।
न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति†॥ २१।
वाससा चाविधौतेन यो मे कर्म्माणि कारयेत्।
शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारकः॥ २२।
तस्य दोषं प्रवक्ष्यामि अपराधं वसुन्धरे।
पतन्ति येन संसारं वाससोच्छिष्टकारिणः॥ २३।
देवि भूत्वा गजो मत्तस्तिष्ठत्येकं नरो भुवि।
उष्ट्रश्चैकं भवेज्जन्म जन्म चैकं वृकस्तथा॥ २४।
गोमायुरेकं जन्मापि जन्म चैकं हयस्तथा।
सारङ्गस्त्वेकजन्मा वै मृगो भवति वै ततः॥ २५।
सप्तजन्मान्तरं पश्चात्ततो भवति मानुषः।
मद्भक्तश्च गुणज्ञश्च मम कर्म्मपरायणः।

---

* सारग इति (ग)। † अतः परं (ग) पुस्तके इति कृष्णवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम्। वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्त्तते।

निरपराधो दृचश्च अहङ्कारविवर्ज्जितः ॥ २६ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतन्मया देव यत्त्वया समुदाहृतम् ।
संसारं वाससोच्छिष्टा येन गच्छन्ति मानुषाः ॥ २७ ।
प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि सर्व्वकर्म्मसुखावहम् ।
किल्विषाद्येन मुच्यन्ते तव कर्म्मपरायणाः ॥ २८ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि कथ्यमानं मयाऽनघे ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम कर्म्मपरायणः ॥ २९ ।
यावकेन दिनं त्रीणि पिण्याकेन दिनत्रयम् ।
पर्णभक्षो दिनत्रीणि पयोभक्षो दिनत्रयम् ॥ ३० ।
पायसेन त्रिरात्रन्तु वायुभक्षो दिनत्रयम् ।
एवङ्कृत्वा महाभागे वाससोच्छिष्टकारिणः ।
अपराधन्न विन्देरन् संसारं न प्रयान्ति च* ॥ ३१ ।

श्वानोच्छिष्टन्तु† यो दद्यान्मम कर्म्मपरायणः ।
पापन्तस्य प्रवक्ष्यामि संसारे च महद्भयम् ॥ ३२ ।
श्वानो वै सप्त जन्मानि गोमायुः सप्त वै तथा ।
उलूकः सप्त वर्षाणि‡ पश्चाज्जायेत मानुषः ॥ ३३ ।
विशुद्धात्मा शुतिश्चश्च मद्भक्तश्चैव जायते ।

---

* (ग) पुस्तके अतः परमधौतवासःप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

† श्वानोच्छिष्टमिति आर्षं, शुनोच्छिष्टमिति साधु । ‡ सप्त जन्मानीति (ग) ।

गृहे भागवतोत्कृष्टे अपराधविवर्जितः ॥ ३४ ।
शृणु तत्त्वेन वसुधे प्रायश्चित्तं महौजसम्* ।
तरन्ति मानुषा येन त्यक्त्वा संसारसागरम् ॥ ३५ ।
मूलभक्षो दिनत्रीणि फलाहारो दिनत्रयम् ।
शाकभक्षो दिनत्रीणि पयोभक्षो दिनत्रयम् ॥ ३६ ।
दध्याहारी दिनत्रीणि पायसेन दिनत्रयम् ।
वाय्वाहारो दिनत्रीणि स्नानङ्कृत्वा दृढव्रतः ॥ ३७ ।
एवं दिनान्येकविंशत्कृत्वा वै शुभलक्षणम् ।
अपराधं न विन्देत मम लोकाय गच्छति ॥ ३८ ।
भुक्त्वा वराहमांसन्तु यश्च मामिह सर्पति ।
पातनं तस्य वक्ष्यामि यथा भवति सुन्दरि ॥ ३९ ।
वराहो दश वर्षाणि कृत्वानुचरते वने ।
व्याधो भूत्वा महाभागे समाः पञ्च च सप्त च† ॥ ४० ।
ततश्च मूषको भूत्वा वर्षाणि च चतुर्दश ।
एकोनविंशतिवर्षाणि‡ यातुधानश्च जायते ॥ ४१ ।
शल्लकी चाष्टवर्षाणि जायते भवने बहु ।
व्याघ्रस्त्रिंशच्च वर्षाणि जायते पिशिताशनः ॥ ४२ ।
एवं संसारिताङ्कृत्वा वराहामिषभक्षकः ।
जायते विपुले सिद्धे कुले भागवते तथा ॥ ४३ ।

---

* महौजसमिति (ग) । † अतः परं (ग) पुस्तके भूत्वा समाः सप्त सप्त तिष्ठते तत्र मुक्तके इत्यधिकः पाठो वर्त्तते । ‡ अत्रैकाक्षराधिक्याच्छन्दोदोषः ।

हृषीकेशवचः श्रुत्वा सर्व्वं सम्पूर्णलक्षणम् ।
शिरसा चाञ्जलिं कृत्वावाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ४४ ।
एतन्मे परमं गुह्यं तव* भक्तसुखावहम् ।
वराहमांसभक्षस्तु येन मुच्येत किल्विषात् ॥ ४५ ।
तरन्ति मानुषा येन तिर्य्यक्संसारसागरात् ।
गोमयेन दिनं पञ्च कणाहारेण सप्त वै ॥ ४६ ।
पानीयन्तु ततो भुक्त्वा तिष्ठेत्सप्तदिनं ततः ।
अक्षारलवणं सप्त सक्तुभिश्च तथा त्र्यः ॥ ४७ ।
तिलभक्षो दिनान् सप्त पाषाणस्य च भक्षकः ।
पयो भुक्त्वा दिनं सप्त कारयेद्बुद्धिमान्नरः ॥ ४८ ।
क्षान्तं दान्तं तथा कृत्वा अहङ्कारविवर्ज्जितः ।
दिनान्येकोनपञ्चाशच्चरेत्कृतविनिश्चयः ॥ ४९ ।
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यः ससत्त्वो विगतज्वरः ।
कृत्वा मम च कर्म्माणि मम लोकाय गच्छति* ॥ ५० ।
जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मामुपसर्पति ।
जालपादस्ततो भूत्वा वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ५१ ।
कुम्भीरो दश वर्षाणि पञ्चवर्षाणि शूकरः ।
तावद्भ्रमति संसारे मम चैवापराधतः ॥ ५२ ।
कृत्वा तु दुष्करं कर्म्म जायते विपुले कुले ।

---

* (ग) पुस्तके इति वराहमांसभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिक. पाठो वर्त्तते ।

शुद्धो भागवतश्रेष्ठो ह्यपराधविवर्ज्जितः।
सर्व्वकर्म्माण्यतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति॥ ५३।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि जालपादस्य भक्षणे।
तरन्ति मनुजा येन घोरसंसारसागरात्॥ ५४।
यावकान्नं दिनत्रीणि वायुभक्षो दिनत्रयम्।
फलभक्षो दिनत्रीणि तिलभक्षो दिनत्रयम्॥ ५५।
अक्षारलवणान्नाशी पुनस्तत्र दिनत्रयम्।
पञ्चदश दिनान्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत्॥ ५६।
जालपादापराधस्य एवं कुर्व्वीत शोधनम्।
विनीतात्मा शुचिर्भूत्वा य इच्छेत्सुन्दरां गतिम्॥ ५७।

इति वराहपुराणे जालपादभक्षणापराधप्रायश्चित्तं नाम

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

वराह उवाच।

दीपं स्पृष्ट्वा तु यो देवि मम कर्म्माणि कारयेत्।
तस्यापराधाद्दै भूमि* पातं प्राप्नोति मानवः।
तच्छृणुष्व महाभागे कथ्यमानं मयाऽनघे॥ १।
जायते षष्टिवर्षाणि कुष्ठी गात्रपरिप्लुतः।

---

* तस्यापराधेन भूमे इति (क), (ख)।

चाण्डालस्य गृहे तत्र एवमेतन्न संशयः ॥ २ ।
एवं भुक्त्वा तु तत्कर्म्म मम चैत्रे मृतो यदि ।
मद्भक्तश्चैव जायेत शुद्धे भागवते गृहे ॥ ३ ।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि दीपस्य स्पर्शनाद्भुवि ।
तरन्ति मनुजा येन कष्टं चाण्डालयोनिषु ॥ ४ ।
यस्य कस्यापि मासस्य शुक्लपक्षे च द्वादशी ।
चतुर्थभक्तमाहारमाकाशशयने स्वपेत् ॥ ५ ।
दीपं दत्त्वापराधाद्वै तरन्ति मनुजा भुवि ।
शुचिर्भूत्वा यथान्यायं मम कर्म्मपथे स्थितः ॥ ६ ।
एतत्ते कथितं भद्रे स्पर्शने दीपकस्य तु ।
संसारशोधनश्चैव यत्कृत्वा लभते शुभम्* ॥ ७ ।

श्मशानं यो नरो गत्वा अस्नात्वैव तु मां स्पृशेत् ।
मम दोषापराधस्य शृणु तत्त्वेन यत्फलम् ॥ ८ ।
जम्बूको जायते भूमौ वर्षाणां नव पञ्च च ।
गृध्रस्तु सप्त वर्षाणि जायते खचरेश्वरः ॥ ९ ।
चरन्तौ मानुषं मांसमुभौ† तौ गृध्रजम्बुकौ ।
पिशाचो जायते तत्र वर्षाणि नव पञ्च च ।
ततस्तु कुणपोच्छिष्टं त्रिंशद्वर्षाणि खादति ॥ १० ।
ततो नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी वाक्यमब्रवीत् ।

---

* अतः परं (ख) पुस्तके दीपस्पर्शापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठोऽस्ति । † मांसं भूमौ इति (ग) ।

एतन्मे परमं गुह्यं लोकनाथ जनार्द्दन ।
परं कौतूहलन्देव निखिलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
श्मशानं पुण्डरीकाक्ष ईश्वरेण प्रशंसितम् ।
किन्त्वत्र त्रिगुणन्देव पवित्रे शिवभाषिते ॥ १२ ।
स तत्र रमते नित्यं भगवांस्तु महामतिः* ।
कपालं गृह्य† देवोऽत्र दीप्तिमन्तं महौजसम् ॥ १३ ।
प्रशंसितञ्च रुद्रेण भवता किं विनिन्दितम् ।
श्मशानं पद्मपत्राक्ष रुद्रस्य च निशि प्रियम् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदमाख्यानमुत्तमम् ।
अद्यापि ते न जानन्ति अनघे शंसितव्रताः ॥ १५ ।
कृत्वा सुदुष्करं कर्म्म सर्व्वभूतपतिं हरिम् ।
हत्वा च बालान् वृद्धांश्च त्रिपुरे रूपिणीः स्त्रियः ॥
तेन पापेन सम्बद्धो न शक्नोति विचेष्टितुम् ।
प्रनष्टमानसैश्वर्य्यो नष्टा माया च योगिनः ॥ १६।१७ ।
विवर्णवदनो भूत्वा तिष्ठते स महेश्वरः ।
तत्र स्थाने शिवो भूमे गणैः सर्वैः समावृतः ॥ १८ ।
नष्टमायं ततो देवि चिन्तयामि वसुन्धरे ।
ततो ध्यातो मया देवि शङ्करः पुनरेष्यति ॥ १९ ।
यावत्पश्यामि तन्देवं देवि दिव्येन चक्षुषा ।

---

* महाद्युतिरिति (ग)   † गृहीत्वेति साधु ।

नष्टं मायाबलं* रुद्रं सर्व्वभूतमहेश्वरम् ॥ २० ।
ततोऽहं तत्र गत्वा तु यष्टुकामन्त्रियम्बकम् ।
नष्टसंज्ञो हतज्ञानो नष्टयोगबलोऽबलः ॥ २१ ।
तत ईशो मया चोक्तो वाक्यमेवं सुखावहम् ।
किमिदन्तिष्ठसे रुद्र कश्मलेन समावृतः ॥ २२ ।
त्वं कर्त्ता च विकर्त्ता च विकाराकार एव च ।
त्वं वैशाख्यं† वियोगश्च त्वं योनिस्त्वम्परायणम् ॥ २३ ।
त्वमुग्रदेवदेवादिस्त्वं साम त्वं तथा दिशः ।
किन्न बुध्यसि चात्मानं गणैः परिवृतो भवान् ॥ २४ ।
किमिदं देवदेवेश विवर्णः पृथुलोचनः ।
तत्समाचक्ष्व तत्त्वेन यत्पृष्टोऽसि मया भवान् ॥ २५ ।
स्मर योगञ्च मायाञ्च पश्य विष्णोर्महात्मनः ।
तव चैव प्रियार्थाय येनाहमिह चागतः ॥ २६ ।
ततो मम वचः श्रुत्वा लब्धसंज्ञो महेश्वरः ।
उवाच मधुरं वाक्यं पापसन्तप्तलोचनः ॥ २७ ।
शृणु तत्त्वेन मे देव कोऽन्योऽप्येवं करिष्यति ।
देवं नारायणञ्चैकं सर्व्वलोकमहेश्वरम् ॥ २८ ।
हे विष्णो त्वत्प्रसादेन देवत्वञ्चैव माधव ।
लब्धोयोगश्च साङ्ख्यञ्च जातोऽस्मि विगतज्वरः ॥ २९ ।
त्वत्प्रसादेन जातोऽस्मि पूर्णाम्बुरिव सागरः ।

---

* नष्टमायावलमिति (ग) । † त्वं वै सांख्यञ्च योगश्चेति (ग) ।

अहन्त्वान्तु विजानामि मान्त्वं जानासि माधव ॥ ३० ।
आवयोरन्तरं कोऽपि न पश्यति जनार्द्दन ।
ब्रह्माणन्तु विजानाति नावयोरन्तरेण हि ।
साधु विष्णो महाभाग सर्व्वमायाकरण्डक ॥ ३१ ।
एवं मह्यं हरो वाक्यमुक्त्वा भूतमहेश्वरः ।
मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय पुनः प्रोवाच माधवि ॥ ३२ ।
तव विष्णोः प्रसादेन मया तत्त्रिपुरं हतम् ।
निहता दानवास्तत्र गर्भिण्यश्च निपातिताः ॥ ३३ ।
बालवृद्धा हतास्तत्र विस्फुरन्तो दिशो दश ।
तस्य पापस्य दोषेण* न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ ३४ ।
प्रनष्टयोगमायश्च नष्टैश्वर्य्यश्च माधव ।
किङ्कर्त्तव्यं मया विष्णो पापावस्थेन सम्प्रति ॥ ३५ ।
विष्णो तत्त्वेन मे ब्रूहि शोधनं पापनाशनम् ।
येन वै कृतमात्रेण शुद्धो मुच्येय किल्बिषात् ॥ ३६ ।
एवं चिन्तात्मनस्तस्य मया रुद्रस्य भाषितम् ।
कपालमालां गृहीत्वा समलं† गच्छ शङ्कर ॥ ३७ ।
ममैवं वचनं श्रुत्वा भगवान्परमेश्वरः ।
उवाच मां पुनर्व्यक्तं मां बोधय जगत्पते ।
कीदृशः समलो विष्णो यत्र गच्छामहे वयम् ॥ ३८ ।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा शङ्करस्य महेश्वरि ।

---

* तस्य पापेन दोषस्येति (ग) । † तं शमनमिति (ग) ।

तत्पापशोधनार्थाय मया वाक्यं प्रभाषितम् ॥ ३९ ।
श्मशानं समलं रुद्र पूतिको* व्रणगन्धिकः ।
स्वयं तिष्ठन्ति वै तत्र मनुजा विगतस्पृहाः ॥ ४० ।
तत्र गृह्य† कपालानि रम तत्रैव शङ्कर ।
तत्र वर्षसहस्राणि दिव्यान्येव दृढ़व्रतः ॥ ४१ ।
ततो भक्षय मांसानि पापक्षयचिकीर्षुकः ।
हतानां चैव मांसानि ये च भोज्यास्तव प्रियाः‡ ॥ ४२ ।
एवं सर्व्वैर्गणैः सार्द्धं वस तत्र सुनिश्चितः ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु स्थित्वा त्वं समले§ पुनः ।
गच्छाश्रमपदं पश्चाद्गौतमस्य महामुनेः ॥ ४३ ।
तत्र ज्ञास्यसि चात्मानं गौतमाश्रमसंस्थितः ।
प्रसादाद्गौतममुनेर्भवता¶ गतकिल्बिषः ॥ ४४ ।
सततं पापसम्पन्नं कपालं शिरसि स्थितम् ।
ऋषिः पातयितुं शक्तस्तत्प्रसादान्न संशयः ॥ ४५ ।
एवं रुद्रं वरं दत्त्वा तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
रुद्रोऽपि भ्रमते|| तत्र श्मशाने पापसंवृते ॥ ४६ ।
अतो न रोचते भूमे श्मशानं मे कदाचन ।
यत्र रुद्रकृतम्पापं स्थितञ्चिल भयावहम् ॥ ४७ ।
एतत्ते कथितम्भद्रे श्मशानं मे जुगुप्सितम् ।

---

* श्मननमिति (ग) । † गृहीत्वेति साधु । ‡ अत्र पुंस्त्वमार्षं यानि भोज्यानीति साधु । § श्मने इति (ग) । ¶ भवितेति (ग) । || भ्राम्यति, भ्रमति वा साधु ।

विना तु कृतसंस्कारोमम कर्म्मपरायणः।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन शुध्यति किल्बिषात्॥ ४८।
कृत्वा चतुर्थभक्तन्तु दिनानि दश पञ्च च।
आकाशशयनं कुर्य्यादेकवस्त्रः कुशासने॥ ४९।
प्रभाते पञ्चगव्यञ्च पातव्यं कर्म्मशोधनम्।
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो मम लोकाय गच्छति*॥ ५०।
पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो देवमुपसर्पति।
तस्य वै शृणु सुश्रोणि प्रायश्चित्तं सुशोधनम्॥ ५१।
उलूको दश वर्षाणि कच्छपस्तु समास्त्रयः।
जायते मानवस्तत्र मम कर्म्मपरायणः॥ ५२।
यांस्तु दोषान्प्रपश्यन्ते† संसारेऽस्मिन्वसुन्धरे।
तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि प्रायश्चित्तं महौजसम्॥ ५३।
किल्बिषाद्येन मुच्येत संसारान्तञ्च गच्छति।
यावकेन दिनैकन्तु गोमूत्रेण च कारयेत्॥ ५४।
रात्रौ वीरासनं कुर्य्यादाकाशशयने‡ वसेत्।
स न गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति§॥ ५५।
वराहमांसेन तु यो मम कुर्व्वीत प्रापणम्।
मूर्खः स पापकर्म्मा च मम कर्म्मपरायणः।
यांस्तु दोषान्प्रपद्येत संसारञ्च वसुन्धरे॥ ५६।

---

* अतः परं (ग) पुस्तके श्मशानप्रवेशापराधप्रायश्चित्तम्। वराह उवाचेत्यधिकः पाठो वर्त्तते। † प्रपश्यन्तीति साधु। ‡ कुर्य्याद्वाकाशशयने इति (ग)। § अतः परं (ग) पुस्तके पिण्याकभक्षणप्रायश्चित्तम्। वराह उवाचेत्यधिकः पाठो वर्त्तते।

यावद्रोम वराहस्य मम गात्रेषु संस्थितम् ।
तावद्वर्षसहस्राणि नरके पच्यते भुवि ॥ ५७ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
वराहेण तु मांसेन यस्तु कुर्व्वीत प्रापणम् ॥ ५८ ।
यावत्तत्तनुसंस्थन्तु भाजने तु प्रतिष्ठितम् ।
तावत्स पतति* देवि सौकरीं योनिमास्थितः ॥ ५९ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
यां गतिं सम्प्रपद्येत मम कर्म्मपरायणः ॥ ६० ।
अन्धो भूत्वा ततो देवि जन्म चैवं प्रतिष्ठितम् ।
एवं गत्वा तु संसारं वराहमांसप्रापणात् ।
जायते विपुले सिद्धे कुले भागवते शुचिः ॥ ६१ ।
विनीतः कृतसंस्कारो मम कर्म्मपरायणः ।
द्रव्यवान् गुणवांश्चैव रूपवान् शीलवान् शुचिः ॥ ६२ ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।
किल्विषाद्येन मुच्येत मम कर्म्मपरायणः ॥ ६३ ।
फलाहारो दिनान्सप्त सप्त मूलाशनस्तथा ।
दिनानि सप्त तिष्ठेत सप्त वै पायसेन च ॥ ६४ ।
तक्रेण सप्त दिवसान् सप्त पावकभोजनः ।
प्रायश्चित्तान्महाभागे मम लोकाय गच्छति† ॥ ६५ ।

---

* पततीति साधु । † (ग) पुस्तकेऽतः परं वराहमांसप्रापणापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो दृश्यते ।

मद्यम्पीत्वा वरारोहे यस्तु मामुपसर्पति।
तत्र दोषम्प्रवक्ष्यामि शृणु सुन्दरि तत्त्वतः॥ ६६।
दशवर्षसहस्राणि दरिद्रो जायते पुनः।
ततो भवेत्सुपूतात्मा मद्भक्तः स न संशयः॥ ६७।
यस्तु भागवतोभूत्वा कामरागेण मोहितः।
दीक्षितः पिबते मद्यम्प्रायश्चित्तं न विद्यते॥ ६८।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
अग्निवर्णां सुरां पीत्वा तेन मुच्येत किल्विषात्॥ ६९।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत्।
न स लिप्यति पापेन संसारञ्च न गच्छति* ॥ ७०।
कौसुम्भञ्चैव यः शाकं भक्षयेन्मम पूजकः।
नरके पच्यते घोरे दश पञ्च च सूकरः† ॥ ७१।
ततोगच्छेच्छ्वयोनौ च त्रीणि वर्षाणि जम्बुकः।
वर्षमेकं ततः शुध्येन्मत्कर्म्मणि रतः शुचिः‡।
मम लोकमवाप्नोति शुद्धोभूत्वा वसुन्धरे॥ ७२।७३।
ततो भूमिर्वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच पुनर्हरिम्।
कुसुम्भशाकनैवेद्यप्रापणेन च किल्विषात्।
कथं मुच्येत देवेश प्रायश्चित्तं वद प्रभो॥ ७४।

वराह उवाच।

यो मे कुसुम्भशाकेन प्रापणं कुरुते नरः।

---

* (ग) पुस्तकेऽतः परं मद्यपानप्रायश्चित्तम्। वराह उवाचेत्यधिक पाठो दृश्यते।
† शूकर इति (ग)। ‡ मत्कर्म्मनिरत, शुचिरिति (ग)।

दशवर्षसहस्राणि नरके परिपच्यते ॥ ७५ ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि तच्च मे वदतः शृणु ।
भक्षणे तु कृते कुर्य्याच्चान्द्रायणमतन्द्रितः ।
प्रापणे तु कृते कुर्य्याद्द्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ७६ ।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
न स लिप्येत पापेन मम लोकञ्च गच्छति* ॥ ७७ ।
यः पारक्येण वस्त्रेण न धूतेन च माधवि ।
प्रायश्चित्तीभवेन्मूर्खो† मम कर्म्मपरायणः ॥ ७८ ।
करोति मम कर्म्माणि स्पृशते‡ मां तदा स्थितः ।
मृगो वै जायते देवि वर्षाणि त्रीणि सप्त च ॥ ७९ ।
हीनपादेन जायेत चैकजन्म वसुन्धरे ।
मूर्खश्च क्रोधनश्चैव मङ्कश्चैव जायते ॥ ८० ।
तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि प्रायश्चित्तं महौजसम् ।
येन गच्छति संसारं मम भक्तौ व्यवस्थित. ॥ ८१ ।
अष्टभक्तं ततः कृत्वा मम भक्तिपरायणः ।
माघस्यैव तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ॥ ८२ ।
तिष्ठेज्जलाशये गत्वा शान्तो दान्तो यतव्रतः ।
अनन्यमानसो भूत्वा मम चिन्तापरायणः ॥ ८३ ।
प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यामुदिते तु दिवाकरे ।

---

* (ग) पुस्तकेऽतः परं कुसुम्भशाकभक्षणप्रापणयोः प्रायश्चित्तम् । वराह उवाचेत्यधिकः पाठः । † प्रायश्चित्ताद्भवेन्मूर्ख इति (ग) । ‡ स्पृशतीति साधु ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा मम कर्म्माणि कारयेत् ॥ ८४ ॥
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत्।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति* ॥ ८५ ॥
अकृत्वा यो नवान्नानि मम कर्म्मपरायणः।
ततो भागवतो भूत्वा नवान्नं यो न कारयेत्।
पितरस्तस्य नाश्नन्ति वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ८६ ॥
अदत्त्वा यस्तु भुञ्जीत नवान्नानि कदाचन।
न तस्य धर्म्मो विद्येत एवमेतन्न संशयः ॥ ८७ ॥
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि येन तस्मात्प्रमुच्यते।
प्रायश्चित्तं महाभागे मम भक्तसुखावहम् ॥ ८८ ॥
उपवासं त्रिरात्रन्तु तत एकेन वा पुनः।
आकाशशयनङ्कृत्वा चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ८९ ॥
एवं तत्र विधिङ्कृत्वा उदिते च दिवाकरे।
पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ ९० ॥
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत्।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति† ॥ ९१ ॥
अदत्त्वा गन्धमाल्यानि यो मे धूपं प्रयच्छति।
कुणपो जायते भूमे यातुधानो न संशयः ॥ ९२ ॥
वर्षाणि चैकविंशानि अयस्कारनिवासकः।

---

* (ग) पुस्तकेऽतः परं परकीयवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम्। वराह उवाचेत्यधिकः पाठः।

† (ग) पुस्तकेऽतः परं नवान्नभक्षणप्रायश्चित्तम्। वराह उवाचेत्यधिकः पाठः।

तिष्ठते*ऽत्र महाभागे एवमेतन्न संशयः ॥ ९३ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ९४ ।
यस्य कस्यचिन्मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ।
उपोष्य चाष्टभक्तन्तु दशैकादशमेव च ॥
प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यामुदिते रविमण्डले ।
पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्यति† किल्बिषात्॥९५।९६।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
तानि तानि तरत्येनं‡ सर्व्व एव पितामहाः§ ॥ ९७ ।
वहन्नुपानहौ पद्भ्यां यस्तु मामुपचङ्क्रमेत् ।
चर्म्मकारस्तु जायेत वर्षाणान्तु त्रयोदश ॥ ९८ ।
तज्जन्मनः परिभ्रष्टः सूकरो जायते पुनः ।
सूकरत्वा¶त्परिभ्रष्टः श्वा भवेच्च जुगुप्सितः ॥ ९९ ।
ततः श्वत्वात्परिभ्रष्टो मानुषेषूपजायते ।
मद्भक्तश्च विनीतश्च अपराधविवर्ज्जितः ।
मुक्तस्तु सर्व्वसंसारान्मम लोकाय गच्छति ॥ १०० ।
य एतेन विधानेन वसुधे कर्म्म कारयेत् ।
न स लिप्येत पापेन एवमेतन्न संशयः‖ ॥ १०१ ।

* तिष्ठतीति साधु । † मुच्येत इति साधु । ‡ तरन्त्येवेति (ग) । § अतः परं (ग) पुस्तके गन्धमाल्यदानं विना धूपदाने प्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठः । ¶ शूकरत्वादिति (ग) । ‖ उपानहापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इति (ग) पुस्तके अधिकः पाठः ।

भेरीशब्दमकृत्वा तु यस्तु मां प्रतिबोधयेत् ।
वधिरोजायते भूमे एकं जन्म न संशयः ॥ १०२ ॥
तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि प्रायश्चित्तं मम प्रियम् ।
किल्बिषाद्येन मुच्येत भेरीताड़नमोहितः ॥ १०३ ।
यस्य कस्यचिन्मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
आकाशशयनङ्कृत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ १०४ ।
य एतेन विधानेन वसुधे कर्म्म कारयेत् ।
अपराधन्न गच्छेत मम लोकाय गच्छति* ॥ १०५ ।
अन्नम्भुक्त्वा बहुतरमजीर्णेन परिप्लुतः ।
उद्गारेण समायुक्तः अस्नात उपसर्पति ॥ १०६ ।
एकजन्मनि श्वा चैव वानरश्चैव जायते ।
एकस्मिञ्जन्मनि च्छागः शृगालश्चैकजन्मनि ॥ १०७ ।
एकजन्म भवेदन्धो मूषिको जायते पुनः ।
तारितो ह्येष संसाराज्जायते विपुले कुले ॥ १०८ ।
शुद्धोभागवतः श्रेष्ठस्त्वपराधविवर्ज्जितः ।
प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम भक्तसुखावहम् ॥ १०९ ।
किल्बिषाद्येन मुच्येत मम भक्तिपरायणः ।
त्रिदिनं पावकाहारी मूलाहारी दिनत्रयम् ॥ ११० ।
पायसेन दिनत्रीणि त्रिदिनं शक्तुना तथा ।

---

* (ग) पुस्तकेऽतः परं भेरीताडनापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचेत्यधिकः पाठ. ।

त्रिदिनं वायुभक्षोऽपि आकाशशयनस्त्रिकम् ॥ १११ ।
उत्थायापररात्रे तु कृत्वा वै दन्तधावनम् ।
पञ्चगव्यं पिबेच्चैव शरीरपरिशोधनम् ॥ ११२ ।
य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
न स लिप्येत पापेन मम लोकाय गच्छति ॥ ११३ ।
आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।
अत्राहङ्कीर्त्तयिष्यामि ब्राह्मणेभ्यो महेश्वरि ॥ ११४ ।
एष धर्म्मश्च कीर्त्तिश्च आचाराणां महौजसाम् ।
गुणानाञ्च परं श्रेष्ठ ऋतीनाञ्च महाऋतिः* ॥ ११५ ।
य एतत्पठते नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः ।
स पितॄंस्तारयेज्जन्तुर्दश पूर्व्वान्दशापरान् ॥ ११६ ।
आरोग्याणां महारोग्यं मङ्गलानान्तु मङ्गलम् ।
रत्नानां परमं रत्नं सर्व्वपापप्रणाशनम् ॥ ११७ ।
यस्तु भागवतो नित्यं पठते च दृढ़व्रतः ।
कृत्वा सर्व्वापराधानि न स पापेन लिप्यते ॥ ११८ ।
एष जप्यः प्रमाणञ्च सन्ध्योपासनमेव च ।
कल्यमुत्थाय पठते मम लोकाय गच्छति ॥ ११९ ।
न पठेन्मूर्खमध्ये तु कुशिष्याणां तथैव च ।
दद्याद्भागवते श्रेष्ठे मम कर्म्मपरायणे ॥ १२० ।

---

* द्युतीनाञ्च महाद्युतिरिति (ग) ।

एतत्ते कथितो देवि आचारस्य विनिश्चयः ।
पूर्व्वन्त्वया यत्पृष्टन्तु किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १२१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रायश्चित्तकर्म्मसूत्रं नाम
षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।
श्रुत्वा तु विपुलं ह्येतदपराधविशोधनम् ।
कर्म्म भागवतं श्रेष्ठं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ १ ।
अहो कर्म्म महाश्रेष्ठं भगवंस्तव भाषितम् ।
मम चैव प्रियार्थाय तव भक्तसुखावहम् ॥ २ ।*
श्रुतं ह्येव महाबाहो सर्व्वधर्म्मार्थसाधकम् ।
तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३ ।
किमुच्यते व्रतञ्चैव शुभं कुब्जाम्रकं† महत् ।
कतरच्चापि तच्छ्रेष्ठं चैत्रभक्तसुखावहम् ॥ ४ ।
वराह उवाच ।
शृणु मे परमं गुह्यं यत्त्वया पृच्छितं‡ मम ।

---

* एष श्लोकः क खयोः पुस्तकयोर्नास्ति । † कुब्जामकं महदिति (ग) । ‡ पृष्ट-मिति साधु ।

मम क्षेत्रं परञ्चैव शुद्धं भागवतप्रियम् ॥ ५ ।
परं कोकामुखं स्थानं तथा कुब्जाम्रकं परम् ।
परं सौकरवं स्थानं सर्व्वसंसारमोक्षणम् ॥ ६ ।
यत्र संस्था च मे देवि ह्युद्धृतासि रसातलात् ।
यत्र भागीरथी गङ्गा मम सौकरवे स्थिता ॥ ७ ।

धरोवाच ।

केषु लोकेषु यान्तीश सौकरे ये मृताः प्रभो ।
किं वा पुण्यं भवेत्तत्र स्नातस्य पिबतस्तथा ॥ ८ ।
कति तीर्थानि पञ्चाच क्षेत्रे सौकरवे तव* ।
धर्म्मसंस्थापनार्थाय तद्विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यत्त्वं माम्परिपृच्छसि ।
यां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नराः सौकरवे मृताः ॥ १० ।
यत्र स्नातस्य यत्पुण्यं गतस्य च मृतस्य च ।
यत्र यानि च तीर्थानि मम संस्थानसंस्थिताः ॥ ११ ।
शृणु पुण्यं महाभागे मम क्षेत्रेषु सुन्दरि ।
प्राप्नुवन्ति महाभागे गत्वा सौकरवम्प्रति ॥ १२ ।
दश पूर्व्वापराश्चापि अपरे सप्त पञ्च च ।
स्वर्गं गच्छन्ति पुरुषास्तेषां ये तत्र वै मृताः† ॥ १३ ।
गमनादेव सुश्रोणि मुखस्य मम दर्शनात् ।

---

* तथेति (ग) । † स्मृता इति (ग) ।

सप्तजन्मान्तरे भद्रे जायते विपुले कुले ॥ १४ ।
धनधान्यसमृद्धेषु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।
मद्भक्तश्चैव जायेत मम कर्म्मपरायणः ॥ १५ ।
एवं वै मानुषो भूत्वा अपराधविवर्ज्जितः ।
गमनन्तस्य क्षेत्रस्य मरणं तत्र कारणम् ॥ १६ ।
ये मृतास्तस्य क्षेत्रस्य सौकरस्य प्रभावतः ।
शङ्खचक्रगदापद्मधनुर्हस्ताश्चतुर्भुजाः ।
त्यक्त्वा कलेवरन्तूर्णं श्वेतद्वीपाय यान्ति ते ॥ १७ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तीर्थेषु तेषु स्नातस्य यां* प्राप्नोति परां गतिम् ॥ १८ ।
चक्रतीर्थं महाभागे यत्र चक्रं प्रतिष्ठते। † ।
शृणु पुण्यं तत्र भद्रे प्राप्नोति परमं नरः ॥ १९ ।
चक्रतीर्थे नरो गत्वा नियतो नियताशनः ।
वैशाखद्वादशीम्प्राप्य स्नायाद्यो विधिपूर्व्वकम् ॥ २० ।
दश वर्षसहस्राणि दश वर्षशतानि च ।
धनधान्यसमृद्धो हि जायते विपुले कुले ॥ २१ ।
मद्भक्तश्चापि जायेत मम कर्म्मपरायणः ।
अपराधं वर्ज्जयति दीक्षितश्चैव जायते ॥ २२ ।
भूत्वा वै मानुषस्तत्र तीर्थे संसारसागरम् ।
तीर्त्वा चक्रगदाशङ्खपद्मपाणिश्चतुर्भुजः ॥ २३ ।

---

* तीर्थेषु स्नातश्च यां प्राप्नोति परमां गतिमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठस्तत्र च श्लोकदोषः । † प्रतिष्ठितमिति (ग) ।

मम रूपधरः श्रीमान्मम लोके महीयते ।
चक्रतीर्थे विशालाक्षि मरणे कृतकृत्यतः ॥ २४ ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य श्रोतुकामा वसुन्धरा ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय श्लक्ष्णमेतदुवाच ह ॥ २५ ।
तत्र सौकरवे तीर्थे चन्द्रमास्त्वामतोषयत् ।
एतदाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ २६ ।
वसुधाया वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
उवाच वाक्यं मेदिन्याः मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ २७ ।
शृणु भूमि प्रयत्नेन कथ्यमानं मयानघे ।
तस्य वै कारणं येन तेन चाराधितोऽस्म्यहम् ॥ २८ ।
तस्य प्रीतोऽस्म्यहं देवि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
दर्शितश्च मया ह्यात्मा यो हि देवेषु दुर्लभः ॥ २९ ।
रूपं सोमेन तद्दृष्ट्वा विसंज्ञस्तदनन्तरम् ।
मह्यं* द्रष्टुं न शक्नोति मम तेजःप्रमोहितः ॥ ३० ।
ततो निमीलिताक्षेण कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
न शक्नोति तथा वक्तुं भीरुः सन्त्रस्तलोचनः ॥ ३१ ।
एवमेतद्विचेष्टन्तं† ब्राह्मणानामपीश्वरम् ।
वाणीं सूक्ष्मां समादाय स सोमो नोदितो मया ॥ ३२ ।
किंवा फलं समुद्दिश्य तप्यसे सुमहत्तपः ।
ब्रूहि तत्त्वेन मे सोम यत्ते मनसि वर्त्तते ।

---

* मह्यमित्यत्र मामिति साधु । † विचेष्टन्तमित्यत्र विचेष्टमानमिति साधु ।

सर्व्वं सम्पादयिष्यामि त्वत्प्रसादान्न संशयः ॥ ३३ ।
मम वाक्यं ततः श्रुत्वा ग्रहाणां प्रवरेश्वरः ।
उवाच मधुरं वाक्यं सोमतीर्थमवस्थितः ॥ ३४ ।
भगवन्यदि तुष्टोऽसि मम चात्र ततः प्रभो ।
योगनाथोजगच्छ्रेष्ठः सर्व्वयोगीश्वरेश्वरः ॥ ३५ ।
यावल्लोका धरिष्यन्ति तावत्त्वयि जनार्द्दन ।
अतुला त्वयि मे भक्तिर्भवेन्नित्यं सुनिश्चला ॥ ३६ ।
यच्चापि मम तद्रूपं त्वया संस्थापितं प्रभो ।
सप्तद्वीपेषु दृश्येत तत्र तत्रैव संस्थितम् ॥ ३७ ।
सोम इत्येव यज्ञेषु पिबन्तु मम ब्राह्मणाः ।
गतिः परमिका तेषां दिव्या विष्णो भवेद्यथा ॥ ३८ ।
क्षीणस्तत्र त्वमावस्यां तत्र पिण्डपितृक्रिया ।
प्रवर्त्तन्ते यथान्यायं भवेयं सौम्यदर्शनः ॥ ३९ ।
अधर्म्मे च न मे बुद्धिर्भवेद्विष्णो कदाचन ।
पतिस्त्वत्राथ गच्छेयमोषधीनां तथा कुरु ॥ ४० ।
यदि तुष्टो महादेव आदिमध्यान्तवर्ज्जितः ।
मम चैव प्रियार्थाय एतन्मे* दीयतां वरः ॥ ४१ ।
ततः सोमवचः श्रुत्वा तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥ ४२ ।
एवं तप्तं महाभागे तप सोमेन निश्चयात् ।
प्राप्ता च परमा सिद्धिः सोमतीर्थेऽन्यदुर्लभा ॥ ४३ ।

* एतदित्यत्र एष इति साधु ।

स्नायाद्यः सोमतीर्थे तु मम कर्म्मपरायणः ।
अष्टमेन तु भक्तेन मम कर्म्मविधौ स्थितः ।
फलन्तस्य प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थे नरस्य यत् ॥ ४४ ।
यत्र तप्तन्तपस्तेन सोमेन सुमहात्मना ।
पञ्चवर्षसहस्राणि एकपादेन तिष्ठता ।
पञ्चवर्षसहस्राणि तथैवोर्द्धमुखः स्थितः ॥ ४५ ।
एवमुग्रन्तपः कृत्वा कान्तिमानभवच्च सः ।
ममापराधान्मुक्तश्च ब्राह्मणानां पतिस्तथा ॥ ४६ ।
एवमेव महाभागे सोमतीर्थे कृतोदकः ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि च ।
जायते ब्राह्मणः सुभ्रु* वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ४७ ।
द्रव्यवान् गुणवांश्चैव संविभागी यशस्विनि ।
मद्भक्तश्चैव जायेत अपराधविवर्ज्जितः ॥ ४८ ।
स एष ब्राह्मणोभूत्वा संसाराद्विप्रमुच्यते ।
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थस्य सुन्दरि ।
तत्तीर्थं येन विज्ञेयं मम मार्गानुसारिणा ॥ ४९ ।
वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।
प्रवृत्ते चान्धकारे तु यत्र कश्चिन्न दृश्यते ॥ ५० ।
सोमेन च विना भूमिर्दृश्यते चन्द्रसप्रभा ।
आलोकश्चैव दृश्येत सोमस्तत्र न दृश्यते ॥ ५१ ।

---

* शुभे इति (ग) ।

एवन्त्वां वच्मि हे भद्रे एष वै विस्मयः परः ।
एतच्चिह्नं महाभागे पुच्छे सौकरवे मम ।
सोमतीर्थे विशालाक्षि येन मुच्यन्ति* जन्तवः ॥ ५२ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
प्रभावमस्य क्षेत्रस्य विस्मयम्परमं महत्† ॥ ५३ ।
अकामा तु मृता तीर्थे आत्मनः कर्म्मनिश्चयात् ।
मम क्षेत्रप्रभावेण शृगाली मानुषी भवेत् ॥ ५४ ।
राजपुत्री विशालाक्षी श्यामा सर्व्वाङ्गसुन्दरी ।
गुणवद्रूपसम्पन्ना चतुःषष्टिकलान्विता ॥ ५५ ।
तस्य पूर्व्वेण पार्श्वेन तीर्थं गृध्रवटं‡ स्मृतम् ।
यत्राकामो मृतो गृध्रो मानुषत्वमुपागतः ॥ ५६ ।
वाक्यं नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी शुभलक्षणा ।
उवाच मधुरं वाक्यं विष्णुभक्तसुखावहम् ॥ ५७ ।
अहो तीर्थप्रभावो वै त्वया प्रोक्तो महात्मम ।
यस्य देव प्रभावेण तिर्य्यग्योनित्वमागतौ ।
गृध्रश्चैव शृगाली च प्राप्तौ वै मानुषीन्तनुम् ॥ ५८ ।
स्नानेन तत्र तीर्थे च मरणाद्वा जनार्द्दन ।
काङ्गतिं वै प्रपद्यन्ते तन्ममाचक्ष्व केशव ॥ ५९ ।
चिह्नञ्च कीदृशन्तेषां ज्ञायन्ते येन ते तथा ।

---

* मुच्यन्ते इति साधु । † महदिति आर्षं महान्तमिति साधु । ‡ गृध्रघट-मिति (ग) ।

अकामावपि तौ क्षेत्रे प्राप्तौ तु परमां गतिम् ॥ ६० ।
ततोमहीवचः श्रुत्वा विष्णुर्धर्म्मविदां वरः ।
उवाच मधुरं वाक्यन्धर्म्मकामो वसुन्धराम् ॥ ६१ ।
शृणु तत्त्वेन मे भूमे यन्मात्त्वं परिपृच्छसि ।
उभौ तौ* कारणाद्यस्मात्प्राप्तौ वै मानुषीङ्गतिम् ॥ ६२ ।
तस्मिन् काले ह्यतिक्रान्ते मम कर्म्मविनिश्चयात् ।
त्रेतायुगे ह्युपक्रान्ते ज्ञाते च युगसंस्थितौ ॥ ६३ ।
तत्र राजा महाभागः स्वधर्म्मकृतनिश्चयः ।
ब्रह्मदत्तेति† विख्यातः पुरं काम्पिल्लमास्थितः ॥ ६४ ।
तस्य पुत्तोमहाभागः सर्व्वधर्म्मेषु निष्ठितः ।
सोमदत्तेति विख्यातः कुमारः शुभलक्षणः ।
पित्रर्थे मृगयां यातोमृगलिप्सुर्वने तदा ॥ ६५ ।
अरण्ये स तदा गत्वा व्याघ्रसिंहनिषेविते ।
न तत्र लभते किञ्चित्पितृकार्य्ये नराधिपः ॥ ६६ ।
एवं हि भ्रमतस्तस्य‡ शृगाली दक्षिणे तथा ।
अङ्गमध्ये तु विद्धा सा स्फुरन्ती सर्व्वमङ्गला ॥ ६७ ।
तथा सा वाणसन्तप्ता व्यथया च परिप्लुता ।
पीत्वा सा सलिलं तत्र वृक्षं शाकोटकङ्गता ॥ ६८ ।
आतपेन परिक्लान्ता वाणविद्धातुरा भृशम् ।

---

* उभौ तु इति (ग) । † ब्रह्मदत्त इतीति साधु । एवं परत्र सोमदत्त इतीति ।
‡ एवं सम्भ्रमतस्तस्येति (ग) ।

अकामा मुञ्चती प्राणांस्तीर्थे सोमात्मकम्मति ॥ ६८ ।
एतस्मिन्नन्तरे भद्रे राजपुत्रः क्षुधार्हितः ।
प्राप्तो गृध्रवटं तीर्थं विश्रामन्तत्र चाकरोत् ॥ ७० ।
अथ पश्यति गृध्रं स वटशाखां समाश्रितम् ।
एकेन स तु वाणेन तथा गृध्रो निपातितः ॥ ७१ ।
स तत्र पतितो गृध्रो वटमूले यशस्विनि ।
गतासुर्नष्टसंज्ञो वै वाणभिन्नस्तथा हृदि ॥ ७२ ।
तं दृष्ट्वा पतितं गृध्रं राजपुत्रस्तुतोष ह ।
तस्य च्छित्वा ततः पक्षौ गृहीत्वा राजनन्दनः* ।
वाणपक्षान्विधातुञ्च सोमदत्तो गृहान्ययौ ॥ ७३ ।
सोऽपि दीर्घेण कालेन अकामोऽपि मृतः खगः ।
जातः कलिङ्गराजस्य सुतो गुणविभूषितः ।
रूपवान् पण्डितश्चैव प्रजानन्दकरः सदा ॥ ७४ ।
तस्मिन्राजनि नायासं कोऽपि कुत्रापि विन्दति ॥ ७५ ।
या सा शृगाली सञ्जज्ञे काञ्चीराज्ञो† गृहे सुता ।
रूपयुक्ता गुणवती दक्षा‡ सर्व्वाङ्गसुन्दरी ॥ ७६ ।
चतुःषष्टिकलायुक्ता कोकिलेव सुखस्वरा ॥ ७७ ।
एवं प्रवर्त्तिते तत्र काञ्चीराज्ये कलिङ्गके ।
हार्द्दिक्यात्सौहृदात्प्रीतिरन्योऽन्यकुलनिश्चयात् ।

---

* राजसत्तम इति (क) (ख)। † कान्तीराज्ञ इति (ग)। एव परत्रापि। ‡ दृष्टेति (ग)।

भूमि मम प्रसादेन सम्बन्धो जायते ततः ॥ ७८ ।
अथ दीर्घेण कालेन काञ्चीराजसुता तथा ।
कलिङ्गराजपुत्रेण विधिना तु विवाहिता ॥ ७९ ।
काञ्चीराजस्तयोः प्रीत्या नानारत्नानि चाददत् ।
भूषणानि च दिव्यानि गजाश्वमहिषीः स्त्रियः ॥ ८० ।
ततः कलिङ्गराजोऽपि सवधूकं निजं सुतम् ।
आदाय* स्वगृहं यातस्तेन राज्ञातिमानितः ॥ ८१ ।
एवं गच्छति काले वै दम्पत्योस्तुष्यमानयोः† ।
अव्युच्छिन्नाऽभवत्प्रीती रोहिणीचन्द्रयोरिव ॥ ८२ ।
रेमतुस्तौ‡ विहारेषु देवतायतनेषु च ।
वने चोपवने चैव ये केचिन्नन्दनोपमाः§ ॥ ८३ ।
भर्त्तारं सा न पश्येच्चेत्कदाचिदपि पार्श्वतः ।
नष्टं मन्येत चात्मानं राजपुत्री यशस्विनी ॥ ८४ ।
न चेत्पश्यति भार्य्यां स्वां सोऽपि राजन्यनन्दनः ।
आत्मानं मन्यते प्रीत्या नष्टप्रायं वसुन्धरे ॥ ८५ ।
दिने दिने तयोरेवं वर्द्धते प्रीतिरुत्तमा ।
नान्तरं पश्यते¶ कश्चित्पुरुषः पुण्यकर्म्मणोः ॥ ८६ ।
सोऽपि बुद्ध्या सुशीलेन कृतेन च वसुन्धरे ।
कलिङ्गस्तोषयामास पौराञ्जानपदांस्तथा ॥ ८७ ।

---

* आहृयेति (ग)। † तुष्यतीरिति साधु। ‡ रेमतुरिति आर्षं रेमाते इति साधु। § यत्किञ्चिन्नन्दनोपममिति साधु। ¶ पश्यतीति साधु।

अन्तःपुरे तु या नार्य्यः कलिङ्गेषु धरे तयोः ।
ताभ्यां सन्तोषिताः सर्व्वाः शीलेन स्वगुणैस्तथा ॥ ८८ ।
एवम्प्रवर्द्धिता ताभ्यां प्रीतिः पूर्व्वं यशस्विनि ।
रमते तत्र चान्योऽन्यं शचीवासवयोरिव ॥ ८९ ।
अथ प्रणयपूर्व्वं सा कान्त सर्व्वाङ्गसुन्दरी ।
व्यजिज्ञपद्राजसुतं सौहृदेन यशस्विनी ॥ ९० ।
किञ्चिदिच्छामि ते वक्तुं राजपुत्र यशोधन ।
मम स्नेहात्प्रियश्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ९१ ।
ततो भार्य्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गस्य सुतः प्रभुः ।
उवाच मधुरं वाक्यं पद्मपत्रनिभेक्षणः ॥ ९२ ।
यद्वदिष्यसि भद्रे त्वं यच्च तेऽस्ति मनीषितम् ।
सर्व्वन्ते कथयिष्यामि शपे सत्येन सुन्दरि ॥ ९३ ।
सत्यं मूलं ब्राह्मणानां विष्णुः सत्ये प्रतिष्ठितः ।
तस्य मूलं तपो राज्ञि राज्यं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ ९४ ।
नाहं मिथ्या प्रवक्ष्यामि कदाचिदपि सुन्दरि ।
न मिथ्या पूर्व्वमुक्तं मे ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ ९५ ।
हस्त्यश्वरथरत्नानि यानानि च धनानि च ।
अथवा परमशन्तु पट्टबन्धङ्करोमि ते ॥ ९६ ।
सा भर्त्तृवचनं श्रुत्वा काञ्चीराजस्य चात्मजा ।
उभौ चरणौ संगृह्य भर्त्तारमिदमब्रवीत् ॥ ९७ ।
न चैव रत्नानीच्छामि हस्त्यश्वरथमेव च ।
पट्टबन्धेन कार्य्यञ्च यावद्ध्रियति मे गुरुः ॥ ९८ ।

एका स्वपितुमिच्छामि मध्याह्ने तु तथाविधे ।
न चिरं बाल्यकालन्तु यथा कश्चिन्न पश्यति ॥ ९९ ।
श्वशुरो यदि वा श्वश्रूर्यश्चैवान्यो नराधिप ।
सुप्ता नैव च द्रष्टव्या व्रतमेतन्मुहूर्त्तकम् ॥ १०० ।
आत्मनो वै गृहजना ये केचित्स्वजने जनाः ।
ते मां प्रसुप्तां पश्येयुः कदाचिदपि संस्थिताम् ॥ १०१ ।
ततो भार्य्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गैश्वर्य्यवर्द्धनः ।
बाढ़मित्येव तां वाक्यं प्रत्युवाच वसुन्धरे ॥ १०२ ।
विस्रब्धा भव सुश्रोणि कल्याणि यशस्विनि ।
न त्वां वै द्रक्ष्यते कश्चिच्छयनीये महाव्रताम्* ॥ १०३ ।
एवं गच्छति काले तु तयोस्तु तदनन्तरे ।
कलिङ्गो जरया युक्तो पुत्रं राज्येऽभ्यषेचयत् ॥ १०४ ।
राज्यं दत्त्वा वरारोहे यथान्यायं कुलोद्भवम् ।
कृत्वा निष्कण्टकं राज्यं दत्त्वा पञ्चत्वमागतः ॥ १०५ ।
एवम्प्रभुस्ततोराज्यं पितुर्द्दत्तं यथोचितम्† ।
एकाकी स्वपते तत्र यत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ १०६ ।
स तु दीर्घेण कालेन कलिङ्गवंशवर्द्धनः ।
सुतानजनयत्पञ्च आदित्यसमतेजसः ॥ १०७ ।
एवन्तु मानुषं लोकं मम मायाप्रमोहितम् ।
आत्मकर्म्मसु संयुक्तं चक्रवत्परिवर्त्तते ॥ १०८ ।

---

* शयनीयमहाव्रतामिति (क), (ख) । † यशोऽर्ज्जितमिति (ग) ।

जातो जन्तुर्भवेद्बालो बालोस्तु तरुणो भवेत् ।
तरुणो मध्यमं याति पश्चाद्याति जरान्ततः ॥ १०९ ।
बालो वै यानि कर्म्माणि करोत्यज्ञानतः स्वयम् ।
न स लिप्यति* पापेन एवमेतन्न संशयः ॥ ११० ।
ततः करिष्यतोराज्यन्निष्कण्टकमनामयम् ।
सप्तसप्ततिवर्षाणि ह्यतीतानि यशस्विनि ॥ १११ ।
अष्टसप्ततिमे वर्षे एकान्ते तु नराधिपः ।
तमेव चिन्तयन्नर्थं मध्यसंस्थे दिवाकरे ॥ ११२ ।
माधवस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
बुद्धिः सम्पद्यते तस्य प्रियादर्शनलालसा ॥ ११३ ।
कोऽर्थस्तत्किं† व्रतञ्चास्या एषा स्वपिति निर्जने ।
न सुप्तायाः‡ व्रतं किञ्चिद्दृश्यते धर्म्मसञ्चयः ॥ ११४ ।
न च विष्णुकृतं कर्म्म न चैवेश्वरचोदितम् ।
मनुना वै कृतोधर्म्म एष चैव न दृश्यते ॥ ११५ ।
न काप्यपकृतो§ धर्म्मो महानपि न योगिनाम् ।
न तत्र एष विद्येत यश्शरेद्व्रतमीदृशम् ॥ ११६ ।
वार्हस्पत्येषु धर्म्मेषु याम्येषु च न विद्यते ।
न एष विद्यते तत्र सुप्ता चरति यद्व्रतम् ॥ ११७ ।
भुक्त्वा तु कामभोगानि भुक्त्वा तु पिशितोदनम्¶ ।

---

* लिप्यते इति साधु । † कोऽर्थस्तच्चिन्तितञ्चास्या इति (क), (ख) । ‡ सुप्ताया-मिति (ग) । § न काश्यपकृत इति बहुषु पाठ । ¶ आशितोदनमिति (क), (ख) ।

ताम्बूलं रक्तवस्त्रन्तु सुसूक्ष्मे पट्टवाससी ॥ ११८ ।
सुगन्धैर्भूषिता गात्रे सर्व्वरत्नसमायुता ।
मम कान्ता विशालाक्षी किमत्र चरते व्रतम् ॥ ११९ ॥
कुप्यितापि तु सन्दृष्टा प्रिया मे कमलेक्षणा ।
अवश्यमेव द्रष्टव्या चरति कीदृशं व्रतम् ॥ १२० ।
किन्नरैः सुप्रलभ्येत वशीकरणमुत्तमम् ।
अथ योगीश्वरी भूत्वा गच्छति यत्र रोचते ।
अथवा चान्यसंसृष्टा कामरागेण चावृता* ॥ १२१ ।
एवञ्चिन्तयतस्तस्य अस्तं प्राप्तो दिवाकरः ।
संवृत्ता रजनी सुभ्रूः सर्व्वसार्थसुखावहा ॥ १२२ ।
ततो रात्र्यां व्यतीतायां प्रभातसमये शुभे ।
पठन्ति मागधा वन्दिसूता वैतालिकास्तथा ॥ १२३ ।
शङ्खदुन्दुभिनादैश्च बोधितो वसुधाधिपः ।
सर्व्वलोकहितार्थाय उदिते च दिवाकरे ॥ १२४ ।
यत्तदा चिन्तितं पूर्व्वं द्रष्टुकामेन तां प्रियाम् ।
सर्व्वचिन्तां परित्यज्य सा चिन्ता हृदि वर्त्तते ॥ १२५ ।
स्नातस्तु विधिना सोऽथ क्षौमाभ्यामुपसंवृतः ।
भूत्वा चोक्तारयामास आज्ञां दत्त्वा यथोचितम् ॥ १२६ ।
व्रतस्थं मान्तु यः स्त्रीर्नारी पुरुष एव च ।
धर्म्मयुक्तेन दण्डेन मम वध्यो भवेत्तु सः ॥ १२७ ।

---

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

एवमाज्ञापयित्वा तु कालिङ्गो नृपतिः किल।
गतश्च त्वरया धीमान्प्रविष्टस्तत्र सुव्रते॥ १२८।
पर्य्यङ्कस्य तले तत्र राजा दर्शनलालसः।
विलोक्य तां वरारोहान्तश्चिन्तापरायणाम्॥ १२९।
ततः कमलपत्राक्षी वेदनायासपीड़िता।
रुजार्त्ता रुरुदे तत्र शिरोवेदनताड़िता॥ १३०।
किम्मया तु कृतं कर्म्म पूर्व्वमेव सुदुष्करम्।
येनाहमीदृशीं प्राप्ता दशां पुण्यपरिक्षयात्।
भर्त्ता च मां न जानाति क्लिश्यमानामनाथवत्॥ १३१।
अथ माङ्किं कथं भर्त्ता मन्यते स्वजनोऽपि वा।
कथये किं शयाना तु सखीनां शयने स्थिता॥ १३२।
एवमत्र न युज्येत यन्मया परिचिन्तितम्।
किञ्च वात्मनि दुःखस्य सर्व्वमेतच्च* युज्यते॥ १३३।
किञ्च मां वक्ष्यते भर्त्ता किञ्च मामितरे जनाः।
अन्यायेन व्रतञ्चीर्णं सर्व्वतो विकृतं भवेत्॥ १३४।
कदाचिदपि काले तु गच्छेल्लोकरवम्पति।
ततो ब्रूयामिदं वाक्यं यन्मे हृद्यवतिष्ठते॥ १३५।
ततः प्रियावचः श्रुत्वा समुत्थाय ततो नृपः।
दोर्भ्यामालिङ्ग्य वै भार्य्यां वाक्यमेतदुवाच ह॥ १३६।
किमिदं भाषसे† भद्रे आत्मानं न प्रशंससि।

---

* सर्व्वमेतन्न युज्यते इति (क), (ख)। † किमिदं निन्दसे इति (ग)।

अशोच्या शोचती या तु यच्च निन्दसि चात्मनि ॥ १३७ ।
भिषजः किं न विद्यन्ते अष्टकर्म्मसमाहिताः ।
ये तु संस्थापयेयुस्ते शिरसोवेदनां पराम् ॥ १३८ ।
त्वया पूर्व्वं व्रतमिषाद्वेदना यदि गोपिता* ।
येन वै क्लिश्यसे† भद्रे शिरस्यसुखपोड़िता ॥ १३९ ।
वायुना कफपित्तेन शोणितेन कफेन वा ।
सन्निपातस्य दोषेण येनेदम्पीड्यते शिरः ॥ १४० ।
काले विकाले कृत्वा वै पित्तोद्रेकं यशस्विनि ।
अश्नासि पिशितं चान्नस्तेनेदं दूष्यते शिरः ॥ १४१ ।
क्रियतेऽत्र शिरावेधो रुधिरस्राव एव च ।
दीयते चेच्छिरोऽभ्यङ्गः कथं तिष्ठति वेदना ॥ १४२ ।
किमेतद्गोपितं भद्रे मयि तन्न निवेदितम् ।
त्वया व्रतमिषेणायमात्मा संक्लिश्यते वृथा ॥ १४३ ।
या त्वं वै भाषसे वाक्यं सौकरे गमनं प्रति ।
तच्च गोप्यं किमस्तीति येन ते परिवेदना ॥ १४४ ।
ततः कमलपत्राक्षी सव्रीड़ा दुःखपीड़िता ।
भर्त्तुर्गृहीत्वा चरणौ सा पतिं प्रत्यभाषत ॥ १४५ ।
प्रसीद मे महाराज नेदं प्रष्टुन्त्वमर्हसि ।
मम पूर्व्वकथां वीर दुष्टकर्मानुसारिणीम् ॥ १४६ ।
ततो भार्य्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।

---

* परिगोपितेति (ग) । † क्लिश्यसीति साधु ।

उवाच मधुरं वाक्यं वहितेनान्तरात्मना* ॥ १४७ ।
किमिदं गोप्यते देवि ममाग्रे वरवर्णिनि ।
तथ्यमेव महाभागे पृच्छ्यमाना यशस्विनि ॥ १४८ ।
ततो भर्त्तृवचः श्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गानां महाधिपम् ॥ १४९ ।
भर्त्ता धर्म्मो यशो भर्त्ता भर्त्तैव प्रियमात्मनः ।
अवश्यमेव तद्वाच्यं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १५० ।
तथापि नोत्सहे वक्तुं हृदि यत्परिवर्त्तते ।
तव पीड़ाकरमिति तन्मान्न प्रष्टुमर्हसि ॥ १५१ ।
एतद्दुःखं महाभाग हृदि मे परिवर्त्तते ।
सुखे हि वर्त्तसे नित्यं महाराजोऽसि सुन्दरः ॥ १५२ ।
बह्वयो मत्सदृशा भार्य्यास्तिष्ठन्त्यन्तःपुरे तव ।
अश्नासि पिशितान्नञ्च प्रावारान् भूषणानि च ॥ १५३ ।
आच्छादयसि यानैश्च हस्त्यश्वरथपृष्ठगः ।
गच्छस्यनारतं राजन् किं स्थितञ्च मया विना ॥ १५४ ।
आज्ञा च तेऽप्रतिहता गन्धान् भोगांश्च सर्व्वशः ।
विभर्षि स्वेच्छया राजन्न मां संप्रष्टुमर्हसि ॥ १५५ ।
त्वं मे देवो गुरुः साक्षाद्भर्त्ता यज्ञः सनातनः ।
धर्म्मश्चार्थश्च कामश्च यशः स्वर्गश्च† मानद ॥ १५६ ।

---

* वहितेन अवहितेन । विहितेनान्तरात्मना इति (ग) । † यशैश्वर्य्यश्च मानदमिति (ग), यश ऐश्वर्य्यमिति साधु ।

पृष्टया मे सदा वाच्यं सर्व्वं सत्यं प्रियं तव।
पतिव्रतानां सर्व्वासामेष धर्म्मः सनातनः॥ १५७।
न संशये नियोक्तव्यः सुखस्थोहि पतिः स्त्रिया।
एतन्निश्चित्य मे पीड़ां न प्रष्टुन्त्वमिहार्हसि॥ १५८।
ततो भार्य्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः।
उवाच मधुरं वाक्यं भार्य्यापीड़ाभिपीड़ितः॥ १५९।
शृणु तत्त्वेन मे भद्रे शुभं वा यदि वाशुभम्।
अवश्यमेव वक्तव्यं पृष्टया पतिना ध्रुवम्॥ १६०।
यानि गुह्यान्यगुह्यानि स्त्रियो धर्म्मपथे स्थिताः।
भर्त्तारञ्च समासाद्य रहस्यां गोपयन्ति न॥ १६१।
कृत्वा सुदुष्करं कर्म्म रागलोभप्रमोहिता।
या सुगोपायते गुह्यं सती सा नोच्यते बुधैः॥ १६२।
एवं चिन्त्य* महाभागे ब्रूहि सत्यं यशस्विनि।
अधर्म्मस्ते न भविता गुह्यार्थकथने मम॥ १६३।
ततो भर्त्तृवचः श्रुत्वा सा देवी परमप्रिया।
प्रत्युवाच प्रियं वाक्यं राजानं धर्म्मवादिनम्॥ १६४।
देवोराजा गुरूराजा सोमोराजेति पठ्यते†।
अवश्यमेव वक्तव्यमेष धर्म्मः सनातनः॥ १६५।
यदि गुह्यं न मे कार्य्यं‡ श्रूयतां राजसत्तम।
अभिषिञ्चस्व§ राज्ये स्वे ज्येष्ठं पुत्रं कुलोचितम्।

* चिन्त्येति आर्षं चिन्तयित्वेति साधु। † मन्यते इति (ग)। ‡ वाक्यमिति (ग)।
§ अभिषिञ्चेति साधु।

एहि नाथ मया सार्द्धं चेत्रं सीकरवम्प्रति ॥ १६६ ।
ततोभार्य्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।
बाढ़मित्येव वाक्येन छन्दयामास तां प्रियाम् ॥ १६७ ।
दास्यामि राज्यं पुत्राय वचनात्तव सुन्दरि ।
यथा पूर्व्वं मया लब्धं स्वपितुर्य्यथाक्रमम् ॥ १६८ ।
इत्युक्ता तौ महाभागौ युक्तश्चैव परस्परम् ।
राजा च राजपुत्री च निष्क्रान्तौ तद्गृहात्ततः ॥ १६९ ।
ततः कञ्चुकिनं दृष्ट्वा ग्रीवाचोच्चस्वरेण च ।
अपसारय सर्व्वं वै जनमावृत्य तिष्ठति ।
स्नानकौतूहलोयोऽत्र शीघ्रं गच्छत्वितो वहिः ॥ १७० ।
ततोहलहलाशब्दः प्रवृत्तोऽन्तःपुरे महान् ।
किमिदं कारणं वृत्तं येन चोत्सारिता वयम्* ॥ १७१ ।
नात्रास्ति चिन्तालोलानामागतानां स्वकार्य्यतः ।
अश्रोतव्यं भवेन्नूनं येन चोत्सारिता वयम् ॥ १७२ ।
ततोभोज्यान्नपानानि भुक्ता रुच्या नृपः प्रियान् ।
समं महिष्या चाचम्य चणं विश्रम्य पार्थिवः ।
अमात्यानानयामास ह्यभिषेक्तुं निजं सुतम् ॥ १७३ ।
सम्प्राप्तान् सचिवांस्तत्र राजा वचनमब्रवीत् ।
संक्रियतां राजधानी मङ्गलाचारपूर्व्वकम् ॥ १७४ ।
वृद्धामात्यमुपास्याथ कलिङ्गो धर्म्मसंहितम् ।

---

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके अत्र नास्ति, १७३ श्लोकादनन्तरमस्ति ।

नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञमुवाचाविक्लवं वचः ॥ १७५ ।
कल्यमिच्छाम्यहं तात पुत्रं राज्येऽभिषेचितुम्* ।
शीघ्रं सज्जं प्रकुर्व्वन्तु आभिषेचनिकं विधिम् ॥ १७६ ।
भूतमित्येव तम्प्राहुः सचिवास्तं नराधिपम्† ।
अस्माकमपि तच्चैव रोचते यत्प्रभाषसे ॥ १७७ ।
पुत्रस्ते राजशार्दूल सर्व्वलोकहिते रतः ।
प्रजानुरागवान्शूरो नीतिज्ञस्तु विचारकः ।
मनीषितं तव विभो सम्यङ्नोमनसः प्रियम् ॥ १७८ ।
एवमुक्ता गतामात्याः‡ सूर्य्यश्चास्तमुपागतः ।
सुखेन सा गता रात्रिर्गीतगान्धर्व्ववादितैः ॥ १७९ ।
बोधितः स च राजा तु सूतमागधवन्दिभिः ।
वैतालिकैश्च सुश्रोणि सर्व्वमङ्गलपाठकैः ॥ १८० ।
प्रभातायान्तु शर्व्वर्य्यामुदिते च दिवाकरे ।
मुहूर्त्ते शुभमासाद्य ह्यभिषिक्तः सुतः शुचिः ॥ १८१ ।
एवन्दत्त्वा तदा राज्यं मूर्द्ध्नि चाघ्राय धर्म्मवित् ।
उवाच मधुरं वाक्यं पुत्रं पुत्रवतां वरः ॥ १८२ ।
राज्यस्थेनापि ते पुत्र कर्त्तव्यं शृणु तन्मम ।
यदीच्छेः परमं§ धर्म्मं पितॄणां तारणं तथा ॥ १८३ ।
दातव्यं न च हन्तव्यं हन्तव्याः पारदारिकाः ।

---

* अभिषेक्तुमिति साधु । † अत्र तमित्यस्य पुनरुक्तिरस्ति, सचिवास्ते इति कृते न कोऽपि दोषः स्यात् । ‡ गता अमात्या इति साधु । § यदिच्छेत्परममिति बहुषु पाठः । तत्र प्रथमपुरुषप्रयोग आर्षः ।

बालघाताश्च हन्तव्याः हन्तव्याः स्त्रीविघातकाः ॥ १८४ ।
न लोभः परभार्य्यासु ब्राह्मणीषु विशेषतः ।
सुरूपां परनारीन्तु दृष्ट्वा चक्षुर्निमीलयेः* ॥ १८५ ।
मा लोभः परद्रव्येषु अन्यायोपार्ज्जितेषु च† ।
न चिरं तिष्ठसि क्वापि कथञ्चन न पश्यसि‡ ॥ १८६ ।
रक्षणीयश्च ते देशः कुशलन्यायसज्जितः ।
नित्योद्युक्तेन स्थातव्यममात्यवचनङ्कुरु ॥ १८७ ।
अमात्यो यद्वचो ब्रूयात्तस्य कार्य्यं विमर्शनम् ।
अवश्यमेव कर्त्तव्यं शरीरपरिरक्षणम् ॥ १८८ ।
प्रजा येन प्रमोदन्ति येन तुष्यन्ति ब्राह्मणाः ।
एवं ते पुत्र कर्त्तव्यं मम प्रियहितैषुणा ॥ १८९ ।
सप्तव्यसनवर्गोऽत्र§ दोषो राज्ञां महान् भवेत् ।
अर्थदूषणकञ्चैव न कर्त्तव्यं कदाचन ।
अमात्यं नाप्रियं ब्रूया यमिच्छेराजकर्म्मणि¶ ॥ १९० ।
नाहं निवारणीयस्ते गमनाय पथे स्थितः ।
एतन्मे क्रियतां शीघ्रं यदीच्छसि मम प्रियम् ॥ १९१ ।
ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनि ।
पितुः पादौ तु संगृह्य करुणम्प्रत्युवाच तम् ॥ १९२ ।

---

* एष श्लोकः (ग)पुस्तके नास्ति । † न लोभः परद्रव्येषु नोऽन्यायोपार्ज्जितेषु चेति (ग) । ‡ सर्व्वे वानाः कथञ्चनेति (ग) । § सप्तव्यसनगोत्रस्येति (ग) । ¶ अमात्येनाप्रियं ब्रूयाद्यमिच्छेद्राजकर्म्मणीति (ग), अत्रापि प्रथमपुरुषक्रियाप्रयोग आर्षः ।

मम किं तात राज्येन कोशेन च बलेन च ।
यस्त्वया रहितस्तात न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ १८३ ।
अभिषेकं राजशब्दं मम संज्ञापितस्त्वया ।
एतन्न बहुमन्येऽहं विना तात त्वया ह्यहम् ॥ १८४ ।
क्रीड़ामेवाऽत्र जानामि येन क्रीड़न्ति बालकाः ।
राज्यचिन्तां न जानामि राजानो यान्तु कुर्व्वते* ॥१८५।
ततः पुत्त्रवचः† श्रुत्वा कलिङ्गानां महीपतिः ।
उवाच मधुरं वाक्यं सामपूर्व्वं यशस्विनि ॥ १८६ ।
यच्चेदं भाषसे पुत्त्र नाहं जानामि तद्वचः ।
पुत्त्र शिक्षापयिष्यन्ति पौरजानपदास्तव ॥ १८७ ।
एवं सन्दिश्य तं तत्र स राजा धर्म्मशास्त्रतः ।
गमनाय मतिञ्चक्रे चैत्रे सौकरवम्प्रति ॥ १८८ ।
तम्प्रयान्तं ततोदृष्ट्वा पौरजानपदास्तदा ।
सकलत्रसुताः सर्व्वेऽप्यनुयान्ति नराधिपम् ॥ १८९ ।
हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियश्चान्तःपुरस्थिताः ।
संहृष्टमनसः सर्व्वे अनुयान्ति नराधिपम्‡ ॥ २०० ।
अथ दीर्घेण कालेन प्राप्ता सौकरवम्प्रति ।
धनधान्यसमृद्धग्रादि प्रददौ तत्र माधवि ॥ २०१ ।
एवं गच्छति काले तु तयोस्तत्र वसुन्धरे ।

---

* येन कुर्व्वते इति (ग) । † तत्तु पुत्रवच इति (ग) । ‡ (ग) पुस्तके एष श्लोकः परश्लोकस्य च पूर्व्वार्द्धं न स्तः ।

प्रवर्त्तमानयोर्नित्यं धर्म्ये कर्म्मणि शुद्धयोः ॥ २०२ ।
ततः स पद्मपत्राक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।
उवाच मधुरं वाक्यं काञ्चीराजसुतां तदा ॥ २०३ ।
पूर्णं वर्षसहस्रं वै जीवितं मम सुन्दरि ।
ब्रूहि तत्परमं गुह्यं यन्मया पूर्व्वपृच्छितम्* ॥ २०४ ।
ततो भर्त्तुर्वचः श्रुत्वा प्रहस्य रुचिरेक्षणा ।
उभौ तौ चरणौ गृह्य† राजानं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०५ ।
एवमेतन्महाभाग यन्मात्वं परिपृच्छसि ।
उपोष्य तु त्रिरात्रन्त्वं पश्चाच्छ्रोष्यसि मानद ॥ २०६ ।
बाढ़मित्येव तां राजा प्रत्युवाच यशस्विनि ।
पद्मपत्रविशालाक्षि पूर्णचन्द्रनिभानने ।
यथा वदसि सुश्रोणि तथैव मम रोचते ॥ २०७ ।
दन्तकाष्ठं समादाय द्वादशाङ्गुलमायतम् ।
स्नात्वा सङ्कल्पयामास त्रिरात्रं नियमान्वितः ॥ २०८ ।
उपोष्य तौ‡ त्रिरात्रन्तु विधिना नियमान्वितौ ।
ततः स्नातौ शुची क्षौमे परिधाय तु वाससी ।
प्रणम्य भूषितौ विष्णुं दम्पती तदनन्तरम् ॥ २०९ ।
ततः सा सुन्दरी भूषां समुत्तार्य्य शुभेक्षणा ।
मह्यं निवेदयामास प्रोवाच च जनेश्वरम्§ ।

---

* पृष्टमिति साधु । † गृहीत्वेति साधु, एवं परत्र । ‡ उपोष्य तु इति (ग) ।
§ जनेश्वरीति (ग) ।

एह्येहि नाथ गच्छाव: पश्य गोप्यं मनीषितम्* ॥ २१० ।
ततो हस्ते पतिं गृह्य उद्याहे इव सुन्दरी ।
उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गाधिपतिं तथा ॥ २११ ।
शृगाली पूर्व्वमेवाहं तिर्य्यग्योनिव्यवस्थिता ।
विद्वास्मि सोमदत्तेन वाणेन मृगलिप्सुना ॥ २१२ ।
एतं शिरसि मे राजन् पश्य वाणं सुसंस्कृतम् ।
यस्य दोषेण मेऽप्येष रुजा शिरसि संस्थिता ॥ २१३ ।
काञ्चीराजकुले जन्म पित्रा दत्ता तव प्रिया ।
चैत्रप्रभावान्मे सैषा† जाता सिद्धिर्नमोऽस्तु ते ॥ २१४ ।
स ततः पद्मपत्राक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।
श्रुत्वा राजा प्रियां वाक्यं प्रत्युवाच स्मृतिङ्गतः ॥ २१५ ।
अहं गृध्रोमहाभागे तेनैव वनचारिणा ।
सोमदत्तेन वाणेन एकेनैव निपातितः ॥ २१६ ।
ततोजातोऽस्म्यहं भद्रे कलिङ्गानां जनाधिपः ।
जातोऽस्मि परमा व्युष्टिः प्राप्तं राज्यं मया महत्॥ २१७ ।
सिद्धिर्लब्धा‡ वरारोहे मया सर्व्वाङ्गसुन्दरि ।
अकामपतितेनापि पश्य चैत्रस्य वै फलम् ॥ २१८ ।
ये च भागवतश्रेष्ठा ये च नारायणप्रिया: ।
पौरजानपदा: सर्व्वे श्रुत्वा तु तदनन्तरम् ।
लाभालाभौ परित्यज्य सर्व्वकर्म्माण्यकारयन् ॥

---

* मनीषिभिरिति (ग) । † चैत्रप्रभावान्मय्येषेति (ग) । ‡ सिद्धिर्वद्धेति (ग) ।

तत्रैव मरणम्प्राप्तः* सर्व्वसङ्गविवर्ज्जिताः
श्वेतद्वीपं ततः प्राप्ताः सर्व्वे एव चतुर्भुजाः।
सर्व्वे शङ्खधराश्चैव सर्व्वे चायुधसंयुताः॥ २१९।२२०।
ताः स्त्रियश्च वरारोहे द्युतिमान्या महौजसः।
श्वेतद्वीपे प्रमोदन्ते सर्व्वभोगसमन्विताः॥ २२१।
एवं ते कथितं भूमे व्युष्टिः सौकरवे महत्।
अकामपतिताश्चैव श्वेतद्वीपमुपागताः॥ २२२।
य एतेन विधानेन वासन्तीर्थे तु कारयेत्।
मरणञ्च विशालाक्षि श्वेतद्वीपं स गच्छति॥ २२३।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
स्नानादाखोटके तीर्थे यत्फलं समुपाश्नुते॥ २२४।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च।
नन्दनं समवाश्रित्य मोदन्ते चैव सर्व्वदा॥ २२५।
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जायते विपुले कुले।
मद्भक्तश्चैव जायेत एवमेतन्न संशयः॥ २२६।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि स्नातो गृध्रवटे नरः।
यत्फलं समवाप्नोति स्नानमात्रकृतोदकः॥ २२७।
नववर्षसहस्राणि नववर्षशतानि च।
इन्द्रलोकं समासाद्य मोदते दैवतैः सह॥ २२८।
इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम तीर्थप्रभावतः।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति।

सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मद्भक्तश्चैव जायते ॥ २२९ ।
एतत्ते कथितम्भद्रे स्नानमात्रस्य यत्फलम् ।
यत्त्वया पृच्छितं पूर्व्वं सर्व्वसंसारमोचणम् ॥ २३० ।
ततो नारायणाच्छ्रुत्वा पृथिवी शंसितव्रता ।
उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्द्दनम् ॥ २३१ ।
केन कर्म्मविपाकेन तीर्थं पुनरवाप्यते ।
स्नानं वा मरणन्देव यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ २३२ ।
वराह उवाच ।
शृणु देवि महाभागे पूर्व्वधर्म्मकृतो नराः ।
केनचित्कर्म्मदोषेण तिर्य्यग्योनिमवाप्य हि ॥ २३३ ।
जन्मान्तरार्ज्जितैः पुण्यैस्तीर्थस्नानजपादिभिः ।
महादानैश्च लभ्येत* तीर्थं पञ्चत्वमर्च्चकैः ॥ २३४ ।
जन्मान्तरकृतं कर्म्म यत्स्वल्पमपि वा बहु ।
तत्कदाचित्फलत्येव न तस्य परिसङ्क्षयः ॥ २३५ ।
कदाचिद्दासहायो वै पुण्यतीर्थादिदर्शनात् ।
दुर्ब्बलं प्रबलम्भूत्वा प्रबलं दुर्ब्बलम्भवेत् ॥ २३६ ।
पापान्तरं समासाद्य गहना कर्म्मणोगतिः ।
यदल्पमिव दृश्येय तन्महत्त्वाय कल्पते ॥ २३७ ।
अतएव मनुष्यत्वं प्राप्तो राजत्वमेव च ।
शृगाली चैव गृध्रश्च तीर्थस्यैव प्रभावतः ॥ २३८ ।

---

* तत्रैव मरणं प्राप्नोति (ग) ।

मरणादेव सम्प्राप्य क्षीणपापौ स्मृतिं पुनः।
श्वेतद्वीपं ततः प्राप्तौ जानीहि त्वं वसुन्धरे॥ २३९।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
तीर्थं वैवस्वतं नाम यत्रार्कस्तप्तवांस्तपः॥ २४०।
कदाचित्पुत्रकामेन मार्त्तण्डेन महत्तपः।
कृतं चान्द्रायणं तत्र दशवर्षसहस्रकम्॥ २४१।
ततः सप्तसहस्राणि वायुभक्षस्तु संस्थितः।
ततस्तुष्टोऽस्म्यहं भद्रे सूर्य्यस्य सुमहौजसः॥ २४२।
वरेण छन्दयामास आदित्यं तदनन्तरम्।
विवस्वन्तं महाभागं मम कर्म्मपरायणम्।
वरं वरय भद्रन्ते यस्ते मनसि वर्त्तते॥ २४३।
ततो मम वचः श्रुत्वा काश्यपस्य सुतो बली।
मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच महद्वचः॥ २४४।
यदि देव प्रसन्नोऽसि अयं मे दीयतां वरः।
पुत्रमिच्छाम्यहं देव प्रसादात्ते सुरेश्वर॥ २४५।
विवस्वद्वचनं श्रुत्वा तुष्टोऽहन्तस्य सुन्दरि।
तस्य शुद्धेन मनसा प्रोक्तवानस्मि सुन्दरि।
यमश्च यमुना चैव मिथुनं जनयिष्यसि॥ २४६।
एवं तस्य वरं दत्त्वा आदित्यस्य वसुन्धरे।
आत्मयोगप्रभावेण तत्रैवान्तर्हितोऽभवम्॥ २४७।
आदित्योऽपि गतो भद्रे वेश्म स्वञ्च महाधनम्।
पुण्यं सौकरवे कृत्वा सुदुष्करतरं महत्॥ २४८।

अष्टमेन तु भक्तेन यस्तु स्नाति वसुन्धरे ।
दशवर्षसहस्राणि सूर्य्यलोके महीयते ॥ २४९ ।
अथवा तत्र सुश्रोणि म्रियते पुण्यवान्नरः ।
यमलोकं न गच्छेत* तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ २५० ।
एतत्ते कथितं भद्रे स्नानस्य मरणस्य च ।
फलञ्चैव यथावृत्तं तीर्थे सौकरवे मम ॥ २५१ ।
आख्यानानां महाख्यानं क्रियाणाञ्च महाक्रिया ।
एष जप्यः प्रमाणश्च† सन्ध्योपासनमेव च ॥ २५२ ।
एष तेजश्च‡ मन्त्रश्च सर्व्वभागवतप्रियम्§ ।
पिशुनाय न दातव्यं मूर्खे भागवते न तु ।
न च वैश्याय शूद्राय ये न जानन्ति मां परम् ॥ २५३ ।
पण्डितानां सभामध्ये ये च भागवता भुवि ।
मठे ब्राह्मणमध्ये तु ये च वेदविदां वराः ।
दीक्षिताय च दातव्यं ये च शास्त्राणि जानते ॥ २५४ ।
एतत्ते कथितम्भद्रे पुण्यं सौकरवे महत् ।
य एतत्पठते सुभ्रु कल्य उत्थाय मानवः ।
तेन द्वादश वर्षाणि चिन्तितोऽहं न संशयः ॥ २५५ ।

---

* गच्छेदिति साधु । † प्रमाणश्चेति सार्व्वत्रिकः पाठ इति अस्माभिरपि तथा उद्धृतः, वस्तुतः प्रमाणञ्चेति सम्यक्, यथा वेदाः प्रमाणमित्यादि । ‡ एष वेदाश्च मन्त्राश्चेति (ग) । § सर्व्वभागवतप्रियमिति सार्व्वत्रिकः पाठः, वस्तुतः सर्व्वभागवतप्रिय इति कृते तु सुष्ठु स्यात्, एष इत्यस्य पुंस्त्वेन निर्द्देशात् ।

न स जायेत गर्भेषु मुक्तिमाप्नोति शाश्वतीम् ।
यः पठेदेकमध्यायं तारयेत्स कुलान्दश ॥ २५६ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे तीर्थमाहात्म्ये सौकरवे
गृध्रजम्बूकाख्यानादित्रवरप्रदानादिर्नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।
एतत्पुण्यतमं श्रुत्वा* रम्ये सौकरवे तदा ।
गुणस्तवञ्च माहात्म्यं जात्यानां परिवर्त्तनम् ॥
ततः कमलपत्राक्षी सर्व्वधर्म्मविदां वरा ।
विस्मयं परमङ्गत्वा निर्वृतेनान्तरात्मना ।
पुनः पप्रच्छ तन्देवं विस्मयाविष्टमानसा ॥ १।२ ।
अहो तीर्थस्य माहात्म्यं क्षेत्रे सौकरवे तव ।
अकामान्म्रियमाणस्य मानुषत्वमजायत ।
किं वान्यहृत्तमाख्याहि क्षेत्रे सौकरवे प्रति† ॥ ३ ।
शृण्वन्त्या मे महाजातं चित्ते कौतूहलं परम् ।
गायमानस्य किं पुण्यं वाद्यमानस्य किं फलम् ।

---

* एतत्पुण्यमती भूत्वेति (क) (ख) । † क्षेत्रं सौकरवं प्रतीति साधु ।

नृत्यतः किम्भवेत्पुण्यं जाग्रतो वा फलं नु किम् ॥ ४ ।
गोदातुरन्नदातुर्वा जलदातुस्तु किम्फलम् ।
सम्मार्ज्जने लेपने वा गन्धपुष्पादिदानतः ॥ ५ ।
धूपदीपादिनैवेद्यैः किम्फलं समुदीरितम् ।
अन्येन कर्म्मणा चैव जपयज्ञादिनाऽथवा ॥ ६ ।
कां गतिम्प्रतिपद्यन्ते ये शुद्धमनसो जनाः ।
तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ७ ।
ततो मह्या वचः श्रुत्वा सर्व्वदेवमयो हरिः ।
उवाच मधुरं वाक्यं धर्म्मकामां वसुन्धराम् ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यन्मात्वं परिपृच्छसि ।
सर्व्वन्ते कथयिष्यामि पुण्यकर्म्म सुखावहम् ॥ ९ ।
तस्मिन् सौकरवे पक्षी खञ्जरीटस्तु कीटकान् ।
बहून् भुक्ता हि वसुधे अजीर्णभृशपीड़ितः ।
मरणं समनुप्राप्तः पतितः स्वेन कर्म्मणा ॥ १० ।
सम्प्राप्तास्तत्र वै बालाः क्रीड़न्तस्तं मृतङ्गगम् ।
गृहीष्याम इति प्रोच्य धावन्तस्तत्र तत्र ह ॥ ११ ।
ममायं वै ममायं वै जिघृक्षन्तः परस्परम् ।
सङ्घर्षात्कलहं*चक्रुर्भृशं क्रीड़नकोत्सुकाः ॥ १२ ।
तत एको गृहीत्वैनं गङ्गाम्भसि समाक्षिपत् ।

---

* सद्यः किल हनामिति (क), (ख) ।

युष्माकमेव भवतु नानेनास्मत्प्रयोजनम् ॥ १३ ।
एवं स खञ्जरीटोऽपि गङ्गातोयाप्लुतस्तदा ।
आदित्यतीर्थसंक्लिन्नशरीरः स वसुन्धरे ॥ १४ ।
वैश्यस्य तु गृहे जातो ह्यनेकक्रतुयाजिनः* ।
धनरत्नसमृद्धे तु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।
विबुद्धश्च पवित्रश्च मङ्गलश्च वसुन्धरे ॥ १५ ।
जातस्य तस्य वर्षाणि जग्मुर्द्वादश सुव्रते ॥ १६ ।
कदाचिदुपविष्टौ तौ दृष्ट्वा बालो गुणान्वितः ।
मातरं पितरं चोभौ हर्षेण महतान्वितौ ।
प्रणम्य शिरसा भूमौ बद्धाञ्जलिरयाचत ॥ १७ ।
मत्प्रियं यदि कर्त्तव्यमेको मे दीयतां वरः ।
न चाहं वारणीयो वै पित्रा मात्रा कथञ्चन ।
सत्यं शपामि गुरुणा यथा ननु कृतम्भवेत् ॥ १८ ।
पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा दम्पती तौ मुदान्वितौ ।
ऊचतुस्तत्प्रियं वाक्यं बालं कमललोचनम् ॥ १९ ।
यद्यत्त्वं वक्ष्यसे वत्स यद्यत्ते हृदि वर्त्तते ।
सर्व्वं तत्तत्करिष्यावो विश्रब्धं वद साम्प्रतम् ॥ २० ।
त्रिंशत्सहस्रङ्गावो हि सर्व्वाश्च शुभदोहनाः ।
यद्यत्र रोचते पुत्र देहि त्वमविचारितम् ॥ २१ ।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि† आवयोः पुत्र कारणात् ।

---

* अनेकक्रूरयाजिन इति (क), (ख) । † (ग) पुस्तके १८ श्लोकस्य चतुर्थः पादः, १९ श्लोकः, २० श्लोकस्य प्रथमपादश्च न सन्ति ।

वाणिज्यं नः स्मृतङ्कर्म्म तत्ते पुत्त्र यदीप्सितम् ॥ २२ ।
तत्कुरुष्व यथान्यायं मित्रेभ्योदीयतां धनम् ।
धनधान्यानि रत्नानि देहि पुत्त्र अवारितः ॥ २३ ।
कन्या वै रमणीयाश्च सजातीयाः कुलोद्भवाः ।
आनयिष्याव भद्रन्ते उद्वाहेन क्रमेण ते ॥ २४ ।
यदीच्छसि पुनश्चान्यद्यज्ञैर्यष्टुं सुपुत्त्रक ।
विधिना पूर्व्वदृष्टेन वैश्या येन यजन्ति च ॥ २५ ।
अष्टौ सम्पूर्णधुर्य्याणां हलानां तावतां शतम् ।
वैश्यकर्म्म समादाय किं पुनः प्राप्तुमिच्छसि ॥ २६ ।
यावद्भोजनतृप्तान्वा* द्विजानिच्छसि तर्पितुम् ।
सर्व्वं निजेच्छया पुत्त्र कर्त्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ २७ ।
पितृमातृवचः श्रुत्वा स बालो धर्म्मसंयुतः ।
चरणावुपसंगृह्य पितरौ पुनरब्रवीत् ॥ २८ ।
गोप्रदाने न मे कार्य्यं मित्रं वापि न चिन्तितम् ।
कन्यालाभे न चेच्छास्ति न च यज्ञफले तथा ॥ २९ ।
नाहं वाणिज्यमिच्छामि कृषिगोरक्ष्यमेव च ।
न च सर्व्वातिथित्वं वा मम चित्ते प्रसज्जति ॥ ३० ।
एकं मे परमं चिन्त्यं यन्मेच्छा तपोधृतौ ।
चिन्ता नारायणक्षेत्रं गाढं सौकरवम्प्रति ॥ ३१ ।
ततः पुत्त्रवचः श्रुत्वा मम कर्म्मपरायणौ ।

---

* तृप्तान् प्रीति (ग) ।

करुणम्परिदेवन्तौ रुदन्तौ तावुभौ तथा ॥ ३२ ।
अद्य द्वादशवर्षाणि तव जातस्य पुत्रक ।
किमिदं चिन्तितं वत्स त्वया नारायणाश्रयम् ।
चिन्तयिष्यसि भद्रन्ते यदा तत्प्राप्तया वयः ॥ ३३ ।
अद्यापि भोजनं गृह्य* धावमानास्मि पृष्ठतः ।
किमिदं चिन्तितं वत्स गमने सौकरम्प्रति† ॥ ३४ ।
अद्यापि मत्स्तनौ धन्यौ प्रस्नुतौ हि दिवानिशम् ।
पुत्र त्वत्स्पर्शनाशायाः किमेतच्चिन्तितं त्वया ॥ ३५ ।
रात्रौ सुप्तोऽसि वत्स त्वं शय्यासु परिवर्त्तितः ।
अम्बेति भाषसेऽद्यापि कथमेतद्विचिन्तितम् ॥ ३६ ।
स्पृशन्ति तव नार्य्योऽपि क्रीड़मानस्य पुत्रक ।
अपराधो न विद्येत पुत्र चैत्रगृहेष्वपि ॥ ३७ ।
न वा स्वजनभृत्याद्यैः परुषन्ते प्रभाषितम् ।
रुष्टेन वापि भीषायै गृह्यते चैव यष्टिका ।
पुत्र हेतुं न पश्येऽहं तव निर्व्वेदकारणम्‡ ॥ ३८ ।
इति मातुर्वचः श्रुत्वा स वैश्यकुलनन्दनः ।
उवाच मधुरं वाक्यं जननीं संशितव्रतः ॥ ३९ ।
उषितोऽस्मि त्वदङ्गेषु गर्भस्थः कुक्षिसम्भवः ।

---

* गृहीत्वेति साधु, एवं सर्व्वत्र । † गमने सौकरवं प्रतीति (क) (ख), तत्र छन्दोदोषः । सौकरं प्रतीति पाठे च सौकरवेत्यस्य वकारलोप आर्षः । याने सौकरवं प्रतीत्येवं कृते तु न दोषः । ‡ तवेदं कारणं प्रतीति (क), (ख) ।

क्रीड़ितोऽस्मि यथान्यायं तवोत्सङ्गे यशस्विनि ॥ ४० ।
स्तनौ छेतौ मया पीतौ ललितेन विजृम्भितौ ।
अङ्गन्तव समारुह्य पांशुभिर्गुण्ठिता तनुः ॥ ४१ ।
अम्ब त्वं मयि कारुण्यं कुरुष्व खलु चोचितम् ।
मुञ्च पुत्रकृतं शोकं त्यज मातरनिन्दिते ॥ ४२ ।
आयान्ति च पुनर्यान्ति गता गच्छन्ति चापरे* ।
दृश्यते च पुनर्नष्टो न दृश्यते पुनः क्वचित्† ॥ ४३ ।
कुतोजातः क्व सम्बद्धः कस्य माता पिताथवा ।
इमां योनिमनुप्राप्तो घोरे संसारसागरे ॥ ४४ ।
मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
जन्मजन्मनि वर्त्तन्ते कस्य ते कस्य वा वयम् ।
एवं चिन्तां समासाद्य मा शुचो जननि क्वचित् ॥ ४५ ।
एवं तौ पितरौ श्रुत्वा विस्मयात्पुनरूचतुः ।
अहोवत महद्गुह्यं किमेतत्तात कथ्यताम् ॥ ४६ ।
एतद्वचनमाकर्ण्य स वैश्यकुलबालकः ।
उवाच मधुरं वाक्यं जननीं पितरन्तथा ॥ ४७ ।
यदि श्रुतेन वः कार्य्यं गुह्यस्य परिनिश्चयात् ।
तत्पृच्छ्यतां‡ भवद्भ्यां हि गुह्यं सौकरवम्मति ॥ ४८ ।
तत्राहं कथयिष्यामि स्वस्य गुह्यं महौजसम् ।

---

* सागरे इति (क), (ख) ।　　† दृश्यन्ते च पुनर्नष्टा दृश्यन्ते च पुनः क्वचिदिति (ग) ।　‡ पृच्छतमिति (ग), स चार्षप्रयोग. ।

सूर्य्यतीर्थं समासाद्य यत्तात परिपृच्छसि ॥ ४८ ।
बाढ़मित्येव पुत्रं तौ दम्पती प्रोचतुश्च तम्* ।
गमने क्वतसङ्कल्पा ततः सौकरवं प्रति ॥ ५० ।
सर्व्वद्रव्यसमायुक्तो गमने सौकरवम्प्रति† ।
ततः स पद्मपत्राच्च आभीराणां जनेश्वरः ।
गावोविंशसहस्राणि प्रेषयत्यग्रतोद्रुतम् ॥ ५१ ।
अग्रे प्रययुस्ताः सर्व्वा द्रव्येण च समायुताः ।
यच्च किञ्चिद्गृहे वास्ति‡ क्वतं नारायणम्प्रति ॥ ५२ ।
ततः पूर्व्वार्द्धयामेन माघमासे त्रयोदशी ।
सर्व्वं स्वजनमामन्त्र्य सम्बद्धञ्च यथाविधि ॥ ५३ ।
मुहूर्त्तेन च तेनैव गमनं कुरुते ततः ।
स्नात्वा च क्वतशौचास्ते नारायणमुदावहाः ॥ ५४ ।
अथ§ दीर्घेण कालेन नारायणमुदावहाः ।
वैशाखस्य तु द्वादश्यां मम चेत्रमुपागताः ॥ ५५ ।
स्नाताः सन्तर्प्य च पितॄश्च वस्त्रविभूषिताः ।
गावोविंशतिसाहस्रा याः पूर्व्वमुपकल्पिताः ॥ ५६ ।
तत्र भङ्गुरसो¶ नाम मम कर्म्मपरायणः ।
तेनैव ता गृहीता वै विधिदृष्टेन कर्म्मणा ॥ ५७ ।
ततः स प्रददौ तस्य विंशा गावो महाधनाः ।

---

* बाढ़मित्येव तं पुत्रं दम्पती प्रत्युवाच तमिति (ग) तत्र कर्त्तृद्वयस्य एकवचनान्तक्रिया तमित्यस्य पुनरुक्तिश्च । † अत्रापि पूर्व्ववत् छन्दोदोषः, यानि सौकरवं प्रतीति क्वते तु न दोषः । ‡ चास्तीति (ग) । § तेऽथेति (ग) । ¶ भागुरसी नामेति (ग) ।

मङ्गल्याश्च पवित्राश्च सर्व्वाश्च वरदोहना: ॥ ५८ ।
प्रददौ धनरत्नानि नित्यमेव दिने दिने ।
मोदते सह पुत्त्रेण भार्य्यया स्वजनेन च ॥ ५९ ।
एवन्तु वसतस्तस्य वर्षाकाल उपागतः ।
प्रावृडुपस्थिता तत्र सर्व्वशस्यप्रवर्द्धिनी ॥ ६० ।
पुष्पितानि कदम्बानि कुटजार्ज्जुनकानि च ।
एवं दुःखमनुप्राप्ता. स्त्रियो या रहिताः प्रियैः ॥ ६१ ।
गर्ज्जिताङ्कुशताश्चैव धारापातनिपातिता: ।
मेघाः सविद्युतश्चैव बलाकाङ्कदभूषिताः ॥ ६२ ।
नदीनाञ्चैव निर्घोषो मयूराणाञ्च निस्वनः ।
कुटजार्ज्जुनगन्धाश्च कदम्बार्ज्जुनपादपाः ॥ ६३ ।
वाताः प्रवान्ति ते तत्र शिखिनाञ्च सुखावहाः ।
शोकेन कामिनीनाञ्च भर्त्रा च रहिताश्च याः ॥ ६४ ।
एवं स गच्छते* कालो मेघदुन्दुभिनादितः ।
ततः शरदनुप्राप्ता अगस्तिरुदितो महान् ॥ ६५ ।
तड़ागानि प्रसन्नानि कुमुदोत्पलवन्ति च ।
पद्मषण्डैः सुरम्याणि पुष्पितानि समन्ततः ॥ ६६ ।
प्रवान्ति तु सुखा वाताः सुगन्धाश्च सुशीतलाः ।
सप्तपर्णसुगन्धाश्च शीतलाः कामिवल्लभाः ॥ ६७ ।
एवं शरदि निर्वृत्ते कौमुदे समुपागते ।

---

* गच्छतीति साधु ।

सा तस्मिन्मासे सुश्रोणि शुक्लपक्षान्तरे तदा ॥ ६८ ।
एकादश्यां ततः सुभ्रु स्नातौ क्षौमविभूषितौ ।
उभौ तौ दम्पती तत्र पुत्त्रमूचतुरात्मनः ॥ ६९ ।
उषितास्त्वत्र षण्मासान् सुखांश्च द्वादशी भवेत् ।
किन्नो न वक्ष्यसे* गुह्यं येन वै वारिता वयम् ॥ ७० ।
पित्रोस्तु वचनं श्रुत्वा स पुत्त्रो धर्म्मनिष्ठितः ।
उवाच मधुरं वाक्यं तयोस्तु कृतनिश्चयः ॥ ७१ ।
एवमेतन्महाभाग यत्त्वया परिभाषितम् ।
कल्यन्ते† कथयिष्यामि इदं गुह्यं महौजसम् ॥ ७२ ।
एषा वै द्वादशी तात प्रभुनारायणप्रिया ।
मङ्गला च विचित्रा च विष्णुभक्तसुखावहा ॥ ७३ ।
ददतेऽस्यां प्रहृष्टा च द्वादश्याङ्कौमुदे सिते ।
दीक्षितास्ते योगिकुले विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ ७४ ।
तेन दानप्रभावेण विष्णुतोषकरेण च ।
तरन्ति दुस्तरन्तात घोरं संसारसागरम् ॥ ७५ ।
एवं कथयतान्तेषां प्रभाता रजनी शुभा ।
ततः सन्ध्यामुपास्याथ उदिते सूर्य्यमण्डले ।
शुचिर्भूत्वा यथान्यायं क्षौमवस्त्रविभूषितः ॥ ७६ ।
प्रणम्य शिरसा देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
उभौ तच्चरणौ गृह्य पितरौ समभाषत ॥ ७७ ।

---

* वक्ष्यसीति साधु। † कल्ये ते इति (ख)।

शृणु तात महाभाग यदर्थं समुपागतः ।
यद्भवान्पृच्छते* तात गुह्यं सौकरवम्प्रति ॥ ७८ ।
खञ्जरीटोह्यहं तात पक्षियोनिसमुद्भवः ।
भक्षिताश्च पतङ्गा मे अजीर्णेनातिपीड़ितः ॥ ७९ ।
अहन्तेनैव दोषेण न शक्नोमि विचेष्टितुम् ।
दृष्ट्वा मां विह्वलं बाला गृहीत्वा क्रीड़ितुं गताः ॥ ८० ।
हस्ताद्धस्तेन क्रीड़न्तस्तान्योऽन्यपरिहासया ।
त्वया दृष्टोमया दृष्टो ह्ययश्चेति कलिः कृतः ॥ ८१ ।
तत एकेन बालेन भ्रामयित्वाक्षयेऽम्भसि ।
न ममेति तवेत्युक्त्वा ह्यादित्यं तीर्थमुत्तमम् ।
क्रोधेनादाय तीव्रेण क्षिप्तो गङ्गाम्भसि त्वरा ॥ ८२ ।
तत्र मुक्ता मया प्राणाः सूर्यतीर्थे महौजसि ।
अकामेन विशालाक्षि तत्प्रभावादहं ततः† ।
जातस्तव सुतो मातस्तदेतद्दिनमुत्तमम् ॥ ८३ ।
अकामाम्प्रियमाणस्य वर्षाण्यद्य त्रयोदश ।
व्यतीतानि च गुह्यन्ते कथनं मम चैव यत् ॥ ८४ ।
एतत्ते कथितन्तात गुह्यमागमनम्प्रति ।
अहङ्कर्म्म करिष्यामि गच्छ तात नमोऽस्तु ते ॥ ८५ ।
ततो माता पिता चैव पुत्रम्पुनरुवाच ह ।
विष्णुप्रोक्तानि कर्म्माणि यं यत्कारयिता‡ भवान् ॥

---

* पृच्छतीति साधु । † तव इति (ग) । ‡ यद्यत्कारयितेति साधु ।

तान्वयञ्च करिष्यामो विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
घटमानाः* यथान्यायङ्कर्म्म संसारमोक्षणम् ॥ ८६।८७ ।
तेऽपि दीर्घेण कालेन मम कर्म्मपरायणाः ।
कृत्वा तु विपुलं कर्म्म ततः पञ्चत्वमागताः ॥ ८८ ।
मम क्षेत्रप्रभावेण चात्मनः कर्म्मनिश्चयात् ।
विमुक्ताः सर्व्वसंसाराच्छ्वेतद्वीपमुपागताः† ॥ ८९ ।
योऽसौ परिजनः कश्चिद्गृहेभ्यश्च समागतः‡ ।
सर्व्वः श्रिया युतः§स्तत्र रोगव्याधिविवर्ज्जितः ॥ ९० ।
सर्व्वे च योगिनस्तत्र सर्व्वे चोत्पलगन्धयः ।
मोदन्ते तु यथान्यायं प्रसादात्क्षेत्रजान्मम ॥ ९१ ।
एतत्ते कथितन्देवि महाख्यानं महौजसम् ।
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि यद्वृत्तं सौकरे¶ मम ॥ ९२ ।
एषा व्युष्टिर्महाभागे क्षेत्रे यत्क्रियते महत् ।
तिर्य्यग्योनिविनिर्मुक्ताः श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ ९३ ।
य एतत्पठते नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः ।
स कुलांस्तारयेत्तूर्णं दश पूर्व्वान्दशावरान्‖ ॥ ९४ ।
न पठेन्मूर्खमध्ये तु पापिष्ठे शास्त्रदूषके ।
न पठेत्पिशुनानाञ्च एकाकी तु पठेद्गृहे ॥ ९५ ।

---

* पठमाना इति (क), (ख)। † प्रमुक्ता. सर्व्वसंसारान्मम कर्म्मपरायणाः। देवि क्षेत्रप्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग)। ‡ एतदर्द्धं (ग) पुस्तके नास्ति। § श्रियावृत इति (ग)। ¶ सौकरवे ममेति (क), (ख)। पाठेऽत्र एकाक्षराधिक्यम्। अन्यत्र वकारलोप आर्षः। ‖ दशापरानिति (ग)।

पठेद्ब्राह्मणमध्ये च ये च वेदविदां वराः ।
वैष्णवानाञ्च पुरतो* ये च शास्त्रगुणान्विताः ।
विशुद्धानां विनीतानां सर्व्वसंसारमोक्षणम् ॥ ८६ ॥

इति वराहपुराणे खञ्जरीटोपाख्यानं नाम
अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि लिप्यमानस्य यत्फलम् ।
सर्व्वन्ते कथयिष्यामि यथा प्राप्नोति मानवः ॥ १ ॥
गृहीत्वा गोमयभूमिं मम वेश्मोपलेपयेत् ।
न्यस्तानि तत्र यावन्ति पदानि च विलिम्पतः ।
तावद्वर्षसहस्राणि दिव्यानि दिवि मोदते ॥ २ ॥
यदि द्वादशवर्षाणि लिप्यते मम कर्म्मसु ।
जायते विपुले शुद्धे धनधान्यसमाकुले ॥ ३ ॥
दिव्यैर्नमस्कृतो देवि कुशद्वीपञ्च गच्छति ।
कुशद्वीपमनुप्राप्य सहस्राणि च जीवति ।
दश चैव तु वर्षाणां मम भक्तो महान् शुचिः ॥ ४ ॥

---

* वैष्णवानाञ्च पूता ये इति (क), (ख) ।

कुशद्वीपात्परिभ्रष्टो मम कर्म्मपरायणः।
राजा वै जायते सुभ्रु सर्व्वधर्म्मेषु निष्ठितः॥ ५॥
लेपनस्य प्रभावेण मम कर्म्मपरायणः।
भक्तौ व्यवस्थितश्चापि सर्व्वशास्त्राणि पृच्छति॥ ६॥
देवि कारयते सर्व्वं मम चायतनानि च।
कारयित्वा यथान्यायं मम लोकाय गच्छति॥ ७॥
गोमयस्य तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
गोमयन्तु समासाद्य यावल्लोकोऽनुगच्छति।
समीपे यदि वा दूरे गत्वा नयति गोमयम्॥ ८॥
यावन्ति तत्पदान्यस्य तावद्वर्षसहस्रकम्।
गोमयानयिता चैव स्वर्गलोके महीयते॥ ९॥
ततः स शाल्मले द्वीपे रमते च मुदा युतः।
एकादशसहस्राणि एकादशशतानि च॥ १०॥
शाल्मलात्तु परिभ्रष्टोराजा भवति धार्म्मिकः।
मद्भक्तश्चैव जायेत सर्व्वधर्म्मविदां वरः॥ ११॥
अथ द्वादशवर्षाणि मच्चितः सुदृढव्रतः।
वहते गोमयं सुभ्रु मम लोकाय गच्छति॥ १२॥
स्नानोपलेपने भूमे सलिलं यो ददाति च।
तस्य पुण्यं महाभागे शृणु तत्त्वेन निष्कलम्॥ १३॥
यावन्तो विन्दवस्तत्र पानीयस्य वसुन्धरे।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते॥ १४॥
स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः क्रौञ्चद्वीपञ्च गच्छति।

क्रौञ्चद्वीपात्परिभ्रष्टो राजा भवति धार्म्मिकः ।
तेनैव गुणयोगेन श्वेतद्वीपञ्च गच्छति ॥ १५ ।
सम्मार्ज्जनम्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
यां गतिम्पुरुषा यान्ति स्त्रियो वा कर्मसु स्थिताः ॥ १६ ।
शुचिर्भागवतः शुद्धो अपराधविवर्ज्जितः ।
यावन्तः पांशवो भूमेरुद्धीयन्ते तु चालिताः ।
तावद्वर्षगणान्याशु स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ।
स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः शाकद्वीपाय गच्छति ।
तत्र स्थित्वा चिरङ्कालं राजा भवति धार्म्मिकः ॥ १८ ।
ततोभुक्त्वा सर्व्वभोगान् स्थित्वा संसारसागरे ।
श्वेतद्वीपं ततो गच्छेन्मत्कर्म्मनिरतः शुचिः ॥ १९ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि शृणुष्व गदतोमम ।
गायनं ये प्रकुर्व्वन्ति मम कर्म्मपरायणाः ।
तेषां यद्यत्फलम्भूमि शृणुष्व गदतोमम* ॥ २० ।
गायमानस्य गीतस्य यावदक्षरपङ्क्तयः ।
तावद्वर्षसहस्राणि इन्द्रलोके महीयते ॥ २१ ।
रूपवान् गुणवान् सिद्धः सर्व्ववेदविदां वरः ।
नित्यम्पश्यति तत्रस्थोदेवराजं न संशयः ॥ २२ ।
मद्भक्तश्चैव जायेत इन्द्रलोकपथे स्थितः ।
सर्व्वकर्म्मगुणश्रेष्ठस्तत्रापि मम पूजकः ॥ २३ ।

---

* (ग) पुस्तके एतदर्द्धं परश्लोकश्च न स्तः ।

इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम गीतपरायणः।
नन्दनोपवने रम्ये रमन्* देवगणैः सह ॥ २४ ।
ततः स भूमौ जायेत वैष्णवैः सह संस्थितः।
गायन्मम यशो नित्यं भक्त्या परमया युतः।
मत्प्रसादात्स शुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ।

सूत उवाच।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माधवस्य यशस्विनी।
कृताञ्जलिपुटा भूयः प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ २६ ।

धरण्युवाच।

अहो गीतप्रभावो वै यस्त्वया कीर्त्तितो महान्।
के च गीतप्रभावेण सिद्धिं प्राप्ता महौजसः॥ २७ ।

वराह उवाच।

तत्रैव चाश्रमे भद्रे चाण्डालः कृतनिश्चयः†।
दूराज्जागरणे याति मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ २८ ।
गायमानश्च गीतानि संवत्सरगणान् बहून्।
श्वपाकः स गुणज्ञश्च मद्भक्तश्चैव सुन्दरि ॥ २९ ।
कौमुदस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी।
सुप्ते गते जने जाते वीणामादाय चङ्क्रमत्।
जाग्रंस्तत्र स चाण्डालोऽगृहीतो ब्रह्मरक्षसा ॥ ३० ।
अल्पप्राणः श्वपाको वै बलवान् ब्रह्मराक्षसः।

---

* रमन् इति आर्षं रममाण इति साधु। † कृत्यनिश्चय इति (क), (ख)।

दुःखशोकेन सन्तप्तो न शक्नोति विचेष्टितुम् ॥ २१ ।
तेन प्रोक्तः श्वपाकेन बलवान् ब्रह्मराक्षसः ।
किन्त्वया चेष्टितं मह्यं यस्त्वेवं परिधावसि ॥ २२ ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा तेन वै ब्रह्मरक्षसा ।
ततः प्रोवाच तं श्वादं मानुषाहारलोलुपः ॥ २३ ।
अथेह दशरात्रं मे निराहारस्य तिष्ठतः ।
विधात्रा विहितस्त्वञ्च आहारः पारणाविधौ ॥ २४ ।
अद्य त्वां भक्षयिष्यामि सवसामांसशोणितम् ।
तृप्तिं यास्यामि परमां विधात्रा विहितां मम ॥ २५ ।
ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाको गीतलालसः ।
राक्षसं छन्दयामास मम भक्त्या व्यवस्थितः ॥ २६ ।
एवमेतन्महाभाग भक्ष्योऽहं समुपागतः ।
अवश्यमेतत्कर्त्तव्यं धात्रा दत्तं यथा तव ॥ २७ ।
किन्त्वहं देवदेवस्य भक्त्या गातुञ्च जागरे ।
उद्यतस्तत्र गत्वाहमुपास्य विधिना हरिम् ।
पश्चात्खादस्व* मां रक्षो जागराद्विनिवर्त्तितम्† ॥ २८ ।
विष्णोः सन्तोषणार्थाय यतोमे व्रतमास्थितम् ।
जागरे विनिवृत्ते मां भक्षय त्वं यदीच्छसि‡ ॥ २९ ।
श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मरक्षः क्षुधार्द्दितः ।

---

* खाद खादयेति वा साधु । † विनिवर्त्तितमित्यत्र स्वार्थे णिच् । ‡ भक्षयस्व यदीच्छसीति (ग) ।

उवाच परुषं वाक्यं श्वपाकन्तदनन्तरम् ॥ ४० ।
मिथ्या किं भाषसे मूढ़ पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ।
मृत्योर्मुखमनुप्राप्य पुनर्ज्जीवति मानवः ।
रक्षसोमुखविभ्रष्टः पुनरागन्तुमिच्छसि ॥ ४१ ।
राक्षसस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालस्तमथाब्रवीत् ।
यद्यप्यहं हि चाण्डालः पूर्व्वकर्म्मविदूषितः ।
सम्प्राप्तो मानुषम्भावं विहितेनान्तरात्मना ॥ ४२ ।
शृणु मत्समयं रक्षो येनाहं पुनरागमम् ।
दूराज्जागरणङ्कृत्वा लोकस्य द्विजराक्षस ।
सत्येन पुनरेष्यामि मन्यसे यदि मुञ्च माम् ॥ ४३ ।
सत्यमूलञ्जगत्सर्व्वं लोकाः सत्ये प्रतिष्ठिताः ।
सत्येन सिद्धिम्प्राप्ता हि ऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ।
सत्येन दीयते कन्या सत्यं जल्पन्ति ब्राह्मणाः ।
सत्यं जयन्ति राजानस्त्रीण्येतान्यब्रुवन्नृतम् ॥ ४५ ।
सत्येन गम्यते स्वर्गो मोक्षः सत्येन चाप्यते ।
सत्येन तपते सूर्य्यः सोमः सत्येन रज्यते ॥ ४६ ।
षष्ठ्यष्टमीममावास्यामुभे पक्षे चतुर्द्दशी ।
अस्नातानाङ्गतिङ्गच्छे यद्यहं नागमे* पुनः ॥ ४७ ।
गुरुपत्नीं राजपत्नीं योऽभिगच्छति मोहितः ।
ताङ्गतिं सम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४८ ।

---

* गच्छे इत्यार्षं गच्छेयमिति साधु। नागमे इत्यार्षं नागच्छेयमिति साधु। एवं परत्र।

याजकानाञ्च ये लोका ये च मिथ्याभिभाषिणाम् ।
ताङ्गतिं सम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४९ ।
ब्रह्मघ्ने च सुरापे वा स्तेने भग्नव्रते तथा ।
तेषां गतिम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ५० ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा तुष्टो ब्राह्मणराक्षसः ।
उवाच मधुरं वाक्यं गच्छ शीघ्रं नमोऽस्तु ते ॥ ५१ ।
ब्रह्मराक्षसमुक्ता तु श्वपाकः कृतनिश्चयः ।
पुनर्गायति मह्यं वै मम भक्तो व्यवस्थितः ॥ ५२ ।
अथ प्रभाते विमले गीते नृत्ये च जागरे ।
नमो नारायणायेति श्वपाकः परिवर्त्तते ॥ ५३ ।
ततस्त्वरितमागत्य पुमांस्तस्याग्रतः स्थितः ।
उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालकृतनिश्चयम् ॥ ५४ ।
क्व यासि त्वरितः साधो न च त्वं गन्तुमर्हसि ।
जानन् कौणपपतिन्तञ्च न त्वं मर्त्तुमिहार्हसि ॥ ५५ ।
पुरुषस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालः पुनरब्रवीत् ।
समयोमे कृतः पूर्व्वं राक्षसेन हि भक्षता ।
तेन तत्र गमिष्यामि सत्यं च परिपालयन् ॥ ५६ ।
ततः स पद्मपत्राक्षः श्वपाकम्प्रत्युवाच ह ।
मधुराङ्गिरमादाय विहितेनान्तरात्मना ॥ ५७ ।
मा गच्छ तत्र चाण्डाल यत्रासौ पापराक्षसः ।
जीवितार्थाय सत्यस्य न दोषः परिहापनात् ॥ ५८ ।
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा श्वपाकः शंसितव्रतः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मरणे कृतनिश्चयः॥ ५९।
नाहमेवं करिष्यामि यस्मात्त्वं परिभाषसे।
न चाहं नाशये सत्यमेतन्मे निश्चितं व्रतम्॥ ६०।
सत्यमूलं जगत्सर्व्वं कुलं सत्ये प्रतिष्ठितम्।
सत्यमेव परोधर्म्म आत्मा सत्ये प्रतिष्ठितः॥ ६१।
न चैवाहं तदुत्सृज्य असत्यः स्यां कदाचन।
नाहं मिथ्या चरिष्यामि गच्छ तात नमोऽस्तु ते॥ ६२।
एवमुक्त्वा श्वपाकोऽपि नित्यं सत्यव्रते स्थितः।
राक्षसं समनुप्राप्तस्तमुवाचाथ पूजयन्॥ ६३।
आगतोऽस्मि महाभाग मा विलम्बय भक्षय।
त्वत्प्रसादादहं गन्ता वैष्णवं स्थानमुत्तमम्॥ ६४।
एतानि मम गात्राणि भक्षयस्व यथेष्टतः*।
पिबोष्णं रुधिरं मह्यं† पीड़ितोऽसि क्षुधा भृशम्।
तर्पयस्व स्वमात्मानं कुरुष्व मम वै हितम्॥ ६५।
श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ततः स ब्रह्मराक्षसः।
उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकन्तदनन्तरम्॥ ६६।
साधु तुष्टोऽस्म्यहं वत्स सत्यं धर्म्मञ्च पालितम्।
चण्डालस्याविधिज्ञस्य यस्य ते मतिरीदृशी॥ ६७।
ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः सत्यसङ्गरः।
उवाच मधुरं वाक्यं ब्रह्मराक्षसमेव तु॥ ६८।

---

* यथेच्छितमिति (ग)। † ममेत्यत्र मह्यमिति आर्षम्।

यद्यप्यहं वै चाण्डालः सर्व्वकर्म्मविवर्ज्जितः* ।
तथापि सत्यं वक्तव्यं ब्रह्मराक्षस नित्यशः ॥ ६९ ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षो भयानकम् ।
उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकं संशितव्रतम् ॥ ७० ।
यत्त्वया गीयते रात्रौ विष्णोर्जागरणम्प्रति ।
फलङ्गीतस्य मे देहि यदीच्छेर्जीवितं स्वकम् ।
ततो मोक्ष्यामि कल्याण भक्षयामि न भीषणः† ॥ ७१ ।
ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः प्रत्युवाच ह ।
मनोऽज्ञातमिदं वाक्यं ब्रह्मरक्षो निभाषसे ।
भक्षयामीति चोक्त्वा मां गीतपुण्यं किमिच्छसि ॥ ७२ ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षोऽब्रवीत्पुनः ।
एकयामीयं मे देहि पुण्यङ्गीतस्य वै परम् ।
ततोमोक्ष्यसि भक्ष्येण सङ्गतः पुत्त्रदारकैः ॥ ७३ ।
श्रुत्वा राक्षसवाक्यानि चाण्डालोगीतलोभितः ।
उवाच मधुरं वाक्यं राक्षसङ्कृतनिश्चयः ॥ ७४ ।
न गायनफलन्दद्मि ब्रह्मरक्षस्तवेप्सितम् ।
भक्षयस्व यथान्यायं रुधिरं पिव चेप्सितम् ॥ ७५ ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा राक्षसः पुनरब्रवीत् ।
एकगीतस्य मे देहि यत्त्वया विष्णुसंसदि ।
एतेन तारितोऽस्मीति तव गीतफलेन वै ॥ ७६ ।

---

* पाककर्म्मवहिष्कृत इति (ग) । † सशीर्षेण इति (क), (ख) ।

श्रुत्वा वाक्यानि चाण्डालो राक्षसस्य निवारयन् ।
उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालो विस्मयान्वितः ॥ ७७ ।
किन्त्वया विकृतं कर्म्म तद्ब्रूहि मम राक्षस ।
कर्म्मणो यस्य दोषेण राक्षसत्वं समागतः ॥ ७८ ।
श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षोमहायशाः ।
उवाच मधुरं वाक्यं दुःखसन्तप्तमानसः ॥ ७९ ।
नाम्ना वै सोमशर्म्माहं चरको ब्रह्मयोनिजः ।
सूत्रमन्त्रपरिभ्रष्टो यज्ञकर्म्मसु निष्ठितः ॥ ८० ।
ततोऽहं याजयाम्यन्यान् लोभमोहप्रपीड़ितः ।
प्रवर्त्तमाने यज्ञे तु कदाचिद्दै वयोगतः ।
उदरे जातशूलोऽहं तेन पञ्चत्वमागतः ॥ ८१ ।
अथ पञ्चमहारात्रे ह्यसमाप्ते क्रतौ तथा ।
अस्य यज्ञस्य दोषेण मातङ्ग* शृणु मे वचः ।
राक्षसत्वमनुप्राप्तस्तेन दुष्टेन कर्म्मणा ॥ ८२ ।
मन्त्रहीनं मया तत्र स्वरहीनञ्च तत्कृतम् ।
सूत्रहीनं तथा तत्र प्राग्वंशादि कृतं मया ॥ ८३ ।
परिमाणञ्च रूपञ्च मया तत्रोपलक्षितम् ।
कृतस्य तस्य दोषेण योनिम्प्राप्तोऽस्मि राक्षसीम् ॥ ८४ ।
स्वगीतफलदानेन निस्तारयितुमर्हसि ।
मोचयस्वाधमं पापाद्विष्णुगीतेन सत्वरम् ॥ ८५ ।

---

* मतङ्ग इति (ग) ।

ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः संशितव्रतः ।
बाढ़मित्येव तं वाक्यं राक्षसम्प्राब्रवीत्तदा ॥ ८६ ।
एतस्य मम गीतस्य सुस्वरस्य फलन्तु यत् ।
ददामि राक्षस त्वञ्चेन्मुच्यसे शुद्धमानसः ॥ ८७ ।
यस्तु गायति संयुक्तं गीतकं विष्णुसन्निधौ ।
स तारयति दुर्गाणीत्युक्त्वा तद्दत्तवान्फलम् ॥ ८८ ।
एवं तस्मात्फलम्प्राप्य श्वपाकाद्राक्षसस्तदा ।
जातः सुविमलो भद्रे शरदीव यथा शशी ॥ ८९ ।
श्वपाकश्चापि सुश्रोणि मम चैवोपगायकः ।
कृत्वा सुविपुलं कर्म्म स ब्रह्मत्वमुपागतः ॥ ९० ।
एतद्गीतफलन्देवि प्राप्नोति मनुजो भुवि ।
मह्यञ्जागरतो भद्रे गीयमानं मनस्विनि ॥ ९१ ।
यस्तु गायति सुश्रोणि कौमुदीं द्वादशीं प्रति ।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ९२ ।
यस्तु गायति गीतानि मम जागरणे सदा ।
सर्व्वसङ्गात्प्रमुक्तो वै मम लोकाय गच्छति ॥ ९३ ।
एतत्ते कथितन्देवि गायनस्य फलं महत् ।
यस्य गीतस्य शब्देन तरेत्संसारसागरम् ॥ ९४ ।
वादित्रस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
प्राप्तवान्मानुषो येन देवेभ्यः सबलां* स्वयम् ॥ ९५ ।

---

* समतामिति (ग) ।

शम्याताल प्रयोगेण सन्निपातेन वा पुनः ।
नववर्षसहस्राणि नववर्षशतानि च ।
कुवेरभवनङ्गत्वा मोदते वै यदृच्छया ॥ ९६ ।
कुवेरभवनाद्भ्रष्टः स्वच्छन्दगमनालयः ।
शम्यादिताल सम्पातैर्मम लोकाय गच्छति ॥ ९७ ।
नृत्यमानस्य* वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
मानवो येन गच्छेतं† छित्त्वा संसारबन्धनम् ॥ ९८ ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि च ।
पुष्करद्वीपमासाद्य स्वच्छन्दगमनालयः ।
फलम्प्राप्नोति सुश्रोणि मम कर्म्मपरायणः ॥ ९९ ।
रूपवान्गुणवान् शूरः शीलवान् सत्पथे स्थितः ।
मद्भक्तश्चैव जायेत संसारपरिमोचितः ॥ १०० ।
यस्तु जागरते नित्यं गीतवाद्येन नर्त्तकः ।
जम्बुद्वीपं समासाद्य राजराजस्तु जायते ॥ १०१ ।
सर्व्वकर्म्मसमायुक्तो रचिता वै महीपतिः ।
मद्भक्तश्चैव जायेत मम कर्म्मपरायणः ॥ १०२ ।
उपहार्य्याणि पुष्पाणि मम कर्म्मपरायणः ।
यो मामुपानयेद्भूमे मम कर्म्मपथे स्थितः ॥ १०३ ।
पुष्पाणि तत्र यावन्ति मम मूर्द्धनि धारयेत् ।
स कृत्वा पुष्कलङ्कर्म्म मम लोकाय गच्छति ॥ १०४ ।

---

* नृत्यत इति साधु । † गच्छेदिति साधु ।

एतत्ते कथितन्देवि भक्तानान्तु महौजसाम् ।
मम भक्तसुखार्थाय सर्व्वसंसारमोचणम् ॥ १०५ ।
य एतत्पठति* भूमि काल्यमुत्थाय मानवः ।
स तु तारयति† जन्तुर्दश पूर्व्वान्दशापरान् ॥ १०६ ।
न पठेन्मूर्खमध्ये तु पिशुनानां पुरो न च ।
पठेद्भागवतानाञ्च मध्ये मुक्तिरतात्मनाम् ॥ १०७ ।
अश्रद्दधाने क्रूरे वा न पठेद्देवले तथा ।
यदीच्छेत्सिद्धिकल्याणं मङ्गलञ्च मम प्रियम् ॥ १०८ ।
धर्म्माणां परमं धर्म्मं क्रियाणाम्परमा क्रिया ।
मा पठेच्छास्त्रदूषाय अध्यायं वा कदाचन ।
यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोके महीयते ॥ १०९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे सौकरे चाण्डालब्रह्मराचससंवादे सौकरमाहात्म्यं नाम ऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतानि देवस्थानानि त्वया प्रोक्तानि यान्युत ।
कस्मिंस्तिष्ठसि नित्यन्त्वं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ १ ।
किञ्च ते परमं स्थानं यत्र मूर्त्त्याकृतिर्भवान् ।

---

* पठतीति साधु । † तारयतीति साधु ।

कस्मिन्स्थाने कृतङ्कर्म्म येन यात्युत्तमां गतिम् ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि भक्तानां भक्तवत्सले ।
येषु स्थानेषु तिष्ठामि कथ्यमानानिमान्* शृणु ॥ ३ ।
तव कोकामुखं नाम यन्मया पूर्व्वभाषितम् ।
वद्रीति च विख्यातं गिरिराजशिलातलम् ॥ ४ ।
स्थानं लोहार्गलं नाम म्लेच्छराजसमाश्रितम् ।
चणञ्चापि न मुञ्चामि एवमेतन्न संशयः ॥ ५ ।
सचैत्यं पश्य मे स्थानं जगदेतच्चराचरम् ।
सर्व्वत्राहं वरारोहे न मन्नूनं हि जानते ॥ ६ ।
ये तु जानन्ति मां देवि गुह्यां कामगतिं मम ।
शीघ्रङ्कोकामुखं यान्तु मम कर्म्मपरायणाः ॥ ७ ।
ततो देववचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय निर्वृतेनान्तरात्मना† ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

सर्व्वतो लोकनाथेश परङ्कौतूहलं हि मे ।
कथङ्कोकामुखं श्रेष्ठं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

नास्ति कोकामुखात्क्षेत्रं श्रेष्ठङ्कोकामुखाच्छुचि‡ ।
नास्ति कोकामुखात्स्थानं नास्ति कोकामुखात्प्रियम् ॥ १० ।

---

* स्थानस्य क्लीवत्वात्कथ्यमानानीमानीति युक्तम् । † निभृतेनान्तरात्मनेति (ग) । ‡चिदिति (ग) ।

यस्तु कोकामुखङ्गत्वा न भूयोविनिवर्त्तते ।
कर्म्माणि तत्र कुर्व्वीत यद्भवति चात्मनि ॥ ११ ।
यानि यानि च चेत्राणि त्वया पृष्टं वसुन्धरे* ।
कोकामुखसमं स्थानं न भूतं न भविष्यति ॥ १२ ।
मम सा परमा मूर्त्तिर्या न जानन्ति गोपिताम् ।
स्थितङ्कोकामुखं नाम एतत्ते कथितं मया ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

देव देव महादेव भक्तानामभयप्रद ।
यानि गुह्यानि सन्त्यत्र कोकायां वक्तुमर्हसि ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मात्त्वम्परिपृच्छसि ।
तस्मिन् कोकामुखं रम्यं कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ १५ ।
जलविन्दुरिति ख्याता†त्पर्व्वतात्पत्तनाद्भुवि ।
तत्तु गुह्यमति देवि कृत्वा कर्म्म महौजसम् ।
सर्व्वसङ्गान्परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ १६ ।
विष्णुधारेति विख्याता कोकायां मम मण्डले ।
पर्व्वतात्पतिता भूमौ धारा मुसलसन्निभा ॥ १७ ।
अहोरात्रोषितो भूत्वा स्नायात्तत्र प्रयत्नतः ।
अग्निष्टोमसहस्राणां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ १८ ।
न मुह्यति स कर्त्तव्ये फलम्प्राप्नोति चोत्तमम् ।

---

* त्वया पृष्टानि सुन्दरीति साधु । † जलविन्दुरिति विख्यातादिति (क), (ख) ।

जायते विपुले शुद्धे मम मार्गानुसारिणि । १८ ।
तत्राथ मुञ्चते प्राणान्विष्णुधारां समाश्रितः ।
पश्यते परमां मूर्त्तिमेतां मम न संशयः ॥ २० ।
तत्र विष्णुपदं नाम स्थानङ्कोकामुखाश्रितम् ।
एतत्कश्चिन्न जानाति धरे वाराहसंश्रितम् ॥ २१ ।
तस्मिन् कृतोदको देवि रात्रावुपोषितो नरः ।
क्रौञ्चद्वीपे प्रजायेत मम भक्तिपरायणः ॥ २२ ।
तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यस्थाने परे मम ।
सर्व्वसङ्गान् परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ २३ ।
अस्ति विष्णुसरोनाम यत्त्वया सह क्रीड़ितम्* ।
यत्र दंष्ट्राप्रहारेण चाहृतासि वसुन्धरे ॥ २४ ।
तत्र स्नानन्तु कुर्व्वीत प्रातःकाले वसुन्धरे ।
सर्व्वपापविशुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ।
सोमतीर्थमिति ख्यातङ्कोकायां मम मण्डले ।
यत्र पञ्चशिलाभूमिर्विष्णुनाम्ना तथाङ्किता ॥ २६ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
गोमेदे जायते द्वीपे मम मार्गानुसारकः ॥ २७ ।
तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यक्षेत्रे परे मम ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः शुद्धात्मा मां स पश्यति ॥ २८ ।
तुङ्गकूटेति विख्यातं कोकायां मम मण्डले ।

---

* यत्र त्वया सह क्रीड़ितमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठः, तत्र तु छन्दोदोषः ।

धाराः पतन्ति चत्वारः पर्व्वतादुच्चसंश्रिताः ॥ २९ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
कुशद्वीपं समासाद्य मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३० ।
अनित्यमाश्रमं नाम श्रेत्रकर्म्मसुखावहम् ।
देवापि* यं न जानन्ति किम्पुनर्म्मनुजादयः ॥ ३१ ।
तत्र स्नात्वा वरारोहे अहोरात्रोषितो नरः ।
जायते पुष्करद्वीपे मम कर्म्मपरायणः ॥ ३२ ।
अथ तत्र मृतोभूमे पुण्यक्षेत्रे महाशुचिः ।
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तोमम लोकाय गच्छति ॥ ३३ ।
अस्त्यत्राग्निसरो नाम परङ्गुह्यं मम स्थितम् ।
पञ्च धाराः पतन्त्यत्र गिरिकुञ्जसमाश्रिताः ॥ ३४ ।
तत्र चापि कृतस्नानः पञ्चरात्रोषितोनरः ।
कुशद्वीपे च जायेत मम कर्म्मपरायणः ॥ ३५ ।
तत्राऽथ मुञ्चते† प्राणान्कृत्वा कर्म्म महौजसम् ।
कुशद्वीपात्परिभ्रष्टो ब्रह्मलोकञ्च गच्छति ॥ ३६ ।
अस्ति ब्रह्मसरोनाम गुह्यक्षेत्रं परं मम ।
यत्र धारा पतत्येका पुण्या भूमि शिलातले ॥ ३७ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत पञ्चरात्रोषितो नरः ।
वसते सूर्य्यलोकेषु मम मार्गानुसारकः ॥ ३८ ।
अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् सूर्य्यधारां समाश्रितः ।

---

* देवा अपीति साधु । † मुञ्चतीति साधु, एवं परत्रापि ।

सूर्य्यलोकमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ३९ ।
अस्ति धेनुवटं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।
एका धारा पतत्यत्र देवि पूर्णा शिलोच्चयात्* ॥ ४० ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत एकमेकं दिनन्तथा ।
सप्तरात्रोषितोभूत्वा मम कर्म्मसमाश्रितः ॥ ४१ ।
स्नात्वा सप्तसमुद्रेषु लब्धसंज्ञः समाहितः ।
विहरेत्सप्तद्वीपेषु मम कर्म्मपरायणः ॥ ४२ ।
तत्राथ मुञ्चते प्राणान्मम भक्तिसमन्वितः ।
सप्तद्वीपमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ४३ ।
अस्ति धर्म्मोद्भवं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
गिरिकुञ्जात्पतत्येका धारा भूमितले शुभा ॥ ४४ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत एकरात्रोषितो नरः ।
स वैश्योजायते शूद्रो मम कर्म्मपरायणः ॥ ४५ ।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् गुह्ये देवि शिलोच्चये ।
साङ्ख्ययज्ञं सदच्छिद्यं भुक्त्वा मां† प्रतिपद्यते ॥ ४६ ।
अस्ति कोटिवटं नाम क्षेत्रं गुह्यम्परं मम ।
एका धारा पतत्यत्र वटमूलमुपाश्रिता ॥ ४७ ।
तत्र स्नानन्तु कुरुते रात्रावुपोषितो नरः ।
यावन्ति वटपत्राणि तस्मिन् शृङ्गे परे मम ।
तावद्वर्षसहस्राणि रूपसम्पत्समन्वितः ।

---

* पूर्णशिलोच्चयादिति (ग)। † भक्तोमामिति (क), (ख)।

तिष्ठति* तु वरारोहे मम मार्गानुसारिणि ॥ ४८।४९ ।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
अग्निवर्णस्ततोभूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।
पापप्रमोचनं नाम गुह्यमस्मिन् परं मम ।
पतत्येकतमा धारा स्थूला कुम्भसमा ततः ॥ ५१ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानमहोरात्रोषितो नरः ।
जायते च चतुर्वेदी मम कर्म्मपरायणः ॥ ५२ ।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कौशिकीमाश्रितो नदीम् ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
मोदते वासवे लोके मम मार्गानुसारिणि ॥ ५३ ।
तत्राथ मुञ्चति प्राणान्मम कर्म्मपरायणः ।
वासवं लोकमुत्सृज्य मम लोकञ्च† गच्छति ॥ ५४ ।
यमव्यसनकं नाम गुह्यमस्ति परं मम ।
स्रोतोवहति तत्रैकङ्कौशिकीमाश्रितं नदीम् ॥ ५५ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
न स गच्छति दुर्गाणि यमस्य व्यसनं महत् ॥ ५६ ।
अथ तत्र त्यजेत्प्राणान्मम कर्म्मपरायणः ।
विशुद्धोमुक्तपापोऽसौ मम लोकाय गच्छति ॥ ५७ ।
मातङ्गं नाम विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
स्रोतोवहति तत्रैव आश्रितङ्कौशिकीं नदीम् ॥ ५८ ।

---

* तिष्ठतीति साधु । † मम लोकन्त्विति (ग) ।

स्नानङ्कुर्व्वन्ति ये तत्र एकरात्रोषितो नरः।
भेदङ्किम्पुरुषम्प्राप्य जायते नाऽत्र संशयः।
विद्वान् शुचिश्च जायेत मम कर्म्मानुसारकः* ॥ ५८।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् गुह्ये देवि परे मम।
मुक्ता किम्पुरुषम्भेदं मम लोकञ्च गच्छति ॥ ६०।
अस्ति वज्रभवं नाम गुह्ये तस्मिन् परं मम।
स्रोतोवहति तत्रैकमाश्रितङ्कौशिकीं नदीम् ॥ ६१।
स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोषितो नरः।
जायते शक्रलोके तु मम कर्म्मानुसारकः ॥ ६२।
शरीरचक्रसङ्घाते वज्रहस्तः स्वरूपकः।
तत्र स्नानप्रभावेण जायते नात्र संशयः ॥ ६३।
अथाऽत्र मुच्यते प्राणान्मम चिन्तनतत्परः।
शक्रलोकमतिक्रम्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ६४।
तत्र त्रिक्रोशमात्रेण गुह्यं क्षेत्रम्परं मम।
शक्ररुद्रेति† विख्यातं तस्मिन् कोकाशिलातले ॥ ६५।
स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रोपोषितो नरः।
जम्बूद्वीपे प्रजायेत जम्बूर्यत्र प्रतिष्ठिता।
जम्बूद्वीपं परित्यज्य जायते मम पार्श्वगः ॥ ६६।
अस्ति चान्यन्महद्भद्रे क्षेत्रे गुह्ये विशेषितम्।
मनुजा येन गच्छन्ति मुक्ता संसारसागरम् ॥ ६७।

* सारतः इति (क), (ख)। † शक्ररुद्र इति साधु।

दंष्ट्राङ्कुरेति* विख्यातं यत्र कोका विनिःसृता ।
एतद्गुह्यं न जानन्ति यतोमुच्यन्ति जन्तवः ॥ ६८ ।
कृतोदकस्तत्र भद्रे अहोरात्रोषितो नरः ।
जायते शाल्मलिद्वीपे मम कर्म्मानुसारिणि ॥ ६९ ।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मसु निष्ठितः ।
शाल्मलिद्वीपमुत्सृज्य मम पार्श्वे स तिष्ठति ॥ ७० ।
तस्मिन्क्षेत्रे महागुह्ये परमस्ति फलोदयम् ।
विष्णुतीर्थमिति ख्यातं मम भक्तसुखावहम् ॥ ७१ ।
ततः पर्व्वतमध्यात्तु कोकायाम्पतति† जलम् ।
त्रिस्रोतसं महाभागे सर्व्वसंसारमोक्षणम् ॥ ७२ ।
तस्मिन् कृतोदकोभूमि छित्त्वा संसारबन्धनम् ।
वायोः स भवनम्प्राप्य वायुभूतस्तु तिष्ठति ॥ ७३ ।
तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मसु निष्ठितः ।
वायुलोकमतिक्रम्य मम लोकं स गच्छति ॥ ७४ ।
अस्ति तत्र वरं स्थानं सङ्गमङ्कोशिकोकयोः ।
सर्व्वकामिकेति विख्याता‡ शिला तिष्ठति चोत्तरे ॥ ७५ ।
तत्र यः कुरुते स्नानमहोरात्रोषितोनरः ।
विस्तीर्णे जायते वंशे जातिं स्मरति चात्मनः ॥ ७६ ।
स्वर्गे वा यदि वा भूमौ यं यङ्कामयते नरः ।
तं तं प्राप्नोति वै कामं स्नातमात्रः शिलातले । ७७ ।

---

* दंष्ट्राङ्कुरमिति साधु । † पततीति साधु । ‡ सर्व्वे कामिकेति (क), (ख) । चरणेऽत्र छन्दोदोषः ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मण्यवस्थितः।
सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकं स गच्छति॥ ७८।
अस्ति मत्स्यशिला नाम गुह्यङ्कोकामुखे वरम्।
धाराः पतन्ति तिस्रो वै कौशिकीमाश्रिता नदीम्॥ ७९।
तत्र च स्नायमानस्तु* यदि मत्स्यं प्रपश्यति।
ततोजानाम्यहं देवि प्राप्तोनारायणः स्वयम्॥ ८०।
तत्र मत्स्यं पुनर्दृष्ट्वा व्रजमानस्तु† सुन्दरि।
दद्यादर्घ्यं ततो भद्रे मधुलाजसमन्वितम्॥ ८१।
यस्तत्र कुरुते स्नानं देवि गुह्ये ततः परे।
तिष्ठते‡ पद्मपत्रे तु सोत्तरे मेरुसंश्रिते॥ ८२।
अथ संप्राप्य मुच्येत मत्स्यं गुह्यम्परं मम।
मेरुशृङ्गं समुल्लङ्घ्य मम लोकाय गच्छति॥ ८३।
पञ्चयोजनविस्तारं चेत्रङ्कोकामुखं मम।
यस्त्वेतत्तु विजानाति न स पापेन लिप्यते॥ ८४।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे।
तस्मिन् कोकामुखे रम्ये तिष्ठामि दक्षिणामुखः॥ ८५।
शिलाचन्दनसङ्काशं देवानामपि दुर्लभम्।
वराहरूपमादाय तिष्ठामि पुरुषाकृतिः॥ ८६।
वामोन्नतमुखङ्कृत्वा वामदंष्ट्रासमुन्नतम्।
पश्यामि च जगत्सर्व्वं ये च भक्ता मम प्रियाः॥ ८७।

---

* स्नांस्तु इति साधु। † स्नायमानन्तु इति (ग)। ‡ तिष्ठतीति साधु।

ये च मां स्मरति* भूमे पुरुषा मुक्तकिल्बिषाः ।
तत्र कुर्व्वन्ति कर्म्माणि शुद्धाः संसारमोक्षणे ॥ ८८ ।
यदि कोकामुखङ्गच्छेत्कदाचित्कालपर्य्यये ।
मा ततो विनिवर्त्तेत यदीच्छेन्मम साम्यताम् ॥ ८९ ।
गुह्यानां परमङ्गुह्यमेतत्स्थानं परं महत् ।
सिद्धानाम्परमा सिद्धिर्गुह्यङ्कोकामुखम्परम् ॥ ९० ।
न च सांख्येन योगेन सिद्धिं यान्ति महत्पराम्† ।
याति कोकामुखङ्गत्वा रहस्यङ्कथितं मया ॥ ९१ ।
एवं श्रेष्ठं महाभागे यत्त्वया परिपृच्छितम्‡ ।
कथनङ्कथितं सर्व्वङ्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ९२ ।
य एतत्कथितभूमे कोकामुखमनुत्तमम् ।
तारिताः पितरस्तेन दश पूर्व्वास्तथा पराः ॥ ९३ ।
मृतो वा तत्र जायेत शुद्धे भागवते कुले ।
अनन्यमानसो भूत्वा मम मार्गप्रदर्शकः ॥ ९४ ।
यश्चेदं शृणुयान्नित्यङ्कल्य उत्थाय मानवः ।
सप्तपञ्चशतं जन्म मम भक्तश्च जायते ॥ ९५ ।
य एतत्पठते नित्यङ्कोकाख्यानन्तथोषसि ।
गच्छते परमं स्थानमेवमेतन्न संशयः ॥ ९६ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कोकामुखमाहात्म्यवर्णनं नाम
चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* स्मरन्तीति साधु । † महापरामिति साधु । ‡ परिपृष्टमिति साधु ।

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

तस्मिन्हिमवतः पृष्ठे परं गुह्यमतः* शृणु ।
बदरीति च विख्याता देवानामपि दुर्लभा ॥ १ ।
न तत्प्राप्नोति मनुजः कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
प्राप्नुवन्ति च भक्ता ये बदरीं विश्वतारिणीम् ॥ २ ।
दुर्लभं तन्मम क्षेत्रं हिमकूटशिलातले ।
यस्तत्प्राप्नोति हि क्षेत्रङ्कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३ ।
ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातमास्ते† तत्र शिलोच्चये ।
हिमसंस्थं तथात्मानङ्कृत्वा तिष्ठामि माधवि ॥ ४ ।
स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।
मुञ्चेत्प्राणांस्तत्र यदि व्रतनिष्ठोजितेन्द्रियः ।
सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ६ ।
अग्निसत्यपदं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
शृङ्गत्रयात्पतन्त्यत्र धारा मुसलसन्निभाः ॥ ७ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
सत्यवादी भवेद्यो मम कर्म्मपरायणः ॥ ८ ।
यस्तत्र मुञ्चते प्राणान्यदि कृत्वा जलाशयम् ।

---

* गुह्यतमं शृणु इति (ग) । † ख्यातं तत्रेति (ग) ।

सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोके स मोदते ॥ ९ ।
इन्द्रलोकमिति ख्यातं वदर्य्याञ्च ममाश्रमम् ।
तत्राहन्देवि शक्रेण निष्कलम्परितोषितः ॥ १० ।
तत्र चैव तु शृङ्गेभ्यः स्थूलधारा पतत्युनः ।
स्थूले शिलातले तत्र मम धर्म्मो व्यवस्थितः ॥
स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोषितो नरः ।
सत्यवादी शुचिर्भूत्वा सत्यलोके महीयते ॥ ११।१२ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा चानाशकं व्रतम् ।
सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोकेषु तिष्ठति ॥ १३ ।
अस्ति पञ्चशिखं* नाम वदर्य्यामाश्रमम्पति ।
यत्र धाराः पतन्त्यत्र पञ्चशृङ्गसमाश्रिताः ॥ १४ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चस्रोतसि मानवः ।
अश्वमेधफलम्प्राप्य दैवतैः सह मोदते ॥ १५ ।
यद्यत्र मुञ्चते† प्राणान् कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
स्वर्गलोकमतिक्रम्य मम लोके महीयते ॥ १६ ।
चतुःस्रोतमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
धाराः पतन्ति चत्वारि चतुरो‡ दिशमाश्रिताः ॥ १७ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
मोदते नाकपृष्ठे तु मम भक्तश्च§ जायते ॥ १८ ।

---

* पञ्चशिखा नामेति (क) । † मुञ्चतीति साधु, एवमन्यत्र । ‡ धारादिक्शब्दयोः स्त्रीलिङ्गत्वात् चत्वारि चतुर इति आर्षं, चतस्र इति साधु । § भक्तश्चेति (ग) ।

अथ प्राणान् परित्यज्य कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
नाकपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १९ ।
वेदधारमिति* ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
यत्र ब्रह्ममुखाद्भ्रष्टा वेदाश्चत्वार एव च ॥ २० ।
तत्रैव हिमवत्पृष्ठे चतुःशृङ्गाद्बृहत्तराः ।
धाराः पतन्ति चत्वारि विषमाश्च शिलोच्चये ॥ २१ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं चतूरात्रोषितो नरः ।
चतुर्णामपि देवानाङ्ग्रहणे कारणम्भवेत् ॥ २२ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मपथे स्थितः ।
देवलोकमतिक्रम्य मम लोके प्रतिष्ठते ॥ २३ ।
द्वादशादित्यकुण्डेति† तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
यत्र ते द्वादशादित्या देवि संस्थापिता मया ॥ २४ ।
तत्र पर्व्वतशृङ्गे तु स्थूलमूले शिलातले ।
द्वादशा पतते‡धारा मम कर्म्म सुखावहाः ॥ २५ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं यां काञ्चिद्द्वादशीं प्रति ।
यत्र ते द्वादशादित्यास्तत्र गच्छेन्न संशयः ॥ २६ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मणि संस्थितः ।
समतिक्रम्य चादित्यान्मम लोके महीयते ॥ २७ ।
लोकपालमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
तत्र ते लोकपालास्तु मया संस्थापिताः पुरा ॥ २८ ।

---

* वेदधारा इतीति (ग) । † कुण्डमिति साधु । ‡ पतन्तीति साधु ।

तत्र पर्व्वतमध्ये तु स्थलकुण्डं हृदन्मम ।
भित्त्वा पर्व्वतमुद्गीर्णं* यत्र सोमसमुद्भवः ॥ २९ ।
तत्र स्नानन्तु कुर्व्वीत ज्येष्ठमासस्य द्वादशीम् ।
मोदते लोकपालेषु मम भक्तश्च जायते ॥ ३० ।
अथात्र मुञ्चति प्राणान्मम कर्म्मसु तत्परः ।
लोकपालानतिक्रम्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ३१ ।
अस्ति मेरोर्वरं नाम तस्मिन् गुह्यम्परं मम ।
तत्र स्थितेन भूमि तु मेरुः संस्थापितः स्वयम् ॥ ३२ ।
धारास्तिस्रः पतन्त्यत्र सुवर्णसदृशप्रभाः ।
पतेत्तु तज्जलम्भूमौ† व्यक्तिं नैवोपलभ्यते‡ ॥ ३३ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानन्त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
मोदते मेरुशृङ्गेषु मम भक्तश्च§ जायते ॥ ३४ ।
अथ तत्र मृतो देवि तस्मिन् गुह्ये परे मम ।
मेरुपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३५ ।
मानसोद्भेदमिति च तत्रान्यत्तीर्थमुत्तमम् ।
पृथ्वीमुद्भिद्य मध्ये तु जलङ्गच्छति सत्वरम् ॥ ३६ ।
देवाप्येतं¶ न जानन्ति तं देशं तत्र संस्थितम् ।
मानुषा हि विजानन्ति भूम्यां पतति तज्जलम् ॥ ३७ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानमहोरात्रोषितो नरः ।

---

* भित्त्वा पर्व्वतमुद्गार इति (ग) । † पतितं तज्जलमित्येवं कृते साधु स्यात् ।
‡ व्यक्तिर्नैवोपलभ्यते इति बहुषु पाठः । § मम भक्तिश्चेति (ग) । ¶ देवा अपीति साधु ।

मोदते मानसे दिव्ये मम भक्तश्च जायते ॥ ३८ ।
अस्ति पञ्चशिरं नाम तस्मिन्गुह्यं परं मम ।
ब्रह्मणा छिद्यते यत्र शिरश्चैव महाद्युति ॥ ३९ ।
तत्र वै पञ्च कुण्डानि स्थूलशीर्षशिलोच्चये ।
पञ्चात्र शिरसः* स्थाने बहुधारासमन्विताः ॥ ४० ।
यत्र तन्मध्यमं कुण्डं छिन्नमेव स्वयम्भुवा ।
तत्र रक्तजला भूमिर्दृश्यते धारसङ्कुला । ४१ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
मोदते ब्रह्मलोकस्थो मम भक्तश्च जायते ॥ ४२ ।
तथात्र मुच्यते प्राणान्गुह्ये पञ्चशिरे मम ।
जलचान्द्रायणङ्कृत्वा† मम कर्म्मसु निष्ठितः ॥ ४३ ।
बुद्धिमान्मतिमांश्चैव रागमोहविवर्जितः ।
ब्रह्मलोकमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४४ ।
अस्ति सोमाभिषेकेति‡ तीर्थमन्यत्परं मम ।
राजत्वे ब्राह्मणानान्तु मया सोमोऽभिषेचितः§ ॥ ४५ ।
तत्राहं तोषितस्तेन अत्रिपुत्रेण माधवि ।
नवपञ्चककोट्यन्तु¶ कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
प्राप्तश्च परमां सिद्धिं मत्प्रसादाद्वसुन्धरे ॥ ४६ ।
तदायत्तं जगत्सर्व्वं व्रीहयः परमौषधीः‖ ।

---

* शिरसामिति (ग)। † जलं चान्द्रायणमिति (ग)। ‡ सोमाभिषेकमिति साधु।
§ अभिषेचित इति स्वार्थे णिच्। ¶ नवपञ्चककोटीस्तु, नवपञ्चककोटिं तु वा साधु।
‖ औषध्यः औषधय इति वा साधु।

जायन्तेऽस्मिन्प्रलीयन्ते स्कन्देन्द्राः समरुद्गणाः ।
भूमि सोममयं सर्व्वं मम संस्थभविष्यति ॥ ४७ ।
तत्र सोमगिरिर्न्नाम यत्र धारा पतेद्भुवि ।
कुण्डेऽरण्ये विशाले तु एतत्ते कथितं मया ॥ ४८ ।
यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
मोदते सोमलोकेषु एवमेतन्न संशयः ॥ ४९ ।
अथात्र म्रियते देवि कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
सोमलोकमतिक्रम्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ५० ।
अस्ति चोर्वशिकुण्डेति* गुह्यक्षेत्रे परं मम ।
यत्र चैवोर्वशी भित्त्वा दक्षिणोरुमजायत ॥ ५१ ।
तत्र तप्याम्यहन्देवि देवानामपि कारणात् ॥ ५२ ।
न मां कश्चिद्विजानाति स्वात्मानो हि विजानते ।
ततोमि तप्यमानस्य बहुवर्षव्यतिक्रमात् ।
देवा अपि न जानन्ति वह्निब्रह्ममहेश्वराः ॥ ५३ ।
एकैकेन फलेनाऽत्र वदथ्यान्तु सुनिश्चितम् ।
बहुवर्षसहस्रन्तु तपश्चीर्णं मया भुवि ॥ ५४ ।
तत्राहं दशकोट्यस्तु दशवर्षं दशार्वुदम् ।
दश भूमि तथान्यानि पद्मानि तपसि स्थितः ॥ ५५ ।
ततस्ते मां न पश्यन्ति देवा गुह्यपथे स्थितम् ।
विस्मयं परमं जग्मुर्द्देवा दुःखपरायणाः ॥ ५६ ।

---

* उर्व्वशीकुण्डमिति साधु ।

अहम्पश्यामि सर्व्वं वै तपःसंस्थो वसुन्धरे ।
न मां सर्व्वे प्रपश्यन्ति योगमायासमावृताः ॥ ५७ ।
ततस्ता देवताः सर्व्वाः प्रत्यूचुश्च पितामहम् ।
विष्णुना च विना लोके शान्तिन्नैव लभामहे ॥ ५८ ।
देवानान्तु वचः श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
योगमायापटच्छन्नङ्कथयामास मां तदा ॥ ५९ ।
ततो देवाः सगन्धर्व्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
तत्र जग्मुर्महाभागे तुष्यन्तः परमं मुदा ।
विभावयन्ति मां तत्र देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ६० ।
त्वया नाथ परित्यक्ता दुःखिताः धर्म्मवर्ज्जिताः ।
त्रायस्व नो हृषीकेश परमानुग्रहेण वै ॥ ६१ ।
एतत्कृत्वा विशालाक्षि देवान् प्रणतिपूर्व्वकम् ।
मया विलोकिताः सर्व्वे परां निर्वृतिमागताः ॥ ६२ ।
एतस्मिन्नुर्व्वशीकुण्डे एकरात्रोषितो नरः ।
यः स्नाति सर्व्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ।
उर्व्वशीलोकमासाद्य क्रीड़ते कालमक्षयम् ॥ ६३ ।
यस्तत्रोत्सृजति* प्राणान्मम कर्म्मपरायणः ।
पुण्यपापविनिर्मुक्तो याति मल्लयताम्प्रिये ॥ ६४ ।
वदरीमाश्रमं पुण्यां यत्र यत्र स्थितः स्मरेत् ।
स याति वैष्णवं स्थानं पुनरावृत्तिवर्ज्जितः ॥ ६५ ।
य इदं शृणुयान्नित्यं मद्भक्तः सततम्पठेत् ।

* उत्सृजतीति साधु ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्यवादी जितेन्द्रियः।
ध्यानयोगरतो नित्यं स मुक्तिफलभाग्भवेत् ॥ ६६ ।
यश्चैतद्विदितं सर्व्वं ध्यानयोगं वसुन्धरे।
योऽवगच्छति चात्मानं स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ६७ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे बदरिकाश्रममाहात्म्यवर्णनं नाम
एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

ततो देववचः श्रुत्वा धर्म्मकामा वसुन्धरा।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा प्रसादयति माधवम् ॥ १ ।

धरण्युवाच।

दास्यां मे प्रणयङ्कृत्वा विज्ञाप्यं शृणु माधव।
मृदुना च स्वभावेन वक्ष्यामि त्वां जनार्द्दन ॥ २ ।
अल्पप्राणबला नार्य्यो यत्त्वया परिभाषितम्।
अशक्ताः सहितुं* शीताः क्षुधामनशनेऽबलाः ॥ ३ ।
भुञ्जमाना नरा ह्यत्र रजसा यान्ति शं परम्।
अन्नं ह्यनुग्रहन्देव येन ते कर्म्मसंश्रिताः ॥ ४ ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा माधव्याः स तु माधवः।

---

* सोढुमिति साधु।

प्रहृष्टभावशुद्धात्मा तत एवम्प्रभाषति* ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु देवि वरारोहे मम कर्म्मव्यवस्थिते ।

पृष्टोऽहं परमङ्गुह्यं मम भक्तसुखावहम् ॥ ६ ।

स्पृष्टा या रजसा देवि मम कर्म्मपरायणा ।

मां संस्पृशन्तु तत्रस्थं यत्र तिष्ठामि सुन्दरि ॥ ७ ।

यदि भावस्तदा कश्चिद्भोजने कायसाधने ।

चित्तश्चास्य† मयि चौणि भोक्तव्यञ्च न संशयः ॥ ८ ।

न सा लिप्यति दोषेण भुञ्जमाना रजस्वला ।

अञ्जलिं शिरसा कृत्वा मयोक्तं मन्त्रमुत्तमम् ॥ ९ ।

अनादिमध्यान्तमजं पुराणं

रजस्वला देववरं नमामि ।

तत एतेन मन्त्रेण भुक्त्वा देवि रजस्वला ।

करोति यानि कर्म्माणि न सा दुष्येत कर्हिचित् ॥ १० ।

स्नात्वा सा तु महाभागे पञ्चमात्तु दिनात्पुनः ।

यथार्हङ्कुरुते कर्म्म मच्चित्ता मत्परायणाः ।

प्राप्नुयात्पुरुषत्वञ्च न्यस्तसंसारचिन्तनात् ॥ ११ ।

धरण्युवाच ।

पुरुषा वा स्त्रियो वापि न पुमांसो न वा‡ स्त्रियः ।

कथन्दोषेण मुच्यन्ते जन्मसंसारबन्धनात् ॥ १२ ।

---

* प्रभाषते इति साधु । † चित्तश्चस्येति (क), (ख) । ‡ न चेति (ग) ।

वराह उवाच ।

इन्द्रियाणि निगृह्याथ* चित्तमप्यनुवेश्य च ।
मयि सन्न्यासयोगेन मम कर्म्मपरायणः ।
मम योगेषु सन्न्यासमेकचित्तो दृढ़व्रतः† ॥ १३ ।
एवं कुर्व्वन्महाभागे स्त्रियोवा पुन्नपुंसकम् ।
ज्ञानसन्न्यासयोगं वा यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ १४ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
मनो बुद्धिश्च चित्तञ्च ते ज्ञनीयाः शरीरिणाम् ।
एकचित्तं मनः कृत्वा ज्ञानेन पृथुलोचने ।
समचित्तं प्रपद्यन्ते न ते लिप्यन्ति मानवाः ॥ १५।१६ ।
सर्व्वभक्ष्याणि भक्षन्तः पेयापेयांस्तथैव च ।
समं चित्तं‡ मयि यदि तदा तस्य न च क्रिया ॥ १७ ।
चित्तं मनश्च बुद्धिश्च मत्संस्थञ्च समं यदि ।
यत्किञ्चित्कुर्व्वतः कर्म्म पद्मपत्रमिवाम्भसि ।
संयोगान्न च लिप्येत समत्वादेव नान्यथा ॥ १८ ।
रात्रिन्दिवं मुहूर्त्तं वा क्षणं वा यदि वा कला ।
निमेषं वा त्रुटिं वाथ§ देवि चित्तं समङ्कुरु ॥ १९ ।
सदा दिवानिशोश्चैव कुर्व्वन्तः कर्म्मसङ्करम् ।
तेऽपि यान्ति परां सिद्धिं यदि चित्तं व्यवस्थितम् ॥ २० ।
जाग्रतः स्वपतो वापि शृण्वतः पश्यतोऽपि वा ।

* निगृह्यार्थेति (ग) । † अत्र तिष्ठेत्किमप्यन्यद्वा क्रियापदमूह्यम् । ‡ समचित्तमिति (ग) । § वापीति (ग) ।

योमां चित्ते चिन्तयति मच्चिन्तस्य च किम्भयम्* ॥ २१ ।
दुर्वृत्तमपि चाण्डालं ब्राह्मणं चाऽपथि स्थितम् ।
तन्तु देवि प्रशंसामि नान्यचित्तं कदाचन ॥ २२ ।
यजन्तः सर्व्वधर्म्मज्ञा ज्ञानसंस्कारसंस्कृताः ।
मयि चित्तं समाधाय मम कर्म्मपरायणाः ॥ २३ ।
ये मत्कर्म्माणि कुर्व्वन्ति मया हृदि समाश्रिताः ।
सुखनिद्रां समादाय स्वपन्तः कर्म्मसंस्थिताः ॥ २४ ।
येषां प्रसङ्गतश्चित्तं तेऽपि देवि मम प्रियाः ।
सर्व्वमात्मनि कर्म्म स्वं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २५ ।
प्राप्नुवन्ति च दुःखानि भ्रमच्चित्ता नराधमाः ।
चित्तं नाशोहि लोकस्य चित्तं मोक्षस्य कारणम्† ॥२६।
तस्माच्चित्तं समादाय माम्प्रपद्यस्व मेदिनि ।
न्यस्य ज्ञानञ्च योगञ्च एकचित्ता भजस्व माम् ॥ २७ ।
मच्चित्तः सततं यो मां भजेत नियतव्रतः ।
मत्पार्श्वम्प्राप्य परमं मद्भावायोपपद्यते ॥ २८ ।
मया चैव पुरा सृष्टं प्रजार्थेन वसुन्धरे ।
मासे मासे तु गन्तव्यमृतुकाले व्यवस्थितम् ।
एकचित्तं समादाय यदीच्छेत मम प्रियम् ॥ २९ ।
न गच्छेद्यदि मासे तु ऋतुकालव्यवस्थितम् ।

---

* (ग) पुस्तके मम चित्तस्य च किम्भयमिति पाठोऽत्र एकाक्षराधिक्यं वर्त्तते ।
† मोक्षस्य कर्म्मण इति (ग) ।

पितरस्तस्य हन्यन्ते दश पूर्व्वा दशापराः ॥ ३० ।
न तत्र कामलोभेन मोहेन च वसुन्धरे ।
त्यक्तानङ्गञ्च मोहञ्च पित्रर्थाय स्त्रियं व्रजेत् ॥ ३१ ।
द्वितीयान्न स्पृशेन्नारीं लोभमोहात्कथञ्चन ।
न संस्पृशेत्तृतीयान्तु चतुर्थीं न कदाचन ॥ ३२ ।
कृते सम्भोगधर्म्मे तु कृतकौतुकसंस्थितः ।
शयने न स्त्रियं पश्येद्यदीच्छेच्छुद्धिमुत्तमाम् ॥ ३३ ।
कौतुके कृतकृत्ये तु मम कर्म्मपरायणाः ।
जलस्नानं ततः कुर्य्यादन्यवस्त्रपरिग्रहम् ॥ ३४ ।
अपूर्णे ऋतुकाले तु योऽभिगच्छेद्रजस्वलाम् ।
रेतःपाः पितरस्तस्य एवमेतन्न संशयः ॥ ३५ ।
एकान्तु पुरुषो याति द्वितीयाङ्कामसोहितः ।
तृतीयां वा चतुर्थीं वा तदा स पुरुषाधमः ॥ ३६ ।
सर्व्वस्यैव तु लोकस्य समयोऽयं हि मत्कृतः ।
ऋतुकाले तु सर्व्वासां पित्रर्थेभोग इष्यते ।
ऋतुकालाभिगामी यो ब्रह्मचार्य्येव सम्मतः ॥ ३७ ।
न गच्छति च यः क्रोधान्मोहाद्वा पुरुषाधमः ।
ऋतौ ऋतौ भ्रूणहत्यां प्राप्नोति पुरुषश्चरन् ॥ ३८ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
स्नानन्तु चित्तयोगस्य कर्म्मयोगस्य यत्क्रिया* ॥ ३९ ।

* एवं हि समापकक्रियान्तरमपेक्षते, यत् क्रियामिति कृते तस्य च शृणुष्वेत्यनेनान्वये न दोषः ।

कर्म्मणा यान्ति मत्स्थानं यान्ति मज्ज्ञाननिष्ठिता:।
यान्ति योगविद: स्थानं नास्ति चान्या परा गति:॥ ४०।
ज्ञानं योगश्च साङ्ख्यञ्च नास्ति चित्तव्यपाश्रितम्।
लभन्ते पुष्कलां सिद्धिं मम मार्गानुसारिण:॥ ४१।
यस्तु भागवतो भूत्वा ऋतुकाले व्यवस्थित:।
वायुभक्षस्ततस्तिष्ठेद्भूमे त्रीणि दिनानि च॥ ४२।
अथ तत्र चतुर्थे तु दिने प्राप्ते वसुन्धरे।
कृत्वा वै सिद्धिकर्म्माणि न गच्छत्यपराणि च॥ ४३।
तत: स्नानेन कुर्व्वीत शिरसोमलशोधनम्।
शुक्लाम्बरधरोभूत्वा चित्तङ्कृत्वा समाहितम्॥ ४४।
ततोबुद्धिं मनश्चैव समङ्कृत्वा वसुन्धरे।
पश्चात्कुर्व्वन्ति कर्म्माणि सदा ते मे हृदि स्थिता:॥ ४५।
मम प्रापणकङ्कृत्वा तत: कुर्व्वन्ति भोजनम्।
अञ्जलिं शिरसा कृत्वा मयोक्तं कर्म्म सम्मितम्*॥ ४६।
तत्र मन्त्र:—आदिर्भवान्गुह्यमनन्तमध्यो
रजस्वला देव वयं नमाम:।
उपोषितास्त्रीणि दिनानि चैवं
मुक्तौ रतं† वासुदेवं नमाम:॥ ४७।
तत एतेन मन्त्रेण शुद्धा भूमे रजस्वला:।
ये तु कुर्व्वन्ति कर्म्माणि स्नातास्नातानि भागश:॥ ४८।

---

* कर्म्म संश्रितमिति (ग)। † मुक्तौ रतमिति (ग)।

एवं न दृश्यते देवि नारी वा पुरुषोऽपि वा।
कुर्व्वन्ति मम कर्म्माणि ते यथावन्मम प्रियाः॥ ४८ ।
सर्व्वाण्यनुदिनम्भद्रे मम चित्तानुसारिणः।
प्राप्नुयात्पुरुषः स्त्री वा रजसा दूषिता अपि॥ ५० ।
एकचित्तस्ततो भूत्वा भूमे चेन्द्रियनिग्रहात्।
मम योगेष्टसन्न्यासं यदीच्छेत्परमाकृतिम्॥ ५१ ।
एवङ्कुर्व्वन्ति ये नित्यं स्त्रियः पुंसोनपुंसकाः।
ज्ञाने सत्यप्रयोगानां मम कर्म्मसु कर्म्मिणाम्॥ ५२ ।
अद्यापि मां न जानन्ति नराः संसारसंश्रिताः।
ते वै भूमि विजानन्ति* ये मद्भक्त्या व्यवस्थिताः॥ ५३ ।
मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च।
चक्रवत्परिवर्त्तन्ते यन्मोहान्मां न जानते॥ ५४ ।
अज्ञानेनावृतो लोको मोहेन च वशीकृतः।
सङ्गैश्च बहुभिर्बद्धस्तेन चित्तं न सन्न्यसेत्॥ ५५ ।
अन्यत्र गच्छते† माता पिता चान्यत्र गच्छति।
पुत्राश्चान्यत्र गच्छन्ति दासश्चान्यत्र गच्छति॥ ५६ ।
जायन्ते चात्मनः स्थाने स्वस्वकर्म्मसमुद्भवे।
ज्ञानमूढा वरारोहे नराः संसारमोहिताः॥ ५७ ।
अल्पकालं परस्यैव माससंवत्सरेति च।
भविष्यन्ति पुनः कृत्वा न मे मूर्त्त्यां सहासते॥ ५८ ।

---

* विजानन्त इति (क) (ख)। † गच्छतीति साधु।

यस्यैतद्विदितं सर्व्वं न्यासयोगं वसुन्धरे।
योगी न्यस्य सदात्मानं मुच्यते न च संशयः॥ ५९।
य एतच्छृणुयान्नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः।
पुष्कलां लभते सिद्धिं मम लोकञ्च गच्छति॥ ६०।
एतत्ते कथितम्भद्रे रहस्यम्परमं महत्।
त्वया पृष्टञ्च यद्देवि मम भक्तसुखावहम्॥ ६१।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गुह्यकर्म्ममाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः।

वराह उवाच।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि एकान्तं शृणु सुन्दरि।
स्थानं मे परमं गुह्यं मद्भक्तानां सुखावहम्॥ १।
जाह्नव्या दक्षिणे कूले विन्ध्यपृष्ठसमाश्रितम्।
मन्दारेति* च विख्यातं सर्व्वभागवतप्रियम्॥ २।
तत्र त्रेतायुगे भूमे रामो नाम महाद्युतिः† ।
भविष्यति न सन्देहः स च मां स्थापयिष्यति॥ ३।

---

* मन्दारमितीति साधु, एवं परत्र। † महाकृतिरिति (क) (ख)।

नारायणमुखाच्छ्रुत्वा धर्म्मकामा वसुन्धरा ।
उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्द्दनम् ॥ ४ ।

धरण्युवाच ।

देव देव महादेव हरे नारायण प्रभो ।
मन्दारेति त्वया प्रोक्तं देव धर्म्मार्थसंयुतम् ॥ ५ ।
मन्दारे कानि कर्म्माणि कुर्व्वन्ति च ततो नराः ।
कांश्च लोकान् प्रपद्यन्ते तत्र कर्म्मकृतो नराः ॥ ६ ।
मन्दारे कानि गुह्यानि रहस्यञ्चिञ्च तत्र वै ।
वक्तुमर्हस्यशेषेण परङ्कौतूहलं मम ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि यत्नेन यन्मान्त्वम्परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि ते गुह्यं मन्दारस्य महाक्रियाम् ॥ ८ ।
क्रीड़मानोऽस्म्यहं तत्र मन्दारे पुष्पिते तदा ।
मन्दारपुष्पमादाय मनोज्ञं न्यस्य वै हृदि ॥ ९ ।
ततो ममाभवच्चिन्ता मन्दारे पर्व्वतस्थिते ।
तत्रैकादशकुण्डानि निःसृतानि गिरौ धरे ॥ १० ।
विन्ध्ये च मत्प्रभावेण मन्दारश्च महाद्रुमः ।
स्थितोऽहं तत्र सुभगे भक्त्यानुग्रहकामया ॥ ११ ।
दर्शनीयतमं स्थानं मनोज्ञञ्च शिलातलम् ।
यत्र तिष्ठाम्यहं देवि मन्दारद्रुममाश्रितः ॥ १२ ।
विस्मयं शृणु सुश्रोणि मन्दारेऽस्मिन्महाद्रुमे ।
द्वादश्याञ्च चतुर्द्दश्यां स पुष्पति महाद्रुमः ॥ १३ ।

तत्र मध्याह्नवेलायां वीक्ष्यमाणोजनैस्ततः।
ततोऽन्यद्दिनमासाद्य दृश्यते न कदाचन॥ १४।
तस्मिन्मन्दारकुण्डे तु एकभक्तोषितो नरः।
स्नानङ्करोति शुद्धात्मा स गच्छेत्परमाङ्गतिम्॥ १५।
अथ प्राणान्प्रमुच्येत कुण्डे मन्दारसंस्थिते।
तपः कृत्वा वरारोहे मम लोकाय गच्छति॥ १६।
तस्य चोत्तरपार्श्वे च प्रापणं नाम तद्गिरिम्।
तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र दक्षिणां दिशमाश्रिताः॥ १७।
स्नानकुण्डमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम।
दक्षिणे पतति* धारा स्रवते चोत्तरामुखम्॥ १८।
तत्र स्नातो वरारोहे एकरात्रोषितो नरः।
मोदनं दक्षिणे शृङ्गे तस्मिन्मेरौ शिलोच्चये॥ १९।
तत्राथ मुञ्चयेत्प्राणान्मम† कर्मपरायणः।
सर्व्वसङ्गम्परित्यज्य मम लोकाय गच्छति॥ २०।
तस्य पूर्व्वोत्तरे पार्श्वे गुह्यं वैकुण्ठकारणम्।
यत्र धारा पतत्येका हरिद्रावर्णसन्निभा॥ २१।
यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः।
नाकपृष्ठं समासाद्य मोदते सह दैवतैः॥ २२।
तथाऽत्र‡ मुञ्चते प्राणान् कृतकृत्यः सुनिश्चितः।

* पततीति साधु, एवं परत्र। † मोचयेदिति साधु। मुञ्चते प्राणान्ममेति (ग)।
‡ तत्राथेति (ग)।

तारयित्वा कुलं सर्व्वं मम लोकम्प्रपद्यते ॥ २३ ।
तस्य दक्षिणपूर्व्वेण समस्रोतो वराङ्गणे ।
पतते विन्ध्यशृङ्गेषु अगाधश्च महाह्रदः ॥ २४ ।
तत्र स्नानन्तु कुर्व्वीत एकभक्तोषितो नरः ।
मोदते पूर्व्वपार्श्वे तु तस्मिन्मेरौ त्रिलोचये ॥ २५ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम चित्तव्यवस्थितः ।
छित्त्वा वै सर्व्वसंसारं मम लोकाय गच्छति ॥ २६ ।
मन्दारस्य तु पूर्व्वेण गुह्यकोटरसंस्थितम् ।
यत्र धारा पतत्येका मुसलेन समन्विता ॥ २७ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत पञ्चभक्तोषितो नरः ।
मोदते पूर्व्वपार्श्वे च मेरौ तस्मिंस्त्रिलोचये ॥ २८ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
मेरुशृङ्गं समुत्सृज्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ २९ ।
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु गुह्यं विन्ध्यविनिःसृतम् ।
पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मुसलेन समन्विताः ॥ ३० ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
मोदते दक्षिणे शृङ्गे महामेरौ त्रिलोचये ॥ ३१ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
मेरुशृङ्गं परित्यज्य मम लोकम्प्रपद्यते* ॥ ३२ ।
दक्षिणे पश्चिमे भागे मन्दारस्य यशस्विनि ।

---

* मेरुशृङ्गं परित्यज्य मम लोकञ्च गच्छतीति (ग) ।

अत्र धारा पतत्येका आदित्यसमतेजसा ॥ ३३ ।
तत्र स्नानं प्रकुर्व्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
मोदते पश्चिमे भागे ध्रुवो यत्र प्रवर्त्तते ॥ ३४ ।
अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मव्यवस्थितः ।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो मम लोके च मोदते ॥ ३५ ।
तस्य पश्चिमपार्श्वे तु गुह्यं देवसमन्वितम् ।
चक्रावर्त्तमिति ख्यातमगाधश्च महाह्रदः ॥ ३६ ।
स्नानङ्करोति यस्तत्र पञ्चभक्तोषितो नरः ।
मोदते मेरुशृङ्गेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ३७ ।
अथ वै मुञ्चते प्राणांश्चक्रवर्त्ती महायशाः ।
शृङ्गान्सर्व्वान् परित्यज्य मोदते मम सन्निधौ ॥ ३८ ।
दिशं वायव्यमाश्रित्य तस्मिन्विन्ध्यशिलोच्चये ।
तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र मुसलाकृतयः शुभाः ॥ ३९ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत मम चित्तव्यवस्थितः ।
मोदते सर्व्वशृङ्गेषु एकचित्तं समाश्रितः ॥ ४० ।
अथात्र मुञ्चते प्राणांस्तस्मिन् गुह्ये यशस्विनि ।
सर्व्वसङ्गम्परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४१ ।
तस्य विन्ध्योशमात्रेण दक्षिणां दिशमाश्रितः ।
गुह्यो गभीरको नाम अगाधश्च महाह्रदः ॥ ४२ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत अष्टभक्तोषितो नरः ।
मोदते सर्व्वद्वीपेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४३ ।
अथ वै मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मव्यवस्थितः ।

सर्व्वद्वीपान् परित्यज्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ४४ ।
तस्य पश्चिमपार्श्वे तु गुह्यं वै परमं महत् ।
सप्त धाराः पतन्त्यत्र अगाधश्च महाह्रदः ॥ ४५ ।
तत्र स्नानम्प्रकुर्व्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
मोदते शक्रलोके तु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४६ ।
अथ वै मुञ्चते प्राणान् स्वकर्म्मपरिनिष्ठितः ।
सर्व्वसङ्गम्परित्यज्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ४७ ।
मण्डलं तस्य चैत्रस्य कथ्यमानं मया शृणु ।
समन्तपञ्चकञ्चैव मन्दारस्य गिरौ मम ।
तत्र तिष्ठामि सुश्रोणि विन्ध्यस्य गिरिमूर्द्धनि ॥ ४८ ।
मन्दारे परमं गुह्यं तस्मिन् गुह्यशिलोच्चये ।
दक्षिणे संस्थितश्चक्रं वामे स्थाने च वै गदा ॥ ४९ ।
य एतच्छृणुयान्नित्यं गुह्यं मन्दारसंस्थितम् ।
लाङ्गले मुसलञ्चैव शङ्खस्तिष्ठति चाग्रतः ।
तव चैव प्रियार्थाय मम भक्तसुखावहम् ॥ ५० ।
एतन्न जानते केचिन्मम मायाविमोहिताः ।
मुच्य* भागवताञ्छुद्धान्ये च वाराहसंश्रिताः ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मन्दारमहिमवर्णनी नाम
त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

---

* मुक्तेति साधु ।